[illegible] 1 67
[illegible] 52

C.5. B.59
C.1.
4) 4

Est 167

Nº 52

BENEDICTI ARIÆ MONTANI ELVCIDATIONES IN OMNIA SANCTORVM APOSTOLORVM SCRIPTA.

Eiuſdem

IN S. IOANNIS APOSTOLI ET EVANGELISTÆ APOCALYPSIN SIGNIFICATIONES.

B.E

CASA PROFESSA IHS

Por comiſsion de los SS. inquisidores se corrigio este libro conforme a indice nuevo del año de 1612 a 1°. de março de 1612

Joan de pineda

ANTVERPIÆ,
Ex officina Chriſtophori Plantini, Architypographi Regij.
M. D. LXXXVIII.

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM ROMANAM, EIVSDEMQVE PONTIFICEM MAXIMVM, ET PRÆSVLES OMNES,

Benedictus Arias Montanus.

EDITÆ iampridem per nos in Euangelia, atque in Apoſtolorum Acta Elucidationes, ac non paucis ex candidorum lectorum numero, vt intelleximus, probatæ; in reliqua noui fœderis volumina, parem vel maiorem etiam operam poſtulare videbantur, quam nos, dum ſacrum Iubilei annum in Vrbe ageremus, nauari cœptam, variis peregrinationum atque morborum moleſtiis, & Principum, quibus officium debebamus, mãdatis ſubinde intermiſimus; idque profectò inuiti, quippe cùm ſi ex voto ac ſententia viuere poſſemus, omnem, qui præſtari à nobis poſſet laborem, ſacrorum librorum lectioni & commentationi poſthabendum perpetuò duxerimus. Verùm cùm præter animi ac mentis inſtitutum à latebris, quas ab ineunte ætate optaueramus, ad aulæ frequentiam non extractus modò, ſed

diſtractus identidem fuerim, in itineribus conficiendis, & in alienis negotiis citra vllum priuatum commodum curandis, maximam & oportuniſſimam temporis partem ingratè conſumere ſum coactus, neque meditationi niſi inter ambulandum, nec lectioni, aut ſcriptioni niſi ſuccifiuis, & ab actionum tempore ſubductis horis; animum, atq; ſtudium intendere potui; idque non paucis, nec breuibus interuallis: ita vt quod vnius anni expectationẽ præuenturum opus exiſtimaueram, duodecim annis vix fuerit peractum, quibus & Commẽtaria in Ioſuam non ita pridem edidimus, & nunc has ante illa, vti diximus, cœptas Elucidationes in publicum; puſilli gregis; hoc eſt, non alta ſapiẽtium, vſum exhibemus. Has ergo, more inſtitutoque noſtro, tibi Sanctiſſima Romana Eccleſia, atque Pontifici ſummo, cæterisq; legitimis reipub. tuæ miniſtris dicamus. Illud verò quod iam inde à primis noſtrorum ſcriptorum initiis profeſſi fueramus, nunc & perpetuò conſtans, confirmatumque, Deo animi noſtri teſte, atque iudice, declaratum cupio; in operis, laboribusque meis votorum ſummam ſemper fuiſſe, & eſſe, vt quicquid ex me præſtari poſſet, non ex ingenij ſcribentis ope, non ex operis vel magnitudine, vel elegantia, ſed ex fide, animo, atq; ſtudio erga Chriſtianam pietatem,

cui

cui nos, noſtraque debemus, expenſum cenſeatur. Nec enim vlla nos vnquam vel priuatæ vtilitatis (præter eam quæ ad animi ſalutem pertinet) cura aut ratio, vel cogitando excitauit; nec vlla ingenij, vel eruditionis, vel huiuſmodi cuiuſpiam laudis gloria titillauit, vt ea cauſa ad ſacrarum rerum commentationem animum adiicerem: ſed quæ mihi vni legere, obſeruare, atque animo agitare ad honeſtam priuatę vitæ exercitationem propoſueram, ea ex multorum piorum, atque grauiſſimorum virorum (quorum autoritatem ſummam habui) hortatu, & rogatu, efflagitatione, ac interdum etiam iuſſu, literis mãdare ſum impulſus: quod ſi tacita atque celata nominis mei appellatione facere poſſem, libentius multo, & alacrius, ac fortaſſe etiam longè maturius, & vberius agerem: tantum abeſt, vt humanũ aliquod vel emolumentum, vel decus, vel compendij genus aliud ſpectauerim: nedum cum mortalium quopiam vel ſummè vel mediocriter docto comparari, aut contendere voluerim; cùm hoc ſenſu ſemper vixerim, vt nullum, qui in honeſtis artibus operam poſuerit, non mihi omnino in laudis, commendationiſque iudicio præponerem. Quamobrem ſi quid, ô Sanctiſſime Pontifex, ac Præſules, viriq́ue piiſſimi, & lectores candidiſſimi, in his aliiſque noſtris lucubrationibus

quod placeat, contigerit, vnius Dei beneficio atque efficientiæ mecum acceptum vt referatis obſecro atque obteſtor. Quicquid rurſus vel minoris notæ, quocunque nomine, quod ad ſententiam, doctrinamq́ue faciat, vel minus concinnæ dictionis offendetur; ad propoſitam mihi ſemper legem, per vos reuocatum, correctum, & ex iuſti atque æqui iudicij norma expediendum permitto, ac trado: voluntatem verò pietatemq́; meam integram, ac ſimplicem prorſus tibi, Sanctiſſima Mater, propriam dico, & exploratam atque probatam certa cum ſpe & fiducia poſco. Mantuæ Carpentanorum. Calendis Maij. M. D. LXXXVII.

IN

IN OMNIA SANCTORVM APOSTOLORVM SCRIPTA

PROHEMIVM.

INTER *maxima & præſtantiſſima beneficia, quibus hominum genus Dei in ſe benignitatem & prouidentiam continuò experiri ſolet; vnum illud iure enumerari debet, quòd viros quoſdam, maximis virtutibus præditos, aliorum hominum miniſtros creat: qui tùm primùm ſuorum admoniti ſunt officiorum, mirum dictu eſt, quãto ſtudio, quanta cura, quanta deniq; ſedulitate munus quiſque ſuum exequantur, quantùm nulla difficultate retardentur, nullo labore frangantur, nullo terreantur metu, quo minus impoſitam ſibi à Deo perſonam quàm optimè agant, & mortales, quibuſcunq; rebus pro muneris ſui ratione poſſint, inceſſanter iuuent. Ex hoc virorum cenſu imprimis olim diuini Vates & antiqui Patres fuêre, & Sacerdotes, Reges, Principes, & Duces quàm plurimi, quos non tam ſibi quàm aliis hominibus fuiſſe natos meritò dixeris, ſacra & præſtantiſſima virorum pectora, qui tantùm hominibus excelluere cæteris, quantum munere actionibuſque ſuis profuerunt. quam quidem virorum excellentiam atque præſtantiam diuinæ literæ ſignificare volentes, cùm de illorum creatione aliquando meminere, eos* Surrexiſſe *commemorant, ac ſi cæteris hominũ in vulgi humilitate ſedentibus aut potius iacentibus, hos maximè eminuiſſe adſerant. Ex hoc etiã ordine nouandi iam mũdi tẽporibus Ioannes ille Baptiſta fuit, quo nemo alius inter natos mulierum Propheta maior ſurrexit.*

ſurrexit. Poſt mundi verò renouationem à Deo per IESVM CHRISTVM factam, magna horum virorum multitudo variis nominibus & oneribus ad cæterorum hominum vſum atque vtilitatem à Deo impoſitis in publicum prodiit. alij enim Epiſcopi, alij Presbyteri, Vates alij, alij Doctores, alij linguarum Interpretes, alij aliis nominibus vocati ſunt. Sed imprimis Apoſtolorum collegium & nomen & onus accepit ampliſſimum. hos ſiquidem, homines aliàs rudes & indoctos, multarum ac maximarum virtutum cumulis & cæleſti ſpiritu auctos ad Euangelium in vniuerſum orbem perferendum Deus ſegregauit. qui quantum ſpiritu præ cæteris antiquis miniſtris aucti ſunt, tantum ſummis principibus, philoſophis, oratoribus & cæteris humana aut potentia aut ſapientia præexcellentibus hominibus, nedum reliquo vulgo, ſtupori atque admirationi fuerunt. quippe qui nulla hominum ſapientia, nulla ſcientia victi, nulla rhetorum eloquentia ſuperati, nulla ſophiſtarum arte redarguti, nullo denique tyrãnorum metu perterriti, veritatem tantum ſimplicitatemque profeſſi, traditum ſibi lætiſſimum humanæ ſalutis nuntium in extremos vſque orbis fines pertulerunt. Atque ex hoc quidem ſacro Apoſtolorum collegio vnus omnium non dignitate, non ſpiritu, non ſapientia, ſed tempore & vocatione poſtremus PAVLVS Tharſenſis (Saulus antea dictus) prodiit, vir Iudæus, Chriſtiani olim nominis tam acerrimus hoſtis, quàm Iudaicæ diſciplinæ ſtudioſiſſimus ſectator: idemq; rurſus, poſt acceptam cum Ieſu Chriſti diſcipulis ſocietatem, Chriſtiani nominis & gloriæ propagator maximus. Hunc Deus, cui ad multarum atque diuerſarum conditionum & opinionum homines legationem daret, mirabili & multis ac maximis rebus (quibus ad eam rem opus eſt) accommodato ingenio præditum eſſe voluit. Cæteros quippe Apoſtolos ferè omnes initio ſimplices, ac literarum etiam Hebraicarum rudes fuiſſe comperimus, quos à cymba & lino aut à publicanorum menſa Chriſtus in cæleſtis regni ſocietatem conuocauit, eoſdemque diuinam philoſophiam à primis (vt ita dicam) elementis, nulla antea hominum ſapientia imbutos docuit: quippe qui ex eo hominum ordine

fuerant,

fuerant, quos Hebræi Doctores Populum terræ, id eſt, homines viuendi tantum, non bene & ſapienter viuendi cupidos vocare ſolent. Hos autem humillimos atque abiectiſſimos vulgi iudicio homines Chriſtus in id quod à ſe inſtituebatur collegium ideo optauerat, vt negotio ſuo pondus atque authoritatem non ab hominum potentia aut opibus aut ſapientia aut conſilio, ſed à Dei virtute & veritate acceſſiſſe demonſtraret: iuxta id quod ſcriptum legimus: Elegit Deus ab- „ iectiſſima mundi huius, vt non glorietur omnis caro. Igitur cæteros „ quidem ad humanam ſapientiam, arrogantiam, potentiam, faſtumq́ue, ſimplicitate, modeſtia, inopia, atque humilitate, cum maxima totius orbis admiratione ſuperandum, rudes atq; humiles, inopes, abiectosq́; homines Apoſtolos creauit. Vnum autem Paulum eum eſſe voluit, qui earum rerum omnium particeps antea exſtitiſſet, quas homines ſummo ſtudio, vt humanam felicitatem & gloriam ſuo negotio adipiſcantur, ſequi ſolent. Hic enim & patriæ religionis ſtudioſiſſimus vſque adeò fuit, vt impietatis & negligentiæ (quantum legibus, ritibus & inſtitutis illis exigebatur) notam omnem fugerit: id quod de ſe ipſe teſtatus eſt: Conuerſatus, inquit, ſum ſine querela. Hic eius ſapientiæ, „ quæ apud ſuæ gentis homines ſumma habebatur, optimorum Doctorum, qualis Gamaliel olim audiebat, diſcipulus fuit non pœnitendus: idem hic aliarum diſciplinarum, quibus Græcia aliæq́ue gentes illa ætate florebant, non fuit ignarus. hic denique & potentiæ cuiuſdam & pietatis præ cæteris eximiæ nomen captans, ab ipſa florente ætate ad Chriſtiani nominis expugnationem vltrò eſt progreſſus. ſed & Romanæ ciuitatis communicatione non caruit, ne quid videlicet eorum illi deeſſet, quæ hominum iudicio bona atque expetenda cẽſentur. vt ex humanarum rerum omnium experimento collata comparatione doctus probaret, omnia vana eſſe præter Chriſti & crucis illius ſapientiam. S.S.E. vas electionis eſt mihi, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus, &c. Omnia hæc quæ commemorata à nobis ſunt, hominum bona & ornamenta viro huic ad Ieſu Chriſti familiaritatem ſocietatemq́ue contulerunt. nempe vt humanarum rerum

non ignarus, vbi Chriſtum eiusque virtutem experimento cognouiſſet irrefragabilis aſſertor & teſtis eſſet, humana omnia vana fluxa atque caduca eſſe, ſolam Dei virtutem & ſapientiam æternam atque præſtantiſſimam, atque eos tantùm qui harum diuinarum virtutum participes extitiſſent, ſapientes, diuites, præclaros, & omnium bonorum cumulis auctos ac denique felices fore: eos præterea maximè inſanire, qui humanis negotiis & carnis prudentia maximè excellere cupiunt: contrà verò eos maximè ſapere, qui iſtarum rerum curam & cogitationem omnem abiicientes, ad Chriſtianam veritatem & ſimplicitatem ſuam omnem operam ſtudiumque tranſtulerint, & eorum donorum quæ maxima & pretioſiſſima Deus ſe colentibus per Chriſtum daturum promiſerat, compotes euaderent: ita enim ille inquit,
" Sed quæ mihi tunc lucra fuerunt, omnia vt ſtercora reputaui, propter eminentem in me Chriſti ſcientiam. Hoc igitur viro huic ea omnia quæ ſuperius commemorauimus ornamenta præſtiterunt, vt ex ſui ipſius ante & poſt Ieſu Chriſti ſalutiferam notitiam comparatione, & humanarum rerum omnium, & ſapientiæ eius, quæ apud homines præclariſſima habetur, contemptum, & Ieſu Chriſti Dei virtutis & Dei ſapiẽtiæ ſtudium vniuerſo terrarum orbi, & aſſiduis ſermonibus, & perpetuo duraturis libris prædicaret. Tanta fide, tãta ſedulitate Paulus hic Tharſenſis Chriſti apud omnes ferè gentes legationem viuens obiit atque peregit, quantum antea ſuarum φιλαυτίᾳ virtutũ & veteris ac patriæ religionis ſtudio à Chriſto Ieſu auerſus fuerat, alioſque ab eius nominis cultu partim vi, partim metu auertere conabatur; id
" quod illum præſtaturum Chriſtus ipſe Annaniæ aſſeuerauerat: Domi-
" ne (inquit Annanias) audiui à multis de viro hoc, quanta mala fecerit
" ſanctis tuis in Ieruſalem, & hic habet poteſtatem à principe Sacerdo-
" tum alligandi omnes qui inuocant nomen tuum. Vade (reſpondit Do-
" minus) quoniam vas electionis eſt mihi, vt portet nomen meum coram
" gentibus, & regibus, & filiis Iſraël: ego enim oſtendam illi quanta
" oporteat eum pro nomine meo pati. Igitur cùm diuinus hic nuntius primo ad Iudæorum gentem, deinde ad Græcorum & cæterarum nationum

tionum populos, quos Hebræi vno nomine omnes gentes appellant, mittendus fuerit; conſequens fuit, vt apud omnes, tum viua voce præſens, tum conſcriptis ac miſſis literis abſens ſuum faceret officium. Extant autem huius epiſtolæ XIV. inter quas primum locum illa quæ ad Romanos data eſt, tenet, vel quòd ea omnium quas de Chriſtiana pietate publicè dedit, prima fuerit; vel etiam (quod magis nobis arridet) quòd in ea vna cæterarum omnium epiſtolarum materia & quaſi argumenta contineantur omnia. Nam cùm Euangelij lumen omnes tam Iudæorũ quàm Gentiũ tenebras arguat atque dãnet, & virtutẽ ſplendoremq́ue ſuum omnibus qui apertis oculis illud intuentur commendet; par fuit vt longiori atq; diffuſiore oratione Romani informarentur, apud quos cùm ageret Paulus, apud Latinos, Græcos, & Hebræos, & Barbaros omnes agere iudicabat, atq; apud eos etiã, qui quacũque ex gẽte, quocũque ex inſtituto in Ieſu Chriſti diſcipulis nomen profiterentur ſuum. ſiquidẽ illa tempeſtate vrbs illa ex omniũ nationum & gentium, atque etiã ex omniũ religionũ hominibus cõſtabat: nullus homo, nullũ brutum, nullum apud exteras nationes diuinitatis nomine colebatur portentũ, cui Romæ aut tẽpla & delubra, aut ſaltem altaria & ſacra non eſſent dicata. Sed & gentium omniũ corruptiſſimi mores in eã vrbem, quaſi in ſentinam quandã, cõfluxerãt. quarũ rerum illius tẽporis hiſtoriarũ ſcriptores, ſed Satyrici inprimis poëtæ, teſtes ſunt. Iuuenal. Satyr. 6. *Atq; harũ quidẽ rerũ notitia nobis ad hãc quã ſuſcepimus explicandã epiſtolã fundamenta iecerit. Nam diuino ſpiritu adauctus atque edoctus Paulus, turpiſſimos gentiũ mores, eorũque infamem & innumeris flagitiis & maximis ſceleribus notatã vitã arguit. cauſas itẽ docet, quæ has mũdo peſtes attulerint. occaſionẽ autẽ ex hac diſputatione capiẽs, Hebræos Chriſtianæ religionis oppugnatores infeſtiſſimos redarguit: & quibus vtraq; gẽs laboret morbis, oſtẽdit. Chriſti autem cultores, eius quã profitẽtur Euãgelicæ doctrinæ, virtute atque efficiẽtia cõfirmat, ex illorũ ipſorũ experimẽto & teſtimonio Chriſti Ieſu veritatẽ & diuinitatẽ cõprobat: interim autẽ qua ratione, quomodo, qua prudentia, iis qui religionẽ hanc profitẽtur, viuendũ fuerit, admonet.*

DE CHRISTI IESV VERITATE DISPVTATIO.

QVANQVAM primis illis renouati per Ieſum Chriſtum mundi & recentis adhuc Eccleſiæ temporibus, ob frequentem atque perpetuam diuini Spiritus in Chriſtianis hominibus manſionem, & Diui Pauli & cæterorum Apoſtolorum tum dicta tum etiam ſcripta plana & intellectu facillima iis erant qui in hanc adoptati fuerant Dei familiam, tamen poſtquam & Chriſtianus ille animorum ardor reſtingui hominum vitio & culpa cœpit, tum demum ſeſe paulatim diuinus ille Spiritus de mortalium animis ſubduxit, & cum multis aliis iiſdemque præſtantiſſimis bonis ſacrarum etiam literarum plenam ſecum abſtulit cognitionem. neque illud quidem in hac oratione aſſerere eſt animus, Chriſti Eccleſiam à Spōſo ſuo aut repudiatam aut relictam fuiſſe vnquam, aut eandem ipſam omnibus diuini Spiritus donis caruiſſe: imò verò hoc factum fuiſſe, aut futurum eſſe vt aliquando fiat, negamus, iuxta illud quod ſcriptum legimus: Hęc requies mea in ſæculum ſæculi; hic habitabo quoniam elegi eam. Nam quemadmodum olim veteris ſynagogæ temporibus populus ille nunquam præcipuo & peculiari Dei auxilio in vniuerſum eſt orbatus, tametſi nullis non ſceleribus notatus & Numini inuiſus iuſtiſſimam in ſe animaduerſionem identidem ſit expertus: ſic & noſtris etiam ætatibus ſanctiſſima Eccleſia quamuis innumera in filiis ſuis crimina dolens offenderit, quamuis deceſſionibus, ſectis & erroribus variis ab iis quos aluerat fuerit tētata, nunquam tamen de ſuæ dignitatis gradu eſt deiecta, neque Pontificibus, Presbyteris, Iudicibus, neque aliorum generum miniſtris caruit, qui diuini ſpiritus prouidentia & authoritate munus quiſque ſuum honeſtè traducerent. Sed cùm duplex ſit hoſpitij genus, quo cæleſtis ille Spiritus in hominum animos illapſus vtitur, quorum alterum nos cum ſcriptura Sanctificationis, alterum muneris atque miniſterij nominibus appellamus: hoc nunquam in Eccleſia tam noua quàm antiqua ceſſaſſe, illud alterum frequentiſſimum apud primos Chriſti cultores fuiſſe, noſtris verò temporibus in maxima hominum parte deſiderari aſſerimus. ex quo fit vt quæ à Chriſto Ieſu, diuini huius doni Pontifice, à Diuo Paulo, à cæteriſque Apoſtolis de hoc genere multa diſputantur, obſcura admodum cognituque difficillima vulgo habeantur.

beantur. quotus enim quiſque nunc eſt, qui horum myſteriorum rationem plenè ſubductam habeat? Atque in hoc quidē genere (quantum Dei beneficio inprimis & longo in diuinis literis ſtudio aſſequi contigit) copioſè ſatis nos aliàs diſputamus, re altius & à principio repetita, id quod & in ſacro Tridentino Concilio fecimus, quo die primum ſanctiſſimum illum ſenatum ſumus allocuti. cùm de ſacro poculo laicis hominibus propinando quæſtio conſtituta fuiſſet. Nunc verò, quantum ad hanc, quam paramus explicationem opus eſſe iudicauimus, tota diſputationis huius ratio in ſummam quandam nobis eſt redigenda. quod quàm cōmodiſſimè fieri poſſe cenſuimus, ſi quinque validiſſima Hebræorum argumenta produceremus, eorum nimirum qui de religione pleniſſimè & ſubtiliſſimè præ cæteris diſputant, quibus illi Chriſtianæ diſciplinæ veritatem atque firmitatem expugnare conantur. quibus quidem argumentis nulla alia religionis noſtræ veritatem magis illuſtrant aut apertiùs demonſtrant. qua in re docenda, multus, imò totus ferme, Diuus Paulus eſt. Quoniam autem argumentum hoc ad diuini Spiritus virtutem & dona ſpectare diximus, idem diuinus Spiritus nobis inprimis eſt inuocādus, neque enim ipſe auxilium ſuum in honeſtis vnquā rebus fruſtra implorari patietur.

Spiritus æthereis veniens qui ſedibus olim
Afflaſti ſacros numine diſcipulos:
Diuinis tu animos augens & pectora donis,
Annuis vt prolem viuere poſſe Dei.
Teſtibus his toto per te cognoſcitur orbe
Ille Deus ſemper, filius ille hominis.
Adſis dignatus, noſtræq́ue illabere menti,
Dum tua Chriſticolis munera diua cano.
Atque negata diu noſtris erroribus illa
Pectoribus cæcis lumina reſtitue.

Dum ſuperiori anno Tridenti eſſemus, ſæpè contigit vt cum Hebræis hominibus, qui ex omnibus Italiæ ſynagogis eò ſuarum rerum cauſa conuenerant, (de quibuſdam enim illorum libris etiam in Concilio tunc agebatur) de religione diſputaremus. inter quos ego Simonem quendam cognomento Caſſienſem Mantuanum, aduerſus quem diſputationem ſuſciperemus, elegi. is enim homo idoneus nobis viſus eſt, qui de religione diſſereret: vt qui ſuarum diſciplinarum peritia cęteros anteiret, & diuina de Chriſti negotio Vatum reſponſa non vt Hebræorum vulgus, ad ſimplicem vocum & verborum ſonitum, ſed

DE CHRISTI IESV VERITATE DISPVTATIO.

QVANQVAM primis illis renouati per Ieſum Chriſtum mundi & recentis adhuc Eccleſiæ temporibus, ob frequentem atque perpetuam diuini Spiritus in Chriſtianis hominibus manſionem, & Diui Pauli & cæterorum Apoſtolorum tum dicta tum etiam ſcripta plana & intellectu facillima iis erant qui in hanc adoptati fuerant Dei familiam, tamen poſtquam & Chriſtianus ille animorum ardor reſtingui hominum vitio & culpa cœpit, tum demum ſeſe paulatim diuinus ille Spiritus de mortalium animis ſubduxit, & cum multis aliis iiſdemque præſtantiſſimis bonis ſacrarum etiam literarum plenam ſecum abſtulit cognitionem. neque illud quidem in hac oratione aſſerere eſt animus, Chriſti Eccleſiam à Spõſo ſuo aut repudiatam aut relictam fuiſſe vnquam, aut eandem ipſam omnibus diuini Spiritus donis caruiſſe: imò verò hoc factum fuiſſe, aut futurum eſſe vt aliquando fiat, negamus, iuxta illud quod ſcriptum legimus: Hęc requies mea in ſæculum ſæculi; hic habitabo quoniam elegi eam. Nam quemadmodum olim veteris ſynagogæ temporibus populus ille nunquam præcipuo & peculiari Dei auxilio in vniuerſum eſt orbatus, tametſi nullis non ſceleribus notatus & Numini inuiſus iuſtiſſimam in ſe animaduerſionem identidem ſit expertus: ſic & noſtris etiam ætatibus ſanctiſſima Eccleſia quamuis innumera in filiis ſuis crimina dolens offenderit, quamuis deceſſionibus, ſectis & erroribus variis ab iis quos aluerat fuerit tẽtata, nunquam tamen de ſuæ dignitatis gradu eſt deiecta, neque Pontificibus, Presbyteris, Iudicibus, neque aliorum generum miniſtris caruit, qui diuini ſpiritus prouidentia & authoritate munus quiſque ſuum honeſtè traducerent. Sed cùm duplex ſit hoſpitij genus, quo cæleſtis ille Spiritus in hominum animos illapſus vtitur, quorum alterum nos cum ſcriptura Sanctificationis, alterum muneris atque miniſterij nominibus appellamus: hoc nunquam in Eccleſia tam noua quàm antiqua ceſſaſſe, illud alterum frequentiſſimum apud primos Chriſti cultores fuiſſe, noſtris verò temporibus in maxima hominum parte deſiderari aſſerimus. ex quo fit vt quæ à Chriſto Ieſu, diuini huius doni Pontifice, à Diuo Paulo, à cæteriſque Apoſtolis de hoc genere multa diſputantur, obſcura admodum cognituque difficillima vulgo habeantur

beantur. quotus enim quiſque nunc eſt, qui horum myſteriorum rationem plenè ſubductam habeat? Atque in hoc quidẽ genere (quantum Dei beneficio inprimis & longo in diuinis literis ſtudio aſſequi contigit) copioſè ſatis nos aliàs diſputamus, re altius & à principio repetita, id quod & in ſacro Tridentino Concilio fecimus, quo die primum ſanctiſſimum illum ſenatum ſumus allocuti. cùm de ſacro poculo laicis hominibus propinando quæſtio conſtituta fuiſſet. Nunc verò, quantum ad hanc, quam paramus explicationem opus eſſe iudicauimus, tota diſputationis huius ratio in ſummam quandam nobis eſt redigenda. quod quàm cõmodiſſimè fieri poſſe cenſuimus, ſi quinque validiſſima Hebræorum argumenta produceremus, eorum nimirum qui de religione pleniſſimè & ſubtiliſſimè præ cæteris diſputant, quibus illi Chriſtianæ diſciplinæ veritatem atque firmitatem expugnare conantur. quibus quidem argumentis nulla alia religionis noſtræ veritatem magis illuſtrant aut apertiùs demonſtrant. qua in re docenda, multus, imò totus ferme, Diuus Paulus eſt. Quoniam autem argumentum hoc ad diuini Spiritus virtutem & dona ſpectare diximus, idem diuinus Spiritus nobis inprimis eſt inuocãdus, neque enim ipſe auxilium ſuum in honeſtis vnquã rebus fruſtra implorari patietur.

Spiritus æthereis veniens qui ſedibus olim
Afflaſti ſacros numine diſcipulos:
Diuinis tu animos augens & pectora donis,
Annuis vt prolem viuere poſſe Dei.
Teſtibus his toto per te cognoſcitur orbe
Ille Deus ſemper, filius ille hominis.
Adſis dignatus, noſtræq; illabere menti,
Dum tua Chriſticolis munera diua cano.
Atque negata diu noſtris erroribus illa
Pectoribus cæcis lumina reſtitue.

Dum ſuperiori anno Tridenti eſſemus, ſæpè contigit vt cum Hebræis hominibus, qui ex omnibus Italiæ ſynagogis eò ſuarum rerum cauſa conuenerant, (de quibuſdam enim illorum libris etiam in Concilio tunc agebatur) de religione diſputaremus. inter quos ego Simonem quendam cognomento Caſſienſem Mantuanum, aduerſus quem diſputationem ſuſciperemus, elegi. is enim homo idoneus nobis viſus eſt, qui de religione diſſereret: vt qui ſuarum diſciplinarum peritia cęteros anteiret, & diuina de Chriſti negotio Vatum reſponſa non vt Hebræorum vulgus, ad ſimplicem vocum & verborum ſonitum, ſed

ad abſtruſa & recondita ſpiritus myſteria cum doctiſſimis & cordatiſſimis ſuæ gentis ſcriptoribus pertinuiſſe crederet: & moribus atque vitæ integritate (quantum illam gentem laudare fas eſt) ſatis eſſet probatus. Igitur cùm multùm diuque de ſacrorum librorum rebus inter nos contuliſſemus, & tandem ad Chriſti expectationem, qua illi adhuc tenentur, ventũ eſſet; paucis ille mihi, ſed ſapienter admodum, in hanc ſententiam reſpondit: Deus (inquit) nullum publicum atque diuturnum humanarum rerum vſum demere ſolet, quin maxima aliqua & conſpicua innouatione ſe eius negotij authorem eſſe teſtetur. Nam & publicam atque communẽ illam totius orbis inundationem, ſe ſcelerum vltore contigiſſe, Noë ſalute & humani generis ex pauciſſimis hominibus reparatione demonſtrauit. Ad hæc & legem illam quam nos ſanctiſſimam metuimus, & religioſè obſeruamus, vniuerſa elementorum concuſſa natura, & maioribus noſtris à miſera ſeruitute in felicem libertatem aſſertis, & florentiſſima regione à fortiſſimis gentibus ad eoſdem in poſſeſſionem tranſlata, à ſe datam fuiſſe probauit. Igitur cum Chriſti iam olim à Deo promiſſi, & à nobis tam diu expectati præſentia maximam nobis & toti orbi paritura ſit felicitatem, maximam in humanis rebus illo veniente mutationem fieri neceſſe eſt, qua eũdem à Deo in noſtram ſalutem miſſum eſſe fides omnibus fiat certiſſima. quam quidẽ rem Deus ipſe Optimus Maximus in multis legis noſtræ locis & innumeris ferè Vatum & Pſalmorũ oraculis futuram eſſe promittit & præmonet. verùm enimverò cùm nullum nobis hodie toto in orbe tantis promiſſis dignũ præbeatur exemplum, cùm res omnes hominum eundem quem antea curſum faciãt, cùm nihil in veſtra Chriſtianorum vita egregium præter cæteros conſpiciamus: fit vt verum adhuc deſideremus Chriſtum, qui earum omnium, quæ de illo ſcriptæ ſunt, rerum in hominum animis, quicunq; illius dicto audientes fuerint, effectorem ſe probet. Hactenus ille. Atque hæc quidem hominis illius reſpõſio eò me compulit, vt maxima illa & viua ſigna (ſic enim ille ſigna viua ſæpè vocabat) veri Chriſti diligentius obſeruauerim, tum ſacris antiqui fœderis libris, tum Hebræorum qui de hac re plenius & melius diſſerunt, commentariis aſſidua opera legendis, eademq; quemadmodum à IESV redemptore noſtro, apertè olim in ſuæ veritatis teſtimonium fuerint edita, ex fœderis noui libris aduerſus Iudæos & in religionis noſtræ aſſertionem, multis oſtenderem teſtimoniis. Omnia igitur quæ de Chriſti virtute, & in hominum animis efficientia in ſacris libris notantur ſigna, ad

quinque

quinque genera & quædam quaſi capita referuntur: quæ tametſi ſigno & notatione diuerſa videntur, fine tamen & euentu ſunt eadem. quandoquidem ea omnia ad diuinum Spiritum à Deo per Chriſtum in hominum renouationem & ſanctitatem mittendum pertinent. Atque horum quidem ſignorum hæc ratio, hic ordo eſt.

Principio PACTIONEM nouam quandam, eamq; ſanctiſſimam, I.
ſeſe nobiſcum conflaturum promiſerat Deus, & NOVVM quoddam TESTAMENTVM facturum; quæ tanto virtutis interuallo antiquas olim pactiones & vetus ſuperarent Teſtamentum, quanto corpus vmbram, res imaginem ſuperare ſolet. Nam cùm antiqua illa pactio hoc tantùm effeciſſet, vt diuinum conſilium & imperium hominibus indicaret atque denuntiaret, pręmia deinde obſeruantibus tantùm, non obſeruantibus verò ſupplicia decerneret, nihilq; aut ſanctius aut præſtantius hominum animis quàm metum adiunxerit, vſu veniſſe compertum eſt, vt homines ad vitia & voluptatem ſua natura procliues, Teſtamentum illud antiquum frequentiſſimis ſceleribus & flagitiis violarent: quam quidem violationem diuina ira, iram repudiatio, repudiationem ſupplicia ſæpiſſimè ſunt ſubſequuta. At verò noua illa pactio, quam Deus ſe cum hominibus Chriſti opera conflaturum pollicetur, eiuſmodi erat, in qua qui participes eſſent, perpetuò manſuri forent: quippe quæ non modò diuini imperij denũtiatione humanos animos menteſque doceret, ſed diuino illuſtraret lumine, & mirabiles Dei in ipſis excitaret amores: tum demum eam virtutem, eaſq; vires humanis pectoribus adderet, vt quæ ante aut ſpe aut metu potius, minus etiam exactè, perfectè, minus ab hominibus præſtabantur officia, ea plena atque integra, vltro atque conſtanter ab iiſdem fierẽt: quando diuina illa Lex, non vt olim lapideis in tabulis, ſed in humanis cordibus per Spiritum ſanctum Chriſti opera & efficientia ſcribẽda erat: ita vt non tam legis imperio & metu trepidare, quàm amore & deſiderio æſtuare, & vehementer moueri diſcerent. Atque hoc primum veri Chriſti ſignum cultoribus ſuis Deus obſeruandum, requirendumque tunc indicabat, cùm per vatem hæc prædicenda ac promittẽda curauit: Ecce dies veniẽt, dicit Dominus, & cõfirmabo ſuper do- *Ierem. 31.*
mũ Iacob, & ſuper domũ Iſraël TESTAMENTVM NOVVM: non „
ſicut Teſtamentũ quod pepigi eis in die qua apprehẽdi manũ eorũ, vt „
educerẽ eos de Ægypto, quia ipſi in Teſtamẽto meo nõ permãſerunt, „
& reliqui eos, dicit Dominus. ſed dabo leges meas in mente eorum, & „
in corde eorũ ſcribã eas, & ero eis in Deũ, & ipſi erunt mihi in populũ. „

Secun-

2\. Secundum verò ſignum,quo Chriſtus ſe à Deo humanæ ruinæ reparatorem miſſum eſſe teſtaturus fuerat, CIRCVNCISIO erat diuina,eademq; non ſecundùm carnem,ſed ſecundùm ſpiritum futura: quam circunciſionem Chriſti opera paratam & perfectá Deus oſtenſurus erat; ita vt quicunque viuentem illam circunciſionem in corde acciperent (cordis enim circunciſionem non eam vulgarem & manifeſtam,qua Iudæorum caro notari ſolet,eſſe oportuit) admirabili & vehementi,ſummi ac diuini Parẽtis amore penitus flagrarẽt.id quod

Deut.30 ,, Moſes Dei verbis & promiſſione expectandum propoſuit: Circunci-
,, det (inquit) Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui, vt dili-
,, gas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.

3\. At verò cùm hominum genus primorum parentum ſcelere & propriis flagitiis execrandum Deo deteſtabileque atque inimicum euaſerit,& diuinæ (quam ſacræ literæ vocant) maledictioni obnoxium: futurum tandem erat vt Chriſti efficientia & virtute diuinam in gratiam reciperentur, & Spiritus BENEDICTIONE afficerentur,quicunque illi,religionis nomine,purè,ſanctèque cohærerent, eiuſdemq; dicto audientes eſſent. quod quidem ingens à ſe per Chriſtum hominibus dandum beneficium,Deus ipſe Abrahamum allocutus, huiuſ-
,, modi ſermone pollicetur: IN SEMINE tuo benedicentur omnes
,, familiæ terræ. Atque hoc quidem tertium certi atque explorati Chriſti ſignum expectandum erat.

4\. Quartum verò,quod obſeruari oportuit in Chriſto, ſignum illud fuerat,nempe,ſanctiſſimum gratiſſimumq; Deo ſacrificium,quod diuinus ille atque Deo chariſſimus Pontifex proprio SANGVINE facturus erat,quo omnium noſtrũ ſceleribus expiatis, ritè atque ſanctè

Eſaiæ 53. ,, perlitaret, vt de eodẽ Vates dixerat: Et ipſe tulit peccata noſtra ſuper
,, ſe,& attritus eſt ob ſcelera noſtra,& diſciplina pacis noſtræ ſuper eum,
,, & in LIVORE eius ſanati ſumus.

5\. Sed & quintum pręſtãtiſſimum quod expectare iubemur ſignum, quo verum Chriſtum adueniſſe,& negotium omne ſuum confeciſſe, toti orbi manifeſtum eſſet, patentior quædam & humanis ſenſibus probanda AQVARVM ET DIVINI SPIRITVS Efficientia futura erat, qua quicunque tincti atque affecti eſſent (vt eſſe oportuit eos qui Chriſtum fide & obedientia recepturi erant) diuinam penitus legem in ſe reciperent,ac tremenda atque iuſtiſſima inſtituta tenerẽt & ſeruarent,in illiſq; omnino manerent. Atque hoc quidem ſignum

Ezech.30. ,, oraculo editũ ſic obſeruãdum habuimus: Et in diebus illis effundam

ſuper

ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquina- ,,
mentis veſtris, & dabo vobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam ,,
in medio veſtri, & auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vo- ,,
bis cor carneum, & ſpiritum meum dabo in medio veſtri, & faciam vt ,,
in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea cuſtodiatis. ,,

Neque verò ſigna hæc & veri Chriſti argumenta in noui Teſtamẽti hominibus cogitatione & perſuaſione, ſiue aſſignatione & imputatione obſeruanda erant & tenenda, id quod veteris Teſtamenti hominibus contigit, qui viuorum huiuſmodi ſignorum vim & efficientiam non re atque ſenſu experti ſunt, ſed attributionem quandam fide & variarum cæremoniarum, & imitationum frequẽtatione obtinuerũt: ob illius & temporis & legis imperfectionẽ (quibus nihil ad ſummum perfectumque gradum peruenit) id quod regius Vates teſtatus concinit: Quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. & Iob: ,, *Pſal. 124.*
Neque infans (inquit) vnius diei mundus eſt in conſpectu tuo. & mul- ,, *Iob 25.*
tæ huius generis ſententiæ, quæ paſſim ſacra antiquorum librorum volumina legentibus occurrunt, quibus illius Teſtamenti minus efficax vis & vſus arguitur, vtpote quod ſui temporis & nominis homines iuſtificare valuerit minimè. qua quidem in re nonnulli noſtri temporis Chriſtiani, & ſacrarũ literarum noui interpretes miſerè decepti ſunt, qui dum nullam aliam iuſtificationis rationem, quàm antiquã illam, quæ veteris Teſtamenti hominibus contigit (hoc eſt, per imputationem, vt ipſi dicunt) vel intelligunt, vel agnoſcunt, dumq; illius ſe participes ſola fide eſſe & ſomniant, & iactant, & ab antiqua veritate longè aberrarunt, & vera ſeſe iuſtificatione abdicauerunt. Namq; veram & diuinam ſanctitatem in iis qui ſe colerent horum ſignorum euentu oſtenſum tandem iri Diuina prædixerãt oracula, vt ſcriptum eſt: Sancti eritis mihi, quoniam ego Sanctus ſum. hanc autem ſanctitatẽ Dei dono & beneficio illis contingere oportuit, non propria cuiuſquã aut cogitatione, aut perſuaſione. nõ quod ſe quiſquam ſanctum crederet, aut putaret, ideò ſanctum & Deo gratiſſimum eſſe conſequens fuit, ſed quòd Dei maximo & præſtantiſſimo munere donaretur, quòd hoc diuino beneficio afficeretur, per quod Diuinæ conſors naturæ fieret, ,,
fugiens eius quæ in mundo eſt concupiſcentię corruptionem. Donum ,,
igitur Dei eſſe oportuit, non humanam perſuaſionem, qua ſibi quiſq; plauderet, & ſanctitatis nomine ex eo ſolùm gauderet, quod Chriſti ſanctitatis ſeſe non experiretur ſed crederet aut putaret participem: neque enim legimus: Arrogabit ſibi quiſque ſanctitatem, & credens

Ezech. 37. ,, ſanctus erit; ſed, Dabo ſanctificationem meã in medio eorum in per-
,, petuum. Veram igitur eſſe ſanctificationem oportuit, qua nouæ & aureæ ætatis homines vitam degerent Chriſti virtute dignam, & Deo atque hominibus probatiſſimam, ita vt bene apud omnes bonos viros audirent, & publico præconio tanquam à veteri ſeruitute in nouam libertatem aſſerti, ſancti ab omnibus maxima cum admiratione ap-
Eſaiæ 63. ,, pellarentur: Et vocabunt eos (inquit) populum ſanctum, redemptos à
,, Domino. Igitur quicunque ſeſe quinque horum editione ſignorũ pro Meſſia probauerit, is proculdubio verus Chriſtus diuinis oraculis promiſſus, & ab antiquis Patribus, Regibus & Vatibus multum diuq́; deſideratus eſt. Neque enim ſatis erat quibuſdam externis temporũ obſeruationibus attendiſſe, neque miraculis fuiſſe celebrem eum qui Chriſti nomen profiteretur, niſi idem is maximis & diuinis ſignis, quorum cauſa venturus ipſe erat, & quamobrẽ ab omnibus expectabatur, ſatisfaceret. fieri enim poterat vt propheta aliquis, ſiue verus & à Deo miſſus, ſiue mendax, & propria ambitione aut dęmonis inſtinctu excitatus, & miraculis illuſtraretur, & temporum obſeruationi reſpõderet: vt autem alius à vero Chriſto diuinis huiuſmodi, quæ iam enumerauimus, ſignis ſe ſpectandum præberet, fieri non poterat. Namque tale
Eſaiæ 43. ,, de hac re reſponſum datum accepimus: Vos teſtes mei, dicit Domi-
,, nus, & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelliga-
,, tis quia ego ipſe ſum (qui loquebar) ecce adſum. Nos igitur Iſraëlitarum, qui rectè hæc ſigna de Chriſto expectanda tradiderunt, ſententiam & rationes probantes, diuina oracula bene & ſapienter ab illis indicata agnoſcimus. maximam præterea his ſignis ad ſacrarum literarum aperienda myſteria lucem afferri intelligimus, neque quemquam alium Chriſti nomine nobis eſſe recipiendum ab eo, qui authoritatem cauſamque ſuam his ſignis atque rationibus firmarit, ſtatuimus. Nos, inquam, qui ab illis hactenus non diſſentiendum hac in re ducimus, id ſedulò dedimus operam, vt breuiter & dilucidè, quod de propoſitis à Iudæorum ſchola ſignis dicendum fuit, diceremus. nunc quod ab illis erga eadem ſigna deſiderari intelligimus, id deinceps nobis exponendum reſtat. Nempe Ieſum Nazarenum à Deo olim coram eorũ Principibus, Sacerdotibus, Sapientibus, vniuerſa denique ipſorum gente, ſignis aliis, miraculis & maximis virtutibus probatum, eundem illum quem expectari fas fuerat, Chriſtum fuiſſe: quippe qui omnibus his, quæ quinque horum capitum obſeruatione continentur, ſignis pleniſſimè atque accumulatiſſimè, primis illis reſtituti mundi temporibus,
conſpi-

conſpiciendum ſe omnibus agnoſcendumque præbuerit, fruſtraque alium à Iudæis adhuc expectari, quando non niſi hunc aut nunc ſeruatorem aut tandem iudicem experiri neceſſe ſit. Ergo vt rem totam, quanta poſſumus breuitate, exponamus, eundem quem in proponendis ſignis ordinem tenuimus, ſeruare oportebit.

Primi autem ſigni teſtimonio Ieſum Nazarenum Chriſtum Dei Filium, & hominum ſeruatorem fuiſſe probatum, magnopere D. Paulus aſſeuerat, oſtendens, huius opera effectum eſſe, vt homines quicunque vitiis & carnis concupiſcentiis mortui cum Chriſto fuerant, iidem cùm ille ex mortuis exſtitiſſet, ſimul etiam ad nouam vitam & ad diuinam ſanctitatem per Spiritum ſanctificationis reſurgerent. qua de re ſacer hic nuntius in hunc modum ad Romanos ſcripſit: Qui declaratus eſt Filius Dei in virtute ſecundum Spiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti Domini noſtri. Atque hoc quidem teſtimonio nihil apertiùs eſſe aut quæri poteſt, quo D. Paulus Ieſum confirmat verum Chriſtum & Dei Filium fuiſſe Spiritu ſanctificationis à Deo comprobatum, Chriſti mortuis in ſanctiſſimá vitam eiuſdem efficientia reſtitutis. Hunc autem diuinum ac ſanctificantem Spiritum verè in hominibus fuiſſe, eoſque manifeſtis argumentis ab ſe afflatos apud inimicam etiam gentem demonſtraſſe Diui Petri habitus apud Iudæos, qui miraculo interfuerant, ſermo indicat: Dextera (inquit) Dei exaltatus Chriſtus, & promiſſione Spiritus ſancti à Patre accepta, effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis, in diſcipulos ſuos. quos quidem ſanctiſſimus ille Spiritus tanto Dei amore compleuerat, tanta ſanctitate imbuerat, vt non modò ardentiſſimè Deũ amarent, ſed pro Chriſti nomine & dignitate proprium ſanguinem & vitam læti profunderent. cuius quidem rei innumera habere licet teſtimonia, ex quibus illud vnum eſt: Ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Chriſti contumeliam pati. Hos autem fructus diuina ferebat lex, quam in eorũ cordibus ſanctus Spiritus inciderat. atque hanc quidem legem non imputatione, non perſuaſione, non alia quapiam externa ratione, ſed re ipſa & vera Dei efficientia fixam acceperant, acceptamque tenebant; id quod & Apoſtolus profitetur: Charitas (inquit) Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis. Spiritum ſibi datum aſſeuerat, quo diuini, Dei amantiſſimi, atque Deo chariſſimi redderétur, vtpote qui diui & à Deo adoptati filij euaſerant. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterũ in timoré, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis

Margin: 1. — Rom. 1. — Act. 2. — Act. 5. — Rom. 5. — Rom. 8.

filiorum,in quo clamamus Abba (Pater.) Seruitutis namque ſpiritu
antiqua lex cultores ſuos non tam agebat quàm angebat, quippe quæ
in lapidibus inciſa,vt virtutis abſolutio atque perfectio in ſuis non de-
ſideraretur hominibus,nũquam effecit,ſiquidem Neminem, vt idem
affirmat Apoſtolus,ad perfectum adduxit lex. at verò quibus animis
noua hæc altera lex fixa erat à timore ad amorem traductis, noua vita
ab antiqua ſeruitute aliena ſanctiſſimè tráſigebatur, accepto adoptio-
nis ſpiritu: id quod altera illa lex præſtare non valuit,quæ non in cor-
2 Cor. 3. dibus, ſed in ſaxo fuerat inciſa. quamobrem & Apoſtolus ait: Epiſtola
quidẽ Chriſti miniſtrata à nobis,& ſcripta non atramento,ſed Spiritu
Dei viui,non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis. atque ob
hanc quidem eãdem legem diuini Spiritus opera in noui Teſtamenti
Galat. 2. ſanctiſſimis cultoribus ſcriptam,idem Paulus exultans canebat: Viuo
ego,iam non ego,viuit verò in me Chriſtus. cui ſe ab antiqua ſeruitu-
Rom. 8. te manu aſſertum fuiſſe acceptum referens,ait: Lex enim ſpiritus vi-
tæ in Chriſto Ieſu,liberauit me à lege peccati & mortis. Hactenus de
primo ſigno quæ ex diuinis libris ſatis eſſe videbantur teſtimonia,pro-
tulimus, multa autem alia propter rationem breuitatis prætermitten-
da (id quod & in cæteris fiet) exiſtimauimus.

2. Neque verò aut rariora,aut minus etiam manifeſta veritatis argu-
menta ſecundum in Ieſu Nazareno ſignum requirentibus occurrent:
quod ſignum Spiritus circunciſionem verè in iis qui ex nouo Teſta-
mento cæleſtis regni hæredes dicerentur, futuram definiebamus. ſi-
quidem id per noſtrum Chriſtum effectum eſſe, D. Paulus Chriſtianos
eos alloquutus,qui huiuſmodi à Deo acceperant beneficium, conte-
Coloſſ. 2. ſtatur. In quo (inquit) & vos circunciſi eſtis circunciſione,non manu
facta in expoliatione corporis carnis,ſed in circunciſione Chriſti,cóſe-
pulti ei in baptiſmo (quatenus illi vnà cum Chriſto carnalibus vitiis,
& veteri homini extincti & ſepulti erant) ſubiungit autem,Sed reſur-
rexiſtis cum Chriſto,nimirum in nouam vitam,eamque diuiná:quam
Philip. 3. quidem ob rem & alibi idem Apoſtolus dicit: Et vos,cùm eſſetis mor-
tui in delictis & præputio carnis veſtræ,conuiuificauit & conreſuſcita-
uit,& conſedere fecit in cæleſtibus cum illo. quoniam noui illi & re-
nati homines planè cæleſtes euaſerant, & ſuper omnem humanam
aleam conſtituti,nihil humile, nihil terrenum, nihil cæterorum ho-
minum moribus ſimile ſapiebant,ſed toti diuinarum rerum ſtudiis te-
nebantur,& incumbebant,id quod Paulus ſubiuncta ſentẽtia demon-
ſtrat: Conuerſatio noſtra in cælis (inquit) eſt. quid verò planius, quid
apertius

apertius de hac re dici potuit, quàm id quod idem Apoſtolus in huius ſigni obſeruatione pronuntiauit, cùm huius arcanæ circuncisionis rationi ſatis à Chriſto conſultum fuiſſe confirmaret; qua de re hæc eius ſententia eſt: Non enim quæ in manifeſto eſt carnis circuncisio, ſed „ Rom. 2.
qui in abſcondito Iudæus eſt, & circuncisio cordis in ſpiritu nō litera, „
cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. Quam eandem non co- „
gitatione neque imputatione, neque ſolius fidei ratione, ſed veritate „
& re ipſa in illius aureæ ætatis ſanctiſſimis hominibus fuiſſe nemini planè negare fas erit, qui Apoſtolum ipſum ſic de hac re perſonantem purgatis auribus audierit: Fratres ſcientes, quod nec auari, neq; adul- „ 1. Cor. 6.
teri, neque raptores, neque ebrioſi, neque maſculorum concubitores „
regnum Dei poſſidebunt: & hæc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed „
ſanctificati eſtis, & iuſtificati eſtis in nomine Domini noſtri Ieſu Chri- „
ſti. Quibus ex rebus omnibus manifeſtum fit, Ieſum Nazarenum huic etiam altero abundè ſatisfeciſſe ſigno.

Tertij autem ſigni expectatio firmam erga Ieſum Nazarenum fidē impedire minimè poteſt, quo minus eum verum fuiſſe credamus Dei Chriſtum, cùm ipſe deſideratam diuinæ gratiæ felicitatem, & illam quam ſummoperè ſacrę literę prædicant benedictionem ſuis impartitus ſit veris ſanctiſque cultoribus: id quod maximis & irrefragabilibus argumentis ætate illa manifeſtè probatum eſt. hic enim Chriſtus quos cum Patre ſuo in gratiam reconciliauit atque reſtituit, eoſdē diuinæ atq; cæleſtis benedictionis hæredes inſtituendos curauit: quam rem Diuus Petrus ita planè atque apertè demonſtrat, vt nihil in hac re deſiderari omnino poſſit: Omnes Prophetæ (inquit) à Samuele & de- „ Act. 3.
inceps qui locuti ſunt, annuntiauerunt dies iſtos: vos eſtis filij Prophe- „
tarum & teſtamenti quod diſpoſuit Deus patribus noſtris, dicens: & „
in ſemine tuo benedicētur omnes familiæ terræ; vobis primùm ſuſci- „
tauit Deus Filium ſuum, & miſit eum benedicentem vobis. Quam „
quidem benedictionem non externam aliquam felicitatem, non terrenarum diuitiarum aut opum copiam, qualis antiquis hominibus contigerat, non cogitatione & imputatione ſibi à quoquā adſcriptam, aut alia quauis humana opera paratam interpretamur: Namq; huiuſmodi benedictiones, aut ad antiquas futurarum rerum figuras, & illorum temporum homines ſpectabant; aut ad eorum figmenta, qui de his non purè ſanctéque ſentiunt, non ad rem ipſam referuntur. verùm enimuerò quam Chriſtus iis qui ſibi credentes & dicto audientes ſunt parauit benedictionem, vera, abſoluta eſt & cæleſtis planè, atque in

humanis animis diuini Spiritus virtute effuſa, quam qui ſortiti ſunt, ſancti & Deo gratiſſimi, omnis felicitatis ratione cumulatiſſimè aucti fuêre: quam rem non ſine ingenti gratiarum actione, & meritis diuinę
Ephes. 1. „ benignitatis prohemiis D. Paulus exponere potuit: Benedictus Deus
„ & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni bene-
„ dictione ſpirituali in cæleſtibus, ſicut elegit nos vt eſſemus ſancti &
„ immaculati, & ſine querela & reprehenſione in medio nationis pra-
„ uæ & peruerſę, inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo in laudem
2 Petri 1. „ Dei. Quamobrem & D. Petrus dicebat: Quomodo nobis omnia di-
„ uinæ virtutis ſuæ quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata ſunt, in
„ quo nobis maxima & pretioſiſſima promiſſa ſua donata ſunt (vera at-
que ſimplici & poſſeſſionis iure tradito celebrata donatione) quod &
„ idem ipſe Apoſtolus ſubiuncta oratione declarat, Vt per hoc efficia-
„ mur diuinæ conſortes naturæ, fugientes eius quæ in mundo eſt cócu-
„ piſcentiæ corruptionem. Atque hoc in illis diuinæ benedictionis virtute efficiebatur, quam benedictionem illi plenè atque copioſè in ſe poſſidebant: In quo (inquit Apoſtolus) repleti eſtis. hæc enim cauſa fuerat quamobrem Dei Filius de cælis in terram deſcenderat, nempe vt ſuos in paternum regnum cæleſtesque diuitias adoptaret, cuius rei
„ teſtimonio illa D. Pauli oratio eſt: Qui cùm eſſet diues, pro nobis ege-
„ nus factus eſt, vt nos inopia eius diuites eſſemus. Multæ quidem aliæ Apoſtolorum ſententiæ manifeſtũ huic rei teſtimoniũ dare poſſunt, (illi enim harum rerum teſtes certiſſimi earumque pars magna fuerunt) quibus nos tamen breuitatis ſtudio ſuperſedemus.

4. Illud præterea adeò patens, adeò apertum omnibus literarum ſacrarum ſtudioſis eſt, vt nullam à nobis poſtulare videatur argumentationem, nempe Chriſtum Ieſum ita ſe in perfectum ſacrificium Deo Patri ſuo obtuliſſe, vt cultoribus ſuis litauerit, cuius gratiæ & doni communicatio eos omnes contigerit, quicunq; aut culpa, aut vitio ſeſe indignos non reddiderint. Ne tamen huic etiam parti nõ ſatisfeciſſe videamur, cui plenè ab illo ſatisfactum eſt, duo aut tres teſtes producere placuit: quem numerum ſatis ſuperque ad veritatem facere, diuinis reſponſis eſt declaratum. Primum igitur D. Petrus nobis citãdus
1 Petri 2. „ eſt, qui de hac re in hanc ſententiam multa pronunciauit: Ipſe tulit
„ peccata noſtra in corpore ſuo ſuper lignum, vt peccatis mortui iuſtitiæ
„ viuamus, cuius liuore ſanati ſumus. Nã illius morte vetus ille homo, cuius culpa in nos trãſlata multorum ſine fine malorum cauſa fuerat, eſt extinctus, & omnium nominum debitum eſt retributum, cui rei &

Diui

Diui Pauli ſententia illa teſtimoniū dare poteſt: Fratres, ſcientes quia ,, *Rom. 6.*
vetus homo noſter ſimul cum Chriſto crucifixus eſt, vt deſtruatur cor- ,,
pus peccati, vt vltra non ſeruiamus peccato. ex quo fit, vt qui cum illo ,,
mortuus eſt, liber etiam ſit à peccato: Nam corpus quidem mortuum
eſt per baptiſmum in mortem ipſius, mortuum quidem ob peccatum
ab eo deletum & extinctum, ita vt corpus illud peccati iam nō exſtet;
Spiritus autem viuit ob iuſtitiam à Deo acceptam, quamobrem ab eo-
dem dictum eſt: Nam ſicut Chriſtus reſurrexit per gloriam Patris, ita ,,
fecit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. id quod & ipſe alio in loco ,,
apertè teſtatur, dicens: Et vos cùm mortui eſſetis in delictis & præpu- ,, *Coloſſ. 2.*
tio carnis veſtræ, conuiuificauit cum illo, remittens vobis omnia pec- ,,
cata veſtra (præterita) delens quod aduerſum nos erat chirographum ,,
decreti (peccatum & peccati corpus intelligit) quod erat contrarium ,,
nobis, & ipſum tulit de medio affigens illud cruci. Quid apertiùs? & ,,
tamen addere illud non pigebit: Qui Chriſti ſunt, carnem ſuam cru- ,, *Galat. 5.*
cifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. vnde & Apoſtolus ipſe, vtpo- ,,
tè ex eorum numero, quos ſic deſcripſerat vnus: Chriſto (inquit) con- ,,
fixus ſum cruci: viuo ego, iá non ego, viuit verò in me Chriſtus. quam ,, *Galat. 2.*
vitam tanti ille faciebat, vt omnium aliarum rerum quæcunque aut
appeti, aut expeti ab hominibus poſſunt, iactura permutaret. ſicut ipſe
de ſe profitetur: Omnia vt ſtercora reputaui, propter eminentem in ,, *Philip. 3.*
me Chriſti ſcientiam, ad cognoſcendum eum & virtutem reſurrectio- ,,
nis eius, & ſocietatem paſſionum illius, configuratus morti eius. quam ,,
quidem mortem antiqui fœderis ſacrificia, & vniuerſus ille cultus ve-
teri homini, & humanis cupidinibus afferre nunquam valuit, qua re
atque ratione nouum fœdus veteri anteponendum Apoſtolus colli-
git: qui, veteris imperfectione cum noui abſolutione collata, ſic ait:
Omnis Sacerdos præſto eſt quotidie eaſdem offerens hoſtias, quæ non ,, *Heb. 10.*
poſſunt auferre peccata, hoc eſt, veterem hominé cum operibus ſuis, ,,
qui vitiorum omnium & ſcelerum fons eſt: Quia impoſſibile eſt ſan- ,,
guine vitulorum aut hircorum auferri peccata, alioqui iam ceſſaſſent ,,
offerre. ob huiuſmodi ergo antiqui Teſtamenti defectum aſſidua eo-
rundem ſacrificiorum repetitione opus fuerat, propter eas inquinatio-
nes expiandas, quæ ex veteri homine continuato ferè fluxu ſcaturibāt.
verùm enimuerò ſanctiſſimum illud atque abſolutiſſimum Ieſu Na-
zareni ſacrificium tanto illis præſtitit, quāto cæſam in eo hoſtiam mu-
tis & ratione carentibus animantibus præſtitiſſe manifeſtum eſt.
Namque hic Chriſtus, hoc eſt, hic Sacerdos à Deo in huiuſmodi mi-

niſterium inunctus vnam ſemel offerẽs hoſtiam pro peccatis, in æter-
Heb. 9. „ num conſummauit, hoc eſt, perfecit, & ſanctos effecit quibus litauit.
„ quamobrem & idem alio in loco dicit: Semel in conſummationẽ ſæ-
„ culorum ad deſtitutionem peccati per hoſtiam ſuam apparuit. cuius
„ etiam ſententiæ illa alia eiuſdem oratio eſt: Chriſtus ſemel oblatus eſt
„ ad multorum exhaurienda peccata. Neque verò in eam ſententiam
Apoſtolus diſputat, vt peccata hæc, quæ Ieſu ſacrificio deleta ablutaq;
ſunt, ea tantùm eſſe definiat, quæ quotidianis aut actionibus, aut præ-
termiſſionibus contrahuntur; etenim quæ eiuſmodi erant, antiquis il-
lis hoſtiis cædendis, huius præſtantiſſimæ hoſtiæ nomine atque virtu-
te, condonari potuiſſe nemo fermè vel mediocriter ſacris literis eru-
ditus eſt qui ambigat; ſed ea peccata in his ſuarum diſputationum lo-
cis ſibi tractanda proponit, ex quibus conflatur id quod peccati corpus
& cupidinum fontem vocare aliàs ſolet. id quod idem Paulus, argu-
Heb. 9. „ mento ex comparatione ducto, vehementiſſimè confirmat: Si enim
„ (inquit) ſanguis vitulorum & hircorum, & cinis vitulæ aſperſus inqui-
„ natos ſanctificat ad emundationem carnis (id quod quotidianorũ con-
„ donatione peccatorum fit) quanto magis Chriſti ſanguis, qui per Spi-
„ ritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit
„ & ſanctificabit conſciẽtias noſtras ab operibus mortuis, ad ſeruiẽdum
„ Deo viuenti. Neque quicquam de hoc vero atque præſtantiſſimo la-
uacro, quo contaminatiſſimis omnium ſcelerum genere ac numero
hominibus ſordium & immunditiarum omnium, feces abſtergeban-
1 Cor. 6. „ tur, apertiùs, quàm illud dici potuit: Neque fornicarij, neque ebrioſi
„ regnum Dei poſſidebunt: & hæc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed
„ ſanctificati eſtis in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſe-
„ metipſum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & vt mun-
„ daret ſibi populum acceptabilem, ſectatorẽ bonorum operum. quam
1 Ioan. 6. „ rem & Diuus Ioannes illa ſententia confirmat: Et ſanguis eius emun-
„ dat nos ab omni peccato. etenim hæc cauſa fuerat, quamobrem Chri-
ſtus è cælo ad terras deſcenderat, nempe vt huius ſe rei effectorem præ-
1 Ioan. 3. „ beret. In hoc (inquit Ioannes) apparuit Filius Dei, vt diſſoluat opera
diaboli, quod peccati corpus eſt. Atque hoc in cauſa fuit vt Ioannes
Baptiſta Chriſtum indice oſtendens, diceret: Ecce agnus Dei qui tol-
lit peccata mundi. Hæc nos Apoſtolorum teſtimonia idonea iudicaui-
mus, quæ in Chriſto vero ſignum quartum denuntiarent.

5. Quintum porrò ſignum quatuor iis quæ iam à nobis obſeruata in
Ieſu noſtro ſunt, facilè acceſſum iri iam ipſa res ratioq; promittit. id
autem

autem aquarum limpidiſſimarum,& diuini Spiritus perfuſionem definiuimus,qua noui Teſtamenti homines atque eiuſdem Chriſti veri cultores,purè abluti redderentur: namque huius rei frequentibus & apertiſſimis teſtimoniis fidem vniuerſa ferè noui Teſtamenti volumina faciũt,atq; ipſe inprimis Ieſus cùm de hoc, quod efficere moliebatur, opere verba faceret: Siquis ſitit veniat (inquit) ad me: Qui credit ,, *Ioan. 7.*
in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. ,,
hoc autem dicebat (ſubiungit Euangeliſta) de Spiritu ſancto quem ,,
erant accepturi credentes in eum. D. verò Petrus Chriſtum tanto pro- ,,
miſſo dignum ſe denique præbuiſſe, qui ſuos dictoque audientes ſuo hac ſanctitate atque renouatione affecerit, vehementer confirmat:
Renati,non ex ſemine corruptibili,ſed incorruptibili per verbum Dei ,, *1.Pet.1.*
viui. quam eandem ſententiam ſecutus Apoſtolus: Saluati, inquit, ,, *Tit.3.*
per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti, quem ef- ,,
fudit ſuper nos abundè per Ieſum Chriſtum, vt iuſtificati gratia ipſius ,,
hæredes ſimus ſecundùm ſpem vitæ æternæ. Atque huius diuinæ lo- ,,
tionis, & ſanctificationis huius, quam Chriſtus illius ætatis hominibus
parauerat, cauſa, illud ab Apoſtolo dictum eſt: Apparuit benignitas & ,, *Tit. 2.*
humanitas Saluatoris noſtri Dei omnibus hominibus, erudiens nos, vt ,,
abnegantes impietatem & ſecularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè vi- ,,
uamus in hoc ſæculo, Non configurati amplius delictis & peccatis, vt ,,
Petrus inquit, ſed ſecundùm eum qui vocauit nos ſanctum. Namque ,, *1.Pet.1.*
ad hanc ſanctitatis ſimilitudinem peruenturos eos idem, à quo vocati
ſunt, prædixerat: Sancti eritis mihi, quoniá ego ſanctus ſum Dominus ,, *Leuit.11. & 18.*
Deus veſter. propter huiuſmodi porrò regenerationem ab Apoſtolo ,, *& 20.*
ſcriptum eſt: An neſcitis quòd membra veſtra templum eſt Spiritus ,, *1 Cor. 6.*
ſancti qui in vobis eſt, quem habetis à Deo. tẽplum quidem ſanctum, ,,
purum, & omni ſcelere & peccati ſordibus vacuum, vt ab eodem aſſeueratur Apoſtolo, qui de hoc diuino Dei templo mentionem faciẽs, ,, *Epheſ.5.*
ait: Viri diligite vxores veſtras, ſicut Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſe- ,,
ipſum tradidit pro ea, vt illam ſanctificaret, mundans eam lauacro ,,
aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam non ha- ,,
bentem rugam aut maculam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta ,,
& immaculata. ob eandem hanc rem dictum ab eodem eſt: Et vos ,, *Coloſſ.1.*
cùm eſſetis aliquando alienati & inimici ſenſu in operibus malis, nũc ,,
reconciliauit in corpore carnis ſuæ per mortem, vt exhiberet nos ſan- ,,
ctos & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo. Neq; verò aliam ,,
ob cauſam Petrus ait: Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens , *1 Pet.2.*

„ ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes enarretis eius qui vocauit vos
„ in admirabile lumen ſuum. Sed & Ioannes Euangeliſta, qui de his re-
generationis & nouæ atque diuinæ ſanctitatis myſteriis pleniſſimè at-
que optimè dixit, hoc ingens Dei beneficium obſeruare atque admi-
1 Ioan. 3. „ rari iubet: Videte, inquit, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt fi-
„ lij Dei nominemur, & ſimus. & : Omnis qui natus eſt ex Deo, pecca-
„ tum non facit, quoniàm ſemen Dei manet in illo, & non poteſt pec-
„ care, quoniam ex Deo natus eſt. in hoc manifeſti ſunt filij Dei & filij
diaboli, omnis qui non eſt iuſtus, non eſt ex Deo. Atque hæc vna ratio
„ eſt, cuius rei cauſa ab eodem admonemur, dicente : Filioli, nemo vos
„ ſeducat, qui facit iuſtitiam iuſtus eſt, ſicut & ille iuſtus eſt. quid au-
tem aut apertius aut conſtantius pro veritatis Chriſti teſtimonio dici
vnquam potuit, quàm illud quod ab eodem Ioanne dictum atque edi-
tum eſt? Nam dum ille Ieſum Nazarenum verè Dei Filium, atque à
Deo in hominum ſalutem & ſanctificationem vnctum eſſe cõfirmat,
1 Ioan. 5. „ ſic pronuntiat: Tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo (Ieſum eſſe
„ Chriſtum & Filium Dei) Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres
vnum ſunt (quia nimirum tametſi perſonis diſtinguantur, natura ta-
men nullam neque ſeparationem neque diſtinctionem admittunt)
„ & tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, Spiritus, Aqua, & Sanguis,
„ & hi tres vnum ſunt. id quod ille propterea dixit, quòd horum trium
teſtium efficientiam & euentum vnam eſſe conſtaret rem, quæ res di-
uina illa & vera regeneratio, quam in illius ætatis Chriſtianis, diuini
Spiritus infuſione, & puriſſimarum ex Chriſti lauacro aquarum, &
eiuſdem ſanguinis perfuſione paratam atque perfectam experiri lice-
bat. Ergo trium horum teſtium virtute & effectu vehementer Apo-
ſtolus hic probat, Ieſum verum Meſſiam atque Dei Filium eſſe, hoc
eſt, Verbum illud, quod promiſſionibus & ſponſionibus crebris ad
eam ſuos ſpem vocauerat, nempe futurum vt paratis à ſe puriſſimis
aquis omnium illis ſcelerum maculas deleret, & diuino ac ſanctiſſimo
Spiritu ad nouam traduceret vitam, quo decem ſupernæ legis præce-
ptis, & diuinorum iudiciorum inſtitutis exactè peragendis vacarent.
Atq; hoc eſt illud diuini Spiritus teſtimonium, cuius teſtimonij cauſa
D. Paulus dixit, declaratum eſſe Filium Dei per Spiritum ſanctifica-
Epheſ. 5. „ tionis, ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti. & alibi: Signati, in-
„ quit, eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus & arra hæredita-
Heb. 10. „ tis noſtræ. & iterum: Aſperſi corda à conſcientia mala, & abluti cor-
„ pus aqua munda, teneamus ſpei noſtræ cõfeſſionem indeclinabilem.

ob

ob ſanguinis verò teſtimonium illud à Ioanne pronunciatum eſt: Et ſanguis Chriſti emundat nos ab omni peccato. quod quidē etiam ,, teſtimonium vehemētiſſimè ab Apoſtolo illa confirmatur argumen- ,, tatione: Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per Spiritum ſanctum ſe- ,, *Heb.9.* metipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientias no- ,, ſtras ab operibus mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti. Atque adeò ,, horum teſtimoniorum rationibus, quæ in credentium animis erant, effectum eſt vt noui Teſtamenti primis temporibus Ieſus verus Dei Chriſtus manifeſtè probaretur. Sicut de iis, qui hanc iuſtificationem accepturi erant, prædictum fuit: Vos teſtes mei, dicit Dominus, & ,, *Eſaia 43.* ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelligatis quia ,, ipſe ſum, qui loquebar. Igitur cùm Apoſtolus de nouo hoc & pręſtan- ,, tiſſimo Dei dono cogitaret, quòd antiquis ignotum, & cęremoniarum atque figurarum multarum arcanis myſteriis reconditum, & nouæ atque aureæ huius ætatis hominibus Dei benignitate atque peculiari electione patefactum, cùm hæc, inquam, animo agitaret ſuo, diuini parentis bonitatem, eorum omnium nomine quicunque huius doni conſortes atque cohæredes eſſent, ſummis non efferre laudibus non potuit: Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui be- ,, *Epheſ.1.* nedixit nos omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus (omnem bene- ,, dictionem propterea dicit, quod quæcunque diuino verbo promiſſa olim fuerant, ea cumulatiſſimè noui Teſtamēti cultoribus eſſent reddita) ſicut elegit nos ante mundi conſtitutionem, vt eſſemus ſancti ,, *Rom.5.* & immaculati coram ipſo. ob abundantiam charitatis Dei Patris, quæ ,, diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritū ſanctum qui datus eſt nobis, ,, *Epheſ.5.* qui prædeſtinauit nos in adoptionē filiorū per Ieſum Chriſtū in ipſo, ,, ſecundùm propoſitum voluntatis eius, in laudem & gloriam gratiæ ,, ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo, in quo habemus redem- ,, ptionem per ſanguinem eius, in remiſſionem peccatorum, ſecundùm ,, diuitias gratiæ eius, quæ ſuperabundauit in nobis in omni ſapientia ,, atque prudentia, vt notum faceret nobis Sacramētum voluntatis ſuæ ,, ſecundum beneplacitum eius, quod diſpoſuit in diſpenſatione pleni- ,, tudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto quæ in cælis (hoc eſt, ,, quotquot in cælum conſcenderunt, cùm Chriſtus ad Patris dexteram ſeſſurus aſcenderet) & quæ in terra. In quo & vos cùm audiſſetis ver- ,, bum veritatis, Euangelium ſalutis noſtræ, in quo & credentes ſignati ,, eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ in ,, redemptionem acquiſitionis in laudem gloriæ ipſius. Huius tam lōgæ ,,

progreſſionis curſu illud Apoſtolus efficit, vt dum de certa & abſoluta ſanctitatis ſorte diſſerit, quæ noui Teſtamenti cultoribus Dei Patris dono ante mundi conſtitutionem iiſdem parata tandem obtigit, illud vehementiſſimè confirmet, Dei benignitate & miſericordia factum eſſe, vt noui Teſtaméti homines, & huius aureæ ætatis cultores in eam vitæ ſanctitatem & nouam regenerationem optarentur, cuius ſanctitatis & regenerationis ratione effectum eſt, vt verum de Chriſti negotio teſtimonium in terris haberetur, id quod iis qui veteris Teſtaméti temporibus vixerunt, minimè vnquam contigit, videlicet vt maximi huius myſterij aditus apertos ſibi eſſe gauderent, hoc eſt, vt ſanctitatis & renouationis huius vim experirentur. atque hoc arguḿetum illius
,, ſententiæ eſt: Sicut elegit nos ante mundi conſtitutionem vt eſſemus
,, ſancti & immaculati, atque etiam prædeſtinauit nos in adoptionem fi-
,, liorum, ad hæc vt notum faceret Sacramentum voluntatis ſuæ, quod
,, abſconditum fuit à ſæculis & à generationibus, & nunc reuelatum eſt
,, ſanctis eius, quibus voluit Deus notas facere diuitias magnitudinis
,, myſterij huius. Optima profectò ſors nobis noui fœderis fidelibus obtigit cultoribus, qui Dei benignitate, gratia & beneficio ad eam rem ſumus comparati, vt ſanctitatem & iuſtificationem illam à Deo experiremur, quam diuinum Verbum iam olim à ſe præſtádam fuerat pollicitum, vt cæremoniarum, figurarum, & vaticiniorum, quæcunque in antiqui Teſtamenti libris ſunt, Spiritum nobis tandem patefactum atque oſtenſum conſpiceremus. O quoties & quot quantaque admiratione ſuſpiciendæ de nobis ſunt pronuntiatæ ſententiæ. Nempe de
Pſal. 81. ,, noui Teſtamenti hominibus illud verè diuinus cecinit Vates: Ego dixi
,, dij eſtis, & filij excelſi omnes. Nos in templum Dei viui & electi fui-
Leuit. 20. ,, mus & comparati. In nos illud prædictum exſtat: Sancti eritis mihi
,, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. Nobis illa ſalus nun-
Ezech. 36. ,, ciata eſt: Effundam ſuper vos aquam mundam, & mundabimini ab
,, omnibus inquinamentis veſtris, & Spiritum meum ponam in medio
veſtri. & dabo legem meam ſcriptam in corde eorum. Nobis illud à
Ierem. 31. diuino Verbo promittebatur: Dabo tibi theſauros abſconditos, & ar-
,, cana ſecretorum, vt ſciatis quia ego Dominus. Noſtræ ætatis homines
Eſaiæ 45. ,, tunc appellabantur, cùm diceret Deus: Vos teſtes mei, dicit Dominus,
Eſaiæ 43. ,, & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelligatis,
,, quia ego ipſe ſum, qui loquebar, ecce adſum. De nobis illud pronũtia-
Eſaiæ 40. ,, tum eſt: Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter,
Ierem 32. ,, quod os Domini locutũ eſt. Ad nos illud pertinet: Dabo eis cor vnum,

vt

vt cognoſcant me, quia ego Dominus. Nos alloquitur Moſes, cùm „ aie: Circuncidet Dominus Deus cor tuum, & cor ſeminis tui. De no- „ *Deut. 30.* bis ſignificatum eſſe voluit Deus, cùm hæc promitteret: Dabo ſancti- „ *Ezech. 37.* ficationem meam in medio eorum in perpetuum. Et vocabunt eos „ *Eſaiæ 62.* populum ſanctum redemptos à Domino. hoc erat illud pulcherri- „ mum à Deo parandum ſpectaculum, de quo ſcriptum eſt: Omnes qui „ *Eſaia 41.* viderint eos, cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Do- „ minus. Nos illis vocibus compellabamur, nos inuitabamur audituri: Omnes ſitientes venite ad aquas. & iterum: Audite audientes, & com- „ *Eſaia 55.* edite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra. Porrò illud „ de nobis eſt prædictum: Et lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur in „ *Eſaia 9.* meſſe multa, ſicut exultant victores capta præda, quando diuidunt „ ſpolia. Quia iugum oneris eius & virgam humeri eius, & ſceptrum ex- „ actoris eius cõfregiſti, ſicut in die Madian. Hęc atque innumera huius „ generis reſponſa, & ſententiæ manifeſtiſſimę, quæ paſſim antiqui Te- ſtamenti libros legentibus occurrunt, ad nos ſpectare, & res ipſa indi- cauit, & frequentibus noui Teſtamenti argumentationibus firmatum conſtat. Quibus ex rationibus conſequitur, noſtræ ætatis homines fuiſſe, quibus ea videre & audire eſt donatum, quæ multi olim & Re- ges & Prophetæ videre cupierunt & audire, & tamen non viderunt neque audierunt. Neque enim eum gradum antiqui veteris Teſta- menti Patres obtinuerunt, vt illius vaticinij ſpiritum & virtutem ex- perirentur, quod de diuina hominum regeneratione eſt editum: Hæc „ *Pſal. 138.* eſt dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Siquidem „ hoc experiri poſſe, electi hominum generis erat, & in ſacerdotum regiorum, ſanctæque gentis, & populi in laudem Dei acquiſiti, quo- rum erat: Eius virtutes annuntiare, à quo de tenebris in admirabilem „ *1 Petri 2.* lucem fuerant euocati; qui verè membra de carne Chriſti, & de oſſi- „ *Epheſ. 1.* bus eiuſdem, & Spiritus ſancti oleo inuncti appellabantur, atque ſan- ctiſſimum diuinæ Trinitatis templum, in quo admirandæ huius rei myſteria maxima collocabantur. OMNIA hæc porrò ſigna vſque adeò illis temporibus omnibus ferè hominibus manifeſta erant & conſpicua, cùm penè innumeri eſſent, quos Deus in hoc Chriſti teſti- monium compararet, diuini Spiritus virtute eam rem in illis efficiẽte. inter quos Apoſtolorum de hac re teſtimonia maximè aperta, atque apud omnes gentes promulgata fuerunt, ſicut illis Chriſtus ipſe præ- dixerat: Accipietis (inquit) virtutem Spiritus ſancti ſuperuenientis „ in vos, & eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa & Samaria, „

,, & vſque ad extremum terræ. quam rem ſequentibus ſignis factitatam fuiſſe, Apoſtolica docent commentaria: Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti, & gratia magna erat in omnibus illis. Quæ autem cauſa fuerit quamobrem hæc diuini Spiritus virtus de hominum animis ſe iam diu ſubduxerit, ita vt non paſſim hæc teſtimonia, quibus olim Chriſti veritas fuit comprobata, reddantur, alio loco ratio à nobis eſt quærenda. Nunc, abſoluta nobis de Chriſti ſignis vtiliſſima, atque ad omnem tum Euangeliorum, tum Apoſtolicorum voluminum lectionem accommodata diſputatione, tempus ad ſuſceptæ Epiſtolæ elucidationem proficiſci.

In ſeceſſu rupis Aracenēſis, mēſe Auguſto, 1564.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Romanos ELVCIDATIONES.

OMNIS *doctrina, atque diſciplina omnis, tribus abſoluitur partibus, Præceptione ſiue expoſitione (quam Theoriam artifices vocant) Exercitatione, cui Græci nomē πράξιν fecere; & Cōprobatione, ſiue iudicio, quod κρίσις dicitur. Chriſtianæ doctrinæ partem primā quatuor Euangeliorum Scriptores abundè tradidere. Secundam D. Lucas luculenter eſt perſecutus. Paulus, Petrus, Iacobus, Iohannes & Iudas in tertia diligentiſsimè verſati ſunt, ſed Paulus inprimis, qui cùm multarum gentium doctor eſſet conſtitutus, pro variorum ingeniorum ratione, atque pro rerum ac temporum diuerſitate, varia argumenta diſputanda ſuſcepit, eáque ſapientiſsimè pertractauit, quanquam nonnullis in locis quædam obſcuriora appareant, & indoctorum atque inſtabilium deprauationi (vt D. Petrus docuit) expoſita ſint. Ea verò quæ ad Romanos ſcripta Epiſtola eſt, ob id primo loco poſita videtur, quòd vniuerſam humanæ ſalutis rationem ad Iudæos & Gentes, atque adeò ad omne hominum genus pertinentem complectatur, cæteræ Epiſtolæ omnes huius communis rationis varia veluti capita expoſita contineant. conuenit verò hoc maximè: quippe cùm omnium gentium imperiū apud Romanos eſſet, neceſſe erat omnia hominum genera in illam vrbem confluere, atque de Chriſtianæ doctrinæ illa tempeſtate proſeminatæ rationibus, pro ſingulorum ingeniis ſtudiisq́; ſentire & exiſtimare: quibus omnibus, vno edito communi volumine, breuiter ſatisfactum oportuit.*

CAP.

CAPVT. I.

PAVLVS[1] ſeruus Ieſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Euangelium Dei, [2]quod antè promiſerat per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis, [3] de filio ſuo, (qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundũ carnem, [4] qui prædeſtinatus eſt filius Dei in virtute, ſecũdum ſpiritũ ſanctificationis, ex reſurrectione mortuorũ Ieſu Chriſti Domini noſtri, [5]per quẽ accepimus gratiã & Apoſtolatum [illegible] ad

Act. 13, 2.

2 MS. 6 5.

1 Paulus] *qui antea Saulus dictus, nomẽ familiarius Romanis & Gentibus iam obtinet, quod mutationem aliquam in homine ipſo facilè indicat.* Seruus Ieſu Chriſti.] *emptus Chriſti ſanguine, & ex ſeruitute peccati ac legis in iuſtitiæ libertatem Chriſtiq́ ſeruitutem aſſertus, ipſi Chriſto in obſequiũ & ſeruitium addictus.* Vocatus Apoſt.] *non vltrò ingeſtus, non propria ambitione aut libidine motus, vel temeraria vſurpatione ingreſſus, verùm vocatus & miſſus.* Separatus] *cùm varij ad varia miniſteria mittantur, atque alij ſingula, alij plura ſubeant, Paulus electum ſe ait, & vas electionis ad hoc deſtinatum, vt perferat bonum Dei nuntium, non obſcurum quidẽ aut inauditum vnquam, ſed promiſſum antè multorum Vatum oraculis, quorum exempla certiſsima literarum monumentis deſcripta conſtent. itaque non vanam eſſe ſuam legationem affirmat.* 3 De filio ſuo.] *Boni nuntij argumentum illud eſt, Dei filium vnigenitum æternum Deum, hominem factum in carne veniſſe, natũ ex Dauidis familia & poſteritate, ſicut antea prædictum promiſſumq́ fuerat, atque hoc eſt vnum boni nuntij caput.*

4 Qui prædeſtinatus.] *Alterum caput Euangelij eſt, illum qui verè agnitus fuit ex ſemine Dauid ſecundum carnem natus, illum ipſum eundem agnitum eſſe Filiũ Dei ex efficientia ipſa, cuius periculum factum iam ſit: erat autem huius efficientiæ illa obſeruanda ratio: Vt qui reſurgens à mortuis, homines in ſe credentes ex peccatis, in quibus mortui erant, conſurgere faceret, atque ita conuiuificatos Spiritu ſanctificationis donaret, ille verus ac certus Filius Dei haberetur, æqualis Patri, vitæ Dominus, cui omnia tradita eſſent, quæ ſunt in cælis & in terris, & omne genu flecteretur cæleſtium, ac terreſtrium, & infernorum. Hoc igitur Euangelium de vno Ieſu Dei vncto annuntiandum Paulus ſibi demandatum & commiſſum profitetur.*

5 Per quem accepimus.] *Per ipſummet huius diuini doni pontificem & authorem Chriſtum: vt certius & grauius Apoſtoli teſtimonium ſit, quàm ſi hanc virtutem ab eodem Chriſto tamen per alium acceptã, profiteretur. quippe ita conſtitutum erat à Deo, vt is ipſe Filius Dei ſuæ virtutis author, donator, ac diſtributor eſſet, atq; ita qui hoc dono aucti eſſent, profiteri certiſsimè poſſent atque teſtari, tam donũ ipſum, quàm doni authorem.* Gratiam.] *Duplicem gratiam, tam eam quæ ſingulos Deo gratos efficit, quos imbuit, quàm eam quæ ad miniſterium atque adeò ad aliorum vtilitatem confertur. Prius genus ad teſtimonium certiſsimum aſſeuerandum facit. Poſterius verò ad idem teſtimonium enuntiandum, & verbis ac ſignis, vbi opus fuerit, comprobandũ. Atque ſimul cum hoc gratiæ dono* Apoſtolatũ, *id eſt, legationis obeũdæ* * *negotiũ, cæterorumq́ Apoſtolorũ fidei ac diligentiæ commiſſum & demãdatum fuiſſe Apoſtolus declarat. Eſt autem Apoſtolatus munus, curare vt gentes omnes credant ſe conſecuturos ſalutẽ in nomine Ieſu Chriſti filij Dei, & credentes obediant Euangelicæ diſciplinæ: vtrumque enim Deus exigit ab iis, qui donorum diuinorum per Chriſtum compotes participesq́ fieri cupiunt.*

ad obediendum fidei in om-
nibus Gentibus pro nomine
eius, 6 in quibus eſtis & vos
vocati Ieſu Chriſti:) 7 omni-
bus, qui ſunt Romæ, dilectis
Dei, vocatis ſanctis. Gratia
vobis & pax à Deo Patre no-
ſtro, & Domino Ieſu Chriſto.
8 Primum quidem gratias ago
Deo meo per Ieſum Chriſtū
pro omnibus vobis, quia fides
veſtra annuntiatur in vniuer-
ſo mundo. 9 Teſtis enim mihi
eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu
meo in Euangelio filij eius,
quòd ſine intermiſſione me-
moriam veſtri facio 10 ſemper
in orationibus meis, obſecrās
ſi quomodo tandem aliquan-
do proſperum iter habeam in
voluntate Dei, veniendi ad
vos. 11 Deſidero enim videre
vos, vt aliquid impertiar vo-
bis gratiæ ſpiritualis, ad con-
firmandos vos: 12 id eſt, ſimul
conſolari in vobis per eā quæ
inuicem eſt fidem veſtram at-
que meam. 13 Nolo autem
vos ignorare fratres, quia ſæpe
propoſui venire ad vos, (& prohibitus ſum vſque adhuc)
vt aliquem fructum habeam* in vobis, ſicut & in cæteris *& 4 M.S. Amb. G.q.S.
gentibus. 14 Græcis ac Barbaris, ſapientibus & inſipientibus
debitor

6 In quibus eſtis & vos.] *Pertinet Apoſtolatus noſtri authoritas & miniſterium ad vos, qui ad hanc lucem vocati etiam eſtis per Ieſum illum vnctum, qui vnctionis ſuæ virtutem in vobis quoque probauit, planeq; efficaciſſimam oſtendit in ſpiritu & veritate.*

7 Dilectis.] *Omnes quotquot vocati eſtis, dilecti Dei rectè appellari poteſtis: ex mera enim dilectione, qua Deus dilexit mundum, effectum eſt vt vos ad ſalutis veſtræ Euangelium vocaremini, adeò vt huius vocationis argumento pars veſtri ſanctificata iam ſit. omnibus igitur tam vocatis in vniuerſum quàm ſanctificatis, iamq; ampliori gratiæ diuinæ vſu auctis congratulor, omnemq; gratiam & veræ proſperitatis plenitudinem, quam Pacis nomen ſignificat, exopto.*

8 Pro omnibus.] *Tam vocatis in vniuerſum, quàm ſanctis gratulor iſtud teſtimonium & exemplum præclarum fidei, quo nullum poteſt eſſe communius aut publicum magis, propter maximam iſtius Vrbis in toto orbe celebritatem totius terrarum orbis nationibus frequentem.*

11 Gratiæ ſpiritualis.] *Vt Apoſtolatus munus apud vos etiam exerceam Spiritus diuini dono vocatos, atque impertiendo eius doni compotes in eo quod crediderant mirum in modum confirmantur. Deinde etiam vt mutua gratulatione nos exhortemur ad promulgandam gloriam Dei, ij videlicet qui compotes ſumus fidei quæ reuelanda erat, id eſt, qui credidimus ſecundum operationem virtutis Dei.*

[a]itaque 9 MS. Amb. S.

debitor ſum: 15 "ita', quod in
me, promptum eſt, & vobis
qui Romæ eſtis, euangelizare.
16 Non enim erubeſco Euan-
gelium. Virtus enim Dei eſt,
in ſalutem omni credenti, Iu-
dæo primùm & Græco. 17 Iu-
ſtitia enim Dei in eo reuelatur
ex fide in fidem: ſicut ſcriptũ
eſt: Iuſtus autẽ ex fide "viuit'.
18 Reuelatur enim ira Dei de
cælo, ſuper omnẽ impietatem
& iniuſtitiam hominum eo-
rum qui veritatem ⁻Dei' in
iniuſtitia detinent: 19 quia
quod notum eſt Dei, manife-
ſtum eſt in illis. Deus enim il-
lis manifeſtauit. 20 Inuiſibilia
enim ipſius, à creatura mũdi
per ea quæ facta ſunt intelle-
cta, cõſpiciuntur: ſempiterna
quoque eius virtus & diuini-
tas: ⁻ita' vt ſint inexcuſabiles.
21 Quia cùm cognouiſſent
Deum: non ſicut Deum glori-
ficauerunt, aut gratias egerũt:
ſed euanuerũt in cogitationi-
bus

Abac.2,4. Heb.10,38. Gal.3,11. [a]viuet 2 MS. R.C.S.

C

⁻1 MS. G.S.

⁻2 MS. G.S.

Ephe.4,17,18

16 Non erubeſco.] *Quod ad meum ſtudium attinet, cùm omnibus miniſterium debeam, vobis etiam, quos valde amo, impertiri cupio. quod verò muneris rationem & vſum ſpectat, perinde eſt apud quos exerceatur: quippe Euangelij virtus communis eſt omnibus credentibus & obedientibus; omnibus, inquam, eſt medicina ſalutaris ex Dei efficientia, qui non ſolùm Iudæos ſed Græcos etiam, hoc eſt, tam circuncisos quàm incircuncisos ad ſalutem vocari admittiq́ vult.*

17 Iuſtitia enim Dei.] *qua homines iuſti efficiuntur apud Deum ex ipſius Dei efficiẽtia, qui eos qui in ſe Chriſtumq́ à ſe miſſum credunt, Spiritus ſancti dono auget, vſque adeò vt abundantiori fide amplificet; ita vt vita illa quæ credentibus ex diuino dono tribuitur, explicet nobis oraculum illud à Propheta pronuntiatum: Iuſtus autem ex fide viuet. Atque hæc eſt Euangelij virtus, experimento frequẽti comprobata, reuelatio videlicet iuſtitiæ Dei in iis qui credunt & obediunt.*

18 Reuelatur.] *Rurſus autem in iis qui non credunt Euangelio, manifeſtatur Dei ira, ſiue illi Iudæi ſint, ſiue Gentes. namque Deus notitiam ſui nullis nationibus negauit, ſed fuere quidam ex hominibus, qui ſua ipſorum impietate & malitia Dei veritatem detinuerunt, hoc eſt, obſcurare & impedire ſtuduerunt.*

19 Quia quod notum.] *Quod homines de Deo cognoſcere poſſunt ac debent, id fuit patefactum illis, tum natura rerum manifeſto & expoſito omnibus ſpectaculo, tum etiam ſingularibus ingenij donis, quibus multi à Deo ipſo ad conditarum rerum contemplationem & cognitionem aſſequendam aucti ſunt.*

20 Inuiſibilia.] *Quæ videri nõ poſſunt oculis humanis de Deo, videlicet ſapientia, bonitas, prouidentia, & cætera quæ ad diuinæ naturæ cognitionem referuntur, tamen ab ipſo mundi huius viſibilis initio ad cognoſcendum expoſita fuere iis ipſis hominibus qui in mundo ſunt creati: qui niſi planè cæci oculis menteq́ ſtupidi ſint, ex rerum conditarum aſpectu & contemplatione intelligere poſſent quid velit ac poſſit rerum concordia diſcors.*

21 Euanuerunt.] *A cognitione, prædicatione, & laude Dei (cui omnium, quæ in mundo ſunt quæq́ gignuntur, authoritatem gubernationemq́ tribuere debuerunt) ad alias cauſſas & rationes ingeniorum ſuorum*

E

rum luxuriæ excogitatas vaniſsimè traducti ſunt, ſecumq́; in errorem abduxerunt alios homines à ſimplicitate illa veræ cognitionis ac ſcientiæ ad illas verborum & obſcurarum excogitationum, quas philoſophiæ nomine commendabant, abductos, adeò vt à vero abalienati, Dei iudicio manifeſto, in eas tenebras inciderent inſipientiæ, vt neque alij aliis, neque iidem ſibi conſentanea ſaperent aut dicerent.

23 Et mutauerunt.] *Non ſolùm Dei authoritatem ſummam, certiſsimam, cõmunem & ſingularem de naturæ rerum contemplatione tollere ſtuduerunt, ſed ipſam diuinæ naturæ rationem, ſuis ſermonibus, præceptionibus & diſputationibus, atque figuratis dicendi generibus, ac nugatoria poëſi euerterunt, certis imaginibus, & figuris diuinam virtutem deſcribentes, atque ita cæteros homines in fraudem allectos adegerunt ad cultum earum rerum, quæ non ſolùm dij non erant, ſed neque hoc ipſum erant quod referebant.*

24 Propter quod.] *Ex illa peruerſa rerum ac diuinitatis cognitione, magna etiam peruerſitas ac deprauatio morum in hominibus, Deo iudice & vltore, nata eſt: namque cognitionis & intellectionis ſtudioſè conceptum errorem appetitionum perturbatio ſumma meritò conſequitur.*

bus ſuis, & obſcuratum eſt
inſipiens cor eorum. [22] dicen-
tes enim ſe eſſe ſapiẽtes, ſtulti
facti ſunt. [23] Et mutauerunt
gloriam incorruptibilis Dei,
in ſimilitudinẽ imaginis cor-
ruptibilis hominis, & volu-
crũ, & quadrupedũ, & ſerpen-
tium. [24] (Propter quod tradi-
dit illos Deus in deſideria cor-
dis eorum, in immunditiam:
vt contumeliis afficiant cor-
pora ſua in ſemetipſis.) [25] qui
commutauerunt veritatẽ Dei
in "mendacium": & coluerunt, & ſeruierunt creaturæ potius [a] mendacio 2 MS.G.S.
quàm creatori, qui eſt benedictus in ſæcula. Amen. [26] Pro-
ptereà tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. Nam fœ- D
minæ eorum immutauerunt naturalem vſum, in eum vſum
qui eſt contra naturam. [27] Similiter autem & maſculi, re-
licto naturali vſu feminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in-
uicem, maſculi in maſculos turpitudinem operãtes, & mer-
cedem (quam oportuit) erroris ſui in ſemetipſis recipientes.
[28] Et ſicut non probauerunt Deum habere in notitia: tra-
didit illos Deus in reprobum ſenſum: vt faciant ea quæ non

29 Omni iniquitate.] *Vt alij alios iniuriis afficerent contra humanæ naturæ ac ſocietatis ius, contra phas omne.* Malitia.] *Mentis & animi.* Fornicatione.] *Omnium generum.* Nequitia.] *Impotenti corruptione appetitionum.* Inuidia.] *Detractio-*

"conueniunt": [29] repletos om- [a] conuenit 1 MS.S.
ni iniquitate, malitia, forni-
catione, auaritia, nequitia,
plenos inuidia, homicidio,
conten-

contentione, dolo, malignita-
te, ſuſurrones, 30 detractores,
Deo odibiles, contumelioſos,
ſuperbos, elatos, inuentores
malorũ, parentibus non obe-
dientes, 31 inſipientes, incom-
poſitos, ſine affectione, abſ-
que fœdere, ſine miſericordia.
32 Qui cùm iuſtitiam Dei co-
G.S.Q.n gnouiſſent, non intellexerũt
quoniam qui talia agũt, digni
I MS.G.S. ſunt morte: non ſolum qui
I MS.G.S. ea faciunt, ſed etiam qui con-
ſentiunt facientibus.

CAP. II.

A PRopter 1 quod inexcuſa-
bilis es ô homo omnis
Matt. 7, 2. qui iudicas. In quo enim iudi-
cas alterum, teipſum cõdem-
qui I MS.G. nas. eadem enim agis quæ
iudi-

ne & inſidiis aduerſus alios. Contentione.] *Malitioſa & affectata rixa, ex furore, non ex ratione aut legitimis cauſis exorta.*

Malignitate.] *Moroſitate, inflexibili pertinacia, atque contenta malitia, ita vt habitum ſibi pararent peſſimum, omniaq; in peſſimam partem verterent.*

30 Deo odibiles.] *In Deum etiam, quem colere debuerunt, & omnino venerari, odio, maleuolentia & maledicentia effuſi, vt ex ipſorum querimoniis & dicteriis arguitur.*

Inuentores malorum.] *Qui nouas rationes maledicentiæ ac mordacitatis, aliarumq; contumeliarum excogitarũt, vt alij alios læderent.*

Parentibus inobed.] *Omnia pietatis iura, etiam erga neceſſarios, violantes, vnde orta etiam ſunt vitia quæ proximè enumerantur.*

32 Non ſolum qui ea faciunt.] *Nõ ſolum ſeſe ipſi his vitiis contaminarunt & turpiſſimè inuoluerũt; ſed quod mõſtri maioris eſt, eos laudant qui huiuſmodi corruptelas morũ ſectãtur.*

IN CAP. II.

1 Propter quod.] *Superiori oratione Gẽtes omnes in crimen vocatæ fuerant cum ipſarum ſapientibus, vt qui Dei notitiam perturbauiſſent, & humanos mores fœdiſſimè corrupiſſent, cùm & naturam haberẽt diuinitatis indicem; & ratione præditi eſſent, qua turpe ab honeſto diſcerni poſſet. vtramque autem partem cùm Gentes inuertiſſent, à Iudæis irridebantur ac planè condemnabantur exiſtimantibus ſe eſſe ſapientes, qui aliorum inſipientiam cognoſcerent. Hos verò nunc Paulus eodem crimine inuoluit, atque grauiori damnatione dignos arguit, vtpote qui cùm maiora diuinarum humanarumq; rerum cognitionis præſidia haberẽt, tamen iiſdem vel ſimilibus vitiis ſuccumbebant & contaminabantur. itaque caput hoc ad Iudæos præcipuè refertur: tendit enim eò Apoſtolus, vt vtrumque populum peccato obnoxium eſſe euincat, atque ideò vtrumque Dei miſericordia & Chriſti virtute egere oſtendat. Hæ autem rationes in vniuerſum æſtimandæ ſunt, non ſingulariter; nam de rerum vtriuſque populi ſtatu, non de ſingularum perſonarum cauſis Apoſtolus diſputat.* Inexcuſabilis es.] *Poſſunt Græci ſiue Gentes aliquatenus veterem iam & antiquam ſuam inſcitiam excuſare, atque à maioribus & ſapientibus ſuis obſcurè vel perperam traditam diſciplinam obiicere, & cordis obſcuritatem prætendere, ita vt minor admiratio debeatur vitiis ipſorum, ab inſipientia & iam diu inueterato errore profectis. Tu verò, ô homo Iudæe, qui non tantummodo rationis vſu integro vales, verùm etiam legis ac ſapientiæ à Deo ipſo tibi ſingulariter iam olim tributæ facultatem iactas & obtines; nihil tale quale Gentes excuſare poſſis in illis ipſis vitiis & culpis admittendis quæ in Gẽtibus, quas præ te contemnis, condemnare nunquam deſinis.*

iudicas. 2 Scimus enim quo-
niam iudicium Dei eſt ſecun-
dum veritatem in eos qui ta-
lia agunt. 3 Exiſtimas autem
hoc ô homo qui iudicas eos
qui talia agũt, & facis ea, quia
tu effugies iudicium Dei? 4 An
diuitias bonitatis eius, & pa-
tientiæ, & longanimitatis [a]cõ-
temnis, ignorans quoniã be-
nignitas Dei ad pœnitentiam
te adducit? 5 Secũdum autem
duritiam tuam & impœnitẽs
cor, theſaurizas tibi iram, in
[a]die iræ & reuelationis iuſti
iudicij Dei, 6 qui reddet vni-
cuique ſecundum opera eius.
7 iis quidem, qui ſecũdum pa- B
tientiam boni operis, gloriam
& honorem & incorruptionẽ
[a]quærunt vitam æternam.
8 iis autem qui ſunt ex conten-
tione, & qui non acquieſcunt
veritati, credũt autem iniqui-
tati: ira & indignatio. 9 Tribu-
latio & anguſtia in omnem
animã hominis operantis ma-
lum, Iudæi primùm & Græci,
10 gloria autem & honor &
pax omni operanti bonũ, Iu-
dæo primùm & Grȩco. 11 non
enim

[a] contemnis? ignoras MS. Amb. s. Q. n.

[a] diem 2 MS. s.

Matt. 16.

[a] quærentibus MS. Amb. G. Q. n.

2 Scimus enim.] *Hoc primùm ſtatuendum eſt, te non laborare ignorãtia, quippe qui ex legis tuæ certiſſima doctrina, atq; ex multis exemplis iam pridem populo tuo manifeſtis, nonimus vitia peccataq́; hominum, diuini iudicij animaduerſioni & punitioni obnoxia eſſe, & tamen à te admittuntur, idq́; conſtantiſſimè; ſatisq́; tibi eſſe putas, alios qui talia admittũt, hoc eſt, Gentes tanquam à tua ſapientia longè remotas condemnare; & tibi ipſi interea ignoſcis, quod ſummum improbitatis genus eſt, & ſtultus quidam tuiipſius amor, neque leuiori nota dignus, quàm gentium crimina ſint.*

4.5.6. An diuitias.] *Tu ignorationem boni ac mali excuſare non potes, maiorem etiam erga te indulgentiam Dei non debes iactare: nam iudicium Dei ſine vlla perſonarum exceptione eſt in eos qui talia agũt. quod ſi ideò exiſtimas tibi minus infenſum Deum, quòd non ſimulatque ſcelus admiſeris, vindicẽ vltoremq́; ſentias, falleris aut minus rectè tenes cognitionem Dei, qui diſſimulat peccata hominũ propter pœnitentiam, ſed tamẽ eos qui in peccatis perſeuerauerint, nunquã impunitos relinquet: tãdémq. idẽ qui ſe miſericordiæ ditiſſimũ præbet, iudicem æquiſſimũ ſeueriſſimúmq. exhibebit, æquiſſimũ & munificẽtiſſimũ erga probos, erga improbos verò & obſtinatos ſeueriſſimũ.*

7 Qui ſecũdũ patiẽtiã boni op.] *Qui in bonis operib. perſeuerãti ſtudio ſeſe exercuerint.*

8.9. Qui ſunt ex contentione.] *Qui ad alios arguendos reprehendendos & condemnandos prompti ſunt, neque rectum conſilium admittunt, neque veritati cedunt, atque iniquis affectib. ducũtur; iis omnibus, qui vel mẽte vel moribus, vel vtraq. parte corrupti ſunt, ira, indignatio, tribulatio & anguſtia, &c. parata eſt, ſiue Iudæi, ſiue Græci, hoc eſt, Ethnici ſint.*

10 Iudæo primùm & Græco.) *Æquitatis eſt ſummæ, vt qui potẽtius, vel rectè, vel perperã agũt, impẽſius etiam vel præmio donẽtur, vel grauioribus afficiãtur pœnis. maioribus autẽ ſuppetiis ad rectè agendũ Iudæus quãGræcus præditus fuerat, igitur ſapiẽtius agit cũ rectè agit, & primas obtinet partes in rectè factorũ gloria & honore. cõtrà verò ſi delinquit, & grauius delinquit, & ſeuerius aduerſum ſe molitur iudiciũ.*

Deut.10,17. 2 Par.19,7. Iob 34,19. Act.10,34.
enim eſt acceptio perſonarum
apud Deum. 12 Quicunque
C enim ſine lege peccauerunt,
ſine lege* peribunt: & quicun-
que in lege peccauerunt, per
legem iudicabuntur. 13 Non
enim auditores legis iuſti ſunt
apud Deum: ſed factores legis
iuſtificabuntur. 14 Cùm enim
Gentes quę legem non habẽt,
naturaliter ea quæ legis ſunt
faciunt:

*& 2 MS. C. S.

Matt.7,21. Iac.1.22.

12 Sine lege.] *Scripta. Alludit ad nomẽ Hebraicum* תורה, *quod diſciplinæ atque oſtenſionis ſignificationem obtinet; atque ideò propriè lex dicitur, ſiue, vt Græcis vocatur,* νόμος. *Namque ea quæ naturæ lex à philoſophis dicta eſt, non ita propriè legis nomen illud Hebræum vel etiam Græcum ſibi vſurpat. quippe hæc in hominibus poſt primi parentis peccatum corruptis, non adeò clarè & promptè verum ac rectum indicat; quin diſceptatione, ratiocinatione & examine opus antea ſit, quæ deliberatio vocatur, qua æquum ab iniquo diſcernatur. Sic ille etiam intellexit qui ſcripſit:* Nec natura poteſt iuſto ſecernere iniquum, diuidat vt bona diuerſis, fugienda petendis. *itaque ad verum rectumq́; ſtatuendum, animi attẽtio rationiſq́; vſus exigitur, quo legitimè adhibito, bonorum & malorum fines inueniuntur. At verò lex à Deo in Scripturis exhibita, non exigit illam examinationem aut longam cogitationem & expenſionem ad cognitionẽ boni & mali, vtrumque enim diuino iudicio examinatum ac definitũ proponit ac docet S.S.E. En propono in oculis tuis hodie vitã & bonũ, & mortẽ ac malum.*

14 Cùm enim Gentes.] *Gentes quæ legem ſcriptam, illam, inquam, à Deo verbis publicè dictatam, non habent, quæ abſque vllo negocio doceantur quid rectum, quid curuũ ſit; tamen ipſi ſibi ſunt lex, ipſi enim animi cogitatione adhibita, mentis rationiſque vi atque vſu recto diſpicere poſſunt, quid honeſtum quid turpe ſit, atque ita cogitationibus inter ſe inuicẽ accuſantibus hoc, atque etiam defendentibus illud, ſtatuere pro rectæ rationis norma, quid expeti, quid fugi oporteat. ex quibus omnibus conſequitur id eſſe in cordibus hominum ſcriptum, quod lex aliàs oſtendere ſolet; videlicet ſignificationem boni & mali, & admonitionem ad malum declinandum, & bonum petendum. Sed cùm in cordibus ſcriptum ſit, exigit lectionem in ipſis cordibus, hoc eſt, cõſiderationem & examinationem, quæ rectè adhibita, id quod quæritur inuenitur. Hoc autem ita eſſe Apoſtolus probat ex conſcientiæ ſingulorum teſtimonio, quo nullum grauius eſt, nullum certius, nullum ſimplicius ac perpetuum magis; quippe teſtimonia alia mutari vel variari aliquatenus poſſunt, vel ob teſtium malignitatem, vel minus diligentem rerum animaduerſionem, vel ob temporis longitudinem, qua viſarum auditarúmve rerum obliuio plerunque inducitur. at verò conſcientiæ teſtimoniũ, cùm veritatis meræ ſimplicitate nitatur, nullo modo mutari poteſt: veritas enim vna ſimplexq́; eſt, atque ideò tempore non modò non variatur aut obſcuratur, ſed etiam longè magis confirmatur & elucet. vnde fit vt obliuioni non ſit obnoxia conſcientiæ veritas, imò perduret ac perſeueret conſtantiſſima vſque in diẽ quo iudicabit Deus occulta hominũ. quod iudiciũ grauiſſimum certiſſimumq́; erit, tum ex parte iudicis Dei, quem nullũ latet ſecretũ, & qui boni ac mali definitiones abſolutiſſimas obtinet, tũ ex parte teſtimoniorũ, hoc eſt, cõſcientiæ ſingulorũ hominũ & cogitationũ ipſarũ, quæ certiſſimè vel prodent & accuſabunt, vel exponent atq́; defendent conſilia ipſa humana ex quibus actionum & ſtudiorum probitas vel prauitas æſtimatur.* Naturaliter.] *Secundum eam facultatem quæ homini, qua homo eſt, quaq́; à cæteris animantibus differt, naturalis & propria eſt. hoc eſt, ſecundum mentis rationiſq́; vſum, atque liberæ electionis copiam.*

 16 Se-

faciunt: eiuſmodi legem non
habentes, ipſi ſibi ſunt lex:
15 qui oſtẽdunt opus legis ſcri-
ptũ in cordibus ſuis, teſtimo-
nium reddente illis conſcien-
tia ipſorum, & inter ſe inuicẽ
"cogitationum accuſantium,
aut etiam defendentium', 16 in
die cùm iudicabit Deus oc-
culta hominum, ſecundum
euangelium meum per Ieſum
Chriſtum. 17 Si autem tu Iu-
dæus cognominaris, & re-
quieſcis in lege, & gloriaris in
Deo, 18 & noſti voluntatem
-eius', & probas vtiliora, in-
ſtructus per legem, 19 confidis
teipſum eſſe ducem cęcorum,
lumen eorum qui in tenebris
ſunt, 20 eruditorem inſipien-
tium, magiſtrum infantium,
habentem formam ſcientię &
veritatis in lege. 21 Qui ergo
alium doces, teipſum non do-
ces: qui prædicas non furan-
dum, furaris: 22 qui dicis non
mœchandum, mœcharis: qui
abominaris idola, ſacrilegium
facis: 23 qui in lege gloriaris,
per

"cogitationibus accuſantibus, aut etiam defendẽtibus. MS. Amb. Q. n.

-I MS. G.

D

Secundum euang] *Sic ordinamus hãc lectionẽ, in die qua Deus iudicabit occulta hominum per Ieſum Chriſtum, qui [illegible] hominibus ſaluator datus, & viuorum atque mortuorum iudex eſt conſtitutus: id quod ego meo bono nuntio omnibus indicare atq; exponere ſoleo.*

17 Si autem tu.] *Hic manifeſtè indicat Apoſtolus, hunc ſermonem ad Iudæorum partes eſſe referendum.* Iudæus cognominaris.] *Cognomẽto ipſo ſignificas te profiteri Dei notitiam, nam Iudæus confitentem ſignificat.* Requieſcis in lege.] *Ais bonorum atq; malorum cognitionem, atque adeò ſapientiæ rationem ſummam, virtutumq́; diſciplinam omnem tibi in lege cõſtare, cuius authorem atque doctorem Deum eſſe credis, eumq́; tibi magis etiam appropinquantẽ iactas quã gẽtibus aliis, illud ſæpè repetẽs: Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. & noſti illũ velle vt mandata ſua cuſtodiantur nimis.*

19 Confidis te ipſum.] *Affirmas de te illud fuiſſe dictum, Poſui te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ.*

Habentem formam.] *Veras & certas definitiones, quibus verum & falſum, turpe & honeſtum diſcernatur.*

23 Qui in lege gloriaris.] *Collectio eſt ſuperioris inductionis & theſis diſputationis. ex tuis, inquit, actionibus, factis, & ſtudiis argueris Deum ignominia afficere, tantum abeſt, vt rectè colas: namque alij ignorarunt, tu cognitum contemnis, & vitiis peccatisq́; tuis vehementer offendis, ea lege violata quam ipſe diuinã probas, ac tibi latã traditamq́; prædicas. itaque rationibus omnibus expenſis, atque circunſtantiis obſeruatis, grauiùs in Deum peccare deprehenderis, atque aliis, quos erudiri à te poſſe exiſtimas, anſam præbere impiè de Deo ſentiendi, nimirum putantibus illum vel vobis non eſſe cognitum, vel illius, quam vos prædicatis, legis obſeruatione non coli. atque ideò licere etiam ipſis diuinam naturam ſuis modis rationibusq́; colere. idq́; adeò verum eſt, vt Deus ipſe apertis oraculis reprehendat peſſimum exemplum in vobis apud gentes ſpectatum, longè profectò magis pernitioſum, quàm id quod gentes ſibi mutuò aut vobis præbent.*

per præuaricationẽ legis Deũ
Iſaiæ 52,5. Ezec. 36,20. inhonoras.[24] (Nomen enim
Dei per vos blaſphematur in-
ter Gentes, ſicut ſcriptũ eſt.)
[25]Circũciſio quidem prodeſt,
ſi legem obſerues: ſi autẽ præ
uaricator legis ſis, circunciſio
tua præputium facta eſt. [26]Si
igitur præputium iuſtitias le-
gis cuſtodiat: nónne præputiũ
illius in circunciſionem repu-
tabitur? [27]& iudicabit id quod
ex natura eſt præputium, legẽ
conſummans, te, qui per literã
& circunciſionem præuarica-
tor legis es? [28] Non enim qui
in manifeſto, Iudæus eſt; neq.
quæ in manifeſto, in carne, eſt
circũciſio: [29] ſed qui in abſcõ-
dito, Iudęus eſt: & circunciſio
cordis, in ſpiritu, non litera:
cuius laus nõ ex hominibus,
ſed ex Deo eſt.

25 Circunciſio quidem.] *Quantum ad legem attinet & cognitionem, oſtenſum iã eſt Iudæos eſſe in culpa & crimine, vtpote legis ac præceptorum violationis redargutos, qui eo defenſionis præſidio etiam depelluntur, quod petere continuò poſſent, videlicet fœderis cũ Deo initi, atque illius fœderis ſigni ſiue ſacramẽti, hoc eſt, circunciſionis. quod quanquam manifeſtum eſſet fœderis ſignum; tamen vbi fœderis leges & cõditiones minimè obſeruarẽtur, otioſum reddebatur: non enim cõſilij diuini fuit, vt circunciſio legem dignitate atq; efficientia anteiret, ſed contrà potius, vt tanquam comes & index legis obſeruandæ conſequeretur, atq; obſeruationis obligationisq́; ſignum eſſet, nõ autem ipſa plena obſeruatio eſſe exiſtimaretur. ex quibus conſequitur, eum potius fœderis ac promiſſi diuini participem compotemq́; fore, qui abſque circunciſione legem obſeruat, quã eum qui cum circunciſione violat.*

26 Quod ex natura eſt præp.] *Ille præputiatus, qui ſecundum naturam ex rationis atq; recti conſilij vſu legis præcepta obſeruat, vitaq́; ſtudiis & actionibus præſtat, collatione ſui dãnabilem arguet te, qui cùm circunciſus ſis, & legẽ ſcriptã habeas, tamẽ violas & trãſgrederis.*

28 Non enim qui in manifeſto.] *Quod verò conditionẽ ipſam & nomina atq; nominũ rationes ſpectat, non planè rectè exiſtimat, qui ex nomine vel externo tantùm ſigno fœderis cũ Deo certitudinem ac neceſſitatẽ arguit. verum quidem eſt, Iudæi nomen cõfitentem ſignificare: ſed cùm Deus ſpiritus ſit, eos qui confitentur, in ſpiritu & veritate confiteri oportet. Præterea cùm Deus dicat circunciſionem fœderis inter ſe & populum ſuum eſſe ſignum, oportet etiam vt fœdus ipſum conſtet, cuius fœderis illa externa circunciſio ſignum eſſe poſſit. fœdus autem ad legitimum atque verum Dei cultum & obſequium ſancitum eſt: hoc obſequium non exhibetur in ſpiritu & veritate, niſi ab iis qui corde circũciſi fuerint. Circunciſio autem cordis non diſinitur ſecundum literam, hoc eſt, vt pars quædam cordis amputetur; id enim ſi fieret, homo ipſe non poſſet ſupereſſe ſecundum naturam; ſed circunciſio illa cordis intelligitur in ſpiritu arcano modo facta, quæ à ſolo Deo fieri poteſt, non ab hominibus. atque ita facta circunciſione, homo non modò non occiditur, ſed longè etiam præſtantius, longè probatius apud Deum viuit quàm antea. Hanc verò circunciſionem nemo ſibi vel tanquam hæreditariam, vel tanquam ſuo aut propinquorum aut hominum vllorum ſtudio ac diligentia paratam, iactare vel oſtendere poteſt; omnino enim hæc Deum authorem probat.*

CAP.

non igitur tu qui Iudæus in manifeſto es, circuncisionem hanc, ſi obtinuiſti, humanis partibus adſcribere potes, ſed Deo acceptam referre debes, qui vt eam in te effecit, ſic etiam & in eo, qui ſecundum literam præputium habet, efficere poteſt. atque hoc pacto ille verè Iudæus, ille verè fœderis compos dicetur, & erit: ita ſit vt Iudæus præceptorum violator ab Ethnico obſeruatore vincatur, & qui tantùm externam illam circuncisionem iactet, niſi alteram obtineat circunciſionem, ſignum tantùm, non autem rem ipſam ſignificatam habeat, & ex conſequenti non propriè illud fœderis veriſſimum ius tueatur, id quod alius qui ex Dei beneficio obtinuerit, planè ex eadem diuina benignitate probare aſſerereq́ue poſſit.

CAP. III.

QVid [1] ergo amplius Iu- A
dæo eſt? aut quę vtilitas
circunciſionis? [2] Multum per
omnem modũ. Primùm qui-
dem quia credita ſunt illis elo-
quia Dei. [3] quid enim ſi quidã
illorũ non crediderunt? Nun- 2 Tim. 2, 13.
quid incredulitas illorum fidẽ
Dei [a] euacuauit? [4] Abſit. [b] Eſt [a] euacuabit 5 MS. R. G.
autem Deus verax: omnis au- Ioan. 3, 33. [b] Eſto G.
tem homo mendax, ſicut ſcri-
ptum eſt: Vt iuſtificeris in ſer- Pſal. 115, 11 Pſal. 50, 6.
monibus tuis: & vincas cũ iu-
dicaris.

IN CAP. III.

1 Quid amplius Iudæo.] Cùm oſtenderimus tã Iudæos quàm Græcos peccato obnoxios eſſe; atque illos grauius delinquere, tum propter maiorem veri cognitionem, tum propter pernitioſum exemplum: nõ ideò dignitatem & præſtantiam euertimus Iudaicæ conditionis & circunciſionis, quam in omnibus ſacris libris hactenus commendatam nouimus. ſed docuimus vtrunque populum non habere ex ſe quod iactet & prædicet coram Deo, vtpote vitiis & peccatis inuolutos. verùm ſi diuina beneficia ſpectemus, habet quidẽ Iudaicus populus cauſam præſtantem, quamobrem plurimum Deo gratulari debeat; illudq́ue cum primis magnum beneficium obtinet, quod ex omnibus gentibus eſt præcipuè electus, vt Dei eloquia exciperet & cognoſceret, quibus ſumma eius ſapientiæ, quæ hominibus neceſſaria eſt, continetur, doceturq́ue Dei virtus atque æterna diuinitas, humanæ naturæ antiqua & prima conditio, eiuſdemq́ue ruina, rurſus diuini propoſiti erga homines amplificandos, æternaq́ue ſalute afficiendos expoſitio, & ſalutis huius promiſſio aperta. id quod aliis nationibus non fuit hoc modo expoſitum: quòd ſi quibus apertè expoſitum fuit, ab Iſraëlitis ipſis eſt acceptum. 3 Si quidam illorum.] Quod ſi maximè quidam ex Iſraëlitis tum antiquis tum etiam ſæculi huius fidem nõ adhibuere diuinis eloquiis, & non credidere Deum ipſos eſſe alloquutum, vel quanuis crediderint id, tamen eam ſalutis rationem quàm Deus ſignificauerat non crediderunt, atque aliam ſibi ſtatuentes, indignos ſe reddiderunt promiſſis Dei: non ideò dicendus eſt Deus in promiſſis defuiſſe ſuis, imò potius homines Iudæi ipſi ſibi defuerunt non admiſſa & recepta ratione diuinorum eloquiorum. id verò ipſius vtriuſque partis contemplatione manifeſtè confirmatur: Deus quippe natura ſua ſimpliciſſimus eſt, atq́ue ideò veraciſſimus; homines cùm corrupti & vario atque inconſtanti ingenio ſint, mendaces deprehenduntur. idq́ue diuini iudicij reſponſis confirmatur, atque ita ſcriptum eſt, Dei ſermones iuſtos perpetuò probatum, atque in omni iudicio ſuperiores confirmandum iri. itaque Deus iuſtiſſimus eſt, qui promiſſa ſua erga credentes conſtantiſſimè præſtet: idem etiam iuſtiſſimus aduerſus eos qui promiſſis non credunt ſuis, vel iuſſis non obtemperant. Videant homines vtram partem arripere velint, nam vtramuis arripuerint, Deum iuſtiſſimum experientur.

dicaris. 5 Si autem iniquitas
noſtra iuſtitiam Dei cōmē-
dat, quid dicemus? Nunquid
iniquus eſt Deus qui infert
iram? (ſecundum hominē di-
co.) 6 Abſit. alioquin quomo-
4 MS.S. do iudicabit Deus hunc mū-
dum? 7 Si enim veritas Dei in
meo mendacio abundauit, in
gloriam ipſius: quid adhuc &
ego tāquam peccator iudicor,
B 8 & non (ſicut blaſphemamur,
& ſicut aiunt quidam nos di-
cere) faciamus mala, vt veniāt
bona? quorum damnatio iu-
ſta eſt. 9 Quid ergo? pręcelli-
mus eos? Nequaquam. Cau-
ſati enim ſumus Iudæos &
Græcos, omnes ſub peccato
eſſe: 10 ſicut ſcriptum eſt: Quia
non eſt iuſtus quiſquā, 11 non
eſt intelligens, nō eſt requirēs
Deum.

Præcauſati 1 MS.R.G.S. Galat. 3,22.

Pſal. 13,1. 52,3.

5.6.7 Si autem iniquitas.] *Occupat Apoſtolus anthypophoram, iniecta argumentatione hominis cuiuſpiam, qui humana tantum ſapiat: hoc ipſe exponit* [ſecundum hominem dico] *Poterit, inquit, quiſpiam ſic argumētari: Si iuſtitia Dei oſtenditur tum promiſſis exhibendis, tum etiam iniuſtis puniendis: ergo neceſſe eſt iniuſtos eſſe, quorum punitione oſtendatur illa iuſtitiæ diuinæ ſeueritas. quod ſi ita eſt, videtur ira Dei affectata & ſtudioſè procurata, ſi non poteſt oſtendi iuſtitiæ illa ſeueritas abſque ira; ira autem excitanda eſt à noſtris peccatis; ergo peccata noſtra quodam modo neceſſaria ſunt ad commendationem iuſtitiæ diuinæ: quod ſi neceſſaria ſunt ad gloriam Dei, quid adhuc & ego tāquam peccator iudicor & condemnor? Has argumentationes ex ingenio humano profectas, vt prorſus abſurdas refellit Apoſtolus ita excipiēs, Abſit vt Deus iniquus ſit qui iram inferat in filios hominum propter peccata parentum, vel ſtudioſè quærat materiam & cauſas damnandi homines, vt ita iuſtitia ipſius oſtendatur. Nam cùm ille æquiſſimus ac ſanctiſsimus iudex ſit, quomodo iudicabit hunc mundum? ille enim neminem damnabit ſine iudicio: ſed iudicium erit iuſtiſsimum & ſanctiſsimum, in quo apparebit manifeſtè, homines eos qui damnantur, non ex Dei ſtudio aut ex neceſsitate incidiſſe in culpam, quam culpam dānatio conſequeretur; ſed ex ipſorum prauis actionibus & ſtudiis crimen admiſiſſe, cuius cauſa à iuſto iudice damnati ſint.*

8 Et non ſicut.] *Neque conſequitur etiam id quod quidam nobis Chriſti diſcipulis & Apoſtolis imponunt, nos eſſe authores & monitores vitiorum & ſcelerum, ex quibus ſuppeditetur materia oſtendendæ iuſtitiæ diuinæ, & vſurpare ad hanc rem illud corruptum ac peruerſum cōſilium quorundam, qui vulgò putant, licere aut etiam oportere facere mala, vt inde eueniant bona: nam qui ſic dicunt aut ſentiunt, iuſtiſsimè damnantur vt peſsimæ mentis ac ſententiæ voluntatiſq; homines.* 9 Præcellimus eos.] *Redit ad incœptam diſputationem de communi omnium gentium ac populorum culpa & crimine, quòd quanquam alij pluribus beneficiis ac donis aucti fuerint quàm alij ex diuina liberalitate; tamen illi, eo ipſo quòd homines ſint, omnes corrupti ſint, ac debito culpæq; obnoxij, nulluſq; populus alij hac parte præſtet quòd immunis à peccato ſit. id autem docet ex illis primùm inductionibus, quas primo & ſecundo capite eſt perſequutus: deinde etiam ex variis ſcripturæ teſtimoniis, quibus ſimul adductis & conſtructis ſententiam confirmat.*

9 Scimus autem.] *Quod adducta teſtimonia filios hominum notarent, ne viderentur Iudæi ab hac nota excepti, vt qui ſublimius nomen ſibi arrogarent, videlicet, Populi Dei. docet Apoſtolus hominum nomen in vniuerſum omnes comprehendere ex Adamo primo prognatos. deinde ex ipſo ſacrarum ſcripturarum legitimo vſu, qui eos primùm ſpectat quibus tradita ſunt ſancta Dei eloquia, tradita autem ſunt Iudæis: igitur admonitio, doctrina, atque diſciplina omnis illis oraculis contenta eos primo tangit, quibus primùm conceſſa eſt. Neque enim lex alicui populo materna lingua dictatur, vt aliis populis exhibeatur ab illa lingua alienis, ad ipſum autem cui præſcribitur, non pertineat: maximè verò diuina lex, quæ Iſraëli primùm data & præſcripta fuit, ipſumq́ Iſraëlem ſæpiſsimè ad partes vocat, Audi Iſraël, &c. Cùm autem in ipſa lege neque cæteri homines, neque Iſraelitæ à peccato immunes prædicentur, imò omnes peccati arguantur, atque ij proprius & expreſsius, quibus lex primùm eſt lata; conſequitur neminem eſſe, qui vel mutire aduerſus hanc ſentẽtiam iure poſsit: eſt autem ſententiæ ſumma, Mundum omnem Deo debitorem eſſe, iudicioq́ diuino obnoxium propter publicam peccati culpam in Iudæis & circunciſis regnantis.*

20 Quia ex operib.] *Quod ſi concedens Iudæus omnes teneri peccati vinculis quatenus*

Deum. [12]Omnes declinaue-
runt, ſimul inutiles facti ſunt:
non eſt qui faciat bonũ, non
eſt vſque ad vnum. [13]Sepul- *Pſal. 5, 11.*
chrum patens eſt guttur eorũ,
linguis ſuis doloſe agebant.
Venenum aſpidum ſub labiis *Pſal. 139, 4.*
eorum. [14] Quorum os male- *Pſal. 9, 7. Iſaiæ 59, 7. Prou. 1, 16.*
dictione & amaritudine ple- C
num eſt: [15]Veloces pedes eorũ
ad effundendum ſanguinem.
[16]Cõtritio & infelicitas in viis
eorum: [17]& viam pacis nõ co-
gnouerunt. [18] Non eſt timor
Dei ante oculos eorum. [19]Sci- *Pſal 35, 2. Galat. 2, 16.*
mus autem quoniam quæcũ-
que lex loquitur, iis qui in le-
ge ſunt loquitur: vt omne os
obſtruatur, & ſubditus fiat
omnis mundus Deo: [20]quia ex *Galat. 2, 16.*
operibus legis nõ iuſtificabi-
tur

homines ſint, verùm Iudæos qui legem habeant, quam obſeruent, ipſa legis obſeruatione iuſtificari. Primùm, illud negatur, quemquam hominem ex operibus legis iuſtificari coram Deo, iuſtificationem coram Deo exponentes eam in qua nihil ſit quod acerrimo illo Dei iudicio excipiatur. nam nemo vnquam hominum fuit, neque inter Gentes, neque inter Iudæos, qui ita legis opera obſeruauerit, vt ſuo ipſius ſtudio ad hanc exactam rationẽ iuſtus euaſerit, ita vt poſitis calculis nihil excipiendum, nihil à Dei miſericordia impetrandum, nihil ex Dei iuſtitia ſibi communicandum exiſtimarit. Iam verò illud in primis obſeruandum adnotandumq́ eſt, legem ipſam ſcriptam non tollere peccatum ex homine, imò magis illud, alioqui ſublatens, indicare ac prodere, cognoſcendumq́ proponere. quippe cùm homines antea exiſtimarent, id tantùm eſſe peccatum correctione atque expiatione dignum, quod actione aliqua exiſteret, non autem id quod animi cogitatione admitteretur, acceſsit lex, quæ cùm præciperet, Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua, & in omnibus viribus tuis: cumq́ vetaret ſic, Non concupiſces, indicauit apertè maximum debitum in homine nunquam antea agnitum, nedum perſolutum, aut viribus humanis perſoluendum. ex

quo

quo factum eſt, vt qui legem acceperit, potius ſe peccato obnoxium quàm exactum obſeruatorem, atque ideò iuſtificatum coram Deo dicere poßit. itaque non iuſtificatio & abolitio peccatorum, ſed cognitio ipſa magni peccati, quod antea latebat, per legem eſt allata, & admonitio ad quærendam & poſtulandam, anxieq́ꝫ efflagitandam, atque diligenti ſtudio petendam Dei miſericordiam & iuſtitiam, qua id efficeretur in homine, quod homo ipſe efficere, nec ſine lege, nec per legem potuit.

tur omnis caro corã illo: Per
legem enim cognitio peccati.
21 Nunc autem ſine lege iuſti-
tia Dei manifeſtata eſt: teſtifi-
cata à lege & Prophetis. 22 Iu-
ſtitia autem Dei per fidem Ie-
ſu Chriſti, in omnes & ſuper
omnes qui credunt in eum.
nõ enim eſt diſtinctio. 23 Om-
nes enim peccauerunt: & egẽt
gloria Dei. 24 Iuſtificati gratis
per gratiam ipſius, per redem-
ptionem quæ eſt in Chriſto
Ieſu, 25 quem propoſuit Deus
"propitiationem", per fidem in
ſanguine ipſius, ad oſtenſio-
D nem iuſtitiæ ſuæ, propter re-
miſſionem pręcedentium de-
lictorum, 26 in ſuſtentatione
Dei,

*propitiatorem MS. Amb. S. & poßũt hoc modo etiã verti G.

21.22 Nunc autem.] *Poſtquam Deus Filium ſuum in mũdum miſit, qui peccata mundi tolleret, ac reciperet ad iuſtitiã ſuã communionem omnes eos, à quibus ille reciperetur; iuſtitia illa diuina, quam lex efficere nõ poterat, communicata eſt hominibus, & communicatione ſui eſt manifeſtata atque expoſita, non ex legis virtute, ſed ex diuina liberalitate: Nam lex nunquam promiſit hanc diuinam iuſtitiam hominibus à ſe donandam, ſed docuit ex Deo expetendam & expectandam: cuius legis teſtimonium ac documentum certißimum eſt de hac iuſtitia, idemq́ꝫ omnium Prophetarum reſponſis eſt repetitum & confirmatum. & cùm hæc iuſtitia non ſit à lege ſed à Deo; efficitur, vt non ſolùm ad Iudæos legis ſcriptæ compotes, verùm ad omnes eos pertineat, quos Deus hac iuſtitia donare velit; vult autem omnes donare, quotquot fide atque obediẽtia excipiunt Ieſum Chriſtum, credentes hunc eſſe miſſum atque conſtitutum auctorem & Pontificem ſalutis humanæ: promiſſa enim fuit iuſtitia hæc omnibus iis qui indigerent illa ad gloriam Dei; indigent autem quicunque peccauerunt, peccauerunt verò non Gentes tantùm vel Iudæi tantũ, ſed omnes in vniuerſum homines; omnibus igitur hominibus eſt propoſita, quibus ea petetur & ſtudioſè quæretur, adhibita fide in Chriſtũ, & obedientia ea quæ ab ipſo exigitur. Cùm igitur hanc diuinam iuſtificationem, nec humanæ vires, neq́ꝫ legis virtus efficere poßit; manifeſtè apparet, eã ex Dei benignitate proficiſci gratis, hoc eſt, vltrò, quòd ipſe ſua liberalitate hoc maximo dono voluerit homines donare, demumq́ꝫ donarit hoc aureo ſæculo hominibus à peccati regno mortisq́ꝫ imperio redimendis pretio ſummo ſanguinis illius ſanctißimi ac purißimi, quo effectum eſt vt credentibus peccata præterita remitterentur, & iuſtitia diuina communicaretur.*

26 In ſuſtentatione Dei.] *Vt ij qui hoc modo iuſtificati ſunt, ſuſtententur à Deo, & recipiantur illa diuina benignitate, & admiranda liberalitate; atque ita oſtendatur & manifeſtetur iuſtitia illa diuina hoc tempore iam communicata hominibus credentibus & obedientibus ipſi, probeturq́ꝫ palam Deus ipſe iuſtus eſſe, qui quod pollicitus fuerat, præſtiterit ea ratione qua fuerat pollicitus; pollicitus ergo fuerat non legis Moſaicæ compotibus tantùm, ſed iis qui ex fide eſſent Ieſu Chriſti, tam Iudæis quàm Græcis.*

Dei, ad oſtenſionem iuſtitiæ erat in hoc tempore: vt ſit ipſe iuſtus, & iuſtificans eum qui eſt ex fide Ieſu Chriſti. 27 Vbi eſt ergo gloriatio tua? Excluſa eſt. Per quam legem? factorum? Non, ſed per legem fidei. 28 Arbitramur enim iuſtificari hominem per fidem ſine operibus — 1 MS.6.5.

27 Gloriatio tua.] *Gloriatio omnis humana excluſa eſt: nemo enim ſibi ipſi iuſtitiam illam arrogare poteſt ex natura, ingenio, atq; ſtudio proprio partam vel effectã. huiuſmodi, inquã, gloriatio & iactatio excluſa eſt legitimè. non autem intelligimus legitimè, id eſt, per legem illam ſcriptam nunquamq; exactè à quoquam obſeruatam; ſed per legẽ illam & conditionem fidei, quam fidem primùm Deus exigit ab iis, qui compotes fieri cupiunt iuſtitiæ ſuæ. hanc fidem qui habuerint viuam, accipiunt legem in ſpiritu ac veritate in cordibus ſuis diuina efficientia ſcriptam, quæ lõgè ſuperat illã alteram legem externam Moſis exercentem hominem in operibus tantùm externis & ceremoniis atque ritibus multis, idq; non ſine maxima difficultate. Atqui hæc lex quæ datur in cordibus eorum qui fidem habent Dei promiſſis, creduntq; in Chriſtum Ieſum, eos exercet in omni obedientia, non externa tantùm, ſed etiam interna in ſpiritu & veritate. Atque hoc multis conceſſum eſt hoc tempore ex his qui nec circuncisi erant, nec in illa Moſis lege obſeruanda ſeſe exercuerant; qui tamen audito Euangelio credentes, compotes facti ſunt huius diuini doni.* 28 Arbitramur.] *Colligimus igitur iuſtificationem non effici ab operibus legis, vti Iudæi exiſtimant: qui nolentes recipere Chriſtũ, nolentes in illum credere, iuſtificatum iri ſeſe arbitrantur externa tantum illa obſeruatione operum ac ceremoniarum, quæ in lege Moſis præcipiuntur; qui tamen niſi aliud conſilium ceperint, hoc eſt, niſi eum fide receperint, quem Deus in lege ipſa recipiendum commendauerat, nunquam iuſtificabuntur coram Deo. Non quòd opera non petantur atque exigantur per Deum ab iis, qui iuſtificationem ſuam cupiunt & quærunt: imò maximè exiguntur opera, ſed non neceſſariò opera legis omnia quæ in lege ſcripta ſunt, ita vt leguntur; aliàs tantum Iudæi iuſtificarentur, idq; ſua ſponte, vt ipſi arbitrantur, hoc eſt, ſola obſeruatione legis quam illi ſibi vſurpant & falsò iactant, cùm neque hanc ipſam legitimè & inculpatè præſtent. Sed ad hanc iuſtificationem Dei exigitur in primis fides in eum, quem propoſuit Deus propitiationem pro peccatis noſtris. exigitur etiam obedientia & exercitatio eorum operum, quæ in Euangelio probantur ac præcipiuntur. hanc fidem qui habuerint, atque obedientia ipſa probauerint, iuſtificationis Dei communionem obtinebunt, ad illam admiſſi ex eo ſtatu in quo vocati fuerint: ſi fuerint circuncisi, ex ſtatu circuncisionis; ſi præputiati, ex ſtatu præputij. Non damnat aut improbat hoc loco Apoſtolus opera bona, quæ maximè aliàs commendat, & ſtudioſè exigit, neceſſariaq; eſſe dicit ad ſalutem obtinendam ex Deo. Sed Iudæorum gloriationem vt vanam otioſamq; redarguit, qui, excluſo Chriſto ipſis in lege indicato ac promiſſo, frequenterq; à Prophetis in ſalutis prædictionibus appellato, iuſtitiam ſibi ex nuda tantùm ac ieiuna illa legis obſeruatione arrogabant, fidemq; ſibi minimè neceſſariam affirmabant, fidem, inquam, in Chriſtum. Ait autem Paulus, ex duabus rebus, hoc eſt, ex fide & lege Moſis, ſi alterum excludẽdum ſit, oportet potius legem quàm fidem excludi: namque ſcimus multis communicatam iuſtitiam diuinam, qui legis Moſaicæ expertes erãt; nullis verò fidei expertibus communicatam eandem nouimus: igitur quanquam opera legis Moſaicæ deſint, tamen iuſtificari homo poteſt: & iuſtificatur, modò fides in Chriſtum non deſit iam per Euangelij prædicationem indicatum & propoſitum propitiatorem.*

iuſtifica-

iuſtificatio enim exigit primùm indigentiam, hoc eſt, illis tribuitur qui in peccato concluſi fuerant; atqui omnes homines concluſi fuerant ſub peccato, tam Iudæi quàm Gentes; quamobrem hoc nomine ad omnes pertinet. exigit etiam fidem diuinis verbis ac promiſsis adhibendam. hanc non minus Gentes quàm Iudæi adhibere poſſunt, modò vtriſq; propoſita fuerit hæc conditio. exigit pœnitentiam, quam Euangelium poſtulat, & hoc etiam agere poſſunt Gentes. exigit authorem & mediatorem: non enim naſcitur hæc iuſtificatio cum hominibus; non comparatur ex lege, ſed efficitur à Deo authore per mediatorem Chriſtum. Atqui ſicut in cæteris pares eſſe iam oſtendebamus Gentes Iudæis, ita etiam hoc nomine pares comperiuntur: quippe nullum alium Deum eſſe ſcimus Gentium quàm Iudæorum. vnus idemq; Deus vtrique populo vitæ atque bonorum omnium author eſt, vnus vtriſq; prouidet & proſpicit: igitur & ſalutis iuſtificationiſq; author vnus idemq; vtriſq; eſt, quam & vtriſque repromiſit ſua ſponte, atque liberaliter impertitur, circuncifioni ex fide in Chriſtum, atque præputio per fidem in Chriſtum.

ribus legis. 29 An Iudæorum Deus tantùm? nónne & Gentium? Imò & Gẽtium. 30 quoniam quidem vnus eſt Deus, qui [a]iuſtificat circuncifionem ex fide, & præputium per fidem. 31 Legem ergo deſtruimus per fidem? Abſit. ſed legem ſtatuimus.

[a] iuſtificabit 3 MS. G.

31 Sed legẽ ſtatuimus.] *Videmur ergo iis, qui rem non rectè expendunt, legem omnino abrogare ac deſtruere, cùm dicamus, iuſtificationem ex fide communicari, non ex lege: quod tamen non conſequitur; imò potius legẽ ipſam ſtabiliri & inſtaurari. Hoc autem verum eſſe ſic docetur. Lex lata eſt vt homines cognoſcant quid facere ac præſtare debent, vitamq; ſuam hoc pacto Deo probent, ſi optimè ac legitimè præſtent. continet autem lex duo: primum affectuum omnium rectam & compoſitam informationem, atq; actionum ex effectibus orientium ſanctitatem; deinde ceremoniarum ac ſacrorum quorundam obſeruationem cum magna ſignificatione internorum & ſpiritualium ſacrificiorum, quibus Deus, vtpote Spiritus, præcipuè delectatur, & ſine quibus otioſæ externæ illæ obſeruationes habentur. nihil horum rectè, purè, ac ſanctè præſtatur ab iis qui fide carent, quamuis externæ ſeſe exercitantibus, vt paßim ab ipſa lege atque legis interpretibus Prophetis admonemur. contrà verò, qui fide recipit Chriſtum, fide, inquam, viua, is ex diuina liberalitate iuſtitiam Dei obtinet, qua obtẽta per ſpiritum adoptionis legem etiam accipit in corde ſuo ſcriptam, qua excitatur ad ſuauiter atque ſtudioſè agenda & exercenda ea quæ in lege præcipiuntur, tam ad charitatem pertinentia, quæ interius exteriuſq; obſeruant, quàm ad ceremonias & ſacra illa ſpiritualia, quæ interius obſeruat, offerens ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum, qui finis eſt legis. ex quo colligimus, legem non deſtrui aut abrogari per fidem Chriſti, ſed potius conſtabiliri.*

CAP. IIII.

A QVid [1] ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnem?

IN CAP. IIII.

1 Quid ergo dicemus.] *Id quod rationibus atque teſtimoniis multis docuerat Apoſtolus, viuo, illuſtri ac manifeſto Abrahæ exemplo confirmat, in cuius hiſtoria primùm de iuſtitia diuina ſermo factus eſt. atque argumentatio hæc ſic contexitur: Abraham fuit pater noſter, nobiſq; propoſitus in exemplum fidei, obedientiæ, ac iuſtitiæ* [illegible] *adeptus eſt iuſtitiæ huius, de qua agimus,* [illegible]

 ratione

tione duo obſeruatione digna ſunt nobis propoſita: alterum quid ipſe egerit, vt hanc iuſtitiam inueniret; alterum verò, vbinam iuſtitiam hanc inuenerit. qui ſcriptura in illius rei expoſitione nullam operum legis mentionem facit, ſed fidei tantum; ſic enim legimus: Credidit Abraham Deo. quod verò iuſtitiam ipſam ſpectat, non ait Scriptura Abrahamum ipſum iuſtitiam ſibi peperiſſe vel comparaſſe aut effeciſſe ſuis operibus & factis, ſed illi fuiſſe reputatum ad iuſtitiam, quod manifeſtè ſignificat iuſtitiam illam, de qua loquimur, non ab hominibus fieri, ſed donari à Deo vt ab authore proprio & vnico. illa iuſtitia, quoniam nondum erat tempus vt manifeſtaretur, dilata eſt vſque ad Chriſti ætatem auream, in qua ætate reuelanda erat; ſed qui illam antea cupiebant & quærebant, quærenteſq; id agebant quod ad eam obtinendam à Deo exigitur & probatur, obtinebant quidem in fide atque ſpe, & reputatione # apud Deum, hoc eſt, quod Deus illis adſcribebat ad iuſtitiæ communicationem, ſuo tempore oſtendendæ & manifeſtandæ, omnibuſq; credentibus & obedientibus promiſſæ. atque ita illi ex liberalitate Dei, qui promiſſa ſua conſtantiſſimè & efficaciſſimè præſtat, ius quodam modo obtinebant ad iuſtitiam Chriſti. Namque Chriſtus moriturus erat, & reſurrecturus propter redemptionem omniũ credentium, tam præteritorum quàm præſentium ac futurorum. itaque illud verbum, Imputatum ſiue reputatum eſt, apertè indicat iuſtitiam non ab homine ipſo fieri aut parari, ſed à Deo, à quo interim dum non communicatur, imputatur; imputatur autem credentibus: ideò hanc fidem apertiſſimè commendauit Scriptura tanquam neceſſariam & primam conditionem ad iuſtitiam obtinendam ex Deo.

Hæc quæ auctor dixerit de reputatione, vel imputatione iuſtitiæ iuſtorum veteris teſtamẽti accipienda sũt de iuſtitia verè inquirente, in eum ſenſum, quo idem auctor de imputationis ſignificatione ubiq. locorum ſentiendum, arbitrat in commentariis ad verſ. 2. Pſ. 31. illis verbis. Homo quidẽ tam id quod eſt, quã quod erit.

nem? [2] Si enim Abraham ex operibus *iuſtificatus eſt: habet gloriã, ſed non apud Deũ. [3] Quid enim dicit ſcriptura? Credidit Abraham Deo: & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. [4] Ei autem qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. [5] Ei verò qui non operatur, credẽti autem in eum qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiã ~ſecundũ pro-

*legis MS. Amb.

Gen. 15,6. Galat. 3,6. Iac. 2,23.

~2 MS. G. S.

2 Si enim Abraham ex operib.] Nam ſi Abraham iuſtitiam ſuam ſibi operibus legis cõparaſſet & effeciſſet, poterat quidem iuſtus vocari, atque iuſtitiæ nomine commẽdari & gloriari, diceretq;: Ego feci mihi iuſtitiam hanc, vel meis operibus mihi comparaui iuſto valore, tanquam mihi debitam, vt mercenario ſua debetur merces operæ iam certis æſtimationibus adſcripta. atq; ita Abraham haberet gloriã iuſtitiæ ſuæ, hoc eſt, humanæ, ſed non diuinæ, non diceretur accepiſſe iuſtitiam à Deo, ſiue adſcriptum & reputatum illi fuiſſe ad iuſtitiam. atq; hoc pacto nõ haberet gloriam apud Deum, non diceretur à Deo gratiam conſecutus obtinuiſſe illam adſcriptionem ad iuſtitiam à Deo accipiendam, ſed diceretur habuiſſe ſuam iuſtitiam ſibi debitam, vt legitimam operum legis mercedem. ei enim qui operatur, merces quæ exſoluitur non adſcribitur aut apponitur gratiæ, ſed debito atque tanquam debitum operæ pretium exigitur & exſoluitur. ei verò qui non operatur ac datur aliquid, id quod datur, dicitur gratis donari, non ex opere, aut opera impenſa, ſed ex fide quã ille adhibuit erga donantis liberalitatem promiſſam iis qui fidem præſtarent. ergo Gentibus quæ non operantur in lege Moſis, credunt autem in eum qui iuſtificat impium, hoc eſt, qui ex impiis iuſtos facit, illa fides adſcribitur atque reputatur ad iuſtitiam ipſis communicandam. Quòd ſi quis huius rei cauſam roget; reſpondebo eſſe propoſitum gratiæ Dei, qui propoſuit

gratiam

gratiam ſuam conferre omnibus credentibus in eum qui iuſtificat impium, vt hac definitione vtrique includerentur, tam ij qui legem Moſis, in qua exercerentur ſerui fuerunt, quam ij qui extra illam legem eſſent, dummodo vtrique crederent & ſperarent hanc gratiã ab eo, qui communicare poterat, & volebat communicare. Hoc autem verum eſſe ex ipſa ſcripturarum expoſitione obſeruatur & cognoſcitur: nam ſi Abrahæ credenti reputata eſt fides ad iuſtitiam, nulla operationis in lege facta mentione, neque vel leuiſsima ſignificatione; conſequitur fidem reputari ad iuſtitiam ei qui non operatur in lege; idq́ secundum propoſitum gratiæ Dei, qui ſic propoſuit & voluit ſua liberalitate vti.

propoſitũ gratiæ Dei. 6 Sicut
& Dauid dicit beatitudinem
hominis, cui Deus accepto
fert iuſtitiam ſine operibus,
Pſal 31,2. 7 Beati quorũ remiſſę ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt
B peccata. 8 Beatus vir cui non
a imputabit 6 MS R. Amb. G. "imputauit" Dominus peccatum. 9 Beatitudo ergo hæc in
tantum MS. Amb. ⌐3 MS. G. S. circuncisione ⌐manet, an etiã
in præputio? Dicimus enim
quia reputata eſt Abrahę fides
ad iuſtitiam. 10 Quomodo ergo reputata eſt? in circũciſione, an in præputio? Non in circunciſione, ſed in præputio.
11 Et

6 Sicut Dauid.] *Atque hanc ratiocinationem noſtram confirmare poſſumus loco ex Dauidis ſententia ac verbis obſeruato: ille enim cùm de beatitudine agit, atque de iuſtificatione differit, non meminit vllius exercitationis in operibus legis, ſed ſolùm authoritatis, voluntatis, ac gratiæ donationisq́ diuinæ. Nõ enim dicit, Beatus qui operatur in operibus legis, atque ita tollit peccatum ſuum vel remittit, ſed omnia ad Dei gratiã & efficientiam refert: Beati, inquit, quorũ remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. & ne illa verba paſſiua dubitationem authoris inferrent, idem Dauid apertiſsimè authorem indicat, cuius virtute & gratia remiſsio & occultatio huiuſmodi efficitur. Deum, inquam, ipſum authorem appellat: Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum. Iam igitur quid ſit iuſtificatio, & à quo fiat, & quomodo, expoſuimus: nũc verò diſpiciamus ad quodnã hominũ genus pertineat, idq́ eodẽ ipſo illuſtri Abrahæ exẽplo contẽplemur.*

9 In circuncisione manet.] *Quærimus igitur, vtráne hominum pars hanc diuinæ gratiæ promiſsionem ſibi vendicet, an ij qui circunciſi, an hi qui præputiati ſunt? quod non ſoli circunciſi hoc ſibi arrogare poſsint, ex eo demonſtratur, quòd cùm Abrahæ fides ad iuſtitiam reputata fuit, ille nondum erat circunciſus, ergo incircunciſi ad hanc beatitudinem admittuntur. quod verò non ſolùm præputiati admittantur, probatur etiam ex eo quod Abraham dictus eſt à Deo pater omnium credentium. Patris autem nomen & exemplum & rationem omnem continet ad poſteros traducendam: idem verò Abraham, cui præputiato adhuc reputata eſt fides ad iuſtitiam, poſtea accepit circunciſionem, quæ fuit ſignaculum iuſtitiæ, quæ iuſtitia illi reputata fuit per fidem; fidem, inquam, quam & ille in præputio habuit, & ij qui ſunt in præputio habere poſſunt. ita ille cùm in præputio erat, & credidit, & reputatũ fuit illi ad iuſtitiã, cõſtitutus eſt pater omnium credentiũ in præputio, vt reputetur etiã illis ad iuſtitiam ad inſtar patris Abrahæ. illa etiam imputatio illi permãſit poſtquã circunciſus eſt: nã circunciſio erat ſignaculũ iuſtitiæ illius: ergo & ad circunciſos pertinet iuſtitia, atq; ideò pertinet ad Iudæos, quorũ pater Abrahã eſt, nõ ſolũ ſecũdũ carnẽ, ſed ſecũdũ circũciſionis myſteriũ, quã ipſe primus omniũ à Deo iuſſus accepit.*

12 Non

11 Et ſignū accepit circūciſio- Gen. 17,10. 11.
nis, ſignaculū iuſtitię fidei quę
eſt in pręputio: vt ſit pater om-
niū credentiū per pręputium,
vt reputetur & illis ad iuſtitiā:
12 & ſit pater circunciſionis nō
iis tantùm qui ſunt ex circun-
ciſione, ſed & iis qui ſectantur
veſtigia fidei quæ eſt in præ-
putio patris noſtri Abrahæ.
13 Non enim per legem pro-
miſſio Abrahæ, aut ſemini
eius vt hæres eſſet mundi: ſed C
per iuſtitiam fidei. 14 Si enim
qui ex lege, hæredes ſunt: exi-
nanita eſt fides, abolita eſt
promiſſio. 15 Lex enim iram
operatur. Vbi enim nō eſt lex:
nec

12 Non iis tantùm.] *Non iis tantùm ſit pater qui ſint ex circumciſione, ſed & præputiatis imitatoribus fidei illius, quam ipſe Abraham pater noſter in præputio habuit.*

13 Non enim per legem.] *Cùm Abraham ex diuina gratia & liberalitate excepit promiſſionem ſeminis atque poſteritatis futuræ hæredis mūdi, in qua repromiſſione arcanè continebatur illa adoptio filiorum Dei, quæ hominibus per diuinam iuſtitiam contingit, tunc ille nullam operam Moſaicæ ſiue ſcriptæ legi dederat, ſed adhibuerat fidem diuinis verbis & effatis, atque hanc fidem probauerat Deo obedientia exhibita multis experimentis: igitur cùm credidiſſet Deo, reputatum eſt illi ad iuſtitiam: cumq́ iam reputatum eſſet, accepit repromiſſionem hæreditatis mundi ſemini ipſius decretæ iam atque diuina gratia deſtinatæ: in qua repromiſſione nullum verbum de legis Moſaicæ obſeruatione, quæ nondum exſtabat.*

14 Si enim ij qui ex lege.] *Quòd ſi quis dicat, vti Iudæi aiunt, hæreditatem pertinere ad eos tantùm qui ex lege Moſis ſunt, eo ipſo quòd legem habent & obſeruant; duo conſequuntur abſurda & falſa: Alterum, quòd fides à Deo commendata in Abrahami exemplo, ſit vana atque inutilis, & quæ antea vtiliſſima fuit, reddita ſit ſuperuacanea: Alterum verò, quòd ipſa hæreditas non pendeat ex promiſſione Dei volentis vltrò admittere homines ad hæreditatem, & hoc illis polliciti; ſed ſit tanquam indiuidua comes legis, vel tanquam partus vel fructus ex lege profectus, ita vt cum lex extiterit, ſimul etiam ius ad hæreditatem exſtiterit. neutrum autem horum ex diuinis doceri poteſt reſponſis, in quibus contrà perpetua & frequens mentio diuinæ repromiſſionis, & fidei repromiſſioni habendæ.*

15 Lex iram operatur.] *Iam verò ipſa rerum obſeruatione apertè indicatur, hæreditatem mundi, ſiue hæreditatis ius non conſequi legem latam, ita vt eo ipſo quòd homo legem acceperit, hæres factus ſit Dei, atque in Dei domo tanquam charus filius verſetur; cùm contrà eueniat, vt conſtituta atque publicata lege, ira Dei excitetur & irritetur: quippe obſeruatio & præuaricatio, ſiue tranſgreſſio circa legem fiunt; nec poteſt dici tranſgreſſio, vbi præceptum non eſt quod prætereatur & violetur. Interim dum lex non eſt poſita atque publicata, ſi quis peccet, peccator quidem dicitur, tranſgreſſor verò ſiue præuaricator non dicitur. poſtquam lata eſt lex, ſi quis peccet, & peccator dicitur, quòd aduerſus virtutem & honeſtatem vitium admiſerit aut ſcelus; & idem tranſgreſſor, qui non ſolùm honeſtatem violauerit, ſed legem, qua honeſtas ſanciebatur, tranſgreſſus contempſerit. atque hoc in magnam legiſlatoris offenſionem cedit. hoc eſt quod corruptis adhuc hominibus legem latam eſt conſequutum, nimirum tranſgreſſionis nomen & crimen, non autem hæreditatis ius, vel cauſa, vel titulus.*

16 Ideò

nec præuaricatio. [16]Ideò ex fi-
Amb. S. de, vt ſecūdum gratia[illegible]
*vt I M.S. *Amb.* G.S.* ma ſit promiſſio omni ſemi-
ni, non ei qui ex lege eſt ſolū,
ſed & ei qui ex fide eſt Abra-
hæ, qui pater eſt omnium no-
Geneſ. 17,4. ſtrum, [17] (ſicut ſcriptum eſt:
Quia patrem multarum gen-
²cui credidit 2. MS. tium poſui te) ante Deū, cui
credidiſti, qui viuificat mor-
tuos: & vocat ea quæ nō ſunt,
tanquam ea quæ ſunt. [18]qui
D contra ſpem in ſpem credidit:
vt fieret pater multarum gen-
tium ſecundum quod dictum
I MS. *Amb.* G.S. eſt ei: Sic erit ſemē tuum ſi-
Gen. 15,5. 7 MS. *Amb.* G.S. cut ſtellę cæli, & arena maris.
[19]Et non infirmatus eſt fide:
iam 2 MS. G. nec cōſiderauit corpus ſuum
emortuum, cùm ferè centum
eſſet annorum, & emortuam
uuluam Saræ. [20]In repromiſ-
ſione etiam Dei non hęſitauit
diffidentia: ſed confortatus eſt
fide,

16 Ideò ex fide.] *Cum autem lex nō pariat vel efficiat hæreditatem, immò occaſionē adſerat* [illegible] *q;* [illegible] *æ, cōſentaneū fuit vt hæreditas, quæ ex Dei benignitate proficiſcitur, & ex repromiſſione diuina adſcribitur hominibus, ad eos pertineat qui ex fide ſunt: nam ſibi mutuò reſpondent promiſſio & fides; altera ex authore Deo, altera ex excipiente ſiue credente homine, qui ſiue ſub lege ſit, ſiue non ſit; ſiue bonus & probus ſit ac Deo placens, ſiue peccator ſit, & iræ filius; credere, fidemq; habere diuinis promiſſis poteſt, ſeſeq;, gratia Dei promouente, ad ea accipiēda iis, quos Deus ipſi dictauerit, modis componere atque parare. & quia hæreditas hæc ex Dei gratia proficiſcitur, & ad omnes credentes pertinet, ideò promiſſa eſt à Deo Abrahami ſemini in vniuerſum, non vni tātùm ſeminis ſiue poſteritatis parti. Quod autem ſeminis nomine non alter tantū populus ſignificetur, circunciſorū vel incircunciſorum, ipſis Dei verbis explicatur, dicentis: Patrē multarum gētium poſui te ante Deum cui credidiſti. nō ait, patrem vnius gentis, ſed multarum, vt non ſolùm indicaretur circunciſio, quæ vna gens eſt, ſed præputium quæ & ipſa vna pars, verū in plures nationes diuiſa eſt. Id verò quanquam alienum videatur Iudæis cōſiderantibus gentium errorem & ſtultitiam, atq; alienationem à Deo, tamen ante Deum, cui Abraham credidit, ita conſtitutum eſt, cui non minus facile eſt vocare ad hæreditatem præputiū, quàm circunciſionem, non minus facile ea euocare in lucem quæ nuſquam ſunt, quàm ea etiam vocare & illuſtrare quæ iam ſunt.*

18.25 Qui contra ſpem.] *Neq; verò opus eſt hominibus cognoſcere quomodo id fieri poſſit, vt Deus ea vocet quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt; ſed opus eſt credere, id quod à Deo promiſſum ſit efficiendum eſſe, nihilq; illius virtuti & efficacitati negatū eſſe. idq; exemplo Abrahami, qui cùm non ſperare poſſet ſecundum naturam vt pater fieret vel vnius liberi, cùm iam ferè centum eſſet annorum, & vxorem haberet ſterilem, iamq; præ ſenio à concipiendi facultate prorſus alienam, tamen in ſpem credidit, hoc eſt, ita credidit vt ſperarit ſe futurum patrem multarum gentium, qui neque vnum liberum tunc habebat, nullamq; rationem habuit ineptitudinis eius quam in ſe vxoreq; cognoſcebat, ſed tantùm repromiſſionis Dei, quem pleniſſimè ſciebat ad ea præſtanda quæcunque à ſe promitterētur, eſſe efficaciſſimum. id quod ad gloriam Dei ipſius facit, cui gloriæ omnino ſtudebat: atq; ita acceptum referebat Deo ipſi, quidquid ex*

promißione vel habebat vel ſperabat. ideóque quod ita firmiter crederet, atq; eo magis ſperaret ex diuinis promißis, quo minus ex naturæ facultate ſperabat, id quod faciebat ad Dei, tãquam vnici authoris bonorum ſuorũ, gloriam illuſtriorem, reputatum eſt illi ad iuſtitiã hoc ipſum quod egit, credendo diuinis promißis. Omnis autem ratio hæc ex diuino conſilio literarum monimentis mandata eſt ad exemplum noſtrum, quibus huiuſmodi fidei imitatio reputabitur ad iuſtitiam; adſcribetur, inquam, nobis omnibus, qui vel in præputio, vel in circũciſione Abrahami veſtigiis inſtiterimus, Dei promißis credendo, atque ſic reputatum præſtabitur per Deum ipſum, qui iam tempus adduxit, quo promiſſa præſtãtur: Nempe vnctum ſuum Ieſum, quem Dominum noſtrum cõſtituerat, & cui omnia in manus dederat, à mortuis ſuſcitando. quæ ſuſcitatio noſtræ reſurrectionis à mortuis & fidẽ & ſpem facit, & cauſam efficientiãq; cõtinet: ille enim mortuus eſt, vt ſua morte delicta noſtra tolleret è medio, quibus detinebamur in morte: & reſurrexit, vt nos à mortis imperio liberati, extinctaq́; morte noſtra, vnà cum ipſo reſurgeremus in ſanctitatem, nouæq; vitæ dignitatẽ; vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſimus ſecundũ ſpẽ vitæ æternæ.

fide, dans gloriam Deo: [21] ple-
niſſimè ſciens quia quæcunq.
promiſit, potens eſt & facere.
[22] Ideò & reputatum eſt illi ad
iuſtitiam. [23] Non eſt autem
ſcriptum tantùm propter ip-
ſum quia reputatum eſt illi
⌐ad iuſtitiam': [24] ſed & propter ⌐3 MS.G.
nos, quibus reputabitur cre-
dentibus in eum, qui ſuſcita-
uit Ieſum ⌐Chriſtum' Domi- ⌐1 MS.G.
num noſtrũ à mortuis, [25] qui
traditus eſt propter delicta
noſtra, & reſurrexit propter
iuſtificationem noſtram.

CAP. V.

IVſtificati [1] ergo ex fide, pa- A
cem "habeamus' ad Deum "habemus G.Q.n.
per Dominum noſtrũ Ieſum
Chriſtum: [2] per quem & ha- Epheſ. 2, 18.
bemus acceſſum "per fidem' in "fide 1 MS.G
gratiam

IN CAP. V.

1 Iuſtificati ergo ex fide.] *Docuerat proximis orationibus Apoſtolus, diuinæ iuſtificationis Abrahamo promiſſæ tempus iam adueniſſe, miſſo Ieſu Chriſto in mundum, & mortuo atque reſuſcitato, ita vt qui cum illo commortui eſſent, atque ſimul reſurrexiſſent in ſpiritu ac veritate, huius maximi Dei beneficij teſtimonium confirmarent. nunc autem ætati ſuæ gratulabundus, eos qui ſecum huius diuini doni compotes eſſent, alloquitur, hortaturq; ad laudes Dei, tantorum bonorum authoris, & teſtimonium veritatis Ieſu Chriſti, atq; conſtantem tolerantiam horum laborum, quam illis conſtituram declarat & profitetur ex eo, quòd Spiritus virtus ſit communicata, qua non vt ſerui, in timore, ſed vt filij, in amore & charitate Dei viuant, & quiduis perferre queant pro nomine Dei & Chriſti eius, animati & informati eiuſdem Ieſu Chriſti virtute & efficacitate. itaque totus hic ſermo vſque ad duodecimum verſum opportunè parecbaſis formam obtinet: cùm enim iam de præſenti iuſtificationis diuinæ laude ac teſtimonio agendum eſſet, fuſiori oratione ſibi aliisq; ſuæ conditionis eſt gratulatus. Namq; hic ſermo eos ſpectat, qui perfecti iam in Eccleſia erant, hos, inquam, præcipuè, alios verò per exhortationem & excitationem ad cupiditatem & ſtudium ſimilis conditionis. Oportet verò apud hunc Apoſtolum, & alios noui Teſtamenti ſcriptores, huiuſmodi conditionũ & ſtatuũ diſtinctionem perpetuò*

perpetuò obſeruari, alioquin fieri non poteſt, quin in magnas difficultates lector incidat. Igitur ſic exponitur nobis locus hic: Cùm iam abundè intellexerimus, ac docuerimus iuſtificationis diuinæ hæreditatem non deberi iis qui ſub lege ſunt eo ipſo quod legem habeant, imò occaſionem iræ à lege adferri propter præuaricationem, oſtenderimuſq; fidem in Ieſum Chriſtum Filium Dei exigi ab iis, qui iuſtificari cupiant & ſtudeant, res ipſa ratioq; poſtulat, vt nos quicunque iuſtificati ſumus ex fide, non cogitemus de lege Moſis, quæ præuaricationem ex occaſione affert, ſed de hac iuſtitia nobis per Chriſtum communicata, colamuſq; illam pacem ex charitate Dei proficiſcentem; quæ pax ad Deum refertur per ipſum Ieſum Chriſtum; vt cùm lex iram operatur, ſic iuſtificatio noſtra pacem efficit cum Deo per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrũ, qui cùm nos ſibi donatos in ſalutem à Patre accepit cooptatos ſibi, Patri tanquam filios offert: per quem habuimus acceſſum in gratiam iſtam; habuimus, inquam, non per legem Moſaicam; ſed per fidem qua credidimus in ipſum, vt in verum propitiatorem & pacificatorem, in qua gratia ſtamus & gloriamur, non in ſeruitute legis Moſaicæ, ſed in ſpe gloriæ filiorum Dei, hoc eſt, quòd ſperemus nos à Deo in talem gloriam transferendos, qualem filios Dei decet.

gratiam iſtam in qua ſtamus,
G.S. & gloriamur, in ſpe gloriæ filiorum Dei. 3 Non ſolùm au-
té: ſed & gloriamur in tribu-
Iac.1,3. lationibus: ſcientes quòd tri-
bulatio patientiam operatur;
4 patientia autem probationẽ;
probatio verò ſpem. 5 ſpes au-
Heb.9,14. tem non confundit: quia cha-
ritas Dei diffuſa eſt in cordib.
noſtris, per Spiritum ſanctum
qui datus eſt nobis. 6 Vt quid
Heb.9,15,28 1 Pet.3,18. enim Chriſtus, cùm adhuc in-
B firmi eſſemus, ſecundũ tẽpus
pro impiis mortuus eſt? 7 Vix
enim pro iuſto quis moritur:
nã pro bono forſitan quis au-
deat mori. 8 Cõmendat autem
charitatẽ ſuã Deus in nobis:
*ſi o Q.n. quoniã *cũ adhuc peccatores
*ſecundum tempus MS. eſſemus, *Chriſtus pro nobis
mortuus eſt. 9 Multò igitur
magis

3 Non ſolùm autẽ.] *Neq; verò ſolùm nobis gratulamur hac fide qua credimus nos adoptatos à Deo ſecũdum operationem virtutis Dei; namq; hoc ſua natura iucũdum & glorioſum eſt; ſed altero etiã nomine, quod durũ ac triſte animalibus hominibus videtur, gratulamur & gloriamur: nẽpe quòd pro ipſius nomine in mũdo vexemur & premamur, quippe cùm hoc in maius bonum noſtrum tandem nobis ceſſurum intelligamus: namq; vexatio exercet in nobis patientiam ac tolerantiam; tolerantia nos Deo probat; Deus verò hac probatione nobis facit ſpem præmij, atq; gloriæ & coronæ. Neque verò ſpes hæc vana eſt, aut in noſtra tãtùm cogitatione ſine alio fundamẽto nata, ſed radices altiſſimas agit in charitate qua Deus dilexit nos; illa enim charitas & nos Deo charos, & nobis Deũ amãtiſſimũ reddit. atq; charitas ipſa verè diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritũ ſanctũ qui datus eſt nobis à Deo, eademq; charitas iã diffuſa in cordibus noſtris, & conſtantiã ad tolerandas vexationes parit, & Deum ipſum nobis præſentem aſſiſtentem, vireſq; ſuppeditantem, atq; adeò ſpem illã confirmantem probat.*

6.9 Vt quid enim Chriſtus.] *Quod verò nunc nobis non deſit Deus promotor, fautor, & adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis, ſic etiam demonſtratur: Antea quã eſſemus in hac fortitudine charitatis, quam ipſe in cordibus noſtris infudit; cùm, inquam, eſſemus*

 infirmi,

infirmi,vel ſub lege,vel abſque lege,& ideò nondum iuſtificati;quod ſi nondum iuſtificati,ergo adhuc impij: in illo,inquam,tempore cùm adhuc illa condi[illegible] maneret, Chriſtus mortuus eſt pro impiis,tam pro nobis qua[illegible] Rariſsimu[illegible] charitatis exēplum viſitur in oppetenda morte pro iuſto aliquo: ſi quando iuſtus & innocens in diſcrimen vitæ adducitur, dolent quidem alij viri probi illius vicem,verùm vt quiſpiam illius liberandi cauſa ſeſe certiſsimæ obiiciat morti,vix huiuſmodi charitatis teſtimonium inueniri poſſe putamus; contingere verò aliquando poteſt,rarò tamen viſitur,vt aliquis ſeſe in diſcrimen vitæ coniiciat pro eo, quem ſibi bonum,vtilemq́ eſſe nouit. itaque vtilitatem ſiue commoditatem ſuam,hoc eſt,ſuã ipſius cauſam inprimis conſiderat,atque ita periculum ſubit. hactenus ſumma charitatis humanæ magnitudo procedit. namq́ maiorem charitatem nemo habet,quàm vt animã ſuam ponat quis pro amicis ſuis. itaque pro bono,in quo priuati commodi ratio ineſſe exiſtimatur, vt moriatur aliquis contingere poteſt,atque hoc in magnæ charitatis præconio apponitur. At verò Deus admirabilem charitatem ſuam erga nos probat,quòd cùm adhuc eſſemus peccatores, atque adeò ipſi infenſi,tantùm abeſt,vt vel iuſti vel boni eſſemus;Vnctum ſuum pro nobis in mortem tradidit,qua in re apertè oſtendit ſe velle deponere iram,quam aduerſus nos ob peccatum culpasq́ noſtras conceperat,cùm mortem quam nos debebamus,eam filium ſuum ſubire voluerit. Iam ergo cùm ille ſanguine filij ſui placatus fuerit nobis,ita vt iram depoſuerit,quanto magis erimus ſalui ab ira,quàm eramus antequam Chriſtus moreretur pro nobis,volente Patre,& tradente illum in propitiationem pro peccatis noſtris? tunc apertè inimici eramus Deo,qui in filio ſuo poſuit diſciplinam & caſtigationem offenſarum noſtrarũ,ita vt in illius morte nos moreremur,in eiuſdem reſurrectione nos reſurgeremus,atq; in illius vita nos viuimus. Nam vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Si ergo per filij mortem nos reconciliauit in amicitiam; quanto chariores nunc illi erimus,qui iam per Chriſtum ſuperauimus mortem,& ſumus in vita ipſius; eos autem qui ſunt in vita,conſequitur fore ſaluos ab ira. Neq; verò hoc tantùm obtinemus ex diuina liberalitate & gratia,ſed etiam vt gloriemur in Deo,dicẽtes Deũ eſſe nobiſcũ vt patrem cum filiis,idq́ per Ieſum Chriſtum,quem ille vnxit ad recõciliationem hanc,quam accepimus.

12 Propterea.] Dixeramus,docueramusq́ antea,Deum vniuerſo hominum generi, tam Iudæis quàm Gentibus, benignum, miſericordemq́ ſe præbuiſſe:vt autem res hæc intelligatur,altius repetenda ratio eſt. Deus initio vnũ hominem fecerat,quem hominum omniũ patrem eſſe voluit. ille,violato Dei præcepto,peccatum in hunc mũdum introduxit,ac debitum mortis contraxit,quod ad poſteritatem promanauit omnem: namque vt in illo omnes homines erant,totumq́ futurum genus humanum continebatur, ſic in illo omnes peccauerũt peccato originis,quo omnium hominum ſoboles eſt corrupta. Accidit autem,vt tum nimia & perpetua peccãdi cõſuetudine, tum erroribus & opinionibus variis,per generis humani hoſtem callidiſsimum inductis,illud peccatum originis, illudq́ naturæ vitium, vnde plurima ſcelera, crimina,

magis nunc iuſtificati in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab ira per ipſum. 10 Si enim cùm inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem Filij eius: multò magis reconciliati, ſalui erimus in vita ipſius. 11 Non ſolum autẽ: ſed & gloriamur in Deo per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum, per quem nũc reconciliationẽ acცepimus: 12 Propterea ſicut per C
vnum hominem peccatum in hunc

hunc mundum intrauit, & per peccatum mors: & ita in omnes homines mors pertrãſiit, in quo omnes peccauerunt. [13] Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatũ autem nõ "imputabatur, cùm lex non eſſet'. [14] Sed regnauit mors ab Adam vſq. ad Moyſen, etiam in eos qui non peccauerunt in ſimilitudiné prę- uaricationis Adæ, qui eſt forma futuri. [15] Sed non ſicut delictum, ita & donum. ſi enim vnius

*imputatur, cùm lex non eſt ; MS.G.

crimina, facinora, & alia peccatorum genera, in ſingulis hominibus oriebantur, vſque adeò non cognoſceretur, vt non imputaretur [illegible] peccatum, hoc eſt, illius deformitas atq. malitia non animaduerteretur neque æſtimaretur. igitur peccatum quidem erat & opprimebat vniuerſum hominum genus, tamen interim dum lex non exſtitit ſcripta, qua vniuerſa hominum conditio, tum prima illa in qua noſtrum genus formatum eſt, tum ea quæ primi hominis præuaricationem fuit conſequuta, narrata
13 *eſt ex ordine atque demonſtrata, peccatũ*
14 *non imputabatur. Atqui mors, quæ per peccatũ inducta eſt in mũdo ab ipſo primo hominum parente, publiciq; debiti propagatore, regnauit vſque ad Moſis legiſlatoris tempus, etiam, inquam, tunc regnauit in homines, qui quidem peccabant propter peccati in ipſis inhærentis vim, eos in imperio mortis retinentem, atque ad multa & varia ſcelera impellentem, quanquam illi non peccarent in ſimilitudinem præuaricationis Adæ, hoc eſt, quanquam non haberent expreſſam legem ſenſu ipſo perceptã, qualem habuit Adam, quam trãſgreſſus præuaricator dictus eſt. Qui verò à Moſis tempore legem habuerunt, peccarunt etiam; namq. illo tempore & peccatum fuit in mundo, & mors regnauit, ſed vltrà peccati debitum acceſſit etiã præuaricationis nota & crimen in eos qui contra legem promulgatam peccauerunt in ſimilitudinem præuaricationis Adæ. Ita factum eſt vt Adam pater fuerit omnium, tam eorum qui ſine lege, quàm eorum qui lege accepta peccauerunt, atque ille primus author & inductor mortis fuerit omni poſteritati ſuæ. Atque his rationibus & modis omnibus typus fuit vnius alterius hominis, quem Deus ad publicam ſalutem à ſe mittendum decreuerat, qui reconciliationis vitæ & ſanctitatis, atq. iuſtitiæ author eſſet omnibus credentibus & obedientibus ſibi, tam iis qui abſque lege erant, quàm iis qui per Moſis legem docti, moniti, atque adeò trãſgreſſionis inſimulati ſunt. Atq. hæc ſumma eſt rationis omnis, quæ peccati mortiſq; authoritatem, originem, efficientiam, atque tyrannidẽ ſpectat. cui adiuncta eſt breuis quædam ſignificatio gratiæ Dei, qui vnum alterum hominem voluit vngere, & mittere authorem & conſummatorem vitæ ac ſalutis erga omnes qui in ipſum crederent.*

15 Sed non ſicut delictum.] *Magnũ autẽ diſcrimen eſt inter delictũ primi parentis Adæ, atq. donũ Dei hominibus tributum ſponte per Ieſum Chriſtũ; permagni, inquam, intereſt, tum quo ad magnitudinẽ, tum quo ad præſtantiã & excellentiã; vt intereſt etiam inter ipſos fontes, ex quibus vtrunq. profectũ eſt: delictũ ex vno homine profectum, mortẽ attulit multis; donum verò, quod ex Dei gratia profectũ, & per vnũ hominem præſtãtiſſimum, eundemq; Dei Filium communicatũ eſt, vt numeris & virtute, atq. efficientiis omnibus maius, amplius, abundãtiuſq; fuerit, res ratioq; poſtulat. & quod ad homines ipſos facit, nõ minus cõmune fuit hoc donũ ex ſe, nõ minus amplũ & ſufficiens erga multos, quã fuerat delictũ, ſi qui non vſi ſunt dono, id non ex doni exiguitate aut breuitate, neque ex donantis exigua liberalitate, ſed ex ipſorũ culpa euenit.*

vnius delicto multi mortui ſunt: multò magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit. [16] Et non ſicut per vnum "peccatū, ita & donum. nam iudicium quidē ex vno, in condemnationem: gratia autem ex multis delictis, in iuſtificationem. [17] Si enim in vnius delicto mors regnauit per vnum: multò magis abūdantiam gratiæ & donationis & iuſtitiæ accipientes, in vita regnabunt per vnum Ieſum Chriſtum. [18] Igitur ſicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem: ſic & per vnius iuſtitiam, in omnes homines in iuſtificationem vitæ. [19] Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores conſtituti ſunt multi: ita & per vnius obeditionem, iuſti conſtituentur multi. [20] Lex autē ſubintrauit vt abundaret delictū. Vbi autem

D

"peccantem 5 MS. e.

16 Et non ſicut per vnum pec.] *Quòd verò ad efficacitatem perti*[illegible] *eſt Dei donum, atq. peccatum fuerat. Namq. peccatum vnicum vnius hominis, iudicio occaſionem dedit: quo iudicio damnati ſunt homines, atque rei filiiq; iræ pronunciati. hoc iudiciū grauius etiam poſtea redditū eſt in multis hominibus, qui ad illud originis peccatum, cuius omnes rei naſcebātur, ſinguli ſua peccata, ſcelera, & facinora innumera addidere. atq. hoc donum ex Dei benignitate profectum, non ſolùm ex illo vnico peccato originis, ſed ex multis à ſingulis admiſsis, non tantùm in remiſsionem, ſed in illam amplitudinem, quam iuſtificationem vocamus, traduxit.*

17 Si enim vnius delicto.] *Nam ſi vnius hominis, qui homo tantùm erat, vnū delictum, vnusq; exceſſus tantū mali attulit, vt homines mortis regno addixerit; quanto magis ij qui illud acceperint quod à Deo profectum eſt, atq. per vnum hominem eſt hominibus communicatum, qui non tantùm homo eſt, ſed etiam Deus, ideoq; dictus Ieſus Chriſtus, hoc eſt, Seruator Vnctus; atque adeò ampliſsimis nominibus, & ſignificantiſsimis appellatum eſt id quòd Deus communicare & largiri voluit; nempe, Abundantia gratiæ, & Abundantia donationis iuſtitiæ; regnabunt in vita quam habent per ipſum Ieſum Chriſtum, vnicum Filium Dei, & eundem filium hominis, incomparabili excellentia illo primo homine præſtantiorem.*

18 Igitur.] *Summa concluſio totius argumentationis antea factæ.*

19 Sicut enim.] *Cauſæ autem certiſsimæ atque propriiſsimæ vtriuſque conditionis in homines inductæ: primùm ex parte primi parentis, qui hominū genus perdidit; deinde ex parte poſterioris Adami, qui credentes in ſe iuſtificat, ſunt illæ nimirum, Adæ inobedientia, & Chriſti obedientia: contraria enim contrariis curātur.*

20 Lex autem ſubintrauit.] *Ad Adæ inobedientiam, quæ iudicium atque mortem intulerat in mundum, acceſsit poſtea introitus legis; quo euenit, vt delictum abundaret, hoc eſt, grauius efficeretur & multiplex, quibuſdam præceptis inductis quæ antea non erant, & poſtquam data ſunt & non obſeruata, delictum auctum eſt. vt præceptum de cuſtodia Sabbathi, & alia etiam. Non quòd Deus dederit legem eo conſilio, vt delictum abundaret, ſed quod ex hominum infirmitate*

mitate ita euenit. verùm enimverò cùm [illegible]lictum abundaret, occaſione legis, tunc ſuperabundauit gratia, quam Deus imperti[illegible] voluit [illegible]ibus. quippe quæ non ſolùm ex peccato illo, ſiue peccatis illis quibus homines ante [illegible] [illegible]erat, ſed ex illis etiam quibus cumulati erant ij qui ſub lege erant, vtroſque liberauit & redemit. Ita ſicut regnauit peccatum in mortē per Adami trāſgreſſionē, & per legis occaſionē amplius etiā regnauit, ita gratia ampliſſimè regnet in homines per iuſtitiā Chriſti ipſis cōmunicatā, qua iuſtitia hæredes fiāt vitæ æternæ, obediētia & opera mediatoris Ieſu Chriſti Domini noſtri, qui nos redemit, & ſibi cōiunxit.

tem abundauit delictum, ſuperabūdauit gratia. [21] vt ſicut
°in morte I MS. G.S. regnauit peccatum °in mortē:
ita & gratia regnet per iuſtitiā in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum Dominū noſtrum.

CAP. VI.

A QVid[1] ergo dicemus? Permanebimus in peccato vt gratia abūdet? Abſit. [2] Qui enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in
fratres MS. G.S. illo? [3] An ignoratis quia qui-
Galat. 3,27. Colloſ. 2,12. cunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus? [4] Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: vt quomodo Chriſt⁹ ſurrexit à mor-
Epheſ. 4,23. Colloſ. 3,10. Heb. 9.14. 12,2. 1 Pet. 3, 1. tuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. [5] Si enim complātati facti ſu-

IN CAP. VI.

1 Permanebimus.] *In Pauli aliorumq́; Apoſtolorum ſcriptis animātur & confirmantur perfecti, docentur & excitātur infirmiores; ex vtriſq; enim Eccleſia conſtat; atq. illi etiam erudiuntur, qui veritatis Chriſtianæ rationem diligenter cognoſcere ſtudent, ſiue ſint ex ipſis Chriſtianis, ſiue ex alienis ab hac profeſſione. omnia tria huiuſmodi hominum genera in hoc capite alloquitur Apoſtolus tanquam vnū auditorum conſeſſum ſiue corpus. oportet autem ſingulis membris ſuas orationis ac ſentētiæ partes diſtribuere, ita nihil perplexè ſcriptum conſtabit. Præcedēti capite demonſtratū eſt gratiæ abundantiam probari ex magnitudine peccati: niſi enim tantū, tam amplū, tam graue, tamq́; commune fuiſſet præcedens debitū, doni & gratiæ magnitudo non vſq. adeò ab hominibus cognoſceretur. Nunc verò oſtendit non ideò commendari peccatum, quòd eius occaſione gratiæ abundantia cōſpiciatur, neq. peccati ſtatum & conditionē inter optanda referri oportere, imò magis inter fugiēda primā notā habere: quippe cū gratia nō venit vt cōmendetur per peccatū, ſed vt deſtruat peccatū tanquā Dei & gratiæ ipſius inimicū, atq. adeò hominū generi nocentiſſimū. itaq. ſuū conſiliū ait fuiſſe, inuitare & hortari homines ad gratiā, cuius ope cognoſcatur quā miſerrima ſit peccati cōditio iis quibus manet, quámque exitialis, vtpote quæ fructus faciat miſerrimos, mortē & ignominiā profundiſſimā. Atq. primū abſurdū eſſe ait, exiſtimare hominē aliquē poſſe ſimul & peccatū retinere, id quod mortale dicitur, & gratiā hāc admirabilē Chriſti obtinere; nō magis ac ſi vel in tenebris & luce, vel in morte & in vita ſimul pariterq́; eſſe quiſquā velit. producit autē primò exēplum ſuū, & eorū qui cōmortui erāt cū Chriſto, quos peccato mortuos eſſe affirmat, hoc eſt, nō vt antea ſubiectos legi & motibus peccati. eos autē nō conſentaneū eſſe ait dicere ſimul eſſe mortuos peccato, & viuere in peccato.* 3.4.5 An ignoratis.] *Vos omnes fratres, quicunq. de Chriſti*

efficientia

vnius d[redacted]licto multi mortui
ſunt: [redacted]ultò magis gratia Dei
& donum, in gratia vnius ho-
minis Ieſu Chriſti in plures
abundauit. 16 Et non ſicut per D
vnum "peccatū, ita & donum. "peccantem 5 MS.6.
nam iudicium quidé ex vno,
in condemnationem: gratia
autem ex multis delictis, in
iuſtificationem. 17 Si enim in
vnius delicto mors regnauit
per vnum: multò magis abū-
dantiam gratiæ & donationis
& iuſtitiæ accipientes, in vita
regnabunt per vnum Ieſum
Chriſtum. 18 Igitur ſicut per
vnius delictum, in omnes ho-
mines in condemnationem:
ſic & per vnius iuſtitiam, in
omnes homines in iuſtifica-
tionem vitæ. 19 Sicut enim per
inobedientiam vnius homi-
nis, peccatores conſtituti ſunt
multi: ita & per vnius obedi-
tionem, iuſti conſtituentur
multi. 20 Lex auté ſubintrauit
vt abundaret delictū. Vbi au-
tem

16 Et non ſicut per vnum pec.] *Quòd verò ad efficacit*[redacted] *eſt Dei donum, atq. peccatum fuerat. Namq. peccatum vnicum vnius hominis, iudicio occaſionem dedit: quo iudicio damnati ſunt homines, atque rei filiiq́ iræ pronunciati. hoc iudiciū grauius etiam poſtea redditū eſt in multis hominibus, qui ad illud originis peccatum, cuius omnes rei naſcebātur, ſinguli ſua peccata, ſcelera, & facinora innumera addidere. atq. hoc donum ex Dei benignitate profectum, non ſolùm ex illo vnico peccato originis, ſed ex multis à ſingulis admiſsis, non tantùm in remiſsionem, ſed in illam amplitudinem, quam iuſtificationem vocamus, traduxit.*

17 Si enim vnius delicto.] *Nam ſi vnius hominis, qui homo tantùm erat, vnū delictum, vnusq́ exceſſus tantū mali attulit, vt homines mortis regno addixerit; quanto magis ij qui illud acceperint quod à Deo profectum eſt, atq. per vnum hominem eſt hominibus communicatum, qui non tantùm homo eſt, ſed etiam Deus, ideoq́ dictus Ieſus Chriſtus, hoc eſt, Seruator Vnctus; atque adeò ampliſsimis nominibus, & ſignificantiſsimis appellatum eſt id quòd Deus communicare & largiri voluit; nempe, Abundantia gratiæ, & Abundantia donationis iuſtitiæ; regnabunt in vita quam habent per ipſum Ieſum Chriſtum, vnicum Filium Dei, & eundem filium hominis, incomparabili excellentia illo primo homine præſtantiorem.*

18 Igitur.] *Summa concluſio totius argumentationis antea factæ.*

19 Sicut enim.] *Cauſæ autem certiſsimæ atque propriiſsimæ vtriuſque conditionis in homines inductæ: primùm ex parte primi parentis, qui hominū genus perdidit; deinde ex parte poſterioris Adami, qui credentes in ſe iuſtificat, ſunt illæ nimirum, Adæ inobedientia, & Chriſti obedientia: contraria enim contrariis curātur.*

20 Lex autem ſubintrauit.] *Ad Adæ inobedientiam, quæ iudicium atque mortem intulerat in mundum, acceſſit poſtea introitus legis; quo euenit, vt delictum abundaret, hoc eſt, grauius efficeretur & multiplex, quibuſdam præceptis inductis quæ antea non erant, & poſtquam datæ ſunt & non obſeruata, delictum auctum eſt. vt præceptum de cuſtodia Sabbathi, & alia etiam. Non quòd Deus dederit legem eo conſilio, vt delictum abundaret, ſed quod ex hominum infir-*

mitate

mitate ita euenit. verùm enimverò cùm [illegible]lictum abundaret, occaſione legis, tunc ſuperabundauit gratia, quam Deus imperi[illegible] voluit [illegible]minibus. quippe quæ non ſolùm ex peccato illo, ſiue peccatis illis quibus homines ante [illegible]grauabat, [illegible] erat, ſed ex illis etiam quibus cumulati erant ij qui ſub lege erant, vtroſque liberauit & redemit. Ita ſicut regnauit peccatum in mortẽ per Adami trãſgreſsionẽ, & per legis occaſionẽ amplius etiã regnauit, ita gratia ampliſſimè regnet in homines per iuſtitiã Chriſti ipſis cõmunicatã, qua iuſtitia hæredes fiãt vitæ æternæ, obediẽtia & opera mediatoris Ieſu Chriſti Domini noſtri, qui nos redemit, & ſibi cõiunxit.

tem abundauit delictum, ſuperabũdauit gratia.
21 vt ſicut regnauit peccatum *in mortẽ: ita & gratia regnet per iuſtitiã in vitam æternam, per Ieſum Chriſtum Dominũ noſtrum.

*in morte I MS G.S.

CAP. VI.

A QVid[1] ergo dicemus? Permanebimus in peccato vt gratia abũdet? Abſit.
2 Qui enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?
3 An ignoratis *quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus?
4 Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: vt quomodo Chriſt' ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.
5 Si enim complãtati facti ſu-

*fratres MS. G.S.
Galat. 3,27.
Colloſ. 2,12.

Epheſ. 4,23.
Colloſ. 3,10.
Heb. 9.14.
12,2.
1 Pet. 3, 1.

IN CAP. VI.

1 Permanebimus.] *In Pauli aliorumq; Apoſtolorum ſcriptis animãtur & confirmantur perfecti, docentur & excitãtur infirmiores; ex vtriſq; enim Eccleſia conſtat; atq. illi etiam erudiuntur, qui veritatis Chriſtianæ rationem diligenter cognoſcere ſtudent, ſiue ſint ex ipſis Chriſtianis, ſiue ex alienis ab hac profeſsione. omnia tria huiuſmodi hominum genera in hoc capite alloquitur Apoſtolus tanquam vnũ auditorum conſeſſum ſiue corpus. oportet autem ſingulis membris ſuas orationis ac ſentẽtiæ partes diſtribuere, ita nihil perplexè ſcriptum conſtabit. Præcedẽti capite demonſtratũ eſt gratiæ abundantiam probari ex magnitudine peccati: niſi enim tantũ, tam amplũ, tam graue, tamq; commune fuiſſet præcedens debitũ, doni & gratiæ magnitudo non vſq. adeò ab hominibus cognoſceretur. Nunc verò oſtendit non ideò commendari peccatum, quòd eius occaſione gratiæ abundantia cõſpiciatur, neq. peccati ſtatum & conditionẽ inter optanda referri oportere, imò magis inter fugiẽda primã notã habere: quippe cũ gratia nõ venit vt cõmendetur per peccatũ, ſed vt deſtruat peccatũ tanquã Dei & gratiæ ipſius inimicũ, atq. adeò hominũ generi nocentiſsimũ. itaq. ſuũ conſiliũ ait fuiſſe, inuitare & hortari homines ad gratiã, cuius ope cognoſcatur quã miſerrima ſit peccati cõditio iis quibus manet, quámque exitialis, vtpote quæ fructus faciat miſerrimos, mortẽ & ignominiã profundiſsimã. Atq. primũ abſurdũ eſſe ait, exiſtimare hominẽ aliquẽ poſſe ſimul & peccatũ retinere, id quod mortale dicitur, & gratiã hãc admirabilẽ Chriſti obtinere; nõ magis ac ſi vel in tenebris & luce, vel in morte & in vita ſimul pariterq; eſſe quiſquã velit. producit autẽ primò exẽplum ſuũ, & eorũ qui cõmortui erãt cũ Chriſto, quos peccato mortuos eſſe affirmat, hoc eſt, nõ vt antea ſubiectos legi & motibus peccati. eos autẽ nõ conſentaneũ eſſe ait dicere ſimul eſſe mortuos peccato, & viuere in peccato.* 3.4.5 An ignoratis.] *Vos omnes fratres, quicunq. de Chriſti efficientia*

efficientia teſtes audiſtis Apoſtolos & alios diſcipulos, qui baptiſmi in Chriſto admirandã illam arcanamq́; virtutem experti ſunt; ignoratis eos [illegible]re atque teſtari ſolere, Nos eſſe in morte Chriſti baptizatos, quicunque baptizati ſumus in illo, baptiſmiq́; efficientiam illius experti ſumus. Si noſſe vultis quo pacto res hæc ſe habeat; ſcitote, Nos eſſe conſepultos cum illo in mortẽ per baptiſmum, vt quemadmodum ille mortuus & ſepultus, interim dum mortuus fuit, corpore non laborabat, aut agebat aliquid, ſed quieſcebat in ſepulchro; & cùm reſurrexit à mortuis, nullum præteritorum laborum ſentiebat; ſed à morte & dolore omnino alienus liberq́; emerſit, idq́; per gloriam Patris, qui notas fecit illi vias vitæ, & non dedit videre corruptionem, & adimpleuit illum lætitia vultu ſuo, atque reſurgens omnia noua, læta, immortalia & incorruptibilia agebat & agit, ab omni humana infirmitate longè remotus: ſic & nos conſepulti ſumus cum illo per baptiſmum in mortem ipſius, vt quod dum baptizaremur, credidimus & profeßi ſumus, ita & nos ex illius efficientia in nobis, mortui ſimus & ſepulti peccato, vt non operemur & exerceamur peccato, ſed reſurgentes iam cum illo viuente, in nouitate vitæ verſemur & conuerſemur. Nam ſi complantati & conſerti fuimus, ita vt ſimiles redditi fuerimus morti eius, hoc eſt, vt ipſe mortuus eſt pro peccatis noſtris, ſic & nos mortui ſumus peccato ſimul etiam cum illo, inſiti erimus & complantati illi reſurgenti.

cti ſumus ſimilitudini mortis eius: ſimul & reſurrectionis erimus. 6 Hoc ſcientes, quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltrà nõ ſeruiamus peccato. 7 Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. 8 Si autem mortui ſumus cum B
CHRISTO: credimus quia ſimul etiam viuemus cũ Chriſto,

6 Hoc ſcientes.] *Vobis autem perfectis tanquam teſtibus, ad communem congratulationem, & debiti à nobis teſtimonij commemorationem; vobis verò infirmioribus & ineruditioribus ad eruditionem ac doctrinam, profiteor & expono, Nos videlicet cognoſcere & agnoſcere veterem illum hominem noſtrum, cuius vi & imperio atque impulſu agebamur ad peccandum, fuiſſe crucifixum cum Chriſto, atque illud in nobis effectum eſſe excommunicatione & complantatione Ieſu Chriſti, vt corpus peccati in nobis deſtruatur, vt vltrà non ſeruiamus peccato. At verò mortem hanc deſcribere vobis volentes, ex euentu ipſo oſtendemus, eum qui mortuus ſit peccato, eſſe iuſtificatũ à peccato, hoc eſt, liberum à peccato, quòd nihil agat ex vita illa antea peccato obnoxia, ſed in illa ratione tota non ſecus ſeſe habeat, atque is qui mortuus eſt & defunctus iam vita illa priore.*

7.8 Quia ſimul viuemus cum illo.] *Quòd ſi peccato mortui ſumus vt non vltrà ſeruiamus peccato; conſentaneum eſt credere, nos ſimul cum illo victuros. ita dum Chriſti mortem in nobis ſentimus, reſurrectionem eiuſdem cogitamus, cum illo etiam cogitamus de noſtra reſurrectione & vita: nam ſi ille reſurrexit ex mortuis; & qui cum illo mortui ſunt, reſurgẽt: vtrumq́; enim ille ſuis communicauit, & mortis ſuæ complantationem, & virtutẽ reſurrectionis ex mortuis in nouam vitam. Namque hoc iam certum exploratumq́; eſt, Chriſti vitã eſſe perpetuam, & à morte alienam, omninoq́; liberam: etenim poſtquam ille ſuſcitatus eſt ex mortuis, nũquam amplius mortuus eſt, nec moritur vllo mortis genere, vel illo quo mortales dicuntur quotidie mori; ille enim omnino immortalis eſt, nullaq́; vnquam morti aduerſus eum poteſtas eſt relicta: ſemper viuit, nihil in illum, aut dies, tempus, ætas, cætera incommoda, mortis vel nuntia, vel miniſtra,*

niſtra, dominij aut efficientiæ habere poſſunt, planè immortalis eſt, planè vitalis, planè viuens, planè fortis, planè efficax, planè denique ipſa & vitæ author eſt. id autem quod dicimus, omne illius proprium erat, vtpote qui vita erat ipſe ab æterno, & in quo vita erat, & vita erat lux hominum. ſed quòd mortuus aliquando fuerit, id ſemel tantùm fuit, neque ſuum ob mortis debitum ille mortuus eſt, ſed ob peccatum hominum, quod ille expiandum ac delendũ ſua morte ſuſcepit: neque tamen propterea ille contaminatus eſt peccato, vt mortuus ſemel in morte maneret, ſed ſuam innocentiam, virtutem, puritatem, & vitam æternam retinuit, vt crucifixus ſemel ex infirmitate, & mortuus ſecundum carnem, cùm vellet, iterum animam & vitam reſumeret: erat enim lux vera, quæ in tenebris cùm luceret, à tenebris non fuit comprehenſa. itaq. ſemel mortuus eſt peccato, non ſuo ipſius, ab ipſo, inquam, admiſſo, ſed peccato hominum ab ipſo ſuſcepto. debitum moriendi ſuſcepit volens pro nobis, vitæ verò poteſtatem & virtutem Deo propriam, cuius Filius ipſe eſt, retinuit, quam etiam exercuit reſurgens ex mortuis, & viuens, vt nunc viuit Deo immortali & æterno cum quo regnat.

ſto, [9] ſcientes quòd Chriſtus reſurgẽs ex mortuis iam non moritur, mors illi vltrà nõ dominabitur. [10] Quod enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel: quod autẽ viuit, viuit Deo. [11] Ita & vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato: viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu Domino noſtro. [12] Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore vt obediatis concupiſcẽtiis eius. [13] Sed neq. exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes: & membra veſtra ar-

ma

11 Ita & vos.] *Ita & vos conſiderate vos ipſos ex Chriſti in vobis efficientia eſſe mortuos ac iam defunctos peccato, viuentes autem ea vita cum Chriſto, vt ſeruiatis ac placeatis Deo, idq́ (vti res ipſa habet) acceptum referte Chriſto Ieſu Domino noſtro, per quem ſtamus in gratia iſta, & gloriamur in gloria filiorũ Dei. Igitur iam alia vobis vitæ ratio, alius modus eſt, vt in corpore iſto veſtro mortuo cũ Chriſto iam deinceps peccatum non regnet, hoc eſt, vt non obediatis concupiſcentiis eius. Quòd verò totum corpus diximus mortuũ eſſe peccato, atq́ ideò oportere omninò alienum eſſe à regno peccati; idem de membris corporis cenſemus, quæ oportet ab illo miniſterio iniuſtitiæ, in quo tanquam inſtrumenta exercebantur ad ſeruiendũ peccato, ad miniſterium Dei eſſe traducta, vt inſtrumenta iuſtitiæ. alius enim eſt vſus membrorum hominis ex mortuis viuentis Deo ab eo qui ſpectatur in hominis corpore mortui Deo, & viuentis in peccato & concupiſcentiis: Peccatum enim, poſtquam Chriſti virtute & efficientia in vobis mortuũ fuerit, non habebit iam illam vim dominandi, quam habebat cùm illud vigeret, & vos nondum accepiſſetis Spiritum adoptionis, ſed adhuc eſſetis ſubiecti ſpiritui ſeruitutis in timore & metu, qualis conditio adhuc ſub lege homines manebat, quæ peccatum indicabat in vobis, quos tamen illa gratia non donabat, vt poſſetis mori peccato, & viuere Deo. Iam eſtis ſub alia conditione gratiæ Dei, quæ indicat & docet quid velit Deus; addit etiam virtutem, & communicat Spiritum, quo ſuauiter alacriterq́ Dei præcepta obſeruentur, atq́ adeò iugum illud grauiſſimum legis in leue mutat*

m[illegible] iuſtitiæ Deo. 14 Peccatum C
[illegible]bis nō dominabitur.
nō enim ſub lege eſtis, ſed ſub
gratia. 15 Quid ergo? peccabi-
mus, quoniam nō ſumus ſub
lege, ſed ſub gratia? Abſit.
16 Neſcitis quoniam cui exhi- *Ioan. 8, 34. 2 Pet. 2, 19.*
betis vos ſeruos ad obedien-
dum, ſerui eſtis eius cui obe-
ditis, ſiue peccati ad mortem,
ſiue obeditionis ad iuſtitiam?
17 Gratias autē Deo quòd fui-
ſtis ſerui peccati, obediſtis au-
tem ex corde in eam formam
doctrinæ in "qua' traditi eſtis. "quam *Ambroſ.* G. S.
18 Liberati autē à peccato, ſer-
ui facti eſtis iuſtitię. 19 Huma- D
num dico, propter infirmitatē
carnis

15 Quid ergo? peccabimus.] *Quod verò non eſſe ſub lege dicimus, non illud ſignificat, videlicet, nobis integrum eſſe ſi velimus peccare; & ſi peccemus, non accuſari per legē, vtpote ad nos non attinentem. Abſit abſurda hæc interpretatio à veritate & ſanctitate ſententiæ, expoſitionisq́ȝ noſtræ. Gratia enim non ideò dicitur gratia, quòd permittat peccare, & non imputetur peccatum: hoc enim planè nepharium eſt, & rerum ipſarum rationi naturæq́ȝ minimè conſentaneum, atque adeò mōſtri perſimile, vt quis ſit in peccato ad mortem, & in gratia ad vitam pariter: fieri enim non poteſt, vt vnus idemq́ȝ duobus dominis ſibi mutuò aduerſantibus & planè diſſentientibus inſeruiat ad ſtipendium legitimè faciēdum: ſunt autem omnino oppoſita peccatum & obedientia erga Deum. alteri qui ſeruit, ſeruus eſt eius cui ſeruit; qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Si ergo obeditis (exempli cauſa) peccato, peccati ſerui eſtis, atque apud peccatum vobis conſtat ſtipendij veſtri lex, hoc eſt, mortis conditio: ſin verò ſtudium operamq́ȝ in obedientiā Dei confertis, ſeruos vos facitis obedientiæ, eam mercedem accepturi multam & copioſam, quā Deus ſibi obediētibus repoſuit, quibus iuſtitiam ſuam communicaturum ſeſe eſt pollicitus. vnde colligitur manifeſtè, non poſſe vnum eundemq́ȝ hominem iuſtum & peccatorem eſſe, hoc eſt, iuſtitiæ ſeruum, & peccati ſeruum: conditiones enim ſunt duæ pugnantiſſimæ. Quæ quidem ratio in vobis, qui illo diuino dono donati eſtis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, apertè cognoſcitur: longè enim diſcrepat veſtra hæc poſterior illuſtris conditio ab illa obſcura & tenebris plena, in qua antea detinebamini: quod ipſe non poſſum ſine ſumma erga Deum gratulatione commemorare ac referre. Fuiſtis ſerui peccati aliquando, obediētes peccato, facientes voluntatem carnis & cogitationum veſtrarum, tam ij qui ſub lege eratis, quàm illi qui ſine lege viuebatis; audito verò Euangelio credidiſtis, & credentes ex corde obediſtis ei deſcriptioni & imagini doctrinæ, quam tunc capere poteratis, in cuius doctrinæ lucem & corpus iam traditi eſtis: cùm ſic ex corde credentes obedieritis, liberati à peccato, ex dono Dei vobis communicato per Chriſtum, ſerui facti eſtis iuſtitiæ, atque exercemini in ſtudiis actionibusq́ȝ iuſtitiæ.* 19 Humanum dico.] *Id verò quod hactenus diſputaui, veſtrā perfectorū omniū perſonā inducens, cum qua colloquerer, nō eo dicta à me ſunt, quòd ſtatuā nihil eſſe diſcriminis inter perfectos & imperfectos ſiue infirmos in fide; imò ad oſtendendā magnā gratiæ præſtātiam, & differentiam inter conditiones legis & gratiæ, interrogabam ea, quæ omnino ab iis, qui veſtro ſenſu præditi ſunt, excipiunda erant; atque ideò ipſe excipiebā hac voce,* Abſit; *componebamq́ȝ ſermonem vobiſcum, non ad eam rationem, quam vos tenetis, ſed ad eam, quæ vulgò hominibus capi poteſt: qui cùm vos videant homines infirmæ carnis adhuc,*
non

non inſpiciunt ſpiritus veſtri vim à Deo [illegible]ctam; & ideò vos alloquebar, vt ex reſponſione ac diſputatione cognoſceretur diſcrim[illegible] ſenſu[illegible] cogitationum veſtrarum, vt etiam ex conſuetudine cognoſcitur, veſtraq́; vitæ ſtudiũ. ideò igitur, eandem rationem ſecutus, meum ſermonẽ humano ſentiendi modo temperatum vrgens, hortor vos vt oſtendatis re ipſa, & manifeſtis exemplis in iſta veſtra carne infirma, quid inter vtramque conditionem interſit, vt diſcant Iudæi & Gentes, quidnam Chriſti doctrina virtutis & præſtantis doni attulerit: Neque enim cōmodius hæc ratio diſſeri explicariq́; poteſt, quàm inſtituto ſermone vobiſcum, quos diuini Spiritus Vnctio doctos in hoc argumento effecit. Vos igitur vt id quod facitis faciatis exhortor, vt qui ſtrenuos milites & pugnandi peritiſſimos ad pugnam exhortatur capeſſendam, quam illi libenter capeſſunt, ſimulq́; exponit, quibus nam modis & artibus pugnandum ſit, quarum rationem illi periti admodum ſunt. Hortor igitur vos, vt oſtendatis tanquam fideles & ſimplices, vos eſſe iuſtitiæ ſeruos, vt antea agnoſcebatis & oſtendebatis, non ſolùm coram Deo, ſed etiam ſatis frequenter coram hominibus, vos eſſe ſeruos iniquitatis, & immunditiæ actionibus, & exercitationibus vitæ immunditiam planè arguentibus.

carnis veſtræ. ſicut enim ex-
hibuiſtis membra veſtra ſer-
uire immunditiæ & iniqui-
tati, ad iniquitatem: ita nunc
exhibete membra veſtra ſer-
uire iuſtitiæ, in ſanctificatio-
nem. 20 Cùm enim ſerui eſſe-
tis peccati, liberi fuiſtis iuſti-
tiæ. 21 Quem ergo fructũ ha-
-5 MS. 6. buiſtis tunc in illis, in quibus
nunc erubeſcitis? Nam finis
illorum mors eſt. 22 Nunc ve-
rò liberati à peccato, ſerui au-
tem facti Deo, habetis fructũ
veſtrum in ſanctificationem,
finem

20 Nam tunc, cùm eſſetis ſerui peccati, eratis liberi iuſtitiæ, non manebatis aut verſabamini in domo iuſtitiæ vt familiares iuſtitiæ Dei, ſed ſeruiebatis familiariter peccato, ſubditi maledictioni, vel execrationi & accuſationi legis, ij qui ſub lege eratis; qui verò ſine lege, ſubditi accuſationi cogitationum veſtrarum, & operi legis in cordibus veſtris ſcripto. huiuſmodi conditio veſtra erat, quod ad vitam attinet: quod verò cōſilium & commodum veſtrum ſpectat, præter errorem, perturbationem, & quandam impuram & incōcinnam concupiſcentiæ expletionem, nihil vos fructus illo tempore percepiſſe, ex eo apparet, quòd nunc iam ad hanc lucem traducti erubeſcitis omnino reminiſcentia illorum omnium: erubeſcentia autem ſignum eſt manifeſtum erroris vel impuritatis, vt nihil interim dicam de vltimo fine illius corruptæ vitæ, ſi ad extremum vobis vſque maneret: nam finis illorum ſtudiorum & peccatorum mors eſt. Huiuſmodi vobis illa altera cōditio fuerat. nũc verò hæc altera præſens ex Dei dono vobis conſtat per gratiam, vt liberati à peccato, ſeruiq́; facti Deo, habeatis fructum veſtrum, vobis donatum ex diuina liberalitate, non in erubeſcentiam & confuſionem, vt antea, ſed in ſanctificationem & puritatem; & ſperetis finem longè ab illo altero diuerſum, hoc eſt, vitam æternam. Nam qui peccato obnoxij ſeruiunt, mortem ſtipendij nomine ſibi comparant, idq́; iuſtiſſimo iudicio ſua culpa. At verò illud donum, quo Deus vltrò ac liberaliſſimè eos qui in ſe credũt, ac dicto obediũt ſuo, donat; quod gratuitũ donũ vocamus, vita æterna eſt, cōmunicata in Chriſto Ieſu, cui poteſtatẽ Pater dedit omniũ noſtrũ in cælo & in terra. Conſequitur igitur, oportere vos omnino à peccati ſeruitute abhorrere, vtpote omni ex parte doctos diſcriminis & differẽtiæ incōparabilis inter vtramq́; ſeruitutẽ, peccati & iuſtitiæ.

finem verò vitam æternam.
Stipendia enim peccati, mors.
Gratia autem Dei, vita æter-
na in Chriſto Ieſu Domino
noſtro.

Cap. VII.

AN [1] ignoratis fratres A
(ſcientibus enim legem
loquor) quia lex in homine
dominatur quanto tempore
viuit? [2] Nam quæ ſub viro eſt 1 Cor. 7,39.
mulier: "viuente' viro alligata "viuenti G.S.
eſt "legi'. ſi autem mortuus "lege. Ambr. G.S.
fuerit vir -eius': "ſoluta' eſt à -MS. G.
lege viri. [3] Igitur viuente viro, "liberata 1 MS. G.
vocabitur adultera ſi fuerit
cum alio viro. ſi autem mor-
tuus fuerit vir eius, liberata eſt
à lege -viri': vt non ſit adultera -1 MS. G.S.
ſi fuerit cum alio viro. [4] Itaq.
fratres mei & vos mortificati
eſtis legi per corpus Chriſti: vt
ſitis alterius qui ex mortuis
reſurrexit, vt fructificemus
Deo.

In ca[...]

1 Lex in homine dominatur.] *Ratio omnis ac ſimilitudo & expoſitio conditionis eorum, qui ſub lege adhuc detinentur, neque ad gratiæ per Chriſtum communicatæ vſum traducti ſunt, ex ipſa coniugij inter virum & vxorem ratione Moſaica lege præſcripta nobis petenda eſt, & ad explicationem coram vobis eſt deſcribenda, præcipuè iis qui legis Moſaicæ ignari non eſtis. Non ſecus habet homo, homo, inquam, legi peccati obnoxius, dum viuit in ipſo lex illa, atque femina in coniugio quamdiu viuit vir. illa enim cùm coniugij legibus teneatur, illi vni viro ſubiecta inſeruit. S. S. E. Sub viri poteſtate eris, & ipſe dominabitur tui. ex illo concipit proles quas parit, educat & alit, neque ad alium refert quàm ad virum, cuius verè proles ſunt, hæredesq; conſtituuntur legibus, & nomen & familiam conſeruant. atque interim dum vir viuit, ſi mulier alteri coniungatur, adultera habetur, atque ex illo alio ſi concipit & parit, proles non iudicatur legitima. quòd ſi, vt euenire aliquando ſolet, vir vita fungatur, iam mulier illa ſoluta eſt à lege, nomine & conditione viri illius vita defuncti, atq; ipſa etiam illo coniugio defuncta eſt, poteſtq; alteri viro coniungi in matrimonium, & illi concipere, parere, liberosq; editos educare, nullaq; iam deinceps in hoc poſteriori coniugio prioris viri ratio habetur. Sic & vos, fratres, qui iam antea fueratis ſub lege peccati & mortis regnante in corpore veſtro, & poteſtatem exercente, interim dum eratis ſub lege Moſis, quæ peccatum vobis oſtendebat, non autem auferebat, poſtquam per corpus Chriſti, cui complantati fuiſtis, mortui eſtis legi illi peccati & mortis, quam lex Moſis in vobis regnare indicabat & arguebat, mortui, inquam, eſtis legi illi, atque adeò lex illa vobis iam mortua eſt, vosq; defuncti eſtis coniugio & ſubiectione illius legis, qua detinebamini; ita vt nunc alia lege ad alterum virum pertineatis, nempe ad hominem interiorem, qui ſecundum Deum creatus eſt in ſanctitate & iuſtitia ſuſcitatum ex mortuis, vt ex illius in nobis efficientia fructum & prolem faciamus, cuius pater & author in nobis Deus ſit, atque ad ipſum referatur huius generationis atq; fructus authoritas & gloria, & ex conſequenti, ad ipſius hæreditatem hi fructus pertineant.*

5 Cùm

Deo. 5 Cùm enim eſſemus i[illegible] carne, paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, opera- bantur in membris noſtris, vt fructificarent morti. 6 nūc autem ſoluti ſumus à lege [a]mortis, in qua detinebamur: ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in vetuſtate literæ.

[a] mortui e.s. *verùm textus conformis eſt* MS.R. *Amb.* & G. q.

B 7 Quid ergo dicemus? lex peccatum eſt? Abſit. Sed peccatū non cognoui, niſi per legem. nam concupiſcentiam neſciebam,

5 Cùm enim eſſemus.] *Hoc diſcrimē ma[illegible] vtriuſque conditionis, ex iis, quibus antea [illegible] exercebamur, affectibus, & ex iis, quibus nunc agimur, dignoſcitur: nam cùm eſſemus in carne Adami illius Veteris, & ſecundum carnem illam viueremus, peccatorum paßiones, illæ, inquam, quæ per legem indicatæ, vetitæ, & argutæ extabant, ita inſinuabantur in membris noſtris, vt nos tanquam mulier viro ſubdita, paßionibus illis acti & moti, fructus ederemus morte dignos; nam peccata à nobis concipiebantur & conſummabantur. Nunc autē iam ſumus ſoluti à lege illa mortis, hoc eſt peccati, in qua detinebamur; quia mortui ſumus legi illi, & lex illa nobis mortua eſt ac defuncta. Soluti autem ſumus ita, vt non rurſus illi ſubiiciamur & ſeruiamus, ſed vt exerceamur & agamur in alia ſeruitute honeſtißima Spiritus innouati in nobis, qui legē in cordibus noſtris innouat, atque amore charitateq́ſcribit. exercebimur igitur in huiuſmodi generoſa & honeſtiſſima ſeruitute; non in illa ſeruitute, quam litera vetus legis in tabulis lapideis præſcripta nobis exercendis præſcribit, quæ nos peccati arguit, & tranſgreßionis damnat, tantum abeſt vt ſanctitatis ac iuſtitiæ iudicio probet aut commendet.*

7 Quid ergo dicemus.] *Videtur autem implicita hæc diſputatio legem damnare & improbare, cùm dicamus, Nos gratia Chriſti eſſe liberatos à lege peccati & mortis, & non eſſe ſubditos amplius legi Moſis: ſi Chriſtus nos liberauit à peccato, & ex conſequenti à lege, eſtne idem peccatum & lex illa Moſis impellens homines ad peccandum? Abſit, ſed res ſic habet: Quod hic nunc pro præſentis diſputationis ratione peccatum appellamus, illa vis eſt paßionum carnis, quæ operatur in membris hominum vt fructificent morti, illa quæ rationi repugnans impellit & inducit ad ea agenda quæ deteriora ſunt. vnde efficitur vt non amem Deum in toto corde, in tota anima, in tota mente, atque in omnibus viribus meis, vt concupiſcam quæ odiſſe abiicereq́ oporteret. hoc ego in me ſentiebam antequam Moſis lex mihi propoſita eſſet, verùm exiſtimabam hoc eſſe vitium naturæ, ſiue infirmitatem, non autem peccatum contra voluntatem conſiliumq́ Dei: atque non aliter de hoc exiſtimabam quàm de fame & ſiti, aut dormiendi appetitu, aut aliis eiuſmodi, quæ naturalia videntur; tantumq́ exiſtimabam peccatum eſſe id, quod præter rationem dicerem aut facerem, non autem quod vellem aut concupiſcerem. hac philoſophica perſuaſione, quamquam ille motus internus in me ſentiretur, non diſplicebat mihi peccati nomine: quia hoc nomine neque mihi notus neque damnatus erat, ſed peccatum eſſe per legem primùm edoctus ſum, quæ primum ex decem præceptis illud propoſuit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. & eadem lex indicauit mihi concupiſcentiam eſſe contra Dei voluntatē, atque ex conſequenti peccatum. Nam aliàs ipſam concupiſcentiam neſciebam peccatum hoc modo eſſe, niſi lex diceret: Nō concupiſces. igitur quanquam concupiſcentia erat mihi, tamen nomine peccati mihi ignota erat, & conſcientiam hoc nomine meam non vexabat, iam verò lege lata, peccatum, quod mihi videbatur ſimplicius, atque ea parte tantùm viuere quæ externas actiones definit, occaſione ac-*

cepta per mandatum illud, Non concupiſces, adiunxit etiam definitioni atque adeò regno & poteſtati ſuæ iam deinceps mihi declaratæ per [illegible]tum, adiunxit, inquam, omnem concupiſcentiam quæ in me erat. Sine lege enim peccatum hoc mortuum erat mihi, non apparebat, non exſtabat; viuebat quidem concupiſcentia in me quem exercebat, peccati autem nomine mortua erat; atque ego dum lex non exſtaret, viuebam aliquando, quippe qui cùm non occiderem, non furarer, nõ mœcharer, tametſi huiuſmodi animo menteq́ agitarem & percuperem, tamen peccare me non exiſtimabam. aliquando itáque, vt mihi videbar, viuebam ipſe, & peccatum mortuum erat meo iudicio, nimirum cùm à me certis actionibus non proderetur in vitam; ſed veniente mandato, peccatum illud omnino vixit, caputq́ peccatorum omnium ſummum & regnum viuidiſsimum exſtitit, à quo me peſſundatum mille modis agnoui, cùm nulla mihi hora vacarit, vel actione, vel concupiſcentia, vel animi aliis vitiis & perturbationibus, nulla hora conſtaret qua ego poſſem meritò dici diligere Dominum Deum meũ in toto corde, in tota anima, in tota mente, in tota fortitudine, in omnibus viribus meis. Atque ita peccato ſic viuente & agnito, deprehenſus ſum ego ipſe mortuus. atque ita inuentum eſt mandatũ illud quod verè atq́ reapſe ad vitam ſpectat, ob carnis meæ impotentiam & nequitiam, illud inquam ipſum mihi inuẽtum eſt eſſe ad mortem. Nam peccatum & occaſionem accipiens per mandatum, ſeduxit me, ac per illud occidit. Ex quibus manifeſtè cõcluditur, legem ſanctam eſſe ab omni reprehenſione alienã, & mandatum legis, Diliges Dominum Deum tuum, &, Non concupiſces, ſanctum etiam, in quo nihil commune aut vulgare, nihil à ſumma ſapientia diſſentiens notetur, & ideò iuſtum & bonum, honeſtum atque vtile ei cui mandatur. Siquidem bonum eſt, omninoq́ vtile ac præſtãs, Deum in toto corde, tota anima, mente, virtuteq́ omni diligere: bonum etiam homini eſt, cupiditate libidineq́ omni vacare.

bam, niſi lex diceret: Non concupiſces. 8 Occaſione autẽ ac- *Exod. 20,17. Deut. 5,21.*
cepta, peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem
cõcupiſcentiã. Sine lege enim peccatum mortuum erat. 9 Ego
autem viuebam ſine lege aliquando. Sed cùm veniſſet mã-
datum: peccatũ reuixit. 10 Ego
autem mortuus ſum: & inuẽ-
tum eſt mihi mandatũ, quod
erat ad vitã, hoc eſſe ad mor-
tẽ. 11 Nã peccatũ occaſione ac-
cepta per mandatum, ſeduxit *1 Tim. 1,8.*
me, & per illud occidit. 12 Ita-
que lex quidem ſancta & mã-
datum ſanctum, & iuſtum &
bonũ. 13 Quod ergo bonum
eſt, mihi factum eſt mors?
Abſit. ſed peccatum, vt appa-
reat

13 Ergo bonum mihi factũ eſt mors.] *Ita verò legis mandatum bonum eſſe exiſtimandum eſt, vt nullo nomine, nullo reſpectu improbari poßit; nam & natura ſua bonũ eſt, & ad vtilitatem eorum quibus editum eſt, refertur; non verò ad incommodum. Namque non mutat bonum hoc ſuam efficientiam iuxta eorum conditionem vel diſpoſitionem ad quos refertur, ſemper enim eò pertinet, vt homo id agendo quod præcipitur, viuat & bene habeat. Sed cùm hoc bonum mihi proponeretur, malũ quod in me latebat, quodq́ ego neſciebam, apparuit: hoc eſt, arguta eſt concupiſcentia eſſe peccatum, quam ego peccatum eſſe ne putabã quidem, atq. ita ipſum peccatum quod me tenebat ignoratione definitionis ipſius ſecurum illa parte qua concupiſcentia agebar, atq. adeò viuere*

viuere me eadem parte atque valere arbitra[illegible]r, hoc eſt, non eſſe in peccato, ſiue nō eſſe in morte, accedente mandato illo bono atque vtili, pe[illegible]tum inquam, ipſum vltra mortem, quam in me aliis nominibus operabatur, hoc etiam nomine adoperatum mortem, videoq́ʒ me in morte eſſe, hoc eſt, peccato ſubeſſe, non ſolùm actionibus ſtudiisq́ʒ ipſis, verùm concupiſcentiis, & defectu illius ſummi & integerrimi amoris Deo debiti, atque à me per mandatum exacti. ex quo efficitur vt peccatum illud, quod aliàs certè peccatum erat in me, ſed non agnoſcebatur, fiat peccans ſupra modum, adiectione facta occaſione mandati, quod mihi propoſitum cognoſco ac debitum omnino, nec tamen obſeruo.

reat peccatum, per bonū ope-
ratum eſt mihi mortē: vt fiat
ſupra modum peccans pecca-
C tum per mandatum. 14 Sci-
mus enim quòd lex ſpiritua-
lis eſt: ego autem carnalis
ſum, venundatus ſub peccato.
15 Quod enim operor, non in-
telligo: non enim quod volo*,
hoc ago; ſed quod odi*; illud
facio. 16 Si autem quod nolo,
illud facio: conſentio legi,
quoniam bona eſt. 17 Nunc
autem iam non ego operor il-
lud, ſed quod habitat in me
pecca-

*bonum o.
*malum o.

14 Scimus enim.] *Atque vt huius rei cauſſa non ad legem ipſam, ſed ad hominum vitium & corruptionem verè vt res habet referatur, eandem perſonam Apoſtolus ſuſtinens, hoc eſt, hominis nondum ſub gratia & iuſtitia Dei, ſed ſub lege commorantis, ex ſenſu conſcientiaq́ʒ communi hominum omnium eiuſdem conditionis, rationē exponit omnem. Scimus, inquit, atque manifeſtis diuinorū oraculorum teſtimoniis cognoſcimus, legem ſanctam eſſe & ſpiritualem, vtpote quæ Deum ſpiritum ſpiritu etiam amari coliq́ʒ præcipiat, quæ cæterorum mandatorum omnium obſeruātiam ſpiritualis etiam præcepti ſumma concludat, & commendet dilectione & charitate proximi ſimplici & integra. ſed cùm hæc lex ita ſancta & ſpiritualis carnali homini & non ſancto, imò venundato ſub peccato, atque peccatis obnoxio ſit propoſita, fit vt non reportet à me lex id quod poſtulat.*

15 Quod enim operor.] *Adeò autem hoc verum eſt, vt, cùm lex ſibi conſtet, egomet mihi non conſtem, neque ſatis intelligam hanc maximam in me pugnantiam; iudicio quippe cùm valeam, Dei luce illuſtrato, & libera ſim electione præditus, ita vt cognitum bonum optare, amareq́ʒ poßim, atque ſæpiſſimè amem, optemq́ʒ; tamen cùm ad actiones ventum eſt, non exerceo id quod volo, ſed facio id quod malum noui & odi. quòd cùm ita ſit, iudicio conſilioq́ʒ ipſo conſentio legi, quam pulchram, honeſtam, bonamq́ʒ eſſe cognoſco, tantùm abeſt vt parte aliqua improbem vel mihi inutilem aut incommodam cauſer. Hactenus id dico quod ipſe planè cenſeo, iudico atque ſentio de lege: hoc eſt, illam eſſe ſanctam & mihi bonam. Nunc deinceps confitebor quemadmodum mecum agatur erga legis mandata. aióque non eſſe me ea parte quà iudicio, ratione, rectáque voluntate valeo, eundem qui poſtea facit id quod non volo. agnoſco eſſe me, ſed non ea parte quam dixi, verùm ex parte peccati in me inhabitantis, quod me trahit ad ea quæ minimè probo appetenda.*

18 Scio

peccatum. 18 Scio enim quia
non habitat in me: hoc eſt, in
carne mea, bonum. Nam vel-
le adiacet mihi: perficere au-
tem bonum, non inuenio.
19 Non enim quod volo bo- D
num, hoc facio: ſed quod no-
lo malum, hoc ago. 20 Si au-
tem quod nolo, illud facio: iã
nõ ego operor illud, ſed quod
habitat in me, peccatũ. 21 In-
uenio igitur legem, volenti
mihi facere bonum, quoniam
mihi malum adiacet. 22 Con-
delector enim legi Dei ſecun-
dum interiorem hominem:
23 video autem aliam legem
in membris meis, repugnan-
tem legi mentis meæ, & ca-
ptiuantem me in lege pecca-
ti, quæ eſt in membris meis.
24 Infelix ego homo, quis me
liberabit de corpore mortis
huius?

18 Scio enim.] *Quòd verò hoc quod facio alienum ſit à me, & peccati inhabitantis opus potius quàm naturæ appetitio ipſius, ſic etiam oſtẽdo: Primùm, ex rerum ipſarum exiſtimatione, ex iudicio recto, atque adeò ex diuina doctrina ſcio, quòd id quod in me, hoc eſt, in carne mea habitat, non eſt bonum; illa, inquam, vis, quæ me adigit ad agendum id quod nolo, & ad omittendum id quod volo, illa vis non eſt bona, non eſt mihi vtilis aut neceſſaria, imò inutilis potius, vt qua omninò appeto atque curo ea, quæ neque animo neque corpori iuxta rectam rationẽ conueniant. id quod lex mihi ipſa indicat, & iudiciũ lege eruditũ atque* Dei *munere illuſtratum diſcernit, & voluntas rectè inſtituta vult. Namque voluntas bonum vult, & id exiſtimat bonum quod lex probat. itaque velle bonum adiacet mihi, ſed adoperari & perficere bonum quod volo, non cõtingit mihi ita vti facere volo. nec enim quod volo facio bonum, non ita facio vt volo bonum, ſed quod nolo malum illud exerceo atque efficio: ita magnã promptitudinem ad malum exercendum, magnam difficultatem ad bonum efficiendum experior. ex qua re manifeſtum euadit, neq. legem neq. me, hoc eſt, mei potiorem partem, intellectum & voluntatem malum efficere in me, ſed peccatum illud in me habitãs, quod bonum in me impedit ac retardat, & ſæpè auertit, malum verò ſolicitat, & vt fiat vrget & inſtigat, idq; eſt peccatum in me habitans, quod ego neſciebam. vnde fit vt deprehendam legem in me aliunde inductam, ita vt cùm volo facere bonũ, malum in promptu ſit & adiaceat.* 22 Condelector.] *Agnoſco in me duplicem hominem, & vterque ego ſum; alterum interiorem, exteriorem alterum, ſibi tamen in me ipſo mutuò diſſentientes: namque interior legem* Dei *probat, amatq;, & obſeruandum mihi proponit, eamq; vt laudem atque prædicem ſuadet; ſed cùm ad exercitationem ventum eſt, inuenio aliam legem in membris meis, in exteriori homine, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis, ita vt meliora cùm videam & probem, deteriora tamen ſequar.* 24 *Quidnam igitur conditione hominis, qui tantùm homo eſt, miſerum, ærumnoſum, & laborioſum magis inueniri poteſt? quis non cupiat ab hac morte liber eſſe; nam verè mors hæc eſt, non modò mortis imago aut vmbra, vt dici ſolet, ſed ipſum mortis corpus. ipſa ſolida mors in corpore meo viuens ac vigens, à qua cùm liberari cupiam, neque poßim ipſe, quis me liberabit?*

25 Gratia

*autem MS. G.S.Q.
*Deo G.
*Q. R.

25 "Gratia* "Dei per Ieſum
Chriſtum Dominum noſtru.
Igitur ego ipſe mēte ſeruio le-
gi Dei: carne autē, legi peccati.

C A P. V I I I.

A

NIhil 1 ergo nunc dam-
nationis eſt iis qui ſunt
in Chriſto Ieſu: qui nō ſecun-
dum carnem ambulant*. 2 Lex
enim ſpiritus vitæ in Chriſto
Ieſu, liberauit me à lege pec-
cati & mortis. 3 Nā quod im-
poſſibile erat legi, in quo in-
firma-

*ſed ſecundum ſpiritū G. at textus noſter, Amb. conſonat & S.

25 Gratia Dei.] *Apoſtoli reſpōſum eſt cum conſolatione opportuna; cùm enim ille, hominis cui legis conditio adhuc maneret perſona inducta, humanæ naturæ laborem maximum illum oſtendiſſet, & laboris euadendi curam cupiditatemq; commendaſſet, breui parentheſi atque cōmodiſſima ſignificauit huius tanti mali medicinam, non naturæ viribus, non ſtudiis aut perſuaſionibus, non exercitationibus propriis, ſed gratia Dei fieri, per Ieſum Chriſtum Dominum communicata; vt quicunque membra facti fuerint Ieſu Chriſti de corpore eius, de carne eius, de oſſibus eius, atque de ſpiritu eius, ab hoc humano tam graui malo liberentur, idq; gratiæ Dei acceptū referant: poteſt enim Deus hanc rerum mutationē facere, & facturum ſe pollicitus perſæpè fuit, & per Ieſum Chriſtum facit vbi vult. Elucidamus autem Latinam orationem, quam in verſione noſtra legimus, neque interim de Græcis verbis agendum, ſed ad longiores commentationes reſeruandum arbitramur.* Igitur ego ipſe.] *Collectio eſt totius præcedentis diſputationis & confeſſionis ab eo factæ, qui humanæ huius vitæ communem conditionem retinet.*

IN CAP. VIII. 1 Nihil ergo nunc damnationis] *Nunc verò cùm iam conditionem eorum qui ſub lege ſunt, ipſius hominis ſub lege manentis imagine & oratione propoſita, oſtenderimus; ad eos redeamus, quibus gratiæ conditio oblata eſt, & ex diuino dono conceſſa: quos in has partes præcipuè vocamus tanquam teſtes, docemusq; omnes illud veriſſimum, illam accuſationem atque damnationem legis, quæ eos vexabat qui ſub lege ſunt, otioſam eſſe, nihilq; agere aduerſus eos qui ſunt in Chriſto, quos Chriſtus ita in ſe ipſo in ſpiritu & veritate cōplantauit mortis ac reſurrectionis ſuæ virtute, vt non ſecundum carnem ambulent. ex quibus (inquit Apoſtolus) ego vnum me eſſe profiteor ad Dei gloriam prædicandam, nomenq; & perſonam illorum ſuſcipiens ſic explico: Legem, inquam, ſpiritus vitæ mihi per Chriſtum cōmunicatæ me liberaſſe ab illa lege peccati & mortis, cui obnoxius eram cùm ſub lege verſarer Moſaica, nondumq; Chriſtum accepiſſem: id autem quemadmodum effectum ſit, breui expoſitione docebo.*
3 Nam quod impoſſibile.] *Cùm lex honeſtum à turpi, æquum ab iniquo, ſanctum à prophano diſtingueret, bonumq; præciperet, & malum vetaret, tamen id quod intendebat in hominibus, non efficiebat; quippe quæ exterius tantùm monebat, interioremq; hominem ad cognoſcendum probandumq; bonum excitabat; verùm nullam vim habebat ex natura ſua lex, quæ hominem ad ſui obſeruationem perduceret; infirmabatur enim per carnem hominis, cùm illa eſſet ſpiritualis, neque ingrederetur hominem ipſum, ſed externè tantùm moneret & iuberet, non ſuperabat aut mutabat carnem aliæ legi, nimirum peccati & mortis, ſubiectam & obnoxiam. non pertinebat eouſque legis virtus vt in carnem ageret, morbumq; illum atque adeò mortem depelleret. Hoc autem malum Deus ita ſuſtulit, mittens videlicet filium ſuum, in carne quidem humana, ſed non in carne peccatrice, verùm in ſimilitudinem carnis peccatricis, verè hominem factum & habitu inuentum vt hominem, atque hic Filius Dei in carne ſua illa pu-*

riſſima, & ab omni peccato aliena, hominum omnium debitum, culpam, reatum, vicem deniq; omnem ſuſcepit, atque ita pro omnibus guſtauit mortem, vicem gerẽs omnium, infirmitatemq; omnium in ſe gerens, & de peccato, non ſuo, ſed eo, quod pro nobis factus ipſe erat, damnauit peccatum, quod erat in carne eorum quos ſibi vt membra adaptauit; atque ita effectum eſt, vt iuſtificatio legis, id quod lex poſtulabat ab hominibus, vt eſſent iuſti & iuſtificati coram Deo, & non poterat ipſa præſtare, impleretur in nobis, in iis, inquam, qui non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritum.

firmabatur per carnem: Deus
filium ſuum mittens in ſimi-
litudinem carnis peccati, & de
peccato damnauit peccatum
in carne, [4]vt iuſtificatio legis
impleretur in nobis, qui non
ſecundum carnem ambula-
mus, ſed ſecundum ſpiritum.
[5]Qui enim ſecũdum carnem B
ſunt: quæ carnis ſunt, ſapiunt.
qui verò ſecundum ſpiritum
ſunt: quæ ſunt ſpiritus, ſen-
tiunt. [6]Nam prudentia carnis,
mors eſt: prudentia autẽ ſpi-
ritus, vita & pax. [7]quoniam
ſapientia carnis, [a]inimica eſt
Deo[1]: legi enim Dei non [a]eſt
ſubiecta[3], nec enim poteſt.
[8]Qui autẽ in carne ſunt, Deo
placere non poſſunt. [9]Vos au-
tem in carne non eſtis, ſed in
ſpiritu,

[a]inimicitia eſt in Deum
1 MS. S.
[a]ſubiicitur
3 MS. G. S.

5.8 Qui enim ſecundum.] *Eſt autem varia vitæ ratio vtrique hominum conditioni, & manifeſtum diſcrimen, atque notum iis, qui vtrumque vitæ genus experti ſunt. Nam qui ſecundum carnem ſunt, ea ſapiunt, intelligunt, ſentiunt, & moribus tandem referunt quæ carnis ſunt, contrà verò qui ſecundum ſpiritum ſunt, ea ſapiunt quæ ſpiritum ipſum ſpectant. Alteri ad mortem ſapiunt, alteri vitam & pacem: Guſtus enim prudentiaq; carnis mors eſt, contrà verò ſpiritus prudentia, vita eſt, & pax interna, atq. compoſitio mirabiliſq; quies animi, ideoq; id quod carnis prudentiam ſiue ſapientiam vocamus, inimicum eſt Deo, nõ enim ſubiicitur legi Dei, neque enim poteſt ſubiici legi Dei & integrum ipſum manere, cùm ipſum ſit mors contrarium & inimicum vitæ & paci quam lex Dei hominibus proponit. ergo vbi illa ſpiritus prudentia ſit quæ legem Dei obſeruat ſuauiſſimè, illa prudentia non poteſt eſſe quæ legi Dei tanquam inimica aduerſatur. itaque illi qui in carne exiſtunt, Deo placere non poſſunt, ita vt Deus dicat, In his mihi placet.*

9 Vos autem non eſtis.] *Vt igitur ad vos noſter redeat ſermo quos huius doctrinæ ac diſputationis teſtes induxeram, aio vos non eſſe in carne, ſed in ſpiritu hoc de quo diſſerimus, atque ideò non manere ſub lege, quamobrem neq. electuros peccandi conditionem, quoniam non eſt huiuſmodi prudentia ſpiritus. hoc dico de iis in quibus Spiritus Dei inhabitat, qui idẽ Chriſti Spiritus eſt. Nam ſi quis Chriſti Spiritum non habet, hic non eſt eius ad eam rationem quam modò deſcribimus. Vt verò illud examen ſemel indicem, quo agnoſcere quis poſſit, num Chriſtum in ſe habeat, ſic habetote: Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidem id in quo viuebat, regnabat, vigebatq; peccatum, mortuum eſt propter peccatum iam extinctum & mortuum; ſpiritus verò viuit in ipſo propter iuſtificationem Dei gratia acceptam, vti dicebamus. Atque quod ad hominẽ interiorẽ, quodq; ad ſpiritũ carnemq; ipſam, quæ prius inimica Deo legi repugnabat, deniq; quod ad ea quæ peccatũ, gratiã, & iuſtitiã pertinet, hæc magnæ doctrinæ breuis eſt ſumma.*

11 Quod

ſpiritu, ſi tamen Spiritus Dei
habitat in vobis. Si quis autē
Spiritum Chriſti non habet:
hic nō eſt eius. 10 Si autē Chri-
ſtus in vobis eſt: corpus quidē
mortuum eſt propter pecca-
tum, ſpiritus verò "viuit' pro-
pter iuſtificationem'. 11 Quòd
C ſi Spiritus eius qui ſuſcitauit
Ieſum à mortuis, habitat in
vobis: qui ſuſcitauit Ieſum
Chriſtum à mortuis, viuifica-
bit & mortalia corpora veſtra,
propter inhabitantem Spiritū
eius in vobis. 12 Ergo fratres
debitores ſumus: non carni, vt
ſecundum carnem viuamus.
13 Si enim ſecundum carnem
vixeritis: moriemini. ſi autem
ſpiritu, facta carnis mortifica-
ueritis: viuetis. 14 Quicunque
enim Spiritu Dei aguntur, ij
ſunt

a vita 1 MS. *Amb*. G. S.
b iuſtitiam 1 MS. G. S.

11 Quòd ſi Spiritus eius.] *Quod verò ad externas vexationes atq. ad incōmoda ſpectat, quæ vel tempore, vel ſæculo, vel improborū hominum opera afferuntur etiam ſanctis, atque iis, qui Chriſtum in ſe habent, demum quod ad mortem ipſam corpoream, quæ communis eſt omnibus hominibus, attinet; cuius etiam rationis cauſa longa hæc diſputatio inſtituta eſt, ſic etiam conſtituimus & cenſemus; eum, qui maxima dona propter benignitatem ſuam donauit, ea etiam donaturum, imò donanda iam conſtituiſſe, quæ minora ſunt; maximè cùm eadem vnaq́; ratione, quibus & maxima illa ſunt expedita, minora etiam hæc ſint incluſa, opportunè ſingulis pro commoditate vſus tribuenda.* Namque dum ille excitauit Ieſum à mortuis, & ipſum Ieſum à morte corporea ab omnibusq́; laboribus, denique ab infirmitate illa quam ante mortem in illo eſſe voluerat, vendicauit. igitur cui ille ipſum hunc Filium dedit poßidendum, & omnia communicauit quæ ipſi filio propria eſſe voluit, vtenda tamen cùm res ratioq́; ex ſapientiæ ſuæ conſilio poſtulabit, partim in hoc ſæculo, & omnibus in futuro. Itaque ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, habitat in vobis, ille ipſe qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, idem & corpora veſtra, quæ nunc mortalia ſunt & manent adhuc, demum viuificabit, vt ſicut ſpiritus veſter viuit ex virtute Chriſti, ſic & corpus veſtrum viuat ex virtute etiam eiuſdem Chriſti, qui & reſurrexit, & iam non moritur, nec mors illi vltrà dominatur.

12 Ergo fratres.] *Vt autem huius diſputationis finem faciamus, in qua hactenus inquirebamus, an propterea quòd ſub lege non ſimus, peccare nobis integrum conſentaneumq́; eſſet; concludimus noſtram operam ei cuius ſumus vt impendamus conſentaneum eſſe, nos debitores ſumus Deo Spirituíque Chriſti in nobis habitanti ad vitam, non carni. ergo ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini: id quod omnino abhorret à conditione & lege ſpiritus vitæ. ſin verò ſpiritu in vobis habitante facta carnis, hoc eſt, exercitationes corporis illius antea viuentis mortificaueritis, viuetis, vitamq́; vobis à Deo donatam tuebimini, eritisq́; non filij hominum, aut Adæ veteris, ſed filij Dei, cui debitores eſtis huius gratiæ ac doni: quicunque enim aguntur Spiritu Dei, hi filij Dei ſunt. ergo vos qui filij Dei eſtis, Spiritu Dei actos ab omni illa carnis ſeruitute liberos atque alienos immunesq́; eſſe oportet. verus enim eſt ille Spiritus Dei, atque efficacißimus in iis quos inhabitat, quos virtute & aptitudine præſtantes efficit, valdéque mutatos ab ea quæ ſub lege obtinebatur conditione.*

 15 Non

ſunt filij Dei. 15 Non enim ac- 2 Tim. 1, 7.
cepiſtis ſpiritum ſeruitutis ite-
rum in timore: ſed accepiſtis Galat. 4, 5.
ſpiritum adoptionis filiorum,
in quo clamamus: Abba, (Pa-
ter.) 16 Ipſe ⌐enim' Spiritus, te- ⌐ſ MS. Amb. 6. 2.
ſtimonium reddit ſpiritui no-
ſtro quòd ſumus filij Dei. 17 Si
autem filij: & hæredes, hære-
des quidem Dei: cohæredes
autem Chriſti: ſi tamen com-
patimur, vt & conglorifice-
mur. 18 Exiſtimo enim quòd D
non ſunt condignæ paſſiones
huius temporis, ad futuram
gloriam quæ reuelabitur in
nobis. 19 Nam expectatio crea-
turæ, reuelationem filiorum
Dei expectat. 20 Vanitati enim
creatura ſubiecta eſt, non vo-
lens, ſed propter eum qui ſub-
iecit ⌐eam' ⁿin ſpe': 21 quia & ⌐ſ MS Cb. ⁿin ſpem MS. 5.
ipſa creatura liberabitur à ſer-
uitute corruptionis, in liber-
tatem

15 Non enim accepiſtis.] *Nam cùm lex lata eſt, ſpiritus quidam timoris populum inuaſit eum cui lex dabatur, ſed hic ſpiritus quem vos accepiſtis, non eſt alter illi ſimilis, aut ille ipſe denuò vobis datus, ſed alius ſpiritus: Spiritus, inquam, ſanctus, quo adoptati eſtis in filios; quem qui habemus, clamamus* Abba Pater: *quacunque lingua Deum alloquamur, Patrem inuocamus noſtrum, nec ſolùm inuocamus, ſed adoptionis poſſeßione publicè clamamus. Neq; verò clamor hic vel ex arrogantia, vel ex temeraria aliqua perſuaſione, vel ex præſumpta imputatione proficiſcitur, ſed ex vero & probato teſtimonio; ipſe enim Spiritus ſanctus reuelatione, vti dici ſolet, interna ſpiritui noſtro teſtimonium reddit quòd ſimus filij Dei. conſtante autem teſtimonio huiuſmodi, filij Dei ſumus: Si filij, hæredes eiuſdem cuius filij, nempe Dei, & cohæredes eius per quem adoptati ſumus: Chriſti videlicet, qui nos in ſe ſuſcipiens, fratres ſibi eſſe voluit, atque ita appellauit, & tãquam membra ſui corporis, hæreditatis participes & gloriæ ſuæ nos efficere conſtituit, idq; præſtabit etiam; hoc eſt, gloriæ quam nunc obtinet & poßidet communionem. ſi tamen id quod nobis afflictionum pro nomine illius inſtat, conſtanter, vt fratres & membra decet, feramus. & vt ille paſſus eſt multa, atque ita intrauit in gloriam ſuam, nos etiam pro noſtra portione compatimur vt conglorificemur. maximè verò cùm id quod hoc tempore vexationum, afflictionum, atque incommodorum inferri poteſt, quidquid id quantumq; ſit, tamen ad magnitudinem eius gloriæ, quæ explicanda reuelandaq; eſt in nobis, relatum omnino leuißimum & breuißimum cognoſcetur, neque comparatione exiſtimabitur dignum.* 19 Exſpectatio creaturæ.] *Illud quidem manifeſtum eſt, creaturam hanc, hoc eſt, nos qui creati & formati ſumus à Deo, anxiè obſeruare & exſpectare vt reueletur & manifeſtetur illa ſingularis prouidentia, qua Deus erga filios ſuos fouendos, cuſtodiendos, & honore afficiẽdos vtitur: maximè cùm ipſa creatura, quãdiu in mundo hoc viuit, vanitati, corruptioni, & incõmodis huius vitæ ſubiecta ſit, non quòd ipſa vltrò incõmoda huiuſmodi optet, velit & ſubeat. cùm propter cognitionẽ boni & mali, qua prædita eſt, optarit potius à malo omni atque adeò à corruptione libera immuniſq; eſſe, ſed tamen ſubiicitur propter eum qui ſubiecit eã, ſpe tamen facta, quòd & ipſa creatura liberabitur ab huiſmodi corruptionis ſeruitute & aſſeretur etiã tandẽ in eã libertatẽ, quæ filiis Dei diuino cõſilio decreta eſt.*

22 Scimus

tatem gloriæ filiorum Dei.
22 Scimus enim quòd omnis
creatura ingemiſcit, & partu-
rit vſque adhuc. 23 Non ſolùm
autem illa, ſed & nos ipſi pri-
mitias ſpiritus habẽtes, & ipſi
intra nos gemimus, adoptio-
nem filiorum Dei expectan- MS. Amb. G.S.
tes, redemptionem corporis
E noſtri. 24 Spe enim ſalui facti
ſumus. Spes autem quæ vide-
tur, non eſt ſpes. nã quod videt
quis: quid ſperat? 25 Si autem
quod nõ videmus, ſperamus:
per patiẽtiã expectamus. 26 Si-
militer autẽ & Spiritus adiu-
uat infirmitatem noſtrã. nam
quid oremus ſicut oportet ne-
ſcimus: ſed ipſe Spiritus po
ſtulat

22 Scimus enim quòd omnis creatura.] *Atq; illud quidem cõmune eſt hominibus omnibus (creaturæ nomine homines hoc loco ſignificat Paulus tritiſſimo ſui temporis ac familiari apud Hebræos ſermone) Omnibus, inquit, hominibus communis gemitus & cõmunis exſpectatio & cupiditas hæc eſt, corruptionis vel declinandæ, vel euadẽdæ, vel iam ſuperãdæ. idq́; hactenus commune fuit omnibus; neq; verò de communi ſtatu & conditione hominum loquor, ſed & nos, qui nunc primi ſpiritũ illum antea promiſſum habemus ex dono Dei, & nos etiam quoniam nondũ ſumus immunes ab his externis incommodis corporis noſtri, in quibus etiam exercemur, nos ipſi intra nos ingemiſcimus atq; exſpectamus illam plenam filiorũ Dei adoptionem ſiue exhibitionem, vt ſicut ſpiritu & animo incorruptionem ex Deo accepimus, ita corpus redimatur noſtrũ à laboribus & incommodis illis corruptionis: hoc eſt nobis commune cum omni creatura, vt cupiamus hanc liberationem: ſed illud ſingulare & præſtantiſſimum habemus, hoc eſt, firmam ſpem nos fore liberandos, atq; hac ſpe id quod futurũ exſpectamus quaſi præteritũ ducimus, ſicuti huiuſmodi ſpe firma inſiſtentes exſpectauimus ſalutẽ hanc internam, quam ex Dei gratia obtinemus. hæc autem ſpes quanquam nondum videat quod deſiderat, tamen acceptum ſibi ipſa conſtantiſſimè exiſtimat; ſi enim non eſſet ſpes, nõ eſſet exſpectatio, atq; ex conſequenti neque tolerantia neque probatio; ſpes enim quæ videtur, nõ eſt ſpes; nam quod quis videt quid & ſperat? itaq; nos id ſperamus quod non videmus, atq; hac animati & fulti ſpe permanentes & patiẽtes, atq; omninò Dei erga nos curæ innixi exſpectamus. atq; hæc ſpes vna ex ex præcipuis rebus eſt, quibus ij qui filij Dei ſumus, primitiasq́; ſpiritus accepimus, in laborib. atq; ærumnis incõmodisq́; iuuamur & fouemur.* 26 Similiter autẽ & ſpiritus.] *Eſt & aliud maximũ infirmitatis noſtræ fulcimen, quòd Spiritus ipſe ſanctus, qui in nobis inhabitat, ita ſuſcipit agitq́; partes noſtras, vt etiã id quod ingemiſcimus, ingemiſcat pro nobis, & oret atq; deprecetur vnà nobiſcum, verũ cõmodius & efficacius: namq; ipſe, vt ſumma ſapientia eſt, nouit quid, quãdo, quatenus & quẽadmodum orandũ ſit: nos enim niſi ab illo doceamur, quid oremus ſicut oportet neſcimus; ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. & hæc poſtulatio efficaciſſima eſt, vtpote ſapiẽtiſſima & oportuniſſima, ideoq́; Deo gratiſſima: Deus enim hominum omnium corda ſcrutatur; qui autẽ ſcrutatur corda, ſcit quid & quã prudenter poſtulet ſpiritus: quia ſecundum Deum interpellat & poſtulat, idq́; pro ſanctis & Deo ipſi charis. habemus igitur ſpem, qua fulcimur; habemus interpellationẽ ſpiritus, admirãda adiumẽta. ſed & illud præterea etiã efficaciſſimum eſt nobis adiumentũ & hortamentũ, quod ex ſacrorum librorum diſciplina edocti ſcimus.*

ſtulat pro nobis gemitibus in-
enarrabilibus. 27 Qui autem
ſcrutatur corda: ſcit quid deſi-
deret Spiritus: quia ſecundum
Deum poſtulat pro ſanctis.
28 Scimus autem quoniã dili-
gentibus Deũ, omnia coope-
rantur in bonum, iis qui ſecũ-
dum propoſitum vocati ſunt
⁻ſancti'. 29 Nam quos præſci- ⁻ſ c.s.
uit: & prædeſtinauit confor- F
mes fieri imaginis Filij ſui: vt
ipſe ſit primogenitus in mul-
tis fratribus. 30 Quos autẽ prę-
deſtinauit: hos & vocauit. &
quos vocauit: hos & iuſtifica-
uit. quos autem iuſtificauit: il-
los & "glorificauit'. 31 Quid er- "magnificauit 19 MS. Amb.
go dicemus ad hæc? ſi Deus
pro nobis, quis contra nos?
32 Qui etiam proprio filio *nõ *ſuo MS q.
pepercit, ſed pro nobis omni-
bus tradidit illum: quomodo
nõ etiam cum illo omnia no-
bis "donauit'?" 33 Quis accuſa- "donabit G.S "Q. n.
bit aduerſus electos Dei? Deus
qui iuſtificat. 34 Quis eſt qui
cõdemnet? Chriſtus Ieſus qui
mor-

28 Scimus autẽ.] *Videlicet quòd diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. ipſorum omnia opem ſtudiumq́ue ſuum illis cõmunicant, tam Angeli quàm ſancti illi qui in ſuperiori Ieruſalem ſunt, atque etiam qui in terrena militante Eccleſia verſantur: omnes ſuis precibus, ſtudiis, officiis, meritis ac ſacrificiis cooperantur, inquam, in bonum omnibus diligentibus Deum. S.S.E. Particeps ego ſum omniũ timentium te, & cuſtodientium mandata tua. hæc participatio pertinet ad omnes diligentes Deum, efficaciſſimè etiã pertinebit ad eos, quos Deus hoc tempore ad ſanctitatem vocare, & ſanctos efficere propoſuit, & vocauit, & effecit. Nam quos præſciuit & prædeſtinauit ac præfiniuit conformes fieri imagini filij ſui, hoc eſt, vt ille eſſet primogenitus in multis fratribus, & illi eſſent ipſius fratres in ſpiritu & veritate. quos autem ad hanc conformitatem præfiniuit ac prædeſtinauit, hos & vocauit per Euangelium filij ſui; & quos vocauit, hos credentes & obedientes ſibi etiam, vt pollicitus fuerat, iuſtificauit, ſanctosq́ue effecit iuſtitiæ ſuæ communicatione; quos autem iuſtificauit, illos etiam glorioſos effecit, & ſanctos dici voluit, & haberi, atque ſanctitatis nomine magnificari, id quod nemo poterit illis vel detrahere, vel arrogantiæ vel ſuperbiæ adſcribere, quippe qui non ſibi, ſed Deo acceptam referant hanc glorificationem. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus ipſe, qui glorificare in hunc modum voluit nos, tuetur glorificationẽ noſtram; quis illam improbabit: ſi ipſe ſuſcipit curam electorum, ſanctorumq́ue ſuorũ, ſibiq́ue dilectorũ, quis illos perdere poterit? oues ipſius nemo rapiet ex illius manibus. Si Deus pro nobis, quis*
32 *contra nos? qui proprio filio non pepercit,*
33 *ſed pro nobis omnibus tradidit illum, quam*
34 *rem nobis neceſſariam ſubducet? quomodo non omnia cum illo gratis donabit? quod ad ſanctitatem & gloriam attinet, quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus eſt qui illos iuſtificat; quis eſt qui condemnet? pro illis Chriſtus mortuus eſt, imò etiam pro ipſis reſurrexit; ergo qui mortem & reſurrectionem ſuam illis communicauit, vtrumque efficaciſſimè, nunc cùm eſt in dextera Dei, & etiam interpellat pro nobis, quid non efficiet? Hactenus oſtẽdimus quæ qualiaq́ue*

ſint

ſint rerum & adiumentorum authoritatum præſidia, quibus ſancti, tum ad ſanctitatem obtinendam & tuendam, tum ad mundi vexationes & corporis incommoda ferenda vtuntur. Nunc verò oſtendamus, qua mente, quoque animo & conſilio ipſi ſint ad ferenda incommoda omnia pro nomine Chriſti, hoc eſt, quemadmodum ipſi ſtudio affectuq́ue ſuo his Dei beneficiis reſpondeãt, atque tot præſidiis vtantur, quemadmodum ſuas partes ſuſcipiant ad hanc incommodorum omnium palæſtram ſubeundam.

mortuus eſt, imò qui & reſur-
*& 1 MS. *Amb.* G. S. rexit, qui* eſt ad dexteram Dei,
qui etiam interpellat pro no-
⌐3 MS. *Amb.* G. S. bis. [35] Quis⌐ ergo' nos ſepara-
bit à charitate Chriſti? tribu-
latio? an anguſtia? an fames?
an nuditas? an periculum? an
G perſecutio? an gladius? [36] (ſicut
Pſal, 43, 23. ſcriptum eſt: Quia propter te
mortificamur tota die: æſti-
mati ſumus ſicut oues occi-
ſionis.) [37] Sed in his omnibus
"per *Aug.* G. S. Q. n. ſuperamus "propter' eum qui
dilexit nos. [38] Certus ſum e-
nim quia neque mors, neq. vi-
ta, neque angeli, neq. princi-
patus, neque virtutes, neq. in-
⌐1 MS. *Amb.* G. S. Q. n. ſtantia, neque futura, ⌐neque
fortitudo', [39] neq. altitudo, ne-
que profundum, neque crea-
tura alia poterit nos ſepara-
re à charitate Dei, quæ eſt in
Chriſto Ieſu Domino noſtro.

CAP. IX.

A VEritatem [1] dico in Chri-
*Ieſu MS. *Amb.* ſto*, non mentior, teſti-
monium mihi perhibente cõ-
ſcientia

35 Quis nos ſeparabit.] *Affirmo igitur, eos erga Chriſtum, cuius charitatem experti ſunt, tanto amore ardere, vtpote Spiritu ſancto & igni baptizatos, vt nullis vnquam incommodis diuelli ſe ab illo patiantur: nõ tribulatione, non anguſtia, & cæteris omnibus, ſed neque gladio: namque hoc illis cum primis perſuaſum eſt, atque non ſolùm perſuaſum, ſed exemplis ac prædictionibus in ſacra lectione præmonſtratum, magnam aſſiduamq́ue carnificinam & crudelem exerceri ſolere in eos, qui nomen ſanctum Dei prædicant, veram & ſolidam pietatis doctrinam profitentur & commendant; ſed in his omnibus propoſitũ noſtrũ vrgentes ſuperamus, ita vt ab eo qui nos diligit minimè diuellamur.*

38.39 Certus ſum enim.] *Demum illud mihi conſtat, nullam tantam eſſe vel vim vel potentiam, vel authoritatem, nullam vel timoris vel cupiditatis materiam & conditionem adeò præſtantem, quæ nos dimouere poſſit ab ea charitate, quæ eſt nobis erga Deum in Chriſto Ieſu Domino noſtro, cuius magnitudinem nemo, niſi qui Chriſtum habet, nouit.*

IN CAP. IX.

1 Veritatem dico.] *Cùm Iudæis oppidò inuiſum ſit hoc nomen ſanctitatis, ſanctificationis, & iuſtificationis Dei, quam in his qui Chriſti ſunt aſſeruimus, ſiue illi ex circunciſione, ſiue ex præputio fuerint, magna etiam creuit inuidia aduerſum nos, huius maximi diuini doni prædicatores ac teſtes; quaſi noſtro vel ſtudio vel conſilio, vel etiam negotio efficiatur, vt illi, qui tot annos in lege laborarunt, excludantur ex regno Dei, & hi admitti atque recipi dicantur, qui Deum antea non coluerunt, ſed neque rectè quidem cognouerunt. & me inprimis exoſum habent, quem iſtorum, hoc eſt, Gẽtium Apoſtolum eſſe & vocari intelligunt. perinde*

quaſi

quaſi id curem & moliar, vt, illis Dei populi nom[illegible]e, iure dignitateq́ abdicatis, Gentilis populus ſufficiatur, meq́ in hac re omnino occupem [illegible]anquam euerſor & diſsipator antiquæ illius dignitatis, quam hi hactenus ſibi adſcripſere ſolis, atque vt vnum primum præcipuum huius noui nominis Chriſtianorum aſſertorem & authorem damnant & inſectantur. qui tamen valde his omnibus iudiciis & opinionibus errant, tum de ſua re, vt paulò pòſt docebo, tum de animi mei aduerſus illos odio & abalienatione: nam, vt ab hoc primùm incipiam, veritatem dico in Chriſto, quem vt Apoſtolatus mei authorem prædico, ita iudicem ſtudij mei appello, teſtemq́ cito conſcientiam meam, quæ officium hoc mihi excoli oportere apertè indicat, præcipuè in Spiritu ſancto, cuius iudicio atque conſilio, non mea aliqua priuata ratione, agor.

ſcientia mea in Spiritu ſancto.
2 quoniã triſtitia mihi magna
eſt & continuus dolor cordi
meo. 3 Optabam enim ego ip- Act.9,2. 1 Cor.15,9.
ſe anáthema eſſe à Chriſto pro
fratribus meis, qui ſunt co-
gnati mei ſecundum carnem,
4 qui ſunt Iſraëlitæ, quorũ ad-
optio eſt filiorum, & gloria, &
a teſtamentum, & legiſlatio, & a teſtamenta 3 MS. Amb. G. S.
obſequiũ, & promiſſa, 5 quo-
rum patres, & ex quibus eſt B
Chriſtus ſecundùm carnem,
qui eſt ſuper omnia Deus be-
nedictus in ſæcula. Amẽ. 6 Nõ
autẽ quòd exciderit verbum
Dei.

2 Quoniam triſtitia.] *Huius expoſitionis, ſtudij, animi, officijq́ mei illa ſumma eſt; me vehementi dolore affici propter Iudæorum caſum, vſque adeò vt ex vehementi amore & charitate aduerſus eos, atq́ ex dolore quem ex illorũ ruina percipio, ſi mihi daretur optio (quid amplius dicere poſſum, vt ſtudiũ meum explicem) optarem anathema eſſe ipſe à Chriſto pro fratribus meis, qui cæteros omnes fratres meos & neceſsitate erga me, & dignitate ſua anteeunt: ſunt enim cognati mei ſecundũ carnem: ſunt præterea Iſraëlitæ, ad quos pertinebat adoptio, quorum gloria illa erat cognitionis Dei, & ſeparationis in populum peculiarem, fœdus cum ipſis erat ſancitum, legis vſus iiſdem primùm tributus, ſacrorum ratio illis tradita, promiſſa credita & explicata.*

6 Non quòd exciderit.] *Iam verò, vt rem ipſam agamus, queruntur Iudæi ſe eſſe eiectos, idq́ à nobis affirmari aiunt, & Gẽtiles in ipſorum locum eſſe ſuffectos. hoc autem fieri poſſe negant, niſi verbum Dei excidat, qui pollicitus eſt regnũ Iſraëlitis, filiis, inquã, Iſraël & Abrahæ ſemini. hoc primùm inficiamur, Dei verbum excidiſſe, imò affirmamus ſemper conſtitiſſe & conſtare, ipſos verò non ſibi conſtare: Namque hoc regnum ex promiſsione dandum erat, non ex natura carnali, neq́ ex voluntate viri, ſed ex Dei promittentis conſilio & voluntate. promiſsio à Deo profecta fidẽ exigit ab hominibus; qui promiſsioni fidẽ nõ habẽt, ipſi cedũt ac deſunt promiſsis, ſibiq́ ipſis deſunt. deinde admitto filiis Iſraëlis factũ eſſe promiſſum; ſed nõ omnes qui ex Iſraël, ij ſunt Iſraëlitæ, neq́ quia ſunt ſemen Abrahæ, omnes filij; ſed hi propriè ad hanc hæreditatis rationẽ appellantur filij, qui ad Iſaac pertinẽt. S.S.E. (ex duobus qui ſunt nati ex te, atq́ ex iis qui naſci poſſunt) In Iſaac vocabitur tibi ſemẽ, id eſt, nõ quia filij carnis ſunt, ideò protinus æſtimãtur in ſemine illo cui hæreditas decreta erat, ſed filij qui ex promiſsione ſuſcepti ſunt, promittente Deo, & fidẽ habẽte promiſsis Abrahamo, atqui vnus tantũ filius cõtigit Abrahamo per promiſsionẽ, videlicet ille qui ex Sara ſterile ſuſceptus eſt: namq́ hoc promiſsionis verbũ eſt, Secũdùm hoc tẽpus veniam, &c. itaq́ non ex ſanguinibus naſcuntur filij qui hæredes æſtimantur ac definiuntur à Deo.*

10 Non

Dei. Non enim omnes qui ex
Iſraël, ij ſunt Iſraëlitæ: 7 neque
quia 15 MS. R. Amb G. S. "qui ſemen ſunt Abrahę, om-
Gen. 21, 12. nes filij: ſed in Iſaac vocabitur
tibi ſẽmen: 8 id eſt, non qui filij
carnis, hi filij Dei: ſed qui fi-
Galat. 4, 28. lij ſunt promiſſionis, ęſtiman-
C tur in ſemine. 9 Promiſſionis
enim verbum hoc eſt, Secun-
Gen. 18, 10. dùm hoc tempus veniam: &
erit Saræ filius. 10 Non ſolùm
–2 MS. G. illi 4 MS. hic S. autẽ "illa': ſed & Rebecca ex
Gen. 25, 21. concubitũ G. S. vno "concubitu' habens, Iſaac
"patris

10 Non ſolùm autem.] Aiunt verò Iudæi ſe legem acceptaſſe, habuiſſe, & in ea laboraſſe cuſtodienda, ideoq́; deberi ipſis hæreditatem regni vt filiis Abrahæ & Iſraëlis, atque etiam in lege Dei exercitatis; Gentibus autem non eſſe cauſam hæreditatis ineundæ, vtpote qui neque ex Iſraël orti ſunt, neque legem obſeruarunt, ſed neque voluerunt quidem. iam diximus hæreditatem non deberi natis ſecundum carnem, ſed concedi natis ſecundum promiſsionem; addimus autem in hac promiſsione non haberi rationem voluntatis aut operationis humanæ, ſed propoſiti voluntatis & miſericordiæ benignitatisq́; Dei, neque Deũ alligari in donis à ſe vltrò oblatis & promiſsis alicui, vel ſanguini vel operi à ſe non declarato, ſed antequam exemplũ aliquod exſtiterit actionis alicuius humanæ, ipſum vltrò propoſuiſſe dare regnum iis quos ipſe voluerit, & non omnibus volentibus hæreditatẽ, vel feſtinantibus ad illam occupandam. quos verò ipſe voluerit & propoſuerit, iam diximus filios eſſe promiſsionis, quos etiam poſtea definiemus. hoc autem quod docuimus, ex altero etiam hæreditatis promiſſæ exemplo oſtendemus. Cùm Rebecca mater noſtra ex vno concubitu Iſaac patris noſtri grauida, oraculum peteret antequã gemelli illi nati eſſent, aut boni vel mali quicquam egiſſent, vt propoſitum Dei maneret, qui elegit eos vocare ad hæreditatem, quibus ipſe benignus promitteret hæreditatem, illa reſponſum accepit, in quo nihil de operibus filiorum, ſed de voluntate vocantis eſt apertè declaratum, Maior ſeruiet minori. atque ad hoc facit quod cùm hæreditatem illam terrenam, quæ Iſraëlitis contigit in terra promiſſa (quæ figuram obtinuit & vmbram quandam hæreditatis cæleſtis) ſignificaret Deus, dixit per Prophetã, Iacob dilexi, Eſau autẽ odio habui. Ergo quid dicere poſſumus cùm hæc ita ſeſe habeãt, poſſumus dicere iniquitatem eſſe apud Deum, qui vel iis quibus pollicitus fuerit, non præſtet promiſſa, vel iis non præſtet quibus debebantur, vt Iudæi ſibi deberi dicunt propter legis poſſeſsionem & obſeruantiam? abſit omnino vt hoc dicamus: namque ex exemplis adductis redarguitur huiuſmodi ſententia. quòd ſi exemplis non contenti, velimus ipſius Dei declarationem audire, qui dicat ſe ſuum propoſitum obtinere & confirmare velle, non eſſe addictum alicui vel homini, vel rei, Moyſi dicit: Miſerebor cui miſerebor, & miſericordiam præſtabo cui miſerebor. igitur hæreditas non volentis eſt, neque currentis, & præoccupare conati, vt Eſau faciebat, ſed miſerentis Dei, atque vltrò hunc vel hũc vocare proponentis, propoſitumq́; ſuum declarantis promiſsione quæ non mutatur neq. excidit. Et quoniam de origine primaria hæreditatis iam egimus, eamq́; declarauimus eſſe propoſitum Dei volentis hanc miſericordiam & liberalitatẽ exercere erga eos quibus ipſe promiſerit; oſtendemus etiam nunc eum non poſſe cogi vel impediri quominus id faciat & explicet quod propoſuit, cùm ipſe explicare voluerit, nullamq́; eſſe potentiam quæ ipſius virtuti reſiſtere poſsit, cùm velit miſericordiam præſtare cui propoſuerit, imò eos omnino grauiſsimis pœnarum exemplis puniat, qui ſuo propoſito aduerſari conentur. Nam cùm populum illum, cui miſericordiam præſtare iamiam parabat, Pharao aduerſus Dei conſilium impedire & opprimere tanto molimine

conaretur, illud quod nobis ſcriptura refertur, ex Deo audiit, In hoc ipſum excitaui te, vt oſtẽdã in te virtutem meam. hac ſignificatione: Si dimiſeris populum, vt ego poſtulo à te, oſtẽdam virtutem meam in te, qui edoctus voluntatem meam, nulla ratione habita commodorum tuorum, populum dimiſeris, cui ego miſericordiam præſtare conſtitui; ſin verò non dimittere, ſed vexare & retinere ſtudueris, quo magis hoc fueris molitus, hoc grauius punieris: indurabo enim te, vt pugnantia peruerſitasq; tua magis innoteſcat mundo, atque materiem & opportunitatem tu ipſe pares, qua virtus mea & manus valida in mundo cognoſcatur, & nomen meum annuntietur in vniuerſa terra. Atque ita factum eſt, vt neque Pharao potuerit virtuti Dei obſiſtere, quo minus educeretur populus; neque indurationem effugere, quominus ipſe vltrò ſeſe in mare conijceret cum exercitu ſuo, irati Dei potentiam, validiſſimamq; dexteram experturus: ex quo ſequitur, Deum miſereri cuius voluerit, & indurare quem voluerit. neque agimus hic de ratione ſiue cauſis miſericordiæ & indurationis, verùm de potentia virtuteq; Dei ad faciendum & explicandum pleniſſimè id quod velit, in vtramlibet partem velit. ex quibus omnibus argumentis illud conſequitur, poſſe Deum vocare quos velit ad hæreditatem, & repugnantes atque obſiſtentes voluntati ſuæ indurare; id quod hac ætate euenit, qua Gentes ad hæreditatem vocantur & admittuntur, Iudæi verò reijciuntur & indurantur.

ªpatris noſtri'. [11]Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut ali- ªpatre noſtro 5 MS. G. S.
quid boni egiſſent aut mali (vt ſecundum electionem propo-
ſitum Dei maneret) [12]nõ ex operibus, ſed ex vocante dictum
eſt ei: Quia maior ſeruiet minori, [13]ſicut ſcriptum eſt: Iacob *Gen. 25, 23.*
dilexi, Eſau autem odio habui. [14]Quid ergo dicemus? nun- *Mal. 1, 2. 3.*
quid iniquitas apud Deũ? Ab-
ſit. [15]Moyſi enim dicit, Miſe- *Exod. 33, 19.*
rebor cuius miſereor: & miſe- D
ricordiã præſtabo ªcui ªmiſe- ªcuius MS. ªmiſereor G.
rebor'. [16]Igitur non volentis,
neque currentis, ſed miſerẽtis
eſt Dei. [17]Dicit enim ſcriptura
Pharaoni: Quia in hoc ipſum *Exod 9, 16.*
excitaui te, vt oſtendam in te
virtutem meam: & vt annun-
tietur nomẽ meum in vniuer-
ſa terra. [18]Ergo cuius vult mi-
ſeretur: & quem vult indurat.
[19]ªDicis' itaq. mihi: Quid ad- ªDices R. G. S.
huc queritur? voluntati enim
eius

19 Dicis itaque mihi.] *Quòd ſi Iudæus quiſpiam dicat, Deum immeritò conqueri de Iudæis, eosq; accuſare quòd non intrent in hæreditatem, quandoquidem ille ita voluerit, & neminem poſſe reſiſtere voluntati illius: cùm igitur ipſe reiecerit Iudæos, ad voluntatẽ ipſius eſſe reducendam diſputationem, cùm homines non poſſint impedire voluntatem Dei, & illorũ actiones proficiſcantur ex voluntate ipſius: ſupereſſe tamen alteram quæſtionem maiorem, Cur ita voluerit, curnam voluerit & propoſuerit Gentes admittere, & Iudæos reijcere, quòd ſi ille ideò reiecerit, quòd ſic voluerit, quid adhuc queritur, quid cauſatur Iudæos, eosq; reprehendit; nam ſi ille nollet, illi non reijcerẽtur. Si voluit, quid queritur, cur reprehenduntur Iudæi huius abdicationis, quorum abdicatio ad voluntatem illius eſt referenda. itaque videtur hæc reſponſio Iudæo alicui arguenti ſupereſſe, quam ſic planè refellimus: Tu dicis: Quid nam arguit & cauſatur Deus, ſi ille ita voluit: vi-*

dendum

dendum eſt cur ita voluerit, nam de cæteris nihil eſt quod arguat, ſi de potentia agitur. Primùm tibi reſpondeo, ô homo, tibi nullum eſſe ius reſpondendi Deo, neque fas eſſe, vt in ratione donorum & miſericordiæ de voluntatis illius cauſa diſputes, quam illi, eo ipſo quòd Deus & author bonorum eſt, liberam, integram, ſanctamq́ conſtare, imò ab omnibus obſeruatam & adoratam oportet. ex ſimilitudine autem à Propheta aliquando deſcripta hanc ſententiam confirmabo, Nunquid poteſt figmentum aliquod interrogare & arguere figulum, cur me feciſti ſic? quippe figulus, eo ipſo quòd artem figulinam probè tenet, & nihil facit caſu aut temerè, ſed ſciens & volens, poteſt facere vas hoc & forma & vſu decorum, atque in honorem propter artis elegantiã & propter vtilitatem, quæ ex vaſe capitur, ita vt omnes qui vas viderint ex creta cõfectum, & conſpectu delectentur, & artificis ingenium ſummè commendent, qui ex tenui & vili maſſa pulchrum vas effecerit, cuius æſtimatio ex arte ipſa & voluntate figuli conſtet; aliud verò vas, in quo nolit oſtendere artis elegantiam, facere quidem ad vſum poßit, ſed vt nihil egregiæ æſtimationis aut commendationis habeat. Atque hoc eſt, quod de potentia & voluntate Dei verè dicere poſſumus: Primùm, illum eſſe præſtantißimum ad id faciendum quòd voluerit: Deinde, voluntatis illius cauſam à nemine homine iure poſſe in diſputationem vocari. igitur quod voluerit miſericordia & mera liberalitate vti erga agentes, imò erga omnes eos, qui promißis fidem haberent ſuis, nec fas eſt vt ab homine quopiam compellatur ad reddendam rationem, miſericordiæ enim definitioni hoc aduerſatur; voluit facere miſericordiam iis qui promißis crederent ſuis, & obedirent in eam formam doctrinæ, quam ipſe proponeret; iis qui non crederent, noluit hanc miſericordiam facere, ſi permanerent in incredulitate hac. Quid ſtultius quàm reſpõdere Deo, cur voluit miſericordia vti aduerſus eos qui crederent, & eos ornare, & facere ex illis vaſa in honorem; & rurſus ex eadem maſſa hominum eos qui non crederent, repellere à miſericordiæ communione. Itaque de potentia & voluntate Dei non eſt audacter arguendum, ſed illius miſericordia ſumma admiratione & obſeruatione, ſummaq́ gratulatione eſt excipiẽda, quam exercere & oſtendere voluit in iis qui credunt promißis, & obediunt ipſius voluntati.

E eius quis reſiſtit? 20 O homo,
tu quis es qui reſpõdeas Deo?
Iſaie 45,9. Iere. 18,6. Sap. 15,7. Nunquid dicit figmentum ei
qui ſe finxit: Quid me feciſti
ſic? 21 An nõ habet poteſtatem
figulus luti, ex eadẽ maſſa facere
aliud quidem vas in honorem:
aliud verò in contumeliam?
22 Quòd ſi Deus volens oſtendere iram, & notam
facere potentiam ſuam, ſuſtinuit
in multa patientia, vaſa
ªaptata MS. R. Amb. G.S. iræ "apta' in interitum, 23 vt
oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ
in

22 Quòd ſi Deus volens.] *Quid verò ſi oſtendamus & probemus illam Dei admirabilem miſericordiam non defuiſſe iis etiam qui illius promißis non crediderunt, ſed propoſitam etiam atque liberaliſſimè fuiſſe oblatã, illorum tamen culpa repulſam & abiectam. hæc enim benignitas Dei eſt, vt nolit aliquem perire, ſed patienter agat atque diu exſpectet, vt homines ad pœnitentiam conuerſos benignißima illa miſeratione excipiat & ſanet. plenæ ſunt ſacræ chartæ huius rei teſtimoniis apertißimis, atque illud exemplum ad hanc rem opportunißimè recoli poteſt, quod nos paulò antè proponebamus, de Pharaone, Pharaonisq́ aula, conſiliariis, & domo omni, cui, poſt multa aduerſus Dei conſilium & propoſitum tentata & magno molimine peruoluta, merenti iam iudicium & ſupplicium diuinum, tamen monitionis, admonitionisq́ cauſa dictum eſt: In hoc ipſum excitati*

tauí te vt oſtendam in te virtutem meam,&c.& tamen illis peruerſum illud propoſitum obſiſtendi conſiliis Dei non fuit depoſitum,ſed nouis excogitatis impedimentis & machinis, commentisq; immanibus promoueri curabatur,irato interim Deo & ferente illud magnanimitate & tolerantia admirabili,& quotidie frequentius ſuas erga illos admonitiones clementiſſimè repetēte.Igitur ſi Deus vaſa illa iræ,quibus frequētiſſimè fuerat ad iram prouocatus,& ad vltionem irritatus,quæ vel primo vel ſecundo,nedum compluribus aliis criminibus,apta iam fuerāt in interitum,tum etiam cùm iram ſuam oſtendere,& potentiam notam facere vellet, tamen diutius in multa patientia ſuſtinuit,adeò miſericordiæ ſuæ exercitatione delectatur. Et nunc ergo vt magna miſericordia vſus fuerit erga omnes tam Iudæos quàm Gentes conſentaneum omnino eſt: nunc,inquam,cùm tempus aduenisſet,vt notas faceret diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ,quæ præparauit in gloriam. id quod apertiſſimè ipſe oſtendit ac declarauit,ſe velle & parare miſericordiæ dona maxima impertiri omnibus iis qui crederent promiſſis ſuis, nulla perſonarum ſiue nationum ratione habita; declarauit, inquam, vocatione ipſa; nam vocauit nos non ſolùm ex Iudæis, quibus promiſſum fuerat antea factum & expoſitum, ſed etiam ex Gentibus,de quarum vocatione ſuum conſilium olim nobis etiam patefecerat, ſicut & in Oſee dicit. itaque illa vocatio non eſt noui ac repentini,ſed æterni & antiquis expoſiti conſilij.

in vaſa miſericordiæ quæ prę-
parauit in gloriam. 24 Quos &
vocauit nos: non ſolùm ex Iu-
dæis, ſed etiam ex Gentibus,
25 ſicut in Oſee dicit, Vocabo Oſee 2,15. 1 Pet.2,10.
non plebem meam, plebem
meam: & non dilectam, dile-
ctam: ˜& non miſericordiam ˜8 MS. Q. F.
conſecutam, miſericordiam F
conſecutam'. 26 Et erit; in loco Oſee 1,10.
vbi dictum eſt eis, Non plebs
mea vos: ibi vocabuntur filij
Dei viui. 27 Iſaias autē clamat Iſaiæ 10,22.
pro Iſraël: Si fuerit numerus fi- Oſee 1,10.
liorum Iſraël tanquam arena
maris, reliquiæ ſaluæ fient.
28 Ver-

27 Iſaias autem.] *Quòd verò vocandus eſſet Iſraël etiam, ſed non omnis ad ſalutis hæreditatem admittēdus, neque illi deberetur hæreditas ex ſola carnis cognatione, ſed ex obedientia erga electionem Dei volentis eos tantùm, qui promiſſis crederent, & Euangelio obedirent, ad huius ſalutis communionem admittere, hoc clamat Iſaias; clamat, inquam, ne ſibi non apertè prædictum Iſraëlitæ cauſari poſſint: Si fuerit numerus filiorum Iſraël ſicut arena maris; filiorum, inquam, Iſraël ſecundum carnem; reliquiæ ſaluabuntur. non ſaluabuntur niſi ij qui reliqui fuerint veri Iſraëlis filij, hoc eſt, eius qui ex electione, conſilio, atque benedictione Dei dictus eſt Iſraël, quem qui non imitati fuerint, reijcientur: reliquiæ verò, quæ permanſerint in ea conditione, quam Iſraëlis nomen ſignificat, ſaluabuntur. atque hic delectus fiet per Euangelium: Verbū enim conſummans & abbreuians in æquitate, quia Verbum abbreuiatū faciet Dominus ſuper terrā. adeò abbreuiatū, vt ex magno numero fiat delectus paucorū: pauci enim credent Euangelio ex Iudæis; adeò pauci vt ſint tanquam ſemen in agro rarum, ex quo tamen ſoboles naſci poſſit numeroſa & proſpera: id autem dono & miſericordiæ Dei acceptum referendum eſſe Propheta prædicebat: Niſi Dominus Deus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, niſi reliquos feciſſet miſericordiæ præſtandæ tempore hos paucos qui vocati obaudierunt, quaſi Sodoma fuiſſemus, & Gomorræ ſimiles eſſemus. Hactenus de primaria ſalutis huius cauſa, hoc eſt, diuina voluntate & electione atq; promiſſio-*

promiſsione, de Dei potentia atque virtute ad efficiendum quidquid velit, de tempore ſalutis & miſericordiæ, de vocatione non ſolùm Iudæorum, ſed etiam Gentium, tum ex rei ipſius contemplatione & ſcientia, tum ex diuinis oraculis diſſeruimus: nunc deinceps cauſam oſtendemus, quamobrem ex vocatis alij admiſsi, alij excluſi fuerint, ex qua & magna Dei miſericordia & iudicium iuſtiſsimum probabitur.

ᵛλόγον. 28 ᵛVerbum' enim cōſummās,
& abbreuiās in æquitate: quia
verbum breuiatum faciet Do-
minus ſuper terram. 29 & ſicut
Iſaiæ 1, 9. prædixit Iſaias; Niſi Dominus
ſabaoth reliquiſſet nobis ſe-
men: ſicut Sodoma facti eſſe-
mus, & ſicut Gomorrha ſimi-
G les fuiſſemus. 30 Quid ergo di-
cemus? Quòd Gētes quæ non
ſectabantur iuſtitiam, appre-
hēderunt iuſtitiam, iuſtitiam
autem quæ ex fide eſt. 31 Iſraël
*ſectans 6. MS. G. S. verò "ſectando' legem iuſtitiæ,
in legem iuſtitiæ nō peruenit.
32 Quare? Quia nō ex fide, ſed
quaſi ex operibus. offenderūt
enim in lapidem offenſionis,
Iſaiæ 8, 14. 28, 16. 1 Pet. 2, 7. 33 ſicut ſcriptum eſt: Ecce po-
no in Sion lapidem offenſio-
nis, & petram ſcandali: & om-
nis qui credit in eum, non
confundetur.

CAP.

30 Quid ergo dicemus?] *Quid colligimus ex ſuperioribus diſputationibus? nimirum iuſtitiam promiſſam fuiſſe à Deo hominibus, & iuſtitiæ mentionem multam & frequentem in ſacris Scripturis factam eſſe, & Gentes caruiſſe notitia huiuſmodi iuſtitiæ Dei, atque ideò illam non fuiſſe ſectatos, & tamen nunc apprehendiſſe iuſtitiam; eam iuſtitiam, inquam, quæ Dei iuſtitia dicitur, & ex Dei promiſsis profecta in eos confertur, qui promiſsis declaratis fidem præſtant; hanc iuſtitiam Gētes antea non ſectati, nunc apprehenderunt. At verò Iſraëlitæ qui frequēter antea audierant hanc iuſtitiam, quòd illam perperam conſiderantes, non in Dei promiſsis fide excipiendis, & obedientia procurandis, ſed in lege Moſaica obſeruanda conſtituerunt, atque in ea conſectanda multum ingenij, temporis ac laboris poſuerunt, tamen in veram legem iuſtitiæ, in legem illā interiorem, quæ cum hac iuſtitia à Deo confertur, in cordibúſque ſcribitur, non peruenerunt. cur hoc? nunquid quòd Deus illis defuerit? minimè verò; imò quòd ipſi ſibi Deoq; defuerunt, nolentes iuſtitiam hanc ex fide ſuſcipere, vti Deus decreuerat & declarauerat, ſed ex operibus legis Moſaicæ ſtatuere & ſibi ipſis parare, atque hoc ſibi perſuadentibus (contra Dei conſilium) eos eſſe iuſtos, qui legem Moſaicam habeant & obſeruent, neque opus eſſe alio mediatore ad iuſtitiam à Deo obtinendam, ſatis autem eſſe legi operam dare ad iuſtitiam comparandam: quamobrem ipſi non receperunt eum qui fuerat ipſis antea promiſſus, & nunc demum datus eſt in iuſtitiam ſuam: hoc fuit maximum offendiculum in quod impingentes, in iuſtitiam Dei non peruenere; Chriſtus, inquam, ille ab ipſis reprobatus & repulſus, fuit lapis ille offenſionis & ruinæ Iudæis, & omnibus non credentibus in eum; idem autem lapis probatus & conſtitutus à Deo in ſalutem & iuſtitiam omnibus credentibus in ipſum.*

CAP. X.

FRatres, [1] volũtas quidem A
cordis mei & obſecratio
ad Deum, ſit pro illis in ſalu-
tem. [2] Teſtimonium enim
perhibeo illis quòd æmula-
tionem Dei habent, ſed non
ſecundum ſcientiam. [3] Igno-
rantes enim iuſtitiam Dei, &
ſuam quærentes ſtatuere, iu-
ſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti.
[4] Finis enim legis, Chriſtus: ad
iuſtitiã omni credẽti. [5] [a] Moy- [a] Q. R.
ſes enim ſcripſit, quoniam iu-
ſtitiam

IN CAP. X.

1 Fratres.] *Cùm verò Iudæi ſua ſponte & culpa propria in Chriſtum offendentes à ſalutis via abalienati aberrent, quanquam me ipſi ſalutis huius nuntium & præconem oderint, tamen mihi magnæ curæ ſunt aßiduis & contentis precibus apud Deum ipſorum ſalutem procuranti; eo quòd Iſraëlitæ ſunt, atque ideò cognati mei ſecundum carnem, maximè verò moueor ad huiuſmodi erga eos ſuſcipiẽdum & ſuſtinendum laborem, quos ſciam eodem ſtudio ductos, quo ego aliquando impulſus fui, cuiusq; ſum ipſe conſcius, nimirum ſtudio & zelo Dei, cuius cultum & honorem ſe conſeruare atque tueri profitentur; atque id quidem agunt, in eoq; toti ſunt, verùm errore abducti quid agẽdum, quemadmodumq; agendũ ſit, ignorant. itaque non reguntur ſcientia diuinorum oraculorum. Agunt quidem de iuſtitia, ſed cùm ignorent quid ſit illa iuſtitia, quam Deus ſibi credentibus pollicitus eſt, & nunc hoc tempore iis qui Euangelio credunt & obediunt, communicat; cumq; hac iuſtitia ignorata & neglecta, ſuam ipſorum quandam à ſe effectam ſtatuere quærant, illam Dei iuſtitiam non ſubiere.*

4 Finis enim legis.] *Manifeſtum autem fiet, eos laborare ignoratione rationis eius, quæ iuſtitiam Dei ſpectat: cùm lex ipſa, qua ipſos doctißimos eſſe oportuit, Chriſtum tanquam ſcopum ad hanc iuſtitiam obtinendam indicet & proponat. Namque Moſes ipſe legiſlator vtrumq; apertè diſtinctum explicuit, id videlicet, quod ex legis obſeruatione percipitur, atque id rurſus quod ex fide in Chriſtum obtinetur. Non enim dixit Moſes iuſtitiam Dei prorſus comparãdam obſeruatione legis ac præceptorum: ſed ſcripſit, quòd qui fecerit ea homo, viuet in eis; cùm is contrà, qui violauerit, legitimæ vltioni ſit obnoxius, atque iudicij reus etiam capitalis, vt legem ipſam legentibus planum fiet. hactenus pertinet iuſtitia legis. at verò iuſtitiam eam, quæ ex fide eſt, ita ſignificabat Moſes, Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendet in cælum? id eſt, Chriſtum deducere; ſignificat enim, oportere Chriſtum è cælis mitti, qui iuſtitiam hanc afferat. Aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtum à mortuis reuocare, qui poſtquam reuocatus fuerit, iuſtitiam illam impertiturus teneat. Itaque quæ ad Chriſti partes attinent, ea neque nobis dubitanda neque diſputanda, ſed Chriſto ipſi efficienda relinquit Moſes. verùm quod ad nos pertinet, illud eſt quod ſignificabat Moſes, Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo. Verbũ vnum indicat Moſes, quod in ore & in corde eſſe oportet eorum qui iuſtitiæ huius compotes fuerint. Verbum autem hoc eſt Ieſus Chriſtus in corde creditus, ſecundum operationem virtutis Dei, idemq; oris confeßione in viuum veritatis teſtimonium pronuntiatus. Hoc autem eſt verbum fidei, quod nos Apoſtoli prædicamus, à Iudæis non admiſſum, cuius verbi ſumma ratio illa eſt: Quòd ſi confitearis ore tuo Ieſum eſſe Dominum, cui omnia Pater in manus dederit, atque hæc confeßio proficiſcatur ex fide in corde tuo viuente, qua credas illum à Deo eſſe ſuſcitatũ à mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſtitiam obtinendam atque poßidendam ex virtute*

Chriſti:

Chriſti: ore autem fit confeßio pertinens ad ſalutem enunciandam, atque teſtimonio comprobandam, quam Chriſtus effecit iis qui ſibi crediderint, ex qualibet gente vel conditione illi fuerint. Namque ſacra ipſa ſcripta nullum omnino genus, nullum ordinem excludunt eorum qui fidem habuerint Dei promißis. imò ſic in vniuerſum exponunt: Omnis qui credit in illum, non confundetur. nulla in his ſcripturarum oraculis Iudæi & Græci diſtinctio obſeruatur, quod ad ſalutem attinet; quia vnus idemq́ue Deus, & Græcorum & Iudæorum Deus eſt, idemq́ue ditißimus, qui abunde habeat quid donet omnibus iis qui ſe inuocauerint, eosq́ue omnes ditare poßit. Atque hæc conſtans ac frequens admonitio in ſacris libris legitur: Omnem eum qui nomen Domini inuocauerit, ſaluum futurum. Oportet igitur inuocari nomen hoc Domini ab iis, qui ſalui eſſe cupient, ſiue Iudæi illi, ſiue Græci ſint.

Leuit. 18,5. Ezech. 20,11. ſtitiam quæ ex lege eſt qui fecerit homo, viuet in ea'. 6 Quæ
Deut. 30,12. autem ex fide eſt iuſtitia, ſic dicit, Ne dixeris in corde tuo,
B quis aſcendet in cælum? id eſt Chriſtum deducere. 7 Aut quis
deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum à mortuis reuocare.
-3 MS. G. S. Deut. 30,14. 8 Sed quid dicit "ſcriptura'? Propè eſt verbum in ore tuo,
& in corde tuo. hoc eſt verbum fidei quod prædicamus.
9 Quia ſi confitearis in ore
tuo Dominum Ieſum, & in
corde tuo credideris quòd
"excitauit 4 MS. Deus illum "ſuſcitauit' à mortuis: ſaluus eris. 10 Corde enim
C creditur ad iuſtitiam: ore autem confeſſio fit ad ſalutem.
11 Dicit enim ſcriptura: Om-
Iſaiæ 28,16. nis qui credit in illum, non
confundetur. 12 Non enim eſt
diſtinctio Iudęi & Gręci: nam
idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.
Ioel 2,22. Act 2,21. "qui 1 MS. G.S. 13 Omnis enim "quicunque' inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.
14 Quomodo
ergo inuocabũt in quem non
credi-

14 Quomodo ergo inuocabunt.] *Atq́ue Deum quidem promiſſa ſua obſeruaſſe & præſtitiſſe, quod ad ſalutis ac iuſtitiæ diuitias omnibus impertiendas credentibus & obedientibus, iam abundè oſtẽdebamus, easq́ue tam Græcis quàm Iudæis eſſe paratas docebamus: videndum eſt igitur quid deſideratum, quid requiſitum indicari poßit, quominus nonnullis hominibus hoc præſtantißimum Dei donum cõtingat. Diximus donum hoc non donari niſi inuocantibus & petentibus: ergo oportet ab hominibus inuocari; ſed inuocare non poſſunt qui non credunt bono huic nuntio de dono Dei; neq́ue verò credunt huic nuntio qui non audierunt de Chriſto; non audiunt ij quibus non proponitur & nuntiatur: opus ergo eſt prædicante aliquo, qui huius magni myſterij rationem proponat, & exponat, fideq́ue excipiendam commendet: id quod & ſacra ipſa ſapientia indicat acclamationibus huiuſmodi, Quàm ſpecioſi pedes, &c. Quanquam verò omnibus annuntietur hæc magna ſalus, tamen non omnes credunt Euangelio ſalutis: itaq. poteſt impediri ſalutis huius communicatio, vel quia non fuerit auditum Euangelium, vel quia fide exceptum non fuerit, etiam ſi fuerit auditum: namque hoc poſterius*

ſterius impedimentum etiam indicatum fuit ab Iſaia: Domine quis credidit auditui noſtro? Ex qua Vatis oratione duo docemur: Alterum fidem eſſe ex auditu, auditum autem non cuiuſlibet authoritate aut voluntate conſtare debere, ſed per verbum Dei, ita vt cognoſcatur verbum eſſe Dei cui credendum ſit. Diſpiciamus igitur vtrum defuerit verbum ne Dei & auditus, atque prædicatio annuntiatioq́ʒ, Iudæis, inquam, hoc verbum defuerit, an magis defuerit fides; atque ita videbimus num defectu prædicantium & annuntiantium, num rurſus culpa non credentium euenerit, vt multi non obtinuerint ſalutem hanc.

crediderunt? Aut quomodo credent ei quem nõ audierunt?
Quomodo autem audient ſine prædicante? 15 Quomodo ve-
rò prædicabunt niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt: Quàm *Iſaiæ 52,7. Nahum 1.15*
ſpecioſi pedes euangelizantiũ pacem, euangelizantium bo-
na! 16 Sed non omnes "obediunt' Euangelio. Iſaias enim D
dicit, Domine, quis credidit "obedierũt 1 MS. G.S.
auditui noſtro? 17 Ergo fides, *Iſaiæ 53,1. Ioan.12,38.*
ex auditu: auditus autem per
verbum Chriſti. 18 Sed dico,
Nunquid non audierunt? Et
quidem in omnem terram ex- *Pſal.18.5.*
iuit ſonus eorum: & in fines
orbis terræ verba eorũ. 19 Sed
dico, Nunquid Iſraël non co-
gnouit? Primus Moyſes dicit,
Ego ad æmulationem vos ad- *Deut.32,21.*
ducam in non gẽtem: in gen-
tem inſipientem, in iram vos
mittam. 20 Iſaias autem audet, *Iſaiæ 65,1.*
& dicit: Inuentus ſum à non
quærentibus me: palam appa-
rui iis qui me non interroga-
bant. 21 Ad Iſraël autem dicit,
Tota die expãdi manus meas *Iſaiæ 65,2.*
ad populum non credentem,
& contradicentem ¯mihi'. -6 MS. R. *Amb.* G. S.

17.18 Sed dico, Nunquid non audierunt?] *Defuitne aliquid ex parte Dei, qui vineæ ſuæ non vndequaque proſpexerit: defuitne ex parte miniſtrorum & Apoſtolorum, qui noluerunt Iſraëlitis hanc ſalutem annuntiare? imò verò in omnem terram Iſraëlitidem exiuit ſonus eorum, qui apertè ſuis ipſis vocibus annuntiarunt hanc ſalutem Iſraëlitis; & verba eorum, tam ipſorũ ore prolata, quàm aliorum commemoratione relata, exierunt in fines orbis terræ. reliquum ergo eſt, culpam eorum qui non crediderint argui debere.*

19 Sed dico.] *Sed ſum ego primus qui hanc notam inuram Iſraëlitis? infidelitatis, inquam? an vt incredulitatis eos abſoluam, dicam illos non fuiſſe vnquam monitos vt ſibi cauerent ne inciderent in incredulitatis crimen? imò, quod omnino illorum improbitatem arguit, non vnum oraculum tantùm eſt in ſacris libris, ſed multa; quibus monebatur & admonebatur Iſraël huius incredulitatis ſuæ futuræ, vt ſibi proſpiceret: quibus & docebatur etiam futuram vocationem Gentium, quam Iudæi nunc quaſi nouam non prædictam, atque ideò non probandam ſibi, mirantur. id verò nõ tantùm à Moſe legiſlatore, ſed à Prophetis etiam ipſis grauiſſimo orationum genere fuit prædictum.*

In

CAP.

CAP. XI.

A DIco[1] ergo: Nũquid Deus
repulit populum ſuum?
Abſit. Nã & ego Iſraëlita ſum,
ex ſemine Abraham, de tribu
Beniamin.[2] Non repulit Deus
plebem ſuã quam præſciuit.
An neſcitis in Elia quid dicit
ſcriptura: quemadmodum in-
terpellat Deum aduerſum Iſ-
3 Reg.19,10. raël? [3] Domine, Prophetas
tuos occiderũt, altaria tua ſuf-
foderunt: & ego relictus ſum
ſolus,

IN CAP. XI.

1 Dico ergo.] *Quanquam Dei virtutem, potentiam, authoritatemq́; maximam & ſanctiſsimam, nulliq́; mortalium vel dubitandam vel in diſceptationem adducendam eſſe oſtenderimus, atque ideò licẽtiam repreſſerimus Iudæorum quorundam, exiſtimantium fieri non poſſe, vt Iudaico populo reiecto, Gentilis ad regni hæreditatem vocetur: nihilominus etiam id quod initio propoſitum erat vrgẽtes, affirmamus, Deum ſemper promiſſa ſua ſancta atque firma oſtendiſſe, reapſeq́; præſtitiſſe id quod fuerat pollicitus veris Iſraëlitis, hoc eſt, iis qui Iſraëlis fidem referentes imitati ſunt, ſeſeq́; electioni diuinæ parentes præbuerunt. atque hac notatione cõprehendimus Gentes eas quæ Euãgelio ſalutis credentes obedierunt: neque verò excluſimus Iſraëlitas omnes ſecundũ carnem; namq́; Deus nunquam reponit id quod pollicitus erat, ſed conſtantiſsimè præſtat iis quibus fuerat pollicitus, hoc eſt, permanentibus in ea conditione atque pacto, quæ ex Dei conſilio expoſitioneq́; conſtant. itaque Deus Iſraëliticum populum iamdiu ſuum, ſibiq́; delectum non repulit veluti veterem & faſtiditum, ſtudio nouum aliquem aſſumendi, ſed conſtantiſsimè retinuit ſuum illum populum volentem permanere in conditione, electioneq́; gratiæ. Nam & ego, qui ad huius hæreditatis communionem ex Dei dono ſum admiſſus, Iſraëlita ſum.* 2. Non repulit.] *Igitur non repulit populum ſuum, quem in delectu faciendo præſciuit & præcognouit permanere in conditione ac pacto conſilij ſui de gratia exſpectanda & expetenda, atque ab ipſo exhibenda: hoc enim perpetuum conſtansq́; Deo fuit, nempe delectum facere, eosq́; ſibi ſeruare ac retinere, qui in officio perſtiterũt. meminiſſe autem ad hanc rem oportet exempli illius illuſtriſsimi à Deo conſtituti & declarati eo tempore, quo Elias omnem Iſraëlitarum, hoc eſt, decem tribuum multitudinẽ à Deo abalienatam eſſe, atque ideò repulſam & reiectã exiſtimaret, audiiſſe ex diuino reſpõſo: Reliqui mihi ſeptem millia virorum, hos adhuc in meorum numero habeo relictos ex illo toto populo, hos, inquam, qui non curuauerunt genua ante Baal. Simile etiam in hoc tempore exemplum editum eſt multorum ex Iſraëlitis, qui reliqui fuerunt ſecundum electionem, hoc eſt, voluerunt permanere in electione gratiæ in illo conſilio Dei, qui hoc tempore iuſtitiam ſuam hominibus ex gratia impertiri conſtituerat. ſi autem ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non iam eſt gratia; namque gratia ſimpliciſsimè ſignificat liberalitatem & donationem Dei: aliàs gratia non eſt dicíue iure poteſt gratia, quæ operum & exercitationum efficientia, vſu, habituq́; comparatur. Hoc autem quod Iſraëlis populus quærebat, nimirum iuſtitiam, hæreditatemq́; regni, non eſt conſecutus; non tamen ille omnis populus Iſraëlis non eſt conſecutus; namque electio, hoc eſt, ij qui electionem à Deo factam obſeruauerunt & retinuerunt, conſecuta eſt; reliqui verò, qui aliam ſalutis viam præter Dei electionem ſibi munire contendabant, obduruerunt, excæcatiq́; ſunt, & inciderunt in illam ſententiam, quæ in huiuſmodi aberrantes à ſcopo præſcripta fuit: Dedit illis Deus ſpiritum comp. &c.*

ſolus, & quęrunt animā meā. 4 Sed quid dicit illi diuinum re-
ſponſum? Reliqui mihi ſeptem millia virorū, qui non cur- 3 Reg. 19, 18.

11 Nunquid ſic offenderunt.] *Huiuſmodi cæcitas, induratio atq. reiectio, in qua Iudæi nunc verſantur, ex ipſorum, vti diximus, culpa nata, nō ita eſt exiſtimanda, ac ſi euerſio quædam fuerit huius Gentis omnino prorſus ac penitus à Deo reiectæ, nunquamq́; amplius inſtaurandæ, ſed ex parte quadam ipſorum ruina facta eſt, atque apertus aditus, vt ea parte, qua illi vitium facientes corruerunt, Gentes ad ſalutem vocatæ admitterentur, vt eos æmulentur; atque hoc etiam exemplo edocti, redeāt tandem ad Deum, & vocati iterum veniant atque recipiantur; non enim Deus infert iram, ſed ſemper pacis & ſalutis cogitationes cogitat, adeò vt cùm corruerint hi, nō paſſus fuerit miſericordiam ſuam ea parte non exerceri, ſed ex ipſorum ruina mundum donorum ſuorū communicatione ditauerit, & ex diminutione eorū Gentes ad ſalutem vocatas ditauerit. qua miſericordiæ cōmunicatione Gentibus factæ cùm diuitiæ Dei declaratæ fuerint orbi, quid fiet cū nō ſolùm Gentes admiſſæ, ſed etiā Iſraël omnis in gratiam fuerit receptus ex Dei dono: nónne hoc exiſtimandum eſt fore Deo gratiſſimum, cùm maior materia fuerit, cumq́; tempus exſtiterit miſericordiæ non tantùm in Gentes, verùm etiam in Iudæos plenè exercendæ? itaque quanquam repulſi ex parte ſint, nō tamen omnino repulſi, neque ex illa etiam parte ita reiecti, vt nunquam recipiātur: quandoquidē Deus ad miſericordiam eſt propenſiſſimus, & quanquam aliquando iratus iudicem agat, miſericordiæ tamen ſemper recordetur, idq́; in populo ſuo ſæpè oſtenderit.*

13 Vobis enim dico Gentibus.] *Mirabimini fortaſſe vos Gentes, quòd ipſe non Iudæorum ſed veſter Apoſtolus cùm ſim, & à Iudæis tot tantiſq́; modis vexatus, tamen illorum cauſam tam diligenter agam, tam ſtudioſè eos moneam, & grauiſſimis diſputationibus ſuſceptis, veritatem Chriſti doceri ſtudeam, denique defendam*

uauerunt genua * Baal. 5 Sic — Ms. q. *ante Ms. q.
ergo & in hoc tempore, reli-
quiæ ſecundùm electionem
gratiæ ſaluæ factæ ſunt. 6 Si — i Ms. G. S. Q. D.
autem gratia: iam non ex ope- B
ribus: alioquin gratia iam nō
eſt gratia. 7 Quid ergo? quod
quærebat Iſraël, hoc non eſt
conſecutus: electio autem cō-
ſecuta eſt, cæteri verò excæca-
ti ſunt. 8 ſicut ſcriptum eſt, De-
dit illis Deus ſpiritū compun- Iſaia 6, 9.
ctionis: oculos, vt non videāt: Matt. 13, 14. Ioan. 12, 40.
& aures, vt nō audiant vſq. in Act. 28, 26.
hodiernū diem. 9 Et Dauid di- Pſal. 68, 23.
cit: Fiat menſa eorū * in laqueū *coram ipſis MS. S.
& in captionem & in ſcanda-
lum & in retributionem illis.
10 Obſcurentur oculi eorū ne
videant: & dorſum eorū ſem-
per incurua. 11 Dico ergo, Nū-
quid ſic offenderunt vt cade- — G. S.
rent? Abſit. Sed illorū delicto,
ſalus eſt Gētibus, vt illos ęmu-
lentur. 12 Quòd ſi delictū illo-
rū diuitiæ ſunt mūdi, & dimi-
nutio eorū diuitiæ Gentium:
quantò magis plenitudo eo-
rum? 13 Vobis enim dico Gen-
tibus, quādiu quidē ego ſum *ad quātum G. Q. D.
Gentium

Gentium Apoſtolus, miniſte-
rium meum "honorificabo,
[14] ſi quo modo ad æmulandũ
prouocem carnem meam, &
ſaluos faciam aliquos ex illis.
[15] Si enim amiſſio eorũ, recõ-
ciliatio eſt mundi: quę aſſum-
ptio, niſi vita ex mortuis?
[16] Quòd ſi delibatio ſancta eſt,
& maſſa: & ſi radix ſancta, &
C rami. [17] Quòd ſi aliqui ex ra-
mis fracti ſunt, tu autem cùm
oleaſter eſſes, inſertus es in il-
lis, & ſocius radicis & pingue-
dinis oliuæ factus es, [18] no-
li gloriari aduerſus ramos.
Quòd ſi gloriaris: non tu radi-
cem

"honorifico 3 MS.G.S.

defendam eos, & in gratiã Dei recipiẽdos fore aſſerã: verùm non poſſum non indulgere amori erga illos meo, ex neceſſitudine profecto, atque hoc vnum ſtudium meum ſatis declarat mihi compertum eſſe ac certum, illos non omnino in æternum abiectos à Deo, ſed ad tẽpus ob offenſionem caſtigatos atque ſepoſitos; à Deo, inquã, volente illos tandem reuocare atque recipere: quã quidem ob rem, quanquam ego Gentium Apoſtolus vocer & ſim, tamẽ miniſteriũ meum amplificabo atque dilatabo, ita vt mearũ etiam partium eſſe exiſtimem, interim dũ officio erga vos nõ deſum meo, illorum etiam ſalutem non negligere, ſed omni opera experiri quidquid poſſim, vt ad æmulationẽ veſtri prouocem carnem meam, & ſaluem aliquos ex illis: namque pro comperto habeo, conſiliũ, ſtudiumq́ meum hoc Deo probari, qui hoc gratiæ tempore cùm illos abiecit, tamen miſericordiam ſuã interim oſtendit mundo reliquo ad ſalutem vocando: adeò libens, adeò volens, adeò promptus Deus hoc tempore eſt ad benignitatem atq; clementiam. Quòd ſi illa abiectio recõciliatio eſt mũdi, quæ erit aſſumptio niſi vita ex mortuis, atque adeò illuſtrius diuinæ miſericordiæ exemplum? Atque hoc quod ad Dei erga ipſos voluntatem attinet; quod verò ipſorum conditionem ſpectat, non eſſe illos vel natura ſua, vel alia cauſa omnino ineptos, aut aliàs euerſos ab huius exſpectatione ſalutis; ſi genus ipſum cõſideremus, manifeſtè videmus huius ſalutis primitias in hac gente fuiſſe conſecratas; primi enim Apoſtoli ac diſcipuli multi ex Iſraëlitis huius diuini doni communione donati ſunt. quòd ſi delibatio ſancta eſt, & maſſa. iam verò manifeſtum eſt, patres ex quibus hi procreati ſunt, Deo placuiſſe, & in peculiarem populum fuiſſe optatos: quòd ſi radix illa ſancta fuit, & rami illi qui ſecundum carnem prognati fuerint, non erunt natura ſua prophani, ſed apti ad oſtenſionem miſericordiæ Dei. Radix adhuc manet, & ramos profert, in quibus hæc ſanctitudo ſpectatur & commendatur, quanquam alij rami ſint defracti, neque tamen ob eam rem arbor eſt funditus euulſa; imò illorum ramorũ qui defracti ſunt loco, tu cùm oleaſter eſſes, inſertus es, promiſſæ atque declaratæ illis ſalutis & iuſtitiæ communicatione donatus; vnde non eſt quod illos præ te contemnas, atque iam omnino abiectos eſſe dicas, & deſpicias, teq́ efferas iactatione aliqua imprudenti, veluti vni tibi ſit conceſſa hæc dignitas populi Dei; nam ſi verum excutias, non tu radicem portas, ſed radix te; idq́ habes non ex natura aut ex virtute propria, ſed ex diuino dono, quod etiam poſſis amittere, ſi inſolenter & ſtultè vſurpaueris, aut minus purè ſancteq́ tractaueris: nam ſi dicas ramos fractos eſſe vt tu insereris; hoc primùm reſpondeo, illos non fuiſſe fractos præter omnem culpam ipſorum ex ſolo odio Dei, qui illos abiicere & frangere in tui gratiam voluerit, quaſi Deus nouo tui amore inductus, illos faſtidierit; ſed ex diuino iudicio fractos fuiſſe propter incredulitatem; atque hanc fuiſſe cauſam legitimam, &

 iuſtiſſimam

iuſtiſſimam huius iudicij Dei exercendi in eos qui bono ſucco antea fuerant, ſed vitium ſua culpa contraxere: Neque enim Deus volens iniquitatem eſt, neque habitabit iuxta eum malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos illius: odit omnes qui operātur iniquitatem, & perdit omnes qui loquuntur mendacium. Ita veracem ſe probat in promiſſis præſtandis, vt iuſtum etiam iudicem ſeſe præbeat in culpis vlciſcendis, & potentiam ſuam conſilio iudicioq́ gubernat: potuit Iudæorum partem abiicere, quia potens eſt, abiecit autem propter incredulitatem: potuit te admittere quia potens eſt, admiſit autem propter bonitatem ſuam: poterit te etiam deiicere ac deturbare de gradu, quia potens eſt, abiiciet autem ſi in ſimile incredulitatis, vel in aliud inſolentiæ, ſuperbiæ, arrogantiæ, & contumeliæ exemplum incideris. Nūc igitur tu ex diuina gratia admiſſus fide ſtas, ne altum ſapias, hoc eſt, ne efferaris animo, ſed modeſtè, reuerenter, pieq́ age, diuinumq́ iudicium time & obſerua. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè tibi non parcat. itaq́ ex hac re ad doctrinam vtilitatemq́ tuam obſeruanda tibi eſt bonitas Dei in te, quem miſericordia afficere ille voluit, quam vt omni ſtudio modeſtoq́ officio cōſerues, curandum eſt; ſeueritas in eos qui ceciderunt ab electione illa per Deum conſtituta. ex quo cognoſcere poſſis, & te tua ipſius culpa deturbari etiā poſſe, & illos, ſi nō permāſerint in infidelitate, denuò reuocari, reſtituiq́ poſſe ex diuina clemētia ac benignitate. maximè cùm ipſi non inculti & alieni ab illius notitia & gratia antea eſſent, vt tu fuiſti, ſed plantati in domo Domini.

cem portas, ſed radix te. [19] ᵃDicis ergo: Fracti ſunt rami, vt ego ᵃDices 2 MS. G. 8.
inſerar. [20] Bene: propter incredulitatem fracti ſunt. tu autem
fide ſtas: noli altum ſapere, ſed time. [21] Si enim Deus natura-
libus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat. [22] Vide ergo
bonitatem & ſeueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderūt,
ſeueritatem: in te autem bonitatem Dei, ſi permāſeris in bo-
nitate, alioquin & tu excidêris. [23] Sed & illi, ſi non permanſe-
rint in incredulitate, inſeren-
tur. potens eſt enim Deus ite-
rum inſerere illos. [24] Nam ſi
tu ex naturali exciſus es olea-
ſtro, & contra naturā inſertus
es in bonam oliuam: quantò
magis ij qui ſecūdum naturā,
inſerentur ſuæ oliuæ? [25] Nolo
enim vos ignorare fratres my-
ſteriū hoc, (vt non ſitis vobiſ-
ipſis ſapientes) quia cæcitas ex
parte contigit in Iſraël, donec
plenitudo Gentium intraret:
[26] &

25 Nolo enim vos ignorare.] *Et quoniā hactenus ratione & ſimilitudinibus atq. exēplis de hac re diſputaui, nunc deinceps ex veris ac certis oraculis agendum mihi eſt, quæ nulla hominum ſapientia poteſt inuertere, nulla vis aut potentia infringere. idq́ vobis expoſitum volo, ne vobis iſtam Dei gratiam conceſſam, tanquam propriam quandam veſtram virtutem ac perpetuam arrogetis, Iudæosq́ inſolenter contemnatis. eſt autem id quod vobis indicare paro, arcanum in diuinis oraculis reconditum, cuius illa ſumma eſt: Quòd cæcitas hæc in qua Iudæi laborant, nec perpetua eſt, neque communis; ſed cuidam Iſraëlitarum parti contigit propter incredulitatem ipſorum, eaq́ interim durabit donec plenitudo Gentium intrarit. atque ita demū Iſraël omnis reuocatus ſaluus fiet. S. S. E. Veniet ex Sion qui erip. & c.*

D [26] & ſic omnis Iſraël ſaluus fie-
Eſaie 59,20. ret, ſicut ſcriptum eſt: Veniet
ex Sion, qui eripiat, & auertat
impietatem à Iacob. [27] Et hoc
illis à me teſtamentum: cùm
abſtulero peccata eorũ. [28] Se-
cundum Euãgelium quidem,
inimici propter vos: ſecũdum
electionem autem, chariſſimi
propter patres. [29] Sine pœni-
tentia enim ſunt dona & vo-
catio Dei. [30] Sicut enim ali-
quando & vos non crediditis
Deo, nunc autem miſericor-
diam conſecuti eſtis propter
incredulitatem illorum. [31] ita
& iſti nunc non crediderũt in
veſtram miſericordiam, vt &
ipſi miſericordiã conſequan-
tur.

28 Secundum Euangelium.] *Atque hæc ſalus omni Iſraël promiſſa eſt, etiam parti iſti quæ nunc inimica eſt pronuntiata tempore hoc primo Euangelij, cui illi non crediderunt; id quod vobis vſui fuit, ad quos tranſlatus eſt ſubitò hic bonus nuntius: itaque ſecundum præſentem cõditionem hæc pars ipſorum culpa inimici ſunt, propter vos, quos Deus quã primùm vocauit; verùm quod ad Dei conſilium & electionem attinet, propter patres, quibus promiſſa facta fuere, dilecti Deo ſunt. Namq; Deus ſibi ipſi propoſitoq; ſuo nunquam deeſt, quanquã homines ſibi ipſis deſint, nunquamq; Deũ donorum ſuorum aut vocationis ſuæ pœnituit: liberaliter enim & miſericordia ſua motus, hæc agit & præſtat, ideoq; propoſitum ſuum vrget, neque illi obſtat quod aliqui ſeſe indignos reddiderint vocationi doniſq; illius: nam cùm illi viſum eſt tempus acceptabile, eam gentẽ quam repulerat, à ſeſeq; abalienatam auerſari videbatur, ſolet reconciliare ſibi; de gente & conditione agimus, non omnibus ſingulisq; capitibus; ſolet, inquam, ſibi reconciliare. Hoc autem veſtro ipſorum exemplo cognoſcere poteſtis, Gentes, qui cùm aliquando non credidiſſetis Deo, alienati eratis: nunc autem cùm iſti non crederent, vos eſtis miſericordiam cõſecuti. Igitur iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam: hoc eſt, vt interim dum illi non credũt, vos miſericordia illa diuina credẽtes fruamini, vocati ab incredulitate ad fidem; vt fiat etiam ſimilis exemplo illis miſericordia ab incredulitate ad fidem vocatis; atque ita cognoſcatur & probetur Deus miſericordiſſimus, qui omnes tam vos quàm illos in incredulitatem cõcluſit, vt omniũ miſereatur; hoc eſt, vt miſericordiã ſuam vnicam cauſam ſalutis omnium eſſe demonſtret, cùm nulli nationi deberetur hæc iuſtitia & ſalus, omnibus in incredulitate comprehenſis & concluſis. Atque iam igitur hic nihil habet quod iactet virtus, potentia, aut ſapiẽtia humana: ſed omnia ad diuinæ ſapientiæ laudem & admirationem referri oportet, atq; acclamatione maxima ſuſcipi & adorari: O profundas diuitias ſapientiæ ac ſcientiæ Dei; quã incõprehenſibiles ſunt rationes quibus illa iudicat hoc aut illud faciendum eſſe, & vbi faciendũ conſtituit, quàm imperueſtigabiles ſunt hominibus viæ, quibus id explicat, in lucemq; producit! Quis enim cognouit antè quid Deus agendũ cogitaret, aut quis illi author fuit, vt hoc aut illud cogitaret? hoc eſt, vt primũ Iudæos vocaret: deinde vt horũ parte reiecta, Gẽtes cõciliaret: rurſus, vt Iſraëlitas omnes ad ſalutẽ & lucẽ è tenebris reuocaret: ſed neq; alterutra pars virtutẽ ſuã in cauſa fuiſſe, aut ſeſe promeruiſſe dicere poteſt. Nam quis prior aliquid dedit Deo vt illi retribueretur? imò potius quidquid boni erga hominũ genus conſultum, proſpectũ, effectumq; eſt, ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo eſt, cui accepta omnia referri debẽt, atq; ſumma laude & gratulatione perpetua excipi. Ipſi gloria.*

tur. 32 Concluſit enim Deus
"omnia' in incredulitatem : vt "omnes. Aug. G. S. Q. n.
omnium miſereatur. 33 O alti-
tudo diuitiarum, *ſapiētiæ, & *& G. S.
ſcientiæ Dei : quàm incom-
prehēſibilia ſunt iudicia eius,
& inueſtigabiles viæ eius?
34 Quis enim cognouit ſen- Sap. 9,13.
ſum Domini? Aut quis con- Iſaiæ 40,13. 1 Cor. 2,16.
ſiliarius eius fuit? 35 Aut quis
prior dedit illi, & retribuetur
ei? 36 Quoniam ex ipſo, & per
ipſum, & in ipſo ſunt omnia:
ipſi gloria in ſecula, Amen.

CAP. XII.

OBſecro 1 itaque vos fra- A
tres per miſericordiam
Dei, vt exhibeatis corpora ve- Phil. 4, 18.
ſtra hoſtiam viuentem, ſan-
ctam, Deo placentem, "ratio- "rationale Q. n.
nabile' obſequium veſtrum.
2 Et nolite conformari huic ſę-
culo: ſed reformamini in no-
uitate ſenſus veſtri, vt probe- Epheſ. 5,17.
tis "quæ ſit volūtas Dei bona, 1 Theſ. 4.3. "Q. n.
& beneplacens, & perfecta'.
3 Dico enim per gratiam quæ
data eſt mihi, omnibus qui
ſunt

IN CAP. XII.

1 Obſecro itaque vos.] *Igitur cùm omnem ſalutis vſum ex diuino dono nō ſolùm Iudæis, verùm & Gentibus, imò omni hominum generi profectum iam abundè oſtenderimus; reliquum eſt, vt ij qui hac notitia præditi eſtis, omnes ab omni arrogantia & temeritate, atq; propriæ laudis cupiditate alieni, & vos omni modeſtia Deo probetis, & publicæ aliorum vtilitati proſpiciatis, diligenterq; conſulatis pro cuiuſque perſona ac munere. Ac primùm, fratres, vos hortor, vt Dei miſericordiam imitati, qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum in mortem, vt voſmetipſos ſinguli deliberato, prompto, conſtanti, alacriq; animo comparetis & exhibeatis, ſiue in mortē, ſiue in vitam, ad ipſius laudem nominiſq; ſanctificationem, hoſtiam viuentē, quæ illas antiqui cultus hoſtias mortuas, virtute, dignitate, atque decore, habituq; excellat omni: atque hoc pacto grata probataq; Deo ſit, neque iuſtus iſte iam brutorum atque ratione carentium animantium ſacrificiis peragatur; ſed voſmetipſos offeratis ratione, intellectu, & ſapientia vtentes. id verò quod dico, vt clarius percipiatis, ſic exponam; ne cōformemini huius mundi tum opinionum tum morum corruptelis, ſed transformati ab huiuſmodi conuerſatione, renouate ſenſum veſtrum, ita vt exemplis ipſis oſtendatis & probetis, quid ſit id quod Deus velit, perfectumq; definiat, & gratum ratumq; habeat. neque verò hoc quātum ad ſingulorum vitam, mores, priuatamq; virtutem ſpectat, ſed quod etiam ad publicam vtilitatem attinet, id vobis dico, quod & dicere poſſum per gratiam Apoſtolatus mihi datam, & per eandem gratiam ipſe etiam meo obeundo & exercendo munere, officioq; curo: dico igitur, vt vnuſquiſq. veſtrū creditæ atque commiſſæ demandataq; ſibi perſonæ rationē parteſq; ſumma æquitate tueatur, neu quis ſibi plus vel tribuat vel arroget quàm oportet, ſed vt ſinguli modeſtia & ſobrietate, decoreq; Chriſtiano ſuas partes rationeſq; definiāt, atq; ita ſentiāt & agāt, curēt, ſtudeātq; ſumma fide ea tueri ac præſtare, quæ ſibi credita ſūt miniſteria ſiue officia, meminerintq; hoc exigere & poſtulare ipſam Eccleſiæ & Chriſtianæ reipublicæ œconomiā: Sicut enim in vno corpore, &c.*

6 Habentes

ſunt inter vos, Non plus ſape-
re, quàm oportet ſapere, ſed ſa-
1 Cor. 12, 11. pere ad ſobrietatem, vnicuiq.
Epheſ. 4, 7. ſicut Deus diuiſit menſuram
B fidei. 4 Sicut enim in vno cor-
pore multa mēbra habemus,
omnia autem membra non
eundem actum habent: 5 ita
multi vnum corpus ſumus in
Chriſto, ſinguli autē alter al-
terius membra. 6 Habētes au-
tē donationes, ſecundùm gra-
tiam quæ data eſt nobis, diffe-
rentes, ſiue prophetiam ſecū-
dùm rationem fidei, 7 ſiue mi-
niſterium in miniſtrando, ſi-
C ue qui docet in doctrina, 8 qui
exhortatur in exhortādo, qui
tribuit in ſimplicitate, qui prę-
eſt in ſolicitudine, qui miſere-
tur in hilaritate. 9 Dilectio ſine
Amos 5, 15. Epheſ. 4, 3. ſimulatione. Odientes malū;

6 Habentes autem.] *Atq. vt corporis membra variis virtutibus inſtruuntur ad variū totius corporis vſum, ſic nos donationibus variis aucti ſumus à Deo: quibus non ad priuata cōmoda, ſed ad publicam vtilitatem fungi oportuerit. ſi prophetiæ munus quis obtinuit, vt iuxta rationem partis ſibi creditæ prophetet, nihilq́; ex ſuo vel ſenſu vel conſilio, ſed ex ipſius ſpiritus prophetici mandato ſiue etiam præſcripto agat. atque hòc nomine omne genus miniſterij verbi Dei includimus.*

7 Siue miniſteria.] *Siue credita eſt aliis miniſterij Eccleſiaſtici cura, quæ diſtinguitur à doctrinæ munere: vti ea etiam diligenter & modeſtè, decenterq́; exerceatur.*

Siue qui docet in doctrina.] *Exponit Apoſtolus duo illa genera, propoſita diſtributione officiorum; prophetiam in doctrinam & exhortationem partitur.*

8 Qui tribuit.] *Miniſterium etiam in ſuas partes diuidit, ſingulisq́; ſuum officij modum præſcribit; quē nō tātùm opere, ſed animo etiā & ſtudio probari vult, vt ſit rationale Deóque placens obſequium: magnam, feruentem, atque apertam, ſimplicemq́; omnino charitatem, tanquam omnium actionum condimentum, ampliſſimè commendat, atque eam omnibus cultā, tum iis maximè qui aliis inſeruiūt, cultiſſimā, omniq́; ex parte exercitatiſſimā eſſe vult.* IN

1 Pet. 2, 22. 2, 17. adhærentes bono. 10 "Charitatem' fraternitatis inuicem dili-
"Charitate 4 MS G. Q. n. gentes. Honore inuicem præuenientes. 11 Solicitudine non
Heb. 13, 1. 1 Pet. 5, 5. pigri. Spiritu feruentes. "Domino' ſeruientes. 12 Spe gauden-
"Tempori. *Amb.* Q. n. tes. In tribulatione patientes. Orationi inſtantes. 13 "Neceſſi-
"Memoriis Q. n. tatibus' ſanctorum communicantes. Hoſpitalitatem ſectan-
Heb. 13, 2. 1 Pet. 4, 9. tes. 14 Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite
Matt. 5, 44. 1 Cor. 3, 13. maledicere. 15 Gaudere cum gaudentibus, flere cum flētibus.
Prou. 3, 7. Iſaiæ 5, 21. 16 Idipſum inuicem ſentientes. Non alta ſapientes, ſed humi-
Prou. 20, 22. 1 Pet. 3, 9. libus conſentientes. Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos.
2 Cor. 8, 21. "G. S. 17 Nulli malum pro malo reddentes. Prouidentes bona "non
tantum

tantum coram Deo, ſed etiā corā omnibus hominibus. 18 Si Heb. 12, 14. Eccl. 28, 1.
fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cū omnibus hominibus pacē Matt 5, 39.
habentes. 19 Non voſmetipſos defendētes chariſſimi, ſed date Deut. 32, 35.
locum iræ, ſcriptum eſt enim: Mihi "vindictam': *ego retri- Heb. 10, 30. "vindicta 1 MS. R. G.
buam, dicit Dominus. 20 Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba il- *& MS. q. Prou. 25, 21.
lum: ſi ſitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis
congeres ſuper caput eius. 21 Noli vinci à malo: ſed vince in
bono malum.

In cap. XIII.

1 Omnis anima.] *Neque verò erga fratres, diſcipulos, ac domeſticos fidei ſolùm, ſed erga omnem hominum conſuetudinem, quæ publicæ vtilitatis cauſa exercetur, modeſtum, officioſum, atque obſeruantē ſeſe præbere oportet vnumquemque Chriſtianum: atque ita ſuū officium & obſequium Deo probare. inprimis autem coli obſeruariq́; oportet publicæ rei præfectos omnes, ſuo vnumquemq́; gradu & ordine, vtpote à Deo inſtitutos & commendatos, atque adeò vtiles reipublicæ, communiq́; hominum inter ipſos ſocietati, datos ad bonorum tutelam, & malorum ac pernicioſorum vltionem. Ideoq́; nulla immunitas maior & prior eſſe debet Chriſtiano homini, quàm vitiorum ſcelerumq́; fuga, & virtutū cultura. Qui hoc diligenter curabit, non ſolùm non ſibi grauem, ſed & vtilem & commodiſſimum experietur magiſtratum: ea verò quæ ad hos alendos decreta imperataq́; ſunt, non ex eorum genere ſunt, quæ Chriſtiano homini grauia oneroſaq́; videri poßint, vtpote quæ partim contemnenda ſint, vt pecuniæ, partim honeſtißima factu & curatu, vt honor & reuerentia magiſtratibus exhibenda. vtrunque autem illis meritò ac iure debetur: quòd ſi debetur, debet neceſſariò præſtari ab iis, qui nullum officium violandum exiſtimant, quales Chriſtianos eſſe oportet.*

8 Nemini

Cap. XIII.

OMnis 1 anima poteſtati- A
bus ſublimioribus ſub- Sap 6, 4. Tit. 3, 1. 1 Pet. 2, 13.
dita ſit. Non eſt enim poteſtas
niſi à Deo. quæ autem ſunt, à
Deo "ordinata' ſunt. 2 Itaque "ordinatæ 2 MS. G. S.
qui reſiſtit poteſtati, Dei ordi-
nationi reſiſtit. Qui autem re-
ſiſtūt, ipſi ſibi damnationem
acquirunt. 3 nam principes nō
ſunt timori boni operis, ſed
mali. Vis autem non timere
poteſtatem? Bonum fac: & ha-
bebis laudē ex illa. 4 Dei enim B
miniſter eſt tibi in bonum: Si
autem malum feceris: time.
non enim ſine cauſa gladium
portat. Dei enim miniſter eſt:
vindex in iram, ei qui malum
agit. 5 Ideò "neceſſitate' ſubditi "neceſſitati 3 MS. Q. n.
eſtote: non ſolùm propter irā,
ſed etiam propter conſcientiā.
6 Ideò enim & tributa præſtatis. miniſtri enim Dei ſunt, in
hoc ipſum ſeruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tri- Matt. 22, 21.
butum,

butum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, hono-
C rem. [8]Nemini quicquam debeatis: niſi, vt inuicem diliga-
tis. qui enim diligit proximũ,
Exod. 20, 14. Deut. 5, 18. Matt. 19, 18. Leuit. 19, 18. Matt. 22, 39. Marc. 12, 31. Galat. 5, 14. Iac. 2, 8. legem impleuit. [9]Nam, Non
adulterabis, Nõ occides, Non
furaberis, Nõ falſum teſtimonium dices, Non concupiſces,
& ſi quod eſt aliud mandatũ:
in hoc verbo inſtauratur, Diliges proximum tuũ ſicut te-
[a] proximo 1 MS. G. q. s. ipſum. [10]Dilectio "proximi',
malum nõ operatur. Plenitudo ergo legis eſt dilectio. [11]Et
hoc ſcientes tempus, quia hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Nunc enim propior eſt
noſtra ſalus, quàm cùm credi-
D dimus. [12]Nox "præceſſit', dies
[a] Q. n. autẽ appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum,
& induamur arma lucis. [13]Sicut in die honeſtè ambulemus: non in comeſſationibus
Luc. 21, 34. Galat. 5, 16. 1 Pet. 2, 11. & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, nõ in contentione & æmulatione: [14]ſed
[a] induite 4 MS. Amb. S. G. verò vtrouis modo trãſferri poſſunt. "induimini' Dominum Ieſum
Chriſtum, & carnis curam ne feceritis in deſideriis.

8 Nemini quicquam debeatis.] *Huiuſmodi quæ iam indicauimus, cùm debita ſint, legibuſq; tum diuinis tum humanis conſtituta: idq; rectè adeò exactè exſolui, & perſolui per vos conueniet, vt nemini quicquam debeatis, quin ſatis abundeq; ſoluendum curetis, tantumq; illud vobis nunquam ſatis præſtitum, quin amplius etiam debitum exiſtimetis, hoc eſt, vt inuicem diligatis Chriſtiana charitate: cuius vis tanta eſt, vt qui illa plenus ſit, legem eam quæ ad proximos pertinet, ſuauiter ac diligenter impleat, cùm nihil nolit aut fugiat ſibi, quin idem alteri nolit & auertat, contrà nihil ſibi velit & optet, quin idem & amplius etiam proximo cupiat & procuret. ex quo conſequitur: Dilectionem plenitudinem legis eſſe.*

11 Et hoc ſcientes.] *Id quod hactenus vobis commendaui honeſtum ac decens officium ſemper coli obſeruariq; debuit ab iis qui rationis vſu præditi ſunt, nedum à nobis hoc tempore, cùm luce iam hominibus exorta, rerum omnium diſcrimina cognoſci poſſunt, optimeq; ſecerni quid petendum, quid fugiendum, quid contemnendum ſit, tum propter lucis ipſius præſtãtiam, quia ſumus in doctrinæ Euangelicæ die nullis permixto tenebris, nullis falſis definitionibus vtilitatis & commodorum confuſo, ſed aperto; in die, inquam, quo virtutis & ſanæ diſciplinæ rectis obſeruatoribus propoſitum præmium paratum eſt, iamiam mox quàm primum donandum; proprior enim nobis omnibus eſt nunc noſtra ſalus, quàm eo tempore erat, quo primùm expoſita ſunt nobis Dei promiſſa, quibus credidimus. igitur oportet nos, omni inſcitia, ſtultitia, vitio, voluptate, atque etiam contentione aduerſus alios exſpoliatos, omni denique carnis noſtræ cura depoſita, id ſtudere vnum, vt Chriſtum induamus, illum Dominum Ieſum vnctum à Deo, qui ſeſe in omnem Patris obedientiam pro nobis, pro mundeq; omni, humillimum vſque ad mortem præbuit.*

IN CAP. XIIII.

CAP. XIIII.

INfirmum [1] autē in fide aſ- A
ſumite: non in diſceptatio-
nibus cogitationum. [2] Alius
enim credit ſe mādúcare om-
nia: qui autem infirmus eſt,
olus [a] manducet. [3] Is qui man- [a] manducat IMS c. 5.
ducat, non manducātem non
ſpernat: & qui non manducat,
manducantem non iudicet.
Deus enim illum aſſumpſit.
[4] Tu quis es, qui iudicas alie- Iac 4, 12.
num ſeruum? Domino ſuo
ſtat

1 Infirmum autē in fide.] *Atque de ſtudiis veſtris ſingulorū, tam eorū qui priuatè viuunt, quàm eorum etiam qui miniſteriis publicis addicti ſunt, atque de officiis erga publicam hominum ſocietatem obſeruandis cùm iam dixerimus; ſupereſt vt de familiari inter vos conſuetudine dicamus, quemadmodū viuere agereq́ oporteat vnumquemque in iis rebus, quæ ſua natura mediæ indifferenteſq́ ſunt, iis tamen obſeruandæ fuerunt, qui ſub lege erāt Moſaica, ex ipſius legis inſtituto, atq. antiquæ cōſuetudinis interpretatione, quas poſtea Chriſtianæ doctrinæ lux expediuit, & veritate præſente tanquam otioſas excepit, ita tamen excepit, vt ad charitatem & ædificationem omnia referēda duxerit. Igitur moniti antea eſtis, vt ſinguli munus officiumq́ ſuum, ſumma cum modeſtia, diligentia & fidelitate curet, vt nullū offendiculum cæteris in veræ pietatis curſu opponat. Sunt in Eccleſia aliqui, qui cùm non teneāt rationem omnem rerum credendarum, atque ignoratione quarundam laborent, ſiue quia non ſatis edocti ſunt veritatis Chriſtianæ ſcientiam, & lucem claram non vſquequaque perceperūt, ſiue quia antiquæ conſuetudinis conſcientia detinentur, infirmi in fide vocantur: hos tanquam infirmos non impelli, imò potius ſuſcipi & foueri deduciq́ per vos oportet, in hiis præcipuè rebus, quæ cùm antea obſeruatæ fuerint in lege, nunc otioſæ & mortuæ ſunt: cuius generis illa ſunt, quæ ad cibos in legis ceremoniis vetitos, & ad dierum quorundam obſeruationem pertinent. hæc ita debent agi & tractari, vt infirmiores placidè inſtruantur, ſed non euertantur; & ducantur potius ad cognitionem, quàm abalienentur contentionibus & redargutionibus.*

2 Alius enim.] *Huius argumenti exempla ſubiiciamus. Eſt aliquis, qui cognitione Chriſtianæ lucis inſtructus, credit ſibi licere tam edere omnia quæ ad eſum apta ſunt; eſtq́ in conuiuio aut cœna, & exiſtimat ſe neminem offendere, & comedit ea quæ appoſita ſunt: alius autem in eadem menſa, cùm videat ea, quibus antea propter legem abſtinuit, olus potius comedit quàm ea tangat. oportet igitur in huiuſmodi rebus ita ſe habere, vt vnuſquiſque exiſtimet, alium nihil aduerſus conſcientiam facere in hac prima naſcentis Eccleſiæ ſimplicitate. Itaque is qui manducat omnia non ſpernat non manducantem tanquam ignorantem & impotem veritatis, atque antiquis adhuc ritibus inhærentem; & is qui non manducat, ne iudicet ac damnet eum qui manducat omnia tanquam minus religioſum, & improbandi exempli authorē. Namq́ vtriuſque cura Deo ſuſcepta eſt; vtrumque iam Chriſtianum factum, Deus in familiam ſuam adſcripſit; neque licet cuiquam aliquid moliri quo Dei familia diſſipetur, ſed ſtudere & eniti vt magis indies inſtruatur, frequenteturq́. Tu quis es qui iudicas & damnas alienum ſeruum, illumq́ heri ſui familia deturbare contendis, indignum & inutilem iudicando? Namq́ ille non tibi ſtat, ſi ſtat; non tibi cadit, ſi cadit, ſed Domino ſuo; & ſi tibi videtur cadere, tamen ſtabit; potens enim eſt Dominus ſtatuere illum. Primùm perſuadeto tibi, illum eſſe Domini, & intelliges non tibi licere illum tanquam tuum damnare ac excludere è domo. Sit aliud exemplum in*

obſeruatione

obſeruatione dierum legalium, hoc eſt, qui lege Moſis ſacri habentur: Atqui inter Chriſtianos nunc, tenera adhuc Eccleſiæ ætate, ſunt quidam, qui ex diuturna conſuetudine, atque ex veteris Teſtamenti lectione, nec non doctorum interpretatione, adhuc illam retinent dierum diſtinctionem; alius autem iudicat omnem diem iam æqualem eſſe Chriſtianis, qui à legis ceremonialis obſeruatione liberi ſunt, propter perpetua ſpiritualia feſta à Chriſto allata, qui illarum vmbrarum corpus & lux eſt ipſa. Vnuſquiſq; ex his, quos diximus, ea conſcientia qua tenetur integrè, ſimpliciter, ſine vllo malo dolo, ſine alterius damnatione abundet; hoc eſt, id quod agit, Domini cauſa faciat, non alia contentione aut cogitatione perturbatus. Qui exiſtimat curam diei ſibi habendam, ille Domini cauſa curat, cuius de ea re mandatum habuit, neque adhuc vlterius inſtructus eſt: qui verò non ſibi curandum diem exiſtimat, ideoq́; non curat, non ſuo id arbitratu, ſed Domini cauſa facit, cuius beneficio ſatis edoctus eſt, illarum ceremoniarum finem iam eſſe factum: & qui manducat, Domino manducat; hoc eſt, intelligens & credens id ſibi iam per Dominum licere: vtpote iam præteruaſo illas antiquas vmbras: ideoq́; quia id à Domino ſibi conſtare credit, gratias agit Deo ante & poſt cœnam: & qui non manducat, ſimiliter non manducat Domino, hoc eſt, obſeruatione earum ceremoniarum, quas Domino ſacras eſſe exiſtimat, nondum vlterius plenè inſtructus, ideoq́; & hic gratias agit Deo, etiam propter illam prohibitionem, cuius ipſe mentionem facit dum gratias agit.

ſtat aut cadit. ſtabit autē: po-
tēs eſt enim Deus ſtatuere illū.
[5] Nam alius iudicat diem inter
diem: alius autē iudicat om-
nem diem. vnuſquiſq. in ſuo
B ſenſu abūdet. [6] Qui ſapit diē,
Domino ſapit*. Et qui mādu-
cat, Domino manducat: gra-
tias enim agit Deo. Et qui non
manducat, Domino nō man-
ducat, & gratias agit Deo.
[7] Nemo enim noſtrum ſibi vi-
uit: & nemo ſibi moritur. [8] Si-
ue

*Et, qui non ſapit diem, Domino nō ſapit G.S.

7 Nemo enim noſtrum.] *Nemo noſtrum, qui iam nomen Domino dedimus, exiſtimare debet, vitæ ſuæ rationem ſibi vni eſſe reddendā, atq; ideò ſibi licere arbitratu ſuo viuere aut mori; ſed cùm intelligat ſe eſſe Domini, & Domino ſuo vitam ſuam conſecrare & probare ſtudet; & mortem etiam, ſi moriēdum ſit, non ad ſuum arbitratum, ſed ad Domini voluntatem referendam eſſe exiſtimat; nedum aliis liceat, aliorum vitæ & morti pro ſuo arbitratu dominari. omnia tam noſtra quàm aliorum debent reſpicere Domini authoritatem & voluntatē: ſiue enim viuimus, Domino viuimus; ſiue morimur, Domino morimur: ſiue ergo viuimus ſiue morimur, Domini ſumus. ideò enim Chriſtus & mortuus eſt, & ſurrexit, & reuixit pro nobis, vt nos & viuos & mortuos, morte & reſurrectione ſua compararet, atq; vti dominus legitimus poßideret. igitur ſi habemus Dominū cuius ſumus, cuiq; cura noſtrū eſt, tu in iis quæ ſua natura mala nō ſunt, quanquam tibi adhuc prohibita videātur: quid iudicas & dānas fratrē tuū? non eſt tibi ius in fratrē tanquā domino, ſed tanquā fratri, hoc eſt, amoris, charitatis, & lenitatis. & tu qui exiſtimas, imò credis te eſſe liberū ab illa prohibitione, quid ſpernis fratrē tuū? qui tametſi nondū attingat cognitionē iſtam, quam tu aſſecutus es, tamē frater tuus eſt, tibiq; hoc iure æqualis; atq; id quod agit, nō ex temeritate, ſed ex cōſcientia, timore ac reuerentia agit; atq; in hac re pares omnes ſumus, quòd omnes aſtabimus ante tribunal Chriſti, omnium noſtrum Domini ac iudicis, cuius iudicium integerrimum ex nullius hominis præiudicio pendet, ſicut ſcriptum eſt: Viuo ego; &c,*

13 Non ergo amplius.] *Verum igitur conſentaneumq; eſt, vt nemo deinceps in iis rebus quæ natura adiaphoræ ſunt, ex præcepto autem obſeruationem aliquam poſtulant, quæ ad ſignificationem referatur nondum omnibus vobis notam, vt nemo, inquam, alterum iudicet; imò totum iudicium in huiuſmodi rebus eò conferte, vt caueatur, ne quis vel offenſionẽ obiiciat, vel pedicas & laqueos coniiciat fratri, ex quo effici ſolet, vt ille qui ſimpliciter currebat, procidat, vel retardetur in curſu ad ſalutem ſuam inſtituto.*

14 Scio & confido.] *Atque id quod vobis commendo obſeruandum, ego tanto ſtudio obſeruo, vt cùm ex ſacra lectione ſciam, & ex doctrina quam in Chriſto habeo, perſuaſus ſim, & confidam, nihil ſua natura eſſe commune & pollutum; eſſe tamen quædam exiſtimata communia, nonnullis nondum planè veritatis ſcientiam edoctis, atque ideò eadem propter conſcientiam illis eſſe communia. itaq; nemo de his rebus plus me ſcit; & quod vobis mando, ſciens & prudens mando, ſtudio veritatis & ædificationis Eccleſiæ.*

15 Si enim propter cibum.] *Quòd ſi frater tuus contriſtatur propter cibum, vel vetitum vel conceſſum tuo exemplo ac iudicio; manifeſtum eſt, te non inire charitatis rationem, quæ non æmulatur, non contendit, non agit perperam, non quærit quæ ſua ſunt: vel hoc tu facis vt ſapientior videaris, vel vt pientior & religioſus magis, vel etiam vt fruaris tuo cibo pro libidine, nec patiaris aliquo modo priuari eo, quod tibi placet; indignum verò eſt, cibi tui cauſa illum perdi, quem Chriſtus tanti fecit, vt pro illo ſit mortuus.*

16 Non ergo blaſphemetur.] *Igitur bonum veſtrum, hoc eſt, Chriſtiana cognitio de his rebus, quam quidam veſtrum habent, non vituperetur tanquam legi Dei contraria, culpa & vitio, aut importunitate eorum qui abutuntur.*

17 Non

ue enim viuimus, Domino
viuimus: ſiue morimur, Do-
mino morimur. Siue ergo vi-
uimus, ſiue morimur, Domi-
ni ſumus. [9] In hoc enim Chri-
ſtus *mortuus eſt, & "reſurre- *& 10 MS. Amb. G. S.
xit': vt & mortuorum & viuo- "reuixit 6 MS. Q. n.
rũ dominetur. [10] Tu autẽ quid
iudicas fratrem tuum? aut tu
quare ſpernis fratrem tuum?
Omnes enim ſtabimus ante 1 Cor. 5, 10.
tribunal Chriſti. [11] ſcriptũ eſt C
enim, Viuo ego, dicit Domi- Iſaiæ 45, 23. Phil. 2, 10.
nus, quoniam mihi "flectetur' "flectet 5 MS. G. S.
omne genu: & omnis lingua
cõfitebitur Deo. [12] Itaq. vnuſ-
quiſque noſtrum pro ſe ratio-
nem reddet Deo. [13] Non ergo
amplius inuicem iudicemus,
ſed hoc iudicate magis, ne po-
natis offendiculum fratri vel
ſcandalum. [14] Scio & confido
in Domino Ieſu, quia nihil
commune per "ipſum': niſi ei "ſeipſum e. s
qui exiſtimat quid commune
eſſe, illi cõmune eſt. [15] Si enim
propter cibum frater tuus cõ-
triſtatur: iã nõ ſecundũ chari-
tatem ambulas. Noli cibo tuo 2 Cor. 2, 12.
illũ perdere pro quo Chriſtus
mortuus eſt. [16] Non ergo blaſ-
phemetur bonum "noſtrum'. "veſtrum 5 MS. R. G.

17 Non

17 Non eſt enim regnum Dei
eſca & potus: ſed iuſtitia, &
pax, & gaudiũ in Spiritu ſan-
cto. 18 qui enim in hoc ſeruit
Chriſto, placet Deo, & proba-
D tus eſt hominibus. 19 Itaq. quę
pacis ſunt, ſectemur: & quæ
6 MS. G. S. ædificationis ſunt, inuicẽ cu-
ſtodiamus. 20 Noli propter
eſcã deſtruere opus Dei. om-
Tit. 1, 15. nia quidem ſunt munda: ſed
malum eſt homini qui per of-
1 Cor. 8, 13. fendiculum manducat. 21 Bo-
num eſt non manducare car-
nem, & non bibere vinum,
offendit 4 neque in quo frater tuus of-
MS. Amb. G. fenditur, aut ſcandalizatur,
aut infirmatur. 22 Tu fidẽ ha-
bes? penes temetipſum habe
corã Deo: Beatus qui nõ iudi-
cat ſemetipſũ in eo quod pro-
bat. 23 Qui autem diſcernit, ſi
mãducauerit, dãnatus eſt: quia
non ex fide. Omne autẽ quod
non eſt ex fide, peccatum eſt.

CAP.

17 Non eſt enim regnum Dei.] *Verum quidem eſt, harum rerũ omnium cognitionem exactã in Chriſtiana pietate eſſe; verùm Chriſtiana pietas non agit de his tanquam præcipuis & maximis, ſed de regno Dei, quod commendare ſtudet omnibus hominibus, & quærendum primùm inprimusq́; docet. Atqui regnum Dei non eſt eſca & potus, non definitur vſu & facultate edendi & bibendi quidquid libuerit, & fruendi rebus omnibus ad victum & voluptatem comparatis: ſed regnum Dei definitur vſu donorum Dei huiuſmodi expetendorum omnino, iuſtitia Dei, & pace Dei, & gaudio in Spiritu ſancto: qui huiuſmodi inſtructus donis Chriſto ſeruit, is & Deo placet, & hominibus probatus eſt, tantum abeſt, vt moleſtus aut grauis, aut iniurius vllo modo ſit.*

20 Omnia quidem ſunt mũda.] *Scimus quod obiicere aliquis nobis poſſet, nihil eſſe natura immundum quod eſui aptum ſit; fuiſſe quædam antiquis prohibita ad tempus myſterij ac ſignificationis cauſa, hæc vbi per Chriſtum abſoluta, reuelata, patefactaq́; fuerunt, iã illæ quæ communia ex lege habebantur, eſſe munda vnumquodq́; iuxta genus ſuum. Scimus, inquam, omnia munda eſſe hoc modo, ſed ex hiſce mundis malum eſt homini id, quod comedit cum fratris offendiculo; adeò vt bonum potius ſit non manducare carnem, neq. bibere vinum, neque huiuſmodi aliquid facere, in quo frater tuus aliqua ratione offenditur aut capitur, aut infirmior efficitur.*

22 Tu fidem habes?] *Dices te iam habere fidem ex verbo Dei, cui credis, & illa fide credere, tibi concedi ea, quæ vetita antea erant huius generis; ſed cùm alter nondum huiuſmodi ſingularium generũ notitiam ex fide habeat, neque te habere putet, offenditur tuo iſto exemplo, cuius fidem non habet. non igitur tibi detraho fidem tuam, quæ tibi vtilis eſt, ſed probo. verùm habe fidem tuam penes te & coram Deo, qui non offendetur. ſi tu ſine fratris offenſione id agis, cuius fidem habes: nam Deus ſcit fidem tuam, probatq́; id quod ex fide agis; ita tamen vt ex fide agas: ſed non eſt ex fide fratrem offendere, aut in laqueos trudere; imò contra fidem hoc eſt. Beatus qui non iudicat ſemetipſum, hoc eſt, non damnat ſeſe in eo quod probat & ſentit. ſatis eſt quod te non damnes cùm hoc ſentis, & tibi non vetitum eſſe aliquid rectè credas, tibi ergo beatus eſto, ita tamen vt aliis ruinæ cauſa non ſis. Qui enim diſcernit & ambigit, nec fide*

ſingulari, hoc eſt, notitia ſingulari alicuius argumenti, exempli cauſa, ciborum inſtructus eſt, & ita ambigens manducauerit, is damnatus eſt ex ſua conſcientia: quia id quod comedit, non eſt edoctus ex fide ſibi iam eſſe conceſſum: quòd ſi non edoctus eſt, non certus facit; ſi non certus facit, errat & peccat contra conſcientiam ambiguam. Namq; ei cui ambigua eſt conſcientia, quidquid ſuſcipitur non ex fide, hoc eſt, ex doctrina Dei, cui fides habenda eſt, id non conſtans, non certum, non tutum, ſed ambiguum & incertum, atque ideò peccatum, id eſt, error eſt, tanquam alienum à cognito vero: verum autem cognitum eſt, ne quid fiat in quo ambigas rectúmne & iuſtum, an prauum & iniuſtum ſit. atque ita ille infirmus in fide, cùm præter conſcientiam ſuam, hoc eſt, non ex fide agit, errat agens id quod dubitat an rectū necne ſit, nedum ſi agat id quod omnino exiſtimat, non eſſe ex fide, imò aduerſus fidem.

CAP. XV.

DEbemus [1] autem nos fir- A
miores, imbecillitates
infirmorum ſuſtinere, & non
nobis placere. [2] Vnuſquiſque
*veſtrū proximo ſuo placeat *noſtrum 4 MS. G. q. s.
in bonum, ad ædificationem.
[3] Etenim Chriſtus nō ſibi pla-
cuit, ſed ſicut ſcriptū eſt, Im- *Pſal. 68, 10.*
properia improperātium tibi,
ceciderunt ſuper me. [4] Quęcū-
que enim *ſcripta ſunt, ad no- *anteſcripta G. s.
ſtram doctrinam ſcripta ſunt:
vt

IN CAP. XV.

1 Debemus autem.] *Cùm verò Eccleſia Chriſti multis conſtet membris, fortibus & firmis aliis, aliis verò infirmioribus; ex ratione cōpagis & conſtitutionis corporis eſt, vt ea quæ fortia membra ſunt, atque valent, ſubſidio ſint infirmioribus, opemq; ferant. ita igitur nos, qui membra corporis Chriſti ſumus, debemus ex Chriſtianæ ſocietatis iure, hoc eſt, corporis partium conuenientia, eos ſuſtinere & portare, qui ſunt infirmiores, & illorum imbecillitates ſuſtinere, & non nobis placere & indulgere: imò vnuſquiſque veſtrū proximo placeat & indulgeat in bonum, bonum autem interpretamur, ad vtilitatem, ad ædificationem.*

3 Etenim Chriſtus.] *Etenim Chriſtus, qui caput omnium noſtrum eſt, non ſibi placuit & indulſit, ſed ſuſcepit & ſubiit non ſolùm infirmitates hominū, ſed etiā probra ignominiamq; peccatorum hominū, vt eis prodeſſet, adeò vt in illū vnicè quadret illud quod ſcriptū eſt, Improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. Hæc & omnia alia quæ de Chriſto feruntur, imitari nos atq; ſequi oportet: ideò enim ſcripta fuere Spiritu dictante ſancto, vt nobis lecta prodeſſent: quæcunq; enim ſcripta antea fuêre à Spiritu ſancto, eo conſilio ſcripta fuêre, vt nos doceremur, atq; vt edocti patiamur & ſuſtineamus ea quæ grauia videri poſſent, atque conſolatione exhortationeq; ſcripturarū animati, ſpem habeamus gloriæ à capite noſtro nobis cōmunicandæ. precor igitur Deum patientiæ parentem, authorem, & promotorē, vt det vobis idem ſapere & ſentire in alterutrum, iuxta Chriſti Ieſu exemplum & virtutem, vt animo atq; ore vno, eadē ſententia, eademq; oratione, eiuſdē ſententiæ iudice & interprete, Deū tanti doni authorē, gloriæ, laudiſq; honore celebretis. ideò verò vt hoc donū vobis à Deo concedatur, mutua concordia & charitate vſi ſuſcipite alij alios, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos cùm eſſetis infirmi ad gloriā Dei, quē ille hac obedientia glorificauit: ita fiet vt ij qui Chriſtiani vocati ſunt ex Gētibus, eos ſuſcipiāt qui ex Iudæis; & cōtrà, rurſus etiā vt fortiores qui fuerint, eos ſuſcipiāt qui ſunt imbecilliores, & imbecilli etiā curent nō eſſe moleſti fortioribus, ſed illis gratulētur ſuā illā præſtantiā à Deo donatā, & ſtudeāt charitati, qua Deus inductus, largiri ſolet benedictionē & vitā.*

8 Dico

vt per patientiam & conſola-
tionem ſcripturarum, ſpẽ ha-
B beamus. 5 Deus autẽ patiẽtiæ
1.Cor.1,10. & ſolatij det vobis idipſum
ſapere in alterutrũ ſecundum
Ieſum Chriſtũ: 6 vt vnanimes,
vno ore honorificetis Deũ &
Patrem Domini noſtri Ieſu
Chriſti. 7 Propter quod ſuſci-
pite inuicem: ſicut & Chriſtus
ſuſcepit vos in honorem Dei.
8 Dico enim Chriſtum Ieſum,
miniſtrum fuiſſe circunciſio-
nis propter veritatem Dei, ad
confirmandas promiſſiones
patrum. 9 Gentes autem ſuper
C miſericordia honorare Deũ,
Pſal.17,50. ſicut ſcriptum eſt: Propterea
confitebor tibi in Gentibus
Domine, & nomini tuo cãta-
2 Reg 22,50. bo. 10 Et iterum dicit, Lætami-
ni Gẽtes cum plebe eius. 11 Et
Pſal.116,1. iterum, Laudate omnes gẽtes
Dominũ: & magnificate eum
oẽs populi. 12 Et rurſus Iſaias
Iſaiæ 11,10. ait, Erit radix Ieſſe: & qui exur-
"eo 3 MS. G. get regere Gẽtes, in "eum' Gẽ-
tes ſperabunt. 13 Deus autem
ſpei repleat vos omni gaudio
& pace in credendo: vt abũde-
"in 1 MS.G.S. tis in ſpe, "&' virtute Spiritus
ſancti. 14 Certus ſum autẽ fra-
tres

8 Dico enim.] *Atque vt hoc argumentum, & totius Epiſtolæ meæ rationes breui peroratione concludam, Dico in ſumma, Ieſum Vnctum Dei, fuiſſe miniſtrum Euangelij Iſraëlitis circunciſis, vt Deus ſe veracẽ probaret promiſſionum ad Patres factarum cõfirmatione, quibus dictum erat: Prophetam ſuſcitabit tibi Dominus in medio tui de fratribus tuis, &c.*

9 Gentes autem.] *At verò Gentes, quanquam non habuerint promiſſum illius Prophetæ ipſis excitandi & mittendi in miniſtrum præſentem Euangelij; tamen ex diuino conſilio admiſſas fuiſſe ad miſericordiæ Dei communionem & vſum, eáque etiam parte gloriam Dei conſtare & celebrari oportere. hoc verò conſilium, neque nouum neque inauditum eſſe, imò frequentibus oraculis fuiſſe ſignificatum; ex quibus illa ſunt, Propterea cõfitebor tibi, &c. Demũ Iſaias hanc etiã ſpem Gẽtibus propoſuit.*

13 Deus autem ſpei.] *Precor autẽ Deum, ſpei ſanctiſſimæ authorẽ, vt ille vos repleat omni gaudio ſpirituali, quod verum gaudiũ & integrum eſt, & pace illa, quam Filius eius dat in credendo ſecũdum operationem virtutis ipſius: vt his aucti donis, abundetis in ſpe filiorum Dei per efficientiam Spiritus ſancti.*

14 Certus ſum autẽ.] *Atq; officij mei rationem vobis exponere iam fratres volo, perſuaſus equidẽ ſum, vos plenos eſſe bonitate ac dilectione, repletos omni ſcientia, adeò vt poſſitis alias gẽtes monere & inſtruere: verùm ego auſus ſum hæc pauca breuiter ſcribere, hoc eſt, partẽ aliquã referre eorũ quibus abundatis vos, tanquã qui breuiter commemoraret ea quæ vos ſcitis, vt facerem officiũ meũ, tum confeſſione eorũ, quibus ex Dei beneficio inſtructus ſum, tum etiam muneris mei expoſitione per gratiã mihi datam expoſitionis & prædicationis Euãgelij, vt ſim miniſter Ieſu Chriſti in Gentibus: & vt ille ſanctificauit miniſterium ſuum apud circunciſionem; ita ego illius iuſſum ſecutus, & miniſterium imitatus, ſanctificem Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto.*

17 Habeo

tres mei & ego ipſe de vobis, quoniam & ipſi pleni eſtis di-
lectione, repleti omni ſcientia, ita vt poſſitis alterutrũ mone-
re. 15 Audacius autẽ ſcripſi vobis fratres ex parte, tanquam in D
memoriam vos reducens: propter gratiam quæ data eſt mi-
hi à Deo, 16 vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus: ſan-
ctificans Euangelium Dei, vt
fiat oblatio Gentium accepta
‾& 'ſanctificata in Spiritu ſan- -ſ MS.G.S.
cto. 17 Habeo igitur gloriã in
Chriſto Ieſu *ad Deũ. 18 Non *in iis quæ G.
enim audeo aliquid loqui eo-
rum quæ per me non "efficit' "effecit x MS.G.S.
Chriſtus in obedientiã Gen-
tium, verbo & factis, 19 in vir-
tute ſignorũ & prodigiorum,
in virtute Spiritus ſancti: ita vt
ab Ieruſalem per circuitũ vſq.
ad Illyricũ repleuerim Euãge- E
lium Chriſti. 20 Sic autẽ "præ- "annitens prædicare G.S.
dicaui' Euangeliũ hoc, nõ vbi
nominatus eſt Chriſtus, ne ſu-
per alienũ fundamentũ ædifi-
carem: 21 ſed ſicut ſcriptũ eſt,
Quibus nõ eſt annuntiatũ de Iſaiæ 52,13.
eo, videbunt; & qui non au-
dierunt, intelligent. 22 Propter
quod & impediebar plurimũ
venire ad vos*. 23 Nũc verò vl- *& prohibitus ſum vſq. adhuc o
terius locũ non habens in his
regionibus, cupiditatẽ autem
habẽs veniẽdi ad vos ex mul-
tis iam ‾præcedentibus' annis: -G.S.
24* cùm

17 Habeo igitur gloriam.] *Poſſum autẽ hanc mihi à Deo datam gratiam prædicare & gratulari in Chriſti Ieſu virtute & efficacitate, in qua ego hanc accepi omnibus diuinis ſignis opportunis declaratam, ita vt nihil ego addam loquendo & iactando eorum quæ Chriſtus non effecerit per me, tum proloquendo, docẽdo, prædicando, aſſerendo Euãgelio, tum etiam ſignis, portẽtis, miraculis, Spiritus ſancti distributionibus, atque etiam laboribus aliis à me ſubitis confirmando, atque hoc pacto gentes ad obedientiam Euangelij vocando: ita vt boni nuntij munus & officium impleuerim à Ieruſalem & in circumvicinis regionibus ad Illyricum vſque, idq; magno ſtudio egerim & curauerim, ibi maximè vbi Chriſtus antea non erat nominatus, ne videlicet ſuper alienum fundamentum ædificarem, & minus certam fortaßè, minusq; perſpicuam eſſe gratiã, quæ data eſt mihi, cauſari, aut operam meam minorem, minusq; fidelem dicere quis poßet. imò id mihi contigit verè quòd ſcriptum eſt, Quibus non annuntiatum eſt de eo, videbunt, & qui non audierũt, intelligent. cumq; illis in regionibus eſſem occupatißimus, valde impediebar quo minus ad vos venirem.*

23 Nunc verò.] *Nunc verò cùm iam hic in regionibus his omnia expleſſem, & cuperẽ maximè ad vos venire, idq; multis annis, tandemq; cogitans per vos venire cùm in Hiſpaniam proficiſcar, nam ſpero me prætereuntem vos obiter ſpectaturum, & à vobis illuc primũ rectà mittendum, vbi vobis fruitus aliquantum fuero, nõ tantùm fortaßè quantum cuperem, & quantum virtutis veſtræ magnitudini par eſſet: ſed nunc iam iter facio Ieroſolymam verſus, miniſterium*

*ſed 2 MS.
24*cùm in Hiſpaniam profici-
ſci cœpero*, ſpero quòd præ-
*veniam ad vos, nam G.
videbo 2 MS. Amb. G.S.
teriens "videam' vos, & à vo-
bis deducar illuc, ſi vobis pri-
mum ex parte fruitus fuero.
F
25 Nunc igitur "proficiſcar' in'
proficiſcor 1 MS. G.S.
MS.
Ieruſalem miniſtrare ſanctis.
26 Probauerũt enim Macedo-
nia & Achaia collationem ali-
quam facere in pauperes ſan-
ctorum qui ſunt in Ieruſalem.
27 Placuit enim eis: & debito-
1 Cor 9,11.
res ſunt eorum. Nam ſi ſpiri-
tualium eorum participes "fa-
*factæ ſunt Gentes 1 MS. Amb. G.S.
cti ſunt Gentiles': debent & in
carnalibus miniſtrare illis.
28 Hoc igitur cùm cõſumma-
uero, & aſſignauero eis fructũ
hunc: per vos proficiſcar in
Hiſpaniam. 29 Scio autẽ quo-
niam veniens ad vos, in abun-
dantia benedictionis * Chriſti
*Euangelij G.S.
veniam. 30 Obſecro ergo vos
G
fratres per Dominũ noſtrum
Ieſum Chriſtum, & per chari-
tatem ſancti' Spiritus, vt ad-
1 MS. G.S.
iuuetis me in orationib. pro
MS. q.
me' ad Deum, 31 vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa,
& obſequij mei oblatio *accepta fiat in Ieruſalem' ſanctis,
*in Ieroſolymam 14 MS.G.
14 MS.G. Q.n.
32 vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, "vt "re-
frigerer' vobiſcum. 33 Deus autem pacis ſit cum omnibus
& 9 MS. Amb G.S.
requieſcam 1 MS.G.S.
vobis. Amen.

niſterium aliquod exhibiturus ſanctis. Placuit enim Macedonenſibus fratribus, & iis qui in Achaia ſunt conferre aliquid in vſum pauperum, qui ſunt inter ſanctos Ieroſolymitanos & Ieroſolymitanenſes; ipſi, inquam, ſpontè contulerunt; & profecto officium in ea re faciunt ſuum, namque debitores aliàs ipſis ſunt, in quorum ſpiritualem communionem ſunt recepti: Nam ſi Gentiles communicatione ſpiritualium donorum ſunt donati per Deum, atque hoc placuit etiam Ieroſolymitanis ſanctis; qui cognito Spiritus ſancti cõſilio, & gratulati ſunt valde, & quemadmodum miniſterium Euangelij apud Gentes dilataretur proſpexerunt; debent & Gentiles ſanctis illis in carnalibus miniſtrare, vt populus reliquus filiorum Iſraël, Sacerdotibus & Leuitis miniſtrare ſolet ex fructibus agrorum ſuorum itaque cùm perfecero hoc mandatum, & integrum obſignatumq; fructum hunc iis reddidero ad quos mittitur, proficiſcar per vos in Hiſpaniam. Scio autem quod cùm ad vos veniam, Euangelij Chriſti benedictionem abundè vobis probabo: itaque non ero ſine fructu apud vos. cupio autem à vobisq; poſtulo adiuuari me veſtris precibus apud Deum, vt liberer ab infidelibus iis qui ſunt in Iudæa, qui non credunt imò aduerſantur Euangelio Ieſu Chriſti; & vt miniſterij, cuius cauſa proficiſcor, oblatio accepta fiat ſanctis, ita vt gaudens ad vos veniam, Deo volente atque probante, & vnà vobiſcum recreer. Precor autem vobis pacem illam, quam Deus author dat iis quibus ſeſe dat & patrem præbet beneuolentiſſimum. Amen.

IN

N CAP.

In cap. XVI.

1 Phœben ſororem.] *Per quam epiſtola hæc ad Romanos delata dicitur.* Quæ eſt in miniſterio] *Pauperum viduarum & hoſpitalitatis Chriſtianæ, quamobrem impẽſius etiã officium ei debetur, quæ ſuam operam publicè & priuatè pietatis cauſa impendit, & mihi tanquam Euangelij miniſtro curam probauit ſuam: Qui ergo ſuſcipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.*

3 Adiutores meos.] *Qui ſuam operam mecum contulerunt, vt facilius ego Euangelio vacare poſſem.* Priſcam] *Eadem & Priſcilla.*

5 Et domeſticam Eccleſiam eorum] *Collegium totum eorum qui apud ipſos agunt, ad eosq́ conueniunt.*
Primitiuus Aſiæ.] *Primus fructus in Aſia oblatus Deo, qui in Chriſto productus fuit, plantatus à Deo in vite illa.*

7 Concaptiuos meos.] *Qui mecum pro Chriſto in vinculis fuerunt; qui ante me fuerunt in Chriſto inſiti, & ipſi etiam Apoſtolatus ſignum obtinent, vt qui pro Chriſti Euangelio vinculis & carceribus fuerint detenti: ſunt enim huiuſmodi ſigna & teſtimonia Apoſtolatus, atque adeò his nominibus cæteris Apoſtolis noti ſunt.*

15 Olym-

Cap. XVI.

Commendo 1 autem vo- A
bis Phœben ſororẽ no-
ſtram, quæ eſt in miniſterio
Eccleſiæ quæ eſt in Cenchris:
2 vt eam ſuſcipiatis in Domi-
no dignè ſanctis: & aſſiſtatis ei
in quocunque negotio veſtri
indiguerit. etenim ipſa quoq;
aſtitit multis, & mihi ipſi. 3 Sa-
lutate Priſcam & Aquilã ad- *Act.* 18, 2. 26
iutores meos in Chriſto Ieſu,
4 (qui pro anima mea ſuas cer-
uices ſuppoſuerunt: quibus
non ſolus ego gratias ago, ſed
& cunctæ Eccleſiæ Gentium)
5 & domeſticã Eccleſiam eo-
rum. Salutate Epænetum dile-
ctum mihi: qui eſt primitiuus
"Aſiæ' in Chriſto*. 6 Salutate "Q n. *Ieſu MS q.
Mariam, quæ multum labo-
rauit in "nobis'. 7 Salutate An- "vobis M S. *Amb.* G q. S.
dronicũ & "Iuliã' cognatos & "Iuniam 1 MS. R. G. S.
concaptiuos meos: qui ſunt
nobiles in Apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto. 8 Sa- B
lutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in Domino. 9 Salutate
Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, & Stachyn
dilectum meum. 10 Salutate Apellen probum in Chriſto. Sa-
lutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli*. 11 Salutate Herodionem *domo MS. S. *at textus conſentit* G.
cognatum meũ. Salutate eos qui ſunt ex Narciſſi domo, qui
ſunt in Domino. 12 Salutate Tryphænam & Tryphoſam: quę
laborant in Domino. Salutate Perſidem chariſsimam, quæ
multùm

multùm laborauit in Domi-
no. 13 Salutate Rufum electum
in Domino, & matrem eius &
meam. 14 Salutate Aſyncritũ,
Phlegõtem, Hermam, Patro-
bã, Hermen: & qui cũ eis ſunt,
fratres. 15 Salutate Philologũ
& Iuliã, Nereũ, & ſororẽ eius,
"Olympam . s. & "Olympiadẽ': & omnes qui
cum eis ſunt, ſanctos. 16 Salu-
tate inuicem in oſculo ſancto.
Salutant vos omnes Eccleſiæ
C Chriſti. 17 Rogo autẽ vos fra-
tres, vt obſeruetis eos qui diſ-
ſenſiones & offendicula præ-
ter doctrinam, quam vos didi-
ciſtis, faciunt, & declinate ab
illis. 18 Huiuſcemodi enim
Chriſto Domino noſtro non
ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per
dulces ſermones & benedi-
ctiones ſeducunt corda inno-
centium. 19 Veſtra enim obe-
"omnes 6. s. dientia in "omnem locum' di-
uulgata eſt. Gaudeo igitur in
vobis. Sed volo vos ſapientes
eſſe in bono: & ſimplices in
malo. 20 Deus autem pacis
"conteret 4 MS. Amb. G. s "conterat' Satanam ſub pedi-
bus veſtris velociter. Gratia
Domini noſtri Ieſu Chriſti
Act. 16, 1. Phil. 2, 19. vobiſcum. 21 Salutat vos Ti-
motheus

15 Olympiadem.] *Siue* Olympam *: viri nomen eſt.* Omnes ſanctos.] *Sanctificatos à Deo per Chriſtum, atque hoc nomine notos in Eccleſia & Apoſtolis diſcretionem ſpirituum habentibus.*

17 Vt obſeruetis.] *Diligenter ſpeculemini authores diſſenſionum, atque offenſionum & laqueorum obtentores, qui à ſimplicitate Chriſtianæ doctrinæ vobis iam expoſitæ diſcedunt ambitionis & lucri ſtudio.*

18 Dulces ſermones & benedictiones.] *Magnas pollicitationes magnorum bonorũ, atq. ornatas & ſuaues orationes eleganter factas ad aſſentationem, bonosq́; prætextus pietatis.* Innocentium.] *Simpliciorũ, minimeq́; malorum, ſed incautorũ, & qui malitiã nõ norunt.*

19 Veſtra enim obedientia.] *Huiuſmodi peruerſi homines occaſionem captant ex bonitate ac facilitate veſtra, quæ omnibus ſeſe commẽdabilem præbet: eſtis enim prompti ad obediendum omnibus in rebus quæ ad pietatẽ promouendam facere videantur; quod quidem ingenium veſtrum mihi valde probatur, & ſumma gratulatione excipitur; verùm improbatur iſtorum malitia, qui veſtra facilitate abutuntur quocirca cùm vos amem, volo vt ingenium & morem iſtum retineatis, ita tamen, vt vobis bene, aliis non malè conſulatis: ſitis ſapientes in bono veſtro deligendo, optando, procurando: in malo autem reiiciendo ſimplices; hoc eſt, vt ita malum reiiciatis, vt facilitatem veſtram retinentes, nemini noceatis.*

20 Deus autem pacis.] *Deus qui pacis author, amator, & commendator eſt, ita vos ad pacem intentos conſeruet & tueatur, vt ipſe ſua virtute vobis conterat gloriæ ſuæ & ſalutis veſtræ aduerſarium ſub pedibus veſtris, idq́; celerrimè, vt nullus ſit locus ſimplicitati & paci veſtræ perturbandæ, ſed illa admirabilis gratia Ieſu Chriſti Domini & redemptoris noſtri ſit vobiſcum, Satana contrito & amoto.*

22 Ego Tertius,] *Ita enim vocor, qui dictante Paulo epiſtolam hanc vobis mittendam excepi & ſcripſi, ſaluto vos in Domino.*

23 Caius hoſpes meus.] *Corinthius quem Paulus à ſe baptizatum ait. 1. ad Corinth. 1. Alter fuit Derbenſis; de quo Act. 20.*

Arcarius.] *Oeconomus procurator ſiue curator ciuitatis Corinthiorum.*

Quartus.] *Nomen proprium.*

25 Ei autem qui potens eſt.] *Ei qui poteſt vos ſtabilire in illo arcano myſterio, cuius ego bonum nuntium affero, affirmoq; id myſterium per Ieſum Chriſtum reuelari & communicari, ita vt ad cognoſcendum nunc exponatur omnibus Gentibus iuxta oracula & ſcripturas Prophetarum: quod myſterium ab initio mundi per tempora omnia tacitum fuit, nunquámque ante hac manifeſtatum reapſe, vt nunc manifeſtatum eſt ſecundum ordinationẽ Dei, in propheticis ſcripturis indicatam: ipſi, inquã, Deo, qui ſolus tempora, momenta, rationesq; maximi huius myſterij nouit, propoſuit, diſpoſuit & explicuit; vtpote qui ſolus ſapiens ſit, idq; effecit quod ſapienter propoſuerat; ſit gloria per eum, per quem omnia fecit & reſtituit, & perfecit Ieſum Chriſtum, in ſæcula.*

A M E N.

motheus adiutor meus, & Lu-
cius, & Iaſon, & Soſipater co-
gnati mei. 22 Saluto vos ego
Tertius, qui ſcripſi epiſtolam,
in Domino. 23 Salutat vos Ca- D
ius hoſpes meus, & "vniuerſa *vniuerſæ Eccleſiæ 6 MS. Amb. G.S.*
Eccleſia'. Salutat vos Eraſtus
arcarius ciuitatis, & Quartus,
frater. 24 Gratia Domini noſtri
Ieſu Chriſti cũ omnibus vo-
bis, Amen. 25 Ei autem qui po- *Epheſ. 3, 20.*
tens eſt vos confirmare iuxta
Euangelium meum & prædi-
cationem Ieſu Chriſti, ſecun-
dum reuelationem myſterij
temporibus æternis taciti,
26 quod nunc patefactũ eſt per
ſcripturas Prophetarũ ſecun-
dum præceptum æterni Dei,
ad obeditionem fidei, in cun-
ctis Gentibus cogniti, 27 ſoli ſapienti Deo, per Ieſum Chri-
ſtum, ⌐cui⌐ honor, ⌐& 'gloria in ſecula ſeculorum. Amen. ⌐1 MS. R. G. S. Q. n. ⌐1 MS. *Amb.* G. S. ⌐3 MS.

Benedictus qui dat laſſo virtutem.

Has in D. Pauli ad Romanos Epiſtolam Elucidationes, Benedictus Arias Montanus, Chriſtianæ pietatis ſtudioſorum ſeruus, Romæ hoſpes apud D. Praxedin in æde titulari Caroli Borrhomæi Cardinalis, Archiepiſcopi Mediolanenſis, deſcribebat, 11. Kal. Auguſti. Anno ſacro Iubilæi C I Ɔ. I Ɔ. L X X V. *Gregorio* XIII. *Pontifice.*

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in priorem ad Corinthios Epiſtolam ELVCIDATIONES.

Epistolæ argvmentvm.

Corinthij Chriſtianæ veritatis humanæque ſalutis Euangelium à Paulo primùm audierant, quod & libenter ſuſceperant, & Chriſtum etiam in ſe efficacem experti fuerant; atque ita demum Eccleſia illa creuerat in ſumma pace ac tranquillitate, nullis vexata tyrannorũ aut Principum, aut inuidorũ peſſimorumq. hominum exagitationibus, quę res in cauſa fuit, vt alij etiam Chriſtiani nominis profeſſores ac miniſtri eò confluerent; ex quibus nonnulli hominis magis quàm Euangeliſtæ ſenſu ducti, ſuas ſentẽtias Chriſtianæ ſimplicitatis rationibus miſcerent, eloquentiamque magis quàm veram ſapientiam curarent; atque hoc demum pacto diſcipulos ad contentiones deducerent: deinde verò & ad ſubtiles diſputationes, variaſque de variis in Chriſtiano populo conditionibus opiniones & conſtitutiones, tandemq. quibuſdam vitiis aditus patefactus fuerit, quibus Chriſtiana ſanctitas valde contaminaretur, & opinio apud Gentes imminueretur. Hanc rationem omnem cùm Paulus partim ex publica fama, partim ex certis authoribus accepiſſet, plerunque etiam ex ſpirituum diſcretione qua pręditus erat cognouiſſet, hac epiſtola corrigendam ſuſcepit: qua ſimplicitatem illam Chriſtianam vnicum actionum omnium ſuarum ſcopum cõmendare & aſſerere ſtudet; deinde etiam de iis argumentis diſſerit, quæ velut inutilia & ſuperuacanea religioni Chriſtianæ reiiciẽda, vel vt vtilia & cõmoda cognoſcenda obſeruandaq. eſſe duxerit.

Cap. I.

A Pavlvs [1] vocatus Apoſtolus Ieſu Chriſti, per volũtatem Dei, & Soſthenes frater, [2] Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis ſanctis, cum omnibus qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti in omni loco ipſorum

In cap. I.

1 Vocatus Apoſtolus.] *Non vltrò propria ambitione vel temeritate ingeſtus aut intruſus in Apoſtolatum, ſed per voluntatem Dei à Ieſu Chriſto vocatus.* Et Soſthenes frater *eiuſdem ſtudij, eiuſdemq; ſententiæ, qui non noſtra quæramus, ſed publica commoda ad gloriam Dei.* 2 Sanctificatis.] *Partitur Eccleſiam in ſanctificatos & inuocantes nomen Domini, &c. exponit qui ſint ſanctificati in Chriſto Ieſu, non qui ſeipſos ſanctificare potuerint illa ſanctitudine Chriſtiana admirabili, ſed qui in Chriſto fuerint ſanctificati, atque in ea vocatione, hoc eſt, dignitate & conditione conſtituti.* Cum omnibus.] *Cæteri qui non eo ſanctitatis deducti adhuc ſunt, ſed in Chriſtũ credentes omni ſtudio, fide, & officio contendere debent, vt eò deducantur per Deum, dicuntur inuocantes nomen Domini.* In omni loco.] *Quocunque gradu & conditione teneantur, ſiue miniſtri ſint, ſiue ex priuatorum numero: namque epiſtola ſingulariter ad Corinthios deſtinata eſt.*

3 Gratia vobis & pax.] *Gratia illa diuina quæ gratiſsimos vos reddat Patri noſtro adoptatos in filios per Ieſum Chriſtum, quam pax illa ſimpliciſsima ab omni contentione aliena comitatur.*

4 In gratia Dei quę data eſt vobis.] *Vobis qui ſanctificati eſtis, atque adeò omni Eccleſiæ gratia facta eſt cognitionis Euangelij, & multorum donorũ, ad vtilitatem totius Eccleſiæ commodiſsimorum.*

5 Quod in omnibus diuites.] *Aucti eſtis & donati variis donis, linguarum, ſcientiæ, interpretationis: ſicut & illud mirabile teſtimonium Chriſti in vobis fuit confirmatum, ſic etiam diſtributa ſunt vobis dona hæc ad ædificationem facientia: quorum rectus ac legitimus vſus eò ſpectat, vt Dominus noſter Ieſus Chriſtus reueletur in vobis, qui reuelatione ſui confirmabit vos, &c.*

9 Fidelis Deus.] *Deus qui repromiſit, ipſe præſtabit, efficietq́ in vobis quæ pollicitus eſt, modo ne quid impedimenti à vobis opponatur.*

10 Obſecro autem vos.] *Vt Deus vobis id præſtet quod promiſit, obſecro vos per nomen vnicum Ieſu Chriſti, atque vnicam & ſingularem illo nomine contentam virtutem diuinã, vt vnum idemq́ omnes ſentientes dicatis & profiteamini: neque ſolùm de rebus ipſis conſentiatis, ſed de rerum cauſis, authoritate & miniſterio; & non ſint in vobis ſchiſmata; variæ, inquam, factiones de miniſtrorum præſtantia aut nomine.*

11 Significatum.] *Apertè mihi declaratum eſt à familiaribus Chloës quorum ſermo a falſa delatione alienus eſt, vos in contentiones & comparationes magiſtrorum ſiue patrum diuiſos eſſe; ita vt alius alium iactet magiſtrum ſiue patrem, tanquam aliud alius habeat præſtantiæ quod alius non ſit commune, vel proprium ſit cuiquam quod ad miniſterij vſum ſit à Deo conceſſum. alius iactat illum aut illum miniſtrum, alius miniſtros omnes ſpernẽs, ait ſe Chriſti ſolùm eſſe.*

10 Diui-

rum & noſtro. 3 Gratia vobis
& pax à Deo Patre noſtro &
Domino Ieſu Chriſto. 4 Gra-
tias ago Deo meo ſemper pro
vobis in gratia Dei quæ data
eſt vobis in Chriſto Ieſu,
5 quod in omnibus diuites fa-
cti eſtis in illo, in omni verbo,
& in omni ſcientia, 6 (ſicut te-
ſtimonium Chriſti confirma-
tum eſt in vobis,) 7 ita vt nihil
vobis deſit in vlla gratia, ex-
pectãtibus reuelationem Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti, 8 qui B
& confirmabit vos vſque in
finem ſine crimine, in die ad-
uentus Domini noſtri Ieſu
Chriſti. 9 Fidelis Deus: per quẽ 1 Th. 5,24.
vocati eſtis in ſocietatem filij
eius Ieſu Chriſti Domini no-
ſtri. 10 Obſecro autem vos fra-
tres, per nomen Domini no-
ſtri Ieſu Chriſti, vt idipſum di-
catis omnes, & non ſint in vo-
bis ſchiſmata: ſitis autem per-
fecti "in eodem ſenſu, & in ea-
dem ſcientia'. 11 Significatum
eſt enim mihi de vobis fratres
mei, ab iis qui ſunt Chloës,
quia contentiones ſunt inter
vos. 12 Hoc autem dico, quòd
vnuſquiſq. veſtrum dicit, Ego
quidem

"eadem mẽte, & eadem ſententia; MS.G.S.

quidem ſum Pauli, ego autem
Act. 18,24. Apollo, ego verò Cephæ, ego
autem Chriſti. [13] Diuiſus eſt
Chriſtus? Nunquid Paulus
crucifixus eſt pro vobis? aut in
nomine Pauli baptizati eſtis?
meo MS.S. [14] Gratias ago Deo quòd ne-
minem veſtrum baptizaui, ni-
Act. 18,8. ſi Criſpum & Caiũ: [15] nequis
dicat quòd in nomine meo
C baptizati eſtis. [16] Baptizaui
autem & Stephanæ domum.
Cæterùm neſcio ſi quẽ alium
*veſtrum o] *baptizauerim. [17] Non enim
miſit me Chriſtus baptizare,
2 *Pet.* 1,16. ſed euangelizare: non in ſa-
pientia verbi, vt non euacue-
tur crux Chriſti. [18] Verbum
enim crucis pereuntibus qui-
dem ſtultitia eſt: iis autem qui
Inf. 2.14. ſalui fiunt, id eſt nobis, Dei
virtus eſt. [19] Scriptũ eſt enim,
Rom. 1,16. Perdam ſapiẽtiam ſapiẽtium:
& prudentiam prudentium
Iſaiæ 9,14. reprobabo. [20] Vbi ſapiens? vbi
Iſaiæ 33,18. ſcriba?

13 Diuiſus eſt Chriſtus.] *Nunquid non Chriſtus vnus eſt quem omnes prædicare debent? Nunquid non ille omnibus authoritatem miniſterij tri uit? à quocunque ex miniſtris Euangelium nuntietur vel doceatur, non idem eiuſdemq́ꝫ Chriſti bonus nuntius eſt? non ad eandẽ ſalutem ab illo vncto hominibus allatam omnis miniſterij ratio rectè pertinet? nónne vnus Chriſtus ſalutis author eſt, qui pro omnibus eſt crucifixus; atq. ad huius mortis & reſurrectionis virtutẽ cõmunicãdam baptiſmus vobis collatus eſt? quod & ipſũ nomẽ docet Patris, Filij, & Spiritus ſancti, in quo baptizati eſtis.*

14 Quòd neminem.] *Ne exiſtimer ideò minus veſter miniſter fuiſſe quòd pauciſſimos baptizauerim, aut ne ideò ad me multi referãtur tanquam ad authorem & non miniſtrum, vtpote à me baptizati; gratias ago quòd cùm euãgelizator publicus extiterim, paucos eosq́ꝫ notiſſimos baptizauerim; itaque ſimplicem & fidelem Euangelij miniſtrum egi, & adeò ſimplicem, vt omnibus meam operam communem & publicam præſtiterim, omnes id docuerim quod omnium ſcire intererat: neque meam facundiam, neque meam ſcientiam exquiſitam humanam vobis oſtentaui, neque quicquam huiuſmodi adhibui ad miniſterium meum, ne crux Chriſti, per quam ſalus hominibus facta eſt, inanis & inefficax, otioſaq́ꝫ maneret.*

18 Verbum enim crucis.] *Namq́ꝫ illa tota ratio illaq́ꝫ expoſitio de cruce Chriſti iis qui nõ rectè atque legitimè de ſalute ſua agunt ſtultitia eſt: non enim admittunt aut excipiũt illum modum, quo Chriſtus homines ſecum crucifixos commori vnà & reſurgere poſtea ſimul facit. videtur illis ſtultitia, atque ita cenſetur & tandem pereunt huiuſmodi. at verò qui credentes ſalutem ſuam diligenter curant, & Chriſti crucem ſibi annuntiatam exoptant, his ſalus communicatur, vt nobis communicata eſt: his itaq́ꝫ illud crucis verbum manifeſtè comprobatur continere virtutem & efficacitatem Dei. hoc autem ſic futurum eſſe prædixerat per Prophetam Deus.*

20 Vbi ſapiens.] *Compellare libet ſingula genera eorum qui vel iudicio vel ingenio, vel ſtudio humano valent, & ſe plurimum aſſequi poſſe exiſtimant, vbi in illorum rationibus inuenient hanc viam ſalutis & vitæ mundo per crucem & mortem ignominiamq́ꝫ afferendæ? nònne re ipſa per Deum effecta, mundi huius ſapientia fatua ſtultaq́ꝫ euaſit?*

21 Nam

21 Nam quia in Dei ſapientia.] *Nam cũ homines in illa quam profitebantur diuinarum humanarumq́; rerũ cognitione ex huius mundi opificio petenda non cognouerint Deũ, imò alienati ſint à Deo; placuit Deo aliam ſimpliciſsimam & certiſsimam viam munire, qua credentes ſalutis ſuæ cognitionem, imò & virtutẽ ipſam Dei, ex quo ſalus efficitur, aſſequerentur. Hæc autem via eſt illa prædicatio crucis Chriſti, quam mundus ſtultam exiſtimat.*

22 *Nec verò hæc ratio aliena eſt à deſiderio totius orbis, hoc eſt, Gentium & Iudæorum, ſi tamen ipſi ſui deſiderij rationem rectè inirent: namque Iudæi petunt ſignum aliquod, quo euidenter cognoſcatur doctrina & diſciplina illa quæ proponitur, vera rectaq́; eſſe. Græci verò ſapientiam tantùm quærunt, qua homines ad perfectionem deduci poſſe putant.*

23 *Nos autem vtrumq; afferimus in vnius Chriſti Ieſu crucifixi Euangelio: prædicamus enim vnctum illum à Deo, eundemq́; crucifixum, cuius mors ignominioſa mundo ſalutem attulerit, & homines Deo reconciliarit: hoc ſimplici noſtro Euangelio Iudæi vehementer offenduntur, quia ſpes illa & perſuaſio tollitur, quam ipſi de legis ſuæ præſtantia habent. Gentibus verò, quorum in ſapientia anteſignani Græci habentur, ſtultitia magna exiſtimatur affirmare vnius hominis crucifixi virtute & efficientia omnes credentes in ipſum, ſaluos fieri.*

ſcriba ? vbi conquiſitor huius
ſeculi ? nónne ſtultam fecit
Deus ſapientiam huius mundi ?
21 Nam quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum :
placuit Deo per ſtultitiam
prædicationis ſaluos facere D
credentes.
22 Quoniam & Iudæi ſigna petunt , & Græci
ſapientiam quærunt :
23 Nos
autem prędicamus Chriſtum
crucifixum , Iudæis quidem
ſcandalum , Gentibus autem
ſtultitiam,
24 ipſis autem vocatis Iudæis atque Græcis
Chriſtum Dei virtutem &
Dei ſapientiam.
25 quia quod
ſtultum eſt Dei , ſapientius
eſt hominibus : & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt
homi-

24 Ipſis autem vocatis.] *Vtriſq; autem tum Iudæis tum Græcis, qui vocati per Euangelium venire voluerint ad vocationem, prædicamus Chriſtum : quem cùm illi in vocatione manentes acceperint, experientur eſſe ipſam virtutem Dei, non tantùm ſignum, vt Iudæi petunt, ſed ipſam virtutem, quam eandem experientur & Græci eſſe altiſsimam & profundiſsimam ſapientiam Dei: in Chriſto enim ſunt omnes theſauri ſapientiæ.*

25 Quia quod ſtultum.] *Hoc myſterium Chriſti crucifixi vbi vocati homines experti cognouerunt, planè fatentur illud quod mundus ſtultum putat de Deo per Euangelium prædicato eſſe ſapientius quàm omnium hominum ſapientiam, idq́; infinito interuallo, & illud quod videtur eſſe infirmum & inefficax iis qui ſignum potentiæ atque virtutis petunt, eſſe fortiſsimum vltra hominum omnium, quotquot vnquam exſtiterint, potentiam & virtutem efficacitatemq́; omnem.*

26 Videte

eſt hominibus.[26] Videte enim
vocationem veſtram fratres,
quia non multi ſapientes ſe-
cundum carnem, non multi
potentes, non multi nobi-
les:[27] ſed quæ ſtulta ſunt mũ-
di, elegit Deus, vt confun-
dat ſapientes. & infirma mun-
di elegit Deus, vt confundat
fortia:[28] & ignobilia mundi,
& cõtemptibilia elegit Deus,
& ea quæ non ſunt, vt ea quæ
ſunt deſtrueret:[29] vt non glo-
rietur omnis caro in cõſpectu
eius.[30] Ex ipſo autem vos eſtis
in Chriſto Ieſu, qui factus eſt
Iere.23,5,6. Iere. 9,22,23 nobis ſapiẽtia à Deo & iuſtitia
& ſanctificatio & redemptio:
[31] vt quẽadmodum ſcriptum
2 Cor.10,17. eſt, Qui gloriatur, in Domino
glorietur.

CAP. II.

A Sup.1,17. ET[1] ego cùm veniſſem ad
vos fratres, veni non a in
a per ſublimitatẽ 2 MS. G. ſublimitate ſermonis aut ſa-
pientiæ, annuntians vobis te-
ſtimoniũ Chriſti.[2] Non enim
iudicaui me ſcire aliquid inter
vos

26 Videte enim vocationem veſtram.] *Huius rei à me explicatæ teſtimonio eſſe poſſũt ij qui apud vos primùm vocati ſunt, & hi qui primi vos vocauere: perſpicuum enim eſt, nihil acceptum ferri poſſe in hac re ſapientiæ, nobilitati, aut potentiæ humanæ: neque enim vocatores ipſi, neque vocati aliqua copia ſapientum ſecundum carnem, vel potentum vel nobilium, ita vt huiuſmodi conditionũ authoritas in cauſa eſſe dici poſſit cur Chriſtiana religio apud vos ſuſcepta fuerit: imò eos qui mundo exiſtimabantur ſtulti, elegit Deus tam ad docendũ, tum ad diſcendum verũ hoc quod prædicamus, vt confundat & pudefaciat ſapientes, qui ſapientiæ ſuæ rationibus neque aſſequi neq; docere hoc potuerunt: & ignobiles mundi cõtemptibilesq; elegit Deus, & eos qui exiſtere minimè exiſtimarentur, ac tanquam nihil reputarẽtur, vt confundat & pudefaciat, imò vt aboleat eos qui firmiſſimi efficaciſſimiq;, magnæq; authoritatis in mundo habentur, ita vt nihil iactare poſſint homines à ſe præſtitũ in hoc vocationis officio; nihil, inquã, humanũ poſſit numerari quaſi efficax ad hãc rẽ in cõſpectu Dei.*

30 Ex ipſo autem.] *Cùm manifeſtum ſit non fuiſſe adhibitos ſapientes, potentes, & nobiles, quorum opera & authoritate vos vocaremini, tamen cùm vocati ſitis, ſanctitudinisq; diuinæ donum, ij qui hac vtimini cõditione, acceperitis; apparet clarè ipſius Dei munere vos eſſe in Chriſto, qui factus eſt à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio & redemptio; nobis, inquam, factus eſt & conſtitutus, vt qui ſapientia Dei eſt, qui iuſtitia ipſa eſt, qui ſanctitudo ipſa eſt, qui pretioſiſſimus eſt, hæc omnia quæ eſt, in noſtram ſalutem conferret: ita fit veriſſimum id quod eſt ſcriptum, atque ita eſt ſentiendum & obſeruandum, vt qui gloriatur, in Domino glorietur.*

IN CAP. II.

1.2 Et ego cùm veniſſem.] *Cùm autem omni ex parte demonſtratum ſit, ſalutis veſtræ authoritatem ad vnum Deum per Ieſum Chriſtum referendam, & id veſtro etiam exemplo comprobauerim, hoc etiam addendum duxi, quod ab initio cùm ad vos venirem, nihil aliud vobis propoſui aut oſtendi, quàm hoc ipſum quod res habet, idq; initio vocationis veſtræ: quæ cùm*

vobis contigerit citra ſapientiam, citra facundiam vllam humanam, citra aliā humanā authoritatem quam ego præferrem; oſtendebat planè eam eſſe certam atque Deo delectam viam. Cùm enim venirem, non vſus ſum ſapientiæ aut facundiæ humanæ genere aliquo, cùm annuntiarem vobis myſterium illud ampliſſimum Dei, ſiue teſtimonium quo teſtamur Chriſtum eſſe veritatem neque enim quicquam mihi iudicaui dignum quod ſcirem, & ſcire me profiterer, atque vobis exponerem, niſi Ieſum vnctum à Deo ſalutarem, quod ex nomine Ieſu interpretatus ſum, id ſalutem vnctum hominum eumq́; crucifixum id præſtitiſſe. Atq; hoc fuit totū & perpetuum legationis meæ argumentum, quod ipſe non humana authoritate atque potentia vſus exponebam, ſed vt imbellis ac firmus parum, qui humanæ potentiæ viribus non vi reſiſtere paratus eſſem, nec arrogantia aliqua, ſed tremore & timore; hoc eſt, maxima & accuratiſſima obſeruatione ſimplicitatis in officio meo faciendo, nequid ineſſe videretur, nequid à me expectaretur humanum, quod ipſe quidem minimè eram exhibiturus. Omnes obſeruabam, omnibus tanquam miniſter inſeruiebam, nihil mihi arrogabam, nihil præferebam præter muneris officijq́; mei integritatem.

vos niſi Ieſum Chriſtum, &
hunc crucifixum. [3] Et ego in Act. 18, 3.
infirmitate & timore & tremore
multo fui apud vos: [4] &
ſermo meus & prædicatio Sup. 1, 17.
mea non in perſuaſibilibus
humanæ ſapientiæ verbis, ſed
in oſtenſione ſpiritus & virtutis:
[5] vt fides veſtra non ſit in B
ſapiētia hominum, ſed in virtute
Dei. Sapientiā autem loquimur
inter perfectos. [6] ſapientiam
verò non huius ſeculi,
neque principū huius ſeculi,
qui deſtruuntur: [7] ſed loquimur
Dei ſapiētiam in myſterio,
quę abſcondita eſt, quā
prædeſtinauit Deus ante ſe-
cula

3.4.5 Et ſermo meus.] *Quod verò ad orationem attinet, ſimpliciſſimam ſemper elegi & ſeruaui, nihilq́; alienum à rei ipſius, de qua agerem, ratione & ſententia, tantumq́; mihi fuit cura exponendi rem ipſam ſermone communi, & ad populi captum accommodato. Quod verò ad ornamenta & argumenta attinet, quæ ad ſui perſuaſionem humana ſapientia magno ſtudio comparare ſolet, ab iis omnino abſtinui, ipſa re & veritate abundè inſtructus, quā manifeſta virtute oſtendebam; virtutem inqua, Spiritus ſancti qui per Chriſtum datur credentibus, & efficacitate ſanitatum, aliorumq́; ſignorum diuinorum: ita vt fidem vobis non hominum ſapientia, ſed Dei virtus manifeſtis exemplis probata fecerit.*

6 Sapientiam loquimur.] *Atque hæc quā diximus, veriſſima & certiſſima ratio eſt homines ad veritatem inſtituendi, iactis fundamentis in Chriſti crucifixi virtute & efficiētia: quam efficientiam illi qui experti fuerint, atq; diuino ſpiritu aucti & repleti, perfectionem quandam donante Deo obtinent. quam animales homines intelligere non poſſunt: eam qui obtinent, perfecti vocantur, redduntúrq́; donei ad cognoſcenda magna diuinarum rerum myſteria. cum huiuſmodi perfectis nos communicamus magnos ſapientiæ theſauros à Deo nobis concreditos. eſt autem hæc ſapientia nulla ſui parte ſimilis huius ſeculi ſapientiæ inani & caducæ.*

7 Quæ abſcondita eſt.] *Illam quam olim Deus abſconditam eſſe voluit ſeculis & generationibus, idémq́; præfiniuit ante ſecula, tēpore hoc beato noſtro reuelandam & cōmunicandam.*

8 Quam

cula in gloriam noſtrã. [8] quam
nemo principum huius ſecu-
li cognouit: ſi enim cogno-
uiſſent, nunquam Dominum
C gloriȩ crucifixiſſent. [9] Sed ſicut
Iſaia 64,4. ſcriptum eſt, Quod oculus nõ
vidit, nec auris audiuit, nec in
cor hominis aſcẽdit, quæ præ-
parauit Deus iis qui diligunt
illum. [10] nobis autem reuela-
uit Deus per ſpiritum ſuum.
Spiritus enim omnia ſcruta-
tur, etiã profunda Dei. [11] Quis
enim hominum ſcit quæ ſunt
hominis, niſi ſpiritus hominis
qui in ipſo eſt? ita & quæ Dei
ſunt nemo cognouit, niſi ſpi-
ritus Dei. [12] Nos autem non
-3 MS. S. ſpiritum ⁻huius' mundi acce-
pimus, ſed ſpiritum qui ex
Deo eſt: vt ſciamus quę à Deo
2 Pet. 1,16. donata ſunt nobis: [13] quæ &
loquimur nõ in doctis huma-
næ ſapientiæ verbis: ſed in
ſancti 2 MS. S. doctrina Spiritus, ſpiritua-
libus ſpiritualia comparãtes.
[14] Ani-

8 Quam nemo.] *Eſt autem hæc ſapientia, quam nemo Principum huius ſeculi tam viſibilium quàm inuiſibilium cognouit: ſi enim cognouiſſent tãtam virtutem ineſſe Chriſto, tantamq́ gloriam illi eſſe ex natura diuina cum humana communicatam, nunquam crucifixiſſent Dominum illum tantæ maieſtatis & gloriæ.*

9 Sed ſicut ſcriptum eſt.] *Illam ſapiẽtiam nos prædicamus, myſteriorum cauſa cuius ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, &c.*

10 Nobis autem.] *Ea quæ humani ſenſus virtute humanæq́ mentis acie attingi non poſſunt, Deus benignitate maxima hoc tempore vſus nobis reuelauit per Spiritum ſanctũ ſuum, quem nobis communicauit. eum ſpiritum qui habet, docetur & intelligit huiuſmodi ſapientiæ myſteria, ſpiritu ipſo efficiente, qui ſcrutatur omnia, etiam profunda Dei, quæ etiam ſi altiſſima ſunt, penetrat, vtpote qui Patri vnus cum Filio ſit.*

11 Quis enim hominum.] *Namq́ cogitata humana atque affectus eos qui intra hominem fiunt, nemo noſcere poteſt, etiam cogitando & diuinando, niſi idem ipſe ſpiritus humanus qui intra hominem eſt: qui ſi velit, aperire & exponere ſuos motus poteſt; ſi nolit autem, poteſt celare aut diſſimulare. ita & quæ ſunt Dei arcana & profunda cogitata, nemo cognouit niſi Spiritus Dei: quem qui habuerit ex illius dono, cognoſcere poterit arcana Dei. nos autem non accepimus ſpiritum ſapientiæ mundanæ, quam profiteamur, ſed ſpiritũ illum, illum (inquam) qui ex Deo eſt, ex Deo Patre & Filio procedit, ex Deo docet & reuelat ea quæ ex Deo ſunt diuina. ita vt ſciamus quantum interſit inter ea quæ mundus ſapere poteſt, & ea quæ gratis à Deo nobis donata ſunt cum hoc ſpiritu.*

13 Quæ & loquimur.] *Spiritualia ſapientiæ huius myſteria loquimur inter perfectos, vt diximus, quæ imperfectis explicari & capi non poſſunt, tum ob rerum ipſarum magnitudinem & profunditatem, tum ob ſermonis præſtantiam, à communi atque etiam ab artificioſiſſimo ſapientum mundi ſermone longè differentem; tum etiam ob auditorum ipſorum incomparabilem diuerſitatem: rebus enim ſpiritualibus ſpiritualem ſermonem coniungimus, atque ita cum ſpiritualibus agimus.*

14 Animalis autem homo non D
percipit ea quæ ſunt ſpiritus
Dei: ſtultitia enim eſt illi, &
nō poteſt intelligere: "quia ſpi- "ea quæ 4 MS "quæ 2 MS.
ritualiter "examinatur. 15 Spi- "examinantur 6 MS. R. Q. n.
ritualis autem iudicat omnia;
& ipſe à nemine iudicatur.
16 Quis enim cognouit ſen- *Iſaiæ* 40, 13. *Sap.* 9, 13. *Rom.* 11, 34.
ſum "Domini, qui inſtruat "Domini? aut quis inſtruxit eum? MS q.
eum? Nos autē ſenſum Chri-
ſti habemus.

CAP. III.

1 ET ego fratres non potui A
vobis loqui quaſi ſpiri-
tualibus, ſed quaſi carnalibus.
Tanquam paruulis in Chri-
ſto, 2 lac vobis potum dedi, nō
eſcam: nondum enim pote-
ratis. ſed nec nũc quidem po-
teſtis: adhuc enim carnales
eſtis. 3 Cùm enim ſit inter vos
zelus & contẽtio, nónne car-
nales eſtis, & ſecũdum homi-
nem

14 Animalis.] *Huius generis res & verba etiam non poſſunt percipi ab homine qui nondum eſt ſublatus ad altiorem auditionẽ, quàm illam Adæ facti in animam viuentem: non poteſt, inquam, hæc cognoſcere homo animalis, quia non eſt capax: maiora ſunt quàm vt ab eo capiantur, imò ſtultitia eſt illi huiuſmodi rerum & verborum genus, & non poteſt intelligere ea quæ ſua natura ſpiritualiter examinari & diiudicari oportet; hoc eſt, ex diuini Spiritus virtute, ſapientia, & iudicio, à qua facultate animalis homo quàm longiſsimè abeſt.*

15 Spiritualis autem] *& animalia & ſpiritualia diſcernere, diiudicareq́ poteſt, & ipſe à nemine iudicatur, cùm nō ſecundùm carnem ambulet, ſed ſecundum ſpiritum, qui intelligi & cognoſci niſi à ſpiritualibus non poteſt.*

16 Quis enim cognouit.] *Apertè enim hoc homini negatum eſſe Iſaias aſſeuerauit, ſenſum, hoc eſt, mentem Domini cognoſcere, neque quenquam eſſe qui prius inſtruat Dominum quemadmodum agere, conſulereq́ oporteat his aut illis rebus, ſed Deum ſua natura ſapientiſsimum omnem aliam mentem infinito interuallo præcedere, tum in iudicando cognoſcendoq́, tum in decernendo: quòd ſi vos dicimus poſſe loqui ſapientiam, & cognoſcere profunda Dei, id ex eo eſt quod ſenſum mentemq́ habemus Chriſti in nobis manentis.*

IN CAP. III.

1 Et ego fratres.] *Ex his quas ſuperius cōmemoraui cauſis non potui vobis, cùm Euangelium nuntiarem, loqui tanquā ſpiritualibus, ſed vt hominibus ſanæ quidem mentis & veſtri boni cupidis, verùm animalibus adhuc & carnalibus, apud quos agendum eſſet rationibus & verbis hominis ingenium & captum non ſuperantibus, veluti pueris, infantibus in Chriſto: nam quamquam adultæ ætatis eſſetis, tamen rudimentis cognitionis Chriſti inſtituendi eratis: ideò lacte facili potatu vos alere cœpi, non eſca firmiori, & ſolidiore cibo, quem minimè poteratis concoquere, exſpectans vos illo cibo primùm paſtos, adultiores futuros ac tandem vim illam Spiritus Chriſti accepturos Dei dono, vt poſtea de his magnis myſteriis vobiſcum agerem. doleo autem vehementer quòd non vlterius profeceritis, ita vt vix illa teneatis prima rudimenta, imò carnis tantùm ruditatem referatis, iis perturbationibus commoti, quæ mentem non ſatis inſtructam, & affectus inquietos arguunt.*

4 Cùm

nem ambulatis? [4]Cùm enim
quis dicat, Ego quidem ſum
Pauli, alius autem, Ego Apol-
*carnales 3 MS. G. S. lo: nōne *homines eſtis? Quid
igitur eſt Apollo? quid verò
B Paulus? [5]Miniſtri eius cui cre-
didiſtis, & vnicuiq. ſicut Do-
minus dedit. [6]Ego plantaui,
Apollo rigauit: ſed Deus in-
crementū dedit. [7]Itaque neq.
qui plātat eſt aliquid, neq. qui
Pſal.61,13. Galat.6.5. rigat: ſed qui incrementū dat,
Deus. [8]Qui autē plātat & qui
rigat, vnū ſunt. Vnuſquiſq. au-
tē propriā mercedem accipiet
ſecundū ſuum laborem. [9]Dei
enim ſumus adiutores: Dei
agricultura eſtis, Dei ædifica-
tio eſtis. [10]Secundum gratiam
Dei quę data eſt mihi, vt ſapiēs
architectus fundamentū po-
ſui:

4 Cùm enim quis dicat.] *Vel ſi vnus veſtrum hoc modo agat inter vos, & ab aliis non redarguatur & inſtruatur, manifeſtum fuerit cæteros eſſe rudes veritatis cognoſcendæ, nedum cùm inter plures huiuſmodi ſint contentiones, arguimini eſſe carnales, inter quos liuor ſtudiumq́; inane partium alatur, adhuc verſamini in humani ſenſus perturbationibus tametſi donis præditi ſitis.*

5 Quid igitur eſt Apollo?] *Quidnam authoritatis eſt Apollo, quid Paulo, nónne miniſterij? ſed miniſterium ad eum refertur cuius miniſter aliquis eſt, non ad ipſum miniſtrum. quidnam illi egerunt apud vos, niſi vt in Chriſtum crederetis? ergo omnis eorum authoritas & actio ad Chriſtum eſt referenda. deinde ſi ſpectetis quid virtutum aut partiū in vnoquoq; fuerit, quidquid id erat ad eum à quo acceptū fuit, hoc eſt, ad creditorem referri oportuit: denique ipſum euentū obſeruare oportuit, cuius cauſa & miniſtri inſtituti, & miniſteria miniſteriorumq́; dona ſunt exercita. hoc fuit veſtra eruditio, atque ex eruditione conſecutus profectus. hunc nō Pauli, non Apollûs, ſed Dei virtus in vobis effecit & probauit; vos verò in miniſtris tanquam authoribus inhæretis, & vt de effectu in vos contendatis, confertis miniſtros inter ſe.*

6. 7. 8. Ego plantaui.] *Ieci prima ſemina Euangelio Chriſti prædicādo; credidiſtis Euangelio; additus eſt Apollo qui vos baptizaret; ſed vt hæc ſemina viuerent & pullularent in vobis, author fuit Deus. qui autem plantat & qui rigat, miniſterij authoritate vnum ſunt, atque vno nomine in agriculturæ ſermone appellātur, videlicet miniſtrorum operis, neque terræ ipſius in qua laborant eſt diiudicare vter plus fecerit, vter magis iuuerit: neq. ipſorum etiam miniſtrorum eſt à terra exſpectare ſui operis mercedem aut laudem, ſed facere diligenter ac ſedulò quod iuſsi ſunt, & mercedem exſpectare ab ipſo Domino operis.*

9 Adiutores.] *Cooperatores Dei ſumus, ab illo accepimus authoritatem & facultatem miniſterij quo vtimur; ergo quidquid operamur, ex illa authoritate & facultate operamur, nos ſtudium, fidem, ſedulitatemq́; adhibemus vt id fiat quod fieri ipſe vult. Hæ ſunt noſtræ partes, atque ita vti diximus, comparatæ: veſtræ autem ſunt, vt vos cultui, exercitationi atque inſtitutioni obſequentes præbeatis, vt aruum & ædificatio: namq; Dei agricultura eſtis, Deus vos tanquam aruum excolit, & Dei ædificatio ſui templi partem ex vobis ædificat: templi (inquam) in quo ipſe inhabitet. poſſunt autem cōplures adhiberi miniſtri ad vtrumq; opus agricolationis & ædificationis ex authoritate & voluntate domini operis. ego munus meum ſedulò ſuſcepi & ſuſtinui. Dei dono creditū mihi eſt munus fundamenti apud vos iaciendi: ieci quidem*

*ſecundum artem & facultatē ſimpliciſſimum
& ſolidiſſimum fundamentum, & probatum:
illud fundamentum fuit Chriſti crucifixi Euā-
gelium, vobis propoſitum ad cognoſcendum &
credendum: credidiſtis: feci quod mihi erat in-*
12 *iunctum. Si quis ædificauerit ſuper hoc*
13 *fundamentum, virtutē ipſam Chriſti præ-
ſtantiſſimam vobis afferendo, aut ſapientiam,
aut virtutes alias, ſpiritusꝗ; dona adiungendo,
quibus ædificium creſcat & ornetur; aut ſi quis
etiam adiungat humanas artes, ſapientiā, elo-
quentiam, vel ſcientiā, vel argutias, & eiuſmo-
di, quæ ingenioſæ quibuſdam videntur, & ad
ædificationem commodè afferri exiſtimantur:
tamen diem eſſe conſtitutam exiſtimēt omnes,
qua periculum faciendum eſt operis à ſingulis
poſiti, eritꝗ; hoc periculū per ignem arcanum
& penetrantiſſimum atque efficaciſſimum, ex
Dei iudicio ad hanc rem paratum. ignis, in-
quam, ille probabit quale cuiuſque opus ſit. ſi
cuius opus ſuper fundamentum illud ſuperædi-
ficatum, vbi examinatum fuerit, tamē manſe-
rit; illud opus probatiſſimū euadet, atꝗ; opera-
rius mercedem accipiet à domino operis. illud
verò opus quod arſerit exuſtumꝗ; fuerit, ab
omni mercede erit alieniſſimū, ita vt poſiti ope-
ris, temporis, curæ, induſtriæ atque etiam ſpei
damnum faciat operarius ille. de ipſo autē ope-
rario ſi roger an ſeruandus ſit: reſpondeo, ipſum
etiam igni illo corripiendum; Seruabitur ita ni-
mirum quaſi per ignem.*
18 *Cùm hæc omninò ſimplicitas veriſſima ſit
quam oſtendimus; hoc eſt, mundi ſapientiā eſſe
ſtultā; nemo ex vobis tam ex diſcipulis quàm
ex miniſtris in errorem ſpontè deducatur ſua
culpa, opinione, & perſuaſione ſapientiæ, quæ
tamen ſapientia non ſit illa quā dicimus à Deo,
ſed humana. hic qui hoc modo ſapiens eſt in
hoc ſeculo, ſtultus potius fiat; hoc eſt, illi ſapiētiæ
nuntium remittat, vt fiat ſapiens ex diuino do-
no ſapientiæ Dei: atque adeò non poterit
commodius vti ſapiētia illa, quàm ſi eā abijciat,
ſtultumꝗ; ſe & nihil intelligentem agnoſcat. hoc enim pacto effugiet ſententias illas in Scri-
pturis decantatas, Sapientes ipſa ipſorum aſtutia inuolutos capi à Deo.*

ſui: alius autem ſuperædificat.
Vnuſquiſq. autē videat quo-
modo ſuperędificet. [11] Funda-
mentū enim aliud nemo po-
teſt ponere, pręter id quod po-
ſitum eſt: "quod' eſt Chriſtus *qui; MS.
Ieſus. [12] Si quis autem ſuperæ- C
dificat ſuper fundamētū hoc,
aurum, argētum, lapides pre-
tioſos, ligna, fœnū, ſtipulam,
[13] vniuſcuiuſq; opus manife-
ſtū erit: Dies enim ⁻Dñi' decla- - 3 MS. G.S.
rabit, quia in igne reuelabi-
tur: & vniuſcuiuſq. opus quale
ſit, ignis probabit. [14] Si cuius
opus manſerit quod ſuperędi-
ficauit: mercedē accipiet. [15] Si
cuius opus arſerit, detrimentū
patietur: ipſe autē ſaluus erit;
ſic tamē quaſi per ignē. [16] Ne-
ſcitis quia templum Dei eſtis:
& Spiritus Dei habitat in vo-
bis? [17] Si quis autem templum D
Dei violauerit, diſperdet illū
Deus. Templū enim Dei ſan- *Inf. 6, 19.*
ctū eſt: quod eſtis vos. [18] Ne- *2 Cor. 6, 16.*
mo ſe ſeducat: ſi quis videtur
inter vos ſapiens eſſe in hoc
ſeculo, ſtultus fiat vt ſit ſa-
piens. [19] Sapientia enim huius
mundi,

21 Nemo

mundi, ſtultitia eſt apud Deū.
Iob 5,13. Scriptum eſt enim: Compre-
hendam ſapientes in aſtutia
Pſal.93,12. eorum. 20 Et iterum, Dominus
nouit cogitationes ſapiētium
quoniam vanæ ſunt. 21 Nemo
itaq. glorietur in hominibus.
Omnia enim veſtra ſunt: 22 ſi-
ue Paulus, ſiue Apollo, ſiue
Cephas, ſiue mundus, ſiue vi-
ta, ſiue mors, ſiue præſentia,
ſiue futura, omnia enim ve-
ſtra ſunt: 23 vos autem Chriſti:
Chriſtus autem Dei.

CAP. IIII.

A SIc 1 nos exiſtimet homo vt
2 Cor.6,4. miniſtros Chriſti, & diſ-
penſatores myſteriorum Dei.
2 Hic iam quæritur inter diſ-
pēſatores vt fidelis quis inue-
niatur. 3 Mihi autē pro mini-
mo

21 Nemo itaque.] *Igitur neque miniſtri in diſcipulis, neque diſcipuli in miniſtris glorietur vt in hominibus; quia in homine nulla eſt iactatio, qua homo eſt ad hanc rationē ſalutis, neq; in ipſorū actibus & facultatibus tanquā ad illos eoſdem relatis: Namq; veſtri cauſa ſunt illis hæc credita ad veſtram ædificationem. habeantur illi quidem pro miniſtris, quod ad obſequium illis præſtandum ad ædificationem veſtri: ſed ne quis id quod eſt Dei illis tribuat, atque illos authores ſuos faciat: omnia enim hæc adminicula ad vos inſtruendos cōparata ad vos referuntur in vſum; veſtra igitur ſunt: vos autē Chriſti vos ad ſe vocantis: Chriſtus autē Dei, à quo ille in hūc mundum ſalutis veſtræ cauſa eſt miſſus.*

IN CAP. IIII.

1 Sic nos exiſtimet.] *Neque tamen miniſtrorum & operariorum nullam rationem ab aliis hominibus habēdā eſſe aio, quinimo oportere de nobis ita exiſtimare, atque de miniſtris Chriſti, & recipere nos nomine miniſtrorum Chriſti, ac ſi Chriſtus ipſe recipiatur, eamq; tribuere authoritatem vnuſquiſque nobis debet, quæ diſpenſatoribus myſteriorum Dei debetur. ita fiet vt nullæ contentiones de miniſtris ſint, nemoq; miniſtrum aliū contemnat, alium ſuſpiciat pro ſui arbitratu & ſtudio, ſed à ſingulis miniſtris id exſpectet & accipiat quod miniſtratur ex authoritate legitima. illud autem reliquum eſt, vt quæratur & quæri ſolet in diſpenſatoribus, fides videlicet & ſedulitas in miniſteriis exercendis, atque hoc in ipſis probetur, & magna obſeruantia ſine contentione tamen excipiatur.*

3 Mihi autem.] *Neque verò hoc propono, vt me apud vos collaudem, fidelitatem & ſedulitatem prædicans propriam, aut velim proponere me vobis iudicandum & probandum; vobis, inquam, aut vlli hominum iudicio, ita vt diem ſtatui mihi apud homines poſtulem, quo de officio ſedulitateq; mea ſit mihi agendum, & vobis iudicandum: minima profectò omnium curarū hæc mihi eſt, vt qui id ſtudeam præcipuè, vt meum munus ſanctè diligenterq; exerceam, & iudicium de me ei potiſſimum permittam, cuius eſſe proprium ſcio, eiq; me probare enitar. itaque nunquam in hanc partem cogitationes meas confero, vt me ipſum diiudicem: quanquam enim non ſum mihi conſcius officij aliqua parte deſerti aut neglecti; non ideò ego vel ſententiā pro me pronuntio quòd iuſtus ſim, vel ab hominibus me iuſtum, fideliſſimum, atque integerrimum pronuntiandum exſpecto; huius enim rei iudicium Domino ipſi, à quo munus iniunctum ſuſcepi, relinquo; cuius & proprium & certiſſimum & integerrimum illud eſt: atque ita profiteor non mea, ſed communi cauſa miniſteriorum omnium hæc apud vos à me agi.*

4 Itaque

mo eſt vt à vobis iudicer, aut
ab humano die. ſed neq. me-
ipſum iudico. 4 Nihil enim
mihi conſcius ſum: ſed non in
hoc iuſtificatus ſum: qui au-
tem iudicat me, Dominus eſt.
5 Itaq. nolite ante tempus iu-
dicare: quoaduſq. veniat Do-
minus, qui & illuminabit ab-
ſcondita tenebrarum, & ma-
nifeſtabit cõſilia cordium: &
tunc laus erit vnicuiq. à Deo.
6 Hæc autem fratres transfigu-
raui in me & Apollo, propter B
vos: vt in nobis diſcatis, ne ſu-
prà quàm ſcriptum eſt, vnus
aduerſus alterum infletur pro
alio. 7 Quis enim te diſcernit?
Quid

4 Itaque nolite.] *Acta, inquam, à me hæc ſunt, vt vos moneam ne vos conſtituatis iudices præmiorum & laudis atque commendationis quorundam miniſtrorũ, & vituperationis aliorum, ex contentione & priuatis veſtris iudiciis intempeſtiuis: vtimini potius & fruimini miniſterio & ſedulitate & fidelitate eorũ qui apud vos operam ſuam rectè ponunt, ſine iſta cõtentione collationum & priuatorum ſtudiorum, donec veniat ille qui maximus cognitor integerrimusq; iudex, idemq; totius huius negotij Dominus eſt; ille enim ſingulorum fidelitatem & ſedulitatẽ propria & aptà laude eaq; planè diuina & ſolida proſequetur. igitur ſi laudandi ſtudio hoc facitis, omnes laudate & probate, fideliter, inquam, agẽtes omnes abſque vlla priuata comparatione & contentione. ſin verò iudicandi & præmia conferendi laudis & reiectionis, hoc veſtrum non eſt vt alij alios ſeligãt, & ſibi proponant, alios reiiciant; alij nullos agnoſcant, & Chriſtum tãtùm appellent, quaſi Chriſtus non ſit in ſuis miniſtris: planè intempeſtiuum, planè à vobis alienum hoc eſt; diſcordiarum & factionum ſeminaria hæc ſunt, ex quibus nihil niſi inutile & incommodum naſci exſpectariq; poteſt.*

6 Hæc autem fratres.] *Tam vos qui miniſtri eſtis, quàm qui miniſteriis vtimini. nolui ſingulorũ in hoc genere errata notare, ſed rem ipſam docens, exemplum in me & Apollo ad explicandum conſtitui, vt cùm nos, qui primi vobis fuimus miniſtri, nullam apud vos gloriam, nullam laudem nobis vindicare aut aſſerere velimus, neque præſcripti nobis muneris rationem excedere, ſic & vos ab iſtis contentionibus abſtineatis, neque velitis arrogare & præſumere vobis aliquid vltra id quod ex diuino conſilio ac iudicio ſcriptum eſt: ita fiet, vt neque miniſter aliquis diſcipulorum, neque diſcipuli miniſtrorum cauſa intumeatis, & inflemini contentionibus & liuoribus turgentes aduerſus aliũ.* 7 Quis enim te diſcernit?] *Te autẽ miniſtrum, qui te præferendũ meritò aliis putas, rogo, Quis iudex te diſcernit, præſtantemq; pronuntiat, & ſolum habendũ colendumq; miniſtrum aſſerit, cæteros reiiciendos? quod tu & fieri pateris, &, vti videtur, cupis, factumq; probas. num te Deus diſcernit & ſeparat à grege cæterorum? atque huius diuini de te iudicij nullum ſignum oſtendes certum. num homines te diſcernunt? ſed vnde hominibus tam certum iudicium contentioſis & inflatis, vt tu illud etiam inflatus ſequare? quòd ſi dicas tibi eſſe facultates præſtantiſſimas, vel ſcientiæ, vel facundiæ, vel linguarum, vel interpretationum, quas alius exæquet nemo; ſunt ne tibi propriæ illæ, atq; à te tua virtute comparatæ, inuito & renuente Deo, an tibi à Deo conceſſæ? habéſne aliquid quod non acceperis ex virtutibus & facultatibus omnibus, quæ probari in te poſſunt? quòd ſi accepiſti, cur tibi id arrogas quod tuum non eſt, ſed eius à quo accepiſti? cur non potius id agis, non vt te ex illis commendes,*

ſed

Quid autem habes quod non
accepiſti? Si autem accepiſti,
quid gloriaris quaſi non acce-
peris? 8 Iam ſaturati eſtis, iam
diuites facti eſtis: ſine nobis
(ᵃregnaretis 9 MS.) regnatis: & vtinam ᵃregnetis,
(ᵇregnaremus 5 MS.) vt & nos vobiſcũ ᵇregnemus.
9 Puto enim quòd Deus nos
Apoſtolos nouiſſimos oſten-
dit, tanquã morti deſtinatos:
quia ſpectaculum facti ſumus
mundo, & angelis & homini-
bus. 10 Nos ſtulti propter Chri-
ſtum: vos autem prudentes in
Chriſto. nos infirmi: vos autẽ
fortes. vos nobiles, nos autem
ignobiles. 11 Vſq. in hanc ho-
ram & eſurimus, & ſitimus,
& nudi ſumus, & colaphis
cædimur, & inſtabiles ſumus,
(Act. 20, 34. 1 Theſ. 2, 9. 2 Theſ. 3, 8.) 12 & laboramus operãtes ma-
nibus noſtris. maledicimur: &
benedicimus. perſecutionem
pati-

ſed vt illis rectè & fideliter vſus Deum laudes, authoremq́ oſtendas, & hominum omnium, quorum cauſa te iis dotibus auxit, amatorem probes.

8 Iam ſaturati eſtis.] *Atqui iam ſcio vnde vobis hoc vitium naſcatur: ex ea re nimirum quam vos maximi facitis, ex quiete, pace, & tranquillitate, qua abutimini, vobis videmini reges: quaſcunque virtutes & facultates diuino munere adepti fueritis, eas vobis arrogatis: vſque adeò vos beatos exiſtimatis, vt præ vobis cæteros cõtemnatis omnes: vos ſaturos, diuites, atque adeò reges exiſtimetis, vobis nihil indigere affirmetis: atque vtinam contingat vobis vt regno illo ſpirituali regnetis; hoc enim non tantũ non inuideremus vobis, ſed maximè gratularemur, vt vobiſcum regnaturi, & maximè gauiſuri, qui nunc veſtra cauſa in dolore & cura ſumus. gratulor igitur vobis iſtam ſortem, ſi tamen certam iam obtinetis; iſtam quietem, iſtam ſaturitatem, iſtas diuitias, iſtud regnum, ſi verè ita ſunt appellanda, ſi hæc ſimul cum Chriſto verè & plenè vobis ſunt.*

9 *Nam quod ad nos attinet, id profectò eſt quod vos videtis, & quamobrem nos contemnitis præ vobis; nimirum quod ad humana commoda attinet nos eſſe infima conditione Apoſtolorum omnium: Puto enim, vt vos fortaſsè dicere ſoletis, quòd nos Deus deſignarit & oſtenderit nouiſſimos inter Apoſtolos, qui cum Chriſto nõ fuerimus verſati, ſed tamen delegerit poſtremos, vt omnibus incommodis vitæ atque adeò morti ipſi exponeret.*

10 Nos ſtulti] *ſumus, vt vos dicitis; nos ſtulti, qui variis periculis obiiciamur propter Chriſtum, quo nomine vos, vti videmini, ſuauius & commodius vtimini, qui prudentes eſtis, & id in Chriſto: declinatis pericula & effugitis damna, & tamen Chriſtiani Chriſtiq́ miniſtri eſtis, & in Chriſto eſtis; hoc eſt, gloriamini in Chriſto. nos variis laboribus vexati, metu & timoribus non rarò perculſi, infirmitatis & debilitatis ſpecimen apertum præbemus; vos verò fortes nihil hactenus paſſi, neminem metuitis, neminem fugitis, manetis firmi & quieti in ſedibus veſtris. Vos glorioſi eſtis, qui laudamini paſſim & publicè, veſtramq́ gloriam apud Gentes retinetis; nos verò & apud noſtros & apud exteros ignominioſi, honore carentes humano, probris & ignominia affecti.* 11 Inſtabiles ſumus.] *Nullum locum habemus in quo quieti conſiſtamus.*

patimur: & ſuſtinemus. 13 bla-
ſphemamur: & obſecramus.
tanquam purgamenta huius
mundi facti ſumus, omnium
peripſema vſq. adhuc. 14 Non
vt cōfundam vos, hæc ſcribo:
ſed vt filios meos chariſſimos
moneo. 15 Nam ſi decem mil-
lia pædagogorum habeatis in
Chriſto: ſed non multos pa-
tres. Nam in Chriſto Ieſu, per
Euangelium ego vos genui.
16 Rogò ergo vos, imitatores
mei eſtote*. 17 Ideò miſi ad vos
Timotheū, qui eſt filius meus
chariſſimus & fidelis in Do-
mino: qui vos cōmonefaciet
vias meas quæ ſunt in Chriſto
Ieſu, ſicut vbique in omni Ec-
cleſia doceo. 18 Tanquam non
venturus ſim ad vos, ſic infla-
ti ſunt quidam. 19 Veniam au-
tem ad vos citò, ſi Dominus
voluerit: & cognoſcam non
ſermo-

*ſicut & ego Christi MS. G q.

D

13 Tanquam purgamenta.] *Omnino abiecti vndique excuſſi vagamur, vt videamur eſſe fex huius mundi, quam mundi huius homines omnes reiiciant & deſpiciant: in cæteris aliquid ſit quod placeat mundo, in nobis nihil placeat & obſeruetur, ſed tanquam ramētum ferri, aut ligni ſcobs reiiciamur.*

14 Non vt confundam vos.] *Atque hæc per ironiam à me relata ſunt, vtpote veſtram cogitationem cognoſcente: non tamen in eam partem accipiēda ſunt vobis, vt ſcripto meo vos confundere atque pudore afficere velim, quaſi exprobrans vobis veſtrum otium ex collatione eorum quæ nos pro Chriſti veritate aſſerenda ferimus & ſuſtinemus: ſed vt admoneam vos officij veſtri, non animo exprobrante, ſed vera mente atque paterna: patres enim filiis non ſolent ad contumeliam & ignominiam exprobrare vitia, ſed ad correptionem ſignificare & indicare. Atqui ego paterno & animo & iure erga vos vtor, vtpote qui vos in Chriſto genuerim, cùm cæteri omnes pædagogi vobis ſint.*

16 Rogo ergo vos.] *Igitur oportet vos non degenerare ab exemplo parentis, quem ſcitis ab officio ſuo non degeneraſſe, atq. adeò noſtis alienum ab iſtiuſmodi contentionibus, vel ſuſcipiēdis, vel ferendis, vel admittendis: quamobrem & Timotheum filium meum ideoq; vobis fratrem bene cupientem, & eundem fidelem, qui partes ſuas ſimpliciſſimè apud vos aget, miſi vobis commonefacturum & repetiturum rationem eam omnem Chriſtianæ inſtitutionis, quæ mihi antiqua, certa & oportuna, & perpetua eſt, quam in omnibus Eccleſiis obſeruandā doceo; ex quo intelligetis quanta mihi de vobis cura, qui interim dum ad vos non poſſum venire, & vobis ſcribo, & chariſſimum fideliſſimumq; mitto legatum, qui meos filios, hoc eſt vos, commonefaciat. Miranda profectò cogitatio quorundam eſt apud vos, qui ita ambitione & ſuarum facultatum opinione tument, vt inflati ſint ac ſi non eſſem venturus vnquam ad vos; & examinaturus quid apud vos agatur.*

19 Veniam autem.] *Breui autem me ad vos venturum ſpero, & cogniturum, non quanta facundia apud vos celebretur regnum Dei, ſed quàm verè & efficaciter obtineatur: neque enim regnum Dei ſunt verba & loquendi, laudandi, perorandiq; facultas aliqua eximia, neque in hoc conſiſtit regni illius ratio & poſſeſſio, ſed in virtute Spiritus ſancti habitantis in hominibus, eosq; filios Dei effectos conſeruantis, & illius regni hæredes aſſerentis. Atqui mihi certum eſt vos reuiſere, vobis autem diſpiciendum deligendúmque*

fuerit:

ſermonem eorum qui inflati
ſunt: ſed virtutem. 20 Nõ enim
in ſermone eſt regnũ Dei: ſed
in virtute. 21 Quid vultis? in
virga veniã ad vos: an in cha-
ritate, & ſpiritu mãſuetudinis?

CAP. V.

A OMnino 1 auditur inter
vos fornicatio, & talis
fornicatio, qualis nec inter
Leuit. 18,8. 20,11. Gentes, ita vt vxorem patris
aliquis habeat. 2 Et vos inflati
eſtis: & non magis luctum ha-
buiſtis, vt tollatur de medio
veſtrum qui hoc opus fecit.
Col. 2,5. 3 Ego quidem abſens corpore,
præſens autem ſpiritu, iam iu-
B dicaui vt præſens, eum qui ſic
*hoc 1 MS. G.S. *operatus eſt, 4 in nomine Do-
mini noſtri Ieſu Chriſti, con-
gregatis vobis & meo ſpiritu,
cum virtute Domini ⌐noſtri
Chriſti 9 MS. G.S. Ieſu 5 tradere huiuſmodi Sa-
tanæ in interitum carnis: vt
ſpiritus ſaluus ſit in die Do-
⌐3 MS. Amb G. ⌐3 MS. G q. mini ⌐noſtri⌐ Ieſu ⌐Chriſti⌐.
6 Non

fuerit qualem me experiri velitis patrem & Epiſcopum, an ſeuerum & corripientem, an lenem atque placidum, ſpiritu leniſſimo, ex Dei virtute animatum; & vos foturum atqu probaturum.

IN CAP. V.

1 Omnino.] *Vt verò ſciatis me meritò vobis ſuccenſere, voſq; dignos eſſe ad quos in virga veniam, ſcitote mihi compertum eſſe, quantum vitij à vobis ſit admiſſum, dum ad contentiones atque ad orationis & ſcientiæ facultatem ſtudium confertur: ferri ne poteſt vt in iſta ſcientiæ, cognitionis, ſermonis, atque facultatum & authoritatum plena & ſatura ſocietate fornicationis ſcelus audiatur? nedum ſit vt verè eſt, & eiuſmodi genus inceſtus quale apud Gentes ne fando quidem audiatur; & tamen vos inflati eſtis iſta opinione præſtantiæ, vobiſq; adeò placetis ipſis & gratulamini, cùm potius lugendum publicè eſſet, &, magno luctu indicto, ad deteſtandum ſcelus huiuſmodi curare omnino oporteret, vt qui huiuſmodi facinus patrauerit, ab Eccleſia veſtra excommunicatus tollatur.*

3 Ego quidem.] *Atqui ego, quanquam abſens corpore ſim, præſens tamen vobis ſum ſpiritu, & curante & cognoſcente quæ apud vos agantur; & eiuſdem ſpiritus mihi à Deo conceſſi authoritate planè ac ſi præſens eſſem, eum qui facinus hoc perpetrauit, excluſionis ſententiæ obnoxium eſſe iudico; atque vt talem, vnà vobiſcum ſpiritu meo congregatis, non priuato odio aut iudicio illegitimo, ſed nomine & authoritate & poteſtate Chriſti nobis ad ligandum & ſoluendum in terris conceſſa, communis ſententiæ iudicio hunc ex Eccleſia eiectum, Satanæ extra Eccleſiam regnanti tradere; non eo conſilio vt funditus pereat, ſed vt eius caro, cuius imperio ſuccumbens hoc patrauit facinus, pudore & horrore, afflictioneq;, & conſcientiæ exagitationibus obtuſa, caſtigata tandem intereat; ſpiritus verò, qui carni iam ſuccubuerat & mortuus iacebat, carne edomita & mortua, reuiuiſcat & ſeruetur in die Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui vnctus miſſus eſt à Deo, vt nos ſua morte redemptos, in ſpiritu & veritate ſaluos efficiat.*

6 Non eſt bona gloriatio ve- C
ſtra. Neſcitis quia modicum Galat. 5, 9.
fermentum totã maſſam cor-
rumpit? 7 Expurgate* vetus fer- *igitur 4 MS. G. verùm nec in S. nec in G q. inuenitur.
mentum, vt ſitis noua cõſper-
ſio, ſicut eſtis azymi. Etenim
Paſcha noſtrum *immolatus *pro nobis. G.S.
eſt Chriſtus. 8 Itaque epule-
mur: non in fermento veteri,
neque in fermento malitiæ &
nequitiæ: ſed in azymis ſyn-
ceritatis & veritatis. 9 Scripſi
vobis in epiſtola, Ne commiſ-
ceamini fornicariis. 10 non vti- D
que fornicariis huius mundi,
aut auaris, aut rapacibus, aut
idólis ſeruientibus: alioquin
debueratis de hoc mundo ex-
iſſe. 11 Nunc autem ſcripſi vo-
bis non commiſceri, ſi is qui
frater nominatur, eſt fornica-
tor, aut auarus, aut idólis ſer-
uiẽs, aut maledicus, aut ebrio-
ſus, aut rapax: cum eiuſmodi
nec

6 Non eſt bona.] *Ex huiuſmodi exemplis apertè cognoſcetis veſtram ſapientiæ & eloquentiæ iactationem, aliamq́; qualemcunque huiuſmodi gloriationem non eſſe bonam, nihilq́; pulchri eſſe vbi tanta fœditas & turpitudo ſit: dicetis hoc vnum exemplum eſſe, idq́; ſingulare, quod non ſit trahendum ad infamandam totam veſtram ſocietatem: imò non tantùm infamiæ, verùm corruptelæ communis periculum ſubitis huiuſmodi vel vnico & ſingulari exemplo ſemel in corpore veſtro admiſſo. neſcitis totam farinæ maſſam fermentari exigua fermenti parte, & contrahere odorem, ſaporem, atque mucoris elementa? ſic etiam tota veſtra Eccleſiaſtica ſocietas meritò dici poſſit fœdata, niſi huiuſmodi turpe exemplum è medio auferatis: expurgate igitur vetus fermentum, atque illas reliquias omnes vitij, quod cùm Gentes eſſetis vobis inhærebat, nedum hoc turpe & corruptum ſcelus expurgare debebitis, vt ſitis noua maſſa tota, ſicut azymi eſtis qui à vitio omni per ſpiritum Chriſti eſtis expurgati, & in nouam creaturam renati: namq́; azymos eſſe oportet omnes qui cum Chriſto agno illo noſtro Paſchali pro nobis immolato, coniungendi ſunt ad cœnam illam Deo gratiſſimam.*

9 Scripſi vobis.] *Id autem quod vobis in epiſtola ſcribebam, vt omnino abſtineretis à cõſuetudine fornicariorum, huc pertinebat videlicet, vt nihil eiuſmodi vitij inter vos eſſe pateremini, vtpote quod turpe eſſet, & alienum omnino à Spiritus Chriſti in vobis habitare volentis puritate: non autem dicebam de fornicariis aliis, aut auaris, aut rapacibus, aut idololatris huius mundi; hoc eſt, Gentium qui nomen non dederunt Chriſto: namque ſi hoc omnino vitare & cauere deberetis, oportuerat vos ſecedere & migrare ex mundo; cùm totus hic huiuſmodi ſit plenus vitiis & corruptionibus: id quod fieri non poteſt, ſed in hoc mundo in medio nationis prauæ & peruerſæ debetis vos lucere vt luminaria in mundo, toto corpore Eccleſiæ veſtræ ſtudiosè repurgato: ideoq́; in veſtra tãtum gente hãc curam vobis adhibendam eſſe cùm cenſuerim, ſcripſi vobis apertè non commiſceri; ſi quis ex numero fratrum huiuſmodi vitiis fuerit contaminatus, cum huiuſmodi nullam conſuetudinem inire oportet, neq́; cibi etiam vſu communicare, etiam ſi eſuriatis & non aliàs poſſitis comedere niſi cum illis; vt ita probetur Deo & hominibus veſtrum probitatis & honeſtatis ſtudium, atque in huiuſmodi veſtram authoritatem, & acceptam à Chriſto poteſtatem, exercendam duxi.*

12 Quid

nec cibum ſumere. [12] Quid
enim mihi de iis qui foris ſunt
iudicare? Nónne de iis qui in-
tus ſunt vos iudicatis? [13] nam
eos qui foris ſunt, Deus iudi-
cabit. Auferte malum ex vo-
biſipſis.

CAP. VI.

A AVdet [1] aliquis veſtrum
habens negotium ad-
uerſus alterum, iudicari apud
iniquos, & non apud ſanctos?
[2] An neſcitis quoniam ſancti
de* mundo iudicabunt? Et ſi
in vobis iudicabitur mundus:
indigni eſtis qui de minimis
iudicetis? [3] Neſcitis quoniam
Angelos iudicabimus? quan-
to magis ſecularia? [4] Secularia
igitur iudicia ſi habueritis: cō-
temptibiles qui ſunt in Eccle-
ſia, illos conſtituite ad iudicā-
dum. [5] Ad verecundiam ve-
B ſtram dico. Sic non eſt inter
vos ſapiēs quiſquam, qui poſ-
ſit iudicare inter fratrē ſuum?
[6] Sed

*hoc MS. *Amb.*

12 Quid enim mihi.] *Nam eos qui extra Eccleſiam fidemq́; noſtram ſunt, nihil ad me attinet iudicare & damnare excommunicationis. Iudicium meum eoſdem reſpicit quos veſtrum; hoc eſt, eos qui intra noſtrā diſciplinam ſunt: eos autem qui extra ſunt, relinquite iudicio Dei, qui omnium iudex eſt: & ſi videantur interim vel negligi à Deo, vel ſuauiter agere, & non coërceri ſuis legibus, tamen non effugient iudicium Dei ſuo tempore. id autem quod magis ad vos attinet vt curetis, moneo & hortor, vt ex vobis malum hunc quem vobis ſignificaui, & quemcumque alium auferatis.*

IN CAP. VI.

1 Audet aliquis veſtrum.] *Eſt & aliud crimen à vobis diſsimulatum, quod non ſecus Chriſtianam ſimplicitatem, iuſtitiam, & ſocietatem violat, atque illud ſuperius, quo puritatem contaminari oſtendimus. Eſt ne aliquis apud vos adeò iniquus, cui actio aliqua poſsit aduerſus fratrem eſſe, quam apud iudicem non tantùm Gentilem ſed iniquum inſtituat, & ſanctos viros qui apud vos ſunt, quos vel iudices vel arbitros adire poſſet, non potius adeat?*

2 An neſcitis.] *Quid nam deſiderari poteſt in ſanctis? quid ad iudicium rectum & legitimum requiri? authoritas ne an cognitio rerū? neſcitis eos tanta authoritate diuinitus præditos, tanta veræ ſapientiæ copia auctos, vt mundi iudices conſtitutos etiam confiteamur? quod ſi mundus totus iudicabitur ab iis qui corporis veſtri, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſtianæ mēbra ſunt, exiſtimatis vos indignos aut minimè idoneos qui de leuibus iudicetis? neſcitis quòd & malos illos angelos, qui non permāſerunt in ſuo principatu, ſed reliquerunt ſuum domicilium, iudicabimus? quanto magis ea quæ ſeculi huius ſunt, cùm leuiſsimæ & facillimæ æſtimationis ſint apud ſanctos.*

4 Secularia igitur] *Quamobrem oportuerat ad iſtiuſmodi ſecularia iudicia exercenda iudices deligere & cōſtituere vel eos qui minimæ eſſent exiſtimationis in Eccleſia veſtra: idq́; honeſtius & melius vobis eſſet, quàm optimos & æquiſsimos quoſque ex Gentibus, nedum iniquos conſtituere, vti facitis.*

5 Ad verecundiam] *Hoc autē in eam ſententiam accipio, vt pudorē, ruboremq́; vobis iniiciā: Adeo ne nemo in veſtra Eccleſia ſapiens eſt, cui cōtrouerſia inter fratres exorta iudicanda committatur, ſed opus ſit fratri litem intendere aduerſus fratrem, idq́; agat apud eos qui fide carēt?*

7 Iam quidem.] *Vna huiuſmodi actione nõ vni vos ſimplici culpæ obnoxios præbetis, ſed pluribus iiſdemque grauibus: primùm namq; illud à Chriſtiana ſimplicitate, modeſtia atque patientia alienum eſt, quòd iudicio cõtendatis, cùm potius iniuriam pati, vel damnum accepiũ ferre vobis veſtræq; profeſſioni conueniret.*

9 Nolite errare.] *Ne ducamini erroribus ſpecie recti aut maioris boni, aut minoris mali decipientibus, vti accidere ſolet.*

11 Et hæc quidem fuiſtis.] *Nemo qui ſeſe huiuſmodi vitiis contaminauerit, neque diuinæ miſericordiæ beneficio expurgari, expiariq; ſtuduerit, regnum Dei poßidebit; in quo nihil inquinatum aut impurum introire poteſt. quamquam autem nonnulli ex vobis, cùm Gentes eſſetis, vel non ſecus ac Gentes viueretis, huiuſmodi flagitiis eſſetis cooperti, tamẽ abluti eſtis, ſanctificati eſtis, & iuſtificati eſtis. poſtquam ad veritatis viam fuiſtis reuocati, vobis cõtigit nomine & efficacia atq. virtute Domini noſtri Ieſu Chriſti, vobis cõmunicata per Spiritũ Dei.*

12 Omnia mihi licent.] *Libet autem de huiuſmodi generibus aliquod diſſerere, ſermonesq; veſtros in medium afferre & examinare, atque in perſonam transferre meam. Eſto igitur quod aliquis è vobis, qui ſibi ſapiẽs videtur, dictitare ſolet, Omnia licere quæ legibus editis non prohibentur. Eſto omnia licere, ſed quis euincet protinus omnia expedire, omnia conferre? nónne licentiæ vſurpationes in maxima plerumque tendunt incommoda? nónne huiuſmodi licentiæ in ſeruitutes grauißimas adigere ſolent homines? ergo tametſi omnia mihi liceãt quæcunque publicis legibus non vetantur, tamẽ nõ illud ego curabo, quodnam videlicet mihi liceat, ſed quid me liberiorem magisq; mei cõpotem & minimè ſeruum turpi ſeruitute conſtituat. Licebit, inquitis, omni cibo, cùm libuerit mihi veſci, interim dum venter eſt cibi capax & appetens; namq; cibus ventris cauſa paratus eſt, & venter cibos expetit, cibisq; capiendis habilis eſt effectus: ita quidem apparet, verùm hæc non adeò neceſſaria ſunt, vt aliter fieri non poßit, quin & cibi ſint in mundo, & venter etiam ſit qui cibos abſumat; namque Deus & cibos & ventrem abolere poteſt, atq. adeò cùm voluerit abolebit: oportet igitur potius obtemperare Deo, qui & ventrem & cibos abolere poteſt, quàm ventri & ciborum appetentiæ. Atque hoc dico in genere adeò manifeſto, adeoq; certo & conſtanti,*
quale

[6]Sed frater cum fratre iudicio
contendit: & hoc apud infide-
les? [7]Iam quidem omnino de-
lictum eſt in vobis, quòd iu-
dicia habetis inter vos. Quare *Matt.5,39.*
non magis iniuriam accipitis? *Luca 6,29.*
quare non magis fraudem pa-
timini? [8]Sed vos iniuriam fa- *Rom.12,19.*
citis & fraudatis: & hoc fratri- *1 Theſ.4,6.*
bus. [9]An neſcitis quia iniqui
regnum Dei non poſſidebũt?
Nolite errare, Neque fornica- C
rij, neque idólis ſeruientes, ne-
que adulteri, neque molles,
neque maſculorum concubi-
tores, [10]neque fures, neq. aua-
ri, neque ebrioſi, neque male-
dici, neque rapaces regnũ Dei
poſſidebunt. [11]Et hæc *quidẽ **quidam 1 MS. R. Ambroſ G.s.*
fuiſtis: ſed abluti eſtis, ſed ſan-
ctificati eſtis, ſed iuſtificati
eſtis in nomine Dñi noſtri Ie-
ſu Chriſti, & in Spiritu Dei
noſtri. [12]Omnia mihi licẽt, ſed *Eccl.37,31.*
nõ omnia expediunt. Omnia *Infr.10,22.*
mihi licẽt: ſed ego ſub nullius
redi-

quale eſt ciborum & ventris ratio. Verùm alia genera ſunt quæ falsò quis ad hæc referat licentiæ aſſerendæ cauſa, vt ſi dicatur, corpus fornicationi & fornicationem corpori conuenire, quippe Chriſtiani hominis corpus Domino debetur, non fornicationi, ſed Domino vt Chriſtianorum capiti: & Dominus, vt caput omnium noſtrum, corpori omnium noſtrũ ſibi membri iure compingendo præpoſitus eſt; quod corpus, quanquam moriturum ſit aliquando, tamen ad vitam æternam ſuſcitandum eſt, modò à capite proprio non ſit diſiunctum; hoc eſt, à Domino, quem Deus ſuſcitauit, ab eodemq́; nos ſuſcitabimur per virtutem ipſius.

redigar poteſtate. [13] Eſca vẽtri,
& venter eſcis, Deus autem &
a hanc o. b hæc o. hunc & a b has deſtruet: corpus
autẽ nõ fornicationi, ſed Do-
mino: & Dominus corpori.
[14] Deus verò & Dominum ſu-
ſcitauit: & nos ſuſcitabit per
D virtutem ſuã. [15] Neſcitis quo-
niam corpora veſtra membra
ſunt Chriſti? Tollẽs ergo mẽ-
bra Chriſti, faciam membra
meretricis? Abſit. [16] An neſci-
tis, quoniam qui adhæret me-
retrici, vnum corpus efficitur?
Geneſ. 2, 24. Matt. 19, 5. Marc. 10, 8. Ephes. 5, 31. Erunt enim (inquit) duo in
carne vna. [17] Qui autẽ adhæ-
ret Domino: vnus ſpiritus eſt.
[18] Fugite fornicationem. Om-
enim MS. s. ne peccatum quodcunque fe-
cerit homo, extra corpus eſt:
qui autem fornicatur, in cor-
pus ſuum peccat. [19] An neſci-
Sup. 3, 17. 2 Cor. 6, 16. tis quoniam membra veſtra,
tem-

15 Neſcitis.] *Chriſtiani hominis corpus à fornicatione prorſus abhorrere debere, tãquam à re à ſe alieniſſima ratio ipſa docet apertè; ſiquidem ex ſacrorum ſcriptorum lectione conſtat, veſtra corpora à Deo deſtinata fuiſſe, vt membra Chriſti fierent, atque multis exemplis oſtendit Deus Chriſto capiti membra ex corporibus Chriſtianorum à ſe compacta & coagmẽtata eſſe: licebit ne ergo auferre mẽbrum ab eo capite cuius membrũ eſt, & facere idem ſcorti membrum? minimè verò. atque ita profectò accidit, vt qui agglutinatur ſcorto, vnum corpus cũ ſcorto ſit; idq́; apertè docet Scriptura, quæ dicit: Erunt duo in carnem vnam. rurſus verò is qui Domino agglutinatur, vnus ſpiritus eſt; namque agglutinatio illa per Spiritum ſanctum fit, qui alieniſſimus abhorrẽtiſſimusq́; eſt à carnis impuritate. videtis ne cuiuſmodi inſania, quantaq́; ſit peruerſitas, cùm vocati ſitis vt vnus cum Chriſto efficiamini ſpiritus, velle effici vnum corpus cum ſcorto.*

18 Omne peccatum.] *Cùm peccata omnia quæcunque ab homine admittuntur, & ad carnem referantur, & Spiritum ſanctum alienent, tamen nullum peccatum vel propius attingit carnem, vel æquè corpus afficit atque inficit, atque id quod fornicatio dicitur: prorſus enim inhæret corpori ipſi peccantis turpitudo illa, ideoq́; valde alienat ab homine puriſſimum illum Spiritum ſanctum qui in membris veſtris templum ſibi quod inhabitaret, parauit. hunc autem Spiritum à Deo habetis; neq́; verò vos qui Chriſto nomen dediſtis, authoritatẽ habetis corpora veſtra alij tradẽdi, quã ei cuius eſtis: nõ enim veſtri iuris eſtis, ſi iure & ratione agatis, ſed eius à quo empti eſtis. empti autẽ eſtis pretio eoq́; maximo ſanguinis & mortis Ieſu Chriſti, qui vos ex peccati regno & ſeruitute redemit. quare agite hoc ſedulò, atq́; diligenter curate, vt corporis & ſpiritus veſtri, quæ quidẽ Dei ſunt, gloriã Deo Domino authoriq́; veſtro tribuatis.*

In cap. VII.

1 De quibus autem.] *Quæ hactenus vobis ſcripſi, ad ea pertinent quæ vobis interim dum contẽtiones exercentur, irrepſere ac diſſimulata vel permiſſa fuêre, cùm tamen grauiſſima ſint & incommodiſſima, & quæ cum ſalutis veſtræ ratione valde pugnant. Iam verò deinceps alia explicabo, quæ à vobis, iſto ſcientiæ & facundiæ ſtudio, in diſputationem excitata, atq; variis ſententiis agitata ſunt, adeò vt de illis me conſulendum eſſe ſtatueritis. Primum verò caput de coniugij ac cœlibatus comparatione, & de vtriuſque obſeruantia eſt: quo in genere illud in primis reſpondeo, pulchrum honeſtumq́; eſſe homini feminam non tangere, atque id vtpote pulchrum & bonum optandum cum primis: quòd ſi tangenda ſit mulier, à ſcortatione omnino eſt abſtinendum; ſed coniugia ineunda legitima; eaq́; ſumma fide, puritate atque ſimplicitate ſunt colenda; ita vt vir intelligat ſe vxori amorem purum & legitimum cum officio maritali debere, atque adeò tanquam debitum reddat; eademq́; vxori erga virum ſit lex: ita enim alter alterius eſt, vt neuter liber ſit à iure & poteſtate alterius in ſe; quamobrẽ nemo alterum debito officio fraudare poteſt: igitur ne ſubducatis vobis inuicem debitum, niſi ex conſenſu & certo communiq́; conſilio vacandi ieiunio & precationibus, rurſusq́; ad idem officium coniugale redite ad eundem etiam conſenſum, ne vos aduerſarius ille Dei & noſter tentet propter impotentiam cõcupiſcentiæ carnis veſtræ. id autem de iis dicitur in quibus hæc concupiſcentia viget coniugibus, quanquam enim in altero non vigeat, tamen ille interim dum coniugium durat, ſui iuris non ita eſt quin*
6 *alteri officium debeat. itaque habenda ratio eſt infirmitudinis cui indulgendum eſt; non enim commune & neceſſarium omnibus hoc eſſe præceptum aio.*

7 Volo autem.] *Illud quidem ego vellem, vt omnes puri atque ab coniugij vſu iſto abſtinẽtes eſſent, perinde atque ipſe ego ſum, verùm ſingulis propria dona gratis à Deo donata ſunt, quibus purè ſanctéq́; vti expediat & conueniat.*

templum *ſunt Spiritus ſancti *eſt 4 MS. Amb.
qui in vobis eſt, quem habe-
tis à Deo, & non eſtis veſtri?
[20] Empti enim eſtis pretio ma- Infr. 7,23. 1 Pet. 1,18.
gno. Glorificate & portate
Deum in corpore veſtro.

Cap. VII.

DE [1] quibus autem ſcripſi- A
ſtis mihi: Bonũ eſt ho-
mini mulierem non tangere.
[2] propter fornicationẽ autem
vnuſquiſque ſuam vxorẽ ha-
beat, & vnaquæq. ſuũ virum 1 Pet. 3,7.
habeat. [3] Vxori vir debitum
reddat: ſimiliter autẽ & vxor
viro. [4] Mulier ſui corporis po-
teſtatem non habeat: ſed vir.
Similiter autem & vir, ſui cor-
poris poteſtatem non habet:
ſed mulier. [5] Nolite fraudare
inuicem, niſi fortè ex conſen-
ſu ad tempus, vt vacetis *ora- *ieiunio & R.G.S.
tioni: & iterum reuertimini in
idipſum, ne tentet vos Satanas
propter incõtinentiam veſtrã.
[6] Hoc autem dico ſecundũ in-
dulgentiam, non ſecundũ im-
perium. [7] Volo autem omnes
homines eſſe ſicut meipſum:
ſed vnuſquiſq. proprium do-
num

8 Dico

num habet ex Deo: alius qui-
B dem ſic, alius verò ſic. 8 Dico
autem non nuptis & viduis:
bonum eſt illis ſi ſic ᵃperma- (ᵃmaneant 12 MS. G.)
neant ſicut & ego. 9 Quòd ſi
non ſe cõtinent: nubant. Me-
lius eſt enim nubere, quàm
vri. 10 Iis autem qui matrimo-
nio iuncti ſunt, præcipio non
ego, ſed Dominus, vxorem à (Matt. 5,32. 19,9. Marc. 10,9. 10, 11. Lucæ 16,18.)
viro non diſcedere: 11 quòd ſi
diſceſſerit, manere innuptam,
aut viro ſuo recõciliari. Et vir
vxorem non dimittat. 12 Nam
cæteris, ego dico, non Domi-
nus. Si quis frater vxorem ha-
bet infidelem, & hæc conſen-
tit habitare cum illo: non di-
C mittat illam. 13 Et ſi qua mu-
lier habet virum infidelem, &
hic conſentit habitare cum il-
la: non dimittat virum. 14 ſan-
ctificatus eſt enim vir infide-
lis

8 Dico autem.] *Atque de coniugum officio hæc dicta ſint, ad cœlibes autem, ſiue ad eos qui cõiugio ſoluti ſunt, noſtra ſe vertat oratio. Igitur viris qui vxorem non duxerunt, & viduis illud primùm dico, pulchrum illis eſſe atque honeſtum, ſi permanſerint à coniugio immunes, ſicut & ego permanſi antè etiam quàm hoc Dei dono auctus eſſem, verùm oportet appetitionibus imperare, minimeq́ indulgere: quod ſi ſe cognouerint ſuccubituros, & vel parum continentes fore, cõiugium ineunto: ſatius enim tutiusq́, & optabilius eſt coniugium inire, quàm vri cupiditate.*

10 Iis autem.] *Vt verò ad coniugiorum obſeruantiam redeam, iis qui coniugij conditione tenentur præcipio, idq́ non ex meo vel conſilio vel iudicio ſingulari, ſed ex Dei præcepto; primùm, ne vxor quæ non poteſt repudiare virum, tamen vel ex veſtro more antiquo, cùm Gentes eſſetis, vel ex aliorum populorum imitatione, cùm libebat diſcedere, licere putabat, ne iã deinceps cùm Chriſtiana ſit, à marito diſcedat, ſed viri mores leniter & modeſtè ferat: quòd ſi propter grauem aliquam animi perturbationem diſceſſerit, aut omnino ab alterius nuptiis abſtineat; quippe quæ coniugij legibus abſoluta non eſt; aut omni modeſtia, honeſtate, & ſtudio probatoq́ vitæ exemplo curet, vt cũ marito in gratiã redeat. Viro etiã edico ex eodẽ Domini præcepto, nõ licere vxorẽ dimittere vlla ex cauſa, dimiſſione illa ſolutionis quæ propter duritiã cordis hominum à Moſe in lege permittebatur.*

12 Nam cęteris.] *Quæ hactenus dixit Paulus ad eos potiſſimùm ſpectãt, qui in Chriſtianæ Eccleſiæ veritatẽ nomẽ dederãt: hæc verò ad eos pertinent, qui cùm matrimonio iũcti fuerint, aut alia publici iuris lege obligati, tamẽ diſpari eſſent cultu: ideò ait* Cæteris, *quibus ipſe ſuã ſententiã ſapienter exponit, eamq́ diuini præcepti loco haberi nõ vult, vtilẽ tamẽ & expedientẽ eſſe cenſet ex euẽtus plerunq́ optimi obſeruatione.* Et hæc cõſentit.] *Si illa nõ grauiter & iniquo ſed placido animo fert illũ ex noſtræ Eccleſiæ diſciplina eſſe, nihilq́ minus amat eũ, imò libẽter, cũ ipſo eſſe vult, neq́ reprehẽdit aut accuſat & improbat Chriſtianæ diſciplinæ conſuetudinẽ, omninoq́ vxoris officiũ facit, quãuis infidelitatẽ adhuc retineat.* 14 Sãctificatus eſt] *Quod ad matrimonij ius & puritatẽ pertinet, cùm alter ſit fidelis, nõ ſolùm ciuilis illa coniunctio, ſocietasq́ habetur, ſed etiam ſancta, nulloq́ pacto prophana cenſenda eſt, alioqui filij veſtri, qui vobis nati ſunt antequam eſſetis Chriſtiani, impuri, prophaniq́ cenſerentur, nunc autem iidem illi vobis Chriſtianis puri, legitimi, mundiq́ ſunt.*

15 Quòd ſi infidelis.] *Si verò alter ex coniugibus diſcedere vult, atque legibus vti ſuis, vtatur, neque cogatur frater aut ſoror alterum ſequi tanquã ſeruus: quia his qui legibus huiuſmodi vtuntur, nullam ſeruitutem diſciplina noſtra imponit, vt cogamur alios neceſſariò ſequi. ea verò quæ dixi, concordiam non diſsidium ſpectant; hoc eſt, vt volenti & conſentienti infideli coniugi cohabitandum ſit; ad pacem enim & ad concordiam vocauit nos Deus. Itaque nullam ad diſsidium, nullam ad diſcordiam per nos anſam præberi cuiquam hominum volo, ſed hoc ſtudioſè curari, vt fideles, exemplo conſuetudinis noſtræ, eos ad ſalutis viam traducant qui infideles fuerint, inter quos & magna ratio habenda eſt familiarium & neceſſariorum.*

17 Niſi vnicuique.] *Itaque nemo ſuam conditionem ſtudioſè aut contentioſè mutare curet, ſed pietatis Chriſtianæ (quæ omnibus in rebus & ordinibus lucere poteſt) obſeruata ratione ſuam perſonam, quam cum vocaretur obtinebat, modeſtiſsimè retineat, & ſimpliciſsimè agat.*

19 Circunciſio.] *Nuda illa externa circunciſio, etiam quamdiu Moſaica lex viget, nihil eſt ad pietatem veram, nihil ad gratiam Dei conciliandam, ſi eo tantùm conſilio ſubitur, vt in ea conſiſtatur ſine obſeruatione præceptorum Dei: namque in eum ſcopum circunciſionis inſtitutio tendebat. idem etiam de præputio dicendum, quod ad ſalutem ſua natura nihil eſt; obſeruatio autem mandatorum Dei, hæc vtiliſsima eſt ad ſalutem.*

21 Magis vtere.] *Potius delige velle vti ſeruitute ad tuam exercitationem, & domini cui ſeruis ſalutem, cùm illa ſeruitute rectè à te adminiſtrata libertas tua apud Chriſtum magis illuſtretur: eſt enim liber & ingenuus apud Chriſtum, qui probè apud homines ſeruitutis conditione vtitur.*

23 Nolite

lis per mulierem fidelem, &
ſanctificata eſt mulier infide-
lis per virum fidelem. alioquin
filij veſtri immũdi eſſent: nũc
autem ſancti ſunt. [15] Quòd ſi
infidelis diſcedit; diſcedat. nõ
enim ſeruituti ſubiectus eſt
frater aut ſoror in huiuſmodi.
in pace autem vocauit nos
Deus. [16] Vnde enim ſcis mu-
lier, ſi virum ſaluum facies? aut
vnde ſcis vir, ſi mulierem ſal-
uam facies? [17] niſi vnicuique
ſicut diuiſit Dominus, vnum-
quemque ſicut vocauit Deus,
ita ambulet, & ſicut in omni-
bus Eccleſiis doceo. [18] Circũ- D
ciſus aliquis vocatus eſt? non
adducat præputium. In præ-
putio aliquis vocatus eſt? non
circumcidatur. [19] Circunciſio
nihil eſt, & præputium nihil
eſt: ſed obſeruatio mandato-
rum Dei. [20] Vnuſquiſq. in qua *Epheſ. 4, 1.*
vocatione vocatus eſt: in ea
permaneat. [21] Seruus vocatus
es? non ſit tibi curæ. ſed & ſi
potes fieri liber: magis vtere.
[22] Qui enim in Domino vo-
catus eſt ſeruus, libertus eſt
Domini: ſimiliter qui liber
vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti.
[23] Pre-

Sup. 6, 20. 1 Pet. 1, 18. 23 Pretio empti eſtis, nolite fie-
E ri ſerui hominū. 24 Vnuſquiſ-
a fratres 3 MS. R. G. S. que in quo vocatus eſt, "frater"
a maneant O. a maneat MS. Amb. G. S. in hoc "permaneat" apud Deū.
25 De virginibus autem præce-
ptum Domini non habeo: cō-
ſilium autem do, tanquā mi-
ſericordiam cōſecutus à Do-
mino vt ſim fidelis. 26 Exiſti-
a enim MS. a autē MS q. mo "ergo" hoc bonū eſſe pro-
pter inſtantem neceſſitatem,
quoniam bonum eſt homini
ſic eſſe. 27 Alligatus es vxori?
noli quærere ſolutionem. So-
lutus es ab vxore? noli quære-
re vxorem. 28 Si autem accepe-
ris vxorem: non peccaſti. Et ſi
nupſerit virgo, non peccauit.
tribulationem tamen carnis
habebūt huiuſmodi. Ego au-
tem vobis parco. 29 Hoc itaq.
dico fratres, tempus breue eſt,
reliquum eſt, vt & qui habent
vxores, tanquam non haben-
tes ſint: 30 & qui flent, tāquam
non flentes: & qui gaudent,
tanquam non gaudentes: &
qui emunt, tāquam non poſ-
ſidentes: 31 & qui vtuntur hoc
mundo,

23 Nolite fieri ſerui hominum.] *Nullo genere ſeruitutis vos alligetis hominibus, quod poſſit impedire ſeruitutem illi debitam, qui vos pretio redemptos ſibi addixit.*

25 De virginibus.] *Quod ad virginitatis ſtudium, curam & obſeruantiam, de qua etiam ad me ſcripſeratis, attinet; non habeo præceptū Dei quod vobis referam, habeo tamen quod exponam vobis conſilium, idq́ fideliſſimum, ex nulla priuatæ meæ rei ratione, ſed ex officij mihi impoſiti candida ſimplicitate & fidelitate profectum, iuxta gratiam mihi conceſſam à Domino Deo, vt ſim fidelis miniſter.*

26 Exiſtimo.] *Cùm huius temporis neceſſitas hoc poſtulet, vt vnuſquiſque curſum ad ſalutem ſuam quàm expeditiſſimè, & ſine vlla offenſione conficere ſtudeat; exiſtimo totum genus hoc ſic eſſe diſtribuendum in partes, Alligatus es vxori, &c.*

28 Tribulationem tamen carnis.] *Quāquam nec vir vxorem ducens, nec virgo nubēs, peccat, neque quiſquam ex his hoc nomine offendit Deum, vel à ſalutis via deducitur, ſi modò in ea conditione eſt vt coniugium inire poſſit, tamen denuntio illis laborem & corporis moleſtias non leues, quibus multum temporis impenditur, quod in illo expedito ad ſalutem curſu poni poterat. verùm ego vobis pro ſingulorum ratione & vſu conſultum eſſe volo, vel quàm expeditiſſimè vel quàm tutiſſimè.*

29 Tempus breue eſt.] *Curſus negotiumq́ ad ſalutē magnitudine dignitateq́ ſua totum hominem ſibi poſtulat, & oportunitas qua hoc agi poſſit eſt contracta, quandoquidem & vitæ ſumma breuis eſt, & præterea neſcitis qua hora Dominus veniet: igitur oportunitate vti, & tempus redimere oportuerit. id fiet ſi ita rebus vtamini, vt vel nulla parte vel quàm minima retardemini. res autem voco, coniugia, paupertatem, gaudia, mœſtitias & labores; quarum expedito vſu, nulla verò cura vos teneri cupio, maximè cùm hæc fluxa caducaq́ ſint quæ ad mundi huius ſpeciem referuntur. linquenda ſunt neceſſariò vel inuitis hominibus, ergo non curanda aut admiranda piis, & ad cælorum regnum iter facientibus.*

mundo, tanquam non vtatur.
præterit enim figura huius
mūdi. [32]Volo autem vos ſine
ſolicitudine eſſe. Qui ſine
vxore eſt, ſolicitus eſt quę Do-
mini ſunt, quomodo placeat
Deo. [33]Qui autem cum vxo-
re eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt
mūdi, quomodo placeat vxo-
ri: & diuiſus eſt. [34]Et mulier q. n.
innupta & virgo, cogitat quæ
Domini ſunt: vt ſit ſancta &
corpore & ſpiritu. Quæ autē
nupta eſt, cogitat quæ ſunt
mundi: quomodo placeat vi-
ro. [35]Porrò hoc ad vtilitatem
veſtram dico: non vt laqueum
vobis iniiciam, ſed ad id quod
honeſtum eſt, & quod facul-
tatem præbeat ſine impedi-
mento Dominum obſeruan- obſecrandi MS. R.
di. [36]Si quis autem turpem ſe
videri exiſtimat ſuper virgine
ſua, quòd ſit ſuperadulta, & G
ita oportet fieri: quod vult fa-
ciat. non peccat, ſi nubat. I MS. G. S.
[37] Nā qui ſtatuit in corde ſuo
firmus, non habens neceſſita-
tem, poteſtatem autem habēs
ſuæ voluntatis, & hoc iudica-
uit in corde ſuo, ſeruare virginem ſuam: bene facit. [38]Igitur
& qui matrimonio iungit virginem ſuam, benefacit: & qui
non

34 Et mulier innupta.] *Et mulieris etiam nuptæ atque innuptæ ac virginis diſcrimen eſt manifeſtum: nam quæ innupta eſt, curam ſuam omnem confert vt placeat Domino, cùm illi rei tātùm vacare poſſit; id quod non ita facilè nuptis cōtingere poſſit, quas oportet ea etiā curare quæ viri ſunt, atque ei rei intētas mundana quoque curare conſequitur, ſtudio placendi viris, quos à mundanis rebus alienos nanciſci non ita ſæpè contigit.*

35 Porrò hoc.] *atque hoc vobis refero, vt conſulā tam iis qui matrimonio coniuncti ſunt, quàm aliis; non autem vt vos ad laqueū, id eſt, ad conſilij inopiam, atque adeò ad deſperatas anguſtias adigam, imò potius vt moneam quid vobis agendum ſit, etiam iis qui coniugio vtimini; illud videlicet curandum quod honeſtum ſit, & illud arripiendum quod facultatem præbeat ſine impedimento mundano Dominum obſeruandi.*

36 Si quis autem.] *Si quis verò tum honeſtatis tum honeſtæ vtilitatis rationibus ſubductis, exiſtimat non poſſe iam præteriri filiæ ſuæ adultæ maturitatem abſque dedecoris nota ſibi inurenda, atque ideo filiam ſuam nuptum dare vult, faciat id quod ſic vult, non errat, non peccat, nubat virgo eiuſmodi parentis conſilio & iuſſu.*

37 Nam qui ſtatuit.] *Nam qui nullo neque dedecoris neque mali incommodi impedimento detinetur, & certo ac deliberato conſilio cognouit expedire ſibi virginem ſuam conſeruari, ſuæq; omnino ſpontis eſt, ita vt nemo ſuæ voluntati iure aduerſetur, is pulchrè facit ſi virginem ſuam conſeruet. itaque vtrumque bonum eſt, & virginem nuptum dare, & non dare, cùm retinere licet; ſed hoc poſterius pulchrius præſtantiusq; eſt.*

39 Mulier

Rom. 7, 2. non iũgit, melius facit. 39 Mu-
lier alligata eſt legi quanto tẽ-
pore vir eius viuit. quòd ſi
dormierit vir eius, liberata
à lege Msq. eſt: cui vult nubat: tantùm in
Domino. 40 Beatior autẽ erit,
ſi ſic permanſerit, ſecundùm
meum conſilium. puto autem
quòd & ego ſpiritum Dei
habeam.

39 Mulier dum viuit.] *Nulla mulier ſibi aliquo modo perſuadeat aut promittat libertatem, quippe quæ lege diuina alligata eſt quandiu maritus viuit: illo vita functo, libera eſt, ita vt cui voluerit nubere poßit, modò legitimè id faciat, vt Chriſtianam feminam decet piè ac religioſè.*

40 Beatior.] *Quod ſi permanere poteſt ita libera & in Domino etiam, mea quidem ſententia beatior erit, vtpote quæ minus moleſtiarum, minus impedimenti habitura ſit, vt ſpiritu & corpore ſeſe totã in pietatis exercitationem tradat. Scio alias de hac re ſententias aliis atq; aliis eſſe: verum ego meam expono, qui tamen exiſtimo me habere ſpiritum Dei, quo & verum à falſo, & vtile ab honeſto diſtinguere, & honeſta, vtiliaq; ſimul conferre, comparare, diiudicareq; poßim.*

CAP. VIII.

A DE 1 iis autem quæ idólis
ſacrificantur, ſcimus
quia omnes ſcientiam habe-
mus. Scientia inflat: charitas
verò ædificat. 2 Si quis autem
ſe exiſtimat ſcire aliquid, non-
dum cognouit, quemadmodũ
oporteat eum ſcire. 3 Si quis
autem diligit Deum, hic co-
gnitus eſt ab eo. 4 De eſcis au-
tem quæ idólis immolantur,
ſcimus quia nihil eſt idôlum
B in mundo, & quòd nullus eſt
Deus,

IN CAP. VIII.

1 De iis autem.] *Eſt aliud etiam argumẽtum in veſtris ad me literis propoſitum de communicatione cum iis qui Gentium ritibus & ſacrificiis interſunt, quam nonnulli ex vobis ſcientiæ rationibus inducti Chriſtiano homini permiſſam eſſe docere videntur. Atque de re ipſa & nos & vos ſcientiam habemus, verùm aliud ſcientia, aliud ſcientiæ vſus eſt. Scientia qua ſcientia eſt, neque pium facit hominem, neque optimum; facit quidẽ doctum & ſcientem, ſed ſi rectus deſit vſus, ſcientia ipſa tantùm inflat: quóque maior ſcientia eſt, eo magis & ſcientes inflat, & eos etiam contra quos cõtendit, ex huiuſmodi tumoribus & inflationibus, tremores, impulſiones, rumores, ſtrepituſq; exoriri neceſſe eſt. rectus autem ſcientiæ vſus à charitate petendus eſt: Nam charitas ædificat.*

2 Si quis autem.] *Quod ſi quis ſcientia tantùm præditus, exiſtimat ſe aliquid ſcire, neque charitate tamen inſtructus eſt, is nondum cognouit quemadmodum oporteat eum ſcire, & in quem vſum ſcientia ſit comparata.*

3 Si quis autem.] *At verò qui diligit Deum, hic ab eo cognitus eſt, & ſibi conſcius, quemadmodum debeat ſua ſcientia vti, nempe ex eiuſdem Dei præſcripto omnia inſtituentis ad gloriam ſuam, hominumq; ædificationem in ipſorum ſalutem. atque hic cognitionem hanc habet à Deo à quo veritatem veritatiſq; vſum eſt edoctus.*

4 Scimus quia.] *Scimus nullam eſſe virtutem ſimulacrorum ex natura ſua, neque poſſe aut ſanctificare aut contaminare cibos ſibi ſacratos, neque eum deum cuius hoc idolum eſt, quia nullus Deus niſi vnus.*

5 Nam etſi ſunt.] *Quanquam enim vel hominum errore, qui inuexerūt varia deorum nomina in cælum & in terram, & numinum atque dominorum, vel etiam linguarum vſu dij vocentur ſuperiores ſpiritus, & iudices ac domini; tamen, quod ad diuinam naturam attinet, vnus eſt Deus: ille omnium rerum principium, perſonarum etiam in diuinis principiū, ex quo omnia, & ipſe etiam Chriſtus vt filius, qui idem Deus eſt cum Patre vnicus, idem autem vnicus Dominus, per quem omnia facta ſunt, & nos regenerati ſumus per ipſum.*

7 Sed non in omnibus.] *At verò illa ſciētia ita aperta & expedita non eſt in omnibus: conſulendum eſt autem magis omnium ædificationi, quàm priuatæ cognitioni obſequēdum: Nam quidam cùm exiſtiment hactenus idolo vim aliquam eſſe quæ communicetur cibis idolo libatis, demum non carere aliqua efficientia & diuinitatis parte, vel ſaltem dæmonio aliquid in hac parte tribuant, comedunt cibos idolo dicatos ſub ea perſuaſione quòd idolo conſecratum ſit, atque aliquid ſacri vel plus quàm communis cibi ſit. hæc conſcientia, etiamſi vano fundamento fulta, tamen comedentem polluit, quandoquidē ille cibos hos immūdos putat.*

8 Eſca] *Non adducit cibus nos ad Deū. cùm ſua natura indifferens ſit; ita vt ſi comedamus, non poſſimus nos dicere ditiores rebus ſpiritualibus, atque aditum ad Deum patefacientibus, neque ſi non comedamus poſſimus exiſtimare illud nobis deeſſe, vt ad Deum aditus patefiat. hoc de cibo ipſo quatenus cibus eſt, etiā ſi adſit ſciētia inefficacitatis idoli cui cōſecratus fuerat.*

9 Licentia veſtra] *Poteſtas iſta quæ vobis aliàs eſt comedēdi ex iis quæ vetita nō ſunt lege Chriſtiana, niſi offenſio infirmorū metuatur.*

10 In idólio.] *In tēplo aut atrio idolorum.*

Ædificabitur.] *Stabilietur, conſtruetur, & confirmabitur iſta tua ſciētia, cùm deberet ædificari potius ad abominandam & deteſtandam communionem totius impietatis & idololatriæ.*

12 Percutientes.] *Vulnerantes eos qui aliàs infirmi ſunt, dupliciter læditis, & peccatis grauiùs in Chriſtum, cuius membra illi ſunt, quamuis infirmiora.*

Deus, niſi vnus. 5 Nā etſi ſunt
qui dicantur dij, ſiue in cælo,
ſiue in terra (ſiquidem ſunt dij
multi, & domini multi) 6 no-
bis tamen vnus Deus, Pater,
ex quo omnia & nos in ᵃillū: ᵃillo MS. Amb. s.
& vnus Dominus, Ieſus Chri-
ſtus per quem omnia, & nos
per ipſum. 7 Sed non in omni-
bus eſt ſcientia. Quidam autē
*conſcientia vſque nunc idó- *cum MS. q.
li, quaſi idolothytum mandu- C
cant: & conſcientia ipſorum
cùm ſit infirma, polluitur.
8 Eſca autem nos non com-
mendat Deo. Neque enim ſi
manducauerimus, abundabi-
mus: neque ſi non manduca-
uerimus, deficiemus. 9 Videte
autem ne fortè hæc licētia ve-
ſtra offendiculū fiat infirmis.
10 Si enim quis viderit eū qui
habet ſcientiam, in idólio re-
cumbentem: nónne conſcien- D
tia eius, cùm ſit infirma, ædifi-
cabitur, ad manducandū ido-
lothyta? 11 Et peribit infirmus Rom 14,15.
in tua ᵃſcientia frater, propter ᵃconſcientia MS. q.
quem Chriſtus mortuus eſt?
12 Sic autem peccantes in fra-
tres, & percutientes conſcien-
tiam eorū infirmam: in Chri-
ſtum

Rom.14,21. ſtum peccatis. 13 Quapropter
ſi eſca ſcandalizat fratrem
meum: non manducabo car-
nem in æternum, ne fratrem
meum ſcandalizem.

Cap. IX.

A NOn 1 ſum liber? Nō ſum
Apoſtolus? Nóne Chri-
ſtum Ieſum Dominum no-
ſtrum vidi? Nónne opus meū
* 1 MS. Amb. 6. vos eſtis in Domino? 2 * Et ſi
aliis non ſum Apoſtolus: ſed
tamen vobis ſum. nam ſigna-
culum apoſtolatus mei vos e-
ſtis in Domino. 3 mea defen-
ſio apud eos qui me interro-
gant, hæc eſt: 4 Nunquid non
habemus poteſtatem mandu-
candi & bibendi? 5 Nunquid
nō habemus poteſtatem mu-
lierem ſororem circunducen-
di, ſicut & cæteri Apoſtoli &
fratres Domini, & Cephas?
6 Aut ego ſolus & Barnabas,
non habemus poteſtatem hoc
operandi? 7 Quis militat ſuis
ſtipendiis vnquā? Quis plan-
tat vineam: & de fructu eius
non edit? Quis paſcit gregē: &
de lacte gregis nō manducat?
8 Nun-

13 Scandalizat.] *Si cibus idolothytorum fratri meo offenſionem parat, non ſolùm ex illis carnibus, ſed neque vllas alias comederem perpetuò, ne in aliquam vnquam ſuſpicionem incideret frater, qua offenderetur, exiſtimans carnes illas aliquo modo immundas eſſe.*

In cap. IX.

1 Non ſum liber?] *Non ſolùm aliis ego prohiberem eſum carniū idolis immolatarum cum offenſione fratrum, ſed omnium carnium eſu ipſe perpetuò abſtinerem: id quod & vos, qui ſcientiam iactatis, & miniſterio atque magiſterio cæteros anteire vultis, obſeruare deberetis; niſi me vnum, vt alias multis laboribus expoſitum: ita etiam vt vobis fortaße videtur, maioribus & arctioribus vinculis adſtrictum, aut minori facultate authoritateq́; præditum putatis. cùm tamen vt authoritate Apoſtolatus certiſsima fungor, ita etiam facultate & poteſtate omnium rerum quæ aliis tribuuntur. An non ſum liber ego à lege ceremoniali etiam, & ab illa ſeruitute antiqua redemptus? nō ſum mei iuris, vt alij omnes qui liberi vocantur? non ſum Apoſtolus miſſus à Domino Ieſu, quem ego vidi, & vidi vt Chriſtū, & vidi vt Dominum? & vtroque nomine prædicandum in Apoſtolatu ſuſcepi? nónne Apoſtolatus mei opus vos eſtis, veſtræq́; Eccleſiæ homines, qui Euangelij virtutem à me annunciati experti in ſe fuere? Si alij negarent me eſſe Apoſtolum, quòd non viderint Apoſtoli munere functum, at vos non poteſtis negare, qui ſignaculum habetis ſpiritus, ex Euangelij per me allati virtute acceptum: ita vt hoc ſigillo Deus teſtetur, egoq́; probem munus meum apud eos qui de me inquirunt. Nunquid non licet & nobis edere & bibere Eccleſiæ ſumptu, aut ex fratrum liberalitate? nónne etiam licet fidelem ex noſtratibus mulierem nobiſcum circumducere, vt Apoſtoli cæteri faciunt; exempli cauſa fratres Domini, & Cephas?*

6 Aut ego ſolus.] *An cæteris licet vti ſumptu publico & miniſterio alio, mihi autem & Barnabæ ſolis non licet non operari manibus, victus comparandi cauſa?*

8 Nunquid

8 Nunquid ſecundum hominem.] Nū̄ *ex humano affectu & proprio ſenſu atq; adeò ex conſuetudine hominum hæc aſſero, an non legitima prorſus hæc ſunt, cùm in lege Moſis ſcriptum ſit, Non alligabis os boui trituranti. intelligitis ad boum laborem & miniſterium tantùm pertinere præceptum illud: an cura eſt Deo boum, non autem hominum operam ponentium ad aliorum vtilitatem? nullus enim vtilis labor inſumitur citra ſpem fructus, ingratiq́; eſt agri non paſcere eum qui ſe coluerit. quod ſi carnalia ſeminantes iure ſummo fructus colligunt, ſibiq́; in vſus vendicant; licet etiam & nobis ea quæ ad corpus nutriendum & alendum honeſtè pertinent, repetere à vobis, quos ſpiritualibus inſtruimus alimentis. & cùm multo plus operæ & operis, maiore cum vtilitate veſtri, maiori cum labore noſtro, in vobis poſuerimus, non debemus minoris conditionis apud vos eſſe, quàm alij qui iuris ſui in vos participes ſunt, & fiunt. itaque conſtat nobis ius & poteſtas apud vos, qua tamen nunquam ſumus vſi, ne vel minima parte Euangelij Chriſti curſus, cui toti intenti eramus, apud vos retardaretur.*

13 Neſcitis.] *An ignoratis ius eſſe iis qui ſacris miniſteriis vel addicti ſunt vel operam dant, viuēdi ex iis quæ ſacra ſunt, Deoq́; oblata, vt decimis, primitiis, ſacrificiis, muneribusq́; aliis? & qui altari aſsident, neque alij prophano muneri vacare permittūtur, participant cum altari, diuiduntq́; ſibi victimarum portiones conſtitutas.*

16 Nam & ſi euangelizauero.] *Cùm ego non ſim author Euangelij, neque munus hoc vſurparim, ſed impoſitum à Deo ſuſceperim, non eſt mihi gloriatio quaſi aliquid meum in medium attulerim mea authoritate: gloriatio eſt Dei, qui vobis Euāgeliū miſit. cumq́; ego ſeruus emptus & ad hoc delectus & miſſus, neceſsitati huic diuinæ iuſsionis parere debeā, graue iudiciū ſim ſubiturus, ſi non euāgelizauero.*

8 Nunquid ſecundum hominem hæc dico? An & lex
hæc non dicit? 9 Scriptum eſt B
enim in lege Moyſi, Non alli- Deut. 25, 4. 1 Tim. 5, 18.
gabis os boui triturāti. Nun-
quid de bobus cura eſt Deo?
10 An propter nos vtique* di- *hoc MS. G. q. S.
cit? Nam propter nos ſcripta
ſunt: quoniā debet in ſpe qui
arat, arare: & qui triturat, in ſpe
fructus percipiendi. 11 Si nos Rom. 15, 27.
vobis ſpiritualia ſeminaui-
mus: magnum eſt ſi nos car-
nalia veſtra metamus? 12 Si alij
poteſtatis veſtræ participes
ſunt: quare non potius nos?
Sed non vſi ſumus hac pote-
ſtate: ſed omnia ſuſtinemus,
ne quod offendiculum demus
Euangelio Chriſti. 13 Neſcitis Deut. 18, 1.
quoniam qui in ſacrario ope-
rantur: quæ de ſacrario ſunt
edūt: ⌐& qui altari deſeruiūt, ⌐8 MS. G.
cum altari participāt? 14 Ita &
Dn̄s ordinauit iis qui Euāge-
liū annuntiāt, de Euāgelio vi-
uere. 15 Ego autē nullo horum C
vſus ſum. Nō autē ſcripſi hęc,
vt ita fiant in me: bonum eſt
enim mihi magis mori, quàm
vt gloriam meā quis euacuet.
16 Nam & ſi euangelizauero,
non

17 Neceſſe

non eſt mihi gloria: neceſſitas
enim mihi incumbit: vę enim
mihi eſt ſi non euangelizaue-
ro. [17]Si enim volens hoc ago:
mercedem habeo. ſi autem
inuitus: diſpenſatio mihi cre
dita eſt. [18]Quæ eſt ergo mer
ces mea? Vt Euangelium præ-
dicans, ſine ſumptu ponam
Euangelium, vt nõ abutar po-
teſtate mea in Euangelio.
[19]Nã cùm liber eſſem ex om-
nibus, omnium me ſeruũ fe-
ci: vt plures lucrifacerem. [20]Et
factus ſum Iudæis tanquam
Iudæus: vt Iudæos lucrarer.
[21]iis qui ſub lege ſunt: quaſi
D ſub lege eſſem (cùm ipſe non
eſſem ſub lege) vt eos qui ſub
lege erãt, lucrifacerem: iis qui
ſine lege erant, tanquam ſine
lege eſſem (cùm ſine lege Dei
non eſſem: ſed in lege eſſem
Chriſti) vt lucrifacerẽ eos qui
ſine lege erant. [22]Factus ſum
infirmis infirmus: vt infirmos
lucrifacerem. Omnibus om-
nia factus ſum: vt omnes fa-
cerem ſaluos. [23]Omnia autem
facio propter Euangelium: vt
particeps eius efficiar. [24]Ne-
ſcitis quòd ij qui in ſtadio
currunt,

17 *Neceſſe eſt itaque vt muneri meo vacem: quòd ſi id quod mihi impoſitum eſt ita ſuſcipio, ac ſi ipſe volens vltroq; ſuſcipiã; illa animi mei promptitudo & hilaritas mercedẽ habet: quòd ſi inuitus facio, tamen facere debeo, quia creditam mihi diſpenſationem in meam fidem ſuſcepi, quam fideliter exercere debeo.*

18 Quæ eſt ergo merces mea?] *Huius autem voluntatis meæ merces mihi propoſita illa eſt, vt gratis, ſine vllo Eccleſiarum ſumptu, Euangelium communicem omnibus, atque ita nunquam abuti poſſim authoritate iureq; meo in Euangelio, vt qui ne vti quidem velim: adeò vt cùm liber ſim ex omnibus legibus & exceptionibus, quibus liberi ſunt cæteri Apoſtoli, neque vllius iudicium in huiuſmodi rebus medijs ſubire debeam, dũmodo rectè munus meum exequar; tamen me omnibus tanquam ſeruum ſubiecerim, vt omnium infirmitati morem gerendo, in iis quibus mihi integrum erat morem gerere, plures lucrifaciam.*

20 Et factus ſum.] *Iudæis me profeſſus ſum Iudæum, ex eodem genere, ex eodem populo, ex eiſdem ſtudiis Iudaicæ amplitudinis commendandæ & prædicandæ, quibuſdam ceremoniis mediis communicandi, vt Iudæos lucrarer, & his qui ſub lege adhuc erant, & nondũ Chriſtũ receperant, factus ſum tãquam ſub lege eſſem, vt eos ad Chriſtum à lege deducerem. exlegibus verò tanquam exlex, abalienatus apud illos ab illis ceremoniis & ritibus, quæ eos tantùm ſpectabant qui ſub lege eſſent, non tamen ita vt nullam legem obſeruarem, ſed obſeruãdo illam legem Chriſti, quam Deus obſeruari maximè vult. Atque ita curabam & ſtudebam exleges in hanc legem inducere.*

23 Omnia autem facio.] *Hoc omne quod expoſui, Euangelij cauſa facio, quod commune omnibus mecum eſſe & cupio & peropto, atque diligenter curo.*

24 Neſcitis] *Familiari vobis & celebri in veſtris Gẽtibus exemplo doceri poteſtis quid interſit inter eos qui quidquid poſſunt; & eos qui ab iis etiam continent quæ iure poſſunt, impedi-*

mento tamen aliquo fore ſuſpicantur ad propoſiti ſui liberrimam expeditionem. In ſtadio certaminum apud Græcos inſtitutorum multi certant, ſed non omnes palmam referunt, multi currunt, ſed vnus accipit brauium. Sic vos igitur currite, vt non ſolùm cucurriſſe, ſed legitimè cucurriſſe & præmium propoſitum tuliſſe iudicemini. curretis autem quàm expeditiſſimè, ſi vos nec vllis impedieritis oneribus, neque vllis ſubieceritis rebus, quæ vel vires agilitatemq́ minuant, vel corpus emolliant aut grauent.

25 Omnis autem qui in agone.] *Eãdem rationem ſecuti illi qui in certamen ſeſe parãt, ſiue pugiles ſiue luctatores illi ſint, magno ſe ſtudio exercent ad robur comparandum, laſſitudinemq́ vitandam, atque valetudinem firmandam; quamobrem multa faciunt & ferũt, ſudant & algent, vino & nimio cibo libidineq́ continent. & hæc illi curant adeò ſtudioſè, vt coronam accipiant corruptibilem, nimirum oleaſtrinam vel piceam, vel ex apio. quid verò oportet nos facere, quibus incorruptibilis propoſita eſt corona?*

26 Ego igitur.] *Quamobrem ego ipſe qui vos hortor ſic currere vt comprehendatis, hoc in me exemplum ſtatuo, qui cùm hunc Euangelij curſum, hoc certamẽ ſuſceptum ſubierim, vt quàm expeditiſſimè decurram, magnũ mihi laborem & propono & impero, nõ currẽs quaſi incerto fine, ſed cognoſco quò mihi quaque ſit currendum, quàm cõtento impetu, quàm alieno atq́ libero ab iis rebus quæ propoſitum morari meum poſſent. ſic pugno non quaſi aërem verberans, ſed meipſum contundo, exerceo, roboro, atque ſeruitium ſubire facio, ne cùm prædicatione mea alios fuerim ad legitimum certamẽ hortatus, ipſe à præmio recipiẽdo reiiciar.*

currunt, omnes quidem cur-
runt: ſed vnus accipit brauiũ?
Sic currite vt comprehẽdatis.
25 Omnis autem qui in agone
contendit ab omnibus ſe ab-
ſtinet, & illi quidem vt corru-
ptibilem coronam accipiant:
nos autem incorruptã. 26 Ego
igitur ſic curro, nõ quaſi in in-
certum: ſic pugno, non quaſi
aërem verberans: 27 ſed caſti-
go corpus meum, & in ſerui-
tutem redigo, ne fortè cùm
aliis prędicauerim, ipſe repro-
bus efficiar.

CAP. X.

NOlo 1 enim vos ignorare A
fratres quoniam patres
noſtri omnes ſub nube fue- *Exod. 13,21. Num. 5,18.*
runt, & omnes mare tranſie- *Exod. 14,22.*
runt,

IN CAP. X.

1 Nolo enim vos ignorare.] *Vt verò intelligatis non ſatis eſſe incepiſſe curſum, niſi ſumma conſtantia & cura perſequamini, & perſeueretis vſque in finem, ad antiqua ſigna & exempla agnoſcenda vos reuocabo. Patres noſtri omnes fuerunt ex voluntate, gratia, & miſericordia Dei ſub nube, ſimul fuerunt ſub illa, inquam, nube partim lucida partim obſcura, cuius magnum ſignificationis arcanum eſt: omnes per mare tranſierunt, illæſi viuiq́ euaſerunt, liberatosq́ ſeſe viderunt à Pharaonis nõ ſolùm tyrannide, ſed & metu: omnes in Moſen baptizati ſunt in nube & mari: omnes eandem eſcam cælitus miſſam, illum, inquam, cibum manna ſpiritualis ſignificationis myſterio admirabilẽ comederunt; omnes eundem potum, ſpiritualis refectionis ſignum, biberunt: erat autẽ potus ille aqua ex petra defluens, quæ ſpirituali ſignificatione inſignis, eorum iter conſequebatur. erat autem petra illa Chriſtus, certiſſima ſcilicet ſignificatione.*

6 Hæc

Exod. 16, 15. Exod. 17, 6. runt, [2] & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube & in ma-
Num. 20, 10. 11. ri: [3] & omnes eandem eſcam ſpiritalem manducauerũt, [4] &
omnes eundem potum ſpiritalem biberunt: (bibebant au-
tem de ſpiritali, conſequente eos, petra: petra autem erat
B Chriſtus.) [5] ſed nõ in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo.
Num. 26, 65. Num. 11, 4, 5. nam proſtrati ſunt in deſerto.
[6] Hæc autem in figura facta
ſunt noſtri, vt non ſimus con-
Pſal. 105, 14. cupiſcentes malorum, ſicut &
[a] idolorum cultores 2 MS. S. illi concupierunt. [7] Neq. [a] ido-
lolatræ efficiamini, ſicut qui-
dam ex ipſis: quemadmodum
Exod. 32, 6. ſcriptum eſt: Sedit populus
manducare & bibere, & ſur-
rexerunt ludere. [8] Neque for-
Num. 25, 1. nicemur, ſicut quidã ex ipſis
fornicati ſunt. & ceciderunt
vna die viginti tria millia.
C [9] Neque tentemus Chriſtum:
ſicut quidam eorum tentaue-
Num. 21, 5, 6. runt, & à ſerpentibus perierũt.
Num. 11, 33. 14, 37. [10] Neque murmuraueritis: ſi-
cut quidam eorum murmu-
rauerunt, & perierunt ab ex-
terminatore. [11] Hæc autẽ om-
nia in figura cõtingebant illis:
ſcripta ſunt autẽ ad correptio-
nem noſtram, in quos, fines
ſeculorum deuenerũt. [12] Itaq.
qui ſe exiſtimat ſtare, videat
ne cadat. [13] Tentatio vos non
[b] apprehẽdit 2. G. S. [b] apprehendat, niſi humana.
fidelis

6 Hæc autem.] *Atque omnia hæc illis verè contigere, & propoſita ſunt nobis ad noſtram inſtructionem tanquam typi & exempla atque figura eorum quæ nobis cõtingere poſſunt, tam in approbationem, quàm in reprobationem noſtri, ſi ſequamur quæ ij ſecuti ſunt qui tunc probati fuerunt, & fugiamus ea quæ illi ſequebantur qui fuerunt reiecti.*

12 Itaque qui ſe exiſtimat.] *Si quis propter præcedentia Dei dona videtur ſibi ſtare, non ſit adeò ſecurus vt ſeſe ſinat impelli huiuſmodi cupiditatibus & affectibus quibus illi fuere impulſi, ex quorum hiſtoria exempla petiuimus, atque huiuſmodi impulſionibus ſpontè admiſſis labefactatus cadat.*

13 Tentatio.] *Atqui ad huiuſmodi agenda quæ vobis minimè agenda eſſe cenſeo, cuius generis ſunt idolothytorum communicatio, non vos externa tentatio apprehendit, neque enim Deus huiuſmodi periculum nunc facit fidei veſtræ, vt vos iubeat cum idololatris in idolorum cultu aut frequentia eſſe, neque Satan etiam vos nunc tentat, niſi vos illum tentatorem veſtris conſiliis & cogitationibus prouocare velitis; vna tantùm ex parte vos poteſt inuadere tentatio, hominum videlicet, vel principum, vel potentiorum, vel etiam amicorum, qui commodi propoſiti, vel incommodi etiam denuntiati cauſa vos eò adigere experiantur. Sed hæc, cùm non ex vobis oriatur, ſed externis viribus, ex viribus iiſq; humanis, facilè ſuperabitur à vobis, præſente Deo fideliſſimo, qui vos nolentes vltrò admittere ſcelus, ſed pugnantes & luctantes, non patietur tentari vltra id quod poteſtis. cùm ille permiſerit vos tentari, ipſe aditum vobis aperiet ad euadendum, atque vires præbebit quibus tentationem ſufferre poſſitis.*

fidelis autem Deus eſt, qui nõ
patietur vos tentari ſupra id
quod poteſtis: ſed faciet etiam D
cum tentatione prouẽtum, vt
poſſitis ſuſtinere. [14] Propter
quod chariſſimi mihi, fugite
ab idolorũ cultura. [15] Vt pru-
dentibus loquor: vos ipſi iu-
dicate quod dico. [16] Calix be-
nedictionis cui benedicimus,
nónne cõmunicatio ſangui-
nis Chriſti eſt? & panis quem
frangimus, nónne participatio
corporis Domini eſt? [17] Quo-
niam vnus panis, vnũ corpus E
multi ſumus, "omnes qui de
vno pane *participamus. [18] Vi-
dete Iſraël ſecundum carnem.
nónne

"nam omnes 6 MS. Amb. G. S.
*& de vno calice MS.

14 Propter quod.] *Summa igitur omniũ quæ hactenus in hoc argumẽto vos monui, eſt, vt omnino ab idololatria fugiatis, vel vobis admittenda, qui ſcientia præditi eſtis, vel aliis infirmioribus & rudioribus exemplo veſtro docenda. neque verò hæc res periculoſa ſolùm eſt imperitis & ineruditis, ſed peritioribus etiam, quippe cùm huiuſmodi frequentationes & conſuetudines cum idololatris eorumq; ritibus, vel communionem abſolutam, vel certè communionis ſuſpicionem, atque adeò professionem & ſignificationem arguãt; id quod omnium communicationum exemplis, maximè verò eius quæ nobis celeberrima eſt, oſtenditur.*

16 Calix benedictionis.] *Calix ille ſanguinis Chriſti, quem cùm gratiarum actione ſumimus benedictum & conſecratum, non datur nobis ad communionem ſanguinis Chriſti? maximè verò. atque etiam panis ille quem ex eiuſdem Chriſti præcepto & inſtitutione frangimus diuidimusq; inter nos, non eſt communio corporis Chriſti? qua ſe ipſe nobis cõmunicandum exhibet, & nos etiam vt inter nos cõmunicemus, atque mutua charitate amemus & coniuncti ſimus, docet & inſtruit: vt ſicut ille caput noſtrum eſt, & nos illius mẽbra; ita nos mutuò amemus, vtpote vnius eiuſdemq; corporis vniusq; capitis membra: vt ſicut vnus panis ex multis frumenti granis, ita omnes qui de vno pane illo ſacramentali participamus, vnum corpus ſimus, cuius caput Chriſtus ipſe eſt. itaque hac communione & nos Chriſto coniungi, & inter nos etiam in Chriſto coniunctos declaramus. hoc noſtrum exemplum ſatis declarat coniunctionem & profeſſionem coniunctionis in huiuſmodi communionibus.*

18 Videte Iſraël.] *Aliud exemplum vobis ſtatuam in Iſraëlitis qui nondum Chriſtum receperunt, ſed adhuc in vmbra illa legis verſantur, qui cùm ſuis ſacrificiis communicent, manifeſtè profitentur & oſtendunt ſe illius religionis cultu teneri; idq; vobis adeò perſpicuum eſt, vt ſi cum illis communicaretis, Iudaizare apertèargueremini. Sed dicetis, Aliud eſt communicatio Chriſtianorum, quæ reuera eam virtutem habet quam docet; alia etiam Iſraëlitarum, quæ, quanquam vmbræ tantùm fuerit futurorum, & nunc otioſa vmbra ſit, tamen & aliquando vtilis fuit, & Deum habet inſtitutorem vſque ad tempus: verùm idolorum communicatio nihil prorſus eſt, nihil virtutis habet, neq; Deum habet authorem aut inſtitutorem. verùm enimverò nõ affirmo ego in re ipſa aliquid virtutis eſſe, hoc eſt, vel in idolo vel in immolatis idolo cibis; ſed tamen affirmo illa ſacrificia dæmoniis authoribus eſſe cõſtituta inter Gentes, vt illæ à Deo auerſæ ſocietatẽ inirent inter ſe alienam à vera Dei religione, atque ex conſequenti dæmoniis coniunctam, qui illarum inſtitutionũ authores fuêre. ex quo apparet eos qui iis ſocietatibus interſunt, ſocietatibus à dæmonio inſtitutis intereſſe atque adeò communicare: nolo autem vos fieri ſocios dæmoniorum.*

25 Nihil

nónne qui edunt hoſtias, participes ſunt altaris? 19 Quid er-
go? dico quòd idolis immolatum, ſit aliquid? aut quòd idô-
lum ſit aliquid? 20 Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis im-
molant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios fieri dæmonio-
rum. 21 Non poteſtis calicem Domini bibere, & calicẽ dæ-
moniorum: non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, &
F menſæ dæmoniorum. 22 An æmulamur Dominum? Nun-
Eccl.37,31. quid fortiores illo ſumus? Omnia mihi licẽt, ſed non omnia
Supr.6,12. expediunt. 23 Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant.
24 Nemo quod ſuum eſt quæ-
rat: ſed quod alterius. 25 Omne
quod in macello vænit, man-
ducate: nihil interrogantes
propter conſcientiam. 26 Do-
Pſal.23,1. 49,12. mini * eſt terra, & plenitudo
*enim 1 MS. *Amb* G.S. eius. 27 Si quis vocat vos infi-
ad cænam MS q. delium, & vultis ire: omne
quod vobis apponitur man-
ducate, nihil interrogãtes pro-
G pter conſcientiam. 28 Si quis
ᵃimmolatitium 7 MS. *Amb.* autem dixerit, Hoc ᵃimmola-
tum' eſt idólis: nolite mandu-
care propter illum qui indica-
uit, & propter conſcientiam:
29 conſcientiam autem dico
nõ tuam, ſed alterius. Vt quid
enim libertas mea iudicatur
ᵃalia 3 MS. *Amb.* G.S. ab ᵃaliena' conſciéntia? 30 Si
ego cum gratia participo: quid
blaſphemor pro eo quòd gra-
Col.3.17. tias ago? 31 Siue ergo mandu-
⁻2 MS. *Amb.* G.S. catis, ſiue bibitis, ſiue ⁻aliud'
quid

25 Nihil interrogantes.] *Ne interrogetis an ſit ex ſacrificio an non: quia cùm conſcientia veſtra certa ſit, id quod non pertinet ad cõmunionem improbrandi cultus, poſſe vobis eſſe vſui; debetis eiuſmodi cibos ducere tanquam publicos ex donis Dei. qui terram impleuit fructibus, & rebus commodis ad animantum genera alenda. itaque veſtram conſcientiam in huiuſmodi locis liberam retinete & pacatam, quam non oportet perturbari; ſed neque conſciẽtiam etiam alterius mouere: mouebitis autem ſi interrogetis aut inquiratis. quòd ſi vobis quis vel imprudenter vel callidè indicarit eſſe illud ex idolorum cultu, relinquite, non propter veſtram conſcientiam, ſed aliorum, qui non rectam, certam firmamq́ habent.*

29 Vt quid enim libertas mea.] *Cur nam exponam ego meam libertatem iudicio & condemnationi alienæ conſcientiæ, ita vt me poſtea pœniteat vſus libertatis meæ, quæ impietatis nomine damnabitur ab infirmiori aliquo, cui offendiculum paro; quis me in huiuſmodi difficultates delabi ſuadeat? eſto itaque actionum omnium veſtrarum ſcopus Dei gloria, quam omni ſtudio curare debetis, veſtrisq́ omnibus rebus & commodis præponere. hæc gloria celebratur multis hominibus ad illius cognitionem & laudẽ adducendis; quam quidem ad rem charitas præcipuè viam munit, apprimeq́ confert: nam quamquam via à ſcientia oſtendatur, à charitate aptiſsimè munitur.*

 IN

In cap. XI.

1 Imitatores mei eſtote.] *Cùm ego ſciam Chriſtum ob maximam charitatem qua dilexit homines, non ſua curaſſe, ſed exinaniiſſe ſemetipſum, obediiſſeq́ per omnia patri vſque ad mortem, quam pro hominibus ſubiit & grauiſsimam & ignominioſiſsimam, illum omnibus in rebus, quantum poſſum imitari, ſtudeo: ſic & vos à me in Euangelio Chriſti genitos mei imitatores eſſe oportet iis in rebus quibus ipſe Chriſtum imitor.*

2 Laudo autem.] *Illud verò mihi magnopere probatur in vobis, fratres, quòd quamquam multa acceperitis ab iis qui magiſtri volunt in vobis eſſe nouè inducta, tamen ea memoria retinueritis & obſeruaueritis quæ ego initio vobis tradidi ad Eccleſiæ veſtræ decorem pertinentia, etiamſi nonnulli exſtiterint, qui hæc vel mutari vel aboleri voluerint.*

3 Volo autem.] *Vt autem quarundam ex illis traditionibus meis rationem cognoſcatis, volo vos ſcire, cùm primis ea quæ de habitu ac geſtu virorum & feminarum in Eccleſia tradidi, ex diuinæ legis diſciplina profecta eſſe. Principio illud cõſtat, ſingulorum virorum caput eſſe Chriſtum, Dei virtutem & Dei ſapientiam, per quem & vir conditus eſt & redemptus; mulieris autem caput eſſe virum, quoniam femina à Deo formata eſt ex viri coſta, & os facta ex oſsibus viri, & caro ex carne viri; caput autem Chriſti Deum Patrem, ipſius æternum ſecundum diuinitatem Patrem, ipſius etiam ſecundum humanitatem, atque authorem omnis dignitatis gloriæq́ ipſius.*

4 Omnis vir.] *Quicunque vir qui dum publicè & communiter oratur in Eccleſia præcipuè, aut prophetici muneris pars aliqua exercetur, caput velamine aliquo tegit, probro afficit caput ſuum, Chriſtiq́ gloriã videtur celare; cùm capitis ſui ornamentum Chriſtus ipſe ſit, atque hoc profiteri debeat capite aperto; qui habitus apud vos honoris & decoris eſt: contrà verò mulier quæ huiuſmodi cœtibus & actionibus intereſt aperto capite, ſuum caput dedecorat, perinde ac ſi raſum palàm haberet.*

quid facitis: omnia in gloriam
Dei facite. [32] Sine offenſione
eſtote Iudæis & Gentibus, &
Eccleſiæ Dei: [33] ſicut & ego
per omnia omnibus placeo,
non quærens quod mihi vtile
eſt, ſed quod multis: vt ſalui
fiant.

Cap. XI.

IMitatores [1] mei eſtote, ſicut A
& ego Chriſti. [2] Laudo au-
tem vos fratres, quòd per om-
nia mei memores eſtis: & ſicut
tradidi vobis, præcepta mea
tenetis. [3] Volo autem vos ſci-
re, quòd omnis viri caput, Epheſ. 5, 23.
Chriſtus eſt: caput autem mu-
lieris, vir: caput verò Chriſti,
Deus. [4] Omnis vir orans aut
prophetans velato capite, de-
turpat caput ſuum. [5] Omnis
autem mulier orans aut pro-
phetans non velato capite, de-
turpat caput ſuum: vnũ enim
eſt ac ſi decaluetur. [6] Nam ſi
non velatur mulier, *tondea- *& 21 MS. G.S.
tur. Si verò turpe eſt mulie-
ri tonderi aut decaluari: ve-
let

7 Imago

let caput ſuum. 7 Vir quidem
- 5 MS. Amb. G. nõ debet velare caput ˉſuum':
quoniam imago & gloria Dei
eſt, mulier autem gloria viri
eſt. 8 Non enim vir ex muliere
Gen. 2, 21, 22 eſt, ſed mulier ex viro. 9 Etenim
C nõ eſt creatus vir propter mu-
lierem, ſed mulier propter vi-
a velamẽ MS. rum. 10 (Ideo debet mulier "po-
* ſuum MS. S. teſtatem' habere ſupra caput*
propter angelos.) 11 Verunta-
men neque vir ſine muliere:
neque mulier ſine viro, in Do-
mino. 12 Nam ſicut mulier de
viro, ita & vir per mulierem.
omnia autem ex Deo. 13 Voſ-
ipſi iudicate: decet mulierem
nõ velatam orare Deũ? 14 Nec
ipſa natura docet vos, quòd
vir

7 Imago & gloria.] *Vir imago eſt Dei, in quo maieſtas & poteſtas Dei refertur; quippe qui primus creatus eſt à Deo ad imaginem & ſimilitudinem, vt præeſſet animantibus, &c. atque ita hoc imperio dignitatisq́; munere inſtructus, laudis Dei argumentum eſſet. Secundo loco creata eſt mulier in adiutorium ſimile viro, vt dignitatem quidẽ humanæ naturæ & ipſa obtineret, per virum tamen, quem ſe præſtantiorem dignioremq́; agnoſceret. itaq. oportet ſignum eſſe aliquod in publicis cœtubus, quo ratio omnis hæc recto ſignificetur ordine. atque vt vir ſine vllo medio à Deo effectus eſt, omniáque à Deo accepit, quæ nulli antea naturæ erãt propria, ſicq́; accepta omnia vni Deo ſine vllo medio referre debet; ſic mulier quidquid habet, à Deo accepit; ſed tanquam membrum caro & os viri poſterius factum, quidquid illa habet dignitatis, iam vir habuerat antea quàm illa facta eſſet in mundo: quamobrem vt vir quidquid laudis habet, ad Deum omnino vndequaq; refert; ſic quidquid in muliere eſt dignitatis, id in laudibus viri ponitur, qui prius obtinuerat, atq. ex ipſo mulier obtinuit Deo authore, quẽadmodum membrorum virtus ad caput refertur. habet igitur mulier cùm in Eccleſia eſt, caput ſuum præſens & conſpicuũ, hoc eſt, virum præſentem; quamobrem non decet vt illa proferat alterum caput, hoc eſt, corporis ſui, cùm naturæ dignitatisq́; caput ibidem ſit apertum & conſpiciendum.*

10 Poteſtatem habere.] *Velamen poteſtatis viri erga ſe inſigne, idq́; profiteri coram Angelis, qui præſentes ſunt in Eccleſia, teſtes decori, ordinis, atque officij ſingulorum.*

11 Neque vir ſine muliere.] *Neque hoc expoſitum eſt aliam ob cauſam, niſi vt iuxta diuinæ doctrinæ rationem decorum vtrinque ſeruetur, non vt altera pars arroganter inſoleſcat, altera nimium deijciatur, cùm vtraque pars & idem in Domino ſint, hoc eſt, vnius corporis Chriſti membra, neutráque alteram poſſit reijcere aut non obſeruare pro officij ſui ratione. deinde cùm vtraque pars in Domino ſit tanquam ſeruus, & Domino placere debeat, obſeruata loci decorisq́; ſui forma, quam pro conditionis ſibi impoſitæ ratione ſortita fuerit. Sicut enim mulier ex viro tanquam ex principio materiæ ſuæ originem ducit, authore Deo; ita per mulierem ſoboles propagãtur viri, atque omnia hæc ad Deum, tanquam ad efficientem, referẽda ſunt.*

14 Nec ipſa natura] *Ipſa profectò rerum ſpecies ob oculos poſita, & iudicio adhibito collata docet turpitudinem magnam in viro comam nutriente in feminæ formam, & contra impudicitiam in femina viri ſpeciem mentita comis præciſis; atqui capillorum illa prolixitas & denſitas, quæ valde mulierem decet, oſtendit ipſam velamine indigere; ideò & capillis...*

16. Si

vir quidem ſi comam nutriat,
ignominia eſt illi: 15 Mulier
verò ſi comam nutriat, gloria
eſt illi, quoniam capilli prove-
lamine ei dati ſunt? 16 Si quis D
autem videtur contentioſus
eſſe: nos talem cõſuetudinem
non habemus, neq. ᵃEccleſia ᵃEccleſiæ 2 MS.G.
Dei. 17 Hoc autem præcipio:
non laudans quòd non in me-
lius, ſed in deterius cõuenitis.
18 Primùm quidem cõuenien-
tibus vobis in Eccleſiã, audio
ſciſſuras eſſe inter vos, & ex
parte credo. 19 Nam oportet &
hæreſes eſſe: vt & qui probati
ſunt, manifeſti fiant in vobis.
20 Conuenientibus ergo vobis
in vnũ, iam nõ eſt dominicam
cænam manducare. 21 Vnuſ-
quiſque enim ſuam cænam
præ-

16 Si quis autem.] *Si quis verò his omnino obſiſtere voluerit, armatusq́; nugis & argumentis, argutisq́; orationibus contenderit aduerſus hanc ſimplicitatẽ doctrinæ his in rebus per nos traditæ. nos cum huiuſmodi non valde laborabimus, vtpote qui, re ſemel pro iure atque honeſto explicata, non ſoleamus rixas mouere aut ſuſtinere, ſed neque vllas contentiones ſubire: alieniſſimum enim hoc genus actionum eſt ab Apoſtoli officio, atque adeò ab Eccleſiis Dei, quæ non ædificantur, ſed euerti poſſunt diſſidiis & contentionibus. laudo tamẽ vos qui præſcriptas à nobis formulas retinere volueritis.*

17 Hoc autem præcipio.] *Verùm enimverò quædam denuntiare atque mandare nunc vobis volo, quorum occaſio in vobis comprehenſa non probatur mihi, hoc eſt, quod qui alias in cæteris rebus à me traditis alij conſtantes eſtis, alij diſſentitis quamquam pauci, at verò in hoc conuenitis omnes quòd non proficitis, ſed deterius indies regredimini.*

18 Primùm quidem.] *Illud principio vobis denuntio ad me allatum eſſe, veſtros in Eccleſia conuentus illos celebres & ſacros, qui ad cõcordiam confirmandam, charitatemq́; fraternam fouendã ſunt vobis à Chriſto instituti & commendati, diſſenſionibus & contentionibus atque diſcordiis, denique ſciſſuris variis dehiſcere; id quod ſi non de omnibus vobis, tamen de parte aliqua veſtrum. Proximum autem eſt huiuſmodi ſchiſmatibus & ſciſſuris, vt hæreſes etiam accedant, quæ conſequi ſolent; quod ſi fiat (quod minimè optabile eſt) eueniet vt innoteſcat publicè, omni iam periculo facto, quinam ſint conſtantes in charitatis & veræ doctrinæ rationibus, & perſpicua ſit iſtius veſtræ ſcientiæ iactationis ratio.*

20 Conuenientibus.] *Itaque vt rem ipſam agam, cuius notitia impulſus hæc vobis ſcribo; intelligo vobis in Eccleſiam conuenientibus non contingere vt edatis cænam Domini noſtri Ieſu Chriſti decreto inſtitutam, ſed vt vnuſquiſque cænam à ſe allatam, pro facultatis ſuæ ratione paratam, cæteris poſthabitis præoccupet; hoc eſt vnum crimen aduerſus inſtitutionem illam quam Dominus nobis reliquit: alterum quòd in conuentibus iſtis, dum ita cænatur, alius qui non habet quid ſibi paret, eſurit; alius autem qui abundè ſibi pararit, ebrius eſt. Si cænã ſi tantùm ſiue edendi & bibendi cauſa eò conueniſtis, non eſt ille locus ad eam rem conſtitutus; ſunt vobis domus, in quibus id & liberius & minus malo exemplo facere poteſtis: ſi tamen facere omnino vultis, & non potius impertiri ea quibus abundatis iis qui carent aut etiã egent; an non ſatis eſt hoc vobis, vt cùm aliis non habentibus cibos veſtros minimè communicetis, ſed vt eos etiam pudore & fame vobis præſentibus laborare patiamini, imò & vt id fiat curetis? Hoc profectò*

profectò Eccleſiam Dei contemnere ac deſpicere eſt, in qua Eccleſia & diues & pauper fratres ſunt, & membra corporis Chriſti, eſt ne hoc laude dignum apud vos? eſt ne aliqua in hoc diuitiarum præſtantia? eſt quod laudabile nomen ſumat, vel ex dignitate vel ex facultate aliquorū? atqui ego, quanquam in aliis quæ laude digna iudicauerim, vos laudaui & probaui, in hoc nihil habeo quod laudem, vtpote qui illam Dominicæ cœnæ inſtitutionem & rationem probè teneo, quam & vobis tradens expoſui, cùm de eius etiam celebratione ageretur, eamq́; rationem tanquam à Domino inſtitutam, mihiq́; ab eodem expoſitam, conſtantem, certam & perpetuam affirmo, quam nullius hominis vel voluntate mutari, vel vſu & conſuetudine inuerti oporteat.

præſumit ad manducandum.
Et alius quidē eſurit: alius au-
E tem ebrius eſt. [22] Nūquid do-
mos non habetis ad mandu-
candum & bibendum? aut Ec-
cleſiam Dei contemnitis: &
confunditis eos qui non ha-
bent? Quid dicā vobis? "Lau-
do" "vos in in hoc? non' laudo.
[23] Ego enim accepi à Domino
quod & tradidi vobis, quoniā
Dominus Ieſus in qua nocte
tradebatur, accepit panem:
[24] & gratias agens fregit, & di-
xit: Accipite & manducate,
hoc eſt corpus meum, quod
pro vobis "tradetur': hoc facite
in meam cōmemorationem.
[25] Similiter & calicem, poſt-
F quam cænauit, dicens, Hic ca-
lix, nouum teſtamentum eſt
in meo ſanguine. hoc facite,
quotieſcunq. bibetis, in meam
commemorationem. [26] Quo-
tieſcun-

"Laudabo G.S.
"vos? in hoc non MS.G.q.

Matt. 26,26.
Marc. 14, 22.
Lucæ 22, 19.

"frangitur. *Amb.* G.S.

23 Ego enim accepi à Domino.] *Vt autem id quod à Domino acceptum vobis tradideram, repetam; ſic res habet, videlicet, quod Dominus ille omnium noſtrū, qui nos ſuo ſanguine emit, cuiusq́; omnes eſſe debemus, & volūtatem, mandatum, præceptaq́; ſequi tanquā ſerui; ille, inquam, Dominus Ieſus qui nos à morte & diaboli poteſtate emptos & liberatos ſeruauit, atque huius redemptionis, huiusq́; ſalutis rationem in huius cœnæ Sacramento nobis conſeruatam repetitamq́; eſſe voluit, ea nocte qua tradebatur, accepit panem, & totum illum panem à ſe acceptum gratiarum actione ac benedictione arcana cōſecratum, fregit in multas partes, vt omnibus qui aderant communicandum præberet, idq́; fecit: dedit enim & dixit: Accipite & comedite: Hoc eſt corpus meum: in quo ego tanquam caput veſtrum verum ſum, & vos tanquam membra corporis mei myſtici eſtis, ideoq́; hoc pro vobis tradetur; hoc eſt, ex parte veſtra, ita vt ipſe pro vobis moriar, & vos in me atque mecum moriamini. hoc autem facite, ſic, inquam, vt ego facio, qui meipſum vobis impertitus communico, & vos omnes in me vnum coniungo vt membra corporis mei; hoc ipſum facite in meam cōmemorationem, perinde atque ego facio nunc, vt neutrum ſine altero faciatis; hoc eſt, vt me vobis & pro vobis fractum & datum ſumatis, & vos vnà in me coniungamini ſumma charitate & fraterno amore imitati me, charitateq́; illa, qua ego vos omnes amo, mihiq́; iungo & apto tanquam membra. Similiter & calicem, poſtquam cænauit, accepit & porrexit omnibus, dicens: Hic calix, &c. hoc facite quotieſcunque biberitis, vt omnes bibatis & communicetis ſanguinis mei poculo in meam commemorationem.*

27 Itaque quicunque.] *Quiſquis profeſſus ſe id facere quod Dominus inſtituit, illa inſtitutione Domini indignè manducabit, neque reueritus dignitatem Sacramenti illius, in quo Domini ſanguis & corpus eſt, neque complexus fratres ſuos omnes ſumma æquitate & modeſtia, atque adeò vera communione & ſocietate tamquam membra vnius corporis, cuius caput Chriſtus eſt, is indignè comedit & bibit, iſq́; tenebitur crimine violati corporis & ſanguinis Domini, & damnationem ſibi edet & bibet, tanquam qui non diſcreuerit & agnouerit quid ſit corpus Domini tum verum tum etiam myſticum, cùm hoc diiudicatum & obſeruatum oportuerit, ſed exiſtimans propriam cænam poſſe illic præſumi, vbi cōmunionis Chriſtianæ conuentus celebratur, corporis Domini myſterium repetitur & commemoratur.*

30 Ideò inter vos.] *Quia non probamini, neque agnoſcitis veſtra vitia, eaq́; corrigere in veſtrā ſalutem, & in aliorum exēplum nō curatis, multi inter vos, etiam ex iis qui ad communionem conuenitis, ſunt infirmi fide & imbecilles virtutibus, atque dormiūt, moriunturq́; non pauci, nec hoc tantùm, ſed etiam, Deo vos corripiente, afficimini infirmitatibus, morbis & imbecillitatibus, atque adeò morte multamini, quod vobis ſignum eſſe oportuerat correptionis & iudicij Domini: nam ſi nos diſcerneremus & diiudicaremus vt par erat, non his modis puniti iudicaremur. Verùm hoc vtilitatis habent iſtæ Dei punitiones, quòd quādo illis afficimur, corripimur à Domino, vt nos agnoſcentes per pœnitentiam ad eum conuertamur, & non damnemur cum hoc mundo. oportet itaque hæc obſeruare & curare, atque huiuſmodi correptionibus Dei in noſtram ſalutem vti.*

In cap. XII.

1 De ſpiritualibus.] *Porrò fratres, cùm intelligam non ſatis vobis cognitam eſſe ſpiritualium rerum rationem, eam vobis eiúſque vſum explicabo, vt non ignoretis.*

2 Scitis.] *Primùm quidem illud cōpertum manifeſtumq́; vobis eſt diſcrimē, quod eſt inter eos*

tieſcunque enim manducabi-
tis panem hunc, & calicem bi-
betis: mortem Domini annū-
tiabitis, donec veniat. 27 Itaq.
quicunque manducauerit pa- *Iohan. 6, 59.*
nem hunc, vel biberit calicem
Domini indignè: reus erit cor-
poris & ſanguinis Domini.
28 Probet autem ſeipſum ho- *2 Cor. 13, 5.*
mo: & ſic, de pane illo edat, &
de calice bibat. 29 Qui enim G
manducat & bibit indignè:
iudicium ſibi manducat & bi-
bit, nō diiudicans corpus Do-
mini. 30 Ideò inter vos multi
infirmi & imbecilles, & dor-
miunt multi. 31 Quòd ſi noſ-
metipſos diiudicaremus: non
vtique iudicaremur. 32 Dum
iudicamur autem, à Domino
corripimur: vt non cum hoc
mundo damnemur. 33 Itaque
fratres mei, cùm cōuenitis ad
manducandum, inuicem ex-
ſpectate. 34 Si quis eſurit, domi
manducet: vt nō in iudicium
conueniatis. Cætera autem,
cùm venero, diſponam.

Cap. XII.

De 1 ſpiritualibus autem, A
nolo vos ignorare fra-
tres. 2 Scitis quoniā cùm Gētes
eſſetis,

eos qui Chriſtianæ veritatis nomen & virtutem acceperunt, & eos qui Gentium tantùm doctrinis vel potius fabulis imbuti cultibus etiam vanis tenentur: idq́; veſtro ipſorum exemplo noſtis, quippe qui cùm eſſetis Gentes, laborabatis in colendis ſimulachris ſurdis & mutis, à quibus neque inuocantes audiebamini, neq. quicquam docebamini aut referebatis veri vſus in veſtram ſalutem & beatitudinem; qua in re magno, perpetuo, atque omnino inutili labore vos frangebatis, alia atque alia ſimulachra petentes ac colentes; omnia verò prorſus ſurda & muta & inutilia: ducebamini autem ad hæc errore & impetu quodam vano, fabuloſa ſuperſtitione excitato; ea autem ſimulachra diuinitatis & poteſtatis authoritatisq́; nominibus falsò attributis deos & numina appellabatis. Hoc vos veſtro experimēto certiſſimū exploratiſſimumq́; habetis.

eſſetis, ad ſimulachra muta
prout ducebamini euntes.
3 Ideò notū vobis facio, quòd
Marc. 9,39. nemo in Spiritu Dei loquens,
a Ieſum 1 dicit anáthema a Ieſu. Et nemo
MS.G.S. poteſt dicere, Dominus Ie-
Rom. 12,6. ſus: niſi in Spiritu ſancto. 4 Di-
1 Pet. 4,10. uiſiones verò gratiarum ſunt:
idem autem ſpiritus. 5 Et diui-
ſiones miniſtrationum ſunt:
idem autem Dominus. 6 Et di-
uiſiones operationum ſunt:
idem verò Deus, qui operatur
omnia

3 Ideò notū vobis facio.] *Igitur cùm nihil in illis efficacitatis & virtutis ineſſe exploratū, nihil omnino diuinitatis comprobatum ſit, hoc vobis notū facio de Chriſtiana doctrina, Chriſtiq́; Ieſu virtute & natura, illum eſſe Deum, illum eſſe hominum ſeruatorem: neque hoc doctas fabulas ſequuti aut hominum tātum traditione & authoritate inſtructi aſſerimus, ſed Spiritus ſancti teſtimonio, qui hoc tempore in complures homines illapſus & inſinuatus, naturam, virtutem & efficacitatem Ieſu Chriſti frequentibus exemplis probauit, accipiens de ipſius Ieſu Chriſti virtute, & donans iis in quos illapſus eſt, eoſdemq́; teſtes conſtituens veritatis & dignitatis Ieſu: nemo autem ex his qui huiuſmodi Spiritus ſancti virtute imbuti eloquuntur, dicit Ieſum eſſe anáthema & prophanum, alienumq́; à diuina natura, imò cōfitetur eum eſſe Deum verum de Deo vero; Filium, inquam, vnicum Dei. atque hoc vnum teſtimonium eſt quod de Ieſu redditur ab iis qui Spiritum ſanctum acceperunt, quod eloquuntur & palam affirmant, & magna virtute cōprobant, vtpote illius Spiritus efficientia renouati, & in alios viros mutati. Eſt & aliud teſtimonium ſpirituale quo Ieſus affirmatur & declaratur Dominus, id eſt, is cui Deus Pater dederit poteſtatem omnem in cælo & in terra, vt poſſit ex peccatoribus iuſtos reddere, ex filiis Adæ veteris regenerare & filios Dei efficere, atque cæleſtis regni ſibi cohæredes conſtituere, pignusq́; huius hæreditatis illis tradere ipſum Spiritum ſanctum, quē dextera Dei exaltatus ille & promiſſione à Patre accepta in multos effudit & effundit: huiuſmodi teſtimonium nemo poteſt dicere, hoc eſt, Ieſum eſſe Dominum omnium, niſi in Spiritu ſancto, quem ex Ieſu acceperit, ita vt dicat, Quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur de verbo vitæ, &c. Atque ita conſtat, & Chriſti veritas ex Spiritus ſancti teſtimonio declaratur, & Spiritum ſanctum homines ſanctificantem à Deo per Ieſum Chriſtum dari manifeſtum eſt, quando frequentia hoc tempore huiuſmodi teſtimonia ſunt. & hæc de ſpiritu qui hominibus ad ipſorum ſanctificationem donatur, nota facio vobis.* Diuiſiones.] *Præter hanc inhabitationem Spiritus ſanctificationis in illis quibus illabitur ad teſtimonium Chriſti, ſunt varia dona ab eodem Spiritu ſancto profecta, quæ ad Eccleſiæ ædificationem & aliorum inſtructionem faciunt & conferunt, atque hæc quanquam varia*

ſunt ad varias efficientias donata, ab eodem tamen Spiritu ſancto proficiſcuntur. hæc autem triplici genere diſcernuntur, ſingulorum verò generum varia diſcrimina, ſiue differentiæ variæ dignoſcuntur. Primum genus Dona vocamus; ſecundum Miniſteria ſiue authoritates miniſtrationum; tertium Operationes ſiue efficacitates ſiue facultates. Dona omnia vnus idemq́ Spiritus donat gratis; Miniſteria vnus idemq́ Dominus ſua authoritate diuina impertitur; Efficacitates ſingulas vnus idemq́ Deus, creator & author omnium, efficit in ſingulis. Itaq́ omnia ſpiritualia ſunt, & à Deo Patre, Filio, & Spiritu ſancto profecta.

omnia in omnibus.
7 Vnicuique autem datur manifeſtatio
Spiritus ad vtilitatem.
8 Alij
quidem per Spiritũ datur ſermo ſapientiæ: alij autem ſermo ſcientiæ ſecundum eundem Spiritum:
9 alteri fides in
eodem Spiritu: alij gratia ſanitatum, in vno Spiritu:
10 alij
operatio virtutum, alij prophetia, alij diſcretio ſpirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio[a] ſermonum.
11 Hæc autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens ſingulis prout vult.
12 Sicut enim corpus vnũ eſt, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm ſint multa, vnum tamẽ corpus ſunt: ita & Chriſtus.

B

[a] linguarum G. S.

Rom 12, 3. Epheſ. 4, 7. Rom. 12, 4.

7 Vnicuique.] *Atque huiuſmodi dona, de quibus nunc agimus, manifeſta ſunt; & cũ excedant naturæ cõſuetudinem & curſum, à Spiritu ſancto data eſſe comprobant, & ipſius Spiritus virtutem manifeſtant: hoc autem propterea euenit, quòd hæc non tam ad eum qui accipit perficiendũ, quàm ad alios per ipſum inſtruendos donantur; ideoq́ oportet manifeſta eſſe, vtpote quæ ad vtilitatẽ publicam ſunt donata, & ex conſequenti eum qui his præditus eſt, non ſuperbire, non inſoleſcere, ſed ad vtilitatem publicam his vti oportet.*

8 Sermo ſapientiæ.] *Quo poßit ſapientiam alios docere. item etiam ſermo ſcientiæ ſiue cognitionis.*

9 Fides] *ad miracula facienda & ſigna edenda, quibus veritas pronuntiata prout expedierit, confirmetur.*

10 Operatio virtutum.] *Efficacitates poteſtatum, vt poßit ſuſcitare mortuos, damnare & excõmunicare improbos & peruerſos, eosq́ morti addicere, tradere Satanæ dignos, à dæmonibus vexatos liberare.*

10 Diſcretio Spirituum.] *Cognitio vt dignoſcant qui ſpiritus ex Deo, qui ex diabolo, qui ex mundo ſint; denique facultas cognoſcendi etiam quid inter abſentes agatur, quid cogitent alij. manifeſtum donum Dei eſt hoc, quippe Deus ſolus nouit abſcondita cordis, quamobrem nemo alius agnoſcet niſi ij quibus ipſe donarit.*

11 Sicut vult.] *Ipſe Spiritus non ſequitur hominum optiones, ſed ſuum ipſius conſilium, quod ad publicam vtilitatem his in generibus manifeſtat.*

12 Ita & Chriſtus] *qui caput eſt noſtrum, membra multa ſibi cõpingit in corpore ſuo quod eſt Eccleſia, quæ vno Spiritu viuunt, vna virtute capitis: exercentur autem ſingula pro ratione vſus partium, atque ad eam exercitationem virtutes varias à capite accipiunt.*

22 Infir-

ſtus. 13 Etenim in vno Spiritu omnes nos in vnum baptizati
ſumus, ſiue Iudæi, ſiue Gentiles, ſiue ſerui, ſiue liberi: &
omnes [a] in vno Spiritu potati ſumus. 14 Nam & corpus non
eſt vnum membrum ſed multa. 15 Si dixerit pes, Quoniam
non ſum manus, non ſum de corpore: num ideò non eſt de
C corpore? 16 Et ſi dixerit auris, Quoniam non ſum oculus, non
ſum de corpore: num ideò non eſt de corpore? 17 Si totum
corpus oculus: vbi auditus? Si totum auditus: vbi odoratus?
18 Nunc autem poſuit Deus membra, vnũquodque eorum
in corpore ſicut voluit. 19 Quòd ſi eſſent omnia vnum mem-
brum, vbi corpus? 20 Nunc autem multa quidem membra:
vnum autem corpus. 21 Non poteſt autem oculus dicere ma-
nui: Opera tua non indigeo. aut iterum caput pedibus, Non
eſtis mihi neceſſarij. 22 Sed
multò magis quæ videntur
membra corporis infirmiora
eſſe, neceſſariora ſunt: 23 &
quæ putamus ignobiliora
membra eſſe corporis, his ho-
norem abundãtiorem circun-
damus: & quæ inhoneſta ſunt
noſtra, abundantiorem hone-
ſtatẽ habẽt. 24 Honeſta autem
noſtra, nullius egent: ſed Deus
temperauit corpus, ei cui de-
erat abundantiorem tribuẽdo
honorem, 25 vt non ſit ſchiſma
in corpore, ſed idipſum pro
inuicem ſolicita ſint mẽbra.
D 26 Et ſi quid patitur vnũ mem-
brum: compatiuntur omnia membra. ſiue gloriatur vnum
membrum: congaudent omnia membra. 27 Vos autẽ eſtis

[a] vnum ſpiritum potauimus 1 MS. *Amb.* 5.

Rom. 12, 15.

22 Infirmiora.] *Imbecilliora minimeq́; fortia, minorisq́; motus, vt pulmo, renes, lien, iecur, & inteſtina.*

23 Ignobiliora.] *Inhoneſtiora: hæc maiori ſtudio tegimus, maiori cura operimus.*

Inhoneſta.] *Indecora maiori decore curamus affici.*

24 Honeſta autem noſtra,] *Vt oculi, frons, os, & tota facies.*

25 Sed idipſum pro inuicem.] *In idem ſtudium intendant totius corporis conſeruandi ſingula iuxta officium ſuum, idemq́; omnia cupiant commune bonum, aliaq́; aliis conſulant & proſint.*

26 Compatiuntur.] *Condolent & collaborant.*

Gloriatur vnum.] *Honore afficitur, gaudet, aut virtute aliqua præſtanti augetur.*

28 Virtu-

S 3 corpus;

corpus Chriſti,& membra [a]de [a]ex parte G. [b]in loco veſtro G.
membro[b]. [28]Et quoſdam qui- *Epheſ.* 4,11.
dem poſuit Deus in Eccleſia,
primùm Apoſtolos, ſecundò
Prophetas, tertiò Doctores,
deinde virtutes, exinde gra-
tias curationum, opitulatio-
nes, gubernationes, genera
linguarum*. [29]Nunquid om- *interpretationes ſermonum MS. *Amb.*
nes Apoſtoli? nunquid omnes
Prophetæ? nunquid omnes
Doctores? [30]nunquid omnes
virtutes? nunquid omnes gra-
tiam habent curationũ? nun-
quid omnes linguis loquun-
tur? nũquid omnes interpre-
tantur? [31]Æmulamini autem
chariſmata meliora. Et adhuc
excellentiorem viam vobis
demonſtro.

Cap. XIII.

A
SI [1]linguis hominum lo-
quar & Angelorum, cha-
ritatem autem non habeam,
factus ſum ˜velut' æs ſo- ˜G.
nans, aut cymbalum tinniens.
[2]Et

28 Virtutes.] *Habentes facultatẽ ſignorum & miraculorum, atque adeò efficientiarum erga probos & improbos manifeſtam.*

Opitulationes,] *ad auxilium & operã conferendam aliis miniſtris; vt diaconos & viduas.*

Gubernationes] *Epiſcoporum, Presbyterorum, &c. qui diſciplinam Eccleſiaſticam & politiam obſeruandam curent.*

31 Æmulamini.] *Quòd ſi ex ſpiritualibus chariſmatibus ambitis vos & cupitis ſinguli vobis meliora chariſmata dari, cùm hoc minimè fas ſit optare, & veſtro ſtudio quærere, quippe cùm totum hoc genus pendeat ex Spiritus ſancti conſilio, diſtribuentis vnicuique prout vult, tamen præſtantiſſimam quandam rationem doni cuiuſdam vobis oſtẽdam, quod liceat ambire, optare, expetere, petere, atque cum æmulatione etiam quadam Deo gratiſſima exercere; ita vt alij cum aliis de huius doni exercitatione & vſu contendatis ſine vllo detrimento, imò cum magno Eccleſiæ emolumento.*

In cap. XIII.

1 Si linguis.] *Atqui excellentior illa via quam vobis demonſtro, charitatis copia & vſus eſt, cuius quanta ſit præſtantia, ex collatione chariſmatum aliorũ omnium cognoſcetis: hæc enim ſi adſit, chariſmata omnia illuſtrat, atque ad rectum vſum accommodat, & vtilis eſt ipſi habenti, & iis quorum cauſa chariſmata exercentur: ſin verò deſit charitas, chariſmata quidem vſui poſſunt eſſe aliis aliquo modo, ei verò qui exercet abſque charitate, ad ſalutem non conferunt, vel ſuperuacanea ſunt; imò etiam, ſi illis abutatur, incommoda ſunt. atque hoc quod exponimus, enumeratione ſingulorũ generum explicabimus. imprimis, ſi omnium hominum totius terrarum orbis linguas teneam, & rectiſſimè pronuntiem: imò ſi Angelorum quoque linguas imitatus dicar, admirabiliq́ facilitate & expeditione ſim in linguis omnibus, neque tamen charitatem habeam, quæ linguarum vſum mihi doceat & dirigat, factus ſum mihi ipſi æs ſonans, aut cymbalum tinniens, quæ aliis quidem perſonant, ſibi ipſis nihil proſunt.*

2 Pro-

2 Et ſi habuero prophetiam, &
nouerim myſteria omnia, &
omnem ſcientiã, *& ſi habue-
ro omnem fidem ita vt mon-
tes transferam, charitatem au-
tem non habuero: nihil ſum.
B 3 Et ſi diſtribuero in cibos pau-
perũ omnes facultates meas,
& ſi tradidero corpus meum
*3 MS. *Amb.* 6. s. ita vt ardeam, charitatem au-
tem non habuero: nihil mihi
prodeſt. 4 Charitas patiens eſt,
benigna eſt: Charitas nõ ęmu-
latur, non agit perperàm: non
inflatur, 5 non eſt ambitioſa,
non quærit quæ ſua ſunt, non
irritatur, non cogitat malum:
6 non gaudet ſuper iniquitate:
congaudet autẽ veritati: 7 om-
nia ſuffert, omnia credit, om-
nia ſperat, omnia ſuſtinet.
8 Charitas nunquam éxcidit:
ſiue prophetiæ euacuabũtur,
ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue
ſcientia

2 Prophetiam,] *Donum vaticinandi omnibus modis quibus id exerceri cõtingit: & nouerim arcana omnia, quæ vel in ſacrorum librorum orationibus obſcurioribus, vel in ceremoniis & ritibus latent, vel in generibus rerum quas credimus comprehenduntur, in ſpecie autem celata ſunt, & omnem ſcientiam ſacrarum ſcripturarũ à principio ad finem vſq; magna methodo comprehẽſam, magnaq; perſpicuitate deductam, ita vt poſſim ex tempore ſingula argumenta à principio perſequi. atque adeò ſi habuero omnem fidem illam mirabilem & mirificam cõcreditam mihi authoritate edendorum ſignorum ad confirmandam doctrinam Dei, atq; adeò huius fidei experimenta proferam omnia, etiam quæ minimè neceſſaria; ideoq; magis difficilia minusq; expectanda videntur, cuiuſmodi ſunt montes tranſferre: hæc ſi habuero, & charitate caruero, nihil ſum eorum quæ eſſe me oportebat apud Deum, & meæ ſalutis cauſa: neque enim his aut ſanctus aut bonus, aut Dei filius, ſed neque rectus Eccleſiæ miniſter dici poſſum.*

3 Diſtribuero.] *Magna cura & diligentia diuiſero, vt multis ſufficiam cibum, ipſeq; illis porrigam.* Vt ardeam.] *Omnibus laboribus exercear, atque adeò me igni comburẽdum exponam, etiam prætextu nominis Chriſtiani, vel me mortificandi cauſa, & tamen charitatem non habeam.*

4 Patiens eſt.] *Iram longiſſimè ponit.* Non agit perperam.] *Simpliciſſima candidiſſimaq; eſt.*

5 Non eſt ambitioſa.] *Quæuis quamuis vilia miniſteria & officia gratè ſuſcipit aliorum cauſa, Chriſti exemplo: nihil dedignatur.* Non cogitat malum.] *Non inſidiatur, non calumniatur, atque adeò non accipit in malam partem id quod in bonam accipi poteſt, aut accipi etiam oportet.*

6 Congaudet autem veritati.] *Quidquid bonum, rectum, verum, & iuſtum nouit, gratè excipit, congratulaturq; de eo; tantum abeſt vt inuideat, aut in calumniam accipiat.*

8 Nunquam excidit.] *Illa charitas de qua agimus, hic nunquam excidit, neq; imminuitur, ſed ex Spiritus ſancti virtute conſiſtit & firmatur, perpetuaq; eſt, & iuſtis æternùm permanet.* Sed & prophetiæ.] *Si prophetandi vſus aliquando non erit hic vt non erit in cælo, item & linguarum vſus ſi hic non eſſe eueniat vt non erit in cælo, & eius etiam exiguæ ſcientiæ quam hic habemus antequam cognoſcamus Deum verum, & quem miſit Ieſum Chriſtum.*

9 Ex

ſcientia deſtruetur. 9 Ex parte C
enim cognoſcimus, & ex par-
te prophetamus. 10 Cùm autẽ
venerit quod perfectum eſt,
euacuabitur quod ex parte eſt.
11 Cùm eſſem paruulus, lo-
quebar vt paruulus, ſapiebam
vt paruulus, cogitabã vt par-
uulus. Quando autem factus
ſum vir: euacuaui quæ erant
paruuli. 12 Videmus nunc per
ſpeculum in ænigmate: tunc
autem facie ad faciem. Nunc D
cognoſco ex parte: tunc autem
cognoſcam ſicut & cognitus
ſum. 13 Nunc autem [a] manent, [a] manet 3 MS.G.
fides, ſpes, charitas, tria hæc:
maior autẽ horũ eſt charitas.

Cap. XIIII.

SEctamini 1 charitatem, A
æmulamini ſpiritalia: ma-
gis autẽ vt prophetetis. 2 Qui
enim loquitur lingua, non ho-
minibus loquitur, ſed Deo:
nemo enim audit. [b] Spiritu' au- [b] Spiritus o.
tem

9 Ex parte enim cognoſcimus,] *antequam deducamur à Deo in illam admirabilem cognitionem ſui.*

10 Cùm autem venerit quod perfectũ eſt.] *Illa admirabilis Dei veri & Filij ab illo miſſi Ieſu Chriſti cognitio, quæ vita æterna eſt. Myſterium magnum ſanctis Dei apertum.*

11 Cùm eſſem paruulus.] *Antequam illa admiranda Dei cognitione inſtruerer, atque charitate illius perfunderer, quanquam multa viderer ſcire & cogitare, & ratiocinari, tamen omnia erant veluti elemẽta: quod cognoui cùm iam factus vir, rationem modumq; virilis vitæ aſſecutus fui. transferantur hæc ad argumentum de quo Apoſtolus agit, & agnoſcantur hominum conditiones.*

12 Videmus nunc,] *interim dum puerili conditione vtimur. Apoſtolus perſonam ſuam inter eos connumerat, quos inſtruit ex more Prophetarum & miniſtrorum omnium verbi Dei in ſacris libris obſeruato.*

13 Nunc autem.] *Superſunt itaq; ex omnibus donis & chariſmatibus numeratis tria hæc quæ illis vtiliſsima ſunt quibus inſunt, ſed charitas excellit; cætera non ſunt neceſſaria ad vtilitatem propriam ſingulorum; hæc verò neceſſaria ſunt & exiguntur in iis qui Chriſtianam veritatem profitentur, & qui illius virtutem cognoſcunt admirabilem.*

In cap. XIIII.

1 Sectamini.] *Me authore & monitore cõſultiſsimum vobis erit, tum omnibus tum ſingulis, charitatem perſequi omni ſtudio, atque omni officio eandem probare, neque verò dedecet vos ſpiritualia dona cupere à Deo vobis donari, ad vtilitatem Eccleſiæ ex charitatis rationibus & vſibus exercenda atque excolẽda: quo in genere ea præoptanda ſunt & exercẽda, quæ ad ædificationem propriùs & commodiùs faciunt. huiuſmodi propheticum munus eſt, hoc eſt, doctrinæ & diuinæ voluntatis hominibus exponendæ ſtudium.*

2 Qui enim loquitur lingua.] *Qui lingua peregrina loquitur, quam cæteri non tenent aut capiunt, Deo loquitur non hominibus; & cùm myſteria à Deo communicata pronuntiet, tamen ſurdos habet auditores.*

3 Nam

tem loquitur myſteria. [3] nam
qui prophetat: hominibus lo-
3 Ms.G.8. quitur ad ædificationem, &
exhortationē, & conſolationē.
[4] Qui loquitur lingua, ſemet-
ipſum ædificat: qui autē pro-
phetat, Eccleſiam ædificat.
[5] Volo autem omnes vos lo-
qui linguis: magis autem pro-
phetare. Nam maior eſt qui
prophetat, quàm qui loquitur
linguis: niſi fortè interprete-
tur vt Eccleſia ædificationem
B accipiat. [6] Nūc autem fratres,
ſi venero ad vos linguis lo-
quens: quid vobis prodero,
niſi vobis loquar aut in reue-
latione, aut in ſcientia, aut in
prophetia, aut in doctrina?
[7] Tamen quæ ſine anima ſunt
vocem dantia, ſiue tibia, ſiue
cithara: niſi diſtinctionem ſo-
nituum dederint, quomodo
ſcietur id quod canitur, aut
quod citharizatur? [8] Etenim ſi
incertam vocem det tuba, quis
parabit ſe ad bellum? [9] Ita &
vos per linguam niſi manife-
ſtum ſermonē dederitis: quo-
modo ſcietur id quod dicitur?
eritis enim in aëra loquentes.
[10] Tam multa, vtputa, genera
lingua-

3 Nam qui prophetat.] *Qui propheticum exercet munus, officium operamq́; ponit ad hominum vtilitatem, quos docendo ædificat, inſtruendo exhortatur, & in rebus temporibusq́; aduerſis cōſolatur, atq. adeò ipſa cōmemoratione beneficiorū ac donorū Dei reficit.*

4 Eccleſiam ædificat.] *Fidelium cœtum & ſocietatem ad pietatem inſtruit.*

5 Maior eſt qui prophetat.] *Vtilior Eccleſiæ, maior appellatur ex maiori fructu.*

Niſi fortè interpretetur.] *Si idem ipſe linguam teneat, qua Eccleſia communiter vtitur, vtq́; aliena lingua myſteria pronuntiat, ad ædificationem exponat; nam hic & Prophetæ munus ex parte exercet.*

6 In reuelatione.] *Explicans vobis aliquid mihi reuelatum à Domino, quod myſterium appellari ſolet, vel in ſcientia ſacrarum Scripturarū, vel Prophetarum in oraculis exponendis, & exprimendo Prophetarum officio, vel in doctrina morum & pietatis, atq. politia Chriſtiana: quibus partibus omnis cognitionis Chriſtiano vtilis continetur ſumma.*

7 Tamen quæ ſine anima ſunt.] *Nihil ingratius eſſe poteſt, quàm perpetuus & indiſcretus ſonus eorum inſtrumentorum, quæ ad aures mouendas inuenta & coaptata ſunt, cùm tamen ſciamus illa anima carere, neque ſua natura cognoſcere quid ſonent, neque ex ſe debere aliis ſignificare aliquid, nihilominus ſi nihil ſignificent, nihil aliud quàm ineptè ſonent, tædium pariant magis quàm voluptatem, nedum hominis lingua & vox quæ à Deo data eſt ad eum vſum enuntiandi & exponendi.*

10 Tam multa.] *Sunt tot voces in mūdo, vt ſi incidat cupere audire voces, nō deſit quid audias, quia nullum linguæ genus abſq. voce eſt: ergo non opus eſt in Eccleſiis eas voces audiri, quæ iis qui audiunt nulli ſunt vſui, & poſſunt audiri, alias nihil tamē efficere ex iis quæ homines inter ſe cōmunicando efficiūt: nā ſi me alloquatur quiſpiā cuius vocū ſignificationes nō intelligā, ero illi barbarus, & ille mihi erit etiam barbarus, alterq́; alterum ridebimus aut faſtidiemus.*

12 Æmulatores eſtis ſpirituum.] *Spiritualia dona cupitis & ambitis.*

14 Nam ſi orem lingua.] *Si preces publicè altaq́ voce pronuntiem lingua aliis ignota; ſpiritus quidem meus, qui rectè illam linguam tenet, orat, & nouit quid precetur: at mēs cognitioq́ mea non fert fructum erga cæteros, qui neſciunt quid intelligam aut petam.*

15 Orabo ſpiritu.] *Vt ipſe ædificer orabo & pſallam, & mente intelligentiaq́ mea orabo & pſallam in aliorum ædificationem: quandoquidem linguæ non ſunt inuentæ ad informandum animum eius qui loquitur, ſed eius qui audit; prius enim eſt informatus audientis animus, quàm ipſe eloquatur.*

19 Volo quinque verba.] *Malim pauciſsima verba eloqui cum fructu in ædificationē aliorum, quàm decem mille imò innumera in lingua aliis ignota, neque per interpretationem explicata.*

19 Vt & alios inſtruam.] *Non ſolùm vt cum maioribus, doctioribus, &c. ſed cum minoribus & rudiſsimis agam, quibus & pauca & clara conueniunt. Reprimit faſtum Corinthiorum miniſtrorum, ſimulq́ indicat quod mox declarabit, linguas ſigna eſſe infidelibus non fidelibus.*

20 Pueri effici ſenſibus.] *Cognitione & iudicio puerilibus ne ducamini: ſunt iſta nihil ſapientium, ſed puerorum, qui nouas res ſibiq́ non cognitas neque adeò vtiles mirantur, & tempus ponunt in iſtis ſpectandis quibus carere bene poſſent: verùm iudicium maturum & virile vobis parate: cæterùm puerilis ſimplicitas ea parte vobis quæratur & conſeruetur quæ Deo maximè probatur; hoc eſt, affectibus ab omni malitia & prauitate alienis.*

21 In lege ſcriptum eſt,] *In doctrina Teſtamenti veteris, in qua Prophetæ ſunt legis interpretes, apud Prophetas ipſos qui hoc oraculum Dei nomine ex legis comminationum ſententia pronuntiarunt.*

Et

linguarum ſunt in ⸢hoc⸣ mun- ⸢2 MS. G. S.
do: & nihil ſine voce eſt. 11 Si C
ergo neſciero virtutem vocis,
ero ei cui loquor barbarus: &
qui loquitur, mihi barbarus.
12 Sic & vos, quoniam æmula-
tores eſtis ſpirituum: ad ædifi-
cationem Eccleſiæ quærite vt
abũdetis. 13 Et ideò qui loqui-
tur lingua: oret vt interprete-
tur. 14 Nã ſi orem lingua, ſpi-
ritus meus orat, mens autem
mea ſine fructu eſt. 15 Quid
ergo eſt? Orabo ſpiritu, orabo
& mente: pſallam ſpiritu, pſal-
lam & mente. 16 Cæterùm ſi
benedixeris ſpiritu: *qui ſup- *quis ſupplet locum idiôtæ? O.
plet locum idiótæ, quomodo D
dicet: Amen, ſuper tuam bene-
dictionem? quoniam quid di-
cas, neſcit. 17 nã tu quidẽ bene
gratias agis: ſed alter nõ ædifi-
catur. 18 Gratias ago Deo meo,
quòd omniũ veſtrum lingua
loquor. 19 Sed in Eccleſia volo
quinque verba ſenſu meo lo-
qui vt & alios inſtruam: quàm
decem millia verborũ in lin-
gua. 20 Fratres, nolite pueri effi-
ci ſenſibus, ſed malitia paruu-
li eſtote: ſenſibus autẽ perfecti
eſtote. 21 In lege *ſcriptum eſt, *enim MS ꝙ Amb.
Quoniam

Iſaiæ 28, 11. Quoniã in aliis linguis & la-
biis aliis loquar populo huic:
& nec ſic exaudient me, dicit
Dominus. 22 Itaque linguæ in
ſignum ſunt nõ fidelibus, ſed
[e]prophetia 1 MS. *Amb.* P. G. infidelibus: prophetiæ autẽ,
non infidelibus, ſed fidelibus.
E 23 Si ergo conueniat vniuerſa
Eccleſia in vnũ, & omnes lin-
guis loquantur, intrent autem
idiótę aut infideles, nónne di-
[e]quid MS. cent, quòd inſanitis? 24 Si au-
tem omnes prophetent, intret
autem quis infidelis vel idió-
ta: conuincitur ab omnibus,
diiudicatur ab omnibus. 25 oc-
culta cordis eius manifeſta
fiũt: & ita cadẽs in faciẽ adora-
bit Deũ, pronuntiãs quòd ve-
rè Deus in vobis ſit. 26 Quid
ergo eſt fratres? cũ conuenitis,
vnuſquiſq. veſtrũ pſalmũ ha-
bet, doctrinã habet, apocalyp-
ſin habet, linguã habet, inter-
pretationẽ habet: omnia ad ę-
F dificationẽ fiãt. 27 Siue lingua
quis loquitur: ſecundũ duos,
aut vt multum tres, & per partes, & vnus interpretetur. 28 Si
autem non fuerit interpres, taceat in Eccleſia, ſibi autem lo-
quatur & Deo. 29 Prophetæ autem duo aut tres dicant, & cæ-
teri diiudicent. 30 Quòd ſi alij reuelatum fuerit ſedenti, prior
taceat. 31 Poteſtis enim omnes per ſingulos prophetare: vt
omnes

Et nec ſic exaudient me.] *Hoc modo augebitur ipſorum ignorantia.*

22 Linguæ in ſignum ſunt.] *Ex ſignis quæ Apoſtolis & Eccleſiæ miniſtris conceduntur ad veritatem Euangelij oſtendendam & confirmandam, linguæ & prophetiæ ſunt; ſed linguæ pertinent ad infideles, quos, cùm ex variis linguis vocare ad fidem Deus conſtituerit, ſuis ipſorum linguis inſtruit miniſtros Euangelij: & etiam tãquam miraculum, aut vnum ex miraculorum generibus eſt hoc, vt quis non doctus linguam tamen ex tempore pronuntiet: vtroque modo infideles vocantur ad cognoſcendam Dei virtutem, & agnoſcendam doctrinam illam tanquam diuinam atque ideò audiendam: ſed ij qui credunt, nõ indigent miraculo ad confirmationem, aliàs nondum credere dicendi ſunt vt oportet credere; indigent autem ij qui credunt inſtructione, exhortatione, conſolatione: hæc contingunt prophetiæ miniſterium.*

26 Vnuſquiſque veſtrum.] *Quiſquis ex vobis attulerit aliquid huiuſmodi ex donis Dei ſpiritualibus profectum, pſalmum ex prophetiæ munere, vel doctrinam, &c.*

27 Vt multum.] *Ad plurimum tres, id eſt, non vltra binos vel ternos loquantur.*

Per partes.] *Bini vel terni viciſſim diſtributis argumentis vel orationum partibus eloquantur, ne multorum voces incognitæ ſimul confundantur, & ne ipſi qui loquuntur ſic ſe percipiant, vt accidere plerunque ſolet.*

32 Et

32 Et ſpiritus Prophetarum.] *Quod dixi poſſe vos per ſingulos prophetare, ita eſt, ne quis putet Prophetas tanquã inſanos, ſimulatq; contingit corripi illo afflatu diuino, non poſſe continere ſuum ſpiritum, ſed vel inuitos vaticinari, & non poſſe aliter agere, imò nec iudicare & cognoſcere quæ dicant: imò ſunt illis ſui ſpiritus ſubiecti, poſſunt tacere ſi velint, & oportunè loqui, volentes agunt quod iubentur agere, & integro ſenſu ſunt cùm agunt, quamuis magno feruore correpti ſint, ita vt poßint diiudicare etiam quæ alij dicunt, & probare ſpiritus an ex Deo ſint.*

37 Aut ſpiritualis,] *qui ſpiritu ſanctificante, vel etiam ſpiritu ſapientiæ & cognitionis præditus ſit, & poßit diſcernere ſpiritus & ſpiritualia à carnalibus, & ſapientiam Dei à prudentia mundi.*

40 Honeſtè,] *decenter & iuxta rectam Eccleſiaſticamq; rationem.*

IN CAP. XV.

1 Notum facio.] *Non quod nunquam audieratis primùm indico, ſed quod ſemper fueratis edocti declaro, vt cõfirmem vos in fide reſurrectionis, quam intelligo nõnullorum diſputationibus in dubium reuocari: atque vt ad rem commodiùs veniam, Euangelij mei ſummam vobis repetam, quod vos accepiſtis & acceptum credidiſtis, credentes etiam illius virtutem experti eſtis multis exemplis & teſtimoniis Spiritus ſancti, qui ſpirituali inſinuatione vos docuit, atq; ita per hoc Euangeliũ ſaluamini quicunque ſaluamini: ſi autem & ſtetiſtis & ſaluamini per hoc Euangelium; manifeſtum eſt illud his teſtimoniis à Deo comprobari & cõfirmari: aio autem vos ſeruari hoc Euangelio, ſi verum eſt vos ſeruari; hoc eſt, in veſtra Eccleſia eſſe multos qui ſalutem obtinuerint, vt verum eſt, niſi fruſtra credidiſtis, quod non ita eſſe res ipſa demonſtrauit. eodem itaque ſermone, quo euangelizaui vobis, in ſummam breuem redacto nunc vtar, vt nihil nouum vobis afferam, nec quicquam ad hoc argumentum in vobis hactenus deſideratum fuiſſe oſtendam.*

3 Quod

omnes diſcant, & omnes ex-
hortentur. 32 & ſpiritus Pro-
phetarum, Prophetis "ſubiecti ſunt'. 33 Nõ enim eſt diſſenſio- "ſubiectus eſt MS. Amb. S.
nis Deus, ſed pacis: ſicut & in
omnibus Eccleſiis ſanctorum
-doceo'. 34 Mulieres in Eccle- -2 MS. G. S. Q. n.
ſiis taceant, non enim permit- G
titur eis loqui, ſed ſubditas eſ- 1 Tim. 2, 12. Geneſ. 3, 16.
ſe, ſicut & lex dicit. 35 Si quid
autem volunt diſcere, domi
viros ſuos interrogent. Turpe
eſt enim mulieri loqui in Ec-
cleſia. 36 An à vobis verbum
Dei proceſſit? aut in vos ſolos
peruênit? 37 Si quis videtur
Propheta eſſe, aut ſpiritualis,
cognoſcat quæ ſcribo vobis,
quia Domini ſunt mandata.
38 Si quis autẽ ignorat, "igno- "ignoret G. S. Q. n.
rabitur'. 39 Itaq. fratres ęmula-
mini prophetare: & loqui lin-
guis nolite prohibere. 40 Om-
nia autem honeſtè & ſecundũ
ordinem fiant -in vobis'. -1 MS. Amb. G. S.

CAP. XV.

NOtum 1 autem vobis fa- Galat. 1, 11.
cio, fratres, Euãgelium A
quod prædicaui vobis, quod
& accepiſtis, in quo & ſtatis,
2 per quod & ſaluamini, qua
ratione prędicauerim vobis ſi

tenetis,

tenetis,niſi fruſtra credidiſtis.
3 Tradidi enim vobis in pri-
mis quod & accepi: quoniam
1 Pet.2,24. Chriſtus mortuus eſt pro pec-
Iſaiæ 53,5,8. Ion.2,2. catis noſtris ſecundùm ſcri-
Matt.12,40. pturas: 4 & quia ſepultus eſt,
Matt.28,6. Marc.16,6. & quia reſurrexit tertia die,
ſecundùm ſcripturas 5 & quia
Luc.24,6,34 viſus eſt Cephæ: & poſt hoc
Ioh.20,19. vndecim. 6 Deinde viſus eſt
plus quàm quingentis fratri-
bus ſimul: ex quibus multi
manent vſque adhuc,quidam
autem dormierunt. 7 Deinde
viſus eſt Iacobo,deinde Apo-
Act.9,5. ſtolis omnibus. 8 Nouiſſimè
B autem omnium tanquam ab-
Epheſ.3.8. ortiuo,viſus eſt & mihi. 9 Ego
enim ſum minimus Apoſto-
lorum: qui non ſum dignus
vocari Apoſtolus, quoniam
perſecutus ſum Eccleſiã Dei.
10 Gratia autẽ Dei ſum id quod
ſum: & gratia eius in me va-
cua non fuit,ſed abundantius
illis omnibus laboraui: non
ego autem,ſed gratia Dei me-
D cum. 11 Siue enim ego, ſiue il-
li: ſic

3 Quod & accepi,] *à Chriſto per Spiritũ ſanctum.* Pro peccatis noſtris] *Non ſuo debito,ſed noſtro, quod ſuſceperat exſoluendo: itaque illius mortis vtilitas & fructus ad nos pertinuit,qui cum illo commortui ſumus quod ad peccatum attinet: ille enim nihil contraxerat vitij,nihil omnino debebat quamobrẽ moriendum illi eſſet, niſi diſciplinam pacis noſtræ ſuper ſe ſuſcepiſſe placuiſſet,idq; ita antea ſcriptum fuiſſet.quod ſi mortis illius vtilitas ad nos pertinuit,& reſurrectionis illius vtilitas ad nos pertineat neceſſe eſt: non enim ille moreretur ad noſtram ſalutem,niſi eam ſalutem nobis rediuiuus & reſurgens afferret & communicaret:atque hoc Euangelium reſurrectionis illius, quod ſalus ipſa vobis allata confirmauit, cùm primum prædicaremus,teſtes indicauimus & grauiſſimos & copioſiſſimos.*

6 Simul:] *Semel. ex quibus multi adhuc teſtari poſſunt,quippe viuunt.*

9 Minimus Apoſtolorũ:] *Nolo vt meum teſtimoniũ tanquam Apoſtoli in hac parte accipiatis;quia cùm primum vidi Chriſtum, ego non eram Apoſtolus,neque dignus ſum vt illius temporis teſtimonium Apoſtolica authoritate commendem; at verò hoc non poſſum non fateri,me illo tempore fuiſſe perſecutorem Eccleſiæ Dei,& alienum à fide Chriſti,qui illius reſurrectionem non crederem,imò eos qui crederent vexarem & affligerem contento ſtudio,& tamen illo eodem tempore ipſum vidi, ita vt ego qui oppugnabam teſtimoniũ illud, veritate ipſa coactus fuerim veriſſimum eſſe teſtari:atque ita teſtimonium meum,quod dignitate mea illius temporis niti non poterat, perſonæ tamen quam agebam ratione eſt grauiſſimum,etiam ſi non eſſem Apoſtolus,vt tunc non eram: atque hoc pacto teſtimonium meum tanquam minimi & poſtremi ex Apoſtolis, verùm tanquam maximi ex oppugnatoribus Chriſti accipi volo.*

10 Gratia autem] *Quod ad teſtimoniũ ſpectat, ſatis erat me teſtari tãquam perſecutorem, neque opus erat eſſe Apoſtolũ vt teſtarer;ſed quod vt Apoſtolus etiã teſter, & Apoſtolus ſim, gratia Dei effecit, quæ mihi ex illius benignitate conceſſa eſt,vt idem qui perſecutus fueram Eccleſiam,eſſem Eccleſiæ Apoſtolus;& hæc gratia in me non fuit vacua, inanis, aut otioſa.*

li : ſic prædicamus , & ſic cre-
didiſtis. [12] Si autem Chriſtus
prædicatur quòd reſurrexit
à mortuis : quomodo qui-
dam dicunt in vobis , quo-
niam reſurrectio mortuorum
non eſt? [13] Si autem reſur-
rectio mortuorũ non eſt: ne-
que Chriſtus reſurrexit. [14] Si
autem Chriſtus non reſurre-
xit , inanis eſt ergo prædica-
tio noſtra , inanis eſt & fides
veſtra. [15] inuenimur autem &
& falſi teſtes Dei:quoniam te- C
ſtimonium diximus aduerſus
Deũ, quòd ſuſcitauerit Chri-
ſtum,quem non ſuſcitauit, ſi
mortui nõ reſurgunt. [16] Nam
ſi mortui non reſurgunt,neq.
Chriſtus reſurrexit. [17] Quòd ſi
Chriſtus non reſurrexit: vana
eſt fides veſtra , adhuc enim
eſtis in peccatis veſtris. [18] Er-
go & qui dormierunt in Chri-
ſto , perierunt. [19] Si in hac vi-
ta tantum, in Chriſto ſperan-
tes ſumus : miſerabiliores ſu-
mus omnibus hominibus.
[20] Nunc

13 Neque Chriſtus reſurrexit.] *Qui reſurrectionem negat, ex eo arguere videtur quòd humanæ naturæ impoßibilem exiſtimat: ſed cũ Christus ſecundum alteram naturã Deus, ſecũdum alteram homo ſit verus, id quod humanæ naturæ impoßibile eſt, & Chriſto eſt impoßibile: reſurrexiſſe autẽ dicitur Christus ſecundum humanam naturam, ſecundum quam & mortuus fuerat. ſed conſequẽtis falſitas probata eſt tot teſtimoniis, non ſolùm diſcipulorum, ſed perſecutorum etiam: ergo Christus reſurrexit; ſi reſurrexit, non ergo pugnat reſurrectio cum humana natura.*

14 Inanis eſt ergo prædicatio.] *Nos clamamus & præconio denuntiamus hominibus mortem à peccatis ex efficientia mortis Christi, & reſurrectionem ad iuſtitiam ex virtute reſurrectionis Christi; & vos vtrunque creditis & ex Dei gratia accipitis: vtrunque eſſet inane, & noſtra prædicatio & veſtra fides: id enim quod non eſt, nihil efficere poteſt. nos inaniter promitteremus aliquid efficiẽdum ab eo quod non eſt, vos etiam inaniter crederetis efficiendum, quod nunquam efficeretur. vtrunque autem & ſolidum & certum atque verum eſſe res ipſa oſtendit.*

15 Falſi teſtes Dei.] *Cùm nos protulerit Deus teſtes virtutis & veritatis ſuæ, atque teſtimonium noſtrum ſignorum authoritate firmauerit; aut verum eſt teſtimonium aut falſum: ſi verum, Christum reſurrexiſſe, verum quoque eſt: ſi falſum, ergo & mendacium de ſe teſtari vult Deus, & illud ſignis confirmat: quo quid magis impium dici poteſt? eſt enim Deus verax, & omnis homo mendax.*

17 Adhuc enim eſtis.] *Adhuc enim omnes vos manetis cum veteri homine ſubiecti circũſtantis peccati põderi, nec vllus veſtrũ expertus eſt Euangelij virtutem quam teſtari poßit.*

19 Si in hac vita tantùm.] *Si ſpes noſtra quæ in Christo à nobis collocatur, huius mortalis vitæ vſum & commoditatem ſpectaret, longè iucundius & ſuauius impiæ & prophanæ Gentes agerent, quæ ſi ſpem fallendi nactæ fuerint, ſacra prophanis miſcebunt; longè facilius Iſraëlitæ ſecundum carnem, quibus temporalia promiſſa & facta & præſtita ſunt.*

20 Primitiæ

20 Nunc autem Chriſtus reſur-
Apoc. 1, 5. rexit à mortuis primitiæ dor-
Col. 1, 18. ‟enim 3 MS. G. mientium, 21 quoniam ‟qui-
Geneſ. 3, 6. Rom. 5, 12. 6; 23. dem' per hominem mors: &
per hominē reſurrectio mor-
tuorum. 22 Et ſicut in Adam
omnes moriuntur: ita & in
Chriſto omnes viuificabun-
1 Th. 4. 15. tur. 23 Vnuſquiſque autem in
ſuo ordine, primitię Chriſtus:
deinde ij qui ſunt Chriſti,
⌐2 MS. G. S. ‟aduentu 1 MS. Amb. G. S. ⌐qui' in ‟aduentum' eius ⌐cre-
diderūt'. 24 Deinde finis: cùm
⌐2 MS. Amb. G. S. tradiderit regnum Deo & Pa-
D tri, cùm euacuauerit omnem
principatum & poteſtatem &
virtutem. 25 Oportet autem il-
Pſal 109, 2. Heb. 1, 13. 10, 13. lum regnare: donec ponat
omnes inimicos ſub pedibus
‟Nouiſſimè MS. q. eius. 26 ‟Nouiſſima' autem ini-
mica

20 Primitiæ:] *qui omnibus dormientibus ſuæ reſurrectionis virtutem communicauit. Vt primitiarum ſanctificatio reliquos fructus ſanctificat ad vſum legitimum, ſic Chriſtus qui noſtram naturam aſſumpſit, & ſua communicatione homines dignatus eſt.*

21 Per hominem mors.] *Mors ſpiritualis in homines inuecta eſt per hominem, cùm alias homines ab illa morte alieni fuiſſent in prima mundi conſtitutione: deinde mors corporis per hominem inuecta eſt in omnem poſteritatem eiectam ab illo horto in quo lignum vitæ etiam corporalis erat, quo cōſeruari poterat vita perpetua, cuius perpetuitas cum natura non pugnabat tanquam impoſſibilis: ergo oportuit vitam ſpiritualem per hominem adferri hominibus; per hominem, inquam, morietem morti, & reſurgentem viuentemq́; Deo, reſurrectioniſq́; ſuæ virtutem aliis cōmunicantem; per hominem, inquam, in quo vita eſſet, & qui arbor vitæ eſſet, & non ſolùm ſpiritualem ſed corporalem vitam, quam ipſe recepiſſet, ſua virtute aliis communicaſſet certo ordine ac tempore. Atque hæc noſtri Euangelij ratio eſt.*

23 Primitiæ Chriſtus:] *Chriſtus primitiæ vitæ, vt in quo vita eſt; primitiæ reſurrectionis, vt qui ſua virtute reſurgens, omnes credentes & obedientes ſibi conreſuſcitauit; quam tamen virtutem effectu ipſo communicabit vnicuique ſuo ordine. Maiora ſunt hæc myſteria, quàm vt breui oratione comprehendi poſſint.*

24 Deinde finis.] *Perfectio & conſummatio rerum omnium à Chriſto gerendarum erit, cùm tradiderit regnum Deo, qui idem Pater eius eſt: hoc eſt, cùm ereptis & liberatis ſuis, & quos regnum Deo & Patri ſuo in proprio ſanguine fecit. id autem fiet cùm aboleuerit omnem principatum & poteſtatem & efficacitatem inimicam ſibi & ſuis, ita vt nihil iuris, nihil virium ſit inimicis omnibus, tam viſibilibus quàm inuiſibilibus, quod exerceri poſſit aduerſus filios regni. Namque in Pſalmis ſcriptum eſt, illum oportere regnare, regnumq́; conſeruare, tueri atq́; defendere, donec ponat omnes hoſtes ſuos ſub pedibus ſuis, eoſq́; ſubiiciat & conterat. Inter hoſtes autem nouiſſima omnium hoſtium abolebitur mors; tum illa ſpiritualis, quæ tandem abolebitur ab imperio ex omnibus his qui in Chriſtū crediderint, Deumq́; rectè inuocauerint; & mors corporalis, quæ illam ſpiritualem mortem primùm conſecuta eſt, hæc ita abolebitur, vt nunquam amplius corporis mors in mundo ſit. Atque ita omnia erunt ſubiecta pedibus Chriſti, præter eum qui ſubiecit illi omnia; hoc eſt, præter Deū qui caput Chriſti eſt, ſemperq́; manebit caput Chriſti. id quod Filius ipſe agnoſcens Patri acceptum referet, & tradet regnum plenum Patri ſuo in veritate & poſſeſſione æterna eaq́; pleniſſima: atque ita Filius ipſe, qui ſemel in conſummatio-*

nem

nem ſæculorum vnam oblaturus hoſtiam, pro omnibus factus eſt obediens Patri, formam ſerui accipiẽs, & omnes homines ſibi adiunxit illo admirabili Sacramento, quo omnibus ſuam carnem ſuumq́; ſanguinem communicauit, & ipſe ſimiliter participauit eiſdem, vt per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium: Idem ipſe bibet iterum illud genimẽ vitis nouum nouo & admirabili modo in regno Patris ſui; & totum illud corpus myſticum quod ipſi aptauerat Deus, ipſiusq́; vero corpori arcano modo compegerat, illud iam ab omnibus hoſtibus liberatũ, in æternam pacem & gloriam tradet Filius Patri ſuo ſibi aſſociatum tanquam ſponſam ſponſo, atque hoc modo ſubiectum, vt viro ſubiecta eſt ſponſa coniunctione magna & admirabili coniunctum; non ſubiectum vt inimicos ſubiecerat, ſed ſubiectum vt fratres primogenito fratri in participationem regni, imperij & gloriæ, quam ipſe cum omnibus communicabit in gloriam & laudem Dei; & tunc ſic ipſe Filius cum toto ſuo myſtico corpore Deo tanquam Patri & capiti ſubiectus erit, illa ſubiectione Filij chariſſimi vnigeniti; atque ita Deus, qui eſt Chriſti caput, & Chriſti Pater, & Chriſti glorificator, erit per Chriſtum ipſum Pater, caput, glorificator, denique omnia in omnibus.

mica deſtruetur mors. Om- Pſal. 8, 8. Heb. 2, 8.
nia enim ſubiecit ſub pedi-
bus eius. Cùm autem dicat,
27 Omnia ſubiecta ſunt ei:
ſine dubio, præter eum qui
ſubiecit ei omnia. 28 Cùm
autem ſubiecta fuerint illi
omnia: tunc & ipſe Filius
ſubiectus erit ei qui ſubie-
cit ſibi omnia, vt ſit Deus
omnia in omnibus. 29 Alio-
quin quid facient qui bapti-
zãtur pro mortuis, ſi omnino
mortui

29 Quid facient qui baptizantur pro mortuis.] *Cùm ſolebat aliquando contingere vt ij qui crediderint accipiant Spiritũ ſanctum anteà quàm baptizentur, atque Spiritus ſanctus illos mortificarit & renouarit ad nouitatem vitæ, vt in Cornelio illiusq́; familia cõpertum eſt: tamẽ hi, qui iam peccato mortui ſunt, & virtute Spiritus ſancti in illis viuente viuũt, baptiſmũ ſuſcipiunt aquæ, non iam denuò morituri peccato, cùm mortui tum ſint peccato; ſed vt mortui peccato, atque tãquam mortuos peccato ſe baptizari poſtulant: quid ergo profitentur in illo baptiſmo? profitentur baptiſma ſpirituale Chriſti, hoc eſt, rem Sacramenti ſibi iam contigiſſe antequã Sacramẽtum ſubirent, atq; ita ſe mortuos teſtantur peccato, & id habere à Deo quod Sacramento illo conferri & ſignificari ſolet: ſed cũ baptiſma ipſum ſpeciem gerat ſubmerſionis in mortem & emerſionis è morte, ſi illis nulla manet mors euadẽda, cur pro mortuis baptizantur & cõfitentur ſe eſſe mortuos, & tamen ſubeunt imaginẽ mortis quã euaſuros ſe credunt & profitentur? illa ipſa eorum actio maximè probat aliã etiam euaſionem, aliã mortem reſurrectionemq́; ſignificari baptiſmo vltra mortem peccatis, & reſurrectionem à peccatis, nimirum mortem etiam corporis, & reſurrectionem ex morte corporis. quæ illorum profeſsio tanto grauior eſt, quanto doctiores & inſtructiores illi ſunt, vtpote à Spiritu ſancto docti, cuius virtute mortificati ſunt peccato, & cuius doctrina cognouerunt etiam aliã illis ſupereſſe mortem corporis, quam reſurrectione futura ex Chriſti virtute ſuperaturos ſe profiteantur. atque ita dum effectum in ſe editum confitentur baptizati aqua, dum baptizantur profitentur etiam effectum alterum in ſe edendum; vtrunque verò eodem baptiſmi Sacramento ſignificari affirmant, dicentes:* Confiteor vnum baptiſma *in remiſsionem peccatorum, & exſpecto reſurrectionem mortuorum.*

30 Vt quid

mortui non reſurgũt? vt quid
& baptizantur pro illis? 30 vt
quid & nos periclitamur om-
ni hora? 31 Quotidie morior
[a] propter MS. Q. n. "per' veſtram gloriam fratres,
quam habeo in Chriſto Ieſu
Domino noſtro. 32 Si (ſecun-
dũ hominem) ad beſtias pu-
gnaui Epheſi, quid mihi pro-
deſt, ſi mortui non reſurgunt?
Eſaia 22, 13. 56, 12. Sap. 2, 6. mãducemus & bibamus, cras
enim moriemur. 33 Nolite ſe-
duci, Corrumpunt mores bo-
E nos colloquia mala. 34 Euigi-
[a] iuſtè 4 MS. G. S. late "iuſti', & nolite peccare.
ignorantiã enim Dei quidam
habent, ad reuerentiam vobis
[a] dicet 4 MS. G. S. loquor. 35 Sed "dicit' aliquis,
Quomodo reſurgũt mortui?
quali

30 Vt quid & nos periclitamur.] *Si nulla amplius eſt corporis vita, cur nos hanc noſtrã breuem tamen omni momento amittendi periculo exponimus, qui in Apoſtolatu laboramus, atque ego præcipuè & qui mecum ſunt? namque ego fratres quotidie mihi perſuadeo mortem inſtantem capiti, & eodem die ſubeundam, adeò in multis periculis verſor. atque hoc vobis affirmo & iuro per veritatem Apoſtolatus mei, cuius teſtes vos mihi eſtis, ita vt apud Chriſtum Ieſum hanc laudem & commendationem habeam.*

32 Si (ſecundum hominem)] *Si tantùm humano aliquo conſilio & ſtudio me coniicere audeo in hæc pericula, nulla certa fide inſtructus melioris vitæ & reſurrectionis, nullo Dei reſponſo edoctus, ſed vel ex cogitatione & opinione mea, vel nihil altius ſapiens aut exiſtimãs aut mihi proponens, quàm homo vt homo eſt, neque maiore luce accepta ſapere exiſtimareq; ſolet, & tamen exiſtimans non eſſe reſurrectionem tot pericula ſubeo, quæ vtilitas mihi eſt?* Ad beſtias pugnaui.] *Totis tribus menſibus quibus cum immaniſſima turma Iudæorum & exorciſtarum filiorum Sceuæ decertaui Epheſi de veritate Euãgelij Chriſti, quo tempore cum feris, quibus obiectus fueram, pugnaui: ſi nihil aliud eſt homo neque futurus eſt quàm quod nunc eſt, quid hæc à nobis ſubeuntur pericula? equidem non eſſet hominis humano conſilio agentis hæc agere, ſed & vt vulgus hominũ eorum qui ita ſentiunt, etiam ſapientum in ipſis philoſophorum: Lude, bibas, comedas, poſt mortẽ nulla voluptas. Sed ô fratres mei, cauete omnino in huiuſmodi ſermones incidere, qui in errorem primùm, deinde in vitæ corruptelam deuios deducunt homines.* 34 Euigilate iuſti:] *Ne vos huius vitæ commendatione & vſu inebriari patiamini, ſed ſi quid huiuſmodi doctrinæ hauſiſtis, euomite & euigilate recta ratione & iudicio iuſto, atque ad iuſtitiam efformato, & omnino inſiſtite rectam viam, ne incipiatis errare. hoc autem ideò vobis prædico, neque id ſine pudore veſtro (quibus tamen quàm rectiſſimè conſultum volo) eſſe nonnullos, qui rectas rationes de Deo minimè tenent, ſed tenent ignorantiam circa Dei veritatem, & tamen alios in eandem pertrahere non dubitant: ſunt verò eiuſmodi qui magis humanæ ſapientiæ & ſcientiæ rationibus inſtructi eſſe putantur, quibus cùm ea non attingant quæ ex fide ſunt Dei, vana eſſe arbitrantur.* 35 Sed dicet aliquis.] *Ex his ſapientibus humanis quiſpiam qui rem cuius rationem & modum ipſe non tenet, impoſſibilem exiſtimat, dicet: Quod ſemel corruptum eſt, idem redire non poteſt; corpus in cineres redactum, in carnem verti iterum non poteſt: nam aut ſuo corpore aut alieno ſuſcitantur mortui: ſi alieno, ergo non eſt reſurrectio; ſi proprio, qualinam?*

36 Niſi prius moriatur.] *niſi prius corrumpatur.*

42 Seminatur in corruptione.] *Seminatur corruptibile corpus, & ſurgit incorruptibile ex virtute Dei, qui hanc aptitudinem indidit carni hominis, & eandem aptitudinẽ ipſe promouet, corpus homini reddendo longè etiam præſtantius quàm fuerat; ſicut & in his etiam corporibus quæ nũc videntur, corruptibilibus & incorruptibilibus præſtãtiæ gradibus ab eodem authore conſtituti cernuntur.*

43 In ignobilitate.] *Corpus ſine decore reſurgit decorum, corpus infirmum reſurgit fortiſſimum & firmiſſimum, omnis imminutionis expers, nullo indigens cibi, potus, ſomni, aut eiuſmodi præſidio.*

44 Si eſt corpus animale.] *Ex ſacrorum librorum ſcientia nouimus eſſe corpus animale, quod anima ipſa foueat, nutriat, contineatq; viuum, & cùm deſerit, mortuũ relinquat: multis infirmitatibus, inquam, obnoxiũ corpus, quibus omnibus non poſſit opitulari anima: huiuſmodi corpus ab Adamo accepimus. eſt & corpus quod à Spiritu ſancto inhabitante ſuſtentatur, nutritur, fouetur, roboraturq;. illud prius corpus ab Adamo omnes accepimus: hoc verò, hoc eſt, idem corpus, aliis tamẽ virtutibus & perfectionibus inſtructum à Spiritu Chriſti communicato Sancti per Dei donum obtinent: ſpirituale corpus dictum, quia Spiritus Chriſti virtutibus & efficientia fulcitur; atq; ita ſimile corpori quod Chriſtus habet poſt reſurrectionem, quod cùm idem ſit quod antè habuit, tamen nunc excipit omnẽ virtutem & efficaciam à Spiritu, cùm antea eſſet ſicut & noſtrũ laboribus tentabile, excepto peccato: quippe etiã ille eſt filius Adæ, & omnem laborem Adæ ſubiit, præter peccatum, quod proprium nũquam habuit, quanquam noſtra expianda ſuſcepit.*

45 Sicut ſcriptum eſt.] *De primo homine apertis verbis ſcriptum eſt, Adam illum primũ fuiſſe factum hominem huius generis, videlicet in animam viuentem, cuius anima viueret, & ſuis actionibus atque viribus corpus in vita teneret,*

quali autem corpore "veniet'? "veniunt 8 MS. G.
36 Inſipiens, tu quod ſeminas
non viuificatur, niſi prius mo-
riatur. 37 Et quod ſeminas, nõ
corpus quod futurum eſt, ſe-
minas, ſed nudum granum,
vtputa, tritici aut alicuius cæ-
terorum. 38 Deus autem dat
illi corpus ſicut "vult': & vni- "voluit 8. MS. *Amb.* G.
cuique ſeminum propriũ cor-
pus. 39 Nõ omnis caro, eadem
caro: ſed alia *hominum, alia *quidem 1 MS. *Amb.* G.
*pecorum, alia volucrum, alia *verò 1 MS. *Amb.* G.
piſcium. 40 Et corpora cęleſtia,
& corpora terreſtria: ſed alia
quidem cæleſtium gloria, alia
autem terreſtrium. 41 Alia cla-
ritas ſolis, alia claritas lunæ, &
alia claritas ſtellarum. Stella
enim à ſtella differt in clarita-
te: 42 ſic & reſurrectio mortuo-
rum. Seminatur in corruptio-
ne: "ſurget' in incorruptione. "ſurgit 1 MS. G. S.
43 Seminatur in ignobilitate: F
"ſurget' in gloria. Seminatur
in infirmitate: "ſurget' in vir-
tute. 44 Seminatur corpus ani-
male: "ſurget' corpus ſpiritale.
Si eſt corpus animale, eſt &
ſpiritale, 45 ſicut ſcriptum eſt,
Factus eſt primus homo Adã *Geneſ.* 2, 7.
in animam viuentem: nouiſſi-
mus

mus Adam in ſpiritum viuifi-
cantem. 46 Sed nõ prius quod
ſpiritale eſt, ſed quod animale:
deinde quod ſpiritale. 47 Pri-
mus homo de terra, terrenus:
ſecundus homo de cælo, cæle-
ſtis. 48 Qualis terrenus: tales &
terreni. & qualis cæleſtis: tales
& cæleſtes. 49 Igitur ſicut por-
tauimus imaginẽ terreni: por-
temus & imaginem cæleſtis.
50 Hoc autem dico fratres, quia
caro & ſanguis regnum Dei
poſſidere non poſſunt: neque
corruptio incorruptelã poſſi-
G debit. 51 Ecce myſteriũ vobis
ªQ.R. dico: ªOmnes quidem reſur-
gemus: ſed nõ omnes immu-
tabimurʼ. 52 In momento, in
ictu oculi, in nouiſſima tuba
ᵕ8MS.S.Q.R (canet enim ᵕtubaʼ) & mortui
reſurgent incorrupti: & nos
immutabimur: 53 Oportet e-
nim corruptibile hoc induere
incorruptionem: & mortale
hoc induere immortalitatem.
*corruptum hoc induerit incorruptionem, & 1MS. G.S. 54 Cùm autem * mortale hoc
induerit immortalitatem: tũc
fiet ſermo qui ſcriptus eſt:
Oſe. 13, 14. Heb. 2, 14. 1 Iohan. 5, 5. Abſorpta eſt mors in victoria.
55 Vbi eſt mors victoria tua?
vbi eſt mors ſtimulus tuus?
56 Stimu-

neret, non autem viuificaret: namq; viuificãdi vis propria eſt Spiritus Dei, quo vltimus ille homo hominumq́; inſtaurator & perfector plenus eſt, & ſui cõmunicatione ſuos omnes viuificat.

48 Qualis terrenus.] *Vt ille in terris omnino factus, ex terraq́; genitus, corruptibilis & mortalis euaſit, in ſuamq́; terram reuerſus eſt ex qua aſſumptus fuerat: ſic etiam ij qui nihil habuerint præter ea quæ ab illo acceperunt. at verò ij qui renouati ſunt per cõmunicationem virtutis Chriſti, qui de cælo deſcendit, carnemq́; Spiritus ſancti opera & virtute ex matre virgine efformatam habuit & habet, tale corpus habebunt in cælo manſuri & regnaturi, quale cæleſtis ille habet, per quem cæleſtes effecti ſunt: atque hoc modo continget, vt ſicut portauimus imaginem terreni, id eſt, infirmitatẽ, laborum & corruptionum ſimilitudinem, dum in terris verſati ſumus: ſic cùm in cælis fuerimus, portemus imaginem virtutis Chriſti triũphantis & ab omni infirmitudine alieni; imaginẽ, inquã, non ſignificatione tãtùm, ſed re ipſa expreſſam.*

50 Caro & ſanguis.] *Duo cùm accepimus ex primo parente, carnem & ſanguinem, & corruptionem etiam hereditariam, neque caro & ſanguis illa impura, interim dũ ſic manent, poſſunt obtinere regnum cælorũ, niſi mutentur & expurgentur per Chriſtum: neque etiam corruptio corporis noſtri poteſt poßidere incorruptibilem illam gloriam & beatitatẽ iure poſſeßionis hæreditariæ: opus eſt igitur corruptionem etiam auferri per Chriſtum.*

51 Ecce myſteriũ.] *Volo vobis reuelare arcanũ vtriuſq; efficientiæ Chriſti in mẽbris ſuis.*

53 Corruptibile.] *Hoc corpus corruptibile induet virtutẽ incorruptionis omnino in nobis, & hoc noſtrũ mortale corpus induet immortalitatem. Chriſti corpus mori potuit, quia ſpõtè ſubiit mortem: corrumpi nõ potuit, quia puriſſimum erat: cùm ſemel reſurrexit, iam mors illi vltra non dominatur: idem vtrunq; nobis communicaturus eſt.*

54 Tunc fiet ſermo.] *Tunc canetur carmẽ illud, cùm iam omnia abſoluta fuerint quæ de Chriſto prædicta erant.*

 56 Virtus

56 Virtus verò peccati, lex.] *Vis & ius peccati ad occidendũ hominẽ eſt lex: nã niſi lex poſita eſſet, peccatũ nõ haberet mortis ius illud: In quacunque die comederis, morte morieris.*

57 Dedit nobis victoriam.] *Miſit nobis Dominum Ieſum Chriſtum, potentem & efficacem, cuius virtute victoriam obtineamus à peccato, à morte, à ſepulchro. itaq. ſumma conſtantia, cura ac diligentia veſtrum opus in Domino ſinguli agite & promouete, cùm ſciatis laborem veſtrum pro Domino poſitum non cariturũ ſuo fructu relato in Domino ipſo, in cuius Patris domo manſiones multæ ſunt; & præter illam communem ſanctis omnibus incorruptibilitatem & immortalitatem & gloriam, varia præmia parata ſunt, pro ratione ſuſcepti à ſingulis & exantlati laboris.*

IN CAP. XVI.

1 In ſanctos.] *Extraordinariis collectis quæ ſpontè à fratribus reponuntur in ſubſidium ſanctorum qui ſunt Hieroſolymis.*

2 Per vnã ſabbathi.] *Singulis primis hebdomadæ diebus, hoc eſt, Dominicis, ſinguli pro ratione benignitatis ſibi à Domino impertitæ, & propriæ etiam benignitatis.*

3 Quos probaueritis per epiſtolas] *quas dabitis illis Hieroſolymam cum beneficio & ſubſidio perferendas.*

56 Stimulus autẽ mortis, pec-
catum eſt: virtus verò peccati,
lex. 57 Deo autem gratias qui
dedit nobis victoriam per Do-
minum noſtrum Ieſum Chri-
ſtum. 58 Itaq. fratres mei dile-
cti, ſtabiles eſtote & immobi-
les: abundãtes in opere Domi-
ni ſemper, ſciẽtes quòd labor
veſter non eſt inanis in Dño.

CAP. XVI.

DE 1 collectis autem quæ A
fiunt in ſanctos, ſicut
ordinaui Eccleſiis Galátiæ,
ita & vos facite. 2 Per vnam
ſabbathi vnuſquiſq. veſtrum
apud ſe ſeponat, recondens
quod ei bene placuerit: vt non
cùm venero, tũc collectæ fiãt.
3 Cùm autem præſens fuero:
quos probaueritis per epiſto-
las, hos mittam perferre gratiam veſtram in Ieruſalẽ. 4 Quòd
ſi dignũ fuerit vt & ego eam: mecum ibunt. 5 Veniam autem
ad vos, cùm Macedoniam pertranſiero. nam Macedoniã per-
tranſibo. 6 Apud vos autem forſitan manebo, vel etiam hye- B
mabo: vt vos me deducatis, quocunq. iero. 7 Nolo enim vos
modò in tranſitu videre, ſpero enim me aliquantulum tẽpo-
ris manere apud vos, ſi Dominus permiſerit. 8 Permanebo
autem Epheſi vſque ad Pente-
coſten. 9 Oſtium enim mihi
apertum eſt magnum & eui-
dens: & aduerſarij multi. 10 Si
autem

8 Vſque ad Pentecoſten.] *Certum & notum Chriſtianis temporis curriculũ ſignificat.*

9 Magnum & euidens.] *Quo propoſiti mihi ſunt euidentes labores, & præterea multi qui aduerſentur conatibus ſtudiisq́ meis, cum quibus obſiſtendo mihi tempus ponendum eſt.*

11 Cùm

autem venerit Timotheus, videte vt ſine timore ſit apud vos.
opus enim Domini operatur, ſicut & ego. 11 Nequis ergo illũ
ſpernat, deducite autem illum in pace; vt veniat ad me: expe-
C ꝺo enim illum cum fratribus. 12 De Apollo autem fratre ˉvo-
ˉ3 MS G. S. bis notum facio, quoniã multum rogaui eum, vt veniret ad
vos cùm fratribus: & vtique non fuit voluntas eius, vt nunc
veniret. veniet autem cùm ei vacuum fuerit. 13 Vigilate, ſtate
in fide, viriliter agite, & confortamini. 14 omnia veſtra in cha-
ritate fiant. 15 Obſecro autem vos fratres, noſtis domum Sté-
ˉG. S. Q. n. *& Achaici o phanęˉ & Fortunatiˈ, *quoniã
ſunt primitiæ Achaiæ, & in
miniſterium ſanctorum ordi-
nauerunt ſeipſos: 16 vt & vos
ſubditi ſitis eiuſmodi, & om-
ni cooperanti & laboranti.
17 Gaudeo autem in præſentia
D Stéphanæ & Fortunati & A-
chaici, quoniam id quod vo-
bis deerat, ipſi suppleuerunt.
18 refecerunt enim & meũ ſpi-
ritum & veſtrum. Cognoſcite
ergo qui huiuſmodi ſunt.
*omnes MS. S. 19 Salutant vos *Eccleſiæ Aſiæ.

11 Cùm ei vacuum fuerit.] *Cùm opportunitatem nactus fuerit.*

15 Domum Stephanæ.] *Viri pientiſsimi, qui Sacerdotum antiquorũ inſtar cum familia ſua primum ſe tradidit miniſterio ſanctorũ.*

17 Quod vobis deerat.] *Qui erga me curarunt id quod vos propter abſentiam curare non poteratis, qua in re & meum & veſtrum animum refocillarunt, officio veſtro nomine facto & rurſus accepto à me ad vos referendo.*

19 Cum domeſtica ſua Eccleſia.] *Cum omni cœtu eorum qui pietatis Chriſtianæ cauſa apud hos conueniunt.*

22 Maranatha.] *Dominus noſter venit, vlturus noſtram negligentiam, niſi huiuſmodi à nobis abiecerimus. formula extrema excommunicationis.*

Salutant vos in Domino multum, Aquila & Priſcilla cũ do-
*apud quos & hoſpitor MS. *Amb.* meſtica ſua Eccleſia*. 20 Salutant vos omnes fratres. Salutate
inuicem in oſculo ſancto. 21 Salutatio, mea manu Pauli. 22 Si
quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit aná-
ˉMS q. *Amb.* thema. Maranatha. 23 Gratia Domini noſtri Ieſuˉ Chriſtiˈ vo-
biſcum. 24 Charitas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu.

AMEN.

Romæ, anno Iubilæi 1575.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in poſteriorem Pauli ad Corinthios Epiſtolam ELVCIDATIONES.

Epistolæ argvmentvm.

QVos priori Epiſtola obiurgatos męſtitia affecerat Paulus, poſteriori conſolatur ſtudij ſui declaratione primùm, deinde vtilitatis ex illa reprehenſione natæ expoſitione. quippe cùm effectum fuiſſe ait, vt vitia illa quę maximo dedecori Corinthiis erant corrigerentur, & diuinæ clementiæ venia erga illos qui ſceleris arguti fuiſſent impetraretur: excuſat Euangelicæ prædicationis impedimenta, & oblatos interim labores, quòd nõ tam citò atq. propoſuerat, ad illos veniſſet. Deinde hoc ipſis etiam commodius accidiſſe ait, quibus interea emendatis ipſe nullo modo grauis aut ſuccéſurus, ſed gratus gratulabundusq́. adeſſet. Hortatur eos qui Eccleſiæ miniſterio fungebantur, ad fidem, diligentiam, ſimplicitatemq́ue obſeruandam, idq́ue ſuo exemplo, à Chriſti virtute atq. imitatione profecto. Pollicetur denuò ſuum in Achaiam aduentum, viſitationis fratrum, & collectarũ in ſanctos accipiendarum cauſa, quas liberaliter ab illis exhiberi cupit, & hortatur exemplo aliorum Chriſtianorum, qui minus fortaſſis quàm Corinthij cùm haberent, benignè erogauerant id quod potuerant. Demum modeſtiam & ſimplicitatem Chriſtianam omnibus cõmendat, pręcipuè verò miniſtris, vt ad omnes pietatis & officij partes apprimè vtilem & neceſſariam; contentionem verò atque arrogantiam omnem vt inutilem, indecoram, Chriſtianæq. diſciplinæ indignam, denique perniciosam valde diſſuadet. Epiſtolam demum ſanctis precationibus & amantiſſima ſalutatione abſoluit.

Cap. I.

PAVLVS 1 Apoſtolus Ieſu Chriſti A
per volũtatẽ Dei,
& Timótheus frater: Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, cum omnibus ſanctis
qui ſunt in vniuerſa Achaia.
2 Gra-

In cap. I.

1 Apoſtolus.] *Authoritatẽ epiſtolæ adſcribit & cõmendationem, quòd Paulus ſcribat, cuius fides & diligentia illis nota ſit, iam diu expertis cum ſumma vtilitate, quòd non ſuam, ſed illorum agat rem, vtpote legatus Ieſu vncti in ſalutem omnium credentium & obtemperãtium ſibi, quòd & ipſe per voluntatem Dei Apoſtolus conſtitutus ſit, & per eiuſdem voluntatem illis ſcribat; ideoq́; epiſtolam & lectu & obſeruatu dignam ſignificat, vtpote quæ ab Apoſtolo Chriſti per voluntatẽ Dei ad Eccleſiã Dei ſcribatur.*

In vniuerſa Achaia.] *Ad omnes pertinet omne ferè epiſtolæ huius argumentum, vt qui ad Eccleſiam Corinthiacam ferè referrentur, eundémque morem omnes tenerent: ſed eò præcipuè hæc omnis Achaiæ ſalutatio ſpectat, quòd bona epiſtolæ pars in commendatione collectarum, & liberalitatis erga ſanctos Ieroſolymitanos exercendæ ponitur.*

2 Gratia vobis & pax à Deo
Patre noſtro, & Domino Ieſu
Epheſ. 1, 3. 1 Pet. 1. 3. Chriſto. 3 Benedictus Deus &
Pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti,
pater miſericordiarũ, & Deus
totius cõſolationis, 4 qui con-
ſolatur nos in omni tribula-
tione noſtra: vt poſſimus &
ipſi conſolari eos, qui in omni
preſſura ſunt, per exhortatio-
nem qua exhortamur & ipſi à
Deo. 5 quoniam ſicut abun-
dant paſſiones Chriſti iñ no-
bis: ita & per Chriſtum abun-
dat conſolatio noſtra. 6 Siue
B autem tribulamur, pro veſtra
exhortatione & ſalute: * ſiue
exhortamur, pro veſtra ex-
hortatione & ſalute, quę ope-
ratur tolerantiam earundem
paſſionũ quas & nos patimur:
7 & ſpes noſtra firma eſt pro
vobis: ſciẽtes quòd ſicut ſocij
paſsionũ eſtis, ſic eritis & cõ-
ſolationis. 8 Non enim volu-
mus ignorare vos fratres, de
tribulatione noſtra, quæ facta
eſt

*ſiue conſolamur pro veſtra conſolatione MS. Q. n. — 15 MS. Amb. s. — intolerantiam 4 MS. c. Q. n. — vt ſpes noſtra firma ſit MS.

2 Gratia vobis & pax.] *Ex gratia qua ſibi Deus homines conciliat, pax oritur, quæ exuperat omnem ſenſum, non quo modo mũdus dat. vtrumque per Chriſtum datur, in quo omnia & per quem omnia.*

3 Pater Domini noſtri:] *Qui cùm Filium nobis donauit ſalutarem Dominum Vnctum, omnia cum ipſo nobis commoda donaturum ſe recepit, atque ita conſolatur nos omni conſolatione ſpirituali in omnibus afflictionibus noſtris tã corporalibus quàm ſpiritualibus; ita vt cùm inter alias curas anxij ſolicitiq́; ſimus de rebus Eccleſiarum, ille efficiat vt Eccleſiarũ incõmoda corrigantur, & nobis inde conſolatio accedat; ita vt nos Dei conſolationem ſentientes, poſſimus etiam noſtro exemplo Deiq́; efficientiæ demonſtratione conſolari mærentes, aut afflictos in omni preſſura cùm corporali tum ſpirituali.*

5 Sicut abundant paſſiones Chriſti.] *Vt ſicut labores, quibus Chriſtus in membris ſuis, maximè verò in miniſtris afficitur, & frequentes & graues in nobis ſpectantur, ita conſolatio noſtra per Chriſtum abundet.*

6 Siue autem tribulamur.] *Quòd ſi affligimur curis & anxietatibus ſpiritualibus affecti, curæ afflictionesq́; noſtræ eò ſpectãt & pertinent, vt laboribus & curis noſtris vera vobis afferatur vtilitas, conſtanter ferentibus labores & curas eaſdẽ quas nos pro vobis ferimus; idq́; nos eo libentius ferimus, quòd firmiſſima ſpe fulciamur futuræ conſolationis noſtræ & veſtræ, vt qui ſocij fueritis curarum & laborum, conſolationum etiam communione fruamini.*

8 Nõ enim volumus ignorare fratres.] *Vt noſtræ conſolationis acceſſit ea pars quæ de veſtris rebus erat, qua abundãtius etiam ſumus refecti; ſic volo conſolationis partem ex nuntio liberationis noſtræ fieri: vt ſciatis quibus quantisq́; in periculis Epheſi & in Aſia verſati fuerimus, ex quibus me Deus admirabili illa efficientia liberauit, qua mortuos in vitam reſtituit. Nam quod ad periculorum magnitudinem, quódque ad conditionis viriumq́; mearum rationem attinet, ipſe profectò me mortuum & occiſum iam eſſe exiſtimabam, nihilq́; omnino mihi vlla ex parte ſalutis vel euaſionis promittebam, niſi ex ſingulari Dei præſidio ac tutela, qui non ſecus me à morte liberauit iam præſente, iam imminente, iam (vt ita dicam) mihi deuorata, atque ſuſcitare ſolet mortuos. itaque illius ſingulare*

gulare donum hoc fuit vt liberaremur, & adhuc ſperamus nos ex huiuſmodi aliis periculis propter Euangelium ſubeundis liberatum iri, accidente ad illius voluntatem & beneficium veſtræ precationis auxilio, qui nos non nobis tantùm, ſed & vobis donari exiſtimantes gratiam hanc vobis quoque (quorum ſalutem ſtudioſè curamus) fieri poſtuletis; itaq; Deus multis perſonis vnico communiq; beneficio collato, publicè etiam à multis beneficij illius participibus collaudetur.

12 Nam gloria noſtra.] *Quippe omnino hoc prædicare de nobis poſſumus, cõſcientiæ noſtræ teſtimonio ante Deũ prolato, nos noſtram non priuatis commodis ſed publicis operã dare, idq; ſimpliciſsimo, diligentiſsimo, atque ſynceriſsimo ſtudio, quale Deus nouit & probat; quippe ex illius præſcripto & conſilio agimus, nõ ex rationibus & preceptis atq; obſeruationibus ſapientiæ carnalis, qua multa damnantur Deo probata, & rurſus Deo improbanda probãtur: ſed nos ſolam Dei ſapientiam & voluntatẽ ſequuti egimus quidquid hactenus Apoſtoli officio functi egimus, ſimpliciter & ſyncerè erga omnes, atq; abundantius etiam erga vos; qui ſi rectè obſeruaſtis, comperietis nos veriſsima profiteri; ſiquidem id quod ſcribimus, eandem ſententiam ſignificat quam legitis; & id quod legitis, nihil diſcrepat ab officio noſtro iã vobis agnito & perſpecto, atq; ad extremum vſque perſpiciendo, ſicut hactenus iam agnitum perſpectumq; eſt: huiuſq; rei teſtimonium ſatis euidens eſt prædicatio de nobis veſtra, qui non minus noſtrum erga vos miniſterium probaſtis & probatis, atque nos miniſterij noſtri veritatem & virtutem efficacitatemq; ex veſtro exemplo probamus, apud quos quid quantumq; noſtro Apoſtolatu ſit effectũ, re ipſa oſtẽdi profitemur.*

15 Et hac confidentia.] *Et cùm hoc de me ſentirem ac de vobis mihi perſuaſiſſem, inſtitueram antea venire ad vos, quos bis inuiſendos propoſueram, vt hanc à me gratiam geminatam haberetis, erga quos abundantius agere cœpi.*

17 Cùm

eſt in Aſia, quoniã ſupra mo-
dum grauati ſumus ſupra vir-
tutem, ita vt tęderet nos etiam
viuere. 9 Sed ipſi in nobiſmet-
ipſis reſponſum mortis ha-
buimus, vt non ſimus fiden-
tes in nobis, ſed in Deo qui
ſuſcitat mortuos, 10 qui de tan-
tis periculis nos eripuit &
eruit: in quem ſperamus, quo-
niam & adhuc eripiet, 11 adiu-
uantibus & vobis in oratione
pro nobis: vt ex multarũ per-
ſonis facierũ, eius quæ in no-
bis eſt donationis, per multos
gratiæ agantur pro "nobis'. "vobis 1 MS. G. Q. n.
12 Nam gloria noſtra hæc eſt,
teſtimonium conſcientię no- C
ſtræ, quòd in ſimplicitate &
ſynceritate Dei, & non in ſa-
pientia carnali, ſed in gratia
Dei conuerſati ſumus, in ⁻hoc' ⁻2 MS. S.
mundo: abundantius autẽ ad
vos. 13 Nõ enim alia ſcribimus
vobis, quàm quæ "legiſtis' & "legitis 1. MS. G.
"cognoſcitis'. Spero autem "cognouiſtis O Q. n.
quòd vſque in finẽ cognoſce-
tis: 14 ſicut & cognouiſtis nos
ex parte, quòd gloria veſtra ſu-
mus, ſicut & vos noſtra in die
Dñi noſtri Ieſu Chriſti. 15 Et
hac confidẽtia volui prius ve-

nire

nire ad vos, vt ſecundam gra-
tiam haberetis: 16 & per vos
tranſire in Macedoniã, & ite-
rum à Macedonia venire ad
vos, & à vobis deduci in Iu-
dæam. 17 Cùm ergo hoc vo-
luiſſem, nunquid leuitate vſus
D ſum? Aut quæ cogito, ſecun-
dum carnẽ cogito, vt ſit apud
me EST, & NON? 18 Fidelis au-
tem Deus, quia ſermo noſter
qui "fuit' apud vos non eſt in
illo EST, & NON. 19 Dei enim
filius Ieſus Chriſtus, qui in vo-
bis per nos prædicatus eſt per
me & Syluanum & Timó-
theum, non fuit EST & NON,
ſed EST in illo fuit. 20 Quot-
quot enim promiſſiones Dei
ſunt, in illo EST: ideò & per
ipſum, Amen Deo, ad gloriam
"noſtram'. 21 Qui autem con-
firmat "nos vobiſcũ' in "Chri-
ſto', & qui vnxit nos, Deus:
22 qui & ſignauit nos, & dedit
pignus Spiritus in cordibus
noſtris.

a ſit 10 MS.

a per nos *Amb* G.S.
a vos nobiſcum 1 MS. G. Q. n.
a Chriſtum 1 MS. G. Q. n.

17 Cùm ergo hoc voluiſſem.] *Sed exiſtimabítne quiſpiam me hoc temerè cogitaſſe, & non præpoſuiſſe voluntatem conſiliumq; Dei cogitationibus deliberationibuſq; meis? aut ſoleo ego tantum meo ſecundum carnem conſilio vti, cùm cogito cùmue delibero, ita vt cùm ipſe aliquid propoſuerim & promiſerim, debeã præſtare omnino & poſſim, neque quacunq. conditione alia interiecta poſſim, cùm dixi* ETIAM *dicere* NON, *vel cùm dixi* NON, *dicere* ETIAM. *imò cùm ego illud inprimis mihi proponam, Apoſtolatus mei munus exſequi iuxta Dei voluntatem, illam eãdem voluntatem omnibus deliberationibus, conſiliis, ſtudiiſq; meis propono; atque adeò ſi quid ego cupio, ad illam voluntatem refero, in qua voluntate mihi iam manifeſtata & declarata quidquid ipſe vnquam affirmauerim vel negauerim, cõſtantiſsimum ſemper fuit & manſit, ſicut vos ipſi certiſsimis & apertiſsimis experimentis cognouiſtis. Siquidem cùm ex voluntate Dei vobis prædicatus fuerit Chriſtus Ieſus Dei Filius, eiúſque rei ſignum fuerit promiſſum credentibus & obedientibus, noſtra prædicatio certiſsimo exitu & ſucceſſu fuit cõprobata in iis qui credentes & obedientes ſalui facti ſunt; ita vt noſtrum* EST *non fuerit in illo* NON, *ſed verè fuerit* EST *in ipſo, à quo accepiſtis id quod per nos promiſſum vobis fuerat in illo: namq; promiſſa omnia quæ Deus fecit per Chriſtum, per eundem efficit & præſtat: vt manifeſtè teſtamur nos omnes, cùm (gratulantes Deo propter promiſſa nobis facta & exhibita per Chriſtũ) dicimus Amen Deo, qua voce firmitudinem & conſtantiam Dei in promiſsis per Chriſtum præſtandis declaramus.*

21 Qui autem confirmat.] *Atqui vt promiſſorum huiuſmodi author, ſic etiam confirmator Deus eſt, qui idem & nobis & vobis præſtitit quod pollicitus fuerat; præſtitit autem per Chriſtum in quem credidimus: namq; ipſe nos vngit oleo illo exultationis & lætitiæ gratiæ ſuæ admirabilis, & huius doni promiſſorumq; ſuorum ſigillum in nobis impoſuit; gratiæ, inquam, iuſtitiæq; ſuæ, & Spiritus promiſsionis ſancti, quem pignus & arrabonem in cordibus noſtris dedit.*

23 *Eundem Deum veritatis à me prædicatæ confirmatorem teſtor, diſtuliſſe me iter quod Corinthum me facturum ſcripſeram, eodem conſilio quo ſcripſeram me venturum: erat autem conſilium vt vos corrigeretis ea quæ correcta eſſe cupiebam antequam ego venirem, quippe quorum fidem ego probè noſſem firmam eſſe. & non eſt nobis animus imperium exercendi in fidem veſtram, quam firmam ſtabilemq; eſſe conſtat, ſed potius curandi & ſtudendi vt gaudium veſtrum noſtra ex parte adiuuemus & promoueamus, atque ita diſtulimus aduentum quoad id quod conſtitueramus effici commodius poſſit; videlicet quoad materiam oportunitatemq; congaudendi & congratulandi paratam haberemus.*

IN CAP. II.

1 Statui.] *Cùm illa vobis ſcriberem, apud me propoſueram non venire ad vos eo tempore quo intelligerem mærore me afficiendum, & vos etiam mea præſentia grauius dolendum, niſi illa correcta eſſent quæ ego cupiebam, corrigiq; oportuerat: nam ſi ego vos mærore afficerem, vnde poſſem lætitiam capere, cùm veſtra lætitia meam efficiat; veſtra verò triſtitia mihi grauiſſima & magnæ triſtitiæ cauſa ſit?*

3 Quia meum gaudium.] *Hoc mihi de vobis perſuaſum habeo, vos maximè cupere gaudium meum, atque pro veſtro omnium communi publico, priuato ac ſingulari vniuſcuiuſque ducere.*

5 Non me contriſtauit.] *Adeò commune vobis exiſtimo eſſe gaudium, decus, ſtudiumq; meum, vt ſi quiſpiam mærore me affecerit vel dolore, non me ſolùm affecerit, ſed vos omnes in partem mæroris ac doloris impulerit, ne quid grauius etiam nunc quàm mærorem aut dolorem nominem: id quod obiurgatio à pluribus ex vobis facta manifeſtè docet, quam pro alia grauiori cenſura ſatis eſſe nunc volo, vtpote non inutilem & incommodam euentu ipſo comprobatam.*

noſtris. [23] Ego autem teſtem
Deum inuoco in animā meā,
quòd parcens vobis, non veni
vltrà Corinthum, [24] non, quia
dominamur fidei veſtræ: ſed
adiutores ſumus gaudij veſtri:
nam fide ſtatis.

CAP. II.

STatui [1] autem hoc ipſum A
apud me ne iterum in triſtitia venirem ad vos. [2] Si enim
ego contriſto vos: & quis eſt
qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me? [3] Et hoc ipſum
ſcripſi vobis, vt non cùm venero, triſtitiā ſuper triſtitiam
habeā, de quibus oportuerat
me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium veſtrum eſt.
[4] Nam ex multa tribulatione
& anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lachrymas: non
vt contriſtemini: ſed vt ſciatis,
"quam charitatem "habeam
abundātiùs in vobis. [5] Si quis
autem contriſtauit, non me B
cōtriſtauit, ſed ex parte, vt nō
onerem omnes vos. [6] Sufficit
illi qui eiuſmodi eſt, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus: [7] ita
vt ecōtrario magis donetis, &

" charitatem quam habeo *Amb* G.S.
"habeo 3 Mss.

conſolemini,ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur qui
eiuſmodi eſt. [8]Propter quod obſecro vos vt cõfirmetis in illũ
charitatem. [9]Ideò enim & ſcripſi,vt cognoſcam experimen-
C tum veſtrum,an in omnibus obedientes ſitis. [10]Cui autẽ ali-
quid [a]donaſtis: & ego.Nam & ego quod donaui,ſiquid do-
naui, propter vos in perſona
Chriſti, [11]vt nõ circumuenia-
mur à ſatana. non enim igno-
ramus cogitationes eius. [12]Cũ
veniſſem autem Troadẽ pro-
pter Euangelium Chriſti, &
oſtium mihi apertum eſſet in
Domino, [13]non habui requiẽ
ſpiritui meo,eo quòd non in-
uenerim Titum fratrẽ meum,
ſed valefaciens eis, profectus
D ſum in Macedoniam. [14] Deo
autem gratias,qui ſemper tri-
umphat nos in Chriſto Ieſu,
& odorem notitiæ ſuæ mani-
feſtat per nos in omni loco.
[15]quia Chriſti bonus odor ſu-
mus Deo in iis qui ſalui fiunt,
& in iis qui pereunt. [16] aliis
quidem odor mortis in mor-
tem: aliis autem odor vitæ in
vitam.Et adhęc quis tam ido-
neus? [17]Non enim ſumus ſi-
cut plurimi,adulterantes ver-
bum Dei, ſed ex ſynceritate,
ſed ſicut ex Deo, coram Deo,
in Chriſto loquimur.

[a] donatis 3 MS. G. S.

11 Vt non circumueniamur.] *Ne Satanas hunc grauiſſimo mærore affectum ad deſperationem adactum nobis ſurripiat, atque hoc pacto nos defraudet; namque aſtutias & verſutias illius inimici nouimus, qui tanquam leo rugit, quærens quem deuoret.*

12 Oſtium mihi apertum eſſet.] *Cùm Dominus mihi aperuiſſet oſtiũ ad inducendum Euangelium illis volentibus audire, non potui quieto animo eſſe; interim dũ certior factus nõ eſſem de huius rei exitu apud vos, quẽ me cogniturũ ſperabã ex Tito apud Troadẽ inueniendo.*

14.15.16 Qui ſemper triumphat nos.] *Gratulor igitur Deo efficaciſſimo qui per Chriſtũ ſemper promoueri facit efficacitatẽ Euãgelij à nobis prædicati, ſemper enim aliquid in hoc negotio adiicimus in notitiã virtutis & efficiẽtiæ Chriſti; ita vt oleamus perpetuò illã virtutem Euangelij ſanãtis eos qui credere & obedire voluerint, & eos qui perire maluerint nõ credentes nec obediẽtes, tanquã incurabiles vltro morituros ſinentis & abiicientis. & hæc quis ingenio, viribus, facultatibus, vel artibus vel ſtudiis adſcribat ſuis, aut ſibi arroget, vt cùm velit, poſſit pro arbitrio ſuo vti aut abuti.*

17 Non enim ſumus.] *Cur hæc verbi à nobis prædicati efficacitatis exẽpla viua edantur, in cauſa eſt ſimplicitas & ſynceritas, qua prædicatur à nobis verbum; nulla, inquam, ratione habita noſtri vel alicuius præterquam Dei & Chriſti, cuius verbum ſyncerum ſyncerè loquimur, iiſdem illis rationibus quibus verbum vt prædicaretur traditum & inſtitutum eſt; non enim quoſdam imitamur qui veluti caupones verbum Dei miſcent ac diluunt pro ſuo ipſorum conſilio, commodo, & ſtudio.*

Cap. III.

INcipimus [1] iterum noſmet- A
ipſos cõmendare? aut nun-
quid egemus (ſicut quidam)
commendatitiis epiſtolis ad
vos, aut ex vobis? [2] Epiſtola
noſtra vos eſtis, ſcripta in cor-
dibus noſtris, quæ ſcitur & le-
gitur ab omnibus homini-
bus: [3] manifeſtati quòd epi-
ſtola eſtis Chriſti, miniſtrata
à nobis, & ſcripta nõ atramẽ-
to, ſed Spiritu Dei viui: non in
tabulis lapideis, ſed in tabulis
cordis carnalibus. [4] Fiduciam
autẽ talem habemus per Chri-
ſtum

In cap. III.

1 Incipimus.] *Quod diximus de efficacitate Euangelij noſtro miniſterio cognita & probata apud vos, non eo conſilio ſcripſimus vt commendemur denuò apud vos, aut noſtra authoritas rurſus cõfirmetur: neq; enim noſtra commendatione egemus apud eos quibus & charos & commendatos nos eſſe ſcimus virtute Chriſti Ieſu, qua noſtrum miniſterium vobis probatiſsimum eſt: ita vt neque apud vos alienis, neque apud alios veſtris commendatitiis egeamus epiſtolis.*

2 Epiſtola noſtra vos.] *Primùm enim vos nobis chariſsimos & cõmendatiſsimos eſſe profitemur, atque in corde inſcriptos noſtro, ita vt commendatione nulla egeatis apud nos, quibus intimi adeò eſtis, vt omnes paſsim intelligãt & cognoſcant, quo in loco vos apud nos ſitis, quos ex abundantia cordis eloquentes perpetuò nominamus atque Deo commendamus: & hæc epiſtola vt aliis ſic & vobis cognita eſt & lecta; ideoq; non indigemus apud vos epiſtola aliena qua vobis commendemur, & laudetur ſtudium noſtrũ erga vos, quod tum aliis tum vobis eſt perſpectiſsimum. Quod verò ad alios attinet, quos vos certiores facere poteratis ſtudij & officij erga vos noſtri, non indigemus epiſtola veſtra qua probemur aliis, cùm iam Chriſtus vos ipſos conſtituerit publicam epiſtolam, qua omnibus innoteſcat quid noſtro miniſterio vobis contigerit; ſiquidem Spiritu Dei viuentis in cordibus veſtris legem inſcripſit Chriſtus ipſe nobis miniſtris: legem viuam, inquam, in tabulis viuis inſcripſit, non mortuam aliquam ſcripturam, qualis atramento fieri ſolet; nõ inefficacem, qualis in tabulis lapideis lex illa vetus inſcripta eſt.* 4 Fiduciam.] *Atq; hanc authoritatis, voluntatis, & operæ miniſtrationiſq; noſtræ perſuaſionẽ & fiduciã, non ſolùm apud homines ego mihi induxi, ſed apud Deum habeo, non ex me virtuteq; mea profectam, ſed ex Chriſti virtute, per quem & miniſterium & miniſterij efficientia nobis conſtat: nõ quòd partem aliquam huiuſmodi vel authoritatis vel efficacitatis nobis, virtuti, ingenio, conſiliis, ſtudiis aut artibus, & facultatibus noſtris vel cogitando arrogemus; quando neque huiuſmodi rerum magnitudinem cogitare, nedum præſtare ipſi poſſemus ex nobis tanquam ex nobis, imò omnem ſufficientiã, omnẽ virtutem tam cogitandi quàm agẽdi efficiendiq; huiuſmodi Deo acceptã referimus, à quo idonei & ſufficientes miniſtri effecti ſumus noui huius fœderis, quo homines Deo addicuntur vt verus & gratus populus; Deus verò vt Pater, Dominus, & Rex hominibus conciliatur: idq; fit non ſcriptura aliqua ſimili illi, quæ cùm homines argueret, & non mutaret aut perficeret, occidebat magis quàm gratos redderet; ſed Spiritu ſancto viuificante corda eorum quos imbuit & afficit Deóque obſequentes filióſque adeò gratos efficiente. Hæc miniſterij noſtri ſumma eſt, cuius authoritate & experientia ipſa commendamur, non egentes commendatitiis externis literis.*

7 Quòd

ſtum ad Deum: [5]nõ quòd ſuf-
ficiẽtes ſimus cogitare aliquid
à nobis quaſi ex nobis: ſed ſuf-
ficiẽtia noſtra ex Deo eſt. [6]qui
B & idoneos nos fecit miniſtros
noui Teſtamenti: non "litera,
ſed Spiritu'. litera enim occi-
dit: Spiritus autem viuificat.
[7]Quòd ſi miniſtratio mortis,
literis deformata in lapidibus,
fuit in gloria, ita vt non poſ-
ſent intendere filij Iſraël in fa-
ciem Moyſi, propter gloriam
vultus eius, quæ euacuatur:
[8]quomodo non magis mini-
ſtratio Spiritus erit in gloria?
[9]Nam ſi miniſtratio damna-
tionis, ⁻in' gloria eſt: multò
magis abundat miniſterium
iuſtitiæ in gloria. [10]Nam nec
glorificatum eſt, quod claruit
C in hac parte, propter excellen-
tem gloriam. [11]Si enim quod
euacuatur, per gloriã eſt: mul-
tò magis quod manet, in glo-
ria eſt. [12]Habẽtes igitur talem
ſpem, multa fiducia "vtimur':
[13]&

"literæ, ſed Spiritus MS. G.

⁻8 MS. *Amb.* G. S.

"vtamur 1 MS. *Amb.*

7 Quòd ſi miniſtratio.] *Quòd ſi is qui miniſter & interpres fuit legis in lapidibus deſcriptæ, qua animi hominum arguti & damnati non viuificabantur, ſed moriebãtur, vtpote quibus ex illa lege timor, & ſeruitutis Spiritus accedebat & augebatur; ille, inquam, miniſter tantùm honoris apud ſuos, quibus legem miniſtrabat, obtinuit, vt filij Iſraël non poſſent faciẽ Moſis intueri propter dignitatis illius amplitudinem; dignitatis, inquam, aliquando abolẽdæ, id eſt, nunc iam abolitæ: cur non erit excellentior etiam gloria & commendatio atque dignitas eorum qui Euangelij interpretes fideliſſimi cùm ſint, Spiritum ſanctum ſuo miniſterio hominibus afferunt, qui in iis in quos illabitur vitã efficit? Si ille amplus, dignus, atque ſuſpiciendus erat qui legem miniſtrauit damnationis hominum indicem: quanto magis digni ſunt qui ſuſpiciantur ij qui Euangelium miniſtrant, cuius virtute & efficientia credentes & obtemperantes iuſti fiunt?*

10 Nam nec.] *Et profectò illud quod ſplendeſcere clareſcereq; viſum eſt in illa parte miniſterij ſcriptæ legis, ita vt glorioſum & ſuſpiciendum fuerit, ſi cum huius noui miniſterij excellentia cõparetur, obſcurum & inglorium dici poßit, tãtum eſt inter vtrumq; miniſterium dignitatis diſcrimen, tum efficiẽtiæ, tum etiam durationis & conſtantiæ: namque illud abolitum eſt, & tamen miniſtrum ſuum clarũ, glorioſum, ſuſpiciendumq; reddidit: quanto igitur magis ſuſpiciendos commendabileſq; efficiet miniſtros ſuos hoc quod æternum durabit?*

12 Habentes igitur.] *Quapropter cùm hæc nobis firmißima conſtet ſpes, fore vt vitæ participes ſint ij qui noſtro Euangelio crediderint & obedierint; nos non indigemus commendatitiis literis, ſed magna fiducia authoritatis noſtræ rationem perſequimur, & loquimur & ſcribimus ea quæ ex eorum apud quos agimus vtilitate eſſe cognouimus. idq; eo liberiùs agimus, quòd noſter hic ſplendor non incutere ſoleat terrorem & turbationem oculis animiſq; eorum apud quos agimus, neque etiam obſcuritatem offundat, ſicut in Moſis miniſterio obſeruatum eſt, qui ponebat velamen ſuper faciem ſuam, eo quòd filij Iſraël non poſſent intueri finem & perfectionem illius miniſterij quod ab ipſo exercebatur, quod iam tandem aboletur.*

[13] & non ſicut Moyſes pone- *Exod. 34, 33.*
bat velamen ſuper faciē ſuam,
vt non intenderent filij Iſraël
in faciē eius quod euacuatur,
[14] ſed obtuſi ſunt ſenſus eorũ.
Vſq. in hodiernũ enim diem, D
idipſum velamen in lectione
veteris Teſtamēti manet non
reuelatum (ᵃquoniã in Chri- ᵃquod 6 MS. R.G.S.
ſto euacuatur) [15] ſed vſque in
hodiernum diem, cùm legitur
Moyſes, velamen poſitum eſt
ſuper cor eorum. [16] Cùm au-
tem conuerſus fuerit ad Do-
minum: auferetur velamen.
[17] Dominus autē Spiritus eſt. *Ioan. 4, 24.*
Vbi autem Spiritus Domini:
ibi libertas. [18] Nos verò om-
nes, reuelata facie gloriã Do-
mini ſpeculantes, in eandem
imaginem transformamur à
claritate in claritatem, tanquã
à Domini Spiritu.

Cap. IIII.

[1] IDeò habentes hanc mini- A
ſtrationem: iuxta quod mi-
ſericordiam conſecuti ſumus,
non deficimus, [2] ſed abdica-
mus

14 Sed obtuſi ſunt.] *Verùm quòd ille finis, illeq; ſcopus miniſterij Moſaici, quod iam hoc tempore abolitum eſt, nō conſpiciatur à Iudæis, ex eo fit, quòd illorum cogitationes in veteri illa ſua neſcio quali ſapientiæ vmbra obduruerunt, atque hebeti quodam ſenſu obducuntur; idq; hoc ipſum velamen eſt, quod adhuc ipſis obtenſum manet: à facie enim Moſis ad ipſorum cor eſt ita tranſlatum, vt cùm lex legitur ab illis, cuius legis finis & cōſummatio Chriſtus eſt, finis hic ab ipſis nō cognoſcatur, neq; intelligatur hoc ſtatuto fine veteris legis miniſteriũ aboleri.*
16 Cùm autem conuerſus.] *Cùm quiſpiã verò ex Iſraëlitis oculos animumq; ab illa nuda legis obſeruatione ad Dominum per fidem conuerterit, & Euangelio credens obedierit, tunc velamen illud vndique ab ipſo auferetur, ita vt planè propeq; intueatur finē ipſum clariſſimũ Chriſtum; finem, inquam, legis, quam claram antea ſplendentemq; exiſtimabat, per velamen tamen intuebatur, non penitus cognoſcebat, donec finis ille exſtitit, cuius claritate omnia illa velata olim intueri licet.*
17 Dominus autem.] *Atq; hic Dominus qui cōuerſis ad ſe velamen aufert, ſpiritus eſt, qui homines quos inhabitat, ſpirituales efficit, & à literæ redargutione ac damnatione ad iuſtitiæ vſum trãsfert, à timore in libertatem aſſerit: namq; vbi Spiritus Domini eſt, ibi nō eſt confuſio, non metus ille ſeruitutis antiquæ, ſed libertas filiorũ Dei ex volũtate & amore agentium.* 18 Nos verò omnes.] *Nos verò omnes quicunq; Euangelij Chriſti Apoſtoli miniſtriq; ſumus certiſſimi citra perturbationē, citra timorē, citra vllum deniq; velamen Chriſti gloriam ſplendidiſſimam tanquam ſpeculum intuemur, atq; ad eandem Chriſti imaginem transformamur à gloria filiorum Dei ad gloriam miniſterij huius filiationis. vtramq; verò gloriam Spiritus Domini in nobis efficit.*

In cap. IIII. 1 Ideò habentes.] *Cùm itaque ex Dei miſericordia ſortiti fuerimus miniſterium hoc quod amplexi ſuſcepimus; quidquid nobis accidat, minimè deficimus tædióue afficimur, nihilq; ſubire recuſamus, præterquam dedecus omne vel apertum vel occultum & diſſimulatum: quidquid enim vllo modo miniſterij ſimplicitatem dedecet, id maximè auerſamur,*

auerſamur, in quo genere aſtutia, dolus, ſimulatioq́; ſunt, & fraudes adulteratioq́; verbi Dei. hæc omnia execrati abdicamus à nobis profeſſione ſimplicitatis & veritatis, quā apertè denuntiamus omnibus hominum conſcientiis coram Deo, tam proborum quàm improborum, ita vt veritas à nobis prædicata, & probos afficiat & conſoletur, & improbos pungat, & nemo poſſit teſtari aut arguere quicquam in nobis vel ſimulationis, vel fictionis, vel aſtutiæ. ex quo fit vt miniſterij noſtri actiones magna cum ſimplicitate apertè profeſſi exponamus, quæ omnes eò tendunt, vt Euangelij veritas pateſiat, atque ita omnibus aperta facie exponatur.

mus occulta dedecoris, non
ambulantes in aſtutia, neque
adulterantes verbum Dei, ſed
in manifeſtatione veritatis cō-
mendantes noſmetipſos ad
omnem conſcientiam homi-
num coram Deo. 3 Quòd ſi
etiam opertum eſt Euangeliū
noſtrum: in iis qui pereunt eſt
opertum, 4 in quibus Deus
huius ſeculi excæcauit men-
tes infidelium, vt non fulgeat
*eis 2 MS. R. *Amb.* G. S. *illuminatio Euangelij gloriæ
Chriſti, qui eſt imago Dei.
B 5 Non enim noſmetipſos præ-
dicamus, ſed Ieſum Chriſtum
⌐2 MS. G. Dominum⌐ noſtrum': nos au-
tem, ſeruos veſtros per Ieſum,
6 quoniam Deus qui dixit de
tenebris lucem ſplendeſcere,
⌐"ipſe' illuxit in cordibus no-
⌐II MS. *Amb.* "qui 3 MS. G. "ipſe qui S. ſtris ad illuminationem ſcien-
tię claritatis Dei, in facie Chri-
ſti Ieſu. 7 Habemus autem the-
ſaurum iſtum in vaſis fictili-
"virtutis ſit. G. S. bus: vt ſublimitas "ſit virtutis'
Dei, & non ex nobis. 8 In om-
nibus

3 Quòd ſi etiam opertum.] *Quòd ſi quibuſdam adhuc velamen interpoſitum eſt quo Euangelij noſtri virtus illa ſalutaris operitur & non agnoſcitur, id tantùm iis accidit qui non credunt Euangelio, atque ideò pereunt; iis, inquam, quorum mentes Deus huius ſeculi, quod finis omnium ſeculorum eſt, author & moderator atq; gubernator excæcauit, eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt ſalui fierēt; excæcauit, inquam, ita vt illis non ſplendeat illuminatio Euangelij virtutis & efficacitatis quam Chriſti gloria conſequitur, qui eſt imago Dei, atq; talis eſſe ex Euangelij luce cognoſcitur: in quo Euangelio miniſtrando cùm aliquid de nobis dicimus non prædicamus noſmetipſos, ſed vnctum eſſe Ieſum eundemq́; Dominum cui data ſit omnis poteſtas in cælo & in terra: nos autem prædicamus ſeruos veſtros propter Ieſum, cuius virtutem & efficientiam vobis probare cupimus ex Dei voluntate.*

6 Quoniam Deus.] *Eſt autem prædicationis noſtræ illa ſumma, quòd Deus, qui initio mundi iubens dixit vt è tenebris lux ſplēdeſceret, & ita vt ille dixit factum eſt, idem ipſe illuxit in cordibus noſtris, vt hac illuminatione cognoſceremus Dei gloriam lucentem & manifeſtatam in facie Ieſu Chriſti à ſe miſſi in nuntium, pontificem, authorem & legiſlatorem noui Teſtamenti. Hanc autem gloriam cordibus noſtris cognouimus, Deo illuſtrante nos interius; ita vt nos veritatis huius teſtes ſimus certiſſimi & miniſtri fideliſſimi.*

7 Habemus autem.] *Sed quòd hunc tantum theſaurum cognitionis gloriæ Chriſti in hoc corpore laboribus, ærumnis atque vexationibus expoſito, atque adeò infirmo habeamus; id etiam ex Dei prouidentia factum eſt, qui hac ratione*

ratione oſtendere voluit virtutem ſublimem ſuam, quæ apertiſsimè cognoſcitur obſeruantibus tantam conſtantiam, tantamq́; libertatem, tantam denique perſeuerantiam miniſtrorũ, mundi præſidiis omnino deſtitutorum, & tamen & euadentium, labores difficultateſq́; omnes fortiſsime tolerantium & ſuperantium: quippe quamuis vndique premamur, non tamen ſuffocamur aut coarctamur, ita vt eloqui & liberè profiteri non poſsimus: quamuis animi pendeamus, non tamen animo deſpondemus.

11 In mortem tradimur.] *Viui vitam quandam ducimus morti ſimilem, animam noſtram in manibus noſtris ſemper habentes; vitam, inquam, quam mundus mortẽ exiſtimaret, laborioſam, vexatam, afflictam, ſed in hac corporis noſtri exercitatione quaſi mortali manifeſtatur vita Ieſu in nobis viuentis.*

12 Ergo mors.] *Ita quidem fit vt in nobis miniſtris mors exercita & quotidie conſpecta efficacitatem vitæ Chriſti probet, vita verò eiuſdem Chriſti vobis communicata efficacitatem eiuſdem in vobis etiam probet, & id quod nos morimur viuentes propter Euangelium vitæ veſtræ feramus: atque hoc pacto fit vt eodem Spiritu & vos viuatis, & nos mortem hanc quotidianam feramus & ſuperemus, eundem enim Spiritum fidei Chriſti & vos & nos habemus. vos qui credidiſtis in Chriſtum, Chriſti vitam accepiſtis, quam teſtamini & confitemini ſicut ſcriptũ eſt, Credidi, propter quod locutus ſum. & nos qui credidimus in Chriſtum, labores ferimus, mortem patimur & ſuperamus, ideo & loquimur & prædicamus virtutem eius qui nos vocauit in admirabile lumen ſuum, & hoc miniſterio idoneos dignoſq́; fecit: loquimur autem ſcientes Deũ authorẽ, conſeruatorẽ inſtauratoremq́; vitæ eſſe tã æternæ quã corporalis. eundẽ autẽ ſcimus eſſe qui ſuſcitauit Ieſum ex morte illa corporali, poſſe etiã nos ex his perſecutionibus, laboribus & morte ſuſcitare, & ſiſtere vobiſcũ incolumes & ſaluos, nõ ſolùm animo ſed & corpore, idq́; illum facturũ confidimus: atq́; hæc munera nobis veſtri cauſa à Deo donanda confidimus, quorum cauſa & laboramus, quorum etiam cauſa eripimur, & è tantis laboribus ac difficultatibus emergimus, vt etiam vos nobiſcum gratias Deo agatis propter donum abundantius etiam donatum multorum cauſa.*

16 Pro-

nibus tribulationẽ patimur,
ſed non anguſtiamur: aporia-
mur, ſed nõ deſtituimur: [9] per- C
ſecutionem patimur, ſed non
derelinquimur: * deiicimur,
ſed non perimus: [10] ſemper
mortificationem Ieſu in cor-
pore noſtro circumferentes,
vt & vita Ieſu manifeſtetur in
corporibus noſtris. [11] Semper
enim nos qui viuimus, in mor-
tem tradimur propter Ieſum:
vt & vita Ieſu manifeſtetur in
carne noſtra mortali. [12] Ergo
mors in nobis operatur, vita
autem in vobis. [13] Habentes
autem eundem ſpiritum fidei,
ſicut ſcriptũ eſt: Credidi, Pro-
pter quod locutus ſum, & nos
credimus propter quod & lo-
quimur: [14] ſcientes quoniam
qui ſuſcitauit Ieſum, & nos cũ
Ieſu ſuſcitabit & conſtituet
vobiſcũ. [15] Omnia enim pro-
pter vos: vt gratia abundans,
per multos in gratiarũ actio-
ne, abundet in gloriam Dei.
[16] Propter

*humiliamur, ſed nõ confundimur MS.

Pſal. 115, 10

[16] Propter quod nõ deficimus:
ſed licet is qui foris eſt noſter
homo, corrumpitur: tamen is
qui intus eſt renouatur de die
in diem. [17] Id enim quod in
præſenti eſt momẽtaneum &
leue tribulationis noſtræ, ſu-
pra modum in ſublimitate
æternum gloriæ pondus ope-
e2 MS.C.S. ratur in nobis, [18] non cõtem-
plantibus nobis quæ vide͂tur,
ſed quæ non videntur. Quæ
enim videntur, temporalia
ſunt: quæ autem non viden-
tur, æterna ſunt.

16 Propter quod.] *Ideò igitur, id quod antea dicebamus, efficitur vt nullis difficultatibus, nullis incommodis quamuis maximis affecti, tamen deficiamus, tæd.óve miniſterij noſtri afficiamur; nam tædium ex animi imbecillitate oritur: ſed hoc nobis maximi commodi contingit, quòd ſi maximè exterior noſter homo corrumpatur, ille tame͂ interior renouatur indies.*

17 Id enim quod in præſenti.] *Nã quod nunc patimur, & leue & breue eſt, & ex virtute Chriſti adoperatur gloriam ſolidiſſimam & ponderoſiſſimam nobis, eamq́; æternam; nobis, inquam, qui non intendimus animũ & curam in ea quæ videntur his corporeis oculis in hoc mundo, ſed in ea quæ nec oculus vidit, neq; auris audiuit: nam quæ videntur, temporaria ſunt, & ſua ſpõtè caduca & fluxa: at verò quæ non videntur, in quæ & nos intendimus, æterna ſunt.*

CAP. V.

A [1] SCimus enim quoniam ſi
terreſtris domus noſtra
huius habitationis diſſolua-
tur, quòd ædificationem ex
Deo habemus, domum non
manufactam æternam in cæ-
lis. [2] Nam & in hoc ingemiſci-
mus, habitationem noſtram
quę de cęlo eſt, ſuperindui cu-
Apoc.16.13. piẽtes: [3] ſi tamẽ veſtiti, nõ nudi
inue-

IN CAP. V.

1 Scimus enim.] *Ex ſacræ diſciplinæ rationibus nouimus, & pro certo compertoq́; habemus, eos qui pro Deo Deiq́; iuſtitia laborauerint, manere æternum præmium: & ſi hic eorum qui in Domino moriuntur corpus ſua natura infirmum, mortale & breui duraturum, atque mutandum tabernaculorum inſtar, diſſoluatur; tamen conſtitutum eſſe admirabile ædificium gloriæ & quietis, idq́; non caducum, qualia omnia manufacta ædificia ſunt, ſed æternum, vtpote à Deo factum, cuius habitationis nobis conſtituta ſpe fulcimur omnes qui pro Chriſti nomine premimur, & variis ærumnis exercemur.*

2 Quæ de cælo eſt.] *Nos qui Spiritu ſancto renouati ſumus interius & regenerati, animoq́; ſumus magnis Chriſti donis amplificato, cupimus etiam corpus noſtrum hoc, quod nunc mortale eſt, ſuperindui immortalitate illa & gloria in cælis parata, quæ non ex natura neque ex virtute noſtra, ſed ex cælo eſt, indeq́; authore Deo nobis communicabitur, adeò vt hoc nomine etiam fortiſſimè feramus ærumnas omnes, & mortem ipſam diſſolutionemq́; mortalis huius noſtri tabernaculi oblatam fortiter ſubeamus, vtpote qui ab hac migrare cupiamus, illiusq́; deſiderio gemamus.* 3 Si tamen veſtiti.] *Ita tamen vt cùm immortalitatem induerimus ex Dei efficientia & dono, non inueniemur nudi, vt verè non inueniemur, niſi mortalitate & infirmitate hac qua nunc amicimur.*

4 Nam & qui ſumus.] *Interim dum ſumus in hoc tabernaculo, omnes homines cùm ſentimus onus hoc infirmiſsimi corporis humani, ingemiſcimus: vellemus enim leuari onere, ſed non ſpoliari; verùm ſuperueſtiri, ita vt quod mortale eſt, ſine morte noſtra abſorberetur à vita: verùm Deus nobis à ſe iam præparatis ſpē fecit huius doni immortalitatis, quippe qui dedit nobis pignus Spiritus vitæ, qui in animis noſtris habitat, & pollicetur nobis futuram ſuperinduitionem immortalitatis & incorruptionis, etiam ex hoc ipſo quòd mortui & diſſoluti fuerimus ſecūdum hoc tabernaculum.*

6 Audentes igitur.] *Confidēter igitur magnaq; ſpe agimus quidquid agimus, & ferimus incommoda omnia & ærumnas, & pericula ſubimus nobis pro Euangelio oblata, cùm ſciamus non eſſe hîc nobis permanentem manſionem, ſed corpus hoc in quo habitamus, eſſe tabernaculi inſtar nobis: porrò tabernaculum nō eſt patriæ certæ, ſed peregrinationis index: itaq; corporis huius infirmi habitatio nos aduenas eſſe arguit, & aliam nobis patriam ſignificat, à qua peregrinamur. eam autem patriam dicimus, in qua Dominus eſt, quem nunc videmus non in ſpecie ipſa, ſed in fide filiorum Dei, qua viuimus nunc in carne.*

8 Audemus autem.] *Hac cognitione inſtructi, confidēter & animosè ſubimus difficultates huius peregrinationis, & tamen probamus & mallemus, ſi noſtra eſſet optio, migrare à corpore hoc, & ire habitatum apud Dominum.*

9 Et ideò cōtendimus.] *Hoc omnino ſtudemus, vt tam dum hîc agimus quàm dum migrabimus hinc, illi placeamus & probemur. itaque vitæ & mortis noſtræ vſum ad illius voluntatem referre ſatagimus; atque hoc modo corpori etiam noſtro conſulimus; cui id dabitur quod cum ſingulorum ratione & exercitatione conueniat iuxta Dei iudicium. namque omnes ſiſtemur ante tribunal Chriſti, vt ſinguli referāt, non ſolùm in animo, ſed in corpore, ea quæ ex iudicio diuino propria adſcribentur pro ratione factorum in corpore vel bonorum vel malorum.*

11 Scientes ergo timorem.] *Itaque cùm nouerimus terrorem illum Domini qui ex cogitatione huius iudicij oritur, ſuademus hominibus ſimpliciſsimè & ſine vllo fuco aut adulteratione aliqua id quod ex miniſterij noſtri officio eſſe cognouimus: huiusq; officij cauſa quiduis patimur, quiduis ſubimus, quiduis ferimus quod nobis*

inueniamur. 4 Nam & qui ſu-
mus in hoc tabernaculo, inge-
miſcimus grauati: eò quòd
nolumus expoliari, ſed ſuper-
ueſtiri, vt abſorbeatur quod
mortale eſt, à vita. 5 Qui autē
efficit nos in hoc ipſum, Deus,
qui dedit nobis pignus ſpiri-
tus. 6 Audentes igitur ſemper,
& ſcientes quoniam dum ſu-
mus in corpore, peregrinamur
à Domino. 7 (per fidem enim
ambulamus, & non per ſpe-
ciem) 8 audemus autem, & bo-
nam voluntatem habemus
magis peregrinari à corpore, B
& præſentes eſſe ad Dominū.
9 Et ideò cōtendimus, ſiue ab-
ſentes, ſiue præſentes placere
illi. 10 Omnes enim nos mani- *Rom.14,10.*
feſtari oportet ante tribunal
Chriſti, vt referat vnuſquiſq.
propria corporis, prout geſ-
ſit, ſiue bonum ſiue malum.
11 Scientes ergo timorem Do-
mini hominibus ſuademus:
Deo

nobis ab hominibus aut inferri aut obiici poſsit: namque hanc ſimplicitatem noſtram Deo manifeſtam eſſe ſcimus; & ſperamus etiam vos cõſcios eſſe noſtræ huius fidei & ſimplicitatis quam ipſo experimento cognoueritis ac teſtari poſsitis ex conſcientia.

Deo autem manifeſti ſumus.
Spero autem & in conſciẽtiis
veſtris manifeſtos nos eſſe.
12 Non iterum commẽdamus
nos vobis, ſed occaſionem da-
mus vobis gloriandi pro no-
bis: vt habeatis ad eos qui in
facie gloriantur, & nõ in cor-
C de. 13 Siue enim mente "exce-
dimus", Deo: ſiue ſobrij ſu-
mus, vobis. 14 Charitas enim
Chriſti vrget nos: æſtimantes
hoc, quoniam ſi vnus pro om-
nibus mortuus eſt, ergo om-
nes mortui ſunt. 15 & pro om-
nibus mortuus eſt Chriſtus: vt
& qui viuunt, iam nõ ſibi vi-
uant, ſed ei qui pro ipſis mor-
tuus eſt & reſurrexit. 16 Itaque
nos, ex hoc neminẽ nouimus
ſecundũ carnem. Et ſi cogno-
uimus ſecundùm carnẽ Chri-
ſtum: ſed nunc iam non noui-
D mus. 17 Si qua ergo in Chriſto
noua

"excidimus, *Syra transferuntur:* Inſanimus, *ſimiliter verti poſſunt Græca. Textus conformis eſt Amb.*

12 Non iterum.] *Non fecimus hanc egreſsionem veſtras conſcientias appellando, vt denuò vobis commendemur; ſed vt vos intelligatis ex vobiſmetipſis veſtroq; profectu & vſu, quidnã diſcriminis ſit inter miniſtros qui miniſterij iactationem & gloriam in fronte præferunt, cuius virtutem & fidẽ atque ſedulitatem ipſi ſuis conſcientiis probare non poſſunt; cùm tamen nos non ſolùm noſtris cõſcientiis id Deo probemus, ſed veſtris etiam probare poſsimus, & vos veſtris conſcientiis certiora & maiora de nobis proferre teſtimonia erga vos, quàm illi ſuis in conſcientiis habeant de ſe.*

13 Siue enim mente excedimus.] *Quidquid in miniſterij noſtri exercitatione agimus, non noſtra agimus cauſa; ſed vel eum reſpicimus à quo miſsi & delegati ſumus, vel ad vos ad quos ſumus legati Apoſtoli: ergo ſiue videmur inſanire, vel nos valde laudantes, vel vos vel alios valde reprehendentes, nõ hoc ex nobis, hoc eſt, noſtra ipſorum perſona, ſed authoritate Dei facimus, cui laudem noſtram & authoritatem etiam miniſterij tribuimus: ſi verò parciùs agimus, id veſtri cauſa agimus, quibus & cõſulere maximè, &, quoad id fieri poſsit, parcere ſtudemus.*

14 Charitas enim Chriſti.] *Namq; amor ille quo Chriſtus nos dilexit, quoq; nos Chriſtũ amamus, nos conſtringit vt non noſtra ſed quæ illius & fratrum ſunt quæramus, eaq; ſtudioſè agamus; cùm illud apud nos cogitemus, Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus, hoc eſt, in perſona omnium, ita vt omnes mortui fuerint in ipſo: ergo illius morti pro omnibus ſubitæ hoc inter cætera debetur, vt qui viuit, iam non ſibi viuat, neque ſua ſibi quærat, ſed viuat Chriſto & iis pro quibus Chriſtus mortuus eſt: namq; ille non ſibi mortuus eſt; id eſt, nõ pro ſe, ſed pro aliis, pro quibus & reſurrexit, vt illos ad nouitatem vitæ mutaret. eos ergo qui cum illo viuũt aut viuere cupiunt, actiones omnes vitæ ſuæ ex illius voluntate ſuſcipere oportet, atque hoc pacto vitam ſuam apud illum obtinere, & probare, & conſtituere.*

16. 17 Itaque nos ex hoc.] *Ex quo in hanc conſiderationem incidimus (incidimus autem ex quo Dei charitas in cordibus noſtris eſt diffuſa) & nos & alios omnes, quo ad prioris vitæ rationem, mortuos reputamus; atq;*

 ita

ita neminem nouimus ſecundum carnem; non habemus rationem vel corporis externi huius noſtri vel aliorum, vel etiam earum rerum quæ carnem aliquo modo ſapiunt: habemus autem rationem ſpirituum & nouitatis vitæ tum noſtræ tum aliorum, adeò vt quamuis nouerimus Chriſtum ſecundùm carnem, quem viderim ipſe cùm adhuc ſecundùm carnem ambularem; viderim inquam, & audierim, & allocutus fuerim; tamen nunc iam illum alio modo nouimus, ſecūdùm ſpiritum ipſius in nobis habitantem, cuius virtutem experimur, & efficientiam eandem miniſterio noſtro obeundo referimus: hac igitur ratione & Chriſtum, & nos, & alios omnes nouimus, hac ratione miniſterij noſtri munere ſimpliciſſimo & integerrimo fungimur. Itaque ſi quis eſt in Chriſto, is iam non eſt ex Adami vetuſtate, ſed noua creatura eſt: vetera enim tranſierunt, & omnia facta ſunt noua: affectus, cogitationes, actiones, ſtudia, omnia hæc vt ex mortuis reſuſcitata vt regenerata æſtimanda & obſeruanda ſunt. atque hæc magna mutatio & regeneratio ex virtute Dei eſt, à quo noua facta ſunt omnia; ille enim nos Apoſtolos recōciliauit ſibi per Vnctum ſuum, quem ad mundi totius reconciliationem & ſalutem vnxit: & nobis, qui reconciliationis huius teſtes ſumus, dedit reconciliationis miniſterium, vt per nos aduocentur homines ad fidem Chriſti, & per Chriſtum accipiant hoc admirabile Dei donum omnibus hominibus propoſitum accipere volentibus & legitimè curantibus.

19 Quoniam quidam.] *Nam quidquid Chriſtus egit ac fecit, authoritate, conſilio, virtute & efficientia Dei egit ac fecit: Deus enim erat in illo, cùm ille moreretur, mundumq́ ſibi illius morte reconciliabat, non reputans eorum qui in mundo fuerint peccata, nam pro peccatis totius mundi ille mortuus eſt ex Dei conſilio & voluntate: ſed non omnes hoc donum Dei accipiunt, quia non omnes recipiunt hunc Filium Dei in ſuam ſalutem: multi ſua ipſorum culpa ab hoc diuino bono alienantur; quod tamē Deus amat omnibus hominibus largiri, quippe qui homines omnes ſaluos fieri, & ad veritatis ſciētiam peruenire omnes vult: ideò idem qui mūdum ſibi in Chriſto reconciliauit, huius reconciliationis verbum ſua virtute & efficientia in nobis vt teſtibus atque etiam vt miniſtris poſuit. non nos nobis poſuimus, verùm ille poſuit perferendum & communicandum Gentibus; itaque fungimur legatione nō noſtro ſed ipſius Chriſti nomine & munere, vt ſicut Chriſtus miſſus eſt qui ſalutem mundo afferret & offerret, ita nos verbis Dei vobis hanc ſalutem per Chriſtum donandam offerimus, & vt accipiatis non ſolùm hortamur, ſed etiam rogamus nomine Chriſti vt Deo reconciliemini.*

noua creatura; vetera tranſie-
runt, ecce facta ſunt omnia *Iſaiæ 43,19. Apoc.21,5.*
noua. 18 Omnia autē ex Deo,
qui nos reconciliauit ſibi per
Chriſtum: & dedit nobis mi-
niſteriū recōciliationis. 19 quo-
niam quidem Deus erat in
Chriſto mundum reconciliās
ſibi, non reputans illis delicta
ipſorum, & poſuit in nobis
verbum recōciliationis. 20 Pro
Chriſto ergo legatione fungi-
mur, tanquam Deo exhortan-
te per nos. Obſecramus pro
Chriſto, reconciliamini Deo.
21 Eū qui nō nouerat peccatū,
pro nobis peccatū fecit: vt nos
efficeremur iuſtitia Dei in ipſo.

CAP.

21 Eum qui non nouerat.] *Eſt autem huius noſtræ legationis illa ſumma, eum qui nullum ſuum peccatum nouerat; hoc eſt, peccati omnis proprij expertem Chriſtum factum & conſtitu-*

tum eſſe à Deo peccatum, omniumq́ peccatorum ſuſtinuiſſe perſonam, quos ſuo ille ſanguine expiaret & redimeret. Deinde eundem communicaſſe nobis iuſtitiam ſuam, quæ iuſtitia Dei eſt; vt nos membra illius effecti, efficeremur iuſtitia Dei in ipſo vt in capite, ſi modò capiti huic coaptati & coniuncti fuerimus.

CAP. VI.

*& 7 MS. Amb. G.

A ADiuuantes [1] autem* exhortamur, ne in vacuũ gratiam Dei recipiatis. [2] (Ait

Iſaia 49, 8. enim,) Tempore accepto exaudiui te: & in die ſalutis adiuui te. Ecce, nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies ſalutis.

1 Cor. 10, 32. [3] nemini dãtes vllam offenſionem, vt nõ vituperetur miniſterium noſtrum: [4] ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, in

1 Cor. 4, 2. multa patientia, in tribulationibus, in neceſſitatibus, in anguſtiis,

IN CAP. VI.

1 Adiuuantes autem.] *Miniſterij noſtri ſummam omnibusq́ cõmunem rationem cùm expoſuerimus, vobis etiam conſilium, operã, adhortationem, non ſolùm ſermone ſed exemplo noſtro afferimus, agnoſcentes gratiam vobis à Deo collatam; hoc eſt, ſalutis huius denuntiationem, & in veſtrã & in aliorum vtilitatem; quam vt efficaciſſimam & ſuo fructu non carentem eſſe vt curetis & ſtudeatis precamur: eſt enim certa gratia & manifeſta, quam aliquãdo offerendam & vltro à ſe donandã Deus prædixerat, certum quoddam tempus ſignificãs quo hoc præſtaretur. id tempus iam adeſt, idq́ nos vobis indicamus, & omni ſtudio vt à vobis excipiatur ſatagimus, vitamusq́ omnẽ offenſionem, qua miniſterij authoritas, ſimplicitas, & integritas vituperari poſſit, idq́ vos veſtra ex parte imitari debetis & ſequi, vt eodem modo miniſterij noſtri rationem excipiatis, quo & nos eandem exhibemus.*

4 Sed in omnibus.] *In omni tempore, opportunitate, occaſione, loco, euentu, conditione, nihil cogitamus aut curamus quod ad noſtra commoda, ſed quod ad Dei miniſterium promouendum & expediendum faciat. Ferimus omnia incommoda ab aliis allata, nos verò id adhibemus tum corpore tum animo quod fideles miniſtros Dei gloriæ, hominumq́ vtilitatis ſtudioſos decet, corpore vigilias, ieiunia, puritatẽ; animo ſcientiam certamq́ ſacræ doctrinæ agnitionem, lenitatem ad ferendãs contumelias & iniurias, bonitatem ad alios iuuandos, Spiritum ſanctum cuius virtute agimur in omni actione noſtra, charitatem ardentiſſimam atque ex animo ſe effundentem erga omnes homines. hæc autem omnia exhibemus & manifeſtamus, nẽpe ſermone veritatis nulla ſimulatione, nulla fictione, nulla cõmentatione aut inuẽtione noſtra cõmixto; & virtute Dei qua id efficimus quod ad ſermonis cõfirmationẽ oportunũ eſſe cognouimus, nulla perſonarũ habita ratione, nullo metu deterriti, nulla humana ſpe vel cupiditate abducti, ſed armis iuſtitiæ vtentes, tã ad dexterã quàm ad læuã, tam in eos quos liberãdos ac protegẽdos, quàm ad eos quos depellẽdos cenſemus; iuſtiſſimo gladio, iuſtiſſimo ſcuto, vtroq́ ſpirituali: quidquid verò noſtrũ officiũ & miniſteriũ apud homines vel iudicij vel euẽtus cõſequatur, id ferimus cõſtãtiſſimè, atq́ ad noſtræ fidei integritatẽ cõferimus: nã ſiue honore afficimur, id Deo acceptũ tribuimus; ſiue opprobriũ patimur, id pro Deo ferimus; idẽ, ſiue laudemur ſiue vituperemur; ſi tanquam ſeductores traducimur & impoſtores, tamẽ nos veraces ſemper exhibemus, & res ipſa veraces probat; ſiue pro ignotis habeamur & incelebribus, tamen res ipſa nos eſſe notos, noſtrumq́ miniſteriũ non latere indicat; ſiue pro mortuis, viuimus*

autem perinde ac ſi mortui eſſemus, nihil magis mundana curãtes, quàm qui mortui ſunt; & tamen viuimus, & ſpiritualia vt ſpiritu viuentes curamus. affligimur autem & vexamur tormentis, ita vt pro mortuis ducamur; & tamen nõ occidimur, Deo nos ſeruante: itaque euadimus non mortui, ſed vt caſtigati. vtimur etiam doloribus & anxietatibus ac mœroribus quibus vexamur; ſed eo ipſo gaudemus, quòd hæc pro Chriſto Chriſtiq́ue Euangelio ferimus: vt pauperrimi & viuimus & exiſtimamur, verùm locupletamus multos veris diuitiis. viuimus tãquam qui nihil habent; & tamen animi æquitate & iucunditate omnium rerum domini ac poſſeſſores ſumus, adeò nihil deſideramus aut cupimus.

11 Os noſtrum.] *Si lõga oratione noſtrum miniſterium vobis probamus, ô Corinthij, id nõ eſt gloriæ affectationi, ſed amori erga vos noſtro adſcribendum: quippe ampliſſimo corde noſtro vos omnes complectimur, cuius affectum oratio indicat. non eſt vobis anguſtus locus in nobis, totum cor noſtrum idq́ue ampliſſimum vobis patefeci & patefacio, & tamen vos viſcera veſtra arcta anguſtaq́ue erga me præbetis. verùm ego à vobis tanquam à filiis charitatis meæ erga vos & amoris recompenſationem, & vſuram debitam filiisq́ue dignam poſtulo, vt eodem officio mihi auſcultetis, hoc eſt, filiorum, quo ego vobis conſulo, hoc eſt, patris: reſpõdent enim ſibi mutuò pater & filius amoris & officij ratione; debet autem filius patri, vtpote beneficiis obligatus & adſtrictus: atque ideò ſi quid vos à me liberè & grauiter prolatum, ſi reprehenſum audieritis, tanquam à patre profectum & amoris plenum excipite, & ipſi ſummo amore & emẽdate eodem ſtudio quo à me proponitur.*

14 Nolite iugum ducere.] *Cùm adeò diſpares vos & infideles ſitis, diſpariq́ue conditione vtamini; nolite vitæ neceſſitudinem & ſocietatem cum illis coniungere, & eaſdem actiones obire quas ex æquo obire non poteſtis.*

15 Quæ

guſtiis, 5 in plagis, in carceri-
bus, in ſeditionibus, in labo-
ribus, in vigiliis, in ieiuniis, 6 in
caſtitate, in ſcientia, in longa- B
nimitate, in ſuauitate, in Spiri-
tu ſancto, in charitate non fi-
cta, 7 in verbo veritatis, in vir-
tute Dei, per arma iuſtitiæ à
dextris, & à ſiniſtris, 8 per glo-
riam & ignobilitatem, per in-
famiam & bonam famam: vt
ſeductores & veraces: ſicut
qui ignoti & cogniti: 9 quaſi
morientes, & ecce viuimus: vt
caſtigati, & non mortificati:
10 quaſi triſtes, ſemper autem
gaudentes: ſicut egentes, mul-
tos autem locupletantes: tan-
quam nihil habẽtes, & omnia
poſſidentes. 11 Os noſtrum pa-
tet ad vos ô Corinthij, cor no-
ſtrum dilatatum eſt. 12 Non
anguſtiamini in nobis: an- C
guſtiamini autem in viſceri-
bus veſtris. 13 eandem au-
tem habentes remuneratio-
nem (tanquam filiis dico)
dilatamini & vos. 14 Nolite
iugum ducere cum infideli-
bus. Quæ enim participatio
iuſtitiæ cum iniquitate? Aut
quæ ſocietas luci ad tenebras?

15 Quæ

[15]Quæ autẽ conuentio Chri-
ſti ad Belial? Aut quæ pars fi-
D deli cum infideli? [16]Qui autẽ
conſenſus templo Dei cũ idó-
1 Cor. 3, 17. 6, 19. lis? Vos enim eſtis templum
Dei viui: ſicut dicit Deus,
Leuit. 16, 12. Quoniam inhabitabo in illis,
& inambulabo, & ero illorum
Deus: & ipſi erunt mihi popu-
Iſaiæ 52, 11. lus. [17] Propter quod exite de
medio eorum, & ſeparamini,
dicit Dominus, & immũdum
ne tetigeritis: & ego recipiam
Iere. 31, 1, 9. vos. [18] & ero vobis in patrem:
& vos eritis mihi in filios &
filias, dicit Dominus omni-
potens.

Cap. VII.

A HAs[1] ergo habentes pro-
miſſiones chariſſimi,
mundemus nos ab omni in-
quinamẽto carnis & ſpiritus,
perficientes ſanctificationem
in timore Dei. [2] Capite nos.
Neminem læſimus, neminem
corrupimus, neminem circũ-
uenimus. [3]Non ad condem-
veſtram MS. S. nationem dico. prædixi enim
quòd in cordibus noſtris eſtis
ad commoriendum & ad cõ-
uiuendum. [4]Multa mihi fidu-
cia eſt apud vos, multa mihi
gloria-

15 Quæ conuentio.] *Chriſto Vncto Dei in ſalutem hominum cum illo in quo nulla hominibus vtilitas, nullus eſt vſus. quid commune habet fidelis cum infideli, cuius vterque particeps eſſe poßit?*

In cap. VII.

1 Has ergo.] *Igitur cùm huiuſmodi instructi ſimus promißis maximorum donorum nobis propoſitorum, in quibus Deus ipſe ſe primum enúmerat nobis vltro donandum & inhabitaturum; templi huius ipſi dicandi ſanctificationem curemus diligenter, non ſolùm ſpiritu atq; animo rectè informato, ſed corpore etiam caſto atque ab omni impura & prophana idolorum aliarumq́; immundarum conſuetudinum labe purgato, idq́; fiat & curetur nobis timore ac religione Domini feruentibus.*

2 Capite nos.] *Quandoquidem vos nobis intimi eſtis atque ampliſſimo corde noſtro conſidetis; capite etiam vos viciſſim & nos eodem affectu, atque interpretamini ex amore paterno profectum quidquid præterea addiderimus vel admonitionum vel reprehenſionum; cùm ſciatis noſtrum ſtudium aut cõſilium aut opus nunquam fuiſſe deprehenſum incõmodi quicquam homini cuiquam afferre, aut nobis commodi aliquid quærere: nemini vnquã iniuriam fecimus, neminem corrupimus aut exemplo aut ſermone, neminem re ſua aut commodo aliquo fraudauimus: quòd ſi idem à vobis exigimus, exemplo noſtro exigimus, vt hoc modo Deo placeatis. Neq; verò hoc ideò dicimus quòd condẽnare vos velimus, quos cupimus ſanctos eſſe, vaſaq́; fieri purißima in quibus Deus ſua reponat dona: ſiquidem iam dixi antea vobis meum cor eſſe totum deditum, ita vt ſi moriamini, & nos moriamur vnà, & mori vnà vobiſcum optemus; & ſi viuatis, veſtram vitam noſtram ducamus.*

4 Multa mihi fiducia.] *Quòd autem nos vobis noti ſimus, & hic animus atque hoc ſtudium noſtrum vobis nõ ſolùm probetur, ſed excipiatur & magna cura obſeruetur, apertè profiteri poßim apud vos; quippe qui & hoc*
apud

gloriatio pro vobis: repletus
ſum cõſolatione: ſuperabũdo
gaudio in omni tribulatione
noſtra. 5 Nam & cùm veniſſe- B
mus in Macedoniam, nullam
requiem habuit caro noſtra,
ſed omnem tribulationẽ paſſi
ſumus: foris, pugnæ: intus, ti-
mores. 6 Sed qui cõſolatur hu-
miles, cõſolatus eſt nos Deus,
in aduentu Titi. 7 Non ſolùm
autem in aduentu eius, ſed
etiam in conſolatione, qua cõ-
ſolatus eſt in vobis, referẽs no-
bis veſtrum deſiderium, ve-
ſtrum fletum, veſtram æmu-
lationem pro me, ita magis vt
gauderem: 8 Quoniam & ſi C
cõtriſtaui vos in epiſtola, non
me pœnitet: etſi pœniteret, vi-
dens quòd epiſtola illa (& ſi ad
horã) vos cõtriſtauit. 9 nũc gau
deo: non quia cõtriſtati eſtis,
ſed quia cõtriſtati eſtis ad pœ-
nitentiã. Cõtriſtati enim eſtis
ſecũdum Deũ, vt in nullo de-
trimentũ patiamini ex nobis.
10 Quæ

apud alios iactem & mihi gratuler de vobis, quo nomine ego cõſolatione repleor; & quãto maiori cura pro vobis afficior, quo magis angor; eo abundãtiori gaudio fruor, cùm intelligo bonum exitum afflictionum mearum pro vobis. Nam cùm veniſſem in Macedoniam, nec tamen cognoſcerem quemadmodum apud vos ageretur, affligebar vehementer interius & exterius, idq́ perpetuò; foris occurrebant multa quæ de vobis cogitandi & agendi materiam præberent: laborabat corpus exercitum variis pugnis, quæ ex internis timoribus oriebantur ac terroribus, quales iis accidũt qui eos quos chariſſimos habẽt, in labore, triſtitia ac dolore, cura ac ſollicitudinibus eſſe exiſtimant. Sed Deus, qui afflictiſſimos ac valde depreſſos conſolatur, nos eſt conſolatus Titi aduentu, qui non ſolùm variis illis noſtris curis adueniens modum attulit & impoſuit, ſed nos omninò liberauit, tum ſua ipſius conſolatione, quam ille ceperat apud vos; tum etiam expoſitione animi, ſtudij & affectus amantiſſimi veſtri erga me, quod vos omnibus modis explicuiſtis & oſtendiſtis illi.

8 Quoniam & ſi.] *Tametſi enim illa epiſtola grauior, aliquantoq́ durior vobis fuerit, ita vt triſtitiam attulerit; & ſi pœniteret meipſum cùm ſcriberem adactum in illam occaſionem eſſe, vt contriſtaturus vos eſſem etiam ad horam, ſed tamen occaſione & hora oblata cum illo conſilio vti expediret, non me pœnitet facti & conſilij, quod breuis illa triſtitia magnum bonum vobis erat paritura.*

9 Nunc gaudeo.] *Qui antea de veſtra triſtitia & dolebam & in cura eram, nunc optimo exitu cognito gaudeo; non quòd triſtitia affecti fueritis: id enim ego noluiſſem ſi vitare commodè licuiſſet, aut ſi nulla cauſa fuiſſet quamobrem triſtitia afficeremini, ſed gaudeo quod triſtitia illa, vt ex authoritate Dei vobis allata eſt, ita & agnita & accepta fuit tanquam ex Deo, atque fructus fecerit in vobis dignos triſtitia illa quam Deus iis eſſe vult quos diligit, eos enim corripit, & ad pœnitentiam reuocat, atque per pœnitentiam ad ſalutem recipit: itaque nihil incommodi vobis illa triſtitia, quam per epiſtolam noſtram accepiſtis, attulimus, nihil detrimenti inueximus.*

10 Quæ

1 Petri 2,19. [10]Quæ enim ſecũdum Deum
triſtitia eſt, pœnitẽtiam in ſa-
lutem ſtabilem operatur: ſe-
culi autem triſtitia mortem
operatur. [11]Ecce enim hoc ip-
ſum, ſecundum Deum cõtri-
ſtari vos, quantam in vobis
operatur ſolicitudinẽ: ſed de-
fenſionem, ſed indignationẽ,
ſed timorem, ſed deſiderium,
ſed æmulationẽ, ſed vindictã.
in omnibus exhibuiſtis vos,
incontaminatos eſſe negotio.
[12]Igitur etſi ſcripſi vobis, non
propter eum qui fecit iniuriã,
nec propter eũ qui paſſus eſt:
ſed ad manifeſtandam ſolici-
tudinem noſtram quã habe-
*ad vos 6 MS.C. mus pro vobis * coram Deo,
[13]ideò cõſolati ſumus. In con-
ſolatione autem noſtra, abun-
D dantiùs magis gauiſi ſumus ſuper gaudio Titi, quia refectus
eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis. [14]& ſiquid apud illũ de
vobis gloriatus ſum, non ſum confuſus: ſed ſicut omnia vo-
bis in veritate locuti ſumus, ita & gloriatio noſtra quæ fuit
ad Titũ, veritas facta eſt, [15]&
viſcera eius abundantius in
vobis ſunt: reminiſcentis om-
nium veſtrum obedientiam,
quomodo cum timore & tre-
more excepiſtis illum. [16]Gaudeo quòd in omnibus con-
fido in vobis.

10 Quæ enim ſecundum Deum.] *Namque alius & alius euentus & fructus eſt triſtitiæ, quæ ex Dei timore atque adeò ex eiuſdem authoritate accipitur, ad eumq́ animos inducit placandum, & eam quam mundus affert iis qui mundum mundanaq́ diligunt & mirantur; illa enim triſtitia operatur pœnitentiam, quæ in ſalutem haud pœnitendam homines deducit: excitat itaque ſpiritum triſtitia illa, & ſibi conſulere atque proſpicere facit eos quos afficit; at verò triſtitia de mundo mundaníſque rebus accepta oſſa exſiccat, homines deiicit, animos deprimit, & in mortem interdum corporis, ſæpè etiam animæ, intrudit, vel non valentes illam abiicere atque expellere, vel ſtudentes ea ſibi reponere & inſtaurare, aut etiam aſſequi, quorum defectu vel deſiderio in mæſtitia ſunt.*

11 In omnibus exhibuiſtis.] *Nullam partem conſilij, iudicij, curæ atque operæ, diligentiæ & obſeruationis prætermiſiſtis, qua declarari poſſet id quod iam manifeſtum feciſtis, vos ab illo negotio immunes eſſe, quod criminis loco vobis obiiciebamus, de cauſa aduerſus fratrem ad iniquos iudices delata.*

12 Solicitudinem.] *Noſtrum de vobis ſtudium Deo cognitum & probatum.*

15 Et viſcera eius.] *Et amor ille intimus quo vos proſequebatur mirum in modum creuit & creſcit indies dum reminiſcitur, &c.*

In

CAP. VIII.

NOtam [1]autem facimus A
vobis fratres gratiam
Dei, quæ data eſt in Eccleſiis
Macedoniæ, [2]quòd in multo
experimẽto tribulationis abũ-
dantia gaudij ipſorum fuit, &
altiſſima paupertas eorũ abũ-
dauit in diuitias ſimplicitatis
eorum, [3]quia ſecũdum virtu-
tem (teſtimonium illis reddo)
& ſupra virtutem voluntarij
fuerunt, [4]cum multa exhorta-
tione obſecrãtes nos gratiam
& communicationem mini-
ſterij quod fit in Sanctos. [5]Et
non ſicut ſperauimus, ſed ſe-
metipſos dederunt, primùm
Domino, deinde nobis per vo-
luntatem Dei: [6]ita vt rogare- B
mus Titum, vt quẽadmodum
cœpit, ita & perficiat in [a]vo- [a]vos 2 MS. Amb. G.
bis etiam gratiam iſtam. [7]Sed
ſicut in omnibus abundatis fi-
de & ſermone, & ſcientia, &
omni ſolicitudine, insuper & - 6 MS. G. S.
charitate veſtra in nos, vt & in
hac

IN CAP. VIII.

1 Notam autem facimus.] *Exempla Macedonum quæ vobis exponemus, fratres, probabunt magnam Dei gratiam in Eccleſias illas collatam; quippe nõ ex humani ingenij viribus, non ex naturæ efficacitate, neque ex conſuetudine moreq́ue communi eſt, ſed ex manifeſta Dei gratia, vt ex ærumnis gaudium, ex egeſtate ſumma liberalitas oriatur. atqui Macedonum Eccleſiæ afflictiones multas ſummo cum gaudio & animorum alacritate, proprietatis vero cultu pertulerunt, in quibus & inopia paupertasq́ue profundiſſima fuit, quæ non ſolùm non impediuit illorum liberalitatem in ſubſidium Sanctorum, ſed benignitatis ſimplicitatem copioſiſſimam edidit. atque ita probauit certiſſimis periculis animos ipſorum, & in malorum tolerantia fortiſſimos, inuictiſſimos, atque adeò triumphatores, & in beneficentia promptiſſimos & ſtudioſiſſimos, atque adeò vtroque nomine charitate pleniſſimos.*

3 Quia ſecundum virtutem.] *Teſtor enim ipſe, illos contuliſſe in ſanctorum ſubſidia quantum pro facultate conferri potuit, & voluiſſe vltro cõferre vltra facultatem ſuam, ſtudiumq́ue auctiſſimum nobis probaſſe; quippe qui vltro nos fuerint exhortati, vt ſuſciperemus curam gratiæ & communicationis, quæ fit ad miniſtrandum Sanctis vitæ victusq́ue ſubſidium, & vt nos huic beneficentiæ procurandæ apud alios fratres ſtudium operamq́ue impenderemus. atque adeò non ſolùm ſuas illi portiones ad hãc rem contulerunt, ſicuti ſperabamus, ſed ſuas etiam operas vltro Deo primùm, & nobis per voluntatem Dei ponendas in hoc negotio pro arbitrio conſilioq́ue noſtro.*

6 Vt quemadmodum cœpit.] *Cùm ſciamus hoc beneficium vobis fieri, vt ad conferendum huiuſmodi ſubſidium inducamini; beneficium enim hoc piis eſt, qui Deo fœnerant: adhortati ſumus Titum, vt ipſe abſolueret incœptum erga vos à ſe beneficium.*

7 Sed ſicut.] *Sed cupio, vt non ſolùm vos promptos & officioſos in hoc beneficio faciendo, ſed vt in cæteris virtutibus & partibus vltra commune exemplum, & vltra bonam etiam exſpectationem abundatis, ita etiam in hoc genere abundetis.*

8 Non

hac gratia abundetis. 8 Non
quaſi imperans dico: ſed per
aliorum ſolicitudinem, etiam
veſtræ charitatis "ingenium'
bonum comprobans. 9 Scitis
enim gratiam Domini noſtri
Ieſu Chriſti, quoniam propter
vos egenus factus eſt, cùm eſ-
ſet diues: vt illius inopia vos
diuites eſſetis. 10 Et conſiliũ in
hoc do: hoc enim vobis vtile
eſt, qui non ſolùm facere, ſed
& velle cœpiſtis ab anno prio-
re: 11 nunc verò & facto perfi-
cite: vt queadmodum prom-
ptus eſt animus voluntatis: ita
ſit & perficiendi ex eo quod
habetis. 12 Si enim voluntas
prompta eſt: ſecundũ id quod
C habet, accepta eſt, nõ ſecundũ
id quod nõ habet. 13 Nõ enim
vt aliis ſit remiſſio, vobis autẽ
tribulatio: ſed ex æqualitate.
14 In præſenti tempore veſtra
abũdantia, illorũ inopiã ſup-
pleat: vt & illorum abundan-
tia veſtræ inopiæ ſit ſupple-
mentum, vt fiat æqualitas,
15 ſicut ſcriptum eſt: Qui mul-
tum * non abundauit: & qui
modi-

"ingenuum 1 MS. C. *Pro* ingeniũ bonũ, *Amb. tantum legit:* Bonũ. *Syri:* Conſtantiã.

Exod. 16,8.

*habuit 11 MS. *Amb.* 5.

8 Non quaſi imperans.] *Non impero vobis, vt hoc ſuſcipiatis & præſtetis, ſed quod ego noui de charitate veſtra, curo etiam probari fratribus veſtris Macedonibus, qui tanto ſtudio rem hanc curant, atque hoc vobis germanum & certum eſſe apud illos exploratum reddo.*

9 Scitis enim.] *Hanc germanam veſtram charitatẽ ex eo intelligo, quòd vos ſciatis, Chriſtum pro vobis pauperem factum, eo etiã tempore cùm diues eſſet, veſtram paupertatem & inopiam, veſtram indigentiam in ſpiritu & veritate ſuſcepiſſe, vt vos in ſe ſuſceptos ſuis diuinis locupletaret diuitiis: deberi ergo illi à vobis, vos veſtraq́; omnia. Deinde ſcio, vos hac cognitione inſtructos vltro incepiſſe ſuperiori anno: non ſolùm vos cœpiſtis hoc facere, ſed vltro ſponteq́; propoſuiſtis & apud vos conſtituiſtis. ideoq́; ſententiam meam etiam vobis adſtipulantem adiungo, quæ vobis conferat, iudicioq́; veſtro adiungatur.*

11 Promptus eſt animus voluntatis.] *Vt voluntatis promptitudini reſpondeat officij abſolutio ex facultate.*

12 Secundum id quod habet.] *Nemo excuſatur ex eo quòd parum habeat, non enim exigitur niſi pro ratione facultatis. ex eo quod non habet nõ poteſt quicquam dare, neq; ex alieno: ex eo quod habet ſi dederit, voluntas accepta eſt; neq; oportet contentionẽ ſed facultatẽ reſpicere, atq; ita voluntatẽ Deo probare.*

13 Non enim vt aliis.] *Nolumus vos omnino ſpoliari, & ad ſummam inopiam & indigentiam adigi, vt aliis abundè ſuppeditetur, ſed æqualitatem inprimis obſeruandam cenſemus pro temporum ratione: hoc enim tẽpore famis in Iudæa graſſantis, cùm vobis abundè ſit vnde viuatis, illorum inopiæ prouiſum eſſe oportet, vt cùm illi abundent, veſtrum etiam defectum ſuppleant: ita vt in colligendo manna obſeruabatur, nam qui multum collegerat, tantùm id ſumebat in vſus ſuos, quantum in diem ſatis eſſet, & reliquum omne iis diſtribuebat qui parum collegiſſent, ita vt qui parum collegerat, non haberet minus quàm quod ſatis ſibi eſſet, propter hanc æqualitatem inter ipſos recto iudicio & libenti ſtudio ſeruatam.*

17 Sed cùm ſolicitior eſſet.] *Cùm ipſe ſua ſponte veſtri ſtudioſior eſſet, vltro etiam ad vos abiit, cùm propter noſtrã exhortationem, tum etiam propter ſtudium ſuum erga vos.*

18 Cuius laus eſt in Euangelio.] *Qui Euangelium ſumma integritate & fide prædicauit, cuius rei teſtimonium Eccleſiæ omnes ferunt, in quibus verſatus eſt.*

19 Deſtinatam voluntatem noſtram.] *Hoc enim conſilio ſuſcepimus curam hanc nobis impoſitam, vt Deus ipſe laudaretur, qui talem charitatem in hominum ſe colentium animis incendit, & noſtra etiam promptitudo ad inſeruiendum fratribus, hoc etiam miniſterio cognoſceretur.*

20 Deuitantes hoc.] *Namq; omnino illud vitamus, ne quis meritò deſideret in nobis illam animi promptitudinem, illam in charitate exuberantiam, illam plenitudinem officij, quã miniſterij noſtri magnitudo poſtulat, quamq; nos tantopere commendamus atq; ſuademus aliis; vtpote qui honeſta & pulchra non ſolùm coram Deo, ſed coram hominibus curemus.*

22 Confidentia multa in vos.] *Sua ſponte diligentem ſemper, nunc verò diligentiorem & magis excitatum propter fiduciã magnam quæ mihi erga vos eſt.*

23 Siue pro Tito.] *Quod ad authoritatem & dignitatem eorum qui ad vos mittuntur attinet, & ex conſequenti ad rationem vobis habendam illarum perſonarum & teſtimoniorũ, intelligite illos gerere non ſolùm ſuas perſonas, ſed eorum à quibus mittuntur: Titum ſuam & noſtram, vtpote ſocium & adiutorem meum in Euangelio: duo alij præterquam quòd fratres noſtri ſunt, ſunt Apoſtoli Eccleſiarum ad vos miſſi gloriæ Chriſti prædicandæ ac commẽdandæ & promouendæ cauſa.*

24 Oſtenſionem ergo.] *Igitur his ſuſcipiendis & expediendis, ſicut ipſe de vobis mihi perſuadeo, tum charitatis veſtræ exemplum edetis, tum etiam, id quod ego de veſtro in me ſtudio atque adeò de omni pietatis officio teſtari & prædicare ſoleo, demonſtrabitis & probabitis*

modicum, non minorauit.
16 Gratias autem Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem pro
vobis in corde Titi, 17 quoniã
exhortationem quidem ſuſcepit: ſed cùm ſolicitior eſſet, ſua
volũtate profectus eſt ad vos.
18 Miſimus etiam cũ illo fratrẽ
cuius laus eſt in Euangelio per
omnes Eccleſias: 19 non ſolum
autem, ſed & ordinatus eſt ab D
Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, in hanc gratiã quæ
miniſtratur à nobis ad Domini gloriam, & deſtinatam voluntatem noſtrã: 20 deuitantes
hoc, nequis nos vituperet in
hac plenitudine quę miniſtratur à nobis. 21 Prouidemus Rom. 12, 17.
enim bona non ſolùm coram
Deo, ſed etiam coram hominibus. 22 Miſimus autem cum
illis & fratrem noſtrum, quem
probauimus in multis ſæpe
ſolicitum eſſe: nunc autem
multo ſolicitiorem, confidentia multa in vos, 23 ſiue pro Tito qui eſt ſocius meus & in
ᵃvosᵃ adiutor, ſiue fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarũ, ᵇgloriæᵇ Chriſti. 24 Oſtenſionem
ergo quæ eſt charitatis veſtræ
& no-

ᵃvobis MS. Amb. 5. ᵇgloria à MS. 6.

& noſtræ gloriæ pro vobis, in illos oſtendite in facie Eccleſiarum.

Cap. IX.

A NAm [1] de miniſterio quod fit in ſanctos ex abundanti eſt mihi ſcribere vobis. [2] Scio enim promptum animum veſtrum: pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata eſt ab anno præterito, & veſtra æmulatio prouocauit plurimos. [3] Miſi autẽ fratres: vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte, vt (quemadmodum dixi) parati

B ſitis: [4] ne cùm venerint Macedones mecum & inuenerint vos imparatos, erubeſcamus nos, vt nõ dicamus vos in hac ſubſtantia. [5] Neceſſarium ergo exiſtimaui rogare fratres vt perueniant ad vos, & præparent repromiſſam benedictionem hanc paratã eſſe ſic, quaſi benedictionem, nõ tanquam auaritiam. [6] Hoc autem dico, Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. [7] Vnuſquiſque prout deſtinauit in corde ſuo:

C non ex triſtitia aut ex neceſſitate. hilarem enim datorem dili- *Eccleſ. 35,11*

bitis Eccleſiis omnibus, quorum Apoſtoli ac legati hi ſunt. id fiet cùm hi viderint, qua alacritate illi à vobis ſuſcepti ſint vt mei & Eccleſiarum legati.

In cap. IX.

1 Nam de miniſterio.] *Nam rem ipſam cuius cauſa iſti miſſi ſunt, ſcio vobis adeò eſſe commendatam, vt teſter primùm per vos conſtitutam & cœptam, in aliorum exemplum & æmulationem fuiſſe diffuſam.*

2 Achaia.] *Græcia reliqua. nam Macedones nunc demum parati ſunt; Græcia ab anno ſuperiori, cùm intelligerent hoc à vobis eſſe inceptum.*

Veſtra æmulatio.] *Zelus qui à vobis initium habuit, & ſtudium erga ſanctos.*

4 In hac ſubſtantia.] *In hac perſeueratione & fiducia, qua de vobis conſtantiſſimè gloriamur.*

5 Et præparent repromiſſam benedictionem.] *Omnibus partibus abſolutam habeant illam à nobis commendatam benignitatem & largitatem, tum animo tum re ipſa probandam.*

6 Qui parcè ſeminat.] *Qui erogat parcè, cùm liberalius poſſit; metet quidem, ſed pro ratione animi & erogationis. præmium accipiet longè minus, quàm ille qui ſpontè, benignè, atque libenter erogat: namque hic abundantiſſimum reportabit fructum.*

7 Prout deſtinauit,] *Præoptauit præter coactionem aut ſordes vel triſtitiam.*

8 Potens

8 Potens eſt autem Deus.] *Poteſt Deus: itaque ſperandum eſt iis qui benignè ſeminant, efficiendum, vt cum vobis nihil deſit eorum quæ ſatis ſunt ad vitæ vſum, tamen abundè ſit ad beneficentiam & liberalitatem, atque ad omne opus bonum, itaque vobis non incommodè ſit, aliis verò per vos commodiſſimè.*

9 Iuſtitia eius manet.] *Qui dando pauperibus diſperſit, etiamſi videtur carere iis quæ dederit & diſperſerit, tamen repoſitam habet apud Deum illam beneficentiæ iuſtitiã, quam neque in hoc ſeculo, neque in futuro vnquam inanem experietur.*

10 Qui autem adminiſtrat.] *Qui agricolis ſemen ſuppeditat quod terræ mandetur, atque ex illo prouentus etiam facit quo agricola atque alij poſſint viuere, idem vobis, quippe poteſt & hoc amat, ſeminantibus in ſubſidium ſanctorum ſuppeditet abundè eſcas quibus viuatis, & præterea fructus beneficentiæ iuſtitiæq; veſtræ omnes, inq; his etiam liberalitatem ipſam multiplicet, ita vt abundantius in dies benignitatem exerceatis, ex qua nos ſtudemus gratias Deo agere.*

12 Miniſterium huius officij.] *Oblationis huius Deo dicatæ adminiſtratio.*

13 Per probationem.] *Sancti illi Ieroſolymitani, cùm experiantur veſtram erga ſe charitatem & benignitatem, gratias agunt Deo, qui ſalutem etiam Gentibus communicarit, & omnes tam Iudæos quàm Græcos in idem Euangelij gloriæ Chriſti ſtudium & iugum coniunxerit, & omnes vnum fecerit, vnius Eccleſiæ filios, vnius capitis membra, quæ ſibi oportuna ſubſidia liberaliter & amanter præbeant & communicent; atque ita accenduntur magis ad precandum Deum, vt eminentem illam gratiam ſuam vobis & Gentibus omnibus abundè donet, & vos amabunt & & ſuſcipient, intelligentes gratiam Dei in vobis eminenter oſtendi.*

15 Super

git Deus.
8 Potens eſt autem
Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: vt in omnibus ſemper omnẽ ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonũ,
9 ſicut ſcriptum eſt: Diſperſit, dedit pauperibus: iuſtitia eius manet in "æternum'. Pſal. 111, 9. / ſeculum ſeculi MS. G q.
10 Qui autem adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandũ præſtabit: & multiplicabit ſemen veſtrum, & augebit incremẽta frugum iuſtitiæ veſtræ.
11 vt in omnibus locupletati abundetis in omnem ſimplicitatẽ, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo. D
12 Quoniam miniſterium huius officij non ſolùm ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, ſed etiam abũdat per multas gratiarũ actiones in Domino,
13 per probationem miniſterij huius, glorificantes Deum in obediẽtia confeſſionis veſtræ in Euãgelium Chriſti, & ſimplicitate communicationis in illos, & in omnes,
14 & in ipſorum obſecratione pro vobis, deſiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.

15 Gra-

[15] Gratias Deo ſuper inenarra-
bili dono eius.

CAP. X.

A IPſe [1] autem ego Paulus ob-
ſecro vos per manſuetudi-
nem & modeſtiam Chriſti,
qui in facie quidem humilis
ſum inter vos, abſens autem
confido in vobis. [2] Rogo autē,
ne præſens audeam per eam
confidentiā qua exiſtimor au-
dere in quoſdam: qui arbitrā-
tur nos tanquam ſecundum
carnem ambulemus. [3] In car-
ne enim ambulantes, non ſe-
cundum carnem militamus.
[4] Nam arma militię noſtrę nō
carnalia ſunt: ſed potētia Deo
ad deſtructionem munitio-
num, conſilia deſtruentes, [5] &
omnem altitudinem extollē-
tem ſe aduerſus ſcientiā Dei,
B & in captiuitatem redigentes
omnem intellectum in obſe-
quiū Chriſti, [6] & in promptu
habentes vlciſci omnem ino-
bedientiam, cùm impleta fue-
rit veſtra obedientia. [7] Quę ſe-
cundum faciem ſunt, videte.
Si quis confidit ſibi, Chriſti ſe
eſſe: hoc cogitet iterum apud
ſe, quia ſicut ipſe Chriſti eſt:
ita

15 Super inenarrabili dono eius.] *Spiritus ſancti dono, ex quo tanta hominum generi commoda oriuntur.*

IN CAP. X.

1 Ipſe autem ego] *qui adeò de vobis veſtraq́; fide & obedientia gloriari ſoleo, tantoq́; ſalutis veſtræ ſtudio ſum incenſus, precor vos per illam lenitatem clementiamq́; Chriſti Ieſu; qui, vt Patris miſericordiſsimi Filius & interpres, non vult mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur & viuat. ipſe, inquam, ego Paulus, qui, vti apud vos fertur, humilis coram vobis eſſe ſoleo, abſens verò cōfidentia vtor in vos.*

2 Ne præſens.] *Hoc eſt quod rogo vos ne patiamini, vt cùm venero cogar vti illa confidentia, qua cogito vti aduerſus quoſdam, qui nos exiſtimant nihil vel authoritatis, vel libertatis, vel virtutis plus oſtenſuros, ac ſi ſecundum carnem carniſq́; prudentiam ageremus.*

3 In carne enim.] *Quamquam enim hanc humanæ carnis infirmitatem circumferamus; tamen, quod ad militiæ noſtræ exercitationem & conſuetudinem attinet, inſtructi ſumus armis & auxiliis non carnalibus, quibus vtimur in miniſterio noſtro non ſecundum carnem.*

4 Non carnalia ſunt.] *qualia homines in ſuis humanis miniſteriis geſtare ſolent, tum authoritate, tum facultate petita & accepta ab hominibus ex arte, induſtria, conſiliiſq́; humanis: noſtra verò arma efficaciſsima ſunt & validiſsima ex virtute authoritateq́; Dei, quibus armis expugnamus & ſuperamus cogitationes & virtutes eorum qui aduerſantur Deo doctrinæq́; Chriſti.*

7 Quæ ſecundum faciem.] *Itáne tantùm ea adſpicitis quæ exterior facies oſtendit, & non exiſtimatis veram ſolidam internamq́; virtutem? Siquis confidit ſe eſſe verum, legitimum, atque adeò ſyncerum Chriſti miniſtrum, teſtem præterea veritatis Chriſti, præditū iis partibus & virtutibus, quas ex Chriſto acceptas agnoſci oportet, is rurſus etiam non admonitus ſed ex ſeipſo intelligere poterit & agnoſcere nos etiam Chriſti eſſe.*

ita & nos. [8] Nam & ſi amplius aliquid gloriatus fuero de po-
teſtate noſtra, quam dedit nobis Dominus in ædificationẽ,
& non in deſtructionem veſtram: non erubeſcam. [9] Vt au-
tem non exiſtimer tanquã ter-
rere vos per epiſtolas, [10] (quo- C
niam quidẽ epiſtolæ, inquiũt,
graues ſunt & fortes: præſen-
tia autem corporis infirma,
& ſermo cõtemptibilis) [11] hoc
cogitet qui eiuſmodi eſt, quia
quales ſumus verbo per epi-
ſtolas abſentes, tales & præ-
ſentes in facto. [12] Non enim
audemus inſerere aut compa-
rare nos quibuſdam, qui ſeip-
ſos commendant: ſed ipſi in
nobis noſmetipſos metientes,
& comparantes noſmetipſos
nobis. [13] Nos autem nõ in im- Ephes. 4. 8.
menſum gloriabimur, ſed ſe-
cundum menſuram regulæ,
qua menſus eſt nobis Deus,
menſuram pertingendi vſque
ad vos. Non enim quaſi non D
pertingentes ad vos, ſuperex-
tendimus nos. Vſque ad vos
enim peruenimus in Euange-
lio Chriſti: [15] non in immen-
ſum gloriantes in alienis la-
boribus: ſpem autem habẽtes
creſcentis fidei veſtræ, in vo-
bis magnificari ſecundum re-
gulam

9 Vt autem non exiſtimer.] *vt ne quis dicat me videri hominem aliquem in ſcribendo confidentiorem, in agendo timidum, qui tantùm norit epiſtolis terrere vos, cùm autem præſens ſum, meticuloſum & infirmum atque ſermonis ignaui & nihili, ita nec ſpiritum mihi ſupereſſe nec verba.*

12 Non enim audemus.] *Nam, vt illis videtur qui ſeipſos commendant, nos non audebimus comparare aut numero eorum inſerere, ſed cùm ipſi nos nobis comparent, ſeq́; ipſos ſibi minimè intelligunt, quod ſit probandi miniſtri officium, cuius menſura ſunt virtutis exercitæ exempla, non verba iactationesq́;. itaque cùm illi nulla alia menſura ſeſe metiantur, quàm ſeipſis, ridiculos profectò ſe præbent: oportet enim aliquid commune eſſe & manifeſtum, cui admotum id cognoſcatur, quàm magnum ſit quod metiri volumus: nihil tale iſti proferunt præter ſeipſos; comparant nos ſibi, affirmantq́; nos non eſſe illis pares. Siquis verò roget, qua magnitudine illi ſint: reſpondebunt ſua magnitudine ſe eſſe. nihil præterea producent quo magnitudinis ipſorum æſtimetur menſura.*

13 Non in immenſum gloriabimur.] *Nos non gloriabimur vltra modum & finem menſuræ nobis à Deo præſcriptæ, ita vt alienos inuadamus fines, & dicamus nos eſſe miniſtros eorum quibus nihil vnquam miniſtrauerimus. verùm gloriamur ſecundum menſuram regulæ ac definitionis nobis à Deo traditæ; hoc eſt, miniſterij noſtræ fidei ac diligẽtiæ commiſſi; cuius fines quamquam aliqui dicant non eſſe longos, tamen negare non poſſunt ad vos pertingere; nam vſque ad vos Euangelium Chriſti prædicantes, virtutemq́; illius vobis communicantes pertigimus.*

15 Spem habentes.] *Cùm gloriamur ad vos pertigiſſe Euangelij noſtri miniſterio, non vſurpamus alienos labores, aut ſpacium nobis negatum*

gulam noſtram in abundan-
tiam, [16] etiam in illa quæ vltra
vos ſunt, euangelizare, non in
aliena regula, in iis quæ præ-
Iere.9,23. 1 Cor.1,31. parata ſunt gloriari. [17] Qui
autem gloriatur: in Domino
glorietur. [18] Non enim qui ſe-
ipſum commendat, ille pro-
ªDominus 3 Ms.Amb.6.s batus eſt: ſed quem ª Deus
commendat.

CAP. XI.

A VTinam [1] ſuſtineretis mo-
dicum quid inſipientiæ
meæ: ſed & ſupportate me:
[2] Æmulor enim vos Dei ęmu-
latione. Deſpondi enim vos
vni viro, virginem caſtam ex-
hibere Chriſto. [3] Timeo autē
Geneſ.3,4. ne ſicut ſerpens Heuam ſedu-
xit aſtutia ſua: ita corrumpan-
tur ſenſus veſtri, & excidant à
ſimpli-

negatum & aliis traditum, ſed noſtrum ipſum indicamus, quod etiam augeſcente fide veſtra ſperamus dilatatum prorogatumq́; iri vlterius atque amplius, neq; in eo excedendā fore menſuram à Deo nobis præſcriptam; ſperamus, inquam, etiam nos euangelizaturos.

17 In Domino glorietur.] *Fundamētum iaciat gloriationis in authoritate, facultate, virtute à Domino accepta, atque in exercitatione harum partium Deo probata: neq; enim ſiquis ſibi ipſi placet, ideò & placere ſe aliis oportere conuincat; neque quòd quis pulchrum ſe exiſtimat, ideò pulcher eſt, ſed qui à Deo dona accipit quæ & legitimè exercita in Deum refert.*

IN CAP. XI.

1 Vtinam ſuſtineretis.] *Quādoquidem eò deuentum eſt, vt ille qui ſeipſum prædicat, ſibi videatur & laudem & laudum ius arrogare, neque quàm verè ſeſe prædicet curandum putet; & propriarum laudum iactatio, etiā earum quæ veritati nituntur, inſipiētiæ genus putidum ſit, ſi quis ſuas ſibi laudes tribuat, atque hoc nomine ego vobis inſipiens fortaſſe videor, quod laudes commemorem meas: cupio tamē, quādo ita è re veſtra atque ex præſentibus moribus eſſe video, aliquantis per me vobis inſipientem præbere mea prædicando, ne fortè illa propria commendatione & prædicatione ab illis ſeducti animum aliò quàm quo ego cupio, cōuertatis: velim verò à vobis aliquantulum patientiæ impetrare, vt pauliſper inſipientiam hanc meam toleretis. verùm ego mihi perſuadeo vos me tolerare maximè ſtudio meo perſpecto: namque illi vos, vti vereor, vt ad ſe abducant, atque vt perdant, ſollicitant illis ſuiipſorum prædicationibus; ego verò vos vehementer amo, ambioq́;, & zelotypia proſequor ardentiſſima, non vt mihi addicam, ſed vt Chriſto coniungam, cuius miniſter ſum, cuique vos deſpondi exhibere in coniugium, atque vt caſtam virginem illi ſiſtere deſtinaui, idq́; omni ſtudio ago & curo, curauiq́; hactenus: nihil autem mirum ſi ij qui zelotypia flagrant, ſeipſos commendent, atque aliis importunis ſeductoribus magis quàm amatoribus præferant. Sum miniſter Chriſti, cuius partes in nuptiis his adornandis & procurandis ago. debeo fidelis, ſedulus, atque acer illius cauſa eſſe qui mihi hanc fidem curamq́; commiſit.*

3 Timeo autem.] *Ex hoc ſummo zelo, quo vos ambio, vereor ne quis puritatem illam virgineam, quam vobis ineſſe par eſt atq; ego curo, per fraudes & aſtus contaminet, atque vos Chriſto indignos abalienatosq́; reddat, non ſecus atque callidiſſimus ille ſerpens Euam, quam Deus mundi huius dominam eſſe & perpetua vita vti voluerat, ſeduxit; ab illaq́; ſimplicitate credendi & obediendi Deo deiecit.*

4 Nam ſi is qui venit.] *Si quis poſt me vos accedens prædicat Chriſtum alium, maiorique virtute aut efficientia, aut aliter ſe habentem, quod ad ſalutis rationes attinet, quàm à nobis prædicatum eſt, neque nos omnia vobis quæ oportet prædicauimus, aut ſi ex illorũ prædicatione alium ſpiritum accipitis quem nõ acceperatis ex noſtra prædicatione, ita vt doctrina vberior & doctrinæ virtus maior atque efficacior oſtendatur, aut ſi nuntius bonus alius vobis exponitur præſtantior eo quem à nobis accepiſtis, rectè pati poſſetis eius qui huiuſmodi vobis præſtantiam affert, laudes, authoritatem, & imperium.*

5 Exiſtimo enim.] *Quãquam verò aliqui Apoſtolos magnos & ſummos appellent quibus me poſthabeant, vtpote minimum, & poſtremum poſt illos duodecim, tamen officio atque virtute nõ inferiorẽ fuiſſe magnis illis Apoſtolis.*

6 Nam etſi.] *Nam quamuis mihi detrahat quiſpiam facundiam illam artificioſam verbis magis quàm rebus fultam, quam ipſe neque ſector neque profiteor, atque in ea veluti idiotam exhibeo me; at verò ſcientia veritatis atque illius expoſitione neque rudis neque imperitus ſum, quippe qui ſacrarum Scripturarum ſenſum ex diuini Spiritus dono acceperim, atque huius rei argumenta, omnibus partibus & numeris abſoluta, re & experimento vobis explorata eſſe cognouimus.* 7 Meipſum humilians,] *& manibus meis parans mihi victum.*

9 Nulli oneroſus fui.] *non ceſſaui ab opera, vt mihi victum pararem meo labore, neque etiam ab officio Euangelij; atque ita nulli grauis incommodúſue fui.*

10 Eſt veritas Chriſti in me.] *Sicut Chriſti teſtimonium in me eſt, quod ego maximum theſaurum & ſummum bonum exiſtimo, atque ita teneo vt pro illo vitam etiam effundam; ſic affirmo hãc gloriationem mihi in omni Achaia occludi non poſſe.*

12 Quod autem facio.] *Perſiſtam in propoſito, & efficiam ſemper ne iſti qui ſe eo maiores & digniores miniſtros haberi volunt, quo amplius*

ſimplicitate quæ eſt in Chri-
ſto. [4] Nam ſi is qui venit alium
Chriſtum prædicat quem nõ
prædicauimus, aut alium ſpi-
ritum accipitis quem non ac-
cepiſtis: aut aliud Euãgelium
quod non recepiſtis: rectè pa-
teremini. [5] Exiſtimo enim ni-
hil me minus feciſſe à magnis
Apoſtolis. [6] Nam etſi imperi-
tus ſermone, ſed non ſcientia. B
in omnibus autẽ manifeſtati
ſumus vobis. [7] Aut nunquid
peccatum feci, meipſum hu-
milians, vt vos exaltemini?
quoniam gratis Euangelium
Dei euãgelizaui vobis? [8] Alias
Eccleſias expoliaui, accipiens
ſtipendium ad miniſterium
veſtrum. [9] Et cùm eſſem apud
vos, & egêrem, nulli oneroſus
fui: nã quod mihi deerat, ſup-
pleuerunt fratres qui venerũt
à Macedonia: & in omnibus
ſine onere me vobis ſeruaui,
& ſeruabo. [10] Eſt veritas Chri- C
ſti in me, quoniam hæc glo-
riatio non infringetur in me,
in regionibus Achaię. [11] Qua-
re? quia non diligo vos? Deus
ſcit. [12] Quod autem facio: &
faciam, vt amputem occaſio-
nem

nem eorum qui volunt occa-
ſionem: vt in quo gloriantur,
inueniantur ſicut & nos. [13] Nã
eiuſmodi pſeudoapoſtoli, ſunt
operarij ſubdoli, trãſfiguran-
tes ſe in Apoſtolos Chriſti.
[14] Et nõ mirum: ipſe enim Sa-
tanas transfigurat ſe in Ange-
D lum lucis. [15] non eſt ergo ma-
gnum ſi miniſtri eius transfi-
gurentur velut miniſtri iuſti-
tiæ: quorũ finis erit ſecundùm
opera ipſorum. [16] Iterum dico,
(ne quis me putet inſipientem
eſſe: alioquin velut inſipiẽtem
accipite me, vt & ego modicũ
quid glorier) [17] quod loquor,
non loquor ſecundũ [a] Deum', — [a] Dominum 2 MS. G. S.
ſed quaſi in inſipientia, in hac
ſubſtãtia gloriæ. [18] Quoniam
multi gloriantur ſecundùm
carnẽ: & ego gloriabor. [19] Li-
bẽter enim ſuffertis inſipien-
tes: cùm ſitis ipſi ſapientes.
E [20] Suſtinetis enim ſi quis vos in
ſeruitutem redigit, ſi quis de-
uorat, ſi quis accipit, ſi quis ex-
tollitur, ſi quis in faciem vos
cædit. [21] Secundùm ignobili-
tatem dico, quaſi nos infirmi
fuerimus [b] in hac parte'. In quo — [b] I MS. G. S.
quis audet (in inſipiẽtia dico) audeo & ego. [22] Hebræi ſunt: &

amplius vos expoliant, occaſionem habeant dicendi, ſe, qui aliàs eloquentia & iactatione ſuperiores nobis ſunt, pares eſſe in commodis quærendis ſibi ex vobis: quandoquidem & nos quærimus noſtra commoda. hoc illi nunquam verè dicent, neque etiam verè dicent ſe gratis miniſtraſſe vobis, vt nos dicere ſemper poſſumus.

13 Pſeudoapoſtoli ſunt.] *Qui ſe à Chriſto miſſos probare non poſſunt, ſed ab ambitione cupiditateq; ſua; & alienæ gloriæ captationi ſtudent potius quàm Chriſto: & ſi vera prædicant, tamen quia ſuis rationibus & cõſiliis permiſcent, operarij doloſi ſunt.*

14 In Angelum lucis.] *Solet non rarò ſimulare ſe Angelum lucidum, ſapientem, conſulentem, & proſpicientem iis quos tentat, miniſteriumq; vſurpare fingit bonorũ Angelorũ.*

15 Velut miniſtri iuſtitiæ.] *miniſtri iuſti ac ſynceri.*

17 In hac ſubſtantia gloriæ.] *Quandoquidem hoc ex humanis moribus admittendum nunc putatur, vt gloriatione vti oporteat: igitur cùm multi quædam ad gloriationem afferant, quæ nihil prorſus faciunt ad miniſterij authoritatem & dignitatem atque expeditionem, ego etiam eiuſmodi argumentis vtar, vt illos pudefaciam vobis etiam iudicibus.*

21 Secundùm ignobilitatem dico.] *Dixi vos tolerare ſi quis vos in faciem cædat; ſed quamquam hoc non fueritis paſſi re ipſa; tamen quantum ad contumeliam & ignobilitatem, perinde excipimini ab iſtis dominis & imperioſis miniſtris, ac ſi quotidie in facie cæderemini. Illi enim ſi rogentur cur his modis vos excipiant, quorum exemplum noſtrum nullum extat apud vos; reſpondebunt nimirum quod nos ſimus illis multo inferiores & minores, atq; adeò infirmi, neque auſuros nos illis dignitate comparare, nedum authoritate atque actionibus: verùm videamus an aliquid illis ſit præſtantius, ex quo iſtam audaciam ſibi arrogent.*

23 In

ego. Iſraëlitæ ſunt: & ego. Semen Abrahæ ſunt: & ego.
[23] Miniſtri Chriſti ſunt: ˉ& ego' (vt minus ſapiens dico) plus ˉ2 MS. Amb. G. S.
ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in F
plagis ſupra modum, in mor-
tibus frequenter. [24] A Iudæis
quinquies, quadragenas, vna Deut. 25, 3.
minus, accepi. [25] Ter virgis cę- Act. 16, 22.
ſus ſum, ſemel lapidatus ſum, Act. 14, 18.
ter naufragiũ feci, nocte & die Act. 27, 2. 41
in ‶profundum' maris fui, [26] in ‶profundo 3 MS. R. Amb. G.
itineribus ſæpe, periculis flu-
minum, periculis latronũ, pe-
riculis ex genere, periculis ex
Gẽtibus, periculis in ciuitate,
periculis in ſolitudine, pericu-
lis in mari, periculis in falſis
fratribus, [27] in labore & ærũ-
na, in vigiliis multis, in fame &
ſiti, in ieiuniis multis, in frigo-
re & nuditate, [28] pręter illa quę
extrinſecus ſunt: inſtãtia mea
quotidiana, ſolicitudo omniũ
Eccleſiarum. [29] Quis infirma- G
tur, & ego non infirmor? quis
ſcandalizatur, & ego nõ vror?
[30] Si gloriari oportet: quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor.
[31] Deus & Pater Dñi noſtri Ieſu Chriſti, qui eſt benedictus in
ſecula, ſcit quòd non mentior. [32] Damaſci præpoſitus Gen- Act. 9, 24.
tis Aretæ regis, cuſtodiebat ciuitatem Damaſcenorum, vt
me comprehenderet: [33] & per feneſtram in ſporta dimiſſus
ſum per murum, & ˉſic' effugi manus eius. ˉ4 MS. Amb. G. S.

23 In mortibus frequenter.] *In præſentis mortis frequentibus periculis.*

24 Quinquies.] *Quinquies, quadragenas, vna minus, hoc eſt, nouem & triginta plagas accepi, ex illorum ritu flagellandi eos quos aduerſus ceremonias vel religionem aliquid admiſiſſe conſtet.*

25 Virgis cæſus ſum.] *A Romanis ac Gẽtibus grauiſſimè ſum verberatus.*

26 Periculis ex genere,] *à gentilibus meis Iſraëlitis.*

27 In labore,] *in fatigatione.*

28 Præter illa quæ extrinſecus ſunt.] *Complura alia quæ ad alios mihi charos, vel ad me etiam pertinent. & priuata incommoda, quæ non tam Euangelij cauſa, quam ex conſequenti aliqua ratione eueniunt. & agmen illud mihi quotidie inſtans, vbicunque ſim, quod me perpetuò angit; hoc eſt, ſollicitudo omnium Eccleſiarum.*

29 Quis infirmatur,] *Affligitur.*

30 Quæ infirmitatis meæ ſunt.] *Ea ego iactabo & in laudem meam prædicabo, quæ aduerſarij iſti mihi tanquam ignobilia obiiciũt, & quibus me ſibi comparatum vilem hominem iudicant.*

IN

CAP.

CAP. XII.

A SI 1 gloriari oportet (nō ex-
pedit quidem) veniā au-
tem ad viſiones & reuelatio-
Act. 9. 3. 22. 17. nes Domini. 2 Scio hominē in
Chriſto ante annos quatuor-
decim (ſiue in corpore, neſcio:
ſiue extra corpus, neſcio: Deus
ſcit) raptum huiuſmodi vſque
ad tertium cælum. 3 Et ſcio
huiuſmodi hominem (ſiue in
corpore, ſiue extra corpus, ne-
ſcio: Deus ſcit) 4 quoniam ra-
ptus eſt in Paradiſum: & audi-
uit arcana verba, quæ nō licet
homini loqui. 5 Pro huiuſmo-
B di gloriabor: pro me autē ni-
hil gloriabor, niſi in infirmi-
tatibus meis. 6 Nā & ſi volue-
ro gloriari, non ero inſipiens:
veritatem enim dicam. parco
in 1 MS. G.S. autem: ne quis me exiſtimet
ſuper id quod videt⁻ in me, aut
⁻5 MS. *Amb.* G.S. aliquid audit ex me. 7 Et ne
magnitudo reuelationum ex-
tollat me, datus eſt mihi ſti-
mulus carnis meæ angelus ſa-
tanæ,

IN CAP. XII.

1 Si gloriari oportet.] *Inuitus verſor in gloriationibus hiſce: nam quamquam intelligam gloriari oportere ad deiiciendam gloriationē eorum qui vos hac aſtutia & inuentione ſeducere conantur, tamen cum gloriationem & iactationem partium, facultatum & virtutum, artiumq́; miniſtri nihil expedire intelligā, nihil conducere miniſtro ad miniſterium, cuius officium totum exſpectandū eſt in miniſterij ſimplicitate & veritate, atque in virtutis & efficientiæ experimento: ideoq́; libēter & ſtudiosè superſedeo ab inepta gloriatione quæ ex hominum ipſorum perſonis ſumitur; atq; de illis rebus agam quæ dignitate ampliores iudicantur, atque à Deo omnino efficiūtur, neque omnibus miniſtris cōmunes ſunt, ſed raris ex ſingulari dono, cuius generis reuelationes ſunt, quas nullas fortaſſe iſti gloriatores iure gloriari poſſint.*

2 Scio hominem in Chriſto.] *Teſtor Chriſtum hoc eſſe verum; & ex illius dono in me profectum non mihi arrogo, ſed ipſi adſcribo ac tribuo.*

4 Arcana verba.] *Res quæ nullo humano ſermone explicari poſſunt; caret enim lingua hominum communis verbis ſignificantibus eas res quæ ſuper humanum captum ſunt.*

5 Pro huiuſmodi.] *Huiuſmodi beneficia Dei illi accepta referens, afferre in mediū poſſum, tanquam vera & ſolida argumenta commendationis miniſtri à Deo non ſolùm delecti & ornati atque inſtructi oportunis donis, verùm auctum etiam maximarum cognitione rerum. mea autem nihil afferam ad gloriationem, niſi ea quæ veſtri iſti iactatores ſibi ineſſe nollent, & quæ mihi obiiciunt vt ignominioſa, ideo vili apud illos exiſtimato.*

6 Parco autem.] *Superſedeo & nolo gloriari, etiam ſi quidquid dicerem verum dicerem. nolo autem vt quis de me plus ſentiat quàm quod ego præfero aut quod profiteor; neque enim gloriam alienam capto.*

7 Stimulus carnis meæ.] *Nuntius aduerſarius gloriæ Dei & Chriſti, qui perpetuò curat meam carnem affligi ac pungi vbicunque ſim: ita fit, vt colaphizatus ab hoc nuntio non extollar reuelationum magnitudine. & quamquam efferri nolim, tamen ter Dominum rogaui vt hunc perpetuo colaphizantem à me remoueret.*

tanæ,vt me colaphizet. [8] Propter quod ter Dominũ rogaui,
vt diſcederet à me: [9] & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea,
nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloria- C
bor in infirmitatibus meis, vt
inhabitet in me virtus Chriſti.
[10] Propter quod placeo mihi in
infirmitatibus,in cõtumeliis,
in neceſſitatibus, in perſecu-
tionib⁹,in anguſtiis pro Chri-
ſto.Cùm enim infirmor: tunc
potẽs ſum. [11] Factus ſum inſi- D
piens : vos me coëgiſtis. Ego
enim à vobis debui commen-
dari:nihil enim minus "fui' ab ᵘfeci MS.R, Amb. Q n.
iis qui ſunt ſupra modũ Apo-
ſtoli:tametſi nihil ſum. [12] Si-
gna tamen "Apoſtolatus mei' ᵘApoſtoli 6 MS. Amb. G. 6.
facta ſunt ſuper vos in omni
patientia,in ſignis & prodigiis
& virtutibus. [13] Quid eſt enim
quod minus habuiſtis præ cę-
teris Eccleſiis : niſi quòd ego
ipſe non grauaui vos. Donate
mihi hanc iniuriã. [14] Ecce,ter-
tio hoc paratus ſum venire ad vos: & non ero grauis vobis. E
Non enim quæro quæ veſtra ſunt:ſed vos. Nec enim debent
filij parentibus theſaurizare,ſed parentes filiis. [15] Ego autem
libentiſſimè impendam & ſuperimpendar ipſe pro anima-
bus veſtris:licet plus vos diligens minùs diligar. [16] Sed eſto:
ego vos non grauaui : ſed cùm eſſem aſtutus,dolo vos cepi.
[17] Nunquid per aliquẽ eorum
quos miſi ad vos, circumueni
vos?

9 Sufficit tibi gratia mea.] *Patere & fer iſtam afflictionem,ad quam ferendam & vincendam animum viresq́ʒ corporis imbecillitati negatas, gratia mea abundè ſufficiet. & cognoſcetur apertè non ex tua fortitudine, ſed ex virtute mea effici vt perferre tolerareq́ʒ poſſis tantam afflictionum vim. Cùm igitur hæc infirmitas mea huiuſmodi magnis & aſſiduis afflictionibus exercita,oportunitatem aliquam habeat ad gratiam atque virtutem Chriſti probandam,libenter gloriabor in infirmitatibus meis, vt virtus Chriſti locum poſſideat, in quo ſeſe manifeſtam oſtendat.*

10 Placeo mihi.] *non tantùm fero æquo animo, ſed & libens gaudensq́ʒ.*

11 Factus ſum inſipiens,] *gloriationem hanc dum inuitus profero.*

Ab iis qui ſunt ſupra modum Apoſtoli.] *à ſummis illis Apoſtolis.*

13 Non grauaui vos.] *Non fui in otio & alienus à labore, vt vos cogerem ad me alendum,atque ita grauarem.*

14 Ecce,tertio hoc paratus ſum.] *Iam tertio conſtitui apud me,cùm bis antea conſtituerim, verùm impeditus fuerim à Domino.*

17 Circumueni vos?] *expilaui vel expoliaui?*

19 Coram

F vos? [18]Rogaui Titum: & miſi cum illo fratrẽ. Nunquid Ti-
tus vos circumuenit? nónne eodẽ ſpiritu ambulauimus? nón-
ne iiſdem veſtigiis? [19] Olim putatis quòd excuſemus nos
apud vos? Corã Deo, in Chri-
ſto loquimur: omnia autem
chariſſimi propter ędificatio-
nem veſtrã. [20]Timeo enim ne
fortè cùm venero, non quales
volo, inueniam vos: & ego in-
G ueniar à vobis, qualẽ non vul-
tis: ne fortè contẽtiones, æmu-
lationes, animoſitates, diſſen-
ſiones, detractiones, ſuſurra-
tiones, inflationes, ſeditiones
ſint inter vos. [21]ne iterũ cùm
venero, humiliet me Deus
apud vos: & lugeã multos ex
iis qui antè peccauerunt, & nõ
egerunt pœnitentiã ſuper im-
mũditia & fornicatione & im-
pudicitia quam geſſerunt.

Cap. XIII.

A Ecce [1]tertio hoc venio ad
vos: In ore duorum vel
trium teſtiũ ſtabit omne ver-
bum. [2]Prædixi & prædico, vt
præſens*, & nũc abſens, iis qui
antè peccauerunt, & cæteris
omnibus; quoniam ſi venero
iterum, non parcam. [3]An ex-
perimentum quęritis eius qui
in me loquitur Chriſtus: qui
in

Deut. 19, 15. Matt. 17, 16. Ioan. 8. 17. Heb. 10, 28.

*bis 4 MS. G. S. Q. n.

19 Coram Deo, in Chriſto loquimur.] *Simpliciter & verè & ex Spiritu Chriſti, cuius voluntate & authoritate ſic agimus & conuerſamur, atque etiam ſic loquimur, vt decet eos qui ſunt in Chriſto.*

21 Ne humiliet me Deus apud vos.] *ne apud vos, quorum fide, virtute, obedientia & conſtãtia ego gloriari ſoleo etiam apud Deum, affligar ex dolore & mœrore quem accepturus neceſſariò ſum, ſi vos vitiis inquinatos & pœnitentiam negligentes reperero.*

In cap. XIII.

1 Tertio hoc.] *Cùm iam tertio parem ad vos venire, quod conſiliam magno argumento eſt ſtudij erga vos mei, vt certis præmoneamini obteſtationibus ante aduentum meum; prædixi vobis priori epiſtola, vt præſens ſpiritu, & nunc ſecundo prædico, vt præſens quidem ſpiritu, authoritate atque conſilio, & iudicio, & nunc abſens licet ſim, ita vt abſentia mea commodiùs id curare poſſitis, & agere minori turbatione, quàm ſi corpore præſens eſſem. Prædixi, inquam, priori, & prædico hac altera abſens atq; adeò præſens, iis qui antea peccauerunt, vel non prouident vt alij peccare deſinant; quòd ſi rurſus venero hoc tertio aduentu omnino præſens non parcam.*

3 An experimentum quæritis.] *Videmini illud exſpectare, nimirum vt experiamini an verè in me loquatur Chriſtus, cuius tamen virtutis exempla apertiſſima cùm vobis conſtent, Spiritus ſancti accepto dono in Eccleſia veſtra, manifeſtum eſt, illum potentem eſſe & efficacem in nobis: quamobrem conſequens eſt eundem non eſſe, nónue fore infirmum & debilem aduerſum vos caſtigandos, cùm opus caſtigatione fuerit.*

4 Ex

4 Ex infirmitate.] *Vt Chriſtus ſecundùm carnem infirmitatem carnis (præter peccatum tamen) omnem tulit, adeò vt mortem crucis ignominia plenam pertulerit; humiliauit enim ſemetipſum, factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis: at verò idem qui infirmitatis tantæ argumēta dederat maxima, reſurgens & viuens magnam ac diuinam virtutem ſibi propriam probauit; ita & nos illius probati miniſtri infirmitatis illius imaginem ferimus in nobis, quam ſumma modeſtia & patiētia probamus, charitate inſtructi Chriſti: verùm vbi opus fuerit demonſtrare virtutem & authoritatem, ſeueritatemq́ oportunam erga contumaces ac perfractæ mentis homines, apertè oſtendemus nos viuere.*

5 Voſmetipſos.] *Ex veſtro ipſorum experimento cognoſcere poteſtis Chriſti efficientiam & virtutē, ſi tamen eſtis in fide quæ reuelanda erat; ſi ita eſtis in fide, voſmetipſos probate, & Chriſti eſſe teſtes oſtendite: an non cognoſcitis per Spiritum ſanctum, qui datus eſt vobis, Chriſtum in vobis eſſe? ſi hoc non cognoſcitis, reprobi, reiecti, improbatiq́ eſtis.*

6 Quia nos non ſumus reprobi.] *Quod ſi ita Chriſti virtutem vel non habetis in vobis, vel non probatis, vel etiam in iis qui habent non creditis vel ſpernitis; ſpero nos oſtenſuros ea efficacitatis Euangelij exempla aduerſum vos, vt cognoſcatis nos non eſſe ex eorum numero, quos Chriſtus improbauerit & reiecerit vt operarios iniquitatis.*

in "vobis" non infirmatur, ſed *vos 1 MS. G.*
potens eſt in vobis? 4 Nam etſi B
crucifixus eſt ex infirmitate:
ſed viuit ex virtute Dei. Nam
& nos infirmi ſumus in illo:
ſed "viuemus" cum eo ex vir- *viuimus 9 MS. S.*
tute Dei in vobis. 5 Voſmetip- *1 Cor. 11, 28.*
ſos tentate ſi eſtis in fide: ipſi
vos probate. An nō cognoſci-
tis voſmetipſos quia Chriſtus
Ieſus in vobis eſt, niſi fortè re-
probi eſtis. 6 Spero autē quòd
"cognoſcitis" quia nos non ſu- *cognoſcetis 9 MS. Amb. G. S.*
mus reprobi. 7 Oramus autem
Deum, vt nihil mali faciatis,
non vt nos probati apparea-
mus, ſed vt vos quod bonum C
eſt, faciatis, nos autē vt repro-
bi ſimus. 8 Non enim poſſu-
mus aliquid aduerſus verita-
tem: ſed pro veritate. 9 Gaude-
mus enim, quoniam nos in-
firmi

7 Oramus autem Deum.] *Sed profectò inuiti hoc dicimus, & quaſi à vobis coacti: nā quod ad noſtram voluntatem attinet, optaremus, imò hoc ipſum oramus Deum, vt ne qua occaſio ſeſe offerat oſtendendi huiuſmodi probationem; hoc eſt, nos eſſe odorem mortis in mortem iis qui pereunt, ſed vt vos honeſtè omnino agentes, Deo placeatis. atque ita nos hoc ſeueræ caſtigationis exemplo, tanquam reprobi ſimus, nihil efficaciæ probantes, cùm id probare opus non ſit, vt non eſſe cupimus; quippe hoc confiteor ac declaro, nihil huiuſmodi nos poſſe edere exemplorum, niſi cauſa vera ſubſit. cùm verò cauſa datur vera, tunc Dei virtus per noſtrum miniſterium oſtenditur in iis qui ſalui fiunt, & in iis qui pereunt. itaque iis qui credunt & obediunt, ſalus; iis verò qui non obediunt Euangelio gloriæ Dei, ſeuerum iudicium editur.*

9 Gaudemus enim.] *Et, quod ad votum conſiliumq́ noſtrum attinet, nos profectò gaudemus, cùm in hac parte infirmi ſumus, & vos valetis; hoc eſt, cùm propter virtutem obedientiamq́ veſtram nos nihil in vos graue aut durum poſſumus, hoc enim vel maximè optamus, imò*

ſirmi ſumus, vos autem po-
tentes eſtis. Hoc & oramus,
veſtram conſummationem.
10 Ideò hæc abſens ſcribo: vt
non præſens duriùs agam ſe-
D cundùm poteſtatem quã Do-
minus dedit mihi in ædifica-
tionem, & non in deſtructio-
nem. 11 De cætero fratres, gau-
dete, perfecti eſtote: exhorta-
mini: idem ſapite: pacem ha-
bete, & Deus pacis & dile-
ctionis erit vobiſcum. 12 Sa-
lutate inuicem in oſculo ſan-
cto. Salutant vos omnes ſan-
cti. 13 Gratia Domini noſtri
Ieſu Chriſti, & charitas Dei, &
communicatio ſancti Spiritus
ſit cum omnibus vobis.

imò oramus & inſtanter precamur Deum, vt perficiamini ſancti Spiritus dono ac virtute admirabili. 10 *Atque ideò quod hoc peroptem ac percupiam, ipſe ego curo & ſtudeo cauere abſens, ne quid à vobis admittatur, quamobrem ego cogar apud vos præſens durius agere ex authoritate mihi à Domino facta; facta, inquam, eo conſilio, eaq́; lege, vt Eccleſiæ ædificationi omnino ſtudeam, & id agam vt omni ſtudio omniq́; officio in ædificationem incumbam, & nihil deſtruam aut perdam. itaque vt ædificium creſcat, optare, cupere, curare & ſtudere, efficereq́; debeo; vt verò aliquid deſtruatur, neque optare, neque cupere, neque curare, neque ſtudere debeo. quòd ſi quid malè poſitum ſit, ædificationiſq́; rationi repugnet, illud corrigere debeo, non deſtruere, niſi omninò corrigi illud non patiatur: ſiquid enim huiuſmodi ſeſe præbuerit, id ſi remoueatur à cæteris ædificij partibus, non ædificantis culpæ, ſed lapidis vitio & ineptitudini eſt adſcribendum.*

12 Oſculo ſancto.] *Amicitiam & charitatem veram, puris ſanctiſq́; ſignificationibus etiam cultam exornate, idq́; meo nomine facite, ac ſi ipſe vos ſalutaturus adirem.*

A M E N.

Madriti, anno CIↃ. IↃ. LXXVII.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Galatas ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

EVANGELIO per Paulum Apoſtolum denuntiato ac miniſtrato, Galatæ non ſolùm Ieſu Chriſti doctrinam notitiamque perceperant, ſed veritatis Chriſti teſtimonium viuum per Spiritum ſanctum acceperant, eodem modo ac dono quo ij qui ex circuncisione credidere. Hac fama nonnulli ex Iudæis cōmoti, Apoſtolos quoque ſuos vnum aut etiam plures, abſente Paulo, ſummiſerunt, qui docerēt diuina promiſſa non niſi Abrahæ tantùm filiis præſtari: Abrahæ verò filiorū duplicem eſſe conditionem: alteram eorum qui poſteritatem Abrahæ ex carnis propagatione conſeruarent: alteram verò eorum qui ex Gētibus Iſraëliticæ ſiue Iudaicæ Legi ſeſe adſcriberent. hi enim filij adoptati ſiue proſelyti iuſtitiæ ſuis illorum loquendi formulis appellabantur. Iſtorum impoſtorum ac pſeudoapoſtolorum doctrinam validiſſimis argumentis Paulus in hac epiſtola expugnat & diruit. Promiſſum illud Abrahamo factum cumprimis cōmemorat, quod Galatis Euangelio Chriſti audito & ſuſcepto præſtitum fuerat, nulla antea legis diſciplina vel exercitatione poſtulata aut adhibita. Deinde legis rationē, vim, efficacitatem ac debilitatem & infirmitudinem, demumque vetuſtatem & interitum ſuis temporibus diſertè perdocet, vtpote qui legis peritiſſimus initio fuerit. Poſtremò veram ac propriam filiorum Abrahæ definitionem tradit, quæ non ex legis obſeruantia, ſed ex fidei Abrahæ imitatione conſtituitur. Demum porrò ad primum reuerſus locum & firmiſſimum, inutile imò pernitioſum prorſus eſſe affirmat à re ipſa, hoc eſt, à promiſſi Spiritus ſanctificatione vera ad rei figuram & vmbram, id eſt, ad legis diſciplinam tanquam à virilis maturæque ætatis ſapientia, ad puerilem elementaremque inſtitutionem recurrere. Totus autem ſermo appoſitis narrationibus, idoneis argumentationibus, & figurarum oportunis exornationibus amplificationibuſque concinnatus eſt.

IN CAP. I.

1 Apoſtolus.] *Legatus non ab homine, vt humanam legationem geram, neque per hominem interpoſitum inſtructus & miſſus; ſed per Ieſum Vnctū, Pōtificem, atq; Regem Regni cæleſtis. per hunc ego legatione fungor ad eiuſdem regni cōmunicationē hominibus afferendā; & per Deum Patrem Chriſti, qui illum à mortuis ſuſcitauit, & Filium ſuum declarauit, atq; per illum ſe hominibus ſuſcitatorem & Patrem exhibere voluit.*

CAP. I.

PAVLVS [1] Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrē qui ſuſcitauit eū à mortuis, [2] & qui mecum ſunt omnes A

nes fratres: Eccleſiis Galatiæ.
3 Gratia vobis & pax à Deo
Patre & Domino noſtro Ieſu
Chriſto, 4 qui dedit ſemetip-
ſum pro peccatis noſtris, vt
eriperet nos de præſenti ſecu-
lo nequam, ſecundum volun-
tatem Dei & Patris noſtri: 5 cui
eſt gloria in ſecula ſeculorum.
B Amen. 6 Miror, quòd ſic tam
citò transferimini ab eo qui
vos vocauit in gratiã Chriſti,
in aliud Euangelium: 7 quod
non eſt aliud, niſi ſunt aliqui
qui vos conturbant, & volunt
conuertere Euangeliũ Chriſti.
8 Sed licet nos, aut angelus de
cælo euangelizet vobis præ-
terquam quod euangelizaui-
mus vobis, anáthema ſit. 9 Si-
cut prædiximus, & nunc iterũ
dico: Si quis vobis euãgeliza-
uerit præter id quod accepi-
ſtis, anáthema ſit. 10 Modò
enim hominibus ſuadeo, an
Deo? An quæro hominibus
placere? Si adhuc hominibus
place-

4 Qui dedit.] *Qui Patri ſuo obediens, ſemetipſum ſpontè & amanter dedit victimam, expiationem, & redemptionem, vt peccatorum noſtrorum chirographum deleret, quod erat contrarium nobis, & eximeret nos de poteſtate tenebrarum huius ſeculi; huius, inquam, in quo verſantur homines, qui Chriſtum non habent. idq; factum eſt volente & probante Deo, qui hoc pacto & ſe Deum efficaciſſimum, & Patrem nobis benigniſſimum exhibuit.*

6 Miror.] *Vt nouã & prodigio ſimilem iſtam veſtram tam citam mutationẽ admiror, quòd cùm ad cognitionem Dei vocati fueritis, non per legem, à quã eratis alieni, ſed per gratiam, quam Chriſtus ipſe vobis impertitus eſt; & hoc maximum beneficium acceperitis per fidem & obedientiam exhibitam Euangelio Chriſti, nulla vobis legis doctrina propoſita; tamen ex hoc Euãgelio, cuius virtutem experti eſtis, ad aliud transferamini, cùm tamẽ nullum aliud Euangelium ſit quod legitimè hoc nomen vſurpet.*

7 *Sed id quod vobis denuo affertur eſt, quòd nonnulli terrorem vobis incutiunt, atq; ita turbationem etiam afferunt, vt Euangeliũ Chriſti inuertant. incutiunt autem terrorem hunc authoritate hominum Iudæorũ, qui legis ſtudium profeſſi & mordicus tenentes, cupiunt vos abducere à Chriſto, & ad legem illam Iudaicam traducere. itaque vos hominum, atque adeò multorum, & qui ſpeciem doctrinæ præferunt, authoritate turbati, labatis.*

8 Sed licet nos.] *Sed quoniam in rebus diuinis authoritas diuina ſpectãda eſt, neq; decet multitudinem aut conditionem perſonarũ, ſed rem ipſam æſtimari; illud ſtatuimus; non eſſe humanæ, neq; etiã angelicæ authoritatis, Euãgelium mutare: Vnicum eſſe Euangelium, illud vobis experimẽto comprobatum, illud quod vos in Dei gratiam conciliauit. Si quis aliud prædicarit, ille cum ſuo Euangelio à Dei gratia alienus ſit, atque omnino execrabilis.*

10 Modò enim.] *Namque ego, poſtquam Euangelij miniſterium ſuſcepi, nihil vnquam hominibus propoſui quod hominum authoritate confirmarem, ſed ipſius Dei, cuius Apoſtolum me profeſſus ſum, non ſolùm Apoſtolum, ſed Chriſti ſeruum, emptum pretio per illum, & liberatum à priſtina conſuetudine & legis imbecillitate, qua detinebar antea: atque ita ſeruum me fidelem præbens, homines Deo conciliare ſemper*

curaui, & Deo placere ſtudui in hac re, non hominibus: nam ſi hominibus placerem, hominum ſeruus eſſem, illis inſeruirem, illis debere me profiterer, illis meam perſonam, meam legationem acceptam ferrem; atque ita ſeruus Chriſti non fuiſſem, quod & ſum & eſſe me profiteor.

11 Quia non eſt ſecūdum hominem.] *Non eſt doctrina humana ex magiſtrorum libris & commentariis petita, aut ab aliquo accepta homine, ſine alia confirmatione veritatis, præter authoritatem eius à quo tradita mihi fuerit; & ipſe, inquam, bonus nuntius mihi reuelatus eſt, & reuelatus eſt virtute Ieſu Chriſti, mihi ab ipſomet oſtenſa & communicata.*

13 *Quòd ego repentè factus fuerim Chriſti ſeruus, quòd ab ipſo fuerim edoctus Euāgelium reuelatione interna virtutis & gratiæ illius, quòd à nemine vel doctrinam, vel authoritatē, vel mandatum acceperim, niſi à Deo per Chriſtum; cognoſcetis facilè ſi animum aduerteritis ad omnem præteritæ vitæ meæ ſeriem ad initiū vſque Euāgelij per me prædicati, & inde etiam vſque ad tempora collationis meæ cum cæteris Apoſtolis, & vel rem ipſam, vel ea cum re, aliorum etiam teſtimonia expendatis.*

14 Paternarum mearum.] *Quas non ſolùm à maioribus & magiſtris & ſcribis, verùm etiam domeſticæ diſciplinæ exemplis à patre meo etiam Phariſæo acceperam, ideoq; magis etiam ſtudioſè curabam.*

15 Qui me ſegregauit] *in Apoſtolatum, & vocauit per gratiam ſuam ad cognitionem ipſius primùm, deinde ad Apoſtolatum.*

16 Vt reuelaret.] *Vt mihi virtutem Filij ſui cōmunicaret, qua ego cognoſcere poſſem illum, & ſocietatem paſsionum illius, & virtutem reſurrectionis ex mortuis; atque hoc teſtari etiam poſſem & confiteri palam: deinde placuit vt ego huius maximi doni hominibus allati, hoc eſt, Chriſti nuntiū bonum ad Gentes deferrem.* Non acquieui carni & ſanguini.] *Cum nemine homine, neque ex meis, neque ex ignotis rem ipſam communicaui, ſed rationem habendam duxi mandati Dei ſolius, qui me inſtructum legauit.*

18 Videre Petrum.] *Inuiſere, & rationem Apoſtolatus atque officij illius cognoſcere.*

20 Ecce

placerem, Chriſti ſeruus non
eſſem. 11 Notum enim vobis 1 Cor. 15,1.
facio fratres Euāgelium quod
euangelizatum eſt à me, quia
non eſt ſecundum hominem.
12 neque enim ego ab homine Ephes. 3.3.
accepi illud, neque didici: ſed C
per reuelationem Ieſu Chriſti.
13 Audiſtis enim conuerſatio-
nem meam aliquando in Iu-
daiſmo, quoniā ſupra modum
perſequebar Eccleſiam Dei, &
expugnabam illam, 14 & pro-
ficiebam in Iudaiſmo ſupra
multos coętaneos meos in ge-
nere meo, abundantius æmu-
lator exiſtens paternarū mea-
rum traditionum. 15 Cùm au-
tem placuit ei qui me ſegrega-
uit ex vtero matris meæ, &
vocauit per gratiam ſuā, 16 vt
reuelaret filium ſuum in me,
vt euangelizarem illū in Gen-
tibus, continuò non acquieui
carni & ſanguini, 17 neque ve-
ni Ieroſolymā ad anteceſſores
meos Apoſtolos: ſed abij in
Arabiā, & iterū reuerſus ſum
Damaſcū. 18 Deinde poſt an-
nos tres veni Ieroſolymā videre
Petrum:

D Petrum: & manſi apud eũ diebus quindecim. [19] Alium autem
Apoſtolorum vidi neminem: niſi Iacobum fratrem Domi-
ni. [20] Quæ autẽ ſcribo vobis: ecce coram Deo, quia non mẽ-
tior. [21] Deinde veni in partes
Syriæ & Ciliciæ. [22] Eram autẽ
ignotus facie Eccleſiis Iudææ,
quę erant in Chriſto: [23] tãtùm
autem auditum habebant,
Quoniam qui perſequebatur
nos aliquando, nunc euange-
lizat fidem, quam aliquando
expugnabat: [24] & in me clari-
ficabant Deum.

CAP. II.

A DEinde [1] poſt annos qua-
tuordecim, iterum ad-
ſcẽdi Ieroſolymã cum Barna-
ba, aſſumpto & Tito. [2] Adſcẽ-
di autem ſecundum reuelatio-
nem: & cõtuli cum illis Euan-
gelium quod prædico in Gen-
tibus, ſeorſum autem iis qui
videbantur ⌐ᵘaliquid eſſe: ne
fortè in vacuum currerem aut
cucurriſſem. [3] Sed neque Titus
qui mecũ erat, cùm eſſet Gẽ-
tilis, compulſus eſt circũcidi:
[4] ⌐ſed propter ſubintroductos
falſos fratres, qui ſubintroie-
runt explorare libertatem no-
ſtrã, quã habemus in Chriſto
Ieſu, vt nos in ſeruitutẽ redi-
gerẽt. [5] ⌐Quibus neq. ad horã
ceſſimus

⌐7 MS. *Hier.* G.
ᵘmaiores eſſe MS q.

⌐MS q.

⌐15 MS. *Amb.* Q n.

20 Ecce coram Deo.] *Teſtor Deum præſentem mihi, ante cuius conſpectum miniſtro.*
23 Tantùm autem auditum habebant.] *Teſtimonium & nuntium multorum, qui aſſerebant, Ille magnus aliquando inſectator noſter, nunc eam doctrinam fidei Chriſti prædicat & euangelizat, quam aliquando vaſtabat.*

IN CAP. II.

2 Secundum reuelationem.] *Deo me iubente adſcendere & conferre atque exponere rationem muneris & officij mei.*
Seorſum autem iis.] *Priuatim expoſui rationem meam iis qui exiſtimationem ſummæ authoritatis in illa Eccleſia habebant.*
Ne fortè in vacuum cucurriſſem.] *Non quòd ipſe dubitarẽ quicquam de doctrinæ meæ veritate & cõſtãtia, ſed quòd pſeudoapoſtolorũ opera poterat impediri fructus miniſterij mei, aſſerentiũ mihi nõ cõuenire in Euangelij Gentibus prædicandi ratione cum cæteris Apoſtolis: ideò etiã reuelatione iuſſus ſum eò adſcendere.*
4 Sed propter ſubintroductos.] *Cauſa quamobrem miſſus fuerim & adſcenderim & expoſuerim, &c. non erat quòd ipſe aliqua in re hærerem, ſed ad retundendam audaciam & inſolentiam falſorum fratrum, qui noſtram libertatem conſultò obſeruabant, & ſtudebant aliquid ſeruitutis nobis imponi ab illis Apoſtolis qui Hieroſolymis erant.*
5 Neque ad horam.] *Nullo tempore, nec eo etiam quo miniſterij noſtri rationem ab illis magnæ libertatis nomine impugnari videbamus, ceſſimus; vtpote qui verã & certam cauſſam, non coram infirmis hominibus, ſed coram ſummis & ſapientiſſimis Apoſtolis tueremur aduerſus ſubdolos & audaces proteruosq́; inſidiatores. atque adeò neque per ſubiectionem illorum importunitati ceſſimus, vt veritas quam vobis prædicauimus, omni ex parte conſtans permaneat apud vos.*

6 Ab iis autem.] *Nihil omnino quod non tenerem accepi aut monitus fui ab iis qui ex ſubdolorum fratrum prædicatione, putabantur eſſe aliquid quod ego non eſſe putarer ex eorundem detractione: quod enim ad Apoſtolatum attinet, & ad doctrinæ veritatem, integritatem ac plenitudinem, nihil in me requiſitum eſt ab illis, nihil collatum mihi: quod verò conditionem eorum præteritam ſpectat, nimirum quod cum Chriſto fuerint verſati, quòd ante me electi atque inſtructi, nihil de hoc laboro: Dei enim, qui non reſpicit perſonam, conſilium fuit, non hominum, vt illi primi vocarentur, ego poſtea ex perſecutore & hoſte Euangelij fierem Apoſtolus, ita tamen integer & fidelis atque illi, quod ad miniſterij munus rationem officiumq; attinet.*

Euangelium præputij.] *Euangelium Gentibus annuntiandum idem quod Petro Iudæis prædicandum fuerat creditum: namque idem vnum Euangelium duobus populis allatum eſt.*

8 Qui enim operatus eſt.] *Idem qui virtutem ſuam manifeſtauit, & efficientiam probauit, inſtruendo Petro ad legationem circunciſionis.*

9 Qui videbantur columnæ.] *Ex iſtorum falſorum fratrum prædicatione, qua nos nihili faciebant, hi exiſtimabantur eſſe columnæ, vt vos iſtis credẽtes, à noſtra doctrina auerteremini. at verò iſti non minus diſſentiunt à doctrina illorum Hieroſolymitanorum Apoſtolorum.*

10 In faciem ei.] *Publicè & palam illius non animum & conſilium, quod bono zelo profectum intelligebam, ſed factum ipſum redargui.*

11 Reprehenſibilis erat.] *Quia Gentes offendebantur in eo, quibus ſe ipſe illo facto reprehenſibilem exhibuerat. volui itaque & illum hanc reprehenſionem fugere, & natam in vtriuſque populi conſenſu offenſionem ſubleuare.*

13 Cæteri

ceſſimus ſubiectioni: vt veri- ſubiectione 3 MS. Q.n.
tas Euangelij permaneat apud
vos. 6 Ab iis autem qui vide- B
bantur eſſe aliquid (quales ali-
quando fuerint, nihil mea in-
tereſt. Deus perſonam homi- Deut. 10, 17. 2 Par. 9, 17.
nis non accipit) mihi enim qui Iob 34, 19. Sup. 6, 8.
videbantur eſſe aliquid nihil Eccl. 35, 16. Rom. 2, 11.
contulerunt. 7 Sed ecõtra cùm Epheſ. 6, 9. Colloſ. 3. 25.
vidiſſent quòd creditum eſt Act. 10, 34. 1 Pet. 1, 17.
mihi Euangelium prępútij, ſi- 6 MS. Hier. G.
cut Petro circunciſionis (8 qui
enim operatus eſt Petro in
Apoſtolatum circunciſionis:
operatus eſt & mihi inter Gẽ-
tes) 9 & cùm cognouiſſent gra-
tiam quæ data eſt mihi, Iaco-
bus & Cephas & Ioannes qui
videbantur columnæ eſſe, de-
xtras dederunt mihi & Barna-
bæ ſocietatis: vt nos in Gẽtes,
ipſi autem in circunciſionem:
10 tãtùm vt pauperum memo-
res eſſemus, quod etiam ſoli-
citus fui hoc ipſum facere.
11 Cùm autem veniſſet Ce- Petrus MS. R. Hier. G.
phas Antiochiam: in faciem C
ei reſtiti, quia reprehenſibilis
erat. 12 Prius enim quàm veni-
rent quidam à Iacobo, cum
Gentibus edebat: cùm autem
veniſſent, ſubtrahebat & ſe-

grega-

gregabat ſe, timens eos qui ex
circunciſione erát. [13] Et ſimu-
lationi eius conſenſerunt cæ-
teri Iudæi, ita vt & Barnabas
duceretur ab eis in illá ſimu-
lationem. [14] Sed cùm vidiſſem
quòd non rectè ambularent
ad veritatem Euangelij, dixi
Cephæ coram omnibus: Si tu
cùm Iudæus ſis, gentiliter vi-
uis, & non Iudaicè: quomodo
Gentes cogis Iudaizare? [15] Nos
natura Iudæi, & non ex Gen-
Rom,3,19,20 tibus peccatores. [16] Scientes
autem quòd non iuſtificatur
homo ex operibus legis, niſi
per fidem Ieſu Chriſti: & nos
"credidimus 3 MS. *Hier.* G. in Chriſto Ieſu "credimus', vt
iuſtificemur ex fide Chriſti, &
non ex operibus legis: propter
Rom.3,20. quod ex operibus legis non
iuſtificabitur omnis caro.
D [17] Quòd ſi quærentes iuſtifi-
cari in Chriſto, inuenti ſumus
& ipſi

13 Cæteri Iudæi.] *Cæteri Chriſtiani, qui ex circunciſione erant.*

14 Quod non rectè ambularent.] *Quòd, quantum ad illam rationem pertinet, pedẽ non figerent in ea via quam Euangelij veritas munit; ea autem eſt notitia certa communionis vtriuſque populi, & quod in Chriſto Ieſu neque circunciſio neque præputium aliquid valet, neque Iudæi & Græci diſtinctio eſt.*

Quomodo Gentes cogis Iudaizare?] *Infirmos ex Gentibus Chriſtianos tuo exemplo ad ceremonias Iudaicasq; obſeruationes in epulis, &c. obſeruandas inclinare cogis?*

15 Nos natura Iudæi.] *Proſequitur ſuum ſermonem apud Petrum habitum coram aliis. Nos, cùm nati ſimus Iudæi & in Iudaiſmo educati, in lege inſtructi & exercitati, tamen intelleximus & cognouimus, legem ipſam neminem ad perfectum adduxiſſe, neminem iuſtum conſtituiſſe coram Deo, quantumuis exercitatum in lege, à qua nobis indicatus eſt Meſſias exſpectandus, & iam venit, Ieſus Chriſtus, qui eos, à quibus receptus eſt, credẽtes iuſtificat, atq; ipſa iuſtificatione in fide ita confirmat & amplificat, vt planè cognoſcant ſine ipſo ſalutem & iuſtificationem effici non potuiſſe, vel à natura vel à lege. itaque non qui habuerint legem iuſtificati dicentur apud Deum, ſed qui habuerint & receperint Chriſtum; his enim poteſtas data eſt filios Dei fieri ex Deo natos; ſiue his antea legis cultus obſeruatus fuerit, vt nobis Iudæis, ſiue nullus fuerit, vt Gentibus, quæ peccatores dicuntur, hoc eſt, à lege & notitia Dei aberrantes. nos itaque cùm legem obſeruauerimus, tamen inefficacem eſſe intelleximus Moſis legem ad iuſtificationem nobis præſtandam ſine Chriſto; & ipſum Chriſtum ſolum efficacem, tum in nobis, tum in his qui lege carebant.*

17 Quòd ſi quærentes.] *Itaque is qui ſub lege eſt, eo ipſo quòd eſt ſub lege, fatetur ſe nõ iuſtificatum, ſed peccatorem adhuc manere, & ſub maledicto legis obligatum legi, quam plenè præſtare, obſeruare & colere debet; is verò qui Chriſtum habet, à legis maledicto liber eſt, vtpote iuſtificatus: ſi ergo quærentes nos & ſtudentes in illa conditione eſſe quam Chriſtus affert iis quos iuſtificat, hoc eſt in iuſtificatione & ſanctitate, volumus etiam eſſe ſub lege, fatemur nos velle eſſe iuſtificatos & ſimul peccatores. quòd ſi quis dicat, eos qui in Chriſto iuſtificati ſunt, debere etiam eſſe ſub lege, ſiue ſit Iudæus ſiue Gentilis; perinde eſt ac ſi dicat, Chriſtum attuliſſe mundo miniſterium peccati, atque adeò ita iuſtificaſſe homines, vt eos obligarit, ſubiectosq;*

fecerit

fecerit legi Moſaicæ, quæ eos qui ſub ſe ſunt, peccatores conſtituit: atque ita Ieſus Chriſtus argueretur fuiſſe miniſter peccati; hoc eſt, homines iuſtificaſſe, & deinde legi ſubieciſſe, inq́ conditionem peccatorum redegiſſe: abſit autem hoc, nam præterquam quòd impium eſt, valde etiam abſurdum eſt, vt idem qui demolitus eſt aliquid, id ipſum ædificet & inſtauret quod fuerat demolitus.

19 Per legem legi mortuus ſum.] *Atqui ego, non eo animo, eoq́ conſilio, non ea conditione ſum, vt legem vel obſeruem Moſaicam, vel obſeruandam doceam eos qui Chriſtum habent. Namq́ res ipſa apertè declarat, nihil mihi iam cum lege illa eſſe, poſtquam lex ſpiritus vitæ, qui mihi per Chriſtum datus eſt, liberauit me à maledicto legis. Lex hæc ſpiritus veterem hominem in me extinxit, in quo homine lex illa vetus vigebat maledictione ſua: illi itaq́ legi mortuus ſum per legem ſpiritus vitæ in corde meo inſcriptam; itaque iam non viuo legi, ſed viuo Deo, qui in me eſt per Chriſtum Filium ſuum, & Spiritum ſanctum in me viuentem. factus ſum Chriſti mortis particeps in cruce, quod ad veterem hominem pertinet: ideoq́ iam non ego viuo, ille ego, qui antea fueram homo vetus, ſed viuit in me Chriſtus, ille nouus Adã, qui reſurrectionis vitæq́ ſuæ virtutem & efficientiam mihi communicauit, & quamuis in carne adhuc viuam, viuo tamen nõ in ſeruitute legis Moſaicæ, ſed in fide quæ reuelanda erat Filij Dei, qui dilexit me, & dedit ſemetipſum pro me.*

IN CAP. III.

1 O inſenſati Galatæ.] *O Galatæ, qui iam nuper ſapiebatis, cùm veritatem Chriſti credentes experiremini virtutem illam magnam quæ apud vos oſtenſa eſt: nunc verò imminuti eſtis mente ac iudicio, veluti faſcinati à præſtigatoribus quibuſdam, qui vobis aliquid afferre erroris ſtudent, & per præſtigias perſuadere quod minimè verum eſt.* Ante quorum oculos.] *Namque iam vobis propoſitus ac depictus fuerat Chriſtus ipſe per Euangelium meum, adeò apertè, vt ipſum ante oculos, non tantùm pictura, ſed virtute & veritatis notitia obtueremini, illiusq́ crucifixi virtutem in Eccleſia veſtra experti fueritis. fuit hoc in Euangelio vobis præſcriptum miniſterio meo, fuit virtute cõfirmatum: ipſam ſiquidem aliqui ex vobis virtutem paſsionis illius ex Dei dono exceperunt & agnouerunt, & virtutem etiam reſurrectionis per Spiritum ſanctificationis. id autem cùm acceperitis, cuius rei efficientia accepiſtis? Euangelij auditi ex me & fide à vobis excepti, an operum legis quam vos non obſeruabatis, ſed neque didiceratis quidem tunc? namque ab Euangelio initium diſciplinæ & cognitionis vobis factum eſt.*

& ipſi peccatores: nunquid
Chriſtus peccati miniſter eſt?
Abſit. 18 Si enim quę deſtruxi,
iterum hæc ædifico: præuaricatorem me conſtituo. 19 Ego
enim per legem legi mortuus
ſum, vt Deo viuam: Chriſto
cõfixus ſum cruci. 20 Viuo autem, iam non ego: viuit verò
in me Chriſtus. Quod autem
nunc viuo in carne: in fide viuo filij Dei, qui dilexit me, &
tradidit ſemetipſum pro me.
21 Non abiicio gratiam Dei. Si
enim per legem iuſtitia, ergo
gratis Chriſtus mortuus eſt.

CAP. III.

O 1 Inſenſati Galatæ, quis A
vos faſcinauit nõ a obe- a credere 6 MS. Hier. Q. n.
dire veritati, ante quorũ oculos

2.3 Spiritum

los Ieſus Chriſtus proſcriptus
eſt, in vobis crucifixus? [2] Hoc
ſolum à vobis volo diſcere, Ex
operibus legis Spiritum acce-
piſtis, an ex auditu fidei? [3] Sic
ſtulti eſtis, vt cùm ſpiritu cœ-
peritis, nunc carne conſum-
memini? [4] Tanta paſſi eſtis ſi-
ne cauſa? ſi tamen ſine cauſa.
[5] Qui ergo tribuit vobis Spi-
ritum, & operatur virtutes in
vobis ex operibus legis, an ex
auditu fidei? [6] Sicut*, Abraham
credidit Deo, & reputatum eſt
illi ad iuſtitiam. [7] ᵃCognoſcite
ergo quia qui ex fide ſunt, ij
ſunt filij Abrahæ. [8] Prouidens
autem ſcriptura quia ex fide
B iuſtificat Gētes Deus, prænun-
tiauit Abrahæ, Quia benedi-
centur in te omnes gētes: [9] Igi-
tur qui ex fide ſunt, benedicē-
tur cum fideli Abrahā. [10] Qui-
cūque enim ex operibus legis
ſunt: ſub maledicto ſunt. Scri-
ptum eſt enim: Maledictus
omnis qui non permanſerit
in omnibus, quæ ſcripta ſunt
in

*ſcriptum eſt MS q. *Geneſ. 15, 6. Rom. 4, 3, 18. Iacob. 2, 23.* ᵃ cognoſcitis 4 MS. Hier. Q. n.

Geneſ. 12, 3. 22, 85. 26, 4. Eccleſ. 44, 20

Deut. 27, 26. Abac. 2, 4.

2. 3 Spiritum accepiſtis.] *Spiritus ſanctus datus eſt vobis ex lege quam obſeruabatis, an ex fide Chriſti quæ vobis prædicata eſt? in quē cùm crederetis, ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, cuius efficientia aucta eſt in vobis fides, atque hoc pacto teſtati eſtis Chriſtum eſſe veritatem. itaque antè cognouiſtis virtutem fidei Chriſti, quàm legem Moſis audiretis; antè tenuiſtis finem ipſum & perfectionē quàm elementa illa legalia, Iſraëlis populo tradita ad eruditionem vſque ad tēpus, cognouiſſetis. itáne ergo amentes eſtis, vt cùm ſpiritu inceperitis Eccleſiæ veſtræ fundamenta iacere, nunc velitis eam conſummare ceremoniis & obſeruationibus legalibus, quæ ad carnis exercitationem externam atque ad quandam obſeruantiam & ſignificationem potius, quàm ad internam animi perfectionem & mutationem pertinent.*

4 Tanta paſſi eſtis.] *Vos qui ſpiritu inceperatis, pertuliſtis vos tam indignis modis circumduci & agi ab iſtis pſeudoapoſtolis, idq́ue ſine vllo vel fructu vel commodo. & tamen vtinam tantùm hoc vobis acciderit, vt ſine commodo vllo paſſi fueritis, & non etiam cum maximo damno, incommodo ac detrimento.*

6 Sicut Abraham.] *Diuinæ efficientiæ ratio conſtans ſibi promiſſisq́ue eſt: vos accepiſtis Spiritum iuſtificationis ex fide Chriſti, nam ſic dat Deus Spiritum hunc eodem pacto quo promiſit. Promiſit autem Abraham ſe daturum iuſtitiam, quia credidit Abraham Deo; & hoc ipſum quod credidit Deo, reputatum eſt illi ad iuſtitiam eo tempore dandam, quo Chriſtus illam credentibus omnibus, ſalutis negotio procurato & confecto, imperiturus erat; ita vos*

7 *non poſſe iuſtificari dicunt iſti, niſi filij Abrahæ ſitis: cognoſcite ergo, &c.*

8 Omnes gentes,] *tam circunciſæ quàm incircunciſæ, quæ tua poſteritas erunt credentes, vt tu credens pater multarum gentium poſitus es.*

10 Quicunque.] *Quotquot nihil aliud habent quo ſe iuſtos eſſe dicant niſi legis opera, nondum ſunt iuſti, imò ſub maledicto ſunt, quia non præſtant omnem legem; & ſi præſtarent, tamen nō permanerent conſtantes, &c. vtrumque genus excludunt verba illa, Permanſerit. &, In omnibus.*

Hæc qua… dicit reputat… vel impu… justitiæ … veteris te… accipiend… de justitia… inhærent… eu sensu … idem au… de impu… onis sign… tione ut … Tvarg Ser… endum a… tratur i…

commentariis ad Vs. 2. Ps. 31. illis verbis. Homo quidem, tam in, quod agit, quam quod etc.

in libro legis, vt faciat ea.
[11]Quoniam autem in lege ne-
mo iuſtificatur apud Deum,
manifeſtum eſt: quia iuſtus ex *Rom.1,17.*
fide"viuit'. [12]Lex autem nõ eſt "viuet 3 MS. R. *Hier.* G.S.
ex fide: ſed Qui fecerit ea, vi- *Leuit.18,5.*
uet in illis. [13]Chriſtus nos re- *Deut.21,28.*
demit de maledicto legis, fa-
ctus pro nobis maledictum
(quia ſcriptũ eſt: Maledictus
omnis qui pẽdet in ligno) [14]vt
in Gẽtibus benedictio Abra-
hæ fieret in Chriſto Ieſu: vt
pollicitationem Spiritus acci-
piamus per fidẽ. [15]Fratres (ſe-
cundum hominem dico) ta- C *Heb.9,17.*
men hominis cõfirmatum te-
ſtamentum nemo ſpernit, aut
ſuperordinat. [16]Abrahæ dictę
ſunt promiſſiones: & ſemini
eius. Non dicit, Et ſeminibus,
quaſi in multis: ſed quaſi in
vno, Et ſemini tuo qui eſt
Chriſtus. [17]Hoc autem dico,
teſtamentum confirmatum à
Deo: quæ poſt quadringentos
& tri-

11 Quia iuſtus ex fide viuit.] *Si quis dicebatur & erat iuſtus eo tempore quo lex obſeruabatur, non ideò iuſtus eſt quòd legem obſeruet, cùm potius, ſi illa conditio æſtimetur, ſub maledicto ſit, ſed ideò quod ſanctitatẽ & magnitudinem legis cognoſcens, & ſuam infirmitudinem atque imperfectionem agnoſcens, innititur fide in eum qui mittendus indicatur in lege, cuius virtute effectum iri credit & ſperat vt ipſe coram Deo iuſtificetur: nam Chriſtus nos redemit, &c. ideoq́; per ipſos Prophetas, qui legem obſeruarunt, pronuntiata eſt ſententia illa Dei,* IVSTVS *ex fide viuit.*

15 Secundum hominem.] *Exẽplo fœderis & pactionis certo cõſilio inter homines cõfectæ.* Confirmatũ teſtamentum.] *Pactionẽ quæ legitima dicatur, certamq́; probet authoritatẽ.* Nemo ſpernit, aut ſuperordinat.] *Humana pacta legitimè inita ſancta ſunt, ita vt præter apertam declarationem contrahentium vel conſenſionem nemo abrogare poßit, aut aliqua re adiecta, ſupplere: Deus cum Abrahamo pepigit & cum ſemine illius: ergo neque abrogare poteſt lex pactum, neq; aliquid adiicere pacto, quo pactum diminutum fuiſſe videatur.*

16 Quaſi in multis.] *Conſulto vſurpauit Deus nomen ſeminis, quod ſingulariter, vt collectiuum, vſurpari ſolet; vt oſtenderet benedictionem illam ad omnem poſteritatem Abrahæ in vnum coniunctam pertinere. illum vnum Deus intellexit Chriſtum, nam ille eſt ſemen illud in quo benedicendæ erant gentes omnes terræ, tanquam membra corporis coniuncta & compacta capiti ſuo. hic eſt de quo ſcriptũ eſt: Vnum vocaui eum, & benedixi ei. itaque benedictio Abrahæ nõ eſt data, ſed benedictionis promißio facta eſt illi à Deo vnico, gratis, ante legis promulgationem: benedictionis, inquam, dandæ & exhibendæ omnibus gentibus terræ, atque adeò ipſi etiam Abrahæ in ſemine vnico ipſius Abrahæ.* 17 Hoc autem dico.] *Oratio mea eò tendit, vt demonſtrem teſtamentum & pactum hoc à Deo tranſactum & confirmatum, in quo duo tantùm perſonæ nominantur, promittens Deus, & is in quo promiſſa præſtanda ſunt, qui eſt Chriſtus ſemen Abrahæ; neque alterius mentio fit quàm promißionis, & temporis in quo præſtanda eſt promißio; hoc eſt, cùm ſemen illud extiterit. hoc, inquam, pactum, lex, quæ tanto tempore pòſt eſt lata, non irritum fecit; ita vt iam promißio otioſa redderetur, & fides promißionis*

miſſionis non exigeretur: hoc enim argueretur Deus conſilij & propoſiti ſui mutator inconſtans, quod impium eſt cogitare; vel miniſter aliquis, qualis Moſes fuit, abrogator diuini pacti diceretur, quod fieri non poteſt. itaque lex ipſa, neque abrogauit promiſſum, neq; præſtitit; quia promiſſum non indicabatur præſtandum per legem, ſed per Chriſtum.

& triginta annos facta eſt lex, non irritum facit ad euacuandam promiſſionem. [18] Nam ſi ex lege hæreditas, iam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donauit Deus. [19] Quid igitur lex? Propter "tráſgreſſiones' poſita eſt, donec veniret ſemen cui promiſerat: ordinata per Angelos in manu mediatoris. [20] Mediator autem vnius non eſt: Deus D autem vnus eſt. [21] Lex ergo aduerſus promiſſa Dei? Abſit. Si enim data eſſet lex quę "poſſet' viuificare: verè ex lege eſſet iuſtitia. [22] Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccato: vt promiſsio

a tranſgreſſioné MS. S.

a poſſit 3 MS.

Rom. 3, 9.

18 Nam ſi ex lege.] *Nam ſi per legem efficimur filij Dei & hæredes regni, iam non fit hoc per ſemen promiſſum; ſed Abrahæ Deus gratis donauit ius hæreditatis huius, non per legem, nulla enim mentio fit legis in pactione, ſed per ſemen promiſſum.*

19 Propter tranſgreſſionem.] *Addita eſt lex, non ad implendum promiſſum, ſed ad oſtẽdendam indigentiam humanam, quæ nullo pacto expleri poſſet, niſi Dei illo beneficio promiſſo: nam cùm lex oſtenderet homini tranſgreſſionem ſui, & ex conſequenti maledictionem perpetuò indicaret ac repeteret, ſignificabat credendum eſſe promiſſum & exſpectãdum ſemen illud liberaturum nos à maledicto legis. ita cùm in promiſſione dictum eſſet, Benedicentur omnes familiæ terræ; declarabat illas non eſſe in benedictione, ſed in maledictione. Hoc ipſum lex ipſa magis adeò declarauit; quia oſtẽdit apertè peccatum & obligationem, & addidit, Maledictus omnis qui non permãſerit, &c.* Ordinata per Angelos.] *Illa lex non fuit immediatè lata à Deo populo ipſi, ſed fuit in ordinem & ſeriem redacta, atque adeò deſcriptæ partim, partim dictata per Angelos, & miſſa ad populum vt abſentem ſiue remotum à Deo; idq; per manum mediatoris & miniſtri Moſis, qui fuit internuntius inter Deum & populum, non autem ita immediatè inter Deum quin ab Angelis proximè acceperit; ſunt igitur quatuor ad minimum perſonæ in illo miniſterio, Deus, Angelus, mediator ſiue interpres, & populus. nam mediator ſiue interpres non eſt vnius; is enim interpres vel mediator dicitur, qui vel iis interpretatur quorum voces diuerſæ ſunt, vel mandata abſentium ad abſentes fert & refert. Sed promiſſio facta eſt ab vno Deo ad vnum Abrahamum gratis promittente per ſeipſum ſine intermedio homine, & præſtanda erat ab ipſo vno Deo ipſi Abrahamo in ſemine ſuo, cum aliis fidelibus coniuncto. ita vt qui dixit, In te benedicentur vniuerſæ cognationes terræ; cùm veniret ſemen illud in quo benedicendæ erant, diceret: Benedico in te omnes cognationes terræ; hoc eſt, fideles omnes cum fideli Abraham in ſemine illius collectos & coniunctos. itaque ordo, ſeries, ratio & apparatus legis promulgatæ, docet apertè non eſſe legem de qua agitur in ratione promiſſi. promiſſum verò conſtare debet, & lex non poteſt eſſe aduerſus promiſſa.*

22 Sed concluſit ſcriptura.] *Scriptura illa legis datæ eò pertinuit, vt omnes alligatos peccato argueret.*

miſſio ex fide Ieſu Chriſti da-
retur credentibus. [23] Prius au-
tem quàm veniret fides: ſub
lege cuſtodiebamur concluſi,
in eam fidem quæ reuelanda
erat. [24] Itaque lex, pædagogus
noſter fuit in Chriſto: vt ex fi-
de iuſtificemur. [25] At vbi ve-
nit fides: iam non ſumus ſub
pædagogo. [26] Omnes enim fi-
lij Dei eſtis per fidem in Chri-
ſto Ieſu. [27] Quicunque enim in Rom. 6, 3.
Chriſto baptizati eſtis: Chri-
ſtum induiſtis. [28] Non eſt Iu-
dæus neque Græcus, non eſt
ſeruus, neq. liber, non eſt maſ-
culus, neque femina. Omnes
enim vos vnum eſtis in Chri-
ſto Ieſu. [29] Si autem vos Chri-
ſti: ergo ſemen Abrahæ eſtis,
ſecũdũ promiſſionẽ hæredes.

CAP. IIII.

Dico [1] autem, quãto tem- A
pore hęres paruulus eſt,
nihil differt à ſeruo, cùm ſit
dominus omnium, [2] ſed ſub
tutoribus & actoribus eſt vſ-
que ad præfinitum tempus à
patre: [3] ita & nos, cùm eſſemus
paruuli, ſub elementis mundi
eramus

23 Prius autem quàm veniret fides.] *Ea fides reuelanda erat, qua creditur ſecundum potentiam virtutis Dei.*

28 In Chriſto Ieſu.] *In Ieſu vncto Dei, vt in capite veſtro, cuius efficientia eſtis coniuncti & compacti in corpus vnum, corpus vnctũ Spiritu promiſſionis ſancto.*

29 Ergo ſemen Abrahæ eſtis.] *Namque Abrahæ fidelis & credentis ſemen vnicum erat id quod promiſſum fuit per gratiam, non id quod ex communi naturæ exemplo editum eſt. eſt autem ſemen hoc Chriſtus, cuius figuram & imaginem Iſaac tulit. & vt Iſaac hæreditatis terrenæ vnicus hæres. ſic Chriſtus cæleſtis hæreditatis vnicus hæres per promiſſionem eſt inſtitutus. & in Chriſto fideles omnes cum fideli Abraham, qui ſunt membra Chriſti.*

IN CAP. IIII.

1 Dico autem.] *Redeo ad illud quod dixeram de pædagogo ſub alia etiam ratione tutoris & procuratoris. atque de iis qui ſub lege ſunt loquor, qui quamquam hæredes ſint promiſſionis, vtpote poſteritas Abrahæ, & patris Abrahæ veſtigiis inſiſtant, fidemq́ habeant Dei promiſſis: tamen interim, dum non mitteretur ille per quem & in quo hæreditas adeũda erat, cuſtodiebantur ſub lege tanquam ſub tutore & curatore. itaque tutor à patre conſtituitur ad tempus, & non ideò patris mutatur voluntas de hæreditate filij. imò ipſa tutelæ ratio declarat filium fore aliquando hæreditatis integrum dominum vſu & fructu atque iure teſtamenti certo.*

3 Cùm eſſemus paruuli] *Nos Iſraëlitæ, quamdiu pueritiæ illud tempus peragebamus, erudiebamur & exercitabamur rudimentis quibuſdam exterioribus, quæ longè adumbrabant actiones alias, quibus vacaturi eſſemus cùm ad plenam ætatem atque adeò ad hæreditatis poſſeſſionem perueniremus, & tamen tunc ſeruiebamus: grauè enim erat illud onus & ſeruitutem referebat.*

4 Factum

eramus ſeruientes. 4 At vbi ve-
nit plenitudo temporis, miſit
Deus Filium ſuum factum ex
muliere, factum ſub lege. 5 vt
eos qui ſub lege erant, redime-
ret, vt adoptionem filiorum
reciperemus. 6 Quoniam au-
tem eſtis filij*: miſit Deus ſpi-
ritum Filij ſui in corda veſtra
clamantem: Abba, Pater. 7 ita-
que iam non eſt ſeruus, ſed fi-
lius. Quòd ſi filius: & hæres
per Deum. 8 Sed tunc quidem
ignorantes Deum, iis qui na-
tura non ſunt dij, ſeruiebatis.
B 9 Nunc autem cùm cognoue-
ritis Deum, imò cogniti ſitis
à Deo: quomodo conuertimi-
ni iterum ad infirma & egena
elementa,

*Dei MS. Hier.

4 Factum ex muliere.] *Filium, quem apud ſe habebat, hominem factum ex muliere virgine matre, non ex homine patre, emiſit.*

Factum ſub lege.] *Vtpote in lege ipſa promiſſum & ſæpiſſime ſignificatum; quippe quo ij etiam egerent qui ſub lege erant; & vt obediret Patri etiam hoc nomine, atque ita redimeret eos qui ſub lege erant, ab illa tutela, procuratione, & pædagogia, & adoptionem filiorum reciperemus per eum re ipſa & veritate, quod ſe Filius Dei dederet iis qui erant ſub lege, & illos ſibi adiungeret & coaptaret in membra corporis ſui.*

6 Quoniam autem eſtis filij.] *Vos etiam qui ex Gentibus facti eſtis filij Dei, non in lege filij facti eſtis, ſed cùm eſſetis Gentes & ſerui, pertinentes quidem ad promiſſionem illā Abrahæ, ſed in propoſito Dei, non autem in fide veſtra: eratis enim ſine fide, & ſeruiebatis ſeruitutem inutiliſſimam & grauiſſimam etiā, colentes deos qui nihil erant; poſtquam venit plenitudo temporum, & miſit Deus Filium ſuum, in quo familiæ omnes terræ benedicendæ erant, cùm audiretis Euangelium ſalutis veſtræ, credidiſtis, & credentes ſignati eſtis Spiritu adoptionis ſancto, in quo clamatis Patrē Deum, ſicut & clamamus nos qui ex lege ſumus redempti itaque eodem Spiritu Filij Dei & nos & vos conſtituti filij, nos hæredes iam declarati, & hæreditatis notitiam aliquam habentes, & promiſſionem atque hæreditatem exſpectantes, vos hæredes ſignificati, ſed neque habentes notitiam neque fidem hæreditatis futuræ, ideoq́; vos ſerui nati, & educati ſerui, qui nihil præter ſeruitutis conditionem cognoſceretis, atque eius miſerrimæ ac turpiſſimæ, vtpote vanorum deorum cultum; nos verò ſeruitutem honeſtam ſeruientes, cultum vnius Dei, quanquam non ſpiritualem cultum, huic re comparandum quem nunc liberi & hæredes facti exercemus.* 7 Iam non eſt ſeruus.] *Ille qui Gentilis natus educatusq́; eſt, & ſeruus erat, poſtquam accepit Spiritum Filij in cor ſuum miſſum, Patrē ſuum Deum vocat.* Heres per Deum] *per Chriſtum.* 8 Sed tunc quidem.] *Diſcrimen ſeruitutis veſtræ & noſtræ prioris hoc eſt, quòd vos neq; cognoſcebatis Deum in vobis neq; extra vos; hoc eſt neq; per Spiritum ſanctum, neq; per doctrinam fidei rectè inſtitutam, & ſeruiebatis tamen inutiliſſimam ſeruitutem. & prima ſcelerū cauſa mortalibus ægris Naturā neſcire Deū.* 9 Cùm cognoueritis Deum] *Patrem veſtrum, quem cognouiſtis per Spiritum ſanctum adoptionis, quo vos adoptauit & cognouit, filiosq́; appellauit Deus; & cognoueritis quæ ſit conditio liberorum iam collocatorum in domo & hæreditate patris, & quemadmodū colatur Deus in Spiritu & veritate ab iis qui admiſſi ſunt ad hæreditatē per Spiritum ſanctum; vultis redire ad illum colendum illis egenis elementis & infirmis, quibus ij qui ſub lege erant, ſeruiebant.*

10 Dies obſeruatis.] *Hæc atque huiuſmodi ſunt illa egena & infirma elementa ex lege Moſis petita.*

12 Eſtote ſicut ego.] *Amate me vt ego vos amo; adeſte animo mihi, toto enim vobis animo adſum.*

14 Et tentationem meam.] *Et illud experimentum conſtantiæ in tantis vexationibus, quibus exercebar, intellexiſtis, ex magna virtute Dei in carnis meæ infirmitudine ſeſe oſtẽdentis & probantis eſſe; ideoq́; me excepiſtis ſtudioſiſſimè & amantiſſimè, adeò vt vos beatos exiſtimaretis miniſterio meo.*

elementa, quibus denuo ſer-
uire vultis? 10 Dies obſeruatis,
& menſes, & tempora, & an-
nos. 11 Timeo vos, ne fortè ſi-
ne cauſa laborauerim in vo-
bis. 12 Eſtote ſicut ego, quia
& ego ſicut vos: fratres, obſe-
cro vos, Nihil me læſiſtis.
13 Scitis autem quia per infir-
mitatem carniş euangelizaui
vobis iampridem, 14 & tenta-
tionem vestram in carne mea — *meam R. C. Textus conſonat MS. & Hier.*
non ſpreuiſtis, neq. reſpuiſtis, ſed ſicut angelum Dei excepi-
ſtis me, ſicut Chriſtum Ieſum. 15 Vbi eſt ergo beatitudo ve-
ſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis quia ſi fieri poſ-
ſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi. 16 Ergo inimi-
cus vobis factus ſum verum dicens vobis? 17 Æmulantur vos C

17 Æmulantur vos.] *Ambiunt vos iſti qui ſe miniſtros iactant, & amorem veſtri oſtendunt, ſed non bene; non enim veſtri ſed ſui cauſa vos cupiunt, & ideò excludere volunt vos ab amore noſtro, vt à nobis reiecti illos ametis ac depereatis.*

18 Bonum autem æmulamini.] *Atqui illud eſt pulcherrimum amoris & ſtudij genus, amare ſemper eum quem bona cauſa amaueritis, & non ſolùm cùm apud vos ſum.*

19 Donec formetur Chriſtus in vobis.] *In quibus illum formari impedire conantur iſti veſtri zelotypi.*

21 Vultis eſſe.] *Studioſè appetitis vltroq́; cupitis in ſeruitutem redigi: ex ipſis legis libris diſcere & cognoſcere oportuerat duas eſſe hominum conditiones, liberam & ſeruilem; hanc ferendam dum illam habere non contingit, optandam tamen, & vbi contigerit, nullo pacto mutandam.*

non bene: ſed excludere vos
volunt, vt illos æmulemini.
18 Bonum autem æmulamini
in bono ſemper: & non tantũ
cùm præſens ſum apud vos.
19 Filioli mei, quos iterũ par-
turio, donec formetur Chri-
ſtus in vobis. 20 Vellem autem
eſſe apud vos modò, & muta-
re vocem meam: quoniã con-
fundor in vobis. 21 Dicite mi-
hi qui ſub lege vultis eſſe, le-
gem non legiſtis? 22 Scriptum
eſt enim quoniã Abrahã duos
filios habuit: vnum de ancilla, — *Geneſ. 16, 15.*

23 Secun- & vnum

Geneſ. 21,2. & vnum de libera. 23 Sed qui
de ancilla, ſecundum carnem
natus eſt: qui autem de libera,
per repromiſsionem. 24 quæ
D ſunt per allegoriam dicta. Hęc
enim ſunt duo teſtamenta.
a in o. Vnum quidem "à" monte Si-
na, in ſeruitutem generãs: quę
eſt Agar, 25 (Sina enim, mons
eſt in Arabia: qui coniunctus
eſt ei, quæ nunc eſt Ieruſalem)
& ſeruit cum filiis ſuis. 26 Illa
autem quæ ſurſum eſt Ieruſa-
lem, libera eſt: quæ eſt mater
noſtra. 27 Scriptum eſt enim:
Iſaiæ 54,1. Lætare ſterilis, quæ non paris:
erumpe & clama, quæ nõ par-
turis: quia multi filij deſertæ,
magis

23 Secundum carnem.] *Conſueto naſcendi modo. Iudæi ex Abraham ſecundum carnẽ filij, dũ legis externæ ſeruituti ceremoniarũ, & c. tantùm nituntur, & non credunt in Chriſtum; his lex non eſt pædagogus, ſed mater, eaq; ancilla, cuius conditione illi in ſeruitute viuunt. lex in Arabia lata eſt, non in regione promiſſa; atqui Arabia ipſa ſeruituti addicta eſt; & lex cum filiis ſuis ſeruit.*

Per repromiſſionem.] *Cùm Abrahæ corpus emortuum eſſet, & Sara etiã ſterilis & emortuo iam vtero, tamen quia credidit Deo, habuit filium promiſſum, in quo poſteritatis & ſeminis nomen accepit Abraham: In Iſaac, inquit Deus, vocabitur tibi ſemen. ita & quicunque promiſsis diuinis nituntur, hi Abrahæ fidem ſequuti, nomẽ etiam filiorũ obtinent, & tandem etiam hæreditatẽ ex promittentis gratia, ineũt.*

24 Quę ſunt per allegoriam dicta.] *Quæ quamquam iuxta hiſtoriæ rationem vera ſunt, aliud tamen præterea ſignificant, & adumbrant arcanum magis reconditum, quod vobis exponam.* Sunt duo teſtamenta.] *Significant & adumbrant duæ illæ matres duo teſtamẽta, vetus ac nouum, adumbrant autẽ typicè.* In ſeruitutem generans.] *Vt Agar ſuã prolẽ in ſeruitutẽ genuit; ita lex, quæ filios ſuos in ſeruitute genuerat, nutrit & educat; lex, inquã, illa quæ in Sina fuit lata.* 25 Sina enim mõs eſt in Arabia.] *extra promiſſæ terræ fines.* Qui coniunctus eſt ei.] *Opponitur ordine ciuitati Ieruſalem, quæ ex altero latere in acie reſpondet, atq; eandem ſeriem ſeruat Sina cum filiis ſuis ſeruientibus, quam ſeruat rurſus Ieruſalem recens cum filiis ſuis liberis: vt enim quanto tempore Iſraëlitæ fuerunt in Arabia, non potiti ſunt libertate regni, donec venirẽt in terram promiſſam, cuius præcipua regia ciuitas erat Ieruſalem; in qua qui nati ſunt, liberi & poſſeſſores erant terrenorum promiſſorum: ita etiam ij qui legis filij ſunt illius veteris, neque ab illa diſiunguntur vt Chriſtum recipiãt, in ſeruitute verſantur non in hæreditate. at verò qui huius poſterioris pactionis filij ſunt, iam illi ſunt in Ieruſalem illa altera à Prophetis ſignificata, quæ nunc iam exſtitit per Chriſtum ſublimata, & libera eſt, & eſt mater noſtra, & nos liberos in acie collocat.* 26 Surſum eſt Ieruſalem.] *Excelſa & ſuperior, præſtantior atque adeò ſublimior facta iam à Deo, in eumq; ſtatum deducta qui à Prophetis fuerat decantatus.* Mater noſtra:] *non ſolùm Iudæorum, vt erat olim Ieruſalem cùm inferior eſſet, ſed Gentium: atque ita quadrat cum prædictionibus Propheticis.*

27 Multi filij deſertæ.] *Huius noui Teſtamenti, quod antequam Chriſtus veniret, deſertum erat, ac nec apparebat quidem, plures iam filij ſunt: longè, inquam, plures quàm veteris Teſtamenti, quod Prophetarum tempore virum habuit Deum authorem & vindicem: habet enim toto terrarum orbe conſtitutas Eccleſias.*

28 Secundum

magis quàm eius quæ habet
virum. 28 Nos autem fratres Rom. 9, 8.
ſecundum Iſaac promiſsionis
filij ſumus. 29 Sed quomodo
tunc is qui ſecundum carnem
natus fuerat, perſequebatur
eum qui ſecundum ſpiritum:
ita & nunc. 30 Sed quid dicit
ſcriptura? Eiice ancillam & fi- Geneſ 21, 10.
lium eius. nõ enim hæres erit
filius ancillæ cum filio liberæ.
31 Itaque fratres, nõ ſumus an-
cillæ filij, ſed liberæ: qua liber-
tate Chriſtus nos liberauit.

28 Secundum Iſaac.] *Ieruſalem illa, quæ nunc exſtat ſublimis, mater noſtra eſt: vt Sara fuit Iſaaci mater ſecundum promiſsionem, ſic nos ſumus filij nouæ pactionis ex promiſsione doni Dei mundo iam nunc collati.*

29 Secundum carnem.] *Ordinario naſcẽdi modo ſecundum naturam.*

Secundum ſpiritum.] *Ex virtute & efficientia Dei promittentis; ipſius, inquam, Spiritus qui promiſerat.*

Ita & nunc.] *Ita ſynagoga nunc perſequitur Eccleſiam Chriſti, & eam vel omnino abiicere, vel in ſeruitutem ſuæ ſimilem redigere ſtudet.*

30 Cum filio liberæ.] *Ita etiam in hæreditate regni cæleſtis ij qui Chriſtum ſimul & legalem ſeruitutem retinere ſtudent. oportet igitur eos qui liberæ filij ſunt, libertatem ſuam & agnoſcere & ſummo in pretio habere atq; tueri; qua libertate Chriſtus nos liberauit.*

CAP. V.

STate: 1 & nolite iterum iu- A
go ſeruitutis contineri.
2 Ecce ego Paulus dico vobis Act. 15, 1, 2.
quoniam ſi circuncidamini,
Chriſtus vobis nihil proderit.
3 Teſtificor autẽ rurſus omni
homini circuncidenti ſe, quo-
niã debitor eſt vniuerſæ legis
facien-

IN CAP. V.

1 State.] *In illa libertate qua nos & Iudæos & Gentes Chriſtus liberauit, conſiſtite, atque hunc ſtatum tuemini; & ne econuerſo, ſeruitutem vobis imponatis, iugo grauiſsimo & inutili imò potius incommodiſsimo ſubito.*

2 Ecce ego Paulus.] *Ego, qui Iudæus natus ſum, & Iudaiſmum diligenter ſtudioſeq; colui, qui pluſquam iſti propugnator fui legis, qui quid quantumq; legis obſeruatio valeret cognoui, qui Chriſti dono liberatus à ſeruitute illa, apertè edoctus ſum omnia iam illa antiqua quæ futurorum vmbra erant eſſe abolita; & non eſſe digna quæ comparentur vel coniungantur cum Chriſto, adeò vt præſtantiſsima ceremoniarum omnium Iudaicarum, quæ circunciſio eſt, ſi à quocunque accipiatur tanquam neceſſaria, Chriſtus illi nihil proderit. Circunciſio enim Chriſtianæ profeſsionis ſignum Sacramentumq; non eſt, ſed Iudaicæ; ita vt qui circunciditur, ſub veteri pactione & lege ſe eſſe profiteatur eo ipſo quòd circunciſionem ſibi neceſſariam credit, atque eadem ratione obligatur ad omnem legem obſeruandam, tam ſtudio & voluntate quàm opere: id autem præſtare non poteſt; oportet enim Chriſtum exſpectari & excipi ab eo qui legis perfectionem & finem aſſequi ſtudet: namque illius gratia & dono homines à maledicto legis liberantur. illa omnia antiqua vmbra ſunt. Chriſtus illius vmbræ corpus & lux eſt ipſa. non poſſunt ſimul eodemq; loco eſſe vmbra & lumen. igitur*

faciendæ. 4 Euacuati eſtis à
Chriſto,qui in lege iuſtifica-
mini:à gratia excidiſtis. 5 Nos
enim ſpiritu,ex fide,ſpem iu-
ſtitiæ expectamus. 6 Nam in
B Chriſto Ieſu neque circũciſio
aliquid valet,neque pręputiũ:
ſed fides quæ per charitatem
operatur. 7 Currebatis bene:
quis vos impediuit veritati
non obedire? 8 Perſuaſio*,non
eſt ex eo qui vocat vos. 9 Mo-
dicum fermẽtum totam maſ-
ſam corrumpit. 10 Ego confido
in vobis in Domino,quòd ni-
hil aliud ſapietis: qui autem
conturbat vos, portabit iudi-
cium,quicunq. eſt ille. 11 Ego
autẽ fratres,ſi circunciſionem
adhuc prædico : quid adhuc
perſecutionem patior? Ergo
euacuatum eſt ſcandalum
crucis. 12 Vtinam & abſcin-
dantur qui vos conturbant.
13 Vos

*Nemini conſenſeritis O. Q. II.
*hæc MS. G.
*veſtra, Hier. S.
1 Cor. 5,6.

4 Euacuati eſtis à Chriſto.] *Eo ipſo quòd iuſtificari vultis legis Moſaicæ obſeruatione, & cultu ceremoniarum & traditionum, atq; huiuſmodi cæteris, vmbrã amplectimini, & Chriſtum è vobis ipſis excluditis; & ſi lege, vt vos vultis & putatis, iuſtificamini; ergo gratiã non admittitis; hoc eſt, nõ vultis iuſti eſſe apud Deũ ex Dei dono, ſed ex veſtra virtute & actione.*

5 Nos enim.] *Nam nos qui rectam Euangelij rationem tenemus ac docemus, non habemus iuſtificationis noſtræ definitionem in opere ceremoniali & carnali, ſed ſperamus iuſtitiam per Spiritum ex fide Ieſu Chriſti nobis donandam, atque hoc eſt quod exſpectamus, qui ad Chriſtum tendimus: atque hæc noſtra doctrina eſt, cuius illa ſumma eſt, Iuſtificationem Chriſtianam in ſpiritu collocari, atq; à Spiritu ſancto effici per Chriſtũ. Quod cùm ita ſit, manifeſtum eſt neque circunciſionem neque præputium, cùm vtrunque in carne ſit, valere aliquid in hac iuſtificatione Chriſtiana, ſed fidem illam viuam diuinam, quæ per charitatem operatur. Magnum myſterium.*

7 Currebatis.] *In hac diſciplina & ſpe pulchrè currebatis, recta via, plana, & ad certum ſcopum.*

8 Perſuaſio.] *Hæc perſuaſio hærendi in curſu, vel regrediendi, non eſt ex Deo, qui vos vocat ad iuſtificationis ſuæ donum admirabile: namque ille omnino vos vult expeditos currere & tendere ea via quæ vobis eſt præſcripta. quidquid impedimenti adieceritis, vel non curretis, vel non ſic curretis vt comprehendatis. puros enim ac ſynceros ab huiuſmodi perſuaſionibus vos vocauit Deus, modicum verò fermentum totam maſſam fermentat: voluit autem Deus in Gentium iuſtificatione oſtendere, Iuſtificationem ſuam non ex lege, ſed ex promiſſione gratiaq; ſua proficiſci. ſi vos iſtud agitis, aliud ſapitis quàm quod Deus vult.*

11 Ego autem.] *Itaque nihil omnino neque vnam partem Moſaicæ legis, illius quæ ceremonias continet, imò neque illam quæ maximè celebris eſt, ſeruandam aut neceſſariam dico, nempe circunciſionem; nam ſi ego adhuc vel neceſſariam vel oportunam prædicarem, non cogerer ferre iſtam inuidiam & vexationem Iudæorum, non dicerer ponere offendiculum Iudæis prædicanda Chriſti cruce, cuius virtute ſalutem hominibus afferri aſſeuero.*

12 Qui vos conturbant.] *Qui depellunt vos è ſtatu illo cognitionis veritatis, in quo quietè conſiſtebatis, & adigunt ad inquietudinem conſcientiæ ex nouis opinionibus contra veritatem.*

13 Vos enim in libertatem.] *Vos qui Gentes eratis, à legis cæremoniis liberi & immunes, vocati eſtis in illa eadem libertate in libertatem ſpiritus, quam vobis Deus præſtiturus eſt per Chriſtum: inſiſtite ergo eam viam per quam vocati eſtis, immunes ab illis legis obſeruationibus quæ ceremonias continent. tantùm ea præcepta legis ſeruate, quæ non ſunt propriè & ſolūmodo Iudæis data, ſed pertinent ad omnes homines quotquot communi ſenſu non carēt. ea ſunt præcepta charitatis exercitationem & vſum ſpectantia, quæ omnibus hominibus ex rationis vi nota eſſe oportet; & Iſraëlitis præterea in tabulis fuere exarata. ea ſi non omnes ſingillatim teneant, at vnum maximum, quo omnia illa concluduntur, tenere debēt:* DILIGES *proximum tuum ſicut te ipſum. ab hoc præcepto immunes nullos homines Deus eſſe vult. longè igitur minus decet eos qui Chriſti diſciplinam Euangelicamq; profitentur, prætextu libertatis charitatem violare, imò hanc generoſam ſeruitutem & regiam planè atq; magnificam vltrò ſtudioſeq; eos ſubire oportet, vt alij aliis ſeruiant, atque ita nulla cōtentio, nulla inuidia, nulla contemptio in vobis erunt, quæ vitia turpiſſimam conſtituunt ſeruitutem.*

16 Spiritu ambulate.] *Quamuis caro in vobis concupiſcat aduerſus ſpiritum, tamen & ſpiritus etiam concupiſcit aduerſus carnem: ergo digniſſimam partem ſecuti, exercete ea quæ ſpiritus cupit, & ne perficiatis deſideria carnis.*

18 Quod ſi Spiritu ducimini.] *Myſterium magnum hîc eſt.*

[13] Vos enim in libertatem vo-
cati eſtis fratres: tantùm ne li-
bertatem in occaſionem detis
carnis, ſed per charitatem* ſer- *ſpiritus MS.
uite inuicem. [14] Omnis enim
lex in vno ſermone impletur: C
Diliges proximum tuū ſicut *Leuit.19,18. Matt.22,39. Marc.12,31. Rom 13,8. Iacobi 2.8.*
teipſum. [15] Quòd ſi inuicem
mordetis & comeditis: videte
ne ab inuicem conſumamini.
[16] Dico autem: Spiritu ambu- *Rom.13,14.*
late, & deſideria carnis non 1 *Pet.2,11.*
perficietis. [17] Caro enim con-
cupiſcit aduerſus ſpiritū: ſpi-
ritus autem aduerſus carnem.
hæc enim ſibi inuicem aduer-
ſantur: vt non quæcunq. vul-
tis, illa faciatis. [18] Quod ſi ſpi-
ritu ducimini: non eſtis ſub le-
ge. [19] Manifeſta ſunt autem
opera carnis, quæ ſunt, forni-
catio, immunditia, ⌐impudi- ⌐9 MS. *Hier.* G. S.
citia˹, luxuria, [20] idolorum ſer-
uitus, veneficia, inimicitiæ,
contentiones, æmulationes,
iræ, rixæ, diſſenſiones, ſectæ, [21] inuidiæ, homicidia, ebrietates, D
comeſſationes, & his ſimilia. quæ prædico vobis, ſicut præ-
dixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequen-
tur. [22] Fructus autem Spiritus eſt: charitas, gaudium, pax, pa-
tientia, benignitas, bonitas, longanimitas, [23] manſuetudo, fi-
des, modeſtia, cōtinentia, caſti-
tas. Aduerſus huiuſmodi non
eſt

23 Aduerſus huiuſmodi.] *Aduerſus eos qui ſunt huiuſmodi, non eſt illa lex Moſaica; quæ, cùm ab hominibus omnia bona exigat &*
impetrare

impetrare non poſsit propter carnis infirmitatem quam ipſa non aufert, tamen maledicit & accuſat atque condemnat eos. qui ergo huiuſmodi ſunt, non cadunt ſub illã legis maledictionem; vtpote quibus lex non tantum exterius, ſed etiam interius obſeruetur per Spiritus ſancti gratiam ſuggerentis, & in ipſis hos fructus efficientis.

eſt lex. [24]Qui autẽ ſunt Chri-
ſti, carnem ſuam crucifixerũt
cum vitiis & concupiſcentiis.
[25]Si viuimus ſpiritu: ſpiritu &
ambulemus. [26]Nõ efficiamur
inanis gloriæ cupidi, inuicem
prouocãtes, inuicẽ inuidẽtes.

— 1 MS. Hier. G.

26 Non efficiamur.] *Singuli ſeipſos, ita vti diximus, obſeruent & componant in veræ pietatis doctrina & exercitatione, vt ſibi ſeueras & exactas, dulces aliàs charitatis leges imponant; quod verò ad alios attinet, ita aliorum errata corrigere curemus, vt ex eo nullam nobis gloriam comparare ſtudeamus; duris & inuidioſis reprehenſionibus vltrò citroq; contendentes: quis verò modus in hoc officio ſit obſeruandus, paucis accipite: Fratres, &c.*

CAP. VI.

A FRatres, [1]& ſi præoccupa-
tus fuerit homo in aliquo
delicto, vos qui ſpirituales
eſtis, huiuſmodi inſtruite in
ſpiritu lenitatis, conſiderans
teipſum, ne & tu tenteris. [2]Al-
ter alterius onera portate: &
ſic adimplebitis legẽ Chriſti.
[3]Nam ſi quis exiſtimat ſe ali-
quid eſſe, cùm nihil ſit: ipſe ſe
ſeducit. [4]Opus autem ſuum
B probet vnuſquiſque, & ſic in
ſemetipſo tãtum gloriam ha-
bebit:

IN CAP. VI.

1 Fratres.] *Cùm fratres ſimus, omnes aliorũ ſaluti ſumma charitate proſpicere debemus; intelligentes communem Dei gloriæ & humani generis hoſtẽ perpetuò nobis inſidiari, & multos multis modis capere: quis ergo non miſereatur capti & alligati fratris? quis illi non quàm poſsit leniſsimè & maturrimè ferat opem, atq; ita cõſulat, vt cùm liberare & eripere ſatagat, vel non preſsius adſtringat, vel non grauiter lædat. Commodiſsima igitur erit ratio, vt vos, qui ſpirituales eſtis, atque ab Spiritu ſancto authoritatem & gratiam vel miniſterij dona accepiſtis, ex eiuſdem Spiritus lenitate & modeſtia eum qui ab hoſte noſtro fuerit præoccupatus inſtruatis & erigendum curetis.*

2 Alter alterius.] *Non decet vt onus oneri addatis eius qui peccatis aut alio pondere preſſus eſt, ſed vt communẽ infirmitudinẽ iuuetis, & ſuſcipiatis alij aliorum onera, tãquam ſi veſtra eſſent; atq; vt vobis cuperetis opem in ſpiritu mãſuetudinis ferri, ita indigenti feratis opem, & ſic legem quam Chriſtus nobis reliquit, & quam ipſe ſubiit; charitatis, inquã, legem implete.*

3 Nam ſi quis.] *Conſiderare oportere vnumquemque ſeipſum dixi: nam qui ſpiritualis eſt, non hoc à ſe habet, ſed à Deo; qui verò non eſt, & exiſtimat ſe eſſe vel ſpiritualem vel fortẽ, vel aliud aliquid, cùm tamen nihil ſit, ipſe ſuum fallit animum; namque animus conſcius eſt ſibi nihil magnarum illarum virtutum ineſſe. & ſi cuius animus aliquas habet, conſcius eſt illas Deo acceptas referri oportere. ergo videat quis quem & quo modo inſtruat.*

4 Opus autem ſuum.] *Neque verò decet ex externa laude ſe quemquam metiri, ſed videre & inquirere in ſe, animo cõſcientiaq; ſua, qualis ipſius vita ſit, & tunc habebit gloriæ rationem ex ſeipſo, & non ex laude vel ab alio accepta vel captata. itaque qui gloriam quærit ex repre-*

henſione alterius, cùm ipſe nihil ſit, & fallit ſeipſum, & gloriam nullã meritò habet. qui quærit gloriam ex reprehenſione vel examine ſui ipſius, ille poteſt iuſtè laudari, qui in ſeipſum fortis, animoſus, ſeuerus, & cenſor fuerit, ita tamen vt non ſibi ignoſcat neque indulgeat, ſed vt opus ſuum approbet Deo iudici atque cognitori integerrimo, cui omnis virtutis & præſtantiæ gloria accepta referenda eſt; ſingulos enim ſuam ſarcinam ferendam, ſuamq́ perſonam agendam conſiderare & diligenter curare oportet.

bebit: & nõ in altero. [5]Vnuſ- 1 Cor. 3, 8.
quiſq. enim onus ſuum por-
tabit. [6]Communicet autem is
qui catechizatur "verbo', ei [8]verbum ſ Ms. Hier. 6. 8.
qui ſe catechizat, in omnibus
bonis. [7]Nolite errare: Deus
non irridetur. [8]Quæ enim ſe-
minauerit homo: hæc & me-
tet. Quoniam qui ſeminat in
carne ſua: de carne & metet
corruptionem. qui autem ſe-
minat in ſpiritu: de ſpiritu me-
tet vitam æternam. [9]Bonum 1 Theſ. 3, 12.
autem facientes, non deficia- C
mus. tempore enim ſuo mete-
mus non deficientes. [10]Ergo
dum tempus habemus, ope-
remur bonum ad omnes, ma-
ximè autem ad domeſticos fi-
dei. [11]Videte qualibus literis
ſcripſi vobis mea manu.
[12]Quicunque* volunt placere *enim ô.
in carne: hi cogũt vos circun-
cidi, tantùm vt crucis Chriſti
perſecu-

6 Is qui catechizatur.] *Qui inſtituitur ab alio per ſacram doctrinam.*

In omnibus bonis] *quæ ipſi contigerint, & oportuna commodaq́ in vſum inſtitutoris exiſtimata fuerint.*

7 Nolite errare.] *Cùm Deum nihil lateat, nihil fallere poßit, quidquid homines cauſarum vel conſiliorum inuenerint, vt aliter atq́ aliter de rerum ſuarum vſu ſtatuant, tamen Deum fallere non poſſunt, ſed ipſi errare poſſunt. Namque à Deo duplex ſeminandi ratio declarata eſt, & duplex prouentus varius atq́ omnino dißimilis; quod enim caro eſt, quãuis carnem ſapere non videatur, tamen caro eſt, & nihil ex illo metetur præter corruptionem, quæ carnis exitus eſt. quod verò ſpiritus eſt, id purum & incorruptum eſt, atque ad vitam pertinet æternã. igitur qui hoc modo res ſuas impendit, vt ad carnis commoda referat, hic de carne metet corruptionem, namque eò tendunt & caro & carnalia omnia, atque huius mundi opes & diuitiæ.*

9 Non deficiamus.] *In beneficiis collocandis ne afficiamur tædio; namque vbi tempus meßis aderit, nunquam nos tædebit vberrimi fructus colligendi.* 10 Dum tempus habemus.] *dum ſementis tempus eſt, quàm poſſumus maximam ſementem faciamus.*

11 Qualibus literis.] *Quantis & quàm longis, iisq́ mea manu, vt intelligatis quanto ſtudio, quàm certo conſilio, quantoq́ affectu permotus fuerim erga vos, quos iſti à veritate abducere moliuntur.*

12 Quicunque volunt placere in carne.] *Qui carnis gloriam ex hominibus captant, & volunt ſpectacula edere ſuarum actionum, quæ mundus ſpectet, non agnoſcat Deus aut probet, ij vos petunt vt materiam iactationis ſuæ in veſtra carne nacti, ſuum officium Iudæis commendent, atq́ hoc pacto effugiant perſecutionem quam ferunt ij qui Chriſti crucem prædicant.*

14 Mihi

perſecutionem non patiantur.
[13] Neque enim qui circunci-
duntur, legem cuſtodiunt. ſed
volunt vos circuncidi: vt in
carne veſtra glorientur. [14] Mi-
D hi autem abſit gloriari, niſi in
cruce Domini noſtri Ieſu
Chriſti: per quem mihi mun-
dus crucifixus eſt, & ego mun-
do. [15] In Chriſto enim Ieſu
neque circuncifio aliquid va-
let, neque præputium: ſed no-
ua creatura. [16] Et quicunque
hanc regulam ſecuti fuerint,
pax ſuper illos, & miſericor-
dia, & ſuper Iſraël Dei. [17] De
cætero nemo mihi moleſtus
ſit. ego enim ſtigmata Domi-
ni Ieſu in corpore meo porto.
[18] Gratia Domini noſtri Ieſu
Chriſti, cum ſpiritu veſtro fratres.

14 Mihi autem.] *Nunquam mihi accidat vt aliam gloriæ rationem ineam, quàm eam quæ ex efficientia mortis & crucis Chriſti proficiſcitur; vt vos illius efficientiæ participes per Euangelium à me prædicatum mihi gloriandi & gaudendi & gratulandi non coram hominibus, ſed coram Deo, tanti boni authore, copia fiat; cuius virtus mihi communicata effecit vt ego nihil magis curem vel gloriã mundi, vel alia quæ mundus in pretio habet, nihil rurſus eorum quæ mundus timet & mala putat, vt inopiam, obſcuritatem, & cætera magis timeam, quàm crucifixus & mortuus quærere aut timere poteſt: namque in his rationibus mundus mihi iam mortuus & crucifixus eſt, & ego mundo; neque ille ad me pertinet, neque ego ad illum.*

16 Et quicunque.] *Siue Iudæi ſiue ex Gentibus ſint.*

17 Stigmata.] *Notas ſeruitutis, quæ me declarant illi addictum ſeruum, illumq́ mihi Dominum cui fideliter ſeruiam. non poſſum duobus dominis ſeruire, legis ceremoniis & Chriſto. hunc agnoſco Dominum, non legem, ideoq́ non circunciſionem, ſed crucem præfero cognoſcendam apertè in me.*

AMEN.

In receſſu rupis Aracenenſis, anno CIↃ. IↃ. LXXIX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Epheſios ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

VINCTVS Romæ Paulus Epheſinos fratres per epiſtolam ſalutat; & gratulatione aptiſſima acceptorum à Deo donorum ſpiritualium, hortatur ad perſeuerantiam in pietate, atque ad ſtudium Euangelij promouendi, nihil deterritos vel turbatos ſi quid Apoſtolis durum vel acerbum eueniat Euangelium prædicantibus, quandoquidem hoc etiam pacto Euangelij lux & Chriſti virtus magis innoteſcit.

IN CAP. I.

1 Apoſtolus.] *Legatus ad Euangelium ſalutis, quam Deus hominibus afferre voluit per Ieſum Chriſtum, cuius nomen & agnomen, virtutem, authoritatem, efficientiamq́; omnem ſignificat.* Per voluntatem Dei.] *Qui vt me voluit eſſe Apoſtolum, ita & me regit & curat vbicumque quocumque modo ſim, ſiue vinctus ſiue ſolutus.* Et fidelibus.] *Qui iam probati ſunt ſancti communicatione ſancti Spiritus Chriſti Ieſu, cuius teſtimonium ipſis creditum fideliſsimè redditur.*

2 Patre noſtro.] *omnium, & ſingulari modo ſanctorum.* Et Domino.] *Cui Pater poteſtatem omnem dedit.*

3 Benedictus] *Deus ſapiens, potens, efficax atque ſummus, idemq́; miſericordiſsimus, qui ſe nobis Patrem per Ieſum Chriſtum dedit, in quo ſibi nos filios adoptauit.*

Benedixit nos.] *Et præſtitit nobis promiſſum ſuum benedictionis omnium familiarum terræ; auxit igitur nos, multiplicauit, amplificauit, & omnino ditauit omni benedictione, non carnali in terris, vt quondam in figura auxit filios Iſraël, ſed ſpirituali in cæleſtibus diuitiis, opibus & regno; idq́; in Chriſto ſemine illo promiſſo, in quo Gentes omnes erant benedicendæ.* 4 Sicut elegit.] *Vt admirabile illius conſilium noſtro tempore manifeſtaretur, quemadmodum ex omnibus ætatibus quas ipſe diſtribuit à principio antequam mundi huius initia ponerentur; vt qui hac ætate ad horam vndecimam venerimus in vineam, mercedem per procuratorem acciperemus hanc, vt eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu eius verè ac ſimpliciter in charitate qua ipſe prior dilexit nos.*

CAP. I.

PAVLVS 1 Apo- A
ſtolus Ieſu Chri-
ſti per volũtatem
Dei: omnib⁹ ſan-
ctis qui ſunt Epheſi: & fideli-
bus in Chriſto Ieſu. 2 Gratia
vobis & pax à Deo Patre no-
ſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 1 Cor. 1, 9.
3 Benedictus Deus & Pater Dñi 1 Petri 1, 3.
noſtri Ieſu Chriſti, qui bene-
dixit nos in omni benedictio-
ne ſpirituali, in cæleſtibus, in
Chriſto: 4 ſicut elegit nos in
ipſo ante mundi conſtitutio-
nem,

5 Qui

nem, vt eſſemus ſancti & im-
maculati in conſpectu eius in
charitate. 5 Qui prædeſtinauit
nos in adoptionem filiorum,
per Ieſum Chriſtũ, in ipſum:
B ſecũdum propoſitum volun-
tatis ſuæ: 6 in laudẽ gloriæ gra-
tiæ ſuę, in qua gratificauit nos
−2 MS. Hier. G. Q.n. in dilecto ⁻filio ſuo'. 7 In quo
habemus redemptionem per
ſanguinem eius (remiſſionem
peccatorum) ſecundum diui-
tias gratiæ eius, 8 quæ ſuper-
abundauit in nobis in omni
ſapientia & prudentia, 9 vt no-
tum faceret nobis ſacramen-
tum voluntatis ſuæ, ſecũdùm
beneplacitum eius, quod pro-
in diſpenſationem 2 MS.G.S. poſuit in eo, 10 in diſpenſatio-
ne' plenitudinis tẽporum, in-
ſtaurare omnia in Chriſto, quę
in cælis & quæ in terra ſunt, in
ipſo. 11 In quo etiam nos ſorte
vocati ſumus: prædeſtinati ſe-
cundum propoſitum eius qui
operatur omnia, ſecundum
conſilium voluntatis ſuæ: 12 vt
ſimus in laudem gloriæ eius
nos, qui antè ſperauimus in
Chriſto: 13 in quo & vos, cùm
C audiſſetis verbum veritatis,
(Euangelium ſalutis veſtræ:)
in

5 Qui prædeſtinauit.] *Nos ex omnibus ætatibus delectos primos definiuit qui in filios adoptaremur per Ieſum Chriſtum hoc tempore miſſum & antea promiſſum; ſibi, inquam, filios futuros adoptandosq́ præfiniuit.*

Voluntatis ſuæ.] *Qua nobis hoc ſingulare beneficium tribuere voluit in laudem & prædicationem amplitudinis illius gratiæ qua nos ſibi gratos effecit adoptatos in Ieſu Chriſto Filio ſuo dilecto.*

7 In quo] *Ieſu Chriſto, vt capite noſtro, cùm ſumus coaptati vt membra, habemus redemptionem factam per illius ſanguinem effuſum pro nobis: eam autem redemptionem interpretor remiſſionem peccatorum præſtantiſſimam, ex ditiſſima illius gratia profectam.*

8. 9. 10 Quæ ſuperabundauit.] *Vltra quàm petere aut optare aut etiã cogitare poſſemus, redundauit in nos illius beneficium, pleniſſimè communicata nobis ſapientia & cognitione atq́ intelligentia beneficij ipſius nobis collati; idq́ effectum eſt declarato nobis myſterio voluntatis ſuæ, quod myſterium in ſe propoſuerat & conſeruabat diſpenſatis ſeculis, & certa ſerie ſapientiſſimè deductis ad plenitudinem vſq́ temporis conſtituti. erat autem myſteriũ, vt inſtaurarentur & renouarentur omnes electi in ipſo, tam ij qui nunc in cælo ſunt & adſcenderunt cum illo, & qui poſtea euocati eò ſunt, quàm ij etiam qui in terra degunt, huius maximi doni participes effecti.*

11 In quo etiam.] *Quia ſic illi placuit, nos Iudæi, qui antea ſperauimus in Chriſto, vocati ſumus antè vt ſperaremus & haberemus huius myſterij notitiam eam quã illi tunc nobis impertiri placuit, & nunc demum ad ipſam hæreditatem admitteremur, non quòd nobis hoc deberetur, ſed vt omnibus his nominibus ſimus materia & argumentum ad laudandã amplitudinem Dei & gloriam illius, atque nos ipſi his vacemus laudibus noſtra cauſa & veſtra etiam, vosq́ etiam veſtra & noſtra.*

13 In quo & vos.] *Vos etiam cùm audiſſetis Euangeliũ ſalutis veſtræ, ſperaſtis vos ſaluos fore,*

fore, atque ita credentes in eo ſecundum operationem virtutis Dei, obſignati eſtis illo ſancto Spiritu, qui promiſſus erat in teſtimonium veritatis Dei & Chriſti eius.

14 In redemptionem acquiſitionis.] *Vt hoc ſigno & arrabone oſtendatur vos eſſe redemptos & liberali cauſa aſſertos à ſeruitute diaboli in libertatem filiorum Dei, in laudem gloriæ ipſius.*

16 Gratias agens pro vobis.] *Iis quibus iſta fidei magnitudo & charitatis ex Dei beneficio contigit, gratias ago; & vt omnes vos perficiamini, & Eccleſia veſtra quotidie augeatur, & omnino conſummetur in cognitione & agnitione Chriſtianæ virtutis, perpetuò oro ac precor Deum.*

17 Pater gloriæ.] *Pater Ieſu Chriſti, per quem ipſe efficit & manifeſtat ſuam admirabilem gloriam, qui & Chriſtum Filium ſuum nobis miſit, & per eum nos ſibi adoptauit in filios.*

Spiritum ſapientiæ.] *Spiritum ſanctum ſuum, quo vobis Ieſus Chriſtus manifeſtetur, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ.*

In agnitione illius.] *Vt illius virtutem & cognoſcatis per reuelationem, & per efficientiam in vobis ipſis agnoſcatis & confiteamini. Illuminatos oculos cordis veſtri lumine illo miſſo ad reuelationem Gentium.*

18 Quæ ſit ſpes.] *Quid ſit id quod ſperant ij qui vocantem illum ſequuntur.*

19 Secundum operationem potentiæ virtutis eius] *quam in nobis manifeſtauit per Spiritum ſanctum quem dedit nobis.*

20 Suſcitans illum.] *Atque communicãs nobis virtutem & efficientiam reſurrectionis illius, & conſtituens eum ad dexteram ſuam in cæleſtibus, vt ſic exaltatus dextera Dei, nobis mittat & impertiatur cæleſtia dona.*

21 Et omne nomen.] *omnem vim, virtutem, & efficacitatem.*

Non ſolùm in hoc ſeculo.] *perpetuò & in æternum.*

22 Et

in quo & credẽtes ſignati eſtis
Spiritu promiſſionis ſancto,
14 qui eſt pignus hæreditatis
noſtræ, in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ
ipſius. 15 Propterea & ego audiens fidem veſtram quæ eſt
in "Domino' Ieſu, & dilectionem in omnes ſanctos: 16 non — "Chriſto Ms. q. *Syri habẽt*: In Domino noſtro Ieſu Chriſto.
ceſſo gratias agens pro vobis,
memoriã veſtri faciẽs in orationibus meis, 17 vt Deus, Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater,
gloriæ, det vobis ſpiritum ſapiẽtiæ & reuelationis, in "agnitione' eius, 18 illuminatos oculos — "agnitionem Ms.
los cordis veſtri, vt ſciatis quę
ſit ſpes vocationis eius, & quæ
diuitiæ gloriæ hęreditatis eius
in ſanctis, 19 & quæ ſit ſuper- — D
eminens magnitudo virtutis
eius in nos, qui credimus: ſecundùm operationem poten- — *Inf. 3,7.*
tiæ virtutis eius, 20 quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans
illum à mortuis, & conſtituẽs
ad dexteram ſuam in cæleſtibus, 21 ſupra omnem principatum & poteſtatem & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur
non ſolùm in hoc ſeculo, ſed
etiam

Pſal. 8, 8. etiam in futuro. 22 Et omnia
ſubiecit ſub pedibus eius: &
ʺſuper omnia ipſi Eccleſiæ 5 MS. *Hier.* G. S. — ipſum dedit caput ʺſupra om-
nem Eccleſiam', 23 quę eſt cor-
*& MS. S. — pus ipſius, *plenitudo eius, qui
Col. 2, 13. 3, 3 omnia in omnibus adimple-
tur.

CAP. II.

*conuiuificauit MS. q. — E T 1 vos *cùm eſſetis mor-
A tui delictis & peccatis ve-
ſtris, 2 in quibus aliquãdo am-
bulaſtis ſecundùm ſeculum
mundi huius, ſecundùm prin-
cipem poteſtatis aëris huius,
ſpiritus, qui nunc operatur in
filios diffidentiæ, 3 in quibus
& nos omnes aliquando con-
uerſati ſumus in deſideriis
ʺvoluntates 2 MS. *Hier.* G. — carnis noſtrę, faciẽtes ʺvolun-
tatẽ' carnis & cogitationum,
& eramus natura filij iræ ſicut
& cæteri: 4 Deus autem (qui
diues eſt in miſericordia) pro-
pter nimiam charitatem ſuam
qua dilexit nos, 5 & cùm eſſe-
mus mortui peccatis, conui-
uificauit nos Chriſto, (cuius
gratia eſtis ſaluati,) 6 & conre-
B ſuſcitauit, & conſedere fecit in
in cæleſtibus in Chriſto Ieſu,
7 vt oſtenderet in ſeculis ſu-
peruenientibus abundãtes di-
uitias gratiæ ſuæ, in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu.

22 Omnia ſubiecit.] *Quæcunque vel gloriæ Dei vel hominum ſaluti aduerſantur, omnes Dei & hominum hoſtes.*

23 Omnia in omnibus adimpletur] *Vt is à quo omnis virtus in membra omnia ac ſingula diffunditur.*

IN CAP. II.

1 Et vos.] *Et vos etiam ſingulari hoc & admirabili beneficio affecit; beneficio, inquam, ſingulari, tum vocationis tum viuificationis cũ Chriſto, quippe quos ex miſerrima conditione ad hanc felicitatem traduxerit, mortificatos carne & viuificatos ſpiritu.*

2 Secundum ſeculum mundi huius.] *Ex conſuetudine vana & corrupta huius mundi, quæ & proficiſcitur & editur atque alitur à principe, hanc mundi tempeſtatem excitante, & hominum ſenſum turbãte; eodem, inquam, à quo iÿ agitantur qui veritatem & virtutem ſuaderi nolunt.*

3 In quibus] *delictis & peccatis, nos qui nunc ſumus vocati in hanc admirabilem lucem, tam ex Iudæis quàm ex Gẽtibus, aliquando conuerſati ſumus.*

Natura filij iræ] *In communi parentum noſtrorum culpa & crimine corrupti, ita vt & hæreditaria obligatione obſtricti eſſemus, & eandem nos arctius etiam noſtris criminibus auxeramus. hæc erat & veſtra & noſtra omnium communis conditio quod ad homines attinet: Deus autem, &c.*

4 Nimiam.] *multam & magnam, quæ vel ipſa rei magnitudine oſtenditur, nempe quòd mortuos nos peccatis, vnà cum Chriſto viuificauerit & reſuſcitauerit & conſedere fecerit, &c. illum nobis caput & nos membra illius ad hæc omnia conſtituens. Magnum myſterium.*

7 Super nos.] *Huius tam admirabilis beneficiÿ hac ætate participes ac teſtes.*

8 Gratia enim.] *Vos cùm Gentes eſſetis, qui neque Deum cognoſcebatis, nedum coleretis legitimè, tamen hac magna gratia Deus affecit, vt Euangelium principio docendos curaret, & credentes Euangelio participes effecerit huius ſalutis. hoc magna gratia eſt, magnumq́ donum; totum, inquam, hoc quod ſaluati eſtis, & quod per fidem ſaluati eſtis. vos enim hoc tantum bonum vobis efficere minimè poteratis: vt filij Dei nominemini & ſitis, Dei donum eſt.*

10 Ipſius enim ſumus factura.] *Nos qui aliquando fuimus filij iræ, ſumus nunc noua creatura in Chriſto, & iam viuimus ſecundum Chriſtum, non vt antea obedientes deſideriis carnis, ſed exercẽtes nos in bonis operibus, qualia filiorum ſuorum Deus eſſe vult & probat, & ad ea exercenda nos præparauit Deus ipſe.*

11 Gentes in carne.] *Certa nota diſtincti etiam ſecundum carnem ab iis qui ſecundum carnem ſignum quoddã habebant fœderis cum Deo, & cognitionis voluntatis illius, atq́ certi pro illo tempore cultus; à quibus, quod hanc rationem ſpectat, vos non minus excellebamini, quàm cæci ab iis qui viſum & lumen habent oportunum, aut hoſpites & alieni à familiaribus, adeò vt nihil magis alienum à Deo in hominibus tunc nominaretur in genere quàm præputium, id eſt, homines circunciſionis fœdere carentes.*

12 Sine Chriſto.] *Abſque notitia & exſpectatione Chriſti, quippe neque promiſſa aut legem habebatis, neque coniuncti eratis iis quibus promiſſum factum & ſæpius confirmatum fuerat, adeò vt etiam ſine Deo eſſetis; hoc eſt, à veri Dei cognitione remoti, quem ſi aliqui fortaſſis ex vobis cognouerunt, non tamen legitimè colebant.* 14 Medium parietem.] *Legis circunciſionis & ceremoniarum interſtitium, quo dirimebatur Gentiliũ populus à Iudaiſmo, & magnas inter vtrumq́ inimicitias fouebat. hãc legem mandatorũ, quæ in dogmatibus & ritibus eiuſmodiq́ aliis partibus cõſtituta erat, abrogauit Chriſtus, vt duos condat populos in ſemetipſo factus caput vtriuſque.*

15 Faciens pacem] *inter Deum & homines, atque inter vtrumque populum etiam.*

8 Gratia enim eſtis ſaluati per
fidem (& hoc nõ ex vobis, Dei
enim donum eſt) 9 non ex operibus, vt nequis glorietur.
10 Ipſius enim ſumus factura,
creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparauit
Deus vt in illis ambulemus.
11 Propter quod memores
eſtote, quòd aliquando vos* *qui MS q.
⁻eratis', Gentes in carne, qui ⁻ 1 MS. Hier. G.
dicebamini præputium ab ea
quę dicitur circunciſio in carne manu facta:
12 "qui' eratis "quod 8 MS. Hier. G.
illo in tempore ſine Chriſto,
alienati à cõuerſatione Iſraël,
& hoſpites teſtamentorum, C
promiſſionis ſpem non habẽtes, & ſine Deo in ⁻hoc' mũdo. ⁻2 MS. Hier. G.S.
13 Nunc autem in Chriſto Ieſu
vos qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.
14 Ipſe enim eſt pax
noſtra; qui fecit vtraq. vnum,
& medium parietem maceriæ
ſoluens, "inimicitias' in carne "inimicitiã 4 MS. Hier. G.S.
ſua.
15 legem mandatorum decretis euacuans: vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominẽ, faciens pacem.
16 "&'

17 Et

ᵃ vt MS.Hier. 16 &ᵃ recōciliet ambos in vno
corpore Deo per crucem, in-
ᵃ inimicitiā 8 MS.Hier.G.S. terficiens ᵃ inimicitias ᵃ in ᵃ ſe-
ᵃ Q.n. metipſo. 17 Et veniens euan-
gelizauit pacē vobis qui lon-
gè fuiſtis, & pacem iis qui pro-
Rom.5.2. pè. 18 quoniam per ipſum ha-
D bemus acceſſum ambo in vno
Spiritu ad Patrem. 19 Ergo iam
non eſtis hoſpites & aduenæ:
ſed eſtis ciues ſanctorum &
domeſtici Dei, 20 ſuperædifica-
ti ſuper fundamentum Apo-
ſtolorum & Prophetarū, ipſo
ſummo angulari lapide Ieſu
Chriſto: 21 in quo omnis ędifi-
catio conſtructa, creſcit in tē-
plum ſanctum in Domino,
22 In quo & vos coædificami-
ni in habitaculum Dei in Spi-
ritu ſancto.

Cap. III.

A HVius 1 rei gratia, ego
Paulus vinctus Chriſti
Ieſu, pro vobis Gentibus: 2 ſi
tamen audiſtis diſpenſationē
gratiæ Dei quæ data eſt mihi
in vobis, 3 quoniam ſecūdum
reuelationem notū mihi factū
eſt ſacramentum, ſicut ſuprà
ſcripſi in breui: 4 prout poteſtis
legentes intelligere prudētiam
meam

17 Et veniens.] *Idem ipſe qui fuit mediator pacis, attulit bonum nuntium vtrique populo; vobis, qui ab illius cognitione longè fuiſtis, per ſuos miniſtros; circuncisioni ipſemet cum miniſtris ſuis Prophetis & Apoſtolis.*

18 Per vnum Spiritum] *ſanctum, per quem cum Chriſto cōiuncti, acceſſum habemus ad Patrem, vt filij & cohæredes cum eodem Chriſto.*

20 Fundamentum Apoſtolorum.] *Cui innituntur prophetiæ omnes, & Euangelium ac doctrina omnis quæ de ſalute hominum eſt: namque omnia hæc demonſtrant Chriſtum eſſe poſitum angularem & fundamentalem lapidem ſtructuræ domus Dei.*

21 Omnis ædificatio.] *ædificium totum ipſum domus Dei.*

In cap. III.

1 Huius rei gratia.] *Huius autem magni doni Dei, quod vobis Gentibus me Apoſtolo declaratum eſt, huius arcani miniſterium à me reuelatum in cauſa eſt vt ego Paulus vinctus ſim Ieſu Chriſti nomine, quod profiteor ac prædico.*

2 Si tamen] *Si quidem audiſtis mihi datas fuiſſe has partes enuntiandi vobis Euangelij ex diſpenſatione gratiæ Dei.*

3 Quoniam ſecundum.] *Audiſtis hanc diſpenſationem factam mihi ex reuelatione myſterij huius magni virtutis & efficientiæ Ieſu Chriſti in credentibus & obtemperantibus Euangelio.*

4 Prout poteſtis.] *Vt facilè intelligere poßitis quid ego ſciam, quid ſentiam de arcano illo Ieſu Chriſti efficacißimi in iis quibus illius virtus inhabitat: poteſtis, inquam, intelligere quicumque myſterij huius compotes primam epiſtolæ huius partem legeritis, in qua breuiter quidem, tamen certißimè, ſignificaui myſterij huius rationem.*

5 Quod aliis generationibus.] *Hoc myſterium non fuit cognitum ſeculis præteritis apud filios hominum, eo modo, eoq́ lumine quo nunc eſt patefactũ Apoſtolis & Prophetis ſanctis Dei, idq́ in ſpiritu eos interius docente, & teſtimonium reddente veritatis ac virtutis Ieſu Chriſti, quod alio modo cognoſcunt nunc Apoſtoli & Prophetæ, per Chriſtum iam expedito conſilio Dei illo arcano, quàm antea filij hominum cognoſcere potuerunt, & ſi aliquo modo cognouerint antea quàm res acta atque confecta eſſet.*

6 Gentes eſſe cohæredes.] *Eſt autem myſterij ſumma: Promiſſa Dei eſſe præſtanda in Chriſto Ieſu eis quorum caput ille eſſet; & ad huius corporis, atque adeò ad hæreditatis huius communionem Gentes eſſe vocandas per Euangelium, & cooptandas admittendasq́. Huius Euãgelij miniſter ego factus ſum ex dono Dei, à quo accepi gratiam tum miniſterij tum ſanctitatis, ſecundum operationem virtutis eius.*

9 Quæ ſit diſpenſatio.] *Quemadmodum Deus explicet communicetq́ hoc myſterium, quod in Dei mente ſuperioribus ſeculis erat abſconditum, & nondum vſque ad hanc ætatem patefactum; in Deo, inquam, qui omnia condidit, tam ea quæ initio orbis creata ſunt per verbum, quàm ea quæ nunc regenerata ſunt per idem Verbum Ieſum Chriſtum.*

10 Innoteſcat nunc principibus.] *Vt variis cæleſtium ſpirituum ordinibus, quamuis ſapientibus, tamen nunc hoc Eccleſiæ conſtitutæ & ſanctificatæ admirabili ſpectaculo nota fiat, alio etiam modo quàm antea, ſapiẽtia illa Dei: quæ cùm vna eademq́ ſit, tamen variis rationibus conſilia ſua explicat aliis atque aliis ſeculis & ætatibus, donec tãdem pro iudicij ſui prouidentia res quas propoſuerat perficiat.*

13 Propter quod] *Cùm ego tanta fiducia auctus ſim ex fide Ieſu Chriſti, quam profiteor, vt non verear neq́ dubitem vincula & cætera pericula omnia ſubire; peto à vobis vt cõſtanter teneatis veritatem, nihil commoti propter afflictiones mihi allatas, quas cùm veſtri cauſa perpetiar,*

meam in myſterio Chriſti,
5 quod aliis generationibus nõ
eſt agnitum filiis hominum,
ſicuti nunc reuelatum eſt ſan-
ctis Apoſtolis eius & Prophe-
tis in Spiritu. 6 Gentes eſſe co-
hæredes & concorporales &
cõparticipes promiſſionis eius
in Chriſto Ieſu per Euangeliũ:
7 Cuius factus ſum miniſter B
ſecundum donum gratię Dei,
quæ data eſt mihi ſecundum Sup. 1, 19.
operationẽ virtutis eius. 8 Mi- 1 Cor. 13, 9.
hi omnium ſanctorum mini-
mo, data eſt gratia hęc, In Gẽ-
tibus euangelizare inueſtiga-
biles diuitias Chriſti, 9 & illu-
minare omnes quæ ſit diſpen-
ſatio ſacramenti abſconditi à
ſeculis in Deo, qui omnia
creauit: 10 vt innoteſcat* ⁿ prin- *nunc R. Hier. G.
cipibus & poteſtatibus, in cæ- ⁿprincipatibus 3 MS R. Hier. G.S.
leſtibus, per Eccleſiam, multi-
formis ſapientia Dei, 11 ſecun-
dum præfinitionem ſeculorũ,
quã fecit in Chriſto Ieſu Do-
mino noſtro. 12 In quo habe- C
mus fiduciam & acceſſum in
confidentia, per fidem eius.
13 Propter quod peto ne defi-
ciatis in tribulationibus meis
pro vobis, quæ eſt gloria ve-
ſtra.

ſtra. 14 Huius rei gratia flecto
genua mea ad Patrē Domini
noſtri Ieſu Chriſti, 15 ex quo
a cælo 9 MS. omnis paternitas in "cęlis" & in
terra nominatur, 16 vt det vo-
bis ſecundùm diuitias gloriæ
a virtute 3 MS. R. Hier. G. S. ſuæ, "virtutē" corroborari per
a interiorem hominem 3 MS. Hier. G. Spiritū eius in "interiori ho-
mine". 17 Chriſtū habitare per
fidem in cordibus veſtris, in
charitate radicati & fundati,
18 vt poſſitis comprehēdere cū
omnibus ſanctis, quæ ſit lati-
D tudo, & lōgitudo, & ſublimi-
tas, & profundū, 19 ſcire etiam
ſupereminentem ſciētiæ cha-
ritatem Chriſti, vt impleamini
in omnem plenitudinem Dei.
Rom. 16,25. 20 Ei autem qui potens eſt om-
nia facere ſuperabundanter
quā petimus aut intelligimus,
ſecundum virtutem quæ ope-
Rom. 16,27. ratur in nobis: 21 Ipſi gloria in
Eccleſia, & in Chriſto Ieſu in
omnes generationes ſeculi ſe-
culorū. Amen. CAP. IIII.
A OBſecro 1 itaque vos ego
Phil 1,27. Colloſ. 1,10. 1 Theſ. 2,12. 4,1. vinctus in Domino, vt
dignè ambuletis vocatione
qua

petiar, gloriæ veſtræ potius adſcribere oportet, quàm aut eſſe vobis offendiculo, aut mihi obijci tanquam argumentum aduerſus veritatem quam profiteor.

14 Patrē Domini noſtri Ieſu Chriſti.] *Per quem Pater etiam nobis eſt, ex quo coniunctio omnium fidelium & ſanctorum, tam qui in cælis quàm qui in terra ſunt, nominatur, & habet nomē ab vnico hoc Patre per vnicum Filium, cuius fratres efficiuntur pij omnes, vt membra capitis & lapides domus Dei, cuius fundamentum eſt Chriſtus.*

16 Secundùm diuitias gloriæ ſuæ.] *Secundùm magnam illam ſuam miſericordiam, in qua ſe maximè diuitem declarare vult, atq; hoc nomine maximè celebrari amat & glorificatur.* Vobis] *qui in illū creditis, & nōdum ad hunc ſanctitudinis locum perducti eſtis.* Virtutem corroborari.] *Vt magna virtute corroboremini per ſanctum Spiritum in homine interiori creato ſecundùm Deum in iuſtitia & ſanctitate & veritate: hoc autem efficietur, ſi ipſius dono inhabitet Chriſtus per fidem in cordibus veſtris, & fundemini, radiceſq; altiſſimas agatis in charitate Dei.*

18 Latitudo & longitudo.] *Vt myſterij huius maximi non vmbram, nō lineam aliquā, nō faciem aut ſuperficiem teneatis, ſed ipſum, vt ita dicā, corpus ſua magnitudine omni ex illius doctrinæ beneficio ac dono comprehendatis.*

19 Supereminentem ſcientiæ.] *Et poſſitis cognoſcere charitatem Chriſti, quæ omnē humanæ cognitionis exemplum longiſſimo interuallo excellit.* In omnem plenitudinem Dei.] *Vſque ad ſummam plenitudinem quam filiis ſuis efficit & largitur Deus, & ad quam excipiendam idem vos amplificare poteſt.*

IN CAP. IIII.

1 Ego vinctus in Domino.] *Ego qui Domini cauſa vinctus ſum & captiuus teneor, atque in Domino ipſo magis etiam ſum vinctus, toto videlicet corde & animo, vt vos qui liberi eſtis, nullam propter cauſam ſiue ſecundam ſiue aduerſam à recta quam inſtituiſtis via aberretis. id autem facietis omni ambitione atque auaritia & cupiditate prorſus à vobis abalienata, & charitate feruenti inter vos conſeruata.*

3 Vnitatem ſpiritus.] *Vt ſitis cor vnum & anima vna, neque vllo modo diſſoluamini.*

4 Vnum corpus.] *Vt efficiamini vnum corpus & vnus ſpiritus.*

5 Vnus Dominus.] *Vnus enim Dominus eſt, qui nos omnes redemit, quiq; accepit à Patre poteſtatem in omnes: vna fides in Domino hoc: vnum baptiſma in eiuſdem mortem: atq; harum rerum caput omnium vnum etiam eſt, vnus Deus; qui mutuò vos coniunctos gubernet & regat vt pater filios.*

6 Super omnes.] *Omnium imperium obtinens, & per omnia omnes gubernans, & in omnibus vobis efficientiam ſuam & virtutem admirabilem probans.*

7 Donationis Chriſti.] *Pro ratione & modo atque norma Chriſti, per quem data ſunt ſingula.*

9 Quod autem aſcendit.] *Aſcendere in cælum, ad Deum ſolum pertinet, cuius cælum eſt ſedes; nemo enim aſcendit in cælum ex hominibus virtute ſua ac triumpho proprio, niſi idem ſit: ergo Deus eſt qui aſcendit in cælum: ſed cùm Deus dicatur aſcendere, argumentum eſt manifeſtum illum prius deſcendiſſe: namq; ſi nunquam deſcendiſſet, non aſcenderet. atqui initio ſemper ille in cælo fuit, vt in propria ſibi delecta ſede: Cælũ cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. ergo ſi deſcendit in terrã, filius hominis factus eſt: nam terram dederat filiis hominum. igitur idem Deus deſcendit in terras, filius hominis factus, idemq; filius homo qui & Deus eſt, aſcendit denuo in cælum, atq; illinc multa & varia munera hominibus in terris diſpertitus eſt.*

10 Super omnes cælos.] *Vt ſuprema illa virtute & efficientia ſua impleret omnia; omnes, inquam, cumularet variis muneribus.*

qua vocati eſtis, 2 cum omni
humilitate & manſuetudine,
cum patientia, ſupportantes
inuicem in charitate, 3 ſollici- *Rom. 12, 10.* *1 Cor. 7, 10.*
ti ſeruare vnitatem ſpiritus in
vinculo pacis. 4 Vnum corpus,
& vnus ſpiritus: ſicut *vocati **& MS. Hier. G.*
eſtis in vna ſpe vocationis ve-
ſtræ. 5 Vnus Dominus, vna fi-
des, vnum baptiſma. 6 Vnus *Deut. 4, 35.*
Deus & Pater omniũ, qui eſt *Mal. 2, 10.* *Rom. 12, 3.*
ſuper omnes, & per omnia, &
in omnibus nobis. 7 Vnicuiq. *1 Cor. 12, 11.*
autem noſtrum data eſt gratia
ſecundum menſurã donatio- *2 Cor. 10, 13.*
nis Chriſti. 8 Propter quod di-
cit, Aſcendens in altum, capti- *Pſal. 67, 19.*
uam duxit captiuitatem: dedit
dona hominibus. 9 (Quod au-
tem aſcẽdit, quid eſt, niſi quia
& deſcendit primùm in infe-
riores partes terræ? 10 Qui de-
ſcendit, ipſe eſt & qui aſcendit
ſupra omnes cælos, vt imple-
ret omnia.) 11 Et ipſe dedit *1 Cor. 12, 28.*
quoſdam quidem Apoſtolos,
quoſdam autem Prophetas,
alios verò Euangeliſtas, alios
autem paſtores & doctores
12 ad conſummationem ſan-
ctorum in opus miniſterij, in
ædificationẽ corporis Chriſti:

13 In

13 donec

C [13] donec occurramus omnes
in vnitatem fidei & agnitionis
Filij Dei, in virum perfectũ,
in menſuram ætatis plenitu-
dinis Chriſti: [14] vt iam non ſi-
mus paruuli fluctuãtes, & cir-
cumferamur omni vento do-
ctrinæ in nequitia hominum,
in aſtutia ad circũuentionem
Zachar.8,16. erroris. [15] Veritatem autem fa-
cientes in charitate, creſcamus
in illo per omnia, qui eſt ca-
put, Chriſtus: [16] ex quo totum
corpus compactum & conne-
xum per omnem iuncturam
ſubminiſtrationis, ſecundum operationem in menſuram
vniuſcuiuſque mẽbri, augmentum corporis facit in ædifica-
Rom.1,9. tionem ſui in charitate. [17] Hoc igitur dico & teſtificor in Do-
D mino: vt iam non ambuletis ſicut & Gentes ambulant in va-
1 Petri 4,3. Rom.1,21. nitate ſenſus ſui, [18] tenebris obſcuratum habentes intellectũ,
alienati à vita Dei per ignorã-
tiã quæ eſt in illis, propter cæ-
citatem cordis ipſorum, [19] qui
deſperantes, ſemetipſos tradi-
derunt impudicitiæ, in opera-
tionem immũditiæ omnis, in
auaritiam. [20] Vos autẽ non ita
didiciſtis Chriſtũ: [21] ſi tamẽ il-
lum audiſtis, & in ipſo edocti
E eſtis, (ſicut eſt veritas in Ieſu)
**deponere MS.R.Hier. G.S. Col.3,8.* [22] *Deponite vos, ſecundùm
priſtinam conuerſationẽ, ve-
terem

13 In menſuram ætatis.] *In eam magnitudinem creſcamus quam obtinẽt ij quos Chriſtus ſpiritu ſuo implet.*

14 In nequitia.] *In leuitate humana, qua homines impulſi nihil ſibi neque cum aliis certi & conſtantis conſtituunt; atque ſalutis ſuæ rationem velut aleæ committunt: ita ludunt, vt omni vento doctrinæ circumferantur, non ducti à Spiritu Chriſti.*

15 Per omnia.] *Omnino.*

16 Ex quo totum corpus.] *Ex cuius capitis virtute & efficientia totum corpus alitur & coagmẽtatur, ſingulaq; membra creſcunt, ducta virtute & agente per artus omnes per quos virtus illa Chriſti ſubminiſtratur, ita vt ſingula membra ſuam opportunam virtutem accipiãt, conſentientibus & congaudentibus aliis membris ex charitate mutua, idq; ad augmentum totius, & ædificationem exſtructionémque perfectam.*

18 Alienati à vita Dei.] *A vita qua homines in Deo viuunt, ita vt neſcirent quid eſſent, & vnde & quò tendere deberent actionibus omnibus ſuis: quia ſuo illo viuendi more obduruerunt, corq; ſibi plus quàm lapideũ effecerũt.*

19 Deſperantes.] *Poſtquam ſua illa praua conſuetudine callum obduxerunt, & dolere & ſentire deſierunt defectum illum vitæ Dei in ſe.* In auaritiam.] *auidè & contentiosè atq; vltra modum.* 22 Secundum priſtinã.] *Veritas Chriſti eſt, vt ij qui Chriſtum habent in ſe, & ab illo edocti ſunt per Spiritum ſanctum, deponant illum veterem hominem quo induti erant priſtina cõſuetudine corrupta; cuius mos eſt errare deſiderio, appetitu & actionibus ipſis corrumpi; & hoc depoſito renouentur ſpiritu mentis, &c.*

26 Iraſci-

terem hominem, qui corrumpitur ſecundùm deſideria erro-
ris. [23] Renouamini autem ſpiritu mentis veſtræ: [24] & induite Heb.4,1. 1 Pet.4,2.
nouum hominem qui ſecundùm Deum creatus eſt in iuſti- Rom.6,4.2,2. F
tia, & ſanctitate veritatis. [25] Propter quod deponentes men- Col. 3.12.
dacium, loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo 1 Pet. 2,1.
ſuo: quoniam ſumus inuicem membra. [26] Iraſcimini, & noli- Zach.8,16. Iſai.4,5.
te peccare. ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram. [27] No- Iacob.4,7.
lite locum dare diabolo. [28] Qui furabatur, iam non furetur:
magis autem laboret, operando manibus ſuis quod bonum
eſt, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti. [29] Omnis
ſermo malus ex ore veſtro nõ
procedat: ſed ſiquis bonus ad
ædificationẽ "fidei", vt det gra- " opportunitatis 3 MS. G.Q n.
tiam audientibus. [30] Et nolite
contriſtare Spiritum ſanctum G
Dei: in quo ſignati eſtis "in die" " in diem 8 MS.G.S.
redemptionis. [31] Omnis ama-
ritudo, & ira, & indignatio, &
clamor, & blaſphemia tollatur
à vobis cum omni malitia.
[32] Eſtote autem inuicem be- Col. 3,12.
nigni, miſericordes, donantes
inuicem ſicut & Deus in Chri-
ſto donauit vobis.

CAP. V.

Eſtote [1] ergo imitatores A
Dei: ſicut filij chariſſimi:
[2] & ambulate in dilectione, ſi- Ioh.13,34. & 15,12. 1 Iohan.4,13.
cut & Chriſtus dilexit nos, &
tradidit ſemetipſum pro no-
bis oblationẽ & hoſtiã Deo in odorem ſuauitatis. [3] Fornicatio Col.3,5.
autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in
vobis,

26 Iraſcimini.] *Si iure iraſci contingat ad obiurgandum fratrem ob correctionem, id ſine peccato fiat.*

Nolite locum dare] *illi ſubdolo verſuto & promptiſſimo calumniatori hoſti noſtro, qui nocendi occaſiones vbique & vndique captat, at in ira plurimas inuenit.*

29 Nolite contriſtare.] *Date operam vt Spiritus ſanctus, qui inter vos habitat, nihil in quoquam veſtrûm videat, quamobrem à vobis abhorreat: non enim permanet ille in homine carnali aut carnis corruptione affecto.*

32 Donantes inuicem.] *condonantes.*

In cap. V.

2 Ambulare in dilectione.] *Conſuetudinis veſtræ viam ſumma charitate munite, ita vt Chriſtum imitemini, qui non ſua ſed noſtra procurauit peccata expianda, ita vt ſe pro nobis in mortem tradiderit hoſtiam Deo gratiſſimam. Sic vos alij aliorum ſalutem curare debetis, tãta charitate vt quemlibet laborem ſuſcipiatis opportunum & vtilem ad eam rem, quod genus ſacrificij erit Deo gratiſſimum.*

4 Scurri-

vobis, ſicut decet ſanctos: 4 aut
turpitudo, aut ſtultiloquium,
aut ſcurrilitas, quæ ad rem nõ
ᵃpertinent 1 MS. R. Hier. G. S. "pertinet': ſed magis gratiarũ
actio. 5 Hoc enim ſcitote intel-
ligentes, quòd omnis fornica-
tor, aut immũdus, aut auarus
B ("quod eſt idolorũ ſeruitus')
ᵃqui eſt idolorum ſeruus MS. R. G. Q. n. non habet hæreditatem in re-
gno Chriſti & Dei. 6 Nemo
Matt. 24, 4. vos ſeducat inanibus verbis.
Marc. 13, 5. Luc. 21, 8. Col. 2, 18. 2 Theſ. 2, 3. propter hæc enim venit ira
Dei in filios diffidentiæ. 7 No-
lite ergo effici participes eorũ.
8 Eratis enim aliquando tene-
bræ: nũc autem lux in Domi-
no. Vt filij lucis ambulate,
9 (fructus enim lucis, eſt in
omni bonitate, & iuſtitia, &
veritate) 10 probantes quid ſit
beneplacitum Deo: 11 & no-
C lite cõmunicare operibus in-
fructuoſis tenebrarum, magis
& 4 MS. Hier. G. autẽ redarguite. 12 Quæ enim
in occulto fiunt ab ipſis, turpe
eſt & dicere. 13 Omnia autem
quæ arguuntur: à lumine ma-
nifeſtantur. omne enim quod
ᵃmanifeſtat 1 MS. S. Q. n. "manifeſtatur', lumen eſt.
14 Pro-

4 Scurrilitas.] *Sermo dicax, & vrbanitas importuna, & affectata: aut ſtudioſè conquiſita dicteria.* Sed magis gratiarum actio.] *Prætulerit potius horum ſermonum loco alioſ habere, quæſitis argumentis gratulandi, vel Deo ob beneficia accepta, vel ob quemcunque defectum naturalem aut innatum in fratribus, aut etiam ipſis fratribus gratulari, tum dona, tum alia bona ſtudia, quàm huiuſmodi dicteriis & vrbanitatibus imminuere atque inuertere virtutes, vel vitia etiam irridere abſque vllo Chriſtiano fructu.*

5 Quod eſt idolorum ſeruitus.] *Qui ita ſperat in diuitiis, vt eas pro Deo habeat, ſine quibus neque honorem neque vitam tueri poſſit; itáque conſecrat ſibi diuitias, & aras in animo ſuo pecuniæ ponit, eamq́ tanquam ſacram rem obſeruat & cuſtodit.*

6 Inanibus verbis.] *Speciem ferentibus recti, eius tamen virtute caſſis omnino, ſi bene excutiantur; cuiuſmodi ſunt ij ſermones quibus ſuadetur miſcendum eſſe aliquid de communibus moribus & conſuetudine, tum in rebus tum in ſermonibus, atque ita temperandum eſſe vtrumque vitæ genus tam piorũ quàm prophanorum & corruptorum, vt hi alliciantur, illi aliquo modo recreentur. cùm tamen hoc non patiatur Chriſtianæ diſciplinæ ſeueritas, cuius illa definitio eſt: Nil tibi conceſſit ratio, digitum exere, peccas. ideoq́ & repentè & grauiter puniti ſunt ij qui cõtumaces immorigeriq́ fuerunt, atque hæc conſilia contempſere, aut vt nimium ſeuera damnauere.*

8 Eratis enim aliquãdo tenebræ:] *cùm à Dei notitia atq́ à Chriſtiana diſciplina alieni, alij nullas, alij nõnullas veri ſpecies permixtas capiebatis. Nunc autem lux in Domino; qui vos partim Spiritu ſancto ſuo illuſtrauit, partim doctrinæ ſuæ præceptis & inſtitutis abundè inſtruxit.*

11 Redarguite.] *Oppoſita luce exẽplorum honeſtorum vitæ, conſuetudinis, orationisq́ veſtræ.* 13 Omne enim quod manifeſtatur.] *Quidquid aperiri publicè poteſt, atque oſtendi & probari, ita vt nullam reprehenſionem iure admittat, id eſt lumen, & id eſt petendum: lux enim per ſe lucet; id verò in quo aliqua du-*

 bitatio

bitatio incidere poteſt, iuſtum ne factu an iniuſtum ſit, ſuſpicionẽ habet iniuſti, indignumq́; eſt quod à Chriſtiano in luce ambulante vſurpetur. oportet itaque ab huiuſmodi reſurgere, quæ ſunt conſilia & opera mortua, carentia humanæ vitæ & veritatis Chriſtianæ apertæ. & qui ita ab his reſurrexerint, illuminabuntur à Chriſto.

16 Redimentes tempus.] *Nulla ratione prætermittentes occaſionem proficiendi in negotio pietatis, atque eo accuratius quòd videtis multas tempeſtates exortas quæ hæc pia negotia turbare poſſunt, niſi proſpiciatur per vos & caueatur.*

18 In quo eſt luxuria.] *Lætitiæ cauſam & materiam ne quæratis ex vino immodicè ſumpto, ſed ex Spiritu Dei, qui vere lætificat cor hominis.*

19 In cordibus veſtris Domino.] *Ita vt quod lingua canit, cor etiam ſentiat & moduletur, quod carminis genus libenter audit Dominus.*

21 In timore Chriſti.] *Quæ officiorum omnium & regula & norma & cauſa erit vobis.*

22 Sicut Domino.] *Siquidem in matrimonio vir Chriſti, vxor Eccleſiæ imaginem refert. vt Eccleſia Chriſti leges & voluntatem obſeruat, ſic vxor viri voluntatem obſeruet à Chriſti imitatione non degenerantis.*

29 Sicut

14 Propter quod dicit: Surge
qui dormis & exurge à mortuis:
& illuminabit te Chriſtus.
15 Videte itaque fratres D
quomodo cautè ambuletis.
non quaſi inſipientes, ſed vt *Colloſ. 4. 5.*
ſapientes:
16 redimentes tẽpus,
quoniã dies mali ſunt.
17 Propterea nolite fieri imprudẽtes:
ſed intelligẽtes quæ ſit volun- *1 Theſ. 4, 9.*
tas Dei.
18 Et nolite inebriari
vino in quo eſt luxuria, ſed
implemini Spiritu*,
19 loquen- *ſancto o.
tes vobiſmetipſis in pſalmis
& hymnis, & cãticis ſpiritualibus,
cantantes & pſallentes
in cordibus veſtris Domino:
20 gratias agentes ſemper pro
omnibus, in nomine Domini
noſtri Ieſu Chriſti Deo & Pa- E
tri.
21 Subiecti inuicem, in timore
Chriſti
22 Mulieres viris *Geneſ. 3, 16. Coloſſ. 3, 18.*
ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domi- *1 Petri 3, 1. 1 Cor. 11, 3.*
no:
23 quoniam vir caput eſt
mulieris: ſicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ. Ipſe, ſaluator cor- F
poris ⁻eius˙.
24 Sed ſicut Eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & ⁻7 MS. Hier. G. S.
mulieres viris ſuis in omnibus.
25 Viri diligite vxores veſtras, *Colloſ. 3, 19.*
ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea:
26 vt illam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo*,
27 vt exhiberet ˵ipſe˝ ſibi glorioſam Eccleſiam, nõ haben- *vitæ MS. q.
tem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ˵ipſam 2 MS. R. G. *At textus Hier. &* G. q. *conſentit.*
ſancta & immaculata.
28 Ita & viri debẽt diligere vxores ſuas

vt cor-

vt corpora ſua. Qui ſuã vxo-
rem diligit : ſeipſum diligit.
G 29 Nemo enim vnquam carnẽ
ſuam odio habuit : ſed nutrit
& fouet eam, ſicut & Chriſtus
Eccleſiam: 30 quia membra ſu-
mus corporis eius, de carne
eius & de oſſibus eius. 31 Pro-
Geneſ. 2, 24. Matt. 19, 5. pter hoc relinquet homo pa-
trem & matrem ſuam: & ad-
Marc. 10, 7. 1 Cor. 6, 16. hærebit vxori ſuæ. & erũt duo
in carne vna. 32 Sacramentum
hoc magnum eſt. ego autem
dico in Chriſto & in Eccleſia.
33 Veruntamen & vos ſinguli,
vnuſquiſque vxorem ſuam ſi-
**vt 7 MS. Hier. G.* cut ſeipſum diligat: vxor au-
⁻7 MS. Hier. G. tem *timeat virum ⁻ſuum.

CAP. VI.

A *Colloſ. 3, 20. Exod. 20, 12. Deut. 5, 16. Eccl. 3, 9. 7, 29.* FIlij, 1 obedite parentibus
veſtris in Domino, hoc
enim iuſtum eſt. 2 Honora pa-
trem tuum & matrem tuam:
(quod eſt mãdatum primum
in promiſſione,) 3 vt bene ſit
tibi, & ſis longæuus ſuper ter-
ram. 4 Et vos patres, nolite ad
iracundiam prouocare filios
veſtros : ſed educate illos in
diſciplina & correptione Do-
Matt 15, 4. Marc 7, 10. Colloſ. 3, 22. Tit. 2. 9. mini. 5 Serui obedite dominis
carnalibus, cum timore & tre-
more,

29 Sicut Chriſtus dilexit.] *Ea ratione. eoq́; modo, atque in eum finem dilectio hæc exercenda eſt & præſtanda, vt vir ſatagat vxorem ſuam puram, ſanctam, Deoq́; placentem efficere & conſeruare. id autem vt rectè ineatur, vir ipſe virtutis & pietatis diſciplina & imitatione Chriſtum referre ſtudeat, atque ita efficietur, Deo donãte, quod quærimus, vt caput & corpus ſiue caro ſanctificata Deo offerãtur; vt Chriſtus factus obediens Patri vſque ad mortem, Eccleſiam coniugem ſibi acceptam ſanctificauit.*

33 Vxor autem timeat.] *Reuereatur, memor perſonæ quam vir refert.*

IN CAP. VI.

1 In Domino.] *In timore Domini, ac pietatis ratione obſeruata, quæ officiorum omnium fundamentum eſt; ita vt Dominum ſemper præſentem vobis ſtatuatis & præcipientem, Honora patrem tuum, &c.*

2 In promiſſione.] *Quod ſingularem promiſſionem adiunctam habet, & expreſſam atque definitam in particularem obſeruatorem etiam. Tibi quicunque parentes colueris ex Dei præcepto, bene erit in futurum tempus, & addetur illud etiam præſens, Vt ſis lõgæuus, &c.*

4 In correptione Domini.] *Illos imbuendo & aſſuefaciendo ad pietatem, eruditos & inſtructos cognitione & conſideratione Dei.*

5 Carnalibus.] *Quibus corporis ſeruitutem debetis, quamuis homines vt vos ſunt, tamen carnem humanam, hoc eſt, corpus non eſſe alienum ab hac conditione, quæ contingere poteſt, agnoſcere debetis, & Deum in hac etiam conditione timẽtes, dominos, in quorum familia vos eſſe contigerit, reuereri.*

 6 Non

more, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut Chriſto: 6 non ad
oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, ſed vt ſerui 1 Petri 2,18
Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, 7 cum bona vo-
luntate ſeruientes, ſicut Domino & non hominibus. 8 ſcien- B
tes quoniam vnuſquiſque quodcunque fecerit bonum, hoc
recipiet à Dño, ſiue ſeruus, ſi-
ue liber. 9 Et vos domini eadẽ
facite illis, remittentes minas:
ſcientes quia & illorum & ve-
ſter Dominus, eſt in cælis: &
perſonarum acceptio non eſt Deut.10.17. 2 Par.19,7. Iob 34,19.
apud eum. 10 De cętero fratres, Sap.6,8
confortamini in Domino, & Eccl.35,16.
in potentia virtutis eius. 11 In-
duite vos armaturam Dei: vt Rom. 12, 11.
poſſitis ſtare aduerſus inſidias Galat.2,6. Colloſ.3,25.
diaboli. 12 quoniã non eſt no- Act.10,34. 1 Pet. 1, 17.
bis colluctatio aduerſus car-
nem & ſanguinem: ſed aduer-
ſus principes & poteſtates, ad-
uerſus mundi rectores tene-
brarum harum, contra ſpiri-
tualia nequitiæ, in cæleſtibus.
13 Propterea accipite armaturã C
Dei: vt poſſitis reſiſtere in diè
malo, & [a]in omnibus perfecti [a]omnibus perfectis 1 MS.G.Q.B.
ſtare. 14 State ergo ſuccincti
lumbos veſtros in veritatẽ, &
induti loricam iuſtitiæ, 15 &
calceati pedes in pręparationẽ
Euangelij pacis: 16 in omnibus
ſumentes ſcutum fidei, in quo
poſſitis

6 Non ad oculum.] *Verè, ſyncerè & officioſè ſeruire debetis, voluntatemq́ domini veſtri obſeruare, atque rem curare ſiue abſentis ſiue præſentis: amare namque dominos veſtros oportet, amandoq́ reuereri.*

9 Perſonarum acceptio.] *Non eſt ratio ſeruitutis aut libertatis externæ apud Deum: ideò non minus vos Deo ſeruos ducere debetis quod ad officium præſtandum attinet, quàm illos quos hîc in ſeruitio corporis agere accidit.*

10 Fratres] *qui in Domino eſtis, veſtrum officium tam publicè quàm priuatè curate, vt hactenus monuimus. & vos quibus illa virtus Chriſti ineſt maximè, & quibus adeſt, præter hæc quæ facilè à vobis obeuntur & præſtantur ex gratia ipſius, cognoſcite alium etiam eſſe laborem obeundum & ſuſtinendum; quoniam qui piè viuere volunt in Chriſto, tribulationem patiantur oportet: ideoq́ in Domino, qui vos amat & gratia munit ſua, confortamini.*

12 Quoniam non eſt nobis.] *His ad quos præſens inſtitutus eſt ſermo. Myſterium.*
In cæleſtibus.] *In iſta media regione verſati ſuper terram, quæ cælum etiam dicitur.*

13 In die malo.] *Cùm tempus aduerſum & aſperum ſeſe obtulerit in ipſo conflictus tempore.*

15 In præparationem Euangelij pacis.] *Cuius apparatu inſtructi, per medios hoſtium cuneos, ac per difficultates omnes tranſeatis.*

16 Scutum fidei] *Spem quam fides efficit in animis ad perferendos omnes ictus cogitatione victoriæ.*

Iſaia 59,17. 1 Theſ. 5,8. poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere. 17 & galeam
ſalutis aſſumite: & gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei)
Luc. 18, 1. 18 per omnem orationem & obſecrationem orantes omni
Col. 4. 2. tempore in ſpiritu: & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, &
2 Theſ. 3, 1. obſecratione pro omnibus ſanctis: 19 & pro me, vt detur mi-
hi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere
myſterium Euangelij, 20 pro quo legatione fungor in catena,
ita vt in ipſo audeam, prout oportet me, loqui. 21 Vt autem &
vos ſciatis quæ circa me ſunt, quid agam: omnia vobis nota
faciet Tychicus, chariſsimus frater & fidelis miniſter in Do-
mino: 22 quem miſi ad vos in hoc ipſum, vt cognoſcatis quæ
circa nos ſunt, & conſoletur corda veſtra. 23 Pax fratribus &
** noſtro MS q.* charitas cum fide à Deo Patre*, & Domino Ieſu Chriſto.
24 Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum
Ieſum Chriſtum in incorruptione.

A M E N.

In ſeceſſu rupis Aracenenſis, anno CIↃ. IↃ. LXXX.

f 3 BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Philippenſes ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

PHILIPPENSES Paulus ſuarum rerum & rationum atq. actionum certiores facit, declaratq. primùm ſeſe vincula, accuſationes & calũnias omnes, ab Euãgelij aduerſariis allatas, æquiſſimo animo ferre, voluntatem ac prouidentiã eã Dei eſſe interpretans. Quippe hac occaſione Ieſu Chriſti nomẽ, numen, & virtus celebratur publicè ac declaratur apertè cùm per eos qui ſe accuſant & vexãt, tum verò per illos qui defendere aſſerereq́. ſtudẽt, quiq́. inuiſunt & ſalutant in carcere vinctum. Atque vtroque modo multos veritatem doceri ait, Deinde iis ipſis ad quos ſcribit, conſtantiam in fide Ieſu Chriſti gratulatur ſibi ex fideliũ nuntiorum teſtimonio ac præcipuè ex Spiritu ſancto cognitam: eandem porrò accuratè etiã commendat, ne pſeudoapoſtolorum, hoc eſt, Iudæorum calliditate & opera contaminari accidat; quamobrem ſeſe exemplum ſtatuit & authorem Iudaicarum antea rerum doctrina & vſu peritiſſimum, poſtea verò virtutis Chriſtianæ amplitudinem & efficientiam edoctum, atque diſcriminis inter vtramq. diſciplinam intelligentiſſimum diſcuſſorem. Poſtremùm de officij erga ſe facti memoria & ſtudio, ſubſidio videlicet ad neceſſarium vitæ ac victus vſum mittendo, gratias agit; & munus atque animum ipſorum collaudans, curam in poſterum minuere conatur, oſtendens ex diuinæ prouidentiæ & conſolationis beneficio, parem ſibi conſtare abundantiæ & paupertatis, amplitudinis & humilitatis, honoris & ignominiæ vſum atque ſenſum.

IN CAP. I.

1 Serui Ieſu Chriſti,] *A Ieſu Chriſto comparati, redempti, & à ſeruitute peccati liberati, atque ideò ipſi in ſeruitium ſummo iure adſtricti.*

Omnibus ſanctis,] *Sanctificatis à Domino, & iis etiam qui officij munerisq́ ſancti participes ſunt, quos præcipuè huius epiſtolæ argumenta ſpectant.*

3 In omni memoria,] *frequenti, aſſidua, atque adeò perpetua.*

4 Cum

CAP. I.

PAVLVS 1 & Ti- A
mótheus ſerui Ie-
ſu Chriſti: omnibus ſanctis in
Chriſto Ieſu, qui ſunt Philip-
pis cum epiſcopis & ᵃdiaconi- ᵃdiaconis 2 MS.G.
bus. 2 Gratia vobis & pax à
Deo Patre noſtro, & Domino
Ieſu Chriſto. 3 Gratias ago
Deó meo in omni memoria
veſtri

veſtri [4](ſemper in cunctis ora-
tionibus meis pro omnibus
vobis, cũ gaudio deprecatio-
nem faciens) [5]ſuper cõmuni-
catione veſtra in Euangelio
Chriſti à prima die vſque nũc:
[6]confidẽs hoc ipſum quia qui
cœpit in vobis opus bonum,
perficiet vſque in diem Chriſti
Ieſu. [7]ſicut eſt mihi iuſtũ, hoc
ſentire pro omnibus vobis,
B eo quòd habeam vos in corde
& in vinculis meis, & in defẽ-
ſione, & confirmatione Euan-
gelij, ſocios gaudij mei omnes
vos eſſe. [8]Teſtis enim mihi eſt
Deus, quomodo cupiam om-
nes vos in viſceribꝰ Ieſu Chri-
ſti. [9]Et hoc oro, vt charitas ve-
ſtra magis ac magis abundet
in ſcientia & in omni ſenſu:
[10]vt probetis potiora, vt ſitis
ſinceri & ſine offenſa in diem
Chriſti. [11]repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum, in glo-
riam & laudem Dei. [12]Scire autem vos volo fratres, quia quę
circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Euangelij.
[13]ita vt vincula mea manife-
ſta fierent in Chriſto in omni
prætorio, & in cæteris omni-
bus, [14]vt plures è fratribus in
Domino, confidentes in vin-
culis meis, abundantiùs auderent ſine timore verbum Dei
loqui.

4 Cum gaudio,] *cum gratulatione magnæ pietatis veſtræ.*

5 Super communicatione.] *Quòd conſortes fueritis nobiſcum in bono nuntio Vncti in ſalutem hominum, & in hac doctrina permanſeritis & permanetis, acceſſione quotidie facta virtutis ſpiritus in multis veſtrûm.*

6 Perficiet,] *veſtram Eccleſiam magnis multiſq; donis ornando vſque in diem quo plenè ſe vobis præbeat Ieſus Chriſtus in veſtram ſalutem.*

7 Habeam vos in corde.] *Quod vos non ſolùm animo præſentes habeo, intelligens à vobis amari, ſed tanquam mihi aſſiſtentes in vinculis, & tanquam coram ſtatutos teſtes veritatis Euangelij per me prædicati, atque illius defenſores & confirmatores veſtro teſtimonio & ſtudio propoſito atque vltrò exhibito.*

8 Quomodo cupiam vos.] *Quantum vobis bene velim, beneq; cupiam. idq; tenerrimo & ardentiſſimo charitatis Chriſti affectu.*

9 In omni ſenſu.] *Recta æſtimatione ac diiudicatione eorum quæ probãda, quæ ſequenda, quæ vitanda ſunt & reiicienda.*

10 Sine offenſa.] *Vt expediti atque inoffenſi curſum veſtrum contendatis in diem oſtenſionis Ieſu Chriſti in vobis, quo die eritis repleti fructu iuſtitiæ illius, quam Deus per Ieſum Chriſtum in ſuis efficit, ex qua conſequitur gloria & laus Dei.*

13 Manifeſta fierent.] *Declaratum eſt in prætorij conuentibus & alijs locis, me eſſe vinctum pro Chriſto, atque ita Chriſti nomen ex vinculorum meorum mentione & narratione propagatur & celebratur.*

15 Quidam

15 Quidam quidem.] *Chriſti nomẽ, quãquam aliis aliter vſurpetur, celebratur tamen ſiue ab iis qui verè & ſyncerè prædicant & teſtantur me eſſe cõſtitutum in iudicium propter bonum nuntium allatum hominibus de ſalute publica, ſiue ab iis qui vel Chriſti virtutẽ negãt, vel non ex ſinceritate atque vero corde, ſed ex contentione aduerſum me ſuſcepta ipſum prædicant, & ſe Apoſtolos iactant. quocunq; modo ſit, ego valde gaudeo Chriſtum celebrari & cognoſci ab hominibus; hoc enim tandem cedit in Dei gloriam, humaniq; generis ſalutem.*

19 Quia hoc mihi proueniet.] *Vtcunque Chriſtus per me annũtietur, id ipſum mihi erit commodũ & expediens, tandemq; in ſalutem tum meam tum eorum qui Chriſtum accipere voluerint cedet: namq; in vtramq; partem vos me veſtris precibus iuuatis, & Chriſtus ſuggerit mihi ſpiritum ad agendum vel ferendum id quod pro temporum ratione expedit. ex quo ſpero & exſpecto attentiſſimè, me non iri pudefactum tanquam qui non bonã cauſam ſuſceperim; ſed ſiue viuam, vita mea fore virtutem Chriſti manifeſtandam; ſiue moriar, idem etiã morte mea eſſe efficiendum.*

21 Mihi enim viuere.] *Quod ad me attinet; cùm ego iam nõ viuã, ſed viuat in me Chriſtus; quidquid viuo, vita mea Chriſtus eſt; & ideò placet mihi viuere, quia ille vult me viuentem ſuæ virtutis teſtimonium oſtendere; ſi verò moriar, lucrum mihi eſt, quia ad eum vado, qui vita mea atque adeò vita æterna eſt.*

22 Quòd ſi viuere in carne.] *Quòd ſi aliquis fructus percipitur mihi ex actionibus operibusq; meis interim dum viuo in carne, ideoq; me viuere expediat, huius rei conſilium & iudicium ego non ſtatuo, neque quid magis optem ignoro.* 23 Multò magis melius.] *Quantum ego ex mea optione deligerem, migrare potius hinc cuperem, & eſſe cum Chriſto in æterna illa quiete. Sed etiã teneor amore atque ſtudio iuuãdi vos fratres meos, Eccleſiamq; Chriſti, quam quidem ad rem neceſſarium eſt vt cupiam veſtra cauſa viuere.*

loqui. 15 Quidam quidem &
propter inuidiã & contentionẽ: quidã autẽ & propter bonam voluntatẽ Chriſtũ prędi-
cant. 16 Quidam ex charitate: C
ſcientes quoniam in defenſionem Euangelij poſitus ſum.
17 Quidã autẽ ex contentione
Chriſtũ annuntiant nõ ſyncerè: exiſtimãtes preſſurã ſe ſuſcitare vinculis meis. 18 Quid
enim? Dum omni modo, ſiue per occaſionem, ſiue per veritatem, Chriſtus ᵃannuntietur: ᵃannunciatur I MS. G.
& in hoc gaudeo, ſed & gaudebo. 19 Scio enim quia hoc
mihi proueniet ad ſalutẽ, per veſtram orationem & ſubminiſtrationẽ Spiritus Ieſu Chriſti, 20 ſecũdùm expectationẽ &
ſpẽ meã, quia in nullo cõfundar, ſed in omni fiducia ſicut ſemper, & nũc magnificabitur Chriſtus in corpore meo, ſiue per vitã, ſiue per mortẽ. 21 Mi-
hi enim viuere Chriſtus eſt: &
mori lucrum. 22 Quòd ſi viue-
re in carne, ᵃhic mihi fructus ᵃhoc R. G.
operis eſt, & quid eligã ignoro. 23 Coarctor autẽ è duobus: D
deſideriũ habẽs diſſolui & eſſe cũ Chriſto, multò magis me-

lius. 24 permanere autē in car-
ne, *neceſſarium propter vos.
25 Et hoc confidens, ſcio quia
manebo & permanebo om-
nibus vobis, ad profectum ve-
ſtrum & gaudium fidei: 26 vt
gratulatio veſtra abundet in
Chriſto Ieſu in me, per meum
aduentum iterū ad vos. 27 Tā-
tùm dignè Euangelio Chriſti
conuerſamini: vt ſiue cùm ve
nero, & videro vos, ſiue abſens
audiam de vobis quia ſtatis in
vno ſpiritu, vnanimes, colla
borantes fidei Euangelij. 28 Et
in nullo terreamini ab aduer-
ſariis, quæ illis eſt cauſa perdi-
tionis: vobis autem ſalutis, &
hoc à Deo: 29 quia vobis dona-
tum eſt pro Chriſto, non ſolū
vt in eū credatis, ſed vt etiam
pro illo patiamini, 30 idem cer-
tamen habentes quale & vi-
diſtis in me, & nunc "audiſtis"
de me.

*magis 4 MS. G. *valde Amb.

Epheſ. 4, 1. Colloſ. 1, 10. 1 Theſ. 2, 12.

"auditis 1 MS. Amb. G. S.

CAP. II.

A 1 SIqua ergo conſolatio in
Chriſto, ſi quod ſolatium
charitatis, ſiqua ſocietas ſpiri-
tus, ſiqua viſcera "miſeratio-
nis":

"ac miſerationes 7 MS. Amb. G. S.

25 Ad profectum veſtrum.] *Vt gaudentes vos & lætabundi propter exitum vobis optatum vinculorum meorum à me prædictum vobis ex fide quam habeo Deo, vos etiam proficiatis in eadem fide: itaque & in veſtrum profectum & in fidei incrementum hoc gaudium cedat.*

26 Vt gratulatio.] *Vt lætitia, laudatio & gaudium, quibus ſoletis affici propter beneficia à Chriſto collata, abundent etiam hoc nomine in vobis, quod redux ipſe ad vos venerim.*

27 Collaborantes.] *Simul vno animo, vnoq́ue ſpiritu propugnetis veritatem Chriſti, firmiſſimi in fide Euangelij, pro qua decertatis vt athletæ fortiſſimi.*

28 Quæ illis eſt cauſa perditionis] *ſatis apertè indicatæ, vtpote qui ſeſe Deo Deiq́ue ſalutari & Chriſto Ieſu opponant, neque moniti & veritate redargui aut correpti deſiſtāt: vobis autem indicium ſalutis à Deo profectæ; quippe tantum improborum hominum impetum ſuſtinere non poſſetis, niſi ex ipſius Dei præſidio. itaque cùm videatis vos in hac re proficere, ſperate vos triumphaturos pro veritate Chriſti, intelligentes & agnoſcentes Dei auxilium vobis præſens per Spiritum ſanctum.*

29 Non ſolùm vt in eum credatis.] *Qui baptizati eſtis à Chriſto Spiritu ſancto & igni, ab eodem accepiſtis virtutem credendi ſecundùm operationem potentiæ virtutis Dei, & vim etiam fortitudinemq́ue ad ferēdum omnem vel duriſſimum laborem pro illius nomine ac teſtimonio.*

IN CAP. II.

1 Siqua ergo conſolatio.] *Si quid vos ego & cohortari & conſolari Chriſti nomine ac virtute poſſum, vt verè poſſum, atque ex hoc ipſe conſolationem accipere: ſi quod ex charitate mutua proficiſcitur ſolatium, vt apertè oriri ſolet, dum aliis aliorum virtus ſolamen eſt: per ſocietatem etiam Spiritus ſancti, quo veſtra Eccleſia mecum communicat, & per tenerrimos Chriſtianæ charitatis affectus atque miſerationes erga eos qui affliguntur, vos obſecro & obteſtor, vt id ſtudeatis efficere, quod me gaudio & perfundere & implere poteſt in mediis etiam afflictionibus.*

nis': 2 implete gaudiũ meum,
vt idem ſapiatis, eandem cha-
ritatem habentes, vnanimes,
idipſum ſentientes. 3 nihil per
contentionem, neque per ina-
nem gloriam: ſed in humilita-
te, ſuperiores ſibi inuicem ar-
bitrantes: 4 non quæ ſua ſunt 1 Cor. 10, 24. 33.
ſinguli conſiderantes, ſed ea
quæ aliorum. 5 Hoc enim ſen-
tite in vobis, quod & in Chri-
ſto Ieſu, 6 qui cùm in forma
Dei eſſet, nõ rapinam arbitra-
tus eſt eſſe ſe æqualẽ Deo, 7 ſed
ſemetipſum exinaniuit, formã
ſerui accipiens, in ſimilitudi-
nem hominum factus, & ha-
bitu inuentus vt homo. 8 Hu- Hebr. 2, 9.
miliauit ſemetipſum, factus
obediens vſque ad mortem:
mortem autẽ crucis. 9 Propter B
quod & Deus exaltauit illum:
& donauit illi nomẽ quod eſt
ſuper omne nomẽ: 10 vt in no- Iſaia 45, 23. Rom 14, 11.
mine Ieſu omne genu flecta-
tur, cęleſtium*, terreſtrium, & *& 2 MS. G.S.
infernorũ. 11 & omnis lingua
con-

2 Idem ſapiatis.] *Omni ex parte concordetis tum affectu & voluntate, tum iudicio. affectum par charitas informet, iudicium eiuſdem ſententiæ conſenſus.*

3 Superiores ſibi inuicem.] *Vt vnuſquiſq; veſtrûm animo, affectu, & ſtudio alterum vt ſibi ſuperiorem exiſtimet.*

4 Conſiderantes.] *Vt dum officium facitis, ita faciatis vt aliorũ officia iuuetis potius quàm impediatis aut interturbetis: non vt ſuũ munus vnuſquiſq; negligat, ſed vt alienũ omni ex parte adiuuet ſine vlla offenſione aut vſurpatione.*

6 Cùm in forma Dei.] *Eadem forma qua Deus eſt, atque ex conſequenti Deus ipſe idem vnusq; eiuſdem magnitudinis, amplitudinis, gloriæq; compos: nam forma Dei Deus eſt; neque ab alia natura exprimi poteſt Deus, quàm ab ipſo Deo. erat igitur Chriſtus anteaquam homo fieret, Deus per omnia æqualis Patri magnitudine, amplitudine, dignitate, maieſtate, & gloria, eadẽ omnino eſſentia, altera perſona.* Non rapinam arbitratus eſt.] *Cùm verè eſſet Deus Patri omnino æqualis, idq; omnibus modis atque iure ſummo tueri poſſet & conſeruare, nulliq; inferiori conditioni ſuſcipiendæ ſeſe dedere aut præbere facilem; tamen non in ſimilem cogitationem venit cum illo, qui, cùm eſſet creatus in miniſteriũ, cogitauit rapere gloriam parem diuinæ. Sed hîc Deus tantum charitate, obedientia & ſtudio abfuit à cogitatione huiuſmodi, vt non ſicut ille, quod non habebat rapere & vſurpare contenderit, ſed potius exinaniuit ſemetipſum, non modò formam angeli & miniſtri, ſed ſerui hominis, inquam, formam accipiens.*

7 Formam ſerui.] *Naturam humanam, verbum caro factum cum omnibus illis conditionibus, quas natura humana ſerua & humillima fert, peccato excepto.* Et habitu inuentus.] *Ita vt humilitatem illam non tantùm ſuſcipere, ſed & planè oſtendere & profiteri non fuerit dedignatus.*

9 Nomen] *authoritatis, virtutis, & poteſtatis præconium & laudem.*

10 Omne genu flectatur.] *Cum ſumma ſubiectione tanquam principi, regi, atque Deo efficaciſſimo.* 11 Omnis lingua.] *Idioma omne, omniſq; ſermo ab iis inſtitutus, qui quid ſit Chriſtus cognouerint rectè.*

Quia

confiteatur quia Dominus Ie-
ſus Chriſtus in gloria eſt Dei
Patris. 12 Itaq. chariſſimi mei
(ſicut ſemper obediſtis:) non
vt in præſentia mei tãtùm, ſed
multò magis nunc in abſentia
mea, cum metu & tremore ve-
ſtrã ſalutẽ operamini. 13 Deus
eſt enim qui operatur in vobis & velle & perficere, pro bona
1 Petri 4,9. voluntate. 14 Omnia autem facite ſine murmurationibus &
hæſitationibus: 15 vt ſitis ſine querela, & ſimplices filij Dei, ſi-
ne reprehenſione in medio nationis prauæ & peruerſæ, inter
quos lucetis ſicut luminaria in mundo: 16 verbum vitæ con-
C tinentes ad gloriam meam in
die Chriſti, quia non in vacuũ
cucurri, neque in vacuum la-
boraui. 17 Sed & ſi immolor,
ſupra ſacrificiũ & obſequium
fidei veſtræ, gaudeo & congra-
tulor omnibus vobis. 18 Idip-
ſum autem & vos gaudete, &
congratulamini mihi. 19 Spero
Act. 16,1. autẽ in Domino Ieſu, Timó-
theum me citò mittere ad vos:
vt & ego bono animo ſim, co-
gnitis quæ circa vos ſunt.
20 Neminem enim habeo tam
vnanimem, qui ſyncera affe-
ctione pro vobis ſolicitus ſit.
1 Cor. 10,24. & 13,5. 21 Omnes enim quæ ſua ſunt
quærunt: non quæ ſunt Ieſu Chriſti. 22 Experimentum autem
eius cognoſcite, quia ſicut patri filius, mecum ſeruiuit in

Quia Dominus.] *Confeſſionis argumentum eſt, Ieſum eſſe Chriſtum, eũdemq; Dominum, & ſedentem in gloria Dei Patris: igitur Deum cum Patre regnantem.*

13 Deus eſt enim.] *Per Spiritum ſanctum inhabitantem in vobis ſanctis, & iis qui illius ducimini ſpiritu, quem omnes oportet ſequi, ſingulos in ſuis miniſteriis obeundis.*

Pro bona voluntate] *Dei.*

16 Verbum vitæ.] *Veram ſapientiam verbi Dei in vobis oſtendentes exemplo ac ſermone, quibus alij homines ad ſalutem vtilitatémque ſuam vti poſſint.*

17 Sed & ſi immolor.] *Quòd ſi ad confirmationem fidei veſtræ oportet me tanquam libamentum præmitti, vt fides veſtra augeatur, magisq; Deo probetur vt ſacrificium gratiſſimum, id mihi & vobis gratulabor, & vos vt idem mecum ſentiatis obſecro, interpretati meos labores & mortem Deo probari in veſtram vtilitatem: nam cupio vos omnes ſiſti Deo victimam ſacram & gratam, & ſi opus fuerit, vt ego occiſus pro Chriſto libamen ſim huius veſtri ſacrificij.*

19 Bono animo ſim.] *Vt recreer atque confirmer magis, delecterq; propter exſpectationem quam de vobis habeo.*

20 Tam vnanimem.] *Qui illi parem animum erga vos habeat.*

22 Cognoſcite.] *Illum ſatis ſpectatum & probatum exiſtimare vos credo.*

25 Veſtrum

ᵃEuangelio'. [23]Hunc igitur ſpero me mittere ad vos, mox, vt ᵃEuãgelium 1 MS. G.
videro quę circa me ſunt. [24]Confido autem in Domino quo-
niam & ipſe veniam ad vos citò. [25] Neceſſarium autem exi-
ſtimaui, Epaphroditum fratrẽ D
& cooperatorem & commili-
tonem meum, veſtrũ autem
Apoſtolum, & miniſtrum neceſſitatis meæ, mittere ad vos.
[26]quoniam quidem omnes vos deſiderabat, & mœſtus erat,
propterea quòd audieratis illum infirmatum. [27] Nam & in-
firmatus eſt vſque ad mortem: ſed Deus miſertus eſt eius: nõ
ſolùm autem eius, verùm etiam & mei, ne triſtitiam ſuper tri-
ſtitiam haberem. [28]Feſtinantius ergo miſi illum: vt viſo eo,
iterum gaudeatis, & ego ſine triſtitia ſim. [29] Excipite itaque
illum cum omni gaudio in Domino: & eiuſmodi cum hono-
re habetote. [30] quoniam pro-
pter opus Chriſti, vſque ad
mortem acceſſit: tradens ani-
mã ſuam, vt impleret id quod
ex vobis deerat erga meum
obſequium. CAP. III.

DE [1] cætero fratres mei, A
gaudete in Dño. Eadẽ
vobis ſcribere, mihi quidem
non pigrum, vobis autem ne-
ceſſarium. [2]Videte canes, vide-
te malos operarios, videte cõ-
ciſionem. [3] Nos enim ſumus
circunciſio, qui ſpiritu ſerui-
mus Deo: & gloriamur in
Chriſto Ieſu, & non in carne
fiduciam habentes. [4]quanquã -4 MS. Amb. G. S.
⁻&' ego habeã confidentiã *in *& 2 MS. Amb. G. S.
carne.

25 Veſtrum autem Apoſtolum,] *miſſum per vos ad me, qui meis vſibus & oportunum ſubſidium attulerit & ipſe miniſtrauerit.*

30 Propter opus Chriſti.] *Propter miniſterium Chriſti, cuius cauſa ego vinctus atque in hanc neceſſitatem coniectus ſum.*

Id quod vobis deerat erga me obſequium.] *Vt miniſterium quod à vobis ego exſpectabam in his vinculis, & vos, cùm exhibere cuperetis, nõ poteratis commodè, ipſe vnus pro omnibus plenè & abundè exhiberet.*

IN CAP. III.

1 Eadem vobis ſcribere.] *Quæ iam aliàs à me audiſtis, neque mihi tædioſum neque vobis importunum, imò potius vtile eſt.*

2 Videte canes.] *Cauete à latratoribus iſtis, qui vos arcere volunt à ſocietate & grege ſanctorum.* Conciſionem] *veriùs quàm circunciſionem, qui circunciſionis vocabulo obtento concidere volunt Eccleſiam Dei.*

3 Non in carne.] *Non collocamus fiduciam noſtram in externis legis ceremoniis tanquam effectricibus cauſis noſtræ ſalutis, aut ſalutis ipſius rationem continentibus.*

4 Confidentiam in carne.] *Si hoc eſſet confidentiæ argumentum, neque ſimplex neque exiguum mihi ſuppeteret.*

carne. Si quis alius videtur cõ-
fidere in carne: ego magis,
5 circũciſus octauo die, ex ge-
nere Iſraël, de tribu Beniamin,
2 Cor. 11, 22. Hebræus ex Hebræis, ſecun-
Act. 23, 6. dum legem Phariſæus, 6 ſecũ-
dum æmulationẽ perſequens
Eccleſiam Dei, ſecundum iu-
ſtitiam quæ in lege eſt cõuer-
B ſatus ſine querela. 7 Sed quæ
mihi fuerunt lucra, hæc arbi-
tratus ſum propter Chriſtum
detrimenta. 8 Verũtamen exi-
ſtimo omnia detrimẽtum eſſe
propter eminentem ſcientiam
Ieſu Chriſti Domini mei: pro-
pter quem omnia detrimentũ
feci, & arbitror vt ſtercora, vt
Chriſtum lucrifaciam: 9 & in-
ueniar in illo non habens meã
iuſtitiam quæ ex lege eſt, ſed
Ieſu Ms q. illam quæ ex fide eſt Chriſti,
quę ex Deo eſt iuſtitia in fide:
10 ad cognoſcendum illum, &
virtutem reſurrectionis eius,
*paſſionis Ms q. & ſocietatem "paſsionum' il-
lius: configuratus morti eius,
11 ſi quo modo occurrã ad re-
ſurrectionem quę eſt ex mor-
tuis.

5 Ex genere Iſraël.] *Non proſelytus, vt non pauci ex iſtis ſunt.* Hebræus ex Hebręis] *Hebræorum filius, qui gentilitiam familiam ab antiquis tranſeuntibus deduxerim, non ex aſcititiis aut nouis.* Secundũ legem.] *Quod ad religionis inſtitutum attinet, doctus & educatus in obſeruantiſſimo legis ordine, nempe Phariſaico.* 6 Sine querela.] *Sine exceptione, nota, reprehenſionéve aliqua, quæ mihi obiici poſſit, vel negligentiæ vel irreuerentiæ in lege obſeruanda.*

7 Sed quæ mihi fuerunt.] *Quæ ego magno ſtudio conquiſieram tanquam pretioſa & ad diuitias atque theſaurum ſanctitatis mihi cõparaueram, poſtquã cognoui quid Chriſtus eſſet, quid efficeret, detrimenta damnaq́ duxi.* 8 Propter eminentem.] *Collata ad illam eminentẽ cognitionẽ & ſcientiã virtutis veritatis & efficiẽtiæ Chriſti, viſus ſum mihi vmbrã diuitiarum, nõ diuitias ipſas conſectaſſe, atque ita iſta poſthabui vt Chriſtum lucrifacerem.* 9 Inueniar in illo.] *Deo homines examinante & probante inueniar inſitus Chriſto vt palmes viti, qui nõ meos ex lege Moſaica, ſed ex virtute Chriſti in me efficientis fructus proferam Deo gratos.* Quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide] *quæ reuelanda erat.*

10 Ad cognoſcendum illum.] *Vt agnoſcam illum in me habitantem, cuius cruci confixus fuerim, & cuius reſurrectionis virtutem in me expertus fuerim, viuens Deo.*

11 Si quo modo occurram.] *Non dubito mihi præſtandam eſſe gratiam ab eo qui omnes vult ſaluos fieri, ſi modò ego legitimè curram & certem, verùm affirmo rem eſſe præſtantiſſimam atque dignam magno ſtudio ac diligenti cura, ideoq́ ad eam contendo, & hæc ſumma doctrinæ meæ eſt: Vt non relabamur in ea quæ retro ſunt, ſed ſtudioſè ad vlteriora curramus, donec ad reſurrectionem illam admirandã occurramus, quæ eſt ex mortuis, Chriſti virtute in nobis efficiendã. ita vt nemo ſibi arroget copiã & facultatẽ perfectionis huius, donec à Deo eam obtineat & accipiat, ſed ſequamur, contendamus, curramus, vt poſſimus re ipſa comprehendere id quod Chriſtus apud ſe habet partum omnibus iis qui ſibi credentes obtemperauerint.*

13 Ad ea quæ ſunt priora.] *Citeriora ac præterita relinquo & tranſuolo, & quæ vlteriora ſunt peto.*

14 Ad deſtinatum.] *Procurro verſus metam ipſam, & finem curriculi.*

15 Hoc ſentiamus.] *Hoc de noſtro priore & poſteriore ſtatu cogitemus, atque ita alios doceamus.*

Et ſi quid aliter ſapitis.] *Si minus aliquid aut maius his ſentitis, docti tandem à Deo cognoſcetis & hoc à me dictum eſſe veriſſimum, idq́ per reuelationem, qua hoc myſterium cognoſcetis. verùm id curare omnino debemus, vt ad eundem ſcopum feramur, & idem omnes ſapiamus, in eademq́ permaneamus regula Chriſti cognoſcendi, & quærendi per fidem & obedientiam. eodem itaque affectu quo ad cognitionem & charitatem ſimus omnes, eandemq́ regulam quo ad vſum & exercitationem obſeruemus.*

18 Inimicos.] *Quos inimicos eſſe crucis Chriſti ſæpè vobis dicebam.*

19 Quorum finis] *exitus & merces.*

Deus venter,] *cui ſeruiunt & obſequuntur; quæſtus enim & vtilitatis huiuſce terrenæ cauſa omnia faciunt. atque ea ſibi gloriæ ducunt quæ magno dedecori ſunt, ſi rectè conſpiciantur.*

20 Noſtra autē conuerſatio.] *Vitæ actionisq́ noſtræ ratio omnis cælum ſpectat, cuius ciues ſumus & municipes, atque ideò terrena & corpori huic ſeruientia corruptibili minimè curamus, ſed ea quæ cæleſtes ciues decent, id eſt, ſpiritualia; quæ verò ad corpus pertinent, melius etiam proſpicimus: nam dum cæleſtia curamus, Chriſtum ſaluatorem exſpectamus, qui hoc humile & abiectum à nobisq́ minus curatum corpus caducum & corruptibile reformabit poſt reſurrectionem, ſimileq́ efficiet corpori illi claro ipſius, idq́ ex efficacitate illa faciet, qua non ſolùm ſpiritualem mortem, ſed & corporalem & omnia ſibi poteſt ſubiicere.*

tuis. 12 Non quòd iam accepe- C
rim, aut iam perfectus ſim: ſe-
quor autem, ſi comprehēdam
in quo & comprehenſus ſum
à Chriſto Ieſu. 13 Fratres, ego
me non arbitror comprehen-
diſſe. Vnum autē quæ quidē
retrò ſunt obliuiſcens, ad ea
verò quæ ſunt priora extendēs
meipſum, 14 ad deſtinatū per-
ſequor, ad brauium ſupernæ
vocationis Dei in Chriſto Ie-
ſu. 15 Quicunque ergo perfecti
ſumus, hoc ſentiamus: & ſi-
quid aliter ſapitis, & hoc vobis
Deus "reuelauit'. 16 Verunta- *reuelabit 6 MS. R. C. S.*
men ad quod peruenimus, vt
idem ſapiamus, in eadem per-
maneamus regula. 17 Imitato- D
res mei eſtote fratres: & ob-
ſeruate eos qui ita ambulant
ſicut habetis formam "noſtrā'. *nos I MS. C.*
18 Multi enim ambulant, quos *Rom. 16, 17.*
ſæpe dicebam vobis (nūc au-
tē & flens dico) inimicos cru-
cis Chriſti: 19 quorum finis, in-
teritus: quorum Deus, venter
eſt: & gloria in confuſione ip-
ſorum, qui terrena ſapiunt.
20 Noſtra autem conuerſatio
in cælis eſt: vnde etiam Salua-
torē expectamus, Dominum
noſtrum

noſtrum Ieſum Chriſtum, [21] qui reformabit corpus humili-
tatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, ſecundum
operationem qua etiam poſſit ſubiicere ſibi omnia.

CAP. IIII.

A ITaque [1] fratres mei chariſſi-
mi & deſideratiſsimi, gau-
dium ⌐ meũ' & corona ⌐ mea': (⌐ 1 MS. G. ⌐ Amb.)
ſic ſtate in Domino, chariſſi-
mi. [2] ᵃ Euchodiam' rogo & Syn- (ᵃ Euodiam 3 MS R G S. ᵃ Euhodiam Amb.)
tychen deprecor idipſum ſa-
pere in Domino. [3] Etiam rogo
& te germane compar, adiuua
illas quæ mecum laborauerũt
in Euangelio cum Clemente,
& cæteris adiutoribus meis,
quorum nomina ſunt in libro
vitæ. [4] Gaudete in Domino
ſemper. iterum dico gaudete.
[5] Modeſtia veſtra nota ſit om-
nibus hominibus. Dominus
propè eſt. [6] Nihil ſoliciti ſitis:
B ſed in omni oratione & obſe-
cratione cum gratiarũ actio-
ne petitiones veſtrę innoteſcãt
apud Deum. [7] Et pax Dei quæ
exuperat omnem ſenſum, cu-
ſtodiat corda veſtra & intelli-
gentias veſtras in Chriſto Ie-
ſu. [8] De cætero fratres, quæcũ-
que ſunt vera, quæcunq. pu-
dica, quæcunq. iuſta, quęcũq. ſancta, quæcunque amabilia,
quæcunque bonæ famæ, ſi qua virtus, ſi qua laus ⌐ diſciplinę', (⌐ 2 MS. G. S.)

IN CAP. IIII.

1 Corona mea;] *meum decus.*
Sic ſtate in Domino.] *Hanc veritatem ſenſu cognitioneq́ʒ percipite, hãc diſciplinam moribus & vitæ conſuetudine tenete & obſeruate, idq́ in Domino, cui ſeruire omnes debemus, vtpote illi⁹ ſanguine & morte redẽpti & cõparati.*
3 Germane compar.] *Qui mecum iugum tuliſti in Euangelij prædicatione, & eiuſdem laboris collega fuiſti.*
4 Gaudete in Domino.] *Quidquid vobis attulerit tempus vel occaſio vel oportunitas vel importunitas rerum, gaudete in Domino gaudio ſpiritus, quod verum gaudium eſt, idq́ʒ à Domino proficiſcitur, qui vos beare poteſt, cùm cætera omnia à Domino aliena neminẽ beent, nec purè gaudia dici mereantur.*
5 Modeſtia veſtra.] *Animi veſtri tranquillitas & moderatio in omni euentu, quæ ſpiritum Dei vobis ineſſe probabit. huc illud refertur, Dominus propè eſt.*
6 Cum gratiarum actione.] *Pro beneficiis acceptis vlteriora etiam poſtulate.*
7 Pax Dei] *illa quam mundus nec nouit, nec dare aut accipere poteſt, vtpote Deo authore contingens.*
8 Pudica,] *honeſta, grauia atque decora: huiuſmodi enim ſtudia & conſuetudines eſſe ſolent eorum qui diuinæ ſanctitudinis compotes facti ſunt, vel qui ad illam Dei beneficio obtinendam curſum inſtituerint.*
Laus diſciplinæ.] *Si qua diſciplina ex vſu atq. vero laudatur, non ex humani ingenij luxuriatione, non ex curioſo propoſito, non deniqʒ ex priuata cuiuſquam auaritia aut ambitione, vel*

hæc

vel leui ac turpi popularis auræ captatione. Neque enim hæc opera aut hæ ſunt generoſi atque Chriſtiani viri artes, qui omnia ſeriò agere, & ad veræ pietatis atque honeſtæ vitæ rationes referre debet.

9 Deus pacis.] *Pacis, perfectionis, beatitudiniſq́ author vobis aderit.*

10 Refloruiſtis.] *Noua ſollicitudine & cura erga me denuò eſtis affecti, reuireſcēte charitate quæ in vobis radices egit.*

Occupati autem eratis:] *non inuenta opportunitate.*

11 Non quaſi propter penuriam.] *Non dico hoc vt meam penuriam conquerar, quam ego nunquam grauiter fero, vtpote qui omnibus conditionibus modeſtè ferendis Chriſti virtute aptus redditus ſum, ſed vt veſtram de me curam laudem.*

12 Scio & humiliari.] *Scio paupertatem vel grauiſſimam ferre, qua qui vrgetur ac deprimitur, ab omnibus in mundo contemnitur ac deſpicitur.*

Vbique & in omnibus.] *Quouis loco ac tempore & omnibus in rebus iam conſecratus ſum Dei miniſteriis quauis conditione exercendus & explendis.*

Abundare & penuriam pati.] *Neque abundantia, ſi adſit, me tranſuerſum agit aut perdit, neque inopia affligit.*

15 In principio Euangelij.] *Ex quo primū prædicare apud vos cœpi Euangelium, itaq; ab initio atque hactenus officium erga me veſtrum eſt exploratum.*

17 Non quia quæro datum.] *Non ego hoc dico eo animo vt donum veſtrum mihi quæram & appetam, ſed vt ſignificem hac expoſitione in veſtram vtilitatem multis nominibus vobis abundātem fructum futurum ex iis quæ ad me iuuandum expoſuiſtis, vtpote qui hoc ſacrificio veſtro Euāgelium iuuare ſtudeatis.*

IN

hæc cogitate. 9 Quæ & didici-
ſtis, & accepiſtis, & audiſtis, &
vidiſtis in me: hæc agite, &
Deus pacis erit vobiſcum.
10 Gauiſus ſum autem in Do-
mino vehementer, quoniam C
tandem aliquādo refloruiſtis
pro me ſentire, ſicut & ſentie-
batis: occupati autem eratis.
11 Nō quaſi propter penuriam
dico. ego enim didici, in qui-
bus ſum, ſufficiens eſſe. 12 Scio
& humiliari, ſcio & abūdare:
(vbique, & in omnibus cōſti-
tutus ſum) & ſatiari, & eſurire,
& abundare, & penuriā pati.
13 omnia poſſum in eo qui me
confortat. 14 Verumtamen be-
ne feciſtis, communicātes tri-
bulationi meæ. 15 Scitis autem
& vos Philippenſes, quòd in
principio Euangelij quando
profectus ſum à Macedonia,
nulla mihi Eccleſia commu-
nicauit in ratione dati & acce-
pti, niſi vos ſoli: 16 quia &
Theſſalonicam, ſemel & bis
in vſum mihi miſiſtis. 17 Non D
quia quæro datum: ſed requi-
ro fructum abundantem ⁿ in
ratione veſtra. 18 Habeo autē
omnia, & abundo: repletus ſum, acceptis ab Epaphrodito
quæ

ⁿ in rationem veſtram 2 MS. *Amb. G.*

Rom. 12. 1. quæ miſiſtis, odorem ſuauitatis, hoſtiam acceptam, placẽtem
Deo. 19 Deus autem meus impleat omne deſideriũ veſtrum
ſecũdùm diuitias ſuas in gloria, in Chriſto Ieſu. 20 Deo autem
& Patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum. Amen. 21 Salutate
omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. 22 Salutant vos qui mecum
ſunt, fratres. Salutant vos omnes ſancti: maximè autem qui
de Cæſaris domo ſunt. 23 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti
cum ſpiritu veſtro. AMEN.

In ſeceſſu rupis Aracenenſis, anno CIↃ. IↃ. LXXX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Coloſſenſes ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

ACCEPTI Coloſſenſibus Euangelij ſanctitudinem & veritatem publicus humani generis hoſtis inferioris doctrinæ fallacia contaminare conabatur: hanc reapſe ac viuo exemplo propugnat Paulus, & omni ſtudio obſeruãdam, omnibusque officiis colendam commendat, detegitque cum primis inimici communis artes & dolos, dum ea quæ & natura & vſu minus præſtant, apertè indicat, & ad maiora ac præſtantiora efficacis doctrinæ ſacraria viam munit, diuinorum donorum patefactis myſteriis, & priuatorum publicorumque expoſitis officiorum præceptis. Atque huius doctrinę exhortationisque fabricam magnis fulcit fundamentis virtutis & efficientiæ Dei, & multorum ſanctorum teſtimoniis exornat & communit, comparatione facta eorum qui alias pietatis rationes proponentes, ex inimici hominis fallacia & aſtu atque inſtinctu venditabant.

CAP. I.

A PAVLVS 1 Apoſtolus Ieſu Chriſti per volũtatem Dei, & Timótheus

IN CAP. I.

1 Apoſtolus.] *Salutis publicæ nuntiandæ cauſa legatus ab ipſo ſalutis authore efficaciſſimo, cuius virtus vel ipſa nominis & cognominis notatione indicatur,* IESV CHRISTI, *Salutaris Vncti.* Per voluntatem Dei.] *Quod Apoſtolus appelletur, non ex ambitione aut alio humano ſtudio vſurpatum eſſe ait, ſed ex Dei conſilio, iudicio, ac iuſſu factum, cuius vt voluntas fuerat hominũ genus per Ieſum Chriſtum ad vitam ex morte traducere, ſic etiam fuit & hunc ſeruum ad Euangelij opus delegare,*

atque adeò legationem ipſam Euangelij efficientia & exemplo probare gentibus ipſis ad quas legabatur. id quod nemini aliorum quos aliæ cauſæ agebant, conceſſum erat.

Frater.] *In regeneratione, qua vterque nouus homo euaſit, communione virtutis & efficientiæ Ieſu Chriſti, qui eſt primogenitus in multis fratribus; & frater etiam in profeſſione & opera Euangelij, eiuſdem diſciplinæ, doctrinæ ac veritatis authoritatisq́ue particeps & miniſter, atque ideò eodem ſtudio veri boni Colloſſenſibus aſſerendi incenſus: quæ res maiori etiam momento auditores ipſos ad ſuæ ſalutis cauſam cognoſcendā & excipiendā, obſeruādamq́ue impellere debuit.*

theus frater: 2 eis qui ſunt Co-
loſſis ſanctis & fidelibus fra-
tribus in Chriſto Ieſu. 3 Gratia
vobis & pax à Deo Patre no-
ſtro, & Domino Ieſu Chriſto.
Gratias agimus Deo & Patri
Dñi noſtri Ieſu Chriſti ſem-
per pro vobis, orantes: 4 audiē-
tes fidem veſtram in Chriſto
Ieſu, & dilectionem quam ha-
betis in ſanctos omnes, 5 pro-
pter ſpem quę repoſita eſt vo-
bis in cælis, quam audiſtis in
verbo veritatis Euangelij,
6 quod peruenit ad vos, ſicut &
in vniuerſo mundo eſt, & fru-
ctificat, & creſcit ſicut in vo- B
bis,

2 Qui ſunt Coloſſis.] *Quos hoc argumētum vt ſingulari nomine tangit, ita attentiſſimos poſtulat, & præter communem omnium aliarum gentium cauſam, hanc etiam priuatam epiſtolam in ſuam eruditionem & vtilitatem alacri animo cognoſcere, intelligere, & obſeruare cupit.* Sanctis & fidelibus.] *Sanctificatis iam hominibus in virtute Vncti ſalutaris, atque vltra communem aleam ſepoſitis; & cæteris etiam qui eiuſdem Chriſti Ieſu virtutem credentes exoptant, atque in eadem ſalutis fide perſeuerantes militant; vtrique enim in Eccleſia Ieſu Chriſti verſantur.*

3 Gratia vobis & pax.] *vera & ſolida, quæ non aliunde manat quàm à Deo, qui nobis ſeſe Patrē præſtitit: qua gratia nulla maior exoptari poteſt. amat enim pater filios, fouet & promouet, ſeruat & tuetur eoſdē vltra omnem inferiorem charitatis gradum. verùm cæteri patres affectum quidem præſtare ſuo in ordine maximum poſſunt, conficere verò quantum velint non poſſunt. Atqui Deus & Patrem ſeſe charitate præbet, & ſolus id quod filijs bene vult, quamuis maximum, præſtare poteſt, idq́ue præſtare ſolet per Filium ſuum Ieſum Vnctum, cui omnem poteſtatem in cælo & in terra dedit beandi & ſanctificandi omnes eos qui hūc Dominum cognouerint & verè coluerint.* Gratias agimus.] *Quotieſcunque oramus (oramus autem ſemper, tum petitioni tum gratulationi intenti) & vobis Euangelij veritatem acceptam agnitámque gratulamur, & abundè omnibus impertiendam cōmunicandamq́ue exoptamus & poſcimus. idq́ue ſedulò agimus apud Deū, qui quod vult poteſt, eo nomine cōpellantes quo ſeſe ſalutaris Vncti Patrem iam mūdo probauit; atq́ue huius noſtri aduerſum vos officij cauſa eſt, pieta-*
4 tis veſtræ fama certis nūtiis ad nos perlata, quæ & vos partim fidē aſſecutos prædicat quæ eſt in Chriſto Ieſu; partim etiā beneuolentia ac pietate incenſos ſtudio omni diligere & colere ſan-
5 ctos omnes propter ſanctificationis diuinæ ſpem: quæ vt illis ex Dei beneficio contigit, ita & vobis cōmunicanda ſperatur. nec verò ea ſpes vanis rebus innititur, ſed ſolidis, certis & incorru-
6 ptibilibus: omnis namq́ue iſtius ſpei materia in cælis repoſita eſt, vobis & aliis promiſſa & auditam verbo & promiſſo vero Euangelij, quod reapſe exhibitū multis exēplis conſtat, atque ita

propaga-

bis, ex ea die qua audiſtis &
cognouiſtis gratiã Dei in ve-
ritate, 7 ſicut didiciſtis ab Epa-
phra chariſſimo conſeruo no-
ſtro, qui eſt fidelis pro vobis
miniſter Chriſti Ieſu, 8 qui
etiam manifeſtauit nobis di-
lectionem veſtram in ſpiritu.
9 ideo & nos ex qua die audiui-
mus, non ceſſamus pro vobis
orantes & poſtulantes, vt im-
pleamini agnitione volũtatis
eius, in omni ſapientia & in-
tellectu ſpiritali: 10 vt ambule-
tis dignè, Deo per omnia pla-
centes: in omni opere bono
C fructificantes, & creſcentes in
ſcientia Dei: 11 in omni virtute
confortati ſecundum poten-
tiam claritatis eius, in omni
patientia & longanimitate cũ
gaudio

propagatur in toto terrarum orbe, non ſolùm promiſſus ſed promiſſorum veritate & conſtantia, qua fructus quotidie eduntur magno incremento. huius vero rei experimenta quàm plurima apud vos etiam edita ſunt, atque indies eduntur. Gratiam Dei.] *Gratiam veram non imputatam aut fictã, aut otioſis hominum ſermonibus adumbratam, ſed verum amorem Dei admirandis modis oſtenſum, iisq; exemplis agnitum quæ à veris & fidelibus Dei miniſtris*
7 *indicata ſunt: ex quo numero vobis Epaphras eſt conſeruus noſter, eodem quo nos pacto emptus & in ſeruitutem Dei addictus, eodem veri miniſterij auctoramento nobilitatus, hoc eſt, Euangelij efficientia & virtute, Domino cooperante & ſermonẽ confirmãte ſequẽtibus ſignis.*

8 In ſpiritu] *non ſimulatam vel popularem, ſed internam veram, ex ſpiritu profectam.*

9 In omni ſapientia.] *Vt vos verè & in ſpiritu diligitis, maximè ij quibus diuina ſanctitudo communicata eſt; ita & ego vos omnes diuini ſpiritus dono augeri & impleri poſtulo; ex quo fiet vt veræ ſcientiæ Dei compotes euadentes, voluntatis ipſius notitiam verè ac ſolidè teneatis. hæc eſt autem voluntas Dei ſanctificatio veſtra, vt & vos id ſciatis idq; velitis quod Deus vult, ſcientes verò ac volentes eos officiorum ac veræ pietatis edetis fructus, qui verè deceant filios Dei: atq; in his proferendis indies augeamini, tum diuinorum ſcientia, tum efficacitate ad rectè agendũ, atque ad difficillima quæque ſubeunda & ſuperanda, non humanis viribus, verùm ſecundum potentiam clariſſimam & manifeſtam eius qui vos ita ſibi adoptatos duxerit; vt nemo non intelligat opus eſſe Dei id quod in vobis editur, dum magna agitis, dum magna perfertis in omni patientia & longanimitate, atq; adeò gaudentes & gratias agentes Deo Patri, qui vos in eum locum traduxerit, qui dignos nos fecerit eo ſeculo & beneficio, quo promiſſa cælorum hæreditas diſtribuenda prædicebatur. eſt autem hæreditas & ſors luminis diuini, quod eſt vita æterna: in ipſo enim vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. ideò cùm in tenebris noſtris ipſa lux non comprehenſa luxit, eripuit nos, qui ſedebamus in tenebris & in vmbra mortis de poteſtate tenebrarum, vt quondam in figura noſtri Iſraëlitas de tyrannide Ægyptiorum ac de domo ſeruitutis eripuit. & vt illos tranſtulit in libertatem, & populum ſibi inſtituit, legibus datis & fœdere ſancito, ſic nos de poteſtate tenebrarum ereptos in regnum cælorum tranſtulit, cuius regni vnctus eſt rex Filius ipſius Dei dilectus, de cuius plenitudine omnes accepimus, & gratiam pro gratia.*

gaudio[12] gratias agentes [u]Deo [t]Patri 2 MS. Amb. G q.
& Patri' qui dignos nos fecit [u]Deo Patri 12 MS. S.
in partem ſortis ſanctorum,in Q.n.
lumine: [13] qui eripuit nos de
poteſtate tenebrarum, & tráſ-
tulit in regnũ filij dilectionis
ſuæ, [14] in quo habemus redẽ-
ptionem, *remiſſionem pec- *& MS. S.
catorum, [15] qui eſt imago Dei
inuiſibilis,primogenitus om-
nis creaturæ: [16] quoniam in Ioan.1,3.
ipſo condita ſunt vniuerſa in
cælis & in terra, viſibilia & in- C
uiſibilia,ſiue throni, ſiue do-
minationes, ſiue principatus,
ſiue poteſtates: omnia per ip-
ſum, & in ipſo creata ſunt: [17] &
ipſe eſt ante omnes, & omnia
in

13 Dilectionis ſuæ.] *Dilectiſsimi ſibi. Hebraiſmus, per nomẽ abſtractum rei ipſius ſignificantius quàm concretum ſiue adiectiuum.*

14 In quo] *ſilio vt chariſsimo ac dilectiſsimo, vt propugnatore, aſſertore, & redemptore efficaciſsimo, vt rege diuinæ ac ſupremæ authoritatis, vt pontifice ſacroſancto & omnino gratiſsimo, nos qui membra ipſius facti ſumus, maximo Dei beneficio, habemus redemptionem à ſeruitute noſtra; ea verò eſt peccatorum remiſſio. id quod nec in pontificibus noſtris, nec in regibus antiquis habere potuimus nos Iſraëlitæ ſecundum carnem, qui per totam vitam obnoxij eramus ſeruituti, quam per legis imbecillitatem nec per ſacrificiorum vmbras reiicere poteramus: nec enim vel legi vel legis ceremoniis & ſacris ea naturæ vis, ea data fuerat facultas, qua peccata extingui delerique poſſent.*

15 Qui eſt imago.] *Cùm ſit imago Dei inuiſibilis, ipſemet etiam Deus eſt, & qua Deus inuiſibilis eſt, & qua inuiſibilis Deus eſt. homo namque qua homo eſt, non eſt imago expreſſa Dei inuiſibilis; eſt tamen in imagine Dei factus & creatus: Deus autem vt inuiſibilis eſt, ita & fine carens, ita & omnipotens, ita & ſapientiſſimus, ita & optimus, ita omnino maximus eſt. atque omnia hæc Filius etiam ipſius eſt, vtpote non in imagine factus, ſed ipſa Dei expreſſa & æqualis omnino imago eſt, Dei verò imago ipſa natura diuina eſt ipſa ſubſtantia, cùm in Deo nihil ſit quod nõ ipſa ipſius natura ſit: non igitur quidquã poteſt eſſe imago inuiſibilis Dei, quin ipſe Deus ſit. Et verbum erat Deus. ergo, qua imago Dei inuiſibilis eſt, non eſt creatura, ſed creator, in quo & per quem cætera omnia conſtiterunt. habet etiam alteram naturam Filius hic, ſecundum quam idem qui creator & inuiſibilis eſt, creatura etiam eſt: qua, inquam, homo eſt. coniuncta verò vtraque natura, ſimul effectum eſt vt idem rectè vereque audiat* PRIMOGENITVS *omnis creaturæ: nam qua Deus eſt, & genitus eſt, & ante omnia ab æterno genitus: qua homo eſt, in tempore factus eſt homo, & communicatione naturarum, Primogenitus omnium hominum dictus, atque etiam ex diuini conſilij arcano, qua homo eſt, primogenitus omnium hominum, vt caput omnium membrorum princeps & præſtantiſsimum eſt. Præterea & generationis humanæ ratione primogenitus omnium eſt: nemo enim ante ipſum Sanctus & Filius Dei ſimul appellatus fuit; nemo eo modo generatus quo ipſe. Sicut ipſius Matri dictum eſt: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſsimi obumbrabit tibi: ideò quod naſcetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. Duobus verò modis creatura cõſideratur, altero iuxta naturæ primum ordinem ab initio mundi conſtitutum, qui nunquam poſtea mutatus eſt à Deo. S.S.E. Et requieuit Deus ab omni opere quod patrauerat. altero verò creatura conſideratur vt noua, hoc eſt, vt à tenebris eruta, vt à morte æterna ad vitam tranſlata, denique vt iterum*

rum generata. S.S.E. Creabit Dominus nouum ſuper terram. vt verò illo priori modo nihil creatum, nihil factum fuit ante Filium dilectũ, ſed omnia per ipſum facta ſunt; ita etiam poſteriori modo omnia quæ recreata ac regenerata fuerũt, poſtquam ipſe homo factus in nobis habitauit, talia effecta ſunt. Solus igitur hic per quẽ creatura omnis viſibilis & inuiſibilis creata initio fuit, ſolus per quem admirãda creaturæ nouatio ac regeneratio effecta eſt. vtpote per efficaciſsimum, ſapientiſsimum & optimum: quæcunq; enim creaturis cõtigere bona, ab hoc bonorum omnium compote & authore deriuata ſunt. itaq; ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant, quæcunque ad priorem creationem pertinent. loquimur autem hoc loco præcipuè de iis creaturis quæ intellectu vel ratione etiam præditæ ſunt; Siue throni, &c. quãquam enim cætera omnia corporea per Verbum condita fuerint, tamen cùm de humanæ naturæ ratione agitur, vel de ſpiritibus inuiſibilibus, in his, tãquam in cæterorum omnium præſtantiſsimis, atq; adeò aliarum rerũ fine vnico; in homine, inquam, Sermo conſumi præcipuè debet: omnia enim hominis cauſa condita ſunt; homo verò Dei, ad cuius imaginem factus eſt, cauſa conſtitit. atque in regenerationis conſideratione vnica hominum ratio habetur. Regenerationis verò, quò hæc omnia tendunt, ratio iam explicatiùs ab illo loco inſtituitur, Et ipſe eſt caput, &c.

in ipſo conſtant. 18 Et ipſe eſt
caput corporis Eccleſiæ, qui
1 Cor. 15, 21. Apoc. 1, 5. eſt principium, primogenitus
ex mortuis: vt ſit in omnibus
ipſe

18 Et ipſe eſt caput.] *Vt caput omniũ corporis membrorũ principium, origo, atq; etiam fons eſt, ſic Adam primus omnium hominum qui humana propagatione naſcuntur, caput & princeps atque initium eſt, in cuius natura atq; virtute cæteri omnes qui poſtea orituri erant, continebantur. Namq; illius vxorem ex ipſius oſsibus & carne factã conſtat, illam verò omniũ viuentiũ matrem fuiſſe, impoſiti nominis vox & ratio teſtatur. Hhaua enim vitã ſiue viuentiũ omniũ matrem vir ipſe à Deo edoctus ſapiẽter vocauit. ita tamen vitã vt ex ſeſe natura carne atq; ſubſtantia ſua factam prædicauerit, atque adeò ſeſe caput & principium, ipſam verò Os ex oſsibus ſuis, carnemq; de carne ſua declarauerit. Atque hoc de priori veteris Adæ filiorum ac poſterorum ſobole ac propagatione ſic habet. In noua autem nouorum hominum conſtitutione, quæ* ECCLESIA *vocatur, Deus diuinum ex ſe ab æterno genitum Filiũ in terrarum orbem mittens, hominem etiam eſſe voluit, diuerſa ac præſtantiſsima à cæteris Adæ filiis generationis ratione genitum, ex muliere, vt matre, ex ſeipſo autem Deo ſancti Spiritus admiranda obumbratione factum, atq; vtraque natura conſtãtem, diuina ſimul & humana, Ghimanuelem &* IESVM *&* CHRISTVM *appellatum. Hunc itaque nouum nouoq; modo conſtitutum hominem pariter atque Deum, nouumq; Adamum dictum, principem caputq; eſſe voluit Deus eorum omniũ, qui à veteris Adami corruptione & morte ad nouam atque adeò diuinam ipſiusq; Chriſti perſimilem vitam traducendi erant: ob eamq; rem Futuri Seculi Patrem laudari ſalutariq; voluit. Atque ita fit, vt mulier omnium viuentium mater dicta virum ſui caput agnouerit: Eccleſia verò, quæ regeneratorum omniũ mater extitit, Chriſtum & ſuum & omnium qui in ipſa renati fuerint, caput celebret; Chriſtus verò Deum ſibi Patrem agnoſcens veneretur.* Qui eſt principium.] *Arcanæ regenerationis rationem & modum per ſumma capita Apoſtolus breuiter indicat. Vt Adam mortuorum primus fuit, ex cuius morte mors in omnes homines dimanauit; ita contrà Chriſtus, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, in tenebris ita luxit, vt à tenebris nõ cõprehenſus, lucem iis quos ſuſceperat ſecũ eductis impertitus, vitã etiã ſuã cõmunicauerit.* Primogenitus ex mortuis.] *Qui morti atq; peccatis mortui, ad vitamq; trãſlati, iuſtitiæ viuũt, & iuſti ſunt, vt ille iuſtus eſt.*

h 3 19 Quia

ipſe primatum tenens: [19] quia
in ipſo complacuit , omnem
plenitudinem inhabitare: [20] &
per eum recõciliare omnia in
ipſum pacificans per ſanguinẽ
crucis eius, ſiue quæ in terris,
ſiue quę in cęlis ſunt. [21] Et vos
cùm eſſetis aliquando alienati
& inimici ſenſu , in operibus
malis: [22] nunc autem reconci-
liauit in corpore carnis eius
per mortem, exhibere vos ſan-
ctos & immaculatos , & ir-
reprehenſibiles coram ipſo.
[23] ſi

19 Quia in ipſo] *Chriſto vtraq; natura cõſtante.* Omnem plenitudinem] *gratiæ, virtutis, & efficacitatis ad deſtruendã mortem, vitamq́; conciliandam, de cuius plenitudine omnes accipiunt quicunque accipiunt, & gratiam pro gratia.*

20 Pacificans per ſanguinem.] *Nã quod impoßibile erat legi, in quo infirmabatur per carnis importunitatem, Deus Filium ſuũ mittens perfecit: qui de peccato damnauit peccatũ, quod erat contrarium nobis, & ſuſtulit maledictum legis accuſantis hominem, nec tamẽ ad perfectum deducẽtis, ſed indicantis peccatum, iramq́; denuntiantis diuinam, quam demum Agnus hic Dei placauit, qui tollit peccata mũdi, pacemq́; terris attulit, bonam Dei voluntatem hominibus concilians, Deiq́; gloriam ex collato in homines miſericordiæ magnæ beneficio illuſtrans. id quod efficiendum in illo admirando genethliaco cæleſtes canebant ſpiritus, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, hominibus bona voluntas, quæ aliàs gratia dicitur.* Siue quæ in cælis.] *Piorum ac ſanctorum hominum collegia omnia, qui Chriſtum in cælum aſcendentem comitati fuere, & qui poſtea etiam eundem illum ſecuti ſunt, & Eccleſiæ etiam in terris adhuc agentis collegia ac ſecula omnia quibus pacem Chriſtus attulit, volentibus quidem accipere: Nam quotquot receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, iis videlicet qui credunt in nomine eius.*

21 Et vos.] *Duplex humani animi in vniuerſum portio eſt: altera intellectus dicitur, qui in veri cognitione verſatur, ac diuinarum humanarumq́; rerũ rationes tenendas æſtimandasq́; ſibi vendicat: altera verò voluntas dicitur, ad quam humanarum actionum omnium vel honeſtas vel turpitudo refertur. vtriuſque partis cognoſcendæ & exercendæ ſtudium ſibi gentes ex ſuorum ſapientum præceptis & inſtitutis arrogauerant: & tamen eò miſeriæ atque dementiæ traducti ſunt, vt vtramque partem tractando peruerterint, nec Deum diuinasq́; res, neque hominis naturam, humanaq́; omnia, vt par erat, cognoſcentes. ex quo effectum eſt, vt in deterrimos dilaberentur morum & ſtudiorum abuſus. hoc ita eueniſſe Apoſtolus illo verbo aſſeuerat,* Abalienati, *à Deo videlicet propter veri ignorationẽ,* & inimici ſenſu, *propter boni atq; honeſti defectum,* in operibus malis. 22 Reconciliauit.] *Iudæi cùm legẽ haberent, & verum atque honeſtum cognoſcerent ex lege, tamen, quia quod ſciebant, moribus & virtutibus non præſtabant, à ſalute alieni erant, niſi ex miſericordiæ Dei beneficio Chriſtum ſalutarem reciperent. vos, qui vtroque etiam morbo, hoc eſt, ignorationis ac turpitudinis laborabatis, diuina benignitate ad ſalutem vocati & curati eſtis hoc tempore, cùm per Euangelij virtutem ad communionem illius vitæ quam Chriſtus in corpore carnis ſuæ per mortem arcano & admirabili modo omnibus hominibus ſibi credentibus & obedientibus operatus eſt: ad eius, inquam, vitæ communionem admißi eſtis; & illius corporis membra effecti, reconciliationem cum Deo obtinuiſtis; cuius reconciliationis effectus demum fuit,* Exhibere vos ſanctos, *&c.*

23 In

[23] ſi tamen permanetis in fide
fūdati & ſtabiles & immobiles
à ſpe Euangelij quod audiſtis,
quod prædicatum eſt in vni-
uerſa creatura quæ ſub cælo
eſt, cuius factus ſum ego Pau-
lus miniſter. [24] Qui nunc gau-
deo in paſſionibus pro vobis,
& adimpleo ea quæ deſunt
D paſſionum Chriſti, in carne
mea pro corpore eius, quod
eſt Eccleſia: [25] cuius factus ſum
ego miniſter ſecundū diſpen-
ſationē Dei, quæ data eſt mi-
hi in "vobis", vt impleam ver-
bum Dei, [26] myſterium quod
abſconditum fuit à ſeculis &
generationibus, nunc autem
manifeſtatum eſt ſanctis eius,
[27] quibus voluit Deus notas
facere diuitias gloriæ Sacra-
menti huius in Gētibus, quod
eſt Chriſtus, in vobis ſpes glo-
riæ,

vos 2 MS. *Amb. G.*

23 In omni creatura] *rationali: namque in omnem terram exiuit ſonus eorum, & Euangelicæ virtutis manifeſta exempla die illa ſacra Pentecoſtes ab omni natione quæ ſub cælo eſt, ſpectata fuere.*

24 Et adimpleo.] *ἀνταναπληρῶ, pro ipſo rurſus readimpleo. Namque ipſe in ſe, vt caput, multa pro Eccleſia ſua fecit & tulit, ſudauit & alſit, dum Euangelium Iudæis prædicaret, qui Eccleſiæ altera pars erant: itaque vt miniſter multa tulit, vt verò ſalutis author plurima paſſus eſt vſque ad mortem crucis: verùm Euangelij tum inter Iſraëlitas tum inter Gentes, pro ſeminandi & conteſtandi cauſa labores etiam reſeruauit ferendos iis quos in Apoſtolatus munus delegerat: horumq́; laborum bona pars Paulo obtigerat. S. S. E. Ego oſtēdam illi quanta oporteat eum pati pro nomine meo. Eius verò partis portioni iam exantlatæ reliquam ſubiungi iam Paulus affirmans gratulatur.*

Paſſionum Chriſti in carne mea.] *Geminam omnino explicationem admittit paſſionū quas Chriſtus propter ipſius nomen carni meæ impendere prædixerat: quas paſſiones quòd miniſtri membraq́; corporis Chriſti ferant, ipſe Chriſtus iure ſibi adſcribi vult: id quod Paulo ipſi, antea Saulo, declarabat, Ego ſum Ieſus Nazarenus quem tu perſequeris.*

26 Quod abſconditum fuit] *à ſeculis antiquis, ab initio vſque temporum quæ poſt humani generis ruinam fluxerunt, & à generationibus tam angelicis quàm humanis: nemo enim vel Angelorum vel hominum rationem apertè cognouit, qua efficiendum eſſet vt ex homine corrupto ac mortuo viuus homo integer & planè diuinus, atque adeò ex filio Adami veteris, multorumq́; ſcelerum reo & peccati ſeruo, nouus homo Deiq́; viuentis filius emergeret, futurumq́; eſſet vt per mortem deſtrueretur mors.*

Nunc autem.] *Quod nec oratione explicari, nec cogitatione antea percipi ab Angelis nec ab hominibus potuit, nunc re ipſa & manifeſto documento declaratum eſt, non omnibus, ſed ſanctis, quibus ſanctitatem ſuam impertitus Chriſtus, quid efficere in ſuis poſſet demonſtrauit.*

27 Chriſtus] *Vnctus in vobis, qui ſuam vobiſcum communicans vnctionem, regni conſortium tribuit, futuræq́; gloriæ confirmat ſpem.*

28 In

28 In omni ſapientia,] *tam Gẽtium, quam veritate ſapientiæ Chriſti ſtultam eſſe arguimus; quàm Iſraëlitarum quam ſapientiæ vmbram eſſe oſtendimus; & ipſius lucis, hoc eſt, virtutis Chriſti comparatione imperfectam aſſeueramus.*

29 Secundum operationem eius] *qui mihi & ad arguendum & ad docendum, & ad ferendos pro ipſius nomine & Euangelio labores tantam ſufficit virtutem, vt nemo eam vel mihi vel humanis viribus adſcribere iure poßit, ſed planè diuinam faſſus Chriſto ipſi acceptam referre debeat.*

In cap. II.

1 Volo enim vos ſcire.] *Authoritatem ſibi ex Deo per Chriſtum conſtare Paulus aſſeuerat ad Euangelium Gentibus (inter quas Coloſſenſes numerabantur) diſpenſandum, non ſolùm oratione, ſed verbo ipſo Dei, & myſterij illius admirandi communicatione (quod declarauit eſſe Chriſtũ in illis ſpẽ gloriæ.) Huic verò authoritati ſingulare ſtudium ſuum, & certam erga Coloſſenſes voluntatem accedere ait; magnamq́ curam & ſolicitudinem innatam proſpiciendi & cauendi ne quo malo hominum atque humani generis hoſtis dolo accidat, vt tanti boni atque diuini beneficij vſus illis vel impediatur vel ſubducatur, vel quoquo modo auertatur, ſed ne differatur etiam id quod cùm per vincula ipſe agere præſens non poßit modò, abſens tamen ſedulò ac ſeriò agit, tum precibus apud Deum aßiduis, tum epiſtola hac atque monitis. cupere ſe inquit, interim dum præſens miniſterium ſuum peragere, & non tantùm verbo, ſed Spiritus ſancti virtute confirmare nõ poteſt, miniſterij ſaltem rationem aperire, diligente, ſapiente, atq́ ſtudioſa inſtructione ac denuntiatione myſterij, &c.*

riæ, [28] quem nos annũtiamus,
corripientes omnem hominẽ,
& docẽtes omnem hominem
in omni ſapientia, vt exhibeamus
omnem hominem perfectum
in Chriſto Ieſu, [29] in
quo & laboro, certãdo ſecundum
operationem eius quam
operatur in me in virtute.

Cap. II.

VOlo [1] enim vos ſcire qua- A
lem ſolicitudinem habeam
pro vobis & pro iis qui
ſunt Laodiciæ, & quicunque
non viderunt faciem meam
in carne: [2] vt conſolentur corda
ipſorum, inſtructi in charitate,
& in omnes diuitias plenitudinis
intellectus, in agnitionem
myſterij Dei *Patris* *& 3 MS. R. G.
Chriſti Ieſu, [3] in quo ſunt om- *& 7 MS. R. G. S.
nes theſauri ſapiẽtiæ & ſcientiæ
abſconditi. [4] Hoc autem
dico, vt nemo vos decipiat in
ſublimitate ſermonũ. [5] Nam 1 Cor. 5, 3.
etſi corpore abſens ſum, ſed
ſpiritu vobiſcum ſum: gaudẽs
&

2 In charitate, & in omnes diuitias.] *Quàm ſtudioſißimè atque amãtißimè pleniſsimeq́, ita vt nihil deſideretur eorum quæ ad cognitionem arcani Dei Patris & Vncti Ieſu pertinent, cuius Ieſu Vncti qui verè compos fuerit, omnem externarum rerum atq́ doctrinarum vim non ſuperabit modò, ſed ſuperuacaneam ducet, quod ad felicitatem & vitam attinet.*

5 Nam etſi corpore.] *Inter Apoſtolatus Euangelij munera vnum fuit, abſentium etiam vel perſonarum vel Eccleſiarum res rationesq́ cognoſcere; quatenus ad vitam pietatemq́ vel ad oppoſita*

oppoſita his pertinebant. ita Petrus Ananiæ & Saphiræ dolos fraudemq́ perſpexit: ita etiam Paulus inceſtum illum Corinthium & abſens deprehendit, & abſentem Satanæ ad tempus tradidit: atque ita etiam ſibi hoc loco Coloſſenſium prudentiam & conſtantiam, quam valde gratulatur, per ſpiritum perſpectam eſſe ait, eamq́ ſua pro parte ſibi iuuandam confirmandamq́ ſuſcipi, monitione primùm, deinde etiam commemoratione, breui quidem, verum pleniſſima, Euangelicæ doctrinæ & efficientiæ Chriſti Ieſu, hoc eſt, Salutaris Vncti.

B & videns ordinem veſtrum, & firmamentũ eius quę in Chriſto eſt, fidei veſtræ. [6] Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtũ Dominũ*, in ipſo ambulate, [7] radicati & ſuperędificati in ipſo, & cõfirmati fide, ſicut & didiciſtis, abũdãtes˜"in illo' in gratiarũ actione. [8] Videte ne quis vos decipiat per philoſophiã, & inanem fallaciam: ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum: [9] quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter:

*noſtrum MS. Amb. s.

˜o. "in ea 3 MS. Amb. g. s.

8 Videte.] *Duo deceptionum genera notari caueriq́ Paulus monet: alterum ex Gentium philoſophiæ doctrinis & placitis, quæ verbis magis quàm re conſtabant, quippe quæ de Deo, diuinis atque humanis, de hominis beatitate ac felicitate, de bono ac malo, de fugiendis & petendis, acutè quidem & perſubtiliter, verùm inaniter diſſerebat, certiśq́ modis diſcipulos ſuos non vt boni eſſent, ſed vt externam quandam perfectionis ſpeciem vel ſibi ipſi arrogarent vel aliis oſtentarent; cùm tamen nec veram & certam de Deo vel de humanæ naturæ vitio & medicina rationem tenerent. hoc genus philoſophiam & inanem fallaciam Paulus vocat. Alterũ verò genus erat doctrinæ illius tempeſtatis Iudæorum, qui hominibus non in philoſophiæ diſciplina, ſed in Moſaicæ legis obſeruatione ſalutem conſtitutam eſſe contendebãt, eamq́ vnicam & ſingularem viam ad beatitatem aſſeuerabãt quam lex muniret, non ſolùm ea lex quæ per Moſem ſcripta erat, ſed quam ipſi* BAGHAL PEH *appellabant, quæ ſeruandæ legis rationes, modos & opportunitates ex magiſtrorum hominum commentatione & interpretatione per manus, vt ipſi aiebant, tradita, docebat. atque genus hoc Traditionem hominũ ſecundum elementa mundi appellat Apoſtolus.* Et non ſecundum Chriſtum.] *Qui à Deo vnctus miſſus fuit vt homines beet, atque ſui ipſius participes, & diuinæ conſortes naturæ efficiat, fugientes eius quæ in mundo eſt concupiſcentiæ corruptionem; quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis, quam Philoſophia in ſe cùm non habeat, nemini ſuorũ diſcipulorum, quamlibet eleganti ſermone promiſerit, præſtare vnquam potuit, quidquid illa de mortis meditatione commentetur. Nec lex etiam quamquam eo modo quo ex traditione docetur, à quoquam plenè obſeruata ſit, quod tamen nec ſe nec Patres potuiſſe perficere Apoſtoli confitebantur; tamen ſi maximè obſeruaretur, hominem perficere poſſet minimè, vtpote quæ nec concupiſcentiam domaret, nec peccata prorſus tolleret, ſed quibuſdam tantùm exercitationibus & ſacrificiis, ritibus & ceremoniis ex elementorum huius mundi rebus petitis, atque circa corpus humanum tractatis, vmbram magis futuræ expiationis & renouationis, & ſignificationem ſalutis magis quàm ſalutem ipſam repræſentarent.*

9 Corporaliter,] *reapſè, verè, efficienter. Opponitur ſigno & vmbræ, qualẽ lex legaliáq́ omnia habuerunt. quod hic corporaliter dicitur, aliàs ipſam rerum imaginem Apoſtolus nominat.*

raliter: [10] & eſtis in illo repleti,
qui eſt caput omnis principa-
tus & poteſtatis: [11] in quo &
circuncisi eſtis circuncisione
non manufacta in expoliatio-
ne corporis *carnis, *in circun- *peccatorũ G.Q.n.
ciſione Chriſti, [12] conſepulti ei *ſed o.
in baptiſmo: in quo & reſur-
rexiſtis per fidem operationis
Dei, qui ſuſcitauit illũ à mor-
tuis. [13] Et vos cùm mortui eſ- Ephes. 2, 1.
ſetis in delictis & præputio C
carnis veſtræ, conuiuificauit
cum illo: donans vobis omnia
delicta, [14] delens quod aduer-
ſus nos erat, chirographum
"decreti", quod erat cõtrarium "decretis 3. MS. Ambroſ. G.S.
nobis, & ipſum tulit de me-
dio, affigens illud cruci: [15] &
expolians principatus & pote-
ſtates, traduxit confidẽter pa-
làm, triũphans illos in ſemet-
ipſo. [16] Nemo ergo vos iudicet
in cibo aut in potu, aut in par-
te diei "feſti", aut neomeniȩ, aut "o.
ſabbathorum: [17] quȩ ſunt vm-
bra futurorum, corpus autem
Chriſti.

10 Et eſtis in illo repleti] *Doctrinam aſſertionemq́; ſuam ipſorum Coloſſenſiũ exemplo ac teſtimonio confirmat; qui cùm alienati fuiſſent à Deo ſenſu & operibus, neq; ex Gentium philoſophia quicquam profeciſſent, à Moſaicæ verò legis & traditionũ conſuetudinumq́; non ſolùm vſu, verùm & cognitione abeſſent, tamen diuinam Chriſti Euangelij virtutem & efficacitatem, in iis qui apud ipſos ſanctificati fuerant, cognouerunt. Eſt itaq; argumentatio huiuſmodi, ſi certiſſimo inter vos teſtimonio cõpertum eſt, Chriſtum eos quos in vobis ſanctos effecit, à Gẽtium vanitate traduxiſſe ad lumen ſuum, nullis Moſaicæ legis præmiſſis vmbris & figuris, ſed à vacuitate, vt ita dixerim, ad corporis ſoliditatem tranſtuliſſe, atque adeò à figuris ad id quod figuræ adumbrabant ac delineabant magis quàm apertè cognoſcendũ præbebant; quid opus eſt vos denuò ad vmbras reuocari? Atqui vos ita amplificatos fuiſſe, vel vna circunciſio confirmare poteſt, maximũ & primum, vti fertur, eorum præceptorum quæ filiis Abrahæ gentium patris ſingulariter tradita ſunt; quam vobis non in figura, ſed reapſe Deus ipſe effecit, Chriſti efficientia per Spiritum ſanctum. S. S. fuerat, Circuncidet Dominus cor tuum, & cor ſemini tui.*

12 In baptiſmo,] *quo ille ſe & ſuos baptizari cupiebat. id quod perfecit.*

Per fidem operationis Dei] *quæ reuelanda erat, ita vt credideritis ſecundum operationem virtutis illius.*

13 Omnia delicta] *præterita.*

14 Chirographum decreti.] *peccatum peccatiq́; corpus.*

15 In ſemetipſo.] *Nõ poſt ſe, aut à ſeſe iunctos, vt Moſes, qui vmbram præferebat victoriæ, ſuos traduxit; ſed in ſemetipſo corporeq́; ſuo vos per ſanguineum ſuæ mortis mare ad littus & regnum atque felicitatem vitæ, idq́; palàm & non latenter aut incertis exemplis.* 17 Corpus autem Chriſti.] *Cuius cùm vos participes effecti fueritis, quicunque illius viuæ membra eſtis, quonam modo ferre poteſtis, vt quis vobis vmbras nunc, vt vobis ad vitam neceſſarias, venditare obtrudereq́; moliatur; quamuis idipſum magnæ eloquentiæ & ſapientiæ ſpecie atque adeò prætextu authoritatis vel ſapiẽtum hominum vel Prophetarum, vel etiam Angelorum, à quibus legem* BAGHALPEH *traditam in Sina,*

& poſtea

Matt.24,4. Chriſti. [18]Nemo vos ſeducat,
volens in humilitate & reli-
gione Angelorum,quę nō vi-
dit ambulans,fruſtra inflatus
ſenſu carnis ſuæ, [19]& non te-
nens caput,ex quo totum cor-
pus per nexus & coniunctio-
nes ſubminiſtratū & conſtru-
ctū, creſcit in augmentū Dei.
D [20]Si ergo mortui eſtis cū Chri-
2 MS G.S. ſto,ab elementis huius mun-
di: quid adhuc tanquā viuētes
in mūdo decernitis? [21]Ne te-
tigeritis,neq. guſtaueritis,ne-
que contrectaueritis: [22]quæ
ſunt omnia in interitum ipſo
vſu, ſecūdum præcepta & do-
ctrinas hominum. [23]quæ ſunt
rationem quidem habētia ſa-
pientię in ſuperſtitione & hu-
militate, & non ad parcēdum
corpori,non in honore aliquo
ad ſaturitatē carnis. CAP. III.
1 MS.G.S.
A IGitur [1]ſi cōſurrexiſtis cum
Chriſto: quæ ſurſum ſunt,
quęrite: vbi Chriſtus eſt in de-
xtera Dei ſedens. [2]quę ſurſum
ſunt,ſapite:nō quę ſuper terrā.
[3]Mortui enim eſtis:& vita ve-
ſtra eſt abſcondita cū Chriſto

Ne tetigeris, neque guſtaueris, neque contrectaueris MS.G.S.

& poſtea etiam explicatam affirmat,quæ tamē ipſe non vidit,& perinde ac ſi vidiſſet perſuaſus,ſibi ipſi plaudit,ſeq́ꝫ,quod ita ſentiat & vtatur,iuſtum & ſanctum eſſe putat quod tamen eſſe non poteſt, niſi Chriſti ſanctitatis compos & eſſe ſtudeat, & diuino efficiatur beneficio.

20 Elementis huius mundi.] *Exercitationes rudimentorum Moſaicæ legis, ac præcipuè Leuiticæ & ritualis,elementa mundi vocantur;quæ ſi rectè tenerentur,iis quibus tradita erant,viam muniebant ad requirendum deſiderandumq́ꝫ Chriſtum: non autem vel ipſa Chriſtus erant, vel Chriſti regnum ſui obſeruatione tradebant: nam regnum Dei non eſt cum obſeruatione. Qui Chriſtum accepit atq́ꝫ in illo edoctus eſt, iam illa ſuperauit elementa.*

23 Ad non parcendum corpori.] *Ad conſuetudinem* HANAHAH *alludit, cuius in Matthæi elucidationibus mentionem faciebamus,& in magno opere, Deo propitio, plenius diſſeremus.*

IN CAP. III.

1 Igitur.] *Prima huius capitis pars ad ſanctos & perfectos diuiniq́ꝫ ſpiritus atque Chriſti virtute imbutos pertinet;quos & virtutis Chriſti teſtes & aſſertores appellando, id omnino agere vult, vt non ſolùm ipſi veritatem commendent, ſed cæteris,infirmis videlicet & imperfectis, optandam & quærendam perſuadeant diligenti & ſtudioſa atque efficaci exercitatione ad ſeriam pœnitentiam.*

5 Mortificate.] *Hæc pars credentes quidem, verùm nondum perfectos ſpectat,quos cæteris, hoc eſt, perfectis inſtruendos,corripiendos, & ad certamen animandos commendat, vt eiuſdem corporis membra,imbecilliora tamen,quæ fortiorum opera foueri ſolent. Namque Eccleſia quæ in terris erat,perfectis & imperfectis conſtabat: & ad vtroſque Apoſtolorum orationem præſente notatione referre oportuerit, niſi in maximam pugnātiam incidere velimus.*

6 Filios

*autem MS. G q.S. in Deo. [4]Cùm *Chriſtus apparuerit,vita veſtra:tūc & vos ap-
*enim 12 MS. parebitis cum ipſo in gloria. [5]Mortificate ergo mēbra veſtra
Epheſ.5,3.

6 Filios incredulitatis.] *Gentes ita appellat, qui à Deo ad vanitatem & ſuperſtitionem deſciuerant. vocat autem Filios, Syrico Idiotiſmo idem valente quod homines incredulos, ex vi verbi* BEN, *quod nunc explicare non vacat. ita qui credunt filij fidei dici poſſunt, & à Paulo fidei domeſtici vocantur ex eiuſdem verbi vi. ne quis huc prædeſtinationem aliquam inducat, exiſtimans illos natos eſſe ad infidelitatem, quod vel cogitare nefas exiſtimandum.*

8 Nunc autem.] *Seriæ pœnitentiæ curam & ſtudium commendat, quæ primæ Euangelicæ doctrinæ ianua eſt; hæc duabus conſtat partibus; malarum actionum deteſtatione ac fuga, & virtutum Deo probatarum exercitatione & conſuetudine.*

9 Expoliantes] *quantum in vobis eſt:* Et induentes nouũ; *quantum in vobis eſt indui ſtudentes nouum: nam qui renouatur in agnitionem renouatur ſecundum imaginem eius qui creauit eundem nouum hominem: hoc eſt quod alio loco dicitur, Si quis emundauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem, &c. Sed quatenus ipſi ſeſe ex Dei auxilio induere deberent, ſtatim declarat viſcera miſericordiæ & cætera, quæ & communiter omnibus, & ſingulariter ſingulis ordinibus ac perſonis ſeruãda præcipit.*

20 Per

quæ ſunt ſuper terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam, & auaritiam, quæ eſt ſimulachrorum ſeruitus.
[6] propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis.
[7] in quibus & vos ambulaſtis aliquãdo, cùm viueretis in illis.
[8] Nũc autem deponite & vos omnia: Rom 8,4,12. Ephes.4,23. Heb.12,1.
iram, indignationem, malitiã, B
blaſphemiam, turpem ſermonẽ de ore veſtro.
[9] Nolite mẽtiri inuicem: expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis,
[10] & induentes nouũ 1 Pet.2,1. 4,2.
eum qui renouatur in agnitionem, ſecundum imaginem eius qui creauit illũ.
[11] vbi nõ eſt*, Gentilis & Iudæus, circũciſio & præputium, Barbarus *maſculus & femina. MS.
& Scytha, ſeruus & liber: ſed omnia, & in omnibus Chriſtus.
[12] Induite vos ergo ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti viſcera Ephes.6,11.
miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam,
[13] ſupportantes inuicem: & donãtes vobiſmetipſis C
ſi quis aduerſus aliquem habet querelam. ſicut & Dominus donauit vobis: ita & vos.
[14] Super omnia autem hæc, charitatem *habete*, quod eſt vinculum perfectionis. *1 MS. Amb. G.S.
[15] & pax Chriſti exultet in cordibus veſtris, in qua & vocati eſtis in vno corpore: & grati eſtote.
[16] Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter, in omni ſapientia: docentes & commonentes voſmetipſos, *pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, in *in MS q.

gratia

1 Cor. 10,31. gratia cantātes in cordibus veſtris Deo. [17] Omne quodcunq.
D facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Ieſu
facite 9 MS. S. Chriſti, gratias agentes Deo & Patri per ipſum. [18] Mulieres
Epheſ. 5,22. ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet, in Domino. [19] Viri, diligite
1 Petri 3,1. Epheſ. 5,25 vxores*: & nolite amari eſſe ad illas. [20] Filij, obedite parenti-
*veſtras MS. Amb. S. – MS q. Amb. bus per omnia. hoc enim placitum eſt– in Domino. [21] Patres,
Epheſ 6,1. Epheſ 6,4. nolite ad indignationem prouocare filios veſtros: vt non pu-
Epheſ. 6,5. Tit. 2. 9. ſillo animo fiant. [22] Serui, obedite per omnia dominis carna-
1 Pet. 2,18. libus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes,
ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum. [23] Quodcunque
facitis, ex animo operamini
ſicut Domino, & non homini-
bus: [24] ſcientes quòd à Domi-
no accipietis retributionē hę-
reditatis. Dn̄o Chriſto ſeruite.
[25] qui enim iniuriam facit, re-
Rom. 2,6. cipiet id quod iniquè geſſit: &
Act. 10,34. non eſt perſonarum acceptio
–2 MS. G. S. –apud Deum.

CAP. IIII.

A DOmini,[r] quod iuſtū eſt
& ęquum, ſeruis pręſta-
te: ſcientes quòd & vos Dn̄m
Luc. 18,1. 1 Theſ. 5,17. Epheſ. 6,18. habetis in cælo. [2] Orationi in-
ſtate: vigilantes in ea in gra-
2 Theſ. 3,1. tiarum actione. [3] orātes ſimul
& pro nobis, vt Deus aperiat
nobis oſtium ſermonis ad lo-
quendū myſteriū Chriſti (pro-
B pter quod etiā vinctus ſum) [4] vt manifeſtem illud ita vt opor-
Epheſ. 5,15. tet me loqui. [5] In ſapiētia ambulate ad eos qui foris ſunt: tem-
pus redimētes. [6] Sermo veſter ſemper, in gratia ſale ſit cōditus:

20 Per omnia.] *Quæ triplici diſtincta ratione in honoris parentibus debiti explicatione declarantur. quæ iuſtiſſima ſunt, Deoq́ probata.*

21 Puſillo animo] *erga vos atque erga ſe ipſos etiam; atque ex veſtra iracundia & aſperitate; exemplo, inquam, domeſtico, tales ipſi quoque euadant: namque ita paulatim & priuati & publici corrumpuntur mores.*

24 A Domino,] *qui vos, quamuis ſecundum carnem ſeruituti addictos, tamen in filios ſecundum ſpiritum adoptatos, hæreditatis communicatione amplificabit.*

IN CAP. IIII.

3 Vinctus ſum,] *atque ita in vinculis etiam oſtium aperitur.*

5 Tempus redimentes.] *Non longis orationum ambagibus aut ſuperuacaneis diſputationibus, ſed ſapientiæ veræ vſi rationibus, eorum qui ſapientiam amarint vtilitati conſulite; atque in ſermone decorem & ciuilitatem ſeruate.*

7 Con-

7 Conſeruus,] *redemptus & comparatus eodem precio atque ab eodem Domino.*

vt ſciatis quomodo oporteat
vos vnicuiq. reſpōdere.[7] Quæ
circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charißimus
frater, & fidelis miniſter, & cōſeruus in Dn̄o,[8] quē miſi ad vos
ad hoc ipſum vt cognoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur
corda veſtra,[9] cum Oneſimo charißimo & fideli fratre qui ex
vobis eſt. *Omnia quæ hîc aguntur, nota facient vobis. [10] Sa- *qui omnia Ms q.
lutat vos Ariſtarchus concaptiuus meus, & Marcus cōſobri-
nus Barnabæ (de quo accepiſtis mandata. Si venerit ad vos,
excipite illum,)[11] & Ieſus qui
dicitur Iuſtus: qui ſunt ex cir- C
cūciſione. hi ſoli ſunt adiuto-
res mei in regno Dei: qui mihi
fuerunt ſolatio. [12] Salutat vos
Epaphras qui ex vobis eſt, ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper ſollici-
tus pro vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti & pleni in om-
ni voluntate Dei. [13] Teſtimoniū enim illi perhibeo quòd ha-
bet multum laborem pro vobis, & pro iis qui ſunt Laodiciç,
& qui Hierapoli.[14] Salutat vos Lucas medicus charißimus: & 2 Tim. 4, 11.
Demas. [15] Salutate fratres qui ſunt Laodiciæ: & Nympham, D
& quç in domo eius eſt Eccleſiam.[16] Et cùm lecta fuerit apud
vos epiſtola, facite vt & in Laodicenſium Eccleſia legatur: &
*eam quæ Laodicenſium eſt, vos legatis. [17] Et dicite Archip- *ea quç Laodicenſiū eſt vobis legatur Ms q.
po, Vide miniſterium quod accepiſti in Domino, vt illud im-
pleas. [18] Salutatio, mea manu
Pauli. Memores eſtote vincu-
lorum meorum. Gratia * vo- *Domini noſtri Ieſu Chriſti Ms q.
biſcum.

11 In regno Dei.] *Cuius ipſi compotes facti, teſtimonium etiam mecum reddunt, atque Euangelij veritatem, diuinitus accepta virtute agnitioneq́ꝫ, aſſeuerant.*

12 Voluntate Dei,] *quæ eſt ſanctificatio veſtra.*

18 Memores eſtote] *ad veſtram vtilitatē.* Vinculorum meorum] *pro Chriſti veritate & virtute non modò indicanda, ſed omni etiam periculo aſſerenda.*

AMEN.

In Carpentano agro apud D. Laurentij regium cœnobium, anno CIↃ. IↃ. LXXXV.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam I. D. Pauli ad Theſſalonicenſes ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

THESSALONICENSIVM conſtantiam in Euangelij agnitione & obſeruatione gratulatur, exemplumq́ue laudat patientiæ & fortitudinis, quæ ſingularis ac probatæ fidei argumenta ſunt. voluntatem etiam curamq́ue ſuam erga eos profitetur, quos, in iis quæ pietatis veræ cauſa ſuſtinerent certaminibus, ipſe præſens iuuare optarit, niſi aliàs etiam ipſe aliis in certaminibus occupatus diſtineretur: quod etiam ipſis profuturum ſperat, ad imitationem ſui pro Chriſti veritate & virtute laborantis. pollicetur autem optimum illis certaminum atque conſtantiæ exitum, ex Dei efficientia per Ieſum Chriſtum expectandum. obiterq́ue ſuadet prudentiam & cæteras virtutes excolere, quibus & promoueri ipſi poſſint, & aduerſariorum vel violentiæ vel dolo ac fraudi obſiſtere. Ad vtramque fidelium partem Epiſtola pertinet, ſanctorum videlicet, & ad aliorum ſanctitudinem contendentium.

CAP. I.

A PAVLVS[1] & Sil-
uanus & Timó-
theus Eccleſiæ
Theſſalonicenſiū
in Deo Patre, & Domino Ieſu
Chriſto. Gratia vobis & pax*.
[2] Gratias agimus Deo ſemper
pro omnibus vobis: memoriā
veſtri facientes in orationibus
noſtris ſine intermiſſione,
[3] memores operis fidei veſtræ
& laboris, & charitatis, & ſu-
ſtinentiæ ſpei Domini noſtri
B Ieſu Chriſti, ante Deum & Pa-
trem

*à Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto; MS. R. G.

IN CAP. I.

1 Paulus & Siluanus & Timotheus.] *Ex ſua, vt Apoſtoli perſona, & duorum aliorum, qui in Euangelij doctrina bene meriti erant de illis, authoritatem, gratiam & attentionē Epiſtolæ conciliat; ipſisq́ue de ſuis ipſorum rebus curam augere ſtudet, quas tantis viris ſanctis & integris, atque ab omni auaritia & ambitione alienis, charas eſſe conſtat.*

3 Operis fidei,] *obedientiæ & obſequij erga Dei mandata, in quibus, vt fideles, fideliter exercemini, ſperantes & expectantes virtutem illam & efficientiā Salutaris Vncti in vos, cuius iam exempla ſpectaſtis in iis quos Euāgelio noſtro credentes virtute ſua atque Spiritu ſancto auxit, idq́ue abundanter. atque ita Euangelicum munus, non ſermone tantùm, ſed omni officio, exemplo, actione, atque demum re ipſa vobis probauimus; quāquam & communis hoſtis & aduerſariorum hominum ſtudiis, opera, & iniuriis & incommodis quamplurimis oppugnaremur, quam rationē à nobis veſtra cauſa fortiter ſeruatam, vos etiam eadem veſtra cauſa ſapienter tenentes conſeruanteſq́ue vrgetis.*

8 Quic-

trem noſtrum: 4 ſcientes fratres dilecti à Deo, electionem ve-
ſtram: 5 quia Euangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermo-
ne tantùm, ſed in virtute & in Spiritu ſancto, & in plenitudi-
ne multa, ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos.
6 Et vos imitatores noſtri facti eſtis, & Domini: excipientes C
verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti:
7 ita vt facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia
& in Achaia. 8 A vobis enim diffamatus eſt ſermo Domini:
nõ ſolùm in Macedonia & in
Achaia, ſed * in omni loco, fi- *& I MS. G. S.
des veſtra quæ eſt ad Deum, D
profecta eſt, ita vt non ſit no-
bis neceſſe quicquam loqui.
9 Ipſi enim de nobis annuntiãt
qualem introitũ habuerimus
ad vos: & quomodo conuerſi
eſtis ad Deum à ſimulachris,
ſeruire Deo viuo & vero, 10 &
expectare Filium eius de cælis
(quem ſuſcitauit ex mortuis)
Ieſum, qui eripuit nos ab ira
ventura.

CAP. II.

NAm 1 ipſi ſcitis fratres A
introitum noſtrum ad
vos, quia non inanis fuit: 2 ſed
antè paſſi & contumeliis affe- Act. 16, 19. 22.
cti (ſicut ſcitis) in Philippis, fi-
duciã ʰhabuimus' in Deo no- ʰhabuerimus I MS.
ſtro, loqui ad vos Euangelium
Dei in multa ſolicitudine. 3 Ex-
hortatio enim noſtra non de
de errore, neq. de immũditia,
neque

8 Quicquam loqui] *de officio noſtro, officiiq; erga vos noſtri exitu.*

9 Viuo & vero,] *efficaci & vnico, cùm ſimulachra nec viuerent, aut efficere quicquam poſſent, neque eæ quas referebant res dij eſſent. edocti autem eſtis verum veri Dei cultũ, cuius in ſtudio expectare iubebamini efficientiam Filij eius de cælis ſalutarem, quem ipſe ex mortuis, pro quorum vita & ſalute tradiderat, ſuſcitauit: vt ſuos etiam in ſpiritu & veritate ſuſcitatos ab ira, in filios diffidentiæ & incredulos atque illius dicto non obedientes ventura.*

IN CAP. II.

1 Non inanis:] *non temerarius neque inconſultus, ſed maturo cõſilio deliberatus ac decretus, quem nec obiecta impedimenta laboris incommodorumq; nobis apud Philippenſes oblatorum auertere nec retardare potuerũt, quominus inierimus magna fiducia fore vt bonus nuntius vobis in veſtram ſalutẽ per nos allatus magno ſtudio, non minori à vobis acciperetur.*

3 Non de errore.] *Iudæi ſi quando quempiam ex Gentibus inſtrui & ſalutis rationem doceri cupientem inſtituendum ſuſcipiebant, duo tantùm docebant potiſſima: alterum erat, vanorum deorum, atque fallacium de diis doctrinarum ac opinionum deteſtationem & renuntiationem; alterum verò, obſeruationem rituum atque exercitationum legalium, quæ in cibo, potu, veſtitu atq; cultu, deinde in feſtis, ieiuniis, & huiuſmodi externis rebus verſabatur: quam puritatem Munditiam, ac ſuo verbo*

THEO-

Tehorah vocabant, oppoſito voci Tvmah, *quam immũditiam Latinè dicimus; cuius vocis epitheto gentes omnes ab illis notati audiebant* tamim *ſiue* tvmaim. *His duabus partibus, vbi rectè ex more ſuo inſtruxiſſent Gentilem diſcipulum ſiue proſelytum, Iſraëlitã perfectum, ſiue, vt ipſorum vocabulo vtar,* gamvr, *hoc eſt, abſolutum nominabant, neq; quicquam præterea curabant, vtpote qui ſola ſuæ legis obſeruatione vitam æternam & ſibi & diſcipulis promittebant ſuis. At verò Euangelij luce iam orbi inducta, impoſtores quidam, aliàs pſeudoapoſtoli dicti, Chriſti doctrinam, cuius & ſimplicitas & virtus Gentibus valde arridebat, cum legis Moſaicæ obſeruatione, præcipuè verò cum circuncisionis vt ad ſalutem neceſſariæ commendatione miſcebant; atq; hac fraude Gentes ad Iudaicam vmbram, magis quàm ad Chriſtianæ veritatis lucem, vt cæcos & cæcorum ductores transferebant: facilè enim iis qui in tenebris & vmbra mortis per omnem vitam conſederant, qualiſcunq; ille ſplendor legis, qui tamen Euangelicæ doctrinæ vmbra fuerat, melius quid habere quàm ſuus antè vitæ ſtatus, & aliquid eſſe exiſtimari atq; placere obiciq; poterat. atq; huius rationis miniſtri, quod miſeros homines in fraudem illicerent, imò & impellerent etiam, doloſi, mendaces, & pſeudoapoſtoli vocati ſunt à fidelibus: quorum ſtudium non tam ſuſcipiebatur ſalutis Gentibus afferendæ cauſa, quàm ſuis ipſorum commodis, hoc eſt, vel auaritiæ vel ambitionibus apud homines captandæ gloriæ conſulendi; dum alij hoc miniſterio quæſtum facerent, alij verò & ſe diſcipulorum copia venditantes iactarent; alij etiam & hoc & illud ſectantes venarentur: atque hæc ad dolum quoq; pertinebant. ab vtrorumque igitur miniſtrorum & magiſtrorum ſtudio & exemplo mentem rationémque ſuam longiſſimè diſcrepare Paulus profitetur, vt qui nihil aliud curet, quàm creditam commiſſámque ſibi boni nuntij legationem fortiter fidelitérque obire atque peragere, nulla vel generis ſui prioriſq; antea inſtituti, cuius ipſe profeſſor, defenſor, & vindex fuerat, vel ſuorum ipſius commodorum vel ſui alteriúſve honoris habita ratione. hoc eſt quod toto deinceps ſermone, fidelitatem ſuam ipſorum teſtimonio comprobans, vrget:* Sed ſicut probati ſumus à Deo, *&c. omnia verò hæc contendunt vt ipſos moneat quantum curare oporteat, ne Euangelij diſciplinam vel mutari vel turbari, vel obſoleſcere vel aboleri, cuiuſpiam vel hominum vel ſpirituũ opera accidat, quam in ſuam ſalutem tam manifeſtis veritatis ac vtilitatis documẽtis & teſtimoniis acceperint: per tantos, tot tantíſque laboribus & incommodis ob eam rem tentatos, affectos, & exercitatos, nulloq; ſui ipſorum commodo conſulentes, ſed officij tantùm & muneris fidelitatiſq; præſtandæ opera, remq; omnem ſuam impendentes, atque animæ vitæq; ſuæ, ſi id tempus occaſióq; poſtularet, parcentes minimè.*

neque in dolo: 4 ſed ſicut probati ſumus à Deo vt crederetur nobis Euangelium, ita loquimur: nõ quaſi hominibus placentes, ſed Deo, qui probat corda noſtra. 5 Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis: neque in occaſione auaritiæ, Deus teſtis eſt: 6 nec quærentes ab hominibus gloriã, neq. à vobis, neque ab aliis. 7 Cùm poſſemus ⸢vobis⸣ ⸢⸢oneri⸣ eſſe, vt Chriſti Apoſtoli: ſed facti ſumus ⸢⸢paruuli⸣ in medio veſtrũ, B tãquam ſi nutrix foueat filios ſuos:

⸢4 MS. G. S. ⸢⸢honori 1 MS.

⸢⸢lenes 2 MS. G. S. Q. n.

ſuos: [8] Ita deſiderantes vos, cu-
pidè volebamus tradere vobis
non ſolùm Euangelium Dei,
ſed etiã animas noſtras. quo-
niam chariſſimi nobis facti
eſtis. [9] Memores enim eſtis *Act. 10, 34. 1 Cor. 4, 12.*
fratres laboris noſtri & fatiga-
tionis, nocte & die operantes, *2 Theſ. 3, 8.*
ne quem veſtrũ grauaremus,
prædicauimus in vobis Euan-
gelium Dei. [10] Vos teſtes eſtis
& Deus, quàm ſanctè, & iuſtè
& ſine querela, vobis, qui cre-
didiſtis, fuimus. [11] ſicut ſcitis
qualiter vnumquemque ve-
ſtrum (ſicut pater filios ſuos)
[12] deprecantes vos & conſo-
lantes, teſtificati ſumus vt am-
bularetis dignè Deo, qui vo-
cauit vos in ſuum regnum &
gloriam. [13] Ideò & nos gratias C
agimus Deo ſine intermiſſio-
ne: quoniam cùm accepiſſetis
à nobis verbum auditus Dei,
accepiſtis ~ illud nõ vt verbum *~5 Ms. Amb. 6.*
hominum, ſed (ſicut eſt verè)
verbum Dei, qui operatur in
vobis qui credidiſtis. [14] Vos
enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarũ Dei quæ ſunt in
Iudęa, in Chriſto Ieſu: quia eadẽ paſſi eſtis & vos à contribu-
libus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, [15] qui & Dñm occiderunt
Ieſum & Prophetas, & nos perſecuti ſunt, & Deo nõ placẽt, &
omni-

8 Euangelium Dei.] *quod vlterius & longè melius ac plenius promittit credentibus, & reapſe efficit ac donat, quàm Moſaicæ legis obſeruatio, & illa de immũditiis doctrina, quam, vti ſuperuacaneam Gentibus, Euangelium ipſum prætermittit, veram & ſolidam cordium animorumq́; mundiciem efficiens, & circunciſionem illam non hominum manu factam in expoliatione corporis carnis, ſed circunciſionem Dei de qua ſcriptum eſt, Circuncidet Dominus cor tuum, & cor ſeminis tui. hoc eſt quod vobis fideliter, amanter, ac ſincerè tradidimus; noſtras ipſorum animas, vbi opus fuerit, libenter tradituri.*

12 Teſtificati,] *obteſtati.*

13 Sed (ſicut eſt verè) verbum Dei.] *Efficaciſſimum & efficientiſſimum ſalutis erga eos qui credunt & credentes obediunt, quibus dedit Ieſus Chriſtus poteſtatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine eius. nam homines beatitudinem promittunt, vt philoſophi Gentium, quam tamen ſuis non præſtant diſcipulis. Verbum verò Dei præſtat id quod pollicetur Deus, quodq́; in vobis operatur, qui credidiſtis ſecundum potentiam virtutis eius; operatur autem ſanctificationem Spiritus ſancti, & operatur ignem fortitudinis ad perferendũ omnem laborem à cõmuni hoſte, & ab huius ſeculi filiis oblatũ: quod exemplũ, vt in fratribus qui ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu, ita in vobis ſpectatum eſt, vt vnius Dei efficientia idem in vobis per Euangelium atq; in illis effectum probetur.*

15 Et Deo non placent.] *Nolẽtes ipſius Filium toti orbi redemptorẽ, & ſibi primũ ſingulari gratia promiſſum recipere. deinde verò & aliis gẽtibus eandẽ inuidẽt ſalutẽ, atq; ita vtroq; nomine peccata ſua implere parant & ſtudent.*

16 Sem-

omnibus hominibus aduerſantur, [16]prohibentes nos Genti-
bus loqui vt ſaluę fiant, vt impleant peccata ſua ſemper. [a]pręuênit [b]enim ira Dei ſuper illos vſque in finem. [17]Nos autem
fratres deſolati à vobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde:
D abundantius feſtinauimus faciem veſtram videre cum mul-
to deſiderio. [18]quoniã voluimus venire ad vos, ego quidẽ
Paulus, & ſemel & iterum: ſed
impediuit nos Satanas. [19]Quę
eſt enim noſtra ſpes, aut gaudium aut corona gloriæ? Nõne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in
aduentu eius? [20]vos enim eſtis
gloria noſtra & gaudium.

[a] peruênit MS. Q.n. [b] autem 8 MS. *Amb.* G S.

16 Semper.] *Alludit ad* SELAH, *in ſimilibus ſermonibus frequenter apud Pſalten vſurpatam vocem: ſicut & illud* [vſque in finem] *referẽdum eſt ad* NEZZAHH *ſacræ linguæ.*

18 Satanas] *oppugnatoris aduerſariiq; cuiuſlibet in quocunque negotio nomen eſt; verùm in Teſtamenti noui libris plerumque Dei gloriæ & hominum ſalutis inuidum illum communem hoſtem ſignificat cum membris miniſtrisq; ſuis. Petro in latiori illa ſignificatione obiectum fuit.*

In aduentu.] *Ad ſanctificationem, & aduentu ad iudicium.*

CAP. III.

A PRopter [1] quod non ſuſtinentes amplius, placuit
nobis remanere Athenis, ſo-
lis, [2]& miſimus Timotheum
fratrem noſtrũ, & miniſtrum
Dei in Euangelio Chriſti, ad
confirmandos vos & exhortandos pro fide veſtra: [3]vt nemo moueatur in tribulationibus iſtis, ipſi enim ſcitis, quòd
in hoc poſiti ſumus. [4]Nam &
cùm apud vos eſſemus, prædicebamus vobis paſſuros nos
tribulationes, ſicut & factum
B eſt, & ſcitis. [5]Propterea & ego
amplius non ſuſtinens, miſi ad cognoſcendã fidem veſtram:

Act. 16, 1.

IN CAP. III.

3 Vt nemo moueatur.] *Infirmiores necdum illo baptizati igne, quo Chriſtus virtutem & patientiam ſanctis ſuis mirum in modum augebat, ex Apoſtolorum laboribus maximisq; tentationibus & preſſuris per communis hoſtis miniſtros allatis, poterant fortaſſe trepidare & ſibi metuere, & minus promittere ſi eiuſmodi exemplo tentari accideret. hos animare & ad conſtantiam exhortari ſtudens Paulus, cùm præſens agere non poſſet, permiſſos curauit ſocios, quorum reditu cùm omnia quàm rectiſſimè apud Theſſalonicenſes habere intelligeret, Deo imprimis & illis atque ſibi gratulabundus hanc ſcripſit Epiſtolam, affirmans ſe illorum ſalutis cupiẽtiſſimum & ſtudioſiſſimum ſemper, nunc etiam amplius ampliusq; ſatagere illorum cauſa, maioriq; deſiderio teneri illos reuiſendi, & Euãgelicæ virtutis à Deo præſtanda efficientia amplificandi.*

10 Quæ

ne fortè tentauerit vos is qui tentat, & inanis fiat labor no-
ſter. 6 Nunc autem veniente Timótheo ad nos à vobis, & an-
nuntiante nobis fidem & charitatem veſtram, & quia me-
moriam noſtri habetis bonam ſemper, deſiderantes nos vide-
re, ſicut nos quoque vos: 7 ideò conſolati ſumus fratres, in vo- C
bis, in omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidem ve-
ſtram, 8 quoniam nunc viuimus, ſi vos ſtatis in Dño. 9 Quam
enim gratiarum actionem poſſumus Deo retribuere pro vo-
bis, in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum
noſtrum, 10 nocte ac die abundantius orantes vt videamus fa-
ciem veſtram, & compleamus
ea quæ deſunt fidei veſtræ.
11 Ipſe autem Deus & Pater D
noſter, & Dominus noſter Ie-
ſus Chriſtus dirigat viam no-
ſtram ad vos. 12 Vos autẽ Do-
minus multiplicet, & abun-
dare faciat charitatem *in in- [charitate Amb. G. *veſtram MS. S.]
uicem, & in omnes: quemadmodum & nos in vobis, 13 ad
confirmanda corda veſtra ſine querela, in ſanctitate, ante
Deum & Patrem noſtrum, in aduentu Domini noſtri Ieſu
Chriſti cum omnibus ſanctis eius. Amen. CAP. IIII.

DE 1 cætero ergo fratres, A
rogamꝰ vos & obſecra-
mus in Dño Ieſu, vt quemad-
modũ accepiſtis à nobis, quo-
modo oporteat vos ambulare,
& placere Deo, ſicut & am- [ſic & ambuletis MS. R. G. S. Q. R.]
bulatis, vt abundetis magis.
2 Scitis enim quæ præcepta de- [dederimus 2 MS. R. G. S.]
derim vobis per Dñm Ieſum.
3 Hæc enim voluntas Dei, ſan- [Rom. 12, 2. Epheſ. 5, 17.]
ctificatio

10 Quæ deſunt fidei veſtræ.] *Quæ maxima dona per Euangelium Deus credentibus impertitur & opportunè largitur: qualia ſibi donata Apoſtoli gratulantur, ea autem ſunt fidei, ſpei, & charitatis abundantia, & cordium confirmatio ſine querela in ſanctitate ante Deum, ſicut efficiendum Zacharias prædixerat, Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo.*

IN CAP. IIII.

3 Hæc eſt enim voluntas Dei.] *Vult profectò Deus vos ſanctos & immaculatos & ſine querela efficere; ad eamq; rẽ veſtrã fidem operamq; exigit; operã, inquam, qua vos per pœnitentiam ab iis emundetis, quæ carnis fructus & opera carnis, cum quibus Dei ſpiritus nõ hæret. S. S. E. Nõ permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt. quandiu caro eſt, carniq; ſtudet, & ſecundum carnem viuit: ſed ſi quis emũdauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorẽ ſanctificatũ Domino in omne opus bonũ.*

5 Sicut

ctificatio veſtra: vt abſtineatis vos à fornicatione, 4 vt ſciat
vnuſquiſq. veſtrum vas ſuum poſſidere in ſanctificatione &
honore: 5 non in paſſione deſiderij, ſicut & Gentes quæ igno-
B rant Deum, 6 & nequis ſuper-
grediatur, neq. circumueniat
in negotio fratrem ſuũ: quo-
niam vindex eſt Dominus de
& MS. Amb. G.S. his omnibus, ſicut * prædixi-
mus vobis, & teſtificati ſumꝰ.
7 non enim vocauit nos Deus
in immũditiam: ſed in ſancti-
⌐ 2 MS. G. ficationem. 8 Itaque qui ⌐ hęc
ſpernit, nõ hominem ſpernit,
ſed Deũ, qui etiam dedit Spi-
ritum ſuum ſanctũ in nobis.
9 De charitate autem fraterni-
tatis nõ neceſſe habemus ſcri-
Ioan. 13, 34. 15, 17. 1 Ioan. 2, 10. 4, 13. bere vobis: ipſi enim vos à
Deo didiciſtis vt diligatis in-
C uicem. 10 Etenim illud facitis
in omnes fratres in vniuerſa
Macedonia. Rogamus autem
vos fratres vt abũdetis magis:
11 & operam detis vt quieti ſi-
tis, & vt veſtrum negotiũ aga-
tis, & operemini manibus ve-
ſtris, ſicut præcepimus vobis:
12 & vt honeſtè ambuletis ad
eos qui foris ſunt: & nullius
aliquid deſideretis. 13 Nolumꝰ
autem vos ignorare fratres de
dormiẽtibus, vt nõ cõtriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non
habent.

5 Sicut & Gentes.] *Quibus paßiones ignominiæ vehementer imperant, & inceſtus omnis generis pro ludo habẽtur: qui quãquam legibus caueantur humanis, tamen propter ignorantiã Dei, cuius timore correpti abſtinere & continere deberẽt, ſi hominum vltionem fallere poſſunt nil non ſibi permittunt, turpe putant nihil. Sit ſpes fallendi, miſcebis ſacra prophanis.*

7 Sed in ſanctificationem.] *Quam vos optare & ſperare, & interim dum à Deo plenam obtinetis, pro veſtro modulo & officio meditari oportet.*

8 Sed Deum.] *Nam qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: qui Apoſtolum ſancti Spiritus veritate ac virtute auctoratum ſuſcipit, mercedem à Deo Apoſtolum legante accipiet. Atque ita Chriſtus ipſe aiebat, Qui vos ſuſcipit, me ſuſcipit.*

9 A Deo didiciſtis.] *Non ſolùm ex illius præcepto vobis recitato, & frequenti Apoſtolorum commemoratione commendato, ſed ſingulari gratia & inſtructione diuinitus accepta aucti, dilectionem veſtram & conciuibus veſtris & cæteris etiam fratribus in vniuerſa Macedonia probatis.*

13 Qui ſpem non habent.] *Gẽtibus, quãquam nonnullis animi immortalitas credita, tamen ex fidei defectu, ex virtutis diuinæ ignoratione, ex obſcuriſſima humanæ naturæ cognitione, atque adeò ex falſa philoſophantiũ apud ipſos doctrina, corporum reſurrectio nec ſomniata quidem fuit; niſi quædam, vt ſummum, ſiue myſtica ſiue fabuloſa potius Pythagoreorum palingeneſis. Soles occidere & redire poſſunt, Nobis, cùm ſemel occidit breuis lux, Nox eſt perpetuo vna dormienda, canebat ille.*

14 *Si*

habent. 14 Si enim credimus
quòd Ieſus mortuus eſt & re-
ſurrexit: ita & Deus eos qui
dormierũt per Ieſum adducet
cum eo. 15 Hoc enim vobis di-
cimus in verbo Domini, quia 1 Cor. 15, 23. 51.
nos qui viuimus, qui reſidui D
ſumus "in aduẽtu' Domini nõ "in aduentũ 6 MS. Amb. G.
pręueniemus eos qui dormie-
runt. 16 Quoniam ipſe Dñs in
iuſſu & in voce Archangeli &
in tuba Dei deſcendet de cęlo:
& mortui qui in Chriſto ſunt,
reſurgent primi. 17 Deinde nos
qui viuimus, qui relinquimur:
ſimul rapiemur cũ illis in nu-
bibus obuiam "Chriſto' in aë- "Domino 4 MS. G. S.
ra, & ſic ſemper cum Domino "Domino Chriſto. Amb.
erimus. 18 Itaque conſolamini
inuicem in verbis iſtis.

CAP. V.

DE 1 temporibus autẽ & A
momentis fratres, non
indigetis vt ſcribamus vobis.
2 Ipſi

14 Si enim credimus.] *Gentibus nulla cõſtabat hiſtoria hominis ad vitam reuocati: ſed quædam tantùm à Poëtis decantata exempla fabuloſa ratione, ad ſuam illam felicitatem de nominis immortalitate & gloria apud homines conſeruanda referebantur. Nobis, inquit Paulus, viuum recens & veluti præſens exemplum præſto eſt, Chriſti Dei & hominis, qui ſeipſum hominem mortuum, pro nobisq́ꝫ ad mortem vltrò oblatum, in vitam reduxit, eademq́ꝫ virtute nos reducere etiam poteſt & reducet: eadem enim cum illo, quatenus homo eſt, natura conſtantes, atque ideò reſurrectionis rationi minimè pugnantes, eadem ſua virtute ad vitam reſtituet.*

15 Nos qui viuimus.] *Vita per Chriſtum nobis communicata. Idem ſeſe explicans addit, Qui reſidui ſumus in aduẽtu Chriſti. diſtinguit ab iis qui ante aduentum Chriſti dormierunt.*

16 Deſcendet de cælo.] *Deſcenſu illo ſæpius commemorato, quo viuos & mortuos iudicaturus deſcendet.* Qui in Chriſto ſunt.] *Qui in fide atque ſpe mortui, Chriſti gregi adſcripti permanſerunt; de quibus dictum eſt: Venit hora quando ij qui in monumentis ſunt, audient vocem Filij hominis, &c.*

17 Qui relinquimur.] *Qui illis ſucceſſimus, relictiq́ꝫ ſumus ad teſtandam virtutem illius qui vocauit nos de tenebris in admirabile lumen ſuũ.* Simul rapiemur cũ illis: *namq́ꝫ reſurrectio in momento in ictu oculi, in voce tubæ omnibus futura eſt communis, ita tamen vt ordine primi ſint qui nos præceſſerunt, atque hoc pacto nihil, vel in illis, vel in nobis deſiderabitur; quandoquidem omnes potiemur Chriſto, omnesq́ꝫ ſimul erimus, inuicemq́ꝫ fruemur.*

IN CAP. V. De temporibus.] *Nonnulla ab hominibus inquiri ſolent vtilitatis cauſa, quæ quòd potiori fundamento nituntur, explicatione digna cenſentur eſſe: cuius generis fuit De dormientium reſurrectione, cuius tractationis vſum ad animorum conſolationem Paulus reuocabat: quædam verò curioſa magis & ad contentionem & ingenij oſtentationem, atq́ꝫ nonnunquam ad auaritiæ ſiue ambitionis occaſionem, ad gloriam captandam magis quàm ad commune commodum referuntur: huius formæ ſunt quæ de momentis, temporibus, gradibus, menſuris, & opportunitatibus actionum atque rerum diuinarum ſtudio ingenioq́ꝫ humano inducuntur; quæ ſi vulgò cognoſcerentur, tantum abeſt vt ad pietatem promouendam facerent, vt contrà nonnullis ſecuritatem, aliis pœnitentiæ in longum protractionem & aliis fortaſſè deſperationem*

nem pararent: quamobrem omnia hæc in ſua poteſtate Pater ita poſuit, vt hominibus penetrare ſtudere, nefas eſſe pronuntiarit. Præcipua verò huius inquiſitionis capita duo erant: alterum de aduentu ſpirituali Chriſti in homines, quod alio nomine Regnum Dei vocatur. id cum obſeruatione non venire, neque ad certam & præfinitam hominibusq; notandam rationem reduci poſſe Chriſtus ipſe declarauit: alterũ verò de publici omnium hominum iudicij die, ſiue de aduentu Chriſti iudicis, ad quem tanquam auctarium referebatur tempus vltionis & animaduerſionis in Iudæos, maximè verò in Hieroſolymitanos afferendæ. Nihil horũ curioſè inquiri, vel otioſè diſputari Paulus permittit: ſed vult pios omnes fide fultos pœnitentiæ ac virtutis meditationi atq; ſtudiis & exercitationi perpetuò vacare, quòd hæc ratio vnica vtilis & opportuna ſit ad omnem aduentum atque adeò euentum omnem prudenter ac ſerio expectandum.

5 Filij lucis.] *Euangelij diſcipuli, quod vigilare & orare præcipit, expectantes beatam ſpem & aduentum Filij Dei.*

8 Spem ſalutis.] *Vt per fidem credentes voluntatem Dei eſſe ſanctificationem ſalutemq; ſuam, ſuis impertiri hoc ipſum ſemper ſperantes, perpetuò agant & curent, & ſummo ſtudio optent, cupiant & ſatagant, obtinereq; ab eo contendant, qui propter eam ipſam hominibus afferendam & communicandam, & de cælo deſcendit, & formam ſerui accepit & mortem obiit crudeliſſimam, atque ita actiones omnes noſtras, otia & negotia omnia ab hac cogitatione nunquam vacare oportuerit.*

2 Pet. 3, 10. *Apoc.* 3, 3. 16, 15. [2] Ipſi enim diligẽter ſcitis quia
dies Dñi, ſicut fur in nocte, ita
veniet. [3] cùm enim dixerint,
pax & ſecuritas: tunc repentinus eis ſuperueniet interitus,
" parturienti 1 MS. ſicut dolor "in vtero "habenti,
*habentis MS q. & non effugient. [4] Vos autem
fratres, non eſtis in tenebris: vt
vos dies illa tãquam fur comprehendat. [5] omnes enim vos,
filij lucis eſtis, & filij diei: non
ſumus noctis neq. tenebrarũ.
[6] Igitur non dormiamus ſicut
& cæteri: ſed vigilemus & ſo-
B brij ſimus. [7] Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui
ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt.
[8] Nos autẽ qui diei ſumus, ſo-
Iſaiæ 59, 17. *Epheſ.* 6, 17. brij ſumus, induti loricam fidei & charitatis, & galeã ſpem ſalutis: [9] quoniam non poſuit
nos Deus in irã, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtũ, [10] qui mortuus eſt pro nobis: vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus. [11] Propter
quod conſolamini inuicem: & ædificate alterutrum, ſicut &
C facitis. [12] Rogamus autem vos fratres, vt noueritis eos qui laborant inter vos, & pręſunt vobis in Domino, & monẽt vos:
[13] vt habeatis illos abũdantiùs
in charitate propter opus illorum. pacem habete cum eis.
[14] Roga-

13 Pacem habete cum eis.] *Bene agatur cum illis apud vos: nam pacis nomen hoc loco ad* SALOM *refertur, quo vocabulo honorem, decus, curam, ſtudiũ, atq; officium omne opportunum*

num ſignificari obſeruauimus; vt, An ſit pax fratribus tuis, & an ouibus pax quoq; ſit. quod verò additur, Cum eis, notationē habet pacis nō vulgaris, ſed qualem decet eſſe aduerſus parentes, magiſtros & præpoſitos. Cum eis, dignam eis. explicatur hoc paulo antè, Vt habeatis illos abundantius in charitate.

19 Spiritum nolite.] *Varia Spiritus dona, quæ in Eccleſia ſunt ad Eccleſiæ vtilitatem diuinitus conceſſa, vel deſidia, otio, & negligentia eorum quibus inſunt, vel contemptione cæterorum quorum cauſa donata ſunt, efficientiam ſuam ſubducere poſſunt. vtrumque vitandum cauet Apoſtolus, iubetq; contrà, vt qui miniſtrationes huiuſmodi ſortitus eſt, officium ſuum fideliter ac ſedulò præſtet; cæteri verò dona hæc venerentur, atque ſibi in ſuum commodum & data gratulentur, & augenda procurent.*

20 Prophetias.] *Variis modis prophetia obitur: ſunt ſpiritus boni, ſunt & mali: ſunt prophetiæ, ſunt & pſeudoprophetiæ. accidit autem aliquando vt vel ſpiritus mali cuiuſpiam deprehenſa malitia, vel pſeudopropheta redarguto, ſpiritus atque prophetiæ exempla cætera omnia eodem carbone ab hominibus notentur. à quo vulgari & inuido atque maligno iudicio prudentes viros alienos eſſe debere, ait Paulus: conſultiſſimum autem eſſe illud ſubiungit; vt, quemadmodum Ioannes agendum docet, examinentur ſpiritus an ex Deo ſint; qui non fuerint, repudientur; qui fuerint, admittantur, & ſumma gratitudine excipiantur. idemq; de prophetiis eſt ſentiendum: nam variæ ac propriæ vtriuſque generis notæ ſunt à Spiritu ſancto indicatæ, ne vulgari leuitate ac temeritate facilè omnia probentur vel improbentur. Vtinam his animum attendant ij quorum attendere intereſt.*

14 Rogamus autem vos fratres,
corripite inquietos, conſolamini
puſillanimes, ſuſcipite
infirmos, patientes eſtote ad
omnes. 15 Videte ne quis malũ Prou. 17,13; 20,22.
pro malo alicui reddat: ſed Rom. 12,17.
ſemper quod bonũ eſt ſectamini 1 Petri 3,9. D
inuicem, & in omnes.
16 Semper gaudete. 17 Sine in- Eccleſ 18,22. Luc. 18,1.
termiſſione orate. 18 In omni- Coloſſ. 4,2.
bus gratias agite. hæc eſt enim
voluntas Dei in Chriſto Ieſu
in omnibus vobis. 19 Spiritum
nolite extinguere. 20 Prophe-
tias nolite ſpernere. 21 Omnia
autem probate: quod bonum
eſt tenete. 22 Ab omni ſpecie
mala abſtinete vos. 23 Ipſe au-
tem Deus pacis ſanctificet vos
per omnia: vt integer ſpiritus
veſter, & anima & corpus ſine
querela, in aduentu Domini
noſtri Ieſu Chriſti ſeruetur.
24 Fidelis eſt qui vocauit vos, 1 Cor. 1,9.
qui etiam faciet. 25 Fratres ora-
te pro nobis. 26 Salutate fra-
tres omnes in oſculo ſancto.
27 Adiuro

23 Deus pacis.] SALOM *perfectionem & pacem ſignificat. non qualem mundus dat precatur his Apoſtolus, verùm quam ſolus dat Deus per Vnctum ſuum, Spiritus ſancti efficientia & virtute, humanum illud extinguens* # *bellum, quo caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem; atque diuiſionem, diſſidium & pugnantiam illam ſingulari dono ac beneficio componens, ita vt ima ſummis concordent. Atque integer ſpiritus & anima*

#. quæ hic et alibi disputat auctor de extinctione belli, quo caro concupiscit adversus spiritum, ne quemquam offendant, quasi velit in iustis et piis novi testamenti extingui peccati fomites, intelligenda sunt eo modo, quo idem auctor loquitur in Comment. Ioelis 2. in enarratione illius loci. Et eum qui ab Aquilone est etc. pag. 227. ad medium, illis verbis, de quo domestico, et perpetuo [illegible] Ita adeo omnia exigenda ad normam quam docet D. Tho. 1.2. q. 61. art. 5. in corpore

27 Adiuro vos per Dominum
vt legatur Epiſtola ⁻hæc' om- -2 MS.
nibus ſanctis fratribus. 28 Gra-
tia Domini noſtri Ieſu Chriſti
vobiſcum.

anima & corpus in aduentu Domini noſtri Salutaris Vncti ſeruetur. Qui legit intelligat, poſtuletq; à Deo & dabitur ei. Fidelis enim eſt qui vocauit nos. Quid inter ſpiritum & animam interſit, aliàs non ſemel adnotabamus.

A M E N.

In Cœnobio D. Laurentij regio: anno CIϽ. IϽ. LXXXV.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam II. D. Pauli ad Theſſalonicenſes ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

SANCTORVM primùm atque cæterorum fidelium conſtantiam laudat, qui nec iniuriis nec incommodis propter Euangelij veritatem acceptis fracti vnquam ceſſerint, nec à falſis fratribus ſeduci ſe paſſi fuerint. admonet autem, ne diduci ſe ſinant ab iis qui pietatis ac ſapientiæ ſpecie curioſas inferunt diſputationes & tractationes, ſtudentque diuinæ virtutis efficientiam ad certas temporum, locorum, aliarumque opportunitatum obſeruationes redigere: quod omnino ſanæ aduerſatur diuinæ virtutis ac liberalitatis doctrinæ. Deinde huiuſmodi artes ex humana ſapientia profectas, propriam ſiue priuatam profitentium ambitionem vel cupiditatẽ arguere ait: à quibus & veros miniſtros & eos qui veritatẽ vel didicerint vel diſcere cupiãt, procul abeſſe debere docet. Ad hæc omnia rectè cõparanda diuini auxilij, præſidij & beneficij copiã ſuo (vti ſemper) more poſcit, illiſq. precatur.

CAP. I.

A PAVLVS 1 & Silnanus & Timótheus: Eccleſiæ Theſſalonicenſiũ
in Deo Patre noſtro & Domi-
no Ieſu Chriſto. 2 Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro &
B Domino Ieſu Chriſto. 3 Gratias agere debemus ſemper Deo

IN CAP. I.

1 In Deo Patre noſtro] *congregatæ. refertur adnotatio ad nomen Eccleſiæ.*

2 Gratia.] *Salutatio ex authoritate Patris ac Filij, cuius Eccleſia eſtis, & ex voluntate noſtra atque voto in veſtram ſalutem.*

4 Patien-

pro vobis fratres, ita vt dignũ
eſt, quoniam ſupercreſcit fides
veſtra, & abundat ˋcharitas v-
niuſcuiuſq. *veſtrũ in inuicẽ. *omnium ꝫ MS. R. Amb. G. S.
4 ita vt & noſipſi in vobis glo-
riemur in Eccleſiis Dei, pro pa-
tientia veſtra, & fide in omni-
bus perſecutionibus veſtris &
tribulationibus, quas ſuſtine-
tis 5 in exemplum iuſti iudicij
Dei, vt digni habeamini * re- *in G.
gno Dei, pro quo & patimini.
6 ſi tamẽ iuſtum eſt apud Deũ
retribuere "tribulationem', iis "retributionem G.
qui vos tribulant: 7 & vobis
qui tribulamini requiem no- C
biſcum in reuelatione Domi-
ni Ieſu de cælo cũ Angelis vir-
tutis eius, 8 in flãma ignis dan-
tis vindictam iis qui non no-
uerunt Deũ, & qui nõ obediũt
Euangelio Domini noſtri Ieſu
Chriſti. 9 qui pœnas dabunt in
interitu æternas à facie Dñi &
à gloria virtutis eius; 10 cũ ve-
nerit glorificari in ſanctis ſuis,
& admirabilis fieri in omni- D
bus qui crediderunt, quia cre-
ditũ eſt teſtimoniũ noſtrum
ſuper vos in die illo. 11 In quo
etiam oramus ſemper pro vobis: vt dignetur vos vocatione
ſua Deus noſter, & impleat omnẽ volũtatẽ bonitatis * & opus *ſuæ MS G.
fidei

4 Patientia,] *conſtantia, & fidelitate, quæ ex fide in Euangelium proficiſcuntur.*

5 Iuſti iudicij Dei.] *Qui reddet vnicuique ſecundum opera ſua, iis qui per patientiam boni operis, &c.* ita vt digni habeamini.

6 Si tamen.] *Conditio ſine dubitatione alterius partis, affirmationem aſſeuerationemq́ꝫ cõtinet; vt, Si veritatem dico vobis.*

7 In reuelatione] *qua iudicem ſe exhibebit.*

8 Iis qui non nouerunt.] *Duo hominum genera: alterum Gentium qui non nouerunt Deum, etiamſi non caruerint indice ac doctore: alterum Iudæorum, qui quãquam Deum ex lege nouerint, tamen Euangelium, lege antè ac Prophetis prædictum, imò & commendatum excipere nolunt.*

10 Glorificari in ſanctis.] *Qui gloriam ac ſanctitatis perfectionem quam ipſi poßident, illius virtuti acceptam referẽtes, arguent mundum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio, & Ieſu Chriſti veritatẽ teſtimoniis exemplisq́ꝫ ſuis manifeſtißimis demonſtrabunt, ita vt illud publicè ac palàm eueniat, quod & lex procurandum commendauerat, & Chriſtus ipſe poſtulandum docuerat,* Sanctificetur nomẽ tuũ. *Atque hæc pars erit ſanctorum & credentium, cuius etiam gaudium ad nos pertinebit, cùm, quæ de vobis nos in aliis Eccleſiis teſtamur, illo die coram Angelis & Sanctis omnibus comprobabitur, admißis videlicet ac numeratis vobis in ſortem hæreditatemq́ꝫ ſanctorum.*

11 In quo etiam oramus.] *Id quod in ſanctis veſtris exemplum diuinæ Chriſti efficientiæ editum eſt, & vlterius promoueri & in omnes vos propagari cupientes poſcimus, vt frequentiori etiam ex vobis teſtimonio Chriſtus in illa die ſanctificetur admirabilisq́ꝫ fiat.*

Opus fidei.] *Fides Dei quæ reuelanda erat ſecundum potentiam virtutis eius.*

IN

fidei in virtute, [12] vt clarificetur nomen Domini noſtri Ie-
ſu Chriſti in vobis, & vos in illo ſecundum gratiam Dei
noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

CAP. II.

A R Ogamus [1] autē vos fra-
tres per aduentum Dñi
noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ
congregationis in ipſum: [2] vt
non citò moueamini à veſtro
ſenſu, neque terreamini, neq.
per ſpiritū, neq. per ſermonē,
neque per epiſtolam tanquam
ⁿ1 MS.G.S. per nos ‾miſſam', quaſi inſtet
Epheſ. 5,6. dies Dñi. [3] Ne quis vos ſeducat
vllo modo. quoniā niſi vene-
rit diſceſſio primùm, & reuela-
tus fuerit homo peccati, filius
perditionis, [4] qui aduerſatur &
extollitur ſupra omne quod
dicitur Deus, aut quod colitur
ita vt in templo Dei ſedeat,
ⁿquia 1 MS. G. oſtendens ſe "tanquā' ſit Deus.
[5] Num retinetis quòd cùm ad-
huc eſſem apud vos, hæc dice-
B bam vobis? [6] Et nūc quid deti-
neat ſcitis: vt reueletur in ſuo
tēpore. [7] (Nam myſteriū iam
operatur iniquitatis: tantum
vt qui tenet nunc, teneat, do-
nec de medio fiat.) [8] Et tūc re-
Esaie 11,4. uelabitur ille iniquus: quem Dominus Ieſus interficiet ſpi-
ritu oris ſui: & deſtruet illuſtratione aduentus ſui eum,

IN CAP. II.

2 Neque per ſpiritum] *aliquem ex illis, quos probare ſiue examinare Apoſtoli monent.*
Per ſermonem] *ex humana ſcientia vel eloquentia aut ratiocinatione profectum, διαλόγον, qui facilè conuinci poſſunt, & tamen mendaces deprehenſi, huiuſmodi ſermones vel inficiatione vel interpretatione eludunt.*
Epiſtolam.] *Hæc maius pōdus momentumq́ apud vulgus habet, vtpote cuius verba conſtent, nec mutari aut euolare poſſunt, & cum grauis authoris nomine circumfertur, opinionem facit & facilius perſuadet, atque in metum vel terrorem vel ſpem vel curam impellit.*

3 Diſceſſio] *doctrinarum, ſerpentinæ calliditatis ac proprietatis, & veritatis atque ſimplicitatis luciſq́ verbi Dei.*
Homo peccati.] *Homo peccator, qui intra nos in exiguo ac breui hoc mundo eſt, ac diuinæ aduerſatur parti in hominibus.*

4 In templo Dei,] *in homine ipſo, qui templum Dei eſt, iuxta illud, Cælum eſt ſedes mea, & terra ſcabellum pedū meorū. & illud, Templum ſanctum Domini, quod eſtis vos. Omnia hæc qui legit intelligat, & poſtulet à Deo.*

6 In ſuo tempore.] *Cùm Deus, quæ modò certis veritatis ſuæ teſtibus ſingulari dono communicat, publicis & frequentibus exemplis confectum demonſtrabit.*

8 Spiritu oris ſui.] *Euangelij verbi efficientia, & ſancti Spiritus virtute, contraria omnino carnali virtuti illius hominis peccati.*

9 Secun-

9 Secundum operationem Satanæ:] *Qui mendax eſt & mendacij pater, maximúſque doli confictor, adeò vt ſe in lucis Angelum transformet.*

In omni virtute.] *Efficacitate contentioſa ac potentia mundana, & quæ ſecundum carnem non ſecundum Deum eſt; adeò vt ſigna prodigiaq́ue oſtentet, quibus oculos ſenſusq́ue præſtringat eorum qui ſanam Euangelij doctrinam non tenuerint. tantum proprietas, induſtria, & ſapientia humana dementare noceréq́ue valet, niſi fidei armis propulſetur.*

10 Eo quòd charitatem.] *Cauſa cæcitatis tam Iudæorum quàm cæterorum qui in hanc fraudem ſibi ipſis adornatam impulſi fuerint, eſt, in illis repudiatio, in his contemptio ſimplicitatis Euangelij.*

12 Iudicentur.] *Meritò damnentur hoc iudicio, quoniam lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem, ídque mala opera fouendi atque vrgendi ſtudio.*

13 Primitias.] *Inter primos, qui veræ ſalutis & compotes & teſtes conſtituti ſunt: ita vt verum à falſo, ſanctitudinem ab immunditia, ſimplicitatem ab induſtria, Chriſti gloriam ab Antichriſti circulatoris incantationibus, Moſis miracula à Magorum præſtigiis & ſuſurris dignoſcere poſſitis.*

14 In acquiſitionem.] *Vt inter eos numeremini per quos Dei nomen ſanctificatur, & Salutaris illius Vncti virtus atque gloria viuo teſtimonio confirmatur.*

17 In omni opere.] *Vt ea agatis, quæ verè pia, ſancta, Deóque grata ſunt; & ea loquamini ac doceatis, quæ ſanæ vtiliſque ſunt doctrinæ.*

IN

[9] cuius eſt aduentus ſecũdum
operationem Satanæ, in om-
ni virtute, & ſignis & prodi-
giis mendacibus, [10] & in om- C
ni ſeductione iniquitatis iis
qui pereunt, eo quòd charita-
tem veritatis non receperunt
vt ſalui fierent. [11] Ideò mittet
illis Deus operationem erro-
ris, vt credant mendacio: [12] vt
iudicentur omnes qui nõ cre-
diderunt veritati, ſed conſen-
ſerunt iniquitati. [13] Nos au-
tem debemus gratias agere
Deo ſemper pro vobis fratres
dilecti à Deo, quòd elegerit
"vos' Deus primitias in ſalu- "nos MS. Q. n.
tem, in ſanctificatione ſpiri-
tus & fide veritatis: [14] "in quã' "ad quod ea MS. G. S.
& vocauit vos per Euãgelium D
noſtrum, in acquiſitionẽ glo-
riæ Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti. [15] Itaque fratres ſtate: &
tenete traditiones quas didici-
ſtis, ſiue per ſermonem, ſiue
per epiſtolam noſtram. [16] Ipſe
autem Dominus noſter Ieſus
Chriſtus, & Deus & Pater no-
ſter qui dilexit nos, & dedit
conſolationem æternam, &
ſpem bonam in gratia. [17] Exhortetur corda veſtra, & con-
firmet in omni opere & ſermone bono.

CAP.

CAP. III.

Ephes.6,18. Coloſſ.4,3.

A DE 1 cætero fratres, orate
pro nobis, vt ſermo Dei
currat & clarificetur, ſicut &
apud vos: 2 & vt liberemur ab
importunis & malis homini-
bus. non enim omnium eſt fi-
des. 3 Fidelis autem Dominus
eſt, qui confirmabit vos & cu-
ſtodiet à malo. 4 Confidimus
autem de vobis in Domino,
quoniam quæ "præcipimus',
& facitis, & facietis. 5 Domi-
nus autem dirigat corda ve-
ſtra in charitate Dei, & patien-
tia Chriſti. 6 Denuntiamus
autem vobis fratres in nomi-
B ne Domini noſtri Ieſu Chriſti,
vt ſubtrahatis vos ab omni
fratre ambulante inordinatè,
& non ſecundum traditionem quam acceperunt à nobis.
7 Ipſi enim ſcitis quemadmodum oporteat imitari nos: quo-
niam non inquieti fuimus inter vos: 8 neque gratis panem
manducauimus ab aliquo, ſed in labore & in fatigatione no-
cte & die operantes, ne quem veſtrum grauaremus. 9 Non
C quaſi non habuerimus poteſtatem: ſed vt noſmetipſos for-
mam daremus vobis ad imitandum nos. 10 Nam & cùm eſ-
ſemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam ſi quis
non vult operari, nec manducet. 11 "Audiuimus' enim inter
vos quoſdam ambulantes inquietè, nihil operantes, ſed cu-
rioſè agentes. 12 Iis autem qui eiuſmodi ſunt, denuntiamus, &
obſecramus in Domino Ieſu Chriſto, vt cum ſilentio operan-

*præcepimus MS. Amb.s.

Act.20,34. 1 Cor.4,12. 1 Th.2,9.

*Audimus 2 MS.G.

IN CAP. III.

1 Vt ſermo Dei currat.] *Tametſi nos vincti ſimus, tametſi ignominioſè & ignobiliter nobiſcum agatur; currat tamen ea ipſa occaſione quoque, & pateſiat clarificeturq́ue.*

2 Importunis.] *Qui apertè & data opera Euangelium oppugnant.*

Malis.] *Qui in veſtibus ouium veniunt, & doctrinam ſeſe accipere ac profiteri velle ſimulant, intrinſecus verò rapaces lupi ſunt. illorum inſania, aperta cùm ſit, nocet quidem ſi poteſt, tamen minus quàm iſtorum metuenda, qui vel falſam doctrinam fouent, & veram ſimulant.*

5 In charitate Dei.] *Quem ita ametis, vt veſtri amantem noſtis, adeo vt proprio filio ſuo pro vobis ac pro nobis omnibus tradendo non pepercerit. atque ita & Chriſti patientiam imitemini, cuius exempla & noſtris ſermonibus ac traditionibus, & ſanctorum, qui inter vos ſunt, documentis, exemplis, ac teſtimoniis agnouiſtis.*

6 Inordinatè.] *Suas res agente, non Chriſti nec veſtras ſimpliciter & ex animo; ſed pietatem ad queſtum vel gloriam, denique ad priuatum commodum transferente.*

13 Nolite deficere.] *Iis quos verè beneficio veſtro indigere existimabitis, libenter, ſtudioſè, alacriterq; proſpicite. quod ſi quis nō indigens, tamen indigere ſe ſimulans, beneficium à vobis petat, non ſubtrahatis, namque id non vobis ſed illi fraudi fuerit; ſic enim tradebat Præceptor, Omni petenti abs te, dato; & volenti mutuare abs te, noli ſubducere.*

tes, ſuum panem manducent.
13 Vos autem fratres nolite de- Galat. 6, 9.
ficere benefacientes. 14 Quòd D
ſi quis non obedit verbo no-
ſtro, per epiſtolam hunc no-
tate: & ne commiſceamini
cum illo, vt confundatur: 15 & nolite quaſi inimicum exiſti-
mare, ſed corripite vt fratrem. 16 Ipſe autem Dominus pacis
det vobis pacem ſempiternam
in omni loco. Dominus ſit
cum omnibus vobis. 17 Salu-
tatio, mea manu Pauli: quod eſt ſignum in omni epiſtola.
ita ſcribo. 18 Gratia Domini noſtri Ieſu Christi cum omni-
bus vobis.

16 Pacem ſempiternam,] *quam mundus nec dare poteſt, nec accipere.*

AMEN.

In Cœnobio regio D. Laurentij: anno CIↃ. IↃ. LXXXV.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam I. D. Pauli ad Timotheum ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

MONETVR ab Apoſtolo Timotheus, vt ſanæ ac veriſſimæ Euangelij doctrinæ (quam is probè tenere idoneis coram teſtibus profeſſus fuerat) memor ſemper, lectionem, curam, diſciplinam, ſtudium, omnemq́ue operam atque priuatam publicamq́ue actionem in illud vnum intendat, vt ne quid vel humanæ ſapientiæ, vel gratiæ, vel inuidiæ, vel denique fraudis illi doctrinæ vel adiungi vel obiici atque aduerſari patiatur; ſed omnia diligenter caueat & curet, quæ ad illius doctrinæ expeditionem & publicam toti orbi publicationem opportuna eſſe intelligit, tam idoneis Eccleſiæ miniſtris conſtituendis, & cæteris hominum ordinibus inſtruendis & componendis, quàm iis vel rebus vel perſonis quæ vel aduerſari poſſunt, vel nihil attinent, vitandis, compeſcendis, & à ſanctitudine Eccleſiæ, velut ea quæ prophana dicuntur, arcendis.

CAP. I.

A PAVLVS[1] Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundũ imperium Dei ſaluatoris noſtri, & Chriſti Ieſu ſpei noſtrę:

Act. 16, 1. [2]Timótheo dilecto filio in fide. Gratia, miſericordia,

4 MS. Amb. &. & pax, à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Dño noſtro. [3]Sicut rogaui te vt remaneres Epheſi cùm irem in Macedoniam, vt denuntiares quibuſdã ne aliter docerent, [4]neque intenderent fabulis & genealogiis interminatis:

IN CAP. I.

1 Secundum imperium.] *Miſſus cum authoritate eius, qui mihi ſuo nomine imperandi poteſtatem tradidit. vocabula ſunt ex medio iure publico petita.*

2 Filio.] *Ad nomen* BEN *alludit, quod filium ædificatũ & ædificantem ſignificat. quem ego, inquit, in fide ædificatum produxi, alios etiam ædificaturum in fide religionis ac pietatis in Deum & officij etiam integritatis.*

4 Fabulis.] *Cuiuſmodi ſunt quæ nomine & inſcriptione* DARASSOTH *circũferebantur multæ, magno, vti videbantur, ingenio conceptæ, & longo atque obſcuro dicendi genere compoſitæ, quarum exempla aliquot alias, Deo nobis propitio, oſtendemus.*

Genealogiis,] *quæ de Prophetis, legis doctoribus & magiſtris, de ſeculis ac temporibus, de docendi authoritate, de ſapientibus ac ſapientum diſcipulis, deq́; huiuſmodi rebus aliis circumferebãtur. hic laudabat ſuum magiſtrum, ille ſuum; quidam hanc explicationẽ aliis, alius huic alias præferebat. atq; ita à vera ſacrorum præceptorum methodo in varias deducti ambages, id quod lex iubet, quodq́; intendit, minus intelligebant, minimumq́; præſtabant. incidenter*

autem

autem legis ſummam rationem perſtringens indicat; primùm moralis, deinde iudicialis etiã, quam Chriſtianorum doctrina abrogatã Euangelij aduerſarij calumniabantur.

Quæſtiones.] *Ex quibus ingeniorum atque opinionum cõtentiones: ex his verò animorum diſſenſio, ex qua ſimultates ac diſſidia demum, odia & calumniæ atq; inſidiæ, iniuriæ, iurgia, fraudes, infamiæ, & quicunque huius farinæ ſunt, & proprij humanæq; induſtriæ fructus, oppoſiti omnino & repugnantes præcepti fini.*

9 Lex iuſto non eſt poſita.] *Iudicialis dicta legis diuinæ pars hic citatur: quam Chriſti doctrina non abrogabat, ſed dicebat bonam eſſe & ſanctam ad compeſcenda ſcelera: à quibus tamen ſceleribus cùm Euangelij virtus hominum animos longè auocaret, ſuis veris & officioſis diſcipulis ac ſectatoribus otioſam indicabat: nam qui nihil nocet, nulli iudicialis legis pœnæ obnoxius euadit.*

11 Quæ eſt ſecundum Euangelium.] *Ita Euangelium non damnat iudiciorũ legem, ſed ea quæ lege vindicantur, non ex metu legis, ſed ex animo, conſilio atque virtute fugienda, ea rurſus quæ illa laudantur lege, ſponte præſtanda eſſe docet: ad eamq; rem Euangelium animum incitat, agit, auget, cõformat & confirmat per Spiritum ſanctum Chriſti. Quod ſcripta lex præſtare non potuit, vtpote exterius vel in tabulis lapideis aut ligneis, aut etiam in mẽbranis mortuis inſcripta, non in tabulis cordis carneis, quemadmodum Ieſu Chriſti virtus inſcribere poteſt, & inſcribit ex fide & obedientia Euangelio adhibita: cuius Euangelij miniſterium mihi vt Apoſtolo ſuo, hoc eſt, legitimè à ſe miſſo Deus credidit.*

13 In incredulitate.] *Dum ego non crederem tantam virtutẽ & efficacitatẽ Euangelio Ieſu Chriſti eſſe, ex ignorantia, quæ incredulitatis in rebus diuinis comes eſt (S.S.E. Niſi credideritis non intelligetis) ex illa, inquam, ignorantia quidnam facerem neſciebam, & tamen vrgebam magno ſtudio id quod faciebam: conſilium autem ſemper erat mihi placendi Deo,*

nihil

minatis: quæ quæſtiones præ-
ſtãt magis quàm ædificationẽ
Dei quę eſt in fide. 5 Finis auté
præcepti eſt charitas de corde
puro, & cõſcientia bona, & fi- B
de non ficta. 6 A quibus quidã
aberrantes, cõuerſi ſunt in va-
niloquium, 7 volẽtes eſſe legis
doctores, nõ intelligẽtes neq.
quæ loquũtur, neq. de quibus
affirmant. 8 Scimus auté quia Rom. 7, 12.
bona eſt lex, ſi quis ea legitimè
vtatur: 9 ᵃſciẽs hoc quia lex iu- ᵃſcientes o.
ſto nõ eſt poſita, ſed iniuſtis, &
non ſubditis, impiis & pecca-
toribus, ſceleratis & contami-
natis, patricidis & matricidis,
homicidis, 10 fornicariis, ma-
ſculorũ cõcubitoribus, plagia-
riis, mẽdacibus, periuris, & ſi
quid aliud ſanæ doctrinæ ad-
uerſatur, 11 quæ eſt ſecundum C
Euangelium glorię beati Dei,
quod creditũ eſt mihi. 12 Gra-
tias ago ei qui me cõfortauit* *in o.
Chriſto Ieſu Dño noſtro quia
fidelẽ me exiſtimauit, ponens
in miniſterio. 13 qui prius blaſ-
phemus fui & perſecutor &
contumelioſus: ſed miſericor-
diã Dei conſecutus ſum, quia
ignorans feci in incredulitate.

14 Super-

[14]Superabundauit autem gra-
tia Domini noſtri cum fide &
dilectione, quæ eſt in Chriſto
Ieſu. [15]Fidelis ſermo, & omni
Matt. 9, 13. Marc 2, 17. acceptione dign⁹: quòd Chri-
¹ MS. S. ſtus Ieſus venit in hunc mun-
dum peccatores ſaluos facere; quorũ primus ego ſum. [16]Sed
D ideo miſericordiam conſecutus ſum: vt in me primò oſten-
⁰ deformationem o. deret Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem
eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam. [17]Regi autem
ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in
ſecula ſeculorũ, Amen. [18]Hoc
præceptum commendo tibi
Timothee: ſecundum præce-
dentes in te prophetias vt mi-
lites in illis bonam militiam,
[19]habens fidem & bonam cõ-
ſcientiam, quam quidam re-
pellentes, circa fidem naufra-
gauerunt. [20]ex quibus eſt Hy-
menæus & Alexander: quos
tradidi Satanæ, vt diſcant non
blaſphemare.

CAP. II.

A OBſecro [1] igitur primum
omnium fieri obſecra-
tiones, orationes, poſtulatio-
nes, gratiarum actiones pro
omnibus hominibus, [2]pro re-
gibus & omnibus qui in ſub-
limitate ſunt: vt quietam &
tranquillam vitam agamus in

nihil verò mihi ſingulariter arrogandi præter zelum illum, cuius Deus miſertus vltro mihi reprehenſionis & reuocationis gratiam obtulit, cui ego cùm non repugnarim, ſed obſequentem me præſtiterim, ad Euangelij cognitionem adductus ſum cum fide & dilectione non vulgari, ſed ea quæ eſt in Chriſto Ieſu, qui operatur in me & velle & perficere pro bona voluntate.

18 Præcedentes in te prophetias.] *Quas in ſacris libris conſcriptas noſti, quasq́; collato tibi diuinitus prophetiæ Spiritu intellexiſti, planeq́; cognouiſti conuenire cum doctrina Euangelij Filij Dei ſeruatoris peccatorum omnium qui illi credere obedireq́; voluerint, quocunque ex genere, quocunque ex hominum ordine illi antea fuerint: namque omnes ab illo vnico ſeculorum rege creati, & in hanc mundi lucem editi ſunt, & omnes ad regenerationem, quam ipſe hominibus à ſeculo conſtituit & parauit, nunc demum vocantur; cui ob eam rem gratulatio publica multis debetur nominibus.*

Vt milites bonam militiam.] *Doctrina, explicatione & moribus id præſtes atque defendas quod verum eſſe noſti, nihil vel tibi arrogans vel cuiquam tribuens vel cõcedens præter verum & æquum, nec à publico & catholico fine ad tuam vel aliorũ priuatam rem vel tantillum deſciſcens; nam ex proprietatis ſtudio ad cæcitatem animus delabitur, tandemq́; circa fidem naufragium facit.*

IN CAP. II.

1 Obſecro.] *Quæ hoc capite traditur, fabulis & genealogiis oppoſita doctrina eſt, & catholica, atque ad antiquorum vaticiniorum explicandam ſententiam apprimè faciens.*

omni pietate & caſtitate. [3]hoc
enim bonum eſt & acceptum
coram ſaluatore noſtro Deo,
[4]qui omnes homines vult ſal-
uos fieri,& ad agnitionem ve-
ritatis venire. [5] Vnus enim B
Deus, vnus & mediator Dei
& hominum homo Chriſtus
Ieſus: [6]qui dedit redēptionem
ſemetipſum pro omnibus ⁻cu- ⁻14 MS.G. S.
ius teſtimonium temporibus
ſuis ⁻cõfirmatum eſt'. [7] in quo ⁻14 MS. G. Q. n.
poſitus ſum ego prædicator & 2.Tim.1.11.
Apoſtolus (veritatem dico,nõ
mentior) doctor Gentium in
fide & veritate. [8]Volo ergo vi- C
ros orare in omni loco:leuan-
tes puras manus, ſine ira &
diſceptatione. [9] Similiter & 1 Petri 3,3.
mulieres in habitu ornato: cũ
verecundia & ſobrietate or-
nantes ſe,non in tortis crinibus,aut auro, aut margaritis,vel
veſte pretioſa, [10]ſed quod decet mulieres promittentes pieta-
tem per opera bona. [11] Mulier in ſilentio diſcat, cum omni D
ſubiectione. [12] Docere autem mulieri non permitto, neque 1 Cor.14,34.
dominari in virum: ſed eſſe in ſilentio. [13] Adam enim primus Geneſ.1,27.
formatus eſt: deinde Heua. [14]& Adam non eſt ſeductus: mu- Geneſ.3,6.
lier autem ſeducta, in præuaricationem fuit. [15] Saluabitur
autem per filiorum generatio-
nem: ſi "permanſerint' in fide "permanſerit MS q.
& dilectione & ſanctificatio-
ne cum ſobrietate.

3 Hoc enim.] *In traditionibus & genealogiis vulgare documentum erat, nulla re gratis eſſe iuuandum hominem vanorum deorũ cultorem, niſi vel neceſſitatis vel vtilitatis vel commodi eius qui iuuaret cauſa. Non monſtrare viam eadem niſi ſacra colenti, Quæſitum ad fontem ſolos deducere verpos. hæc doctrina in diſſertationibus de alieno cultu legitur, quam nec ſanam nec piam, imò nec humanam eſſe Apoſtolus arguit argumentis grauiſſimis ex diuini propoſiti teſtimonio petitis.*

7 In fide] *mihi credita, & veritate ac ſimplicitate obeundi muneris.*

8 Sine ira & diſceptatione.] *quæ charitatis curſum præpediunt: eſt autem charitas precationum commodum vehiculum.*

9 Similiter mulieres.] *Hac rerum & officiorum partitione diſcernit Paulus quid ex veteris doctrinæ inſtitutionibus ſibi tãquam Dei Apoſtolo atque Gentium doctori probetur, quid non: quid ſua ſponte honeſtum, decorum, commendabileq́; oſtendatur, atque omnibus qui pietatem profitentur conueniat, quid contrà durum minusq́; æquum ſit, & ab humanitatis & modeſtiæ atque à vera prudentia & ciuilitate Chriſtiana alienum. Singulorum igitur ordinum partes commemorat.*

14 Seducta eſt.] *Cùm diſputationis munus aduerſus ſerpentem vltrò ſuſcepit, quod ſuarum non fuerat partium.*

15 Si permanſerit.] *Domeſticæ ac matronalis cura diſciplinæq́; ſumma ratio.*

In CAP.

CAP. III.

A FIdelis [1] ſermo. Si quis epiſcopatum deſiderat, bonũ opus deſiderat. [2] Oportet [a] ergo epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, vnius vxoris virum, ſobrium, prudentem, ornatũ, [b] pudicum, hoſpitalẽ, doctorem, [3] non vinolentũ, non percuſſorem: ſed modeſtum, non litigioſum, non cupidũ, [4] [c] ſuæ domui bene præpoſitũ, filios

B habentem ſubditos cum omni caſtitate. [5] Si quis autem domui ſuæ præeſſe neſcit: quomodo Eccleſiæ Dei diligentiã habebit?

Tit. 1, 7. [a] enim o.
Tit. 1, 6.
[b] ſ MS. Q. n.
[c] ſed MS q.

In cap. III.

1 Si quis Epiſcopatum deſiderat.] *An deſiderandi licentiam largitur Paulus, an obſeruãtiam, ſuiq́ ipſius examinationem & modeſtiam ſuadet? cùm eas in Epiſcopo requirit partes, quæ in ambitionis mancipio nullo reperiri queunt. cur autem doctrinam hanc de miniſtrorum delectu ab illo exordio,* Fidelis ſermo, *inchoauerit, hanc ſubeſſe arbitramur cauſam: Publicorum miniſteriorum nomina primum ex munere officioq́ impoſita laborem, ſtudium, curam & diligentiam ſignificabant, ideoq́ ex verbis facta ſunt, quorum inſtitutio ad actiones atque ad opus refertur, ſic à conſulendo conſul, à regendo rex, à cenſendo cenſor, à ducendo dux, aliaq́ quamplurima ex aliis deducta ſunt verbis. Cùm verò poſtea ambitionis arte ac dolis humana gloria huiuſmodi nomina ad ſuam rem traducta vſurpare cœpit, euenit, vt quæ antea propter oneris ac muneris difficultatem horrebantur, miniſteriorum nomina iam ad titulos atque imagines tranſlata, magno ſtudio, multoq́ negotio, eoq́ perſæpè minus honeſto, ambirentur & peterentur. cumq́ natura rerũ illud poſtularet, quod apud pueros etiam immutatum ſeruauit,* Rex eris ſi rectè feceris, *tamen humana ſuperbia eo proceſſit audaciæ & impudentiæ, vt illud tanquam magni animi ſermonem pronuntiaret, Quod ſi violandum eſt ius, violandum eſt imperij gratia. Atqui à ciuilibus miniſteriis & muneribus hãc labem etiam in Eccleſiaſticorum quorumdam mentes ac mores dimanaſſe, & antiqua & noſtra etiam ſecula viderũt ac doluerunt. nonnullis huiuſmodi munera, magis ob gloriæ quam dignitatem ſiue amplitudinem appellant, quàm curæ & operæ impendendæ cauſa admirantibus atque adeò cupientibus; ex quo effectum eſt, vt miniſteria hæc non ex labore atque pondere, ſed ex commodo & vtili atque ex ſubditorum numero æſtimarentur. atq́ ob eam rem nemo ex his ambitioſis eſſet qui ad ſplendidiſſimum potius, quàm ad breuiſſimum anguſtiſſimumq́ munus non adiiceret animum: cùm tamen minimi & anguſtiſſimi cuiuſq́ regẽdi minimus eſſet labor. Ita igitur vt conſulum, regum, cæterorumq́ magiſtratuum nomina à primæua inſtitutione ad nominis ac tituli ſplendorem tranſlata fuerant, indeq́ conſulum familiæ conſulares, & patrum patritiæ, & regum regiæ dictæ, ſic etiam aduerſarij publici calliditate euenit, vt Epiſcopatus, Diaconatus, & cætera ſacra ſanctaq́ in Eccleſiam inducta nomina, magis ad faſtũ iactandum, quàm ad munus & officium commendandum vſurparentur, atque ex vulgi opinione & conſuetudine (qui ſtupet in titulis & imaginibus) magis quàm ex vero de his nominibus & verbis iudicium ſumeretur. quam loquendi conſuetudinem, vt vulgarem & ineptam, ad verã vſurpandorum nominum ac verborum rationem reuocatam emendare tendens Paulus, ita exorſus eſt.* Fidelis ſermo. *λόγον rationem & inſtitutionem & ſermonem Latini interpretantur: fidele autem id dicitur, quod certa rectaq́ conſtat fide, & nullo externo vel accepto vel illato vitio*

 corruptum

corruptum eſt; atque ita Nardum Piſticum Euangelij ſcriptores appellant. eſt itaque Apoſtoli mens docere Chriſtianos eos qui à vulgi ſenſu longè lateq; remoti ſunt, de ſacris nominibus & verbis, non ex poſteriore remq; ipſam conſequente euentu, ſed ex primæua inſtitutionis ratione & cauſa, atque adeò ex ipſa actionis ſignificatione exiſtimare, ſentire & pronūtiare oportere. ita vt, ſicut regem ex potentia dictum qui exiſtimaret, ineptè loqueretur, cùm ex regendo dictum fuiſſe conſtet, ita nec certam nec ſtatam nec fideliter ex Deo acceptam, & fideliter conſeruatam ſermonis rationem teneret, qui Epiſcopatum dignitatis præcipuè ſignificationem habere exiſtimans, vehementer deſideraret obire. Rectus, inquit, ac fidelis ſermo, ſermonisq; ratio & etymos eſt, vt Epiſcopatus ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπεῖν ita appellatus, opus propriè ac primariè aptéque ſignificet, & hoc magiſtratus is contineat & poſtulet, cui huiuſmodi in Eccleſia nomen eſt inditum; continet, inquam, operis boni rationem, definitionem, & virtutem, quam qui obiturus ſit, vt bene obeat atque vti par eſt præſtare ſtudeat, bonus ipſe ac idoneæ virtutis exemplo ſpectatus ſit oportet. igitur is qui ad Epiſcopatum gerendum inſtitutus eſt, caueat ne id modò conſideret, quàm illa res honeſta ſit, ſed etiam vt habeat efficiendi facultatem.

6 Neophytum.] *Ita Græcè dicebantur qui ex Gentium errore ad Euangelicam lucem recèns conuerſi fuerāt huiuſmodi autem nuperis fratribus certus probandæ fidei & vitæ modus erat conſtitutus, namque aliàs omnes qui ex Gentibus recepti eſſent, Neophyti dicerentur, exceptiq; cenſerentur ab Epiſcopatu, quod aliter habuiſſe exempla docent.*

9 Myſterium fidei.] *Quod illorum fidei commiſſum fuerit in conſcientia pura, citra omnem fraudem.*

11 Mulieres.] *Illæ piis miniſtrationibus addictæ, quibus ſanctorum hoſpitum & ægrotantium fratrum & ſacrarum puellarum atque inſtituendarum virginum cura commiſſa erat, quarum mentio opportunè inter diaconos incidit. de his in cap. v.* Non detrahentes.] *Solent mulieres, quo diligentiores ipſæ magisq; officioſæ ſunt, eo magis cæterarum quas impares ſibi in opere eſſe exiſtimant, vel negligentiam vel deſidiam vel arrogantiam accuſare, ex quo genere illud erat; Domine, non eſt tibi curæ quòd ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? dic illi vt me adiuuet.*

13 Qui enim bene miniſtrauerit.] *Omnem ambitionis & promotionis (quam vocāt) cogitationem ab Eccleſiæ miniſtris alieniſſimam eſſe Apoſtolus vult, propoſita ſpe promotionis arcanæ, omni humana æſtimatione longè maioris.*

habebit? 6 Nō neophytū: ne in
ſuperbiam elatus, in iudicium
incidat diaboli. 7 Oportet autē
illum & teſtimonium habere
bonū ab iis qui foris ſunt: vt
nō in opprobrium incidat &
laqueum diaboli. 8 Diaconos
ſimiliter pudicos, non bilin-
gues, nō multo vino deditos, C
non turpe lucrum ſectantes:
9 habentes myſterium fidei in
cōſcientia pura. 10 Et hi autem
probentur primùm: & ſic mi-
niſtrent, nullū crimē habētes.
11 Mulieres ſimiliter pudicas,
non detrahentes, ſobrias, fide-
les in omnibus. 12 Diaconi ſint
vnius vxoris viri: qui filiis ſuis
bene pręſint, & ſuis domibus.
13 Qui enim bene miniſtraue-
rint, gradum bonum ſibi ac- D
quirent, & multam fiduciam

In in

in fide quę eſt in Chriſto Ieſu.
fili Timothee MS q. 14 Hæc tibi ſcribo: ſperans
me ad te venire citò. 15 ſi autē
tardauero: vt ſcias quomodo
oporteat te in domo Dei conuerſari, quæ eſt Eccleſia Dei
viui, columna & firmamentū
veritatis. 16 Et manifeſtè magnum eſt pietatis ſacramentū,
quod manifeſtatū eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu,
apparuit angelis, prædicatum
eſt Gentibus, creditum eſt in
mūdo, aſſumptum eſt in gloria.

Cap. IIII.

A 2 Tim. 3, 1. 2 Petri 3, 3. Iudæ 18. SPiritus 1 autem manifeſtè
dicit quia in nouiſſimis
temporibus diſcedēt quidam
à fide, attendentes ſpiritibus
erroris & doctrinis dęmoniorum, 2 in hypocriſi loquētium mendacium, & cauteriatam habentium ſuam cōſcientiam, 3 prohibentium nubere, abſtinere à cibis quos Deus
creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, &
B iis qui cognouerunt veritatem. 4 Quia omnis creatura Dei
bona eſt, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione
percipitur. 5 ſanctificatur enim per verbū Dei & orationem.
6 Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu,
enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ quam aſſecutus es.
2 Tim. 2, 25. Tit. 3, 9. ~13 MS. Amb. 7 Ineptas autem & aniles fabulas deuita: exerce autem teipſum ad pietatem. 8 Nam corporalis

In fide quæ eſt in Chriſto Ieſu,] *qui probatis miniſtris illud ſe demum dicturum pollicebatur; Quia in pauco fuiſti fidelis, intra in gaudium Domini tui.*

16 Magnum eſt pietatis ſacramētum.] *De diuina arcanaq; Euangelij Chriſti virtute & efficientia ſermo eſt.*

In carne.] *Nam Verbum caro factum eſt.*

Iuſtificatum in ſpiritu.] *Verbo in hominibus habitante.*

Apparuit Angelis,] *quibus celatum fuerat myſterium hoc ab initio creaturæ, nunc verò tandem apertum fuit.*

Aſſumptum eſt in gloria,] *teſtibus videntibus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre.*

In cap. IIII.

1 Spiritus] *prophetiæ ſanctus, quo Apoſtoli opportunè inſtruebantur.*

A fide] *verborum ac præceptorum Dei, quibus credere & obaudire debuiſſent.*

2 Cauteriatam.] *Similitudo ſumpta eſt à quibuſdam vanorum deorū tum famulis tum cultoribus, qui cuius profiterentur ſeruitium dei, certis in corpore notis oſtentabant, quorum expreſſa mentio in diuinæ legis cautionibus reperitur.*

7 Fabulas.] *Quales de geſtu, cultu, habitu, & exercitationibus magiſtrorum veterū circumferebantur, de abſtinentiis quorundam, de miraculis ciborum cauſa editis.*

 9 Fidelis

9 Fidelis ſermo.] *Vt & pietas certa ac propria ratione definiatur, & ea ſibi adſcripta agnoſcat, quæ ad ſe verè & propriè pertinent. Pietas autem in animo propriè conſidet, vnde & ſtudia & officia proficiſcuntur Deo grata & hominibus vtilia omnibus, atque adeò ipſi etiam à quo exercetur ad vtramque vitam conferens.*

10 Viuum.] *Qui vita ipſa eſt, ſuamq́ vitam omnibus communicare vult, ſine qua nemo ſaluus eſſe poteſt, quidquid agat aut ſibi promittat; communicat autem efficienter fidelibus, credentibus & obedientibus ſibi.*
Fidelium] *eorum qui ſeſe fideles probant his partibus & officiis præſtandis.*

13 Lectioni] *ſacræ, quæ ad omnia vtilis eſt.*
Exhortationi] *eorum qui quid agendum ſit norunt.*
Doctrinæ] *eorum qui inſtrui docerique vera cupiunt.*

16 Attende tibi,] *vt quæ noſti, primùm ipſe præſtes: deinde doctrinæ, vt alios doceas iuxta miniſterium tibi à Deo demandatum, & legitima Eccleſiaſticaq́ formula declaratum.*

poralis exercitatio, ad modi- C
cum vtilis eſt: pietas autem ad
omnia vtilis eſt: promiſſionē
habens vitæ quæ nunc eſt, &
futuræ. 9 Fidelis ſermo, & om-
ni acceptione dignus. 10 In hoc
enim laboramus & maledici-
mur, [a]quia ſperamus[a] in Deum — [a] quòd ſperauimus 1 MS. G.
viuū qui eſt ſaluator omnium
hominum, maximè fidelium.
11 Præcipe hæc & doce. 12 Ne-
mo adoleſcentiam tuam con-
temnat: ſed exemplum eſto fi-
delium in verbo, in conuerſa-
tione, in charitate, in fide, in ca-
ſtitate. 13 Dum venio, attende D
lectioni, exhortationi*, doctri- — * & MS. Amb. S.
næ. 14 Noli negligere gratiam quæ in te eſt: quæ data eſt tibi
per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyterij.
15 Hæc meditare, in his eſto: vt profectus tuus manifeſtus ſit
omnibus. 16 Attende tibi &
doctrinæ: inſta in illis. Hoc
enim faciens, & teipſum ſaluū
facies, & eos qui te audiunt.

IN CAP. V.

1 Seniorem.] *Singularia præcepta de doctorum ac præpoſitorum cōſuetudine ac modeſtia.*

8 Fidem

CAP. V.

SEniorem 1 ne increpaueris: A
ſed obſecra vt patrem: iu-
uenes, vt fratres: 2 anus, vt ma-
tres: iuuenculas, vt ſorores in omni caſtitate. 3 Viduas hono-
ra: quæ verè viduæ ſunt. 4 Si qua autem vidua filios aut nepo-
tes habet: [b]diſcat[b] primum domum ſuam regere, & mutuam — [b] diſcant 2 MS. G. S.
vicem reddere parentibus. hoc enim acceptum eſt corā Deo.
5 Quæ

ſperat 10 MS. *Amb.* S. ſperauit 3 MS. R. G. Q. n. inſtat 10 MS. *Amb.* R. G. S. *Iſtud ad viduam pertinere admonent Græcanica ſcholia. Itaque* Si quis, *pro* Si qua, *poſitum eſſet.*

5 Quæ autem verè vidua eſt & deſolata: "ſperet' in Deum, &
"inſtet' obſecrationibus & orationibus nocte & die. 6 Nam
quæ in delitiis eſt: viuens mortua eſt. 7 Et hoc præcipe vt irre-
prehenſibiles ſint. 8 "Siquis' autem ſuorū, & maximè domeſticorum curam non habet, fidem negauit, & eſt infi-
deli deterior. 9 Vidua eligatur non minus ſexaginta annorum,
B quæ fuerit vnius viri vxor, 10 in operibus bonis teſtimonium
habens, ſi filios educauit, ſi hoſpitio recepit, ſi ſanctorum pe-
des lauit, ſi tribulationem patientibus ſubminiſtrauit, ſi om-
ne opus bonum ſubſecuta eſt. 11 Adoleſcentiores autē viduas
deuita. Cùm enim luxuriatæ fuerint in Chriſto, nubere vo-
lunt: 12 habentes damnationem, quia primam fidem irritam
fecerūt. 13 ſimul autē & otioſæ diſcunt circuire domos: nō ſolùm otioſæ, ſed & verboſæ & curioſę, loquentes quę non oportet. 14 Volo ergo iuniores nubere: filios procreare, matresfamilias eſſe: nullam occaſionem dare aduerſario maledicti gratia. 15 Iā enim quæ-
dam conuerſæ ſunt retro *ſatanam. 16 Si quis fidelis habet vi-
duas, ſubminiſtret illis, "&' non grauetur Eccleſia: vt iis quæ
C verè viduæ ſunt, ſufficiat. 17 Qui bene præſunt presbyteri,
duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in
verbo & doctrina. 18 Dicit enim ſcriptura: Non "infrænabis'
os boui trituranti. &, Dignus eſt operarius mercede ſua.
19 Aduerſus presbyterum accuſationem noli recipere: niſi
ſub duobus aut tribus teſtibus. 20 Peccantes coram omnibus
argue: vt & cæteri timorem habeant.

*poſt o.

vt MS q.

Deut. 25, 4. 1 *Cor* 9, 9. alligabis MS. G. S. *Matt.* 10, 10 *Lucæ* 10, 7.

8 Fidem negauit.] *Quam acceptis diuinitus præceptis adhibere & officio præſtare debet, alludit ad doctrinā de* GHOPHERIM, *i. negantibus.*

12 Primam fidem.] *Qua ſeſe in viduitate conſtare velle profeſſæ, viduarum onere ac miniſterio ſuſcepto, poſtquam honore & victu qui ſibi deferebatur vt Chriſti ancillis & miniſtris, abuſæ fuerunt, nubere denuo volunt.*

14 Aduerſario] *doctrinæ ac veritatis Euangelicæ, id eſt, diabolo diaboliq; ſatellitibus. nam hi facilè quodlibet leuitatis exemplum ad maledicentiam calumniamq; arripiunt.*

17 Qui bene præſunt.] *Antiqua ratio diſtributionis rerum à fidelibus collatarum ad Eccleſiæ vſus temporales quos vocant.*

20 Peccantes] *publicè.*

21 Ele-

21 Electis Angelis.] *Qui in electione ſua permanſerunt, exemplumq; hominibus præſtāt conſtandi in ſuo cuiq; officio.*

22 Manus.] *Authoritatis & tradendæ & & declarandæ cauſa, antiquiſsima in Eccleſia fidelium manuum impoſitio fuit, ſacro verbo* ZZEMICHA *dicta. hāc qui indigno & improbo homini concederet, illorum quæ malè gererentur rerum culpæ partem non modicam ſuſcipere cenſendus eſſet.*

24 Quorumdam.] *Hac partitione oſtendit quænam ratio ineunda ſit, vt non temerè atq; citò miniſteria indignis demandentur.*

Præcedentia.] *Quæ non patiuntur iudicem falli, vtpote quæ hominis culpam prodant, atq; hoc pacto præcedunt deducuntq; iudicium ferre volentem.*

25 Facta bona.] *Quædam manifeſta ſunt prius. πρόδηλα ita accipimus pro parte honeſtorum operum quæ aperta eſt. quod ſi dicat quis nonnullos multa rectè agere, tamen non palàm modeſtiæ cauſa; hæc ait Apoſtolus non poſſe demum omnino abſcondi, nam lux non poteſt eſſe quin aliquādo luceat, nec poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita.*

In cap. VI.

4 Pugnas verborum.] *Quales ex quorūdam ſcribarum doctrina excitabantur circa explicationes & expoſitiones nominum ſeruitutis, fraternitatis, libertatis, mercenarij & huiuſmodi aliorum. de quibus aliàs. eſt etiam λογομαχία feminea dicteriorum & maledicentiarum concertatio, qua vnus alium ſuperare & lædere ſtudet. ille hunc indoctum & grāmatiſtam ac literarum artiumq; ignarum, hic illum hæreticum aut ſchiſmaticum aut Iudæū, contrà ille hunc Ethnicum, Samaritanum aut Epicureum vocabat: cùm tamen, quod rem ſapientiamq; ſpectat, nihil vterque prodeſſet.*

habeant. 21 Teſtor coram Deo D
& Chriſto Ieſu & electis An-
gelis, vt hęc cuſtodias ſine prę-
iudicio, nihil faciens in aliam
partem declinando. 22 Manus
citò nemini impoſueris, neq.
cōmunicaueris peccatis alie-
nis. Teipſum caſtum cuſtodi.
23 Noli adhuc aquā bibere: ſed
modico vino vtere propter
ſtomachum tuū, & frequētes
tuas infirmitates. 24 Quorun-
dam hominum peccata mani-
feſta ſunt, præcedētia ad iudi-
cium: quoſdam autem* ſubſe- *& 4 MS. R. Amb. G.
quuntur. 25 Similiter & facta
bona, manifeſta ſunt: & quæ
aliter ſe habent, abſcondi non
poſſunt.

Cap. VI.

QVicunq. 1 ſunt ſub iugo A
ſerui, dn̄os ſuos omni
honore dignos, arbitrentur: ne
nomen Dn̄i & doctrina blaſ-
phemetur. 2 Qui autem fideles
habent dominos, non cōtem-
nant quia fratres ſunt, ſed ma-
gis ſeruiant, quia fideles ſunt
& dilecti, qui beneficij parti-
cipes ſunt. Hęc doce, & exhor-
tare. 3 Si quis aliter docet, & nō acquieſcit ſanis ſermonib' Dn̄i
noſtri Ieſu Chriſti, & ei quę ſecundū pietatē eſt, doctrinę: 4 ſu-
perbus eſt, nihil ſciēs, ſed languēs circa quęſtiones & pugnas
verborum:

verborū: ex quibus oriūtur
inuidiæ, cōtentiones, blaſphe-
miæ, ſuſpiciones malæ, 5 con-
flictationes hominum mente
B corruptorum, & qui veritate
priuati ſunt, exiſtimātiū quæ-
ſtum eſſe pietatē. 6 Eſt autem
quæſtus magnus, pietas cum
Iob 1,21. Eccleſ. 5,14. ſufficientia. 7 Nihil enim intu-
⌐ 1 MS. 8. Prou. 27,26. limus in ⌐hunc' mundum: haud dubium, quòd nec auferre
Matt. 6,25. quid poſſumus. 8 Habentes autem alimenta, & quibus tega-
mur, his contenti ſumus. 9 Nam qui volunt diuites fieri, inci-
⌐ 1 MS. Amb. G. S. dunt in tentationem & laqueum ⌐diaboli', & deſideria mul-
* & MS 9. ta *inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum &
perditionem. 10 Radix enim omnium malorum eſt cupiditas:
quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inſeruerunt ſe
C doloribus multis. 11 Tu autem ô homo Dei, hæc fūge: ſecta-
re verò iuſtitiam, pietatem, fi-
dem, charitatem, patientiam,
manſuetudinem. 12 Certa bo-
num certamē fidei: apprehen-
de vitam æternam, in qua vo-
catus es & confeſſus bonam
confeſſionem coram multis
teſtibus. 13 Pręcipio tibi coram
Deo qui viuificat omnia, &
Matt. 27,10. Ioan. 18,37. Chriſto Ieſu qui teſtimonium
reddidit ſub Pōtio Pilato bo-
nam confeſſionem: 14 vt ſer-
ues mandatum ſine macula,
irreprehenſibile vſque in aduētum Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti. 15 quem ſuis temporibus oſtendet beatus & ſolus potēs,

5 Quæſtum.] *Ducentes pietatem pietatisq́ʒ ſtudia ad priuatum commodum vſurpari poſſe; & non eſſe pietatis, vt ſua quis negligat commoda.*

6 Cum ſufficientia.] αὐταρκείας *cum eo quod ſatis vnicuique eſt, ex naturæ vſu, non ex opinionis abuſu viuenti, cuius modum & rationem mox deinde ſubiungens præſcribit. Siquis itaque pietatis veræ cuſtos rigidusq́ʒ ſatelles id præterea habeat quod ſatis eſt, quodq́ʒ nulli vnquam piorum defuit, is ditiſsimus eſſe ab Apoſtolo pronuntiatur.*

11 Sectare verò] *ſtudia eorum qui ad verum præmium contendunt: hæc autem ſtudia fidei certamen in ſumma dicuntur, quod qui legitimè certarit, demum apprehendet vitam æternam à Chriſto propoſitam & donandam.*

13 Teſtimonium reddidit] *regnum ſuum non eſſe de hoc mundo, & ſe in hoc natum eſſe, in mundumq́ʒ veniſſe, vt teſtimonium perhiberet veritati, quam quia mundus non poteſt accipere, non intellexit mundanus iudex, imò contemnere viſus eſt.*

14 Vſque in aduentum] *ſanctificationis ſuorum, & iudicij Euangelici.*

17 Subli-

Rex regum & Dominus dominantium, 16 qui ſolus habet *Apoc. 17, 14. & 19, 16.*
immortalitatem, & lucem inhabitat inacceſſibilem, quem
nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt, cui honor & *Ioan. 1, 18. 1 Ioan. 4, 12.*
imperium * ſempiternum. Amen. 17 Diuitibus huius ſeculi *in MS. S.
præcipe non ſublime ſapere, D
neque ſperare in incerto diui- *Luca 12. 15.*
tiarum, ſed in Deo viuo (qui præſtat nobis omnia abundè
ad fruendum) 18 bene agere, diuites fieri in bonis operibus,
facilè tribuere, communicare, 19 theſaurizare ſibi fundamen-
tum bonum in futurum, vt apprehendant veram vitam. 20 O
Timóthee, depoſitũ cuſtodi:
deuitans prophanas vocum
nouitates, & oppoſitiones fal-
ſi nominis ſcientiæ, 21 quam
quidam promittentes, circa
fidem exciderunt. Gratia tecum.

17 Sublime ſapere,] *ſuperbire.*

20 Depoſitum.] *Simplicem, nudam, & veram Euangelicæ virtutis doctrinam fideliter obſeruato & doceto, citra verborum vulgarium aut etiam nouorum elegantiam, aut oratoriæ facultatis ambitionem.*

AMEN.

In Cœnobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

BENE

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam II. D. Pauli ad Timotheum ELVCIDATIONES.

Epiſtolæ argvmentvm.

TRADITAM à ſe & commiſſam Euangelicæ doctrinæ veritatem, Timotheo Epheſiorum Epiſcopo, magno ſtudio rurſus conſeruandam & promouēdam, omniq́ue opera & labore defendendam commendat, prædicens hāc fore aliquando quorundam auaritia ambitioneq́ue perditorum temeritate negligendam, & pro virili obſcurandam nouis rerum atque verborum inuentis; ex quo & ipſis & ipſorum ſectatoribus ingens demum oriatur malum. Quamobrem hortatur virum, vt, quoad vita ſuperſit, officium ſuum nunquam remittat, ſuumq́ue in hac re exemplum teneat, qui totum Apoſtolatus ſui curſum fideliter peregit, cuius curſus poſtremum tempus ſibi iam inſtare indicat, morte pro Chriſti teſtimonio oppetenda concludendum. itaque poſtremi mandati (qualia à moribundis patribus filiis dari ſolent) formulam epiſtola hæc præſtare cenſetur. Opportunitatem Epiſtolæ ſecūda Apoſtoli defenſio attulit, qua ſe propediē morti addictū intellexerat.

Cap. I.

A PAVLVS[1] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſecundū promiſſionem vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu: [2] Timótheo chariſſimo filio, gratia, miſericordia, * pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

*& MS. S.

[3] Gratias ago Deo*, cui ſeruio à progenitoribus* in conſcientia pura, quòd ſine intermiſſione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die [4] deſiderās te videre,

*meo MS.

*meis MS.S.

In cap. I.

1 Apoſtolus.] *miſſus cum authoritate legatus. legationis verò ſuæ ſummam eſſe ait, promiſsionem vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu. illa verò vita ſecum affert gratiam, miſericordiā & pacem; non humana hæc, ſed à Deo Patre, vt authore & promiſſore, & Chriſto Ieſu, per quē illa præſtantur, de cuius plenitudine omnes accepimus, ait Ioannes, & gratiam pro gratia.*

3 In conſcientia pura.] *Aliud eſt ſcientia, aliud conſciētia. Quāquam antea Ieſum Chriſtum nō cognouerat, donec ab ipſo edoctus fuit, tamen ſemper vnico diuini cultus ſtudio actum & incitatum fuiſſe profitetur, citra omnem cogitationem proprij commodi cuiuſpiam, atque in hoc ſtudio coluiſſe doctrinam & fidem ſibi à progenitoribus traditam: laboraſſe quidē ignoratione Euangelicæ virtutis aliquando ingenuè fatetur, ſed miſericordiam conſecutum fuiſſe ſe gratulatus eſt alias, quia nō præter propriam conſcientiam, quæ ſincera fuit, ſed præter ſcientiam errabat.*

memor lachrymarum tuarum, vt gaudio implear, 5 recorda-
tionem accipiens eius fidei quæ eſt in te non ficta, quæ & ha-
bitauit primùm in auia tua Loide, & matre tua Eunice, cer-
tus ſum autem quòd & in te. 6 Propter quã cauſam admoneo B
te vt reſuſcites gratiã Dei, quæ
eſt in te per impoſitionẽ ma-
nuum mearũ. 7 Non enim de- Rom.8.15.
dit nobis Deus ſpiritum timo-
ris: ſed virtutis, & dilectionis,
& ſobrietatis. 8 Noli itaq. eru-
beſcere teſtimonium Dñi no-
ſtri, neque me vinctũ eius: ſed
collabora Euangelio ſecundũ
virtutem Dei, 9 qui nos libera-
uit & vocauit vocatione ⁻ſua' ⁻4 Ms. Amb. G. S.
ſancta, nõ ſecundũ opera no- Tit.3,5.
ſtra, ſed ſecũdum propoſitum
ſuum & gratiam, quæ data eſt
nobis in Chriſto Ieſu ante tẽ- Tit.1,2.
pora ſecularia. 10 Manifeſtata C
eſt autẽ nunc per illuminatio-
tionem ſaluatoris noſtri Ieſu
Chriſti, qui deſtruxit quidem
mortem, illuminauit autẽ vi-
tam & incorruptionem per
Euangelium: 11 in quo poſitus 1 Tim.2,7.
ſum ego prædicator & Apo-
ſtolus & magiſter Gentium.
12 Ob quam cauſam etiã hæc
patior: ſed non cõfundor. Scio
enim cui credidi, & certus
ſum quia potens eſt depoſitũ
meum

6 Gratiam] *miniſterij ex diuina authoritate profecti, quod ipſa gratia teſtabatur, cuius virtute & magna agere & magna pati, & magna etiam vincere miniſtri poterant.*

8 Teſtimonium] *quod virtute magna reddebant Apoſtoli, tum magna facientes, tum etiam multa ferentes, quæ mundus grauiſſima & duriſſima exiſtimabat, tamen in iis omnibus ſuperabant, propter eum qui dilexit illos.*
Vinctum eius.] *Non ſe eſſe ait ſua priuata cauſa vinctũ, ſed Chriſti voluntate atq; conſilio, vt in vinctis teſtimoniũ etiã reddat, & illud obſeruet quod Ananiæ fuerat prædictum, Ego oſtendã illi quãta oporteat eũ pati pro nomine meo.* Secundum virtutẽ Dei.] *Virtus Dei omnem erubeſcendi cauſam Euãgelij miniſtris præcidit: ita & Apoſtolus ipſe ait, Nõ erubeſco Euangeliũ; virtus enim Dei eſt in ſalutẽ omni credenti: quã virtutem cùm ipſi experirentur, quonam pacto impelli poterãt ad erubeſcentiã?*

9 Tempora ſecularia.] *ante initiũ ſeculorũ, quæ à condito homine fluxerunt. Seculũ ſiue* GHOLAM *ad cõputationem rationemq; humanam refertur. fluxerunt autem primũ* Notitiæ *ſecula, deinde* Improbitatis, *poſt hæc* Tenebrarum, *deinceps* Vmbræ. *quorum ſeculorum plenitudinem* Lux Chriſti *ſecuta eſt.*

11 In quo] *Euangelio.*
Prædicator,] *Ad nuntiandũ & præconio publicandũ Euangeliũ. Apoſtolus, cũ poteſtate ligandi & ſoluendi, vt & Apoſtoli cæteri. Magiſter, ad dedocendas Gentes errorem, & veram ſanamq; vitæ ac pietatis doctrinam docendas.*

12 Cui credidi,] *mittenti me in Apoſtolatum; nam illius promiſſo credidi, & me ipſum fidemq; meam illi tradidi, quam ille opportuno tempore ac die illo lucidiſſimi aduentus ſui, liberaturus eſt, quippe id facere poteſt & vult.*

13 In

meum ſeruare in illum diem.
[13] Formam habe ſanorũ ver-
borum, quæ à me audiſti in fi-
D de & in dilectione in Chriſto
Ieſu. [14] Bonum depoſitum cu-
enim o. ſtodi per Spiritum ſanctum, qui habitat in nobis. [15] Scis hoc,
quòd auerſi ſunt à me omnes qui in Aſia ſunt: ex quibus eſt
ᵃPhygellus 4 MS. R G. Q. n ᵃPhiletus O. *Inf* 4, 19. "Phigelus' & Hermogenes. [16] Det miſericordiam Dominus
Oneſiphori domui: quia ſæpè me refrigerauit, & catenam
meam non erubuit. [17] ſed cùm Romam veniſſet: ſolicitè me
quæſiuit, & inuenit. [18] Det illi Dominus inuenire miſericor-
diam à Domino in illa die. Et quanta Epheſi miniſtrauit, tu
melius noſti.

13 In fide.] *Sanæ doctrinæ verba fidẽ cum dilectione coniungunt, quæ virtutes ad Chriſtum ducunt ſimul, nam ſeparatæ non perueniunt ad præmium. Pœnitemini & credite Euangelio, dicebat primùm Ioannes, deinde etiam Ieſus idem repetebat.*

CAP. II.

A TV[1] ergo fili mi, cõfortare
in gratia quę eſt in Chri-
ſto Ieſu: [2] & quæ audiſti à me
per multos teſtes, hæc com-
menda fidelibus hominibus,
qui idonei erũt & alios doce-
re. [3] Labora ſicut bonus miles
Chriſti Ieſu. [4] Nemo militans
–1 MS. G. S. ⌐Deo' implicat ſe negotiis ſe-
cularibus: vt ei placeat cui ſe
probauit. [5] Nã & qui certat in
ᵃcoronabitur O. agone: non "coronatur' niſi le-
gitimè certauerit. [6] Laborantẽ
agricolam oportet primum de
fructibus percipere. [7] Intellige
quę dico: dabit enim tibi Dñs
in omnibus intellectũ. [8] Me-
–6 MS. *Amb.* G. S. mor eſto, ⌐Dominũ' IESVM
CHRISTVM reſurrexiſſe à mortuis, ex ſemine Dauid, ſecũdum

IN CAP. II.

2 Per multos teſtes] *qui Euangelij virtutem & veritatem per Spiritum ſanctum cognouerant. cùm a[...]n duo vel tres ad teſtimonium ſatis ſint, ipſe tamen multos protuli, quo teſtatior eſſet doctrina quam tu aliis eras commendaturus.*

6 Laborantem agricolam.] *Ratio, ius atque æquitas poſtulat, vt agricolæ, qui operam in colendo agro, ſemineq́ ſpargendo, atque culmo repurgando, & cæteris muneribus poſuit, fructus bona pars deferatur, modò nõ mercenarius ſed agricola ſit. itaque quicunq́ in Euangelio vt agricola laborauerit, Euangelij fructũ percipiet. intelligat lector quæ ſcribimus.*

8 Reſurrexiſſe.] *Qui reſurrectionis illius virtutem iis communicabit, qui cum ipſo commortui fuerint.* Ex ſemine Dauid, *qui dilectus cùm eſſet, quod & Dauid nomen ſignificat, repromiſſum regnum, quamuis multis antea exercitatus ac tentatus, oppreſſus & inſectatus modis, tamen demum obtinuit: ita qui pro Euangelici promiſſi veritate laborauerit, vt ego, cauſam obtinebit ſuam.*

9 Non

Euangelium meum, 9 in quo
laboro vſque ad vincula, quaſi
malè operans: ſed verbũ Dei
non eſt alligatum. 10 Ideo om-
nia ſuſtineo propter electos: vt
& ipſi ſalutem conſequantur,
quę eſt in Chriſto Ieſu cũ glo-
ria cæleſti. 11 Fidelis ſermo. Nã B
ſi commortui ſumus: & con-
uiuemus. 12 ſi ſuſtinebimus:
& conregnabimus. ſi negaue- *Matt.10, 33.*
rimus: & ille negabit nos. 13 ſi *Marc.8, 38.* *Rom.3,3.*
non credimus: ille fidelis per-
manet, negare ſeipſum nõ po-
teſt. 14 Hæc commone: teſtifi-
cans coram "Domino'. Noli "Deo MS q.
contendere verbis, "ad' nihil "in 5 MS. "quòd s.
enim' vtile eſt', niſi' ad' ſub- 5 MS. MS.G.S. 6 MS G.S. 2 MS.G.S.
uerſionem audientium. 15 So-
licitè cura teipſum probabilẽ Q n. MS.G.S.
exhibere Deo, operariũ incon-
fuſibilem, rectè tractantem
verbum veritatis. 16 Prophana
autem & inaniloquia deuita,
multum enim "proficiunt' ad "proficient 7 MS.R. *Amb.* G.S.
impietatẽ: 17 & ſermo eorum
vt cancer "ſerpit': ex quibus eſt "ſerpet 7 MS. R.G.S.
Hyme-

9 Non eſt alligatum.] *Nam ex vinculorũ meorum fama & narratione euenit, vt complures ad me accedentes audiant ex me cauſam, hoc eſt, Euangelij præconium à me fideliter obitum: illi rurſus aliis enarrent: atque ita, dum ego in vinculis teneor, Euangelium Deiq́ verbum non ſolùm excurrit, ſed volat, ſuamq́ efficientiam credentibus & obtemperantibus impertitur.*

10 Propter electos.] *Qui in electione Dei de ſalute hominibus præſtanda manere volunt: namque hi ex cõſtantiæ meæ in vinculis exemplo magis etiam animantur.*

Cum gloria cæleſti.] *Nam terrena gloria vana eſt, atque talis cenſetur iis qui cum Chriſto commortui ſunt mundo. his autem patientia ſpẽ fouet, ſpes verò horum nõ confunditur.*

12 Si negauerimus] *teſtimonium veritatis ab illo acceptæ, & rerum in nos completarum. Sed cur Petrus non fuit negatus, imò libenter & cum prærogatiua exceptus, Dicite diſcipulis eius & Petro? [illegible] negationis illius cenſura eſt ab hac quam Paulus ex Chriſti pronuntiato repetit: qui legit intelligat, resq́ cum rebus, tempora cum temporibus, perſonas cum perſonis componens diiudicet.*

14 Coram Domino,] *teſtimonium tuum tam in credentibus & obaudientibus quàm in repudiantibus confirmaturo.*

Noli contendere verbis.] *Cautio Apoſtolis frequentius repetita, vtpote magni ad pietatis doctrinam momenti.*

Ad ſubuerſionem.] *Namq́ alij ex audientibus contentionem admirati, exiſtimant contendentes priuati commodi ſtudio adductos; alij verò doctrinam ipſam contentioni cauſam dare opinati, reſpuunt & auerſantur; alij porrò perinde ac ludo aliquo & ſpectaculo delectantur; non pauci verò ſuorum partes ſuperiores eſſe ſtudentes, contentionem magis incendunt quàm ſedant. ſed quiſnam in his aut quantus ad pietatem fructus?*

15 Rectè tractantem.] ὀρθοτομοῦντα, *quæ vera ſunt, verè, rectè, & clarè ac diſtinctè diſſerentem, non fabuloſis doctrinis aut excogitatis ſermonibus, qui à vero ad fictiones animos traducunt, & paulatim in alienas opiniones deductos demum perdunt: vt cancer ſanam omnem carnem ſenſim corripiens, bonis humoribus corruptis, exedit.*

18 Reſur-

Hymenæus & Philêtus: 18 qui
à veritate exciderunt, dicentes
reſurrectionem eſſe iã factam,
& ſubuerterunt quorundam
fidẽ. 19 Sed firmũ fundamentũ
C Dei ſtat, habens ſignaculum
hoc. Cognouit Dominus qui
ſunt eius, & diſcedat ab ini-
quitate omnis qui nominat
nomen

18 Reſurrectionem.] *Nõ arbitramur iſtos planè de corporum reſurrectione apertè & impudenter mentitos fuiſſe, quos reapse refellere ac redarguere facile fuerat, niſi forſitan palingeneſin quampiam inducere ſtudentes Pythagoricæ ſimilem, quod etiam vt fabuloſum iamq́; diu exploſum reiici, multisq́; argumentis impugnari poterat; ſed illam* κενοφωνίαν, *id eſt, inanem vocem ab iſtis inductam ad animorum reſurrectionem relatam videri facit veræ doctrinæ ſumma quæ paulo pòſt ab Apoſtolo indicatur. Fuit igitur, vt ex re ipſa apparet, huiuſmodi magiſtrorum illorum inſana aſſertio. Cùm Euangelica Apoſtolicaq́; doctrina refertiſſima eſſet mentione & commemoratione reſurrectionis mortuorũ & reſurrectionis ex mortuis, quæ oratio ſæpiſſimè ſignificat Animorum à peccati corpore & à mortis æternæ conditione liberatorum, & ad veram vitam traductorum ſtatum; aliquando verò poſtremam corporũ ad vitam reſtitutionem innuit. Priorem illam, quam à Deo non conferri niſi credentibus & Euangelio obtemperantibus Apoſtoli aſſeuerabant, atque ita omnes ad fidem & pœnitentiam hortabantur; illam, inquam, duo iſti nouatores, iam ſemel à Chriſto factam, omnibus conſtare & patere, communemq́; eſſe credentibus aſſeuerabant; neq; opus eſſe vel pœnitentia vel alio viuendi ſtudio, ſed vnica fidei apprehenſione, illam reſurrectionem iam communiter factam & publicè, ſingulis credentibus tantùm, priuatè ac ſingulariter applicari; neq; nouum Dei & Chriſti opus cuiquã eſſe exſpectãdum vel expetendum vel requirendum, quando omnes credentes in acceptæ iam reſurrectionis albo conſcripti eſſent. quòd ſi inanem illam orationis ſiue vocis vſurpationem ab iſtis inductam, cum vana etiam quorundam doctrina noſtro ſeculo miſerè vſq; producta ac diſſeminata conferamus, deprehendemus profectò, vel eandem eſſe vtramque, vel ſi quid diſcriminis admittant, id in verbis, non in re ipſa hærere. Quid enim refert dicere, Publicam animorum reſurrectionem iam eſſe factam; vel dicere, publicam & communem omnium hominũ ſanctificationem iam eſſe factam & ſingulis conſtare ſola fide apprehendendam, imò & apprehenſam ei qui crediderit, quamquam nulla anteactorum ſcelerum pœnitentia correpto, nulla melioris vitæ atque probatorum morum & officiorum diſciplina & exercitatione correcto & emendato, quandoquidem quæ acta oportuit ad iuſtificationem & ſanctificationem, ab ipſo ſanctificationis authore acta, peracta, ac iam tranſacta omnia fuerint, nihilq́; ab hominibus ad illam ſibi applicandam & imputandam iuſtitiam exigatur præter fidem. Equidem ſi ſententiæ non ſingularia & inaniter vſurpata verba expendantur, nihilo ab illa Hymenæi ac Phileti hanc noſtra tempeſtate frequentatam* κενοφωνίαν *numero aut pondere aut reipſa differre nobis videbitur, neq; minus prophanæ cognomentum mereri, neque minori* γάγγραινα, *vti à Paulo vocatur, incautorum hominum pectora & corda depaſci.* 19 Sed firmum fundamentum.] *Totius diuinæ doctrinæ ſumma ſingulis hominibus inculcanda, & nulli vel tardiſſimi ingenij captu non facillima, & ad conſeruandum breuiſſima, ab Apoſtolo, ad huiuſmodi vana & fallacia hominum commenta & dignoſcenda & oppugnanda, hic duabus tantùm ſententiis traditur. Altera Dei conſilium, altera verò hominum officium ſpectante. Nam Dei conſilium nulla hominum vel aſſeueratione vel inficiatione mutatur, nulla inuentione impugnatur, ita vt nõ ideò*

quiſpiam

quiſpiam ſanctus, iuſtificatus, & reſurrectionis compos iam ſit, propterea quòd ipſe talem ſe eſſe credat, ſibiq́ aut aliis videatur & perſuadeat; ſed ij tantùm Dei ſunt, quos ipſe nouerit & probauerit ſuos. S. S. E. Quia nouit Dominus viam iuſtorum, & iter impiorum peribit. itaque non eſt hominis ſeſe commendare & probare, ſed cupere, curare, & ſtudere ſeſe eſſe Deo probatum & commendatum; neque hoc fide tantùm effici poſſe, niſi etiam pœnitentiæ virtus & officia exerceantur, quæ Dei miſericordiam, gratiam, agnitionem & probationem homini credenti conciliare poſſunt, ex ipſius Dei benigno conſilio ac promiſſo: quamobrem, Omnis qui nominat nomen Domini, quod ſibi conciliatum ex fide putat, non ſolùm nominet credens, verùm diſcedat quoque ab iniquitate, declinet à malo & faciat bonum, vt in ſuam ſalutem cum fructu demùm nominet.

20 In magna.] *Non mirandum, ait Paulus, ſi inter multa milia hominum qui Chriſtianum nomen profitentur, huiuſmodi ingeniorum ac mentium monſtra reperiantur: cùm omnia vnius magnæ familiæ vaſa & vtenſilia non æquè elegantia & honeſta vel ſpecie vel vſu ſint; ſed hoc differre inter vaſa hæc inanima & illa animata, quod hæc ſe ipſa mundare & corrigere non poſſunt, illa verò per pœnitentiam & mentem mutare, & ſordes abominari, & mundandas curare poſſunt; quod ſi fecerint, erunt vaſa in honorem.*

22 Iuuenilia.] *νεωτερικὰς ἐπιθυμίας, noua recenſq́ inducta deſideria, quæ cum Chriſtianæ & Eccleſiaſticæ doctrinæ modeſtia, ſimplicitate & veritate pugnant.*

23 Sine diſciplina.] *Quæ quanquam exactiſſimè tractentur & abſoluantur, quod contingere tamen non poteſt, vtpote quæ ſtultæ ſunt; tamen ex illis nihil deducere poſſis, quod ad pietatis profectum faciat. cuiuſmodi ſunt, cuiuſmodi ſunt, cuiuſmodi ſunt: ſed piget indicare. vtinam nulla vlli mortalium vnquam occurrerent exempla.*

24 Patientem.] *Malorum tolerantem, & non reddentem malum pro malo, ſed cum modeſtia, &c.*

25 Nequando.] *Non negat, ſed ad optabiliorem partem vergit.*

nomen Domini. 20 In magna
autem domo, non ſolùm ſunt
vaſa aurea & argentea, ſed &
lignea & fictilia: & quędã quidem in honorem, quædã autẽ
in contumeliam. 21 Siquis ergo emũdauerit ſe ab iſtis, erit
vas in honorẽ ſanctificatum
& vtile Dño, ad omne opus
bonum paratum. 22 Iuuenilia D
autem deſideria fuge: ſectare
verò iuſtitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dñm de corde puro.
23 Stultas autem & ſine diſci- 1 Tim. 1, 7.
plina quæſtiones deuita: ſciẽs Tit. 3. 9.
quia generant lites. 24 Seruum
autem Domini nõ oportet litigare: ſed manſuetum eſſe ad
omnes, docibilem, patientem,
25 cum modeſtia corripientem
eos qui reſiſtunt ⁻ veritati': ⁻ 10 MS. Amb. G. S. Q. n
nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem: 26 & reſipiſcant à diabolis laqueis, à quo "captiui' tenentur ad ipſius voluntatem. "capti 3 MS. Amb.

CAP.

CAP. III.

A HOc[1] autem ſcito, quòd
1 Tim. 4. 1. in nouiſſimis diebus
inſtabunt tempora periculo
ſa. [2] & erunt homines ſeipſos
amantes, cupidi, elati, ſuperbi, blaſphémi, parentibus non
2. Reg. 3, 3. Iuda 18. obedientes, ingrati, ſceleſti, [3] ſine affectione, ſine pace, crimi-
natores, incontinẽtes, immites, ſine benignitate, [4] proditores,
proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei:
[5] habentes ſpeciem quidem pietatis, virtutem autem eius ab-
B negantes. Et hos deuita. [6] ex
his enim ſunt qui penetrant
domos: & captiuas ducũt mu-
lierculas oneratas peccatis,
quæ ducũtur variis deſideriis:
[7] ſemper diſcentes, & nunquã
ad ſcientiam veritatis perue-
nientes. [8] Quemadmodũ autẽ
Exod. 7, 11. 22. Iannes & Mambres reſtiterũt
Moyſi: ita & hi reſiſtunt veri-
tati, homines corrupti mente,
reprobi circa fidem. [9] ſed vltrà
non proficient: inſipientia
enim eorum manifeſta erit
omnibus, ſicut & illorũ fuit.
C [10] Tu autem aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem,
propoſitum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patien-
tiam, [11] perſecutiones, paſſiones: qualia mihi facta ſunt
Antiochiæ, Iconij, Lyſtris: quales perſecutiones ſuſtinui:
& ex omnibus eripuit me Dominus. [12] Et omnes qui piè vo-
lunt viuere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur. [13] Mali
autem homines & ſeductores proficient in peius: errantes, &

IN CAP. III.

1 Periculoſa:] *Difficultatibus multis plena, cùm inter peruerſos hominum mores, inter præpoſtera ſtudia, Euangelicæ veritatis & ſimplicitatis virtus ita opprimetur, vt vehementer multos lateat.*

2 Seipſos amantes.] *Inde caput morbi.*

6 Ex his enim ſunt.] *Non omnes penetrãt, ſed quidam ex huiuſmodi gregibus.*

Quæ ducuntur variis.] *Mulierculárum harum inconſtantia mira, doctrinas doctrinæq; magiſtros identidem mutantium, & nouis ſubinde inhiantium.*

7 Semper addiſcentes.] *Ad mulierculas eſt referendum.*

Peruenientes.] *Accedere valentes, vtpote quæ ſcientiam illam quærunt vbi non inuenire contingit.*

8 Reſtiterunt Moyſi] *Sermonibus mendacibus, & ſignis.*

10 Tu autem,] *vel meo vnius exemplo cognoſcis quid interſit inter conſtantiam Euangelicæ veritatis & virtutis, & inter iſtorum ſtudia, conatus, & præſtigias.*

14 Quæ

14 Quę didiciſti] *ex Deo, cuius verè factus es diſcipulus, & credita ſunt tibi in depoſitum, vt impertiaris iis qui ex animo cognoſcere cupient, quod interim dum Lucifer ortus in cordibus plenè inſtruat, tu iuuabis & confirmabis, productis ex ſanctarum Scripturarum theſauro argumentis & ſententiis.*

16 Diuinitus inſpirata.] *Veteris ac noui Testamenti omnis talis eſt; & quid ipſius doctrina præſtetur iis qui homines Dei, non ſui homines eſſe volunt, apertè declaratur.*

17 Homo Dei,] *miniſter Dei. Sic Prophetæ olim appellabantur; & idem Timotheus in priori Epiſtola ſic eſt etiam ab Apoſtolo compellatus.*

In cap. IIII.

1 Viuos.] *Viuentes vita Chriſti & Dei.*
Mortuos] *in peccatis & delictis & deſideriis carnis.*
Aduentum.] *quo apparuit, mundi ſeruatorem ſe præbens, & per eiuſdem regnum, quod iis quibus receptus fuerit, communicaturum ſe eſt pollicitus, & verè communicauit.*

in errorem mittẽtes. [14] Tu ve-
rò permane in iis quæ didici- D
ſti, & credita ſunt tibi: ſciens à
quo didiceris. [15] & quia ab in-
fantia ſacras literas noſti, quæ
te poſſunt inſtruere ad ſalutẽ,
per fidem quæ eſt in Chriſto
Ieſu. [16] Omnis ſcriptura diui- 2 Petri 1,20.
nitus inſpirata, vtilis eſt ad do-
cendum, ad arguendũ, ad [a] cor- [a] corripiendum MS q.
rigendum, ad erudiendum in
iuſtitia: [17] vt perfectus ſit ho-
mo Dei, ad omne opus bo-
num inſtructus.

Cap. IIII.

TEſtificor [1] coram Deo & A
Ieſu Chriſto qui iudica-
turus eſt viuos & mortuos, &
per aduentum ipſius, & regnum eius: [2] prædica verbum. inſta
oportunè, importunè: argue, obſecra, increpa in omni patien-
tia & doctrina. [3] Erit enim tempus cùm ſanam doctrinam nõ
ſuſtinebunt: ſed ad ſua deſideria coaceruabũt ſibi magiſtros,

4 A veritate] *virtutis & efficientiæ quæ in Chriſto Ieſu eſt.*
5 Labora.] κακοπάθησον, *fer incommoda omnia, quæ Euangelij cauſa offerẽtur tibi, dum tamen bonum hunc nuntium hominibus prædicare non deſinas.*
6 Reſolutionis.] *Prænoſcẽs ſignificat qua morte ſit glorificaturus Deum.*
7 Bonum certamen.] *Omnia hæc ad miniſterij & Apoſtolatus ſui fidem, ſedulitatem, & diligentiam aſſeuerandam tranſlata ſunt, ad illudq́; pertinent, Vas electionis eſt mihi, vt portet nomen meum, &c.*

prurientes auribus, [4] & à veri-
tate quidem auditum auertẽt,
ad fabulas autẽ conuertentur.
[5] Tu verò vigila, in omnibus
labora, opus fac Euangeliſtæ,
miniſterium tuũ imple. ⌐So- ⌐2 MS. Amb. G S. Q. B.
brius eſto˥. [6] Ego enim iam de-
libor: & tempus reſolutionis
meæ inſtat. [7] Bonũ certamen B
certaui, curſum conſummaui,

13 Libros

fidem

fidem ſeruaui. 8 In reliquo, repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ,
quam reddet mihi Dominus in illa die, iuſtus iudex: non ſo-
lùm autem mihi, ſed & iis qui diligunt aduentum eius. 9 Fe-
ſtina ad me venire citò. 10 Demas enim me reliquit, diligens
hoc ſeculum, & abiit Theſſalonîcam: Creſcens in Galatiam,
Coloſſ. 4, 14. Titus in Dalmatiam. 11 Lucas eſt mecum ſolus. Marcum aſ-
ministerio MS q. ſume, & adduc tecum: eſt enim mihi vtilis in "miniſterium".
12 Tychicum autem miſi Epheſum. 13 Penulam quam reliqui
Troade apud Carpum, veniés
affer tecum, & libros, maximè
C autem mẽbranas. 14 Alexãder
ærarius multa mala mihi oſtẽ-
reddat 7 MS R. Amb. G. Q. n. dit. "reddet" illi Dñs ſecundum
opera eius: 15 quẽ & tu deuita,
valde enim reſtitit verbis noſtris. 16 In prima mea defenſione
reputetur 2 MS. nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt: non illis "im-
putetur". 17 Dominus autem mihi aſtitit, & confortauit me, vt
implearetur 6 MS. Amb. per me prædicatio "impleatur",
& audiant omnes Gentes; &
liberatus ſum de ore leonis.

13 Libros,] *ſacros intelligo, & Membranas, in quibus ab ipſo in ſumma redacta putanda ſunt ea, quæ ex antiquis libris Legis, Prophetarum & Pſalmorum ad Euangelij veritatem facerent.*

14 Ærarius,] *æris fuſor & inciſor, qui lucri ex arte quæſiti cauſa, Apoſtolis idolomaniam diſſuadentibus negotium faciebat.*

17 Leonis,] *Neronis. tyrannidem & ſæuitiam ex nominum pondere, ſanctæ linguæ vſu, ſignificat.* λέοντος, Νέρονος.

D 18 "Liberauit" me Dominus ab omni opere malo: & ſaluum
liberabit autem 3 MS. Ambroſ. G. S. faciet in regnum ſuum cæleſte. cui gloria in ſecula ſeculorũ.
Priſcillam MS R. Amb. G. S. Q. n. Amen. 19 Saluta "Priſcam" & Aquilam, & Oneſiphori domũ.
Sup. 1, 16. 20 Eraſtus remanſit Corinthi. Trophimum autem reliqui in-
Salutat 3 MS. Amb. G. S. firmum Mileti. 21 Feſtina ante hyemem venire. "Salutant" te
Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.
nobiſcum G q. tecum S. 22 Dñs Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. Gratia "vobiſcum".

A M E N.

In regio Cœnobio D. Laurentij: anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Titum ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

RELICTO à ſe apud Cretam Tito, authoritatem hac Epiſtola communit ad munia, quorum cauſa relictus illic fuerat, obeunda & peragenda, nempe ad Eccleſiæ miniſtros deligendos & conſtituendos, rationemque miniſterij ſui ſingulis præcipiendam, quæ eadem omnino eſſet cum Apoſtolica & Euangelica doctrina, quam breuibus capitibus hic repetit Paulus, docetque ex conſequenti cauenda eſſe cætera dogmata quæ ab hac veritate diſſentirent, & cohibendos vitandosq́, quoſcunque doctores aliorum dogmatũ, quocunque ex genere fuerint hominum, & horum diſcipulos vel auditores coërcere, contendere & curare vt omnibus vera ſalutis ratio cognoſcatur & obſeruetur.

CAP. I.

PAVLVS [1] ſeruus A
Dei, Apoſtolus
autem Ieſu Chri-
ſti ſecundũ fidem
electorum Dei & agnitionem
veritatis: quæ ſecundum pie-
tatem eſt [2] in ſpem vitæ æter-
næ, quam promiſit qui non
mentitur, Deus, ante tempora 2 Tim. 1, 9.
ſecularia: [3] manifeſtauit autẽ
temporibus ſuis verbũ ſuũ in
prædicatione, quæ credita eſt
mihi ſecundũ pręceptũ ſalua-
toris Dei noſtri: [4] Tito dilecto
filio ſecundum cõmunem fi- B
dem, gratia & pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu ſaluatore no-
ſtro. [5] Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ deſunt cor-
rigas,

IN CAP. I.

1 Seruus.] *Non ſolùm vt opus Dei creatoris ſe ſeruum profitetur, ſed vt emptum atque ex captiuitate poſtliminio liberatum, atque veræ & ſtudioſæ obedientiæ addictum. quo nomine primùm, deinde verò altero, Apoſtoli, & fidem & ſedulitatem ſe præſtare debere intelligit, atque hoc ipſum agit.*

Fidem electorum.] *Ad poſterius nomen prima hæc expoſitio referenda,* Apoſtolus ſecũdũ fidẽ electorũ Dei; *altera verò,* Et agnitionẽ veritatis, *ad prius,* Seruus Dei; *deinde vtraque ſimul coniungenda, quoniam idem eſt ſeruus qui veritatem agnoſcit, & Apoſtolus qui aliis manifeſtandam recipit. ex his authoritatem mandatis conciliat ſuis, & curam ſuam manifeſtat, atque officio Titi pondus & authoritatem adiungit, vt quæ ille apud Cretam agebat, ex fide muneris, atque adeò ex communione Apoſtolica acta conſtaret.*

9 Am-

rigas, & conſtituas per ciuitates presbyteros, ſicut & ego diſ-
1 Tim 3, 2. poſui tibi. 6 Si quis ſine crimine eſt, vnius vxoris vir, filios ha-
bens fideles, non in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos.
1 Tim. 3, 2. 7 Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſ-
C penſatorem: non ſuperbum, non iracundū, non vinolentum,
non percuſſorem, non turpis lucri cupidum: 8 ſed hoſpitalem,
*prudentem 17 MS. R. Q. n. benignum, *ſobrium, iuſtum, ſanctum, continentem: 9 am-
plectentem eū qui ſecundum
doctrinam eſt, fidelem ſermo-
*& 4 MS. G. S. nem, vt potens ſit *exhortari in
doctrina ſana, & eos qui con-
tradicunt, arguere. 10 Sūt enim
multi inobedientes, vanilo-
qui & ſeductores, maximè qui
de circunciſione ſunt. 11 quos
oportet redargui. qui vniuer-
ſas domos ſubuertunt, docen-
tes quæ non oportet, turpis
lucri gratia. 12 Dixit quidam
Epimenides. ex illis, proprius ipſorum Propheta, Cretenſes ſemper men-
D daces, malæ beſtiæ, ventres pigri. 13 Teſtimonium hoc verum
eſt. Quam ob cauſam increpa illos durè, vt ſani ſint in fide.
14 non intendētes Iudaicis fa-
bulis, & mandatis hominum
Rom 14, 20. auerſantiū ſe à veritate. 15 Om-
nia munda mundis: coinqui-
natis autem & infidelibus ni-
hil eſt mundum, ſed inquina-
tæ ſunt eorum & mens & cō-
ſcientia. 16 Confitentur ſe noſ-
ſe Deum: factis autem negant, cùm ſint abominati & incre-
dibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

9 Amplectentem] ἀντεχόμενον. *compotem veri ac fidelis ſermonis, vtpote cui eiuſdem docendi atque exercendi munus & officium ſuſcipiendum eſt.*

Vt potens ſit.] *Duæ doctrinæ partes, Dedocere falſum; verum docere & perſuadere.*

10 Inobedientes.] *De pſeudomagiſtris hoc dicit, qui & quòd veteris vini guſtum & odorem retinebant, & quòd in Creta nati eſſent, gentis vitio cretizabant & ipſi etiam Cretenſes, tam ex Iſraëlis quàm ex Græcorum genere, qui inſtituebantur huiuſmodi etiam vana dogmata amabant, atque ita omnes cretizabant. Vt non vanum de inſulanis illis Epimenidis teſtimonium conſtaret, quod & Callimachus in Iouis hymno confirmauit.*

14 Iudaicis fabulis.] *Quibus doctrinam ſuam de annis, menſibus, temporibus, diebus, horis, cibo ac potu, veſtibus, & aliis huiuſmodi rebus illi confirmare & perſuadere conantur. quarum fabularum, vt cognoſcātur, ſpecimen aliquando exhibebimus breue, ſed opportunum ad multa huius generis in nouo Teſtamento cognoſcenda.*

26 Factis negant.] *Vtpote qui legem perpetuò prædicantes, nec rectè intelligunt, nec moribus aut re præſtant.*

CAP. II.

TVᴵ autem loquere quæ decent ſanam doctrinam. 2 Se-
nes, vt ſobrij ſint, pudici, prudentes, ſani in fide, in dile- A
ctione, in patientia. 3 Anus ſimiliter, in habitu ſancto, non cri-
minatrices, non multo vino ſeruientes: bene docentes, 4 vt
prudentiam doceant adoleſcentulas, vt viros ſuos ament, fi-
lios ſuos diligant, 5 prudentes, caſtas, ˉſobrias', domus curam ⌐2 MS. Hier. G S. Q. B.
habentes, benignas, ſubditas viris ſuis, vt non blaſphemetur
verbum Dei. 6 Iuuenes ſimiliter hortare vt ſobrij ſint. 7 In B
omnibus teipſum præbe exemplum bonorum operum, in
doctrina, "in integritate, in grauitate' 8 verbum ſanum, irre- "integritaté, grauitatem 1 MS. G.S.
prehenſibile: vt is qui ex aduerſo eſt, vereatur, nihil habens
malum dicere de nobis. 9 Seruos dominis ſuis ſubditos eſſe, *Textus conformis eſt Hier. Epheſ 6, 5. Coloſſ. 3, 22. 1 Petri 2, 18*
in omnibus placentes, nõ cõ-
tradicentes: 10 non fraudantes, C
ſed in omnibus fidem bonam
oſtendentes: vt doctrinã Sal-
uatoris noſtri Dei ornent in
omnibus. 11 Apparuit enim
gratia Dei "ſaluatoris noſtri' "ſalutaris 1 MS. G. S. *fortè interpres noſter legit σωτῆρος, pro σωτήριος.*
omnibus hominibus: 12 eru-
diens nos vt abnegantes im-
pietatem & ſecularia deſide-
ria, ſobriè, & iuſtè, & piè vi-
uamus in hoc ſeculo, 13 expe- D
ctantes beatam ſpem & ad-
uentum gloriæ magni Dei &
Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti,
14 qui dedit ſemetipſum pro
nobis, vt nos redimeret ab om-
ni iniquitate, & mũdaret ſibi populũ acceptabilẽ, ſectatorem
bonorũ operũ. 15 Hęc loquere, & exhortare & argue cũ omni
imperio. Nemo te contemnat.

IN CAP. II.

Priuatæ ac domeſticæ diſciplinæ breuiſſimam ac pleniſſimam ſummam caput hoc exhibet, cuius partes in præcedentibus Epiſtolis explicatæ ſunt.

10 Ornent in omnibus.] *Vt ex moribus omnibus perſpiciatur Ieſu Chriſti doctrinæ ſanitas, integritas, & virtus, & laudetur etiam ab aduerſariis. Lege C. Plinij ad Traianum de Chriſtianis Epiſtolam.*

11 Apparuit.] *Nam hoc eſt totius Euangelij argumentum, nempe homines ad fidem vocare, vocatos pœnitentiam docere, & exercendam commendare cum ſpe aduentus gloriæ magni Dei, qui credentes & obtemperantes ſibi ita mutabit & Spiritu donabit ſancto, vt mundi & acceptabiles bona atque Deo gratiſſima ſectentur opera in vitam æternam.*

14 Sectatorem.] ζηλωτὴν, *ſtudioſum & amantiſſimum.*

15 Cum omni imperio,] *cum authoritate & grauitate, qualem Euangelica habet. S.S.E. Et docebat illos ſicut poteſtatem habens.*

CAP.

CAP. III.

A ADmone[1] illos principi-
bus & poteſtatibus ſub-
ditos eſſe, dicto obedire, ad
omne opus bonũ paratos eſ-
ſe,[2] neminem blaſphemare, nõ
litigioſos eſſe, ſed modeſtos:
omnem oſtendentes manſue-
tudinem ad omnes homines.
[3] Eramus enim aliquando &
nos inſipientes, increduli, er-
rantes, ſeruientes deſideriis &
voluptatibus variis, in malitia
& inuidia agentes, odibiles,
B odientes inuicem.[4] Cùm autẽ
benignitas & humanitas ap-
paruit ſaluatoris noſtri Dei:
2 Tim. 1, 5. [5] non ex operibus iuſtitiæ quę
fecimus nos, ſed ſecundum
ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenera-
tionis & renouationis Spiritus ſancti[6] quem effudit in nos
abũdè per Ieſum Chriſtũ ſaluatorem noſtrum:[7] vt iuſtificati
gratia ipſius, hæredes ſimus
ſecundum ſpem vitæ æternæ.
C [8] Fidelis ſermo eſt: & de his vo-
lo te confirmare: vt curent bo-
nis operibus præeſſe qui cre-
dunt Deo. Hæc ſunt bona &
1 Tim. 4, 7. vtilia hominibus.[9] Stultas
2 Tim. 2, 25. autem quæſtiones, & genealogias, & contentiones, & pu-
gnas legis deuita. ſunt enim inutiles & vanæ.[10] Hæreticum
hominem poſt vnam & ſecundam correptionem deuita:

IN CAP. III.

Ciuilium morum doctrina grauiſſima & vtiliſſima.

3 Eramus.] *De ſe ſuiſq; ſimilibus confeſſionem inſtituit, qualesq; ante ſanctificationem à Chriſto ipſis conceſſam fuerint, exponit.*

4 Benignitas,] *bonitas, liberalitas.*
Humanitas.] *Amor erga homines, φιλανθρωπία.*

5 Iuſtitiæ.] *Legalis, quoniam nos nunquam potuimus legem ita præſtare, vt à maledicto legis liberaremur; nos inquam Iudæi: multo etiam minus ij qui ex præputio fuere, qui legem non habebant ſcriptam vt nos; animorum verò legem, id eſt, rationem malis opinionibus & ſtudiis perturbauerant: igitur vtriſque miſericordia Dei proſpectum eſt.*
Per lauacrum.] *Sanctificationis Chriſtianæ ſumma ratio, omnia antiqui & noui Teſtamenti myſteria complexa, quam Apoſtoli variis modis deſcribentes commendant, & ſibi conſtare gratulantur.*

7 Iuſtificati] *reapſe, non per imputationem.*
Hæredes.] *Fructus iuſtificationis atque illius finis verus.*

8 Vt curent.] *Officium eorum qui iuſtificationem Chriſti optant & cupiunt, fide & pœnitentia definitur.*

11 Et

11 ſciens

11 Et delinquit.] *ἁμαρτάνει, & errorem ſuum fouet proprio iudicio, non autem vel vero vel vera monentibus obſequutus.*

[11] ſciens quia ſubuerſus eſt qui
eiuſmodi eſt, & delinquit, cũ
ſit proprio iudicio cõdemna-
tus. [12] Cùm miſero ad te Arteman aut Tychicum, feſtina ad D
me venire Nicopolim: ibi enim ſtatui hyemare. [13] Zenam le-
giſperitum & Apollo ſolicitè præmitte, vt nihil illis deſit.
[14] Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad vſus ne-
ceſſarios: vt non ſint infructuoſi. [15] Salutant te qui mecum
ſunt omnes: ſaluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum
omnibus vobis. A M E N.

In Cænobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Philemonem ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

INITIO ab inſinuatione ducto, commendatoriam texit Epiſtolam, firmiſſimis ad perſuadendum argumentis inſtructam. Eſt autem mixta commendatio, quæ à petitione veniæ ad officij poſtulationem traducitur. Ait enim primùm deprecari velle ſe, vt ſeruo fugitiuo ignoſceretur, tum propter ſcribentis gratiam, tum etiam propter fugæ vſum ipſi Paulo præſtitum. Verùm aliam maiorem iam extare cauſam, quamobrem Oneſimo non modò parcendum ignoſcendúmque, ſed ſit etiam gratulandum, quòd is è ſeruo Gentili frater Chriſtianus euaſerit, Domino Dominíque familiæ gratior, charior, vtilior atque officioſus magis poſthac deinceps futurus. amplificatur autem commendatio authoritate, gratia & exemplis eorum qui ad ſalutationem vel conſcribendam vel excipiendam appellantur.

1 Vinctus.] *A perſonæ ſuæ conditione Epiſtolæ initium facit, cum relatione ad Oneſimi benignitatem & fidem atque ſtudium erga ſanctos. oportet enim eum qui eo animo præditus fuerit, vt quoſcunque Dei ſanctos ſuo in loco degentes vel illac iter agentes, grato hoſpitio ſuſceptos, omnibus officiis afficere ſoleat & cõſolari, non minorem charitatem exhibere ei, quem Chriſti ſanctum atque adeò Apoſtolum,* quem

PAVLVS [1] vinctus Chriſti Ieſu, & Timótheus frater: Philemoni dilecto

quem ætate ſeniorem, atque omni reuerentia dignum, ſibiq́ iam antea ſuſceptum & obſeruatum cognouerit, ac nunc multo magis, cùm ipſum ob Chriſti Ieſu teſtimonium & gloriam vinctum eſſe intelligat: cùm ille præcipuè fide caleat erga Chriſtum Dominum omnium, cuius miniſtris opportunum ſemper & obſequium & officium præſtari conueniat. Nam præter omnia alia, quæ magnum momentum in ſe habent ad perſuadendum, vel vna vinculorum & carceris mentio viri humaniſſimi valdeq́ pij animum mouere potuit, & ad omnem conſolationem parandam, iuxta illud Pauli ipſius monitum: Mementote vinctorum tanquam ſimul vincti.

Timotheus frater.] *Viri nomen & fratris appellatio commendationi authoritatem pondus & decorem auget.*

lecto & adiutori noſtro, 2 &
Appiæ ſorori chariſſimæ, &
Archippo cõmilitoni noſtro
& Eccleſiæ quæ in domo tua
eſt. 3 Gratia vobis & pax à Deo
Patre noſtro, & Domino Ieſu
Chriſto. 4 Gratias ago Deo
meo, ſemper memoriam tui
faciens in orationibus meis,
5 audiens charitatem tuam &
fidem quam habes in Domino Ieſu, & in omnes ſanctos:
B 6 vt cõmunicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis*
boni ⌐quod eſt' ⌐ "in vobis' in
Chriſto Ieſu. 7 Gaudium enim
magnum habui & cõſolationem in charitate tua, quia viſcera ſanctorum requieuerũt
per te frater. 8 Propter quod
multam fiduciam habens in
Chriſto

*operis MS. R.G.Q.n.
"quæ eſt 5 MS.
⌐4 MS. R. G.
"in nobis 7 MS. *Amb.* G.
⌐MS. Q.n.

Adiutori.] *Nam cùm ille Apoſtolus miniſtraret & ſanctis, ſuarumq́ rerum communicatione conſuleret, adiutoris nomen meritò obtinuit, iuxta illud: Qui recipit Prophetam, &c.*

2 Commilitoni.] *Qui cum Apoſtolis Euangelij cauſa iter fecerat, & contentiones pro Euangelij veritate fortiter ſuſtinuerat, atque in eadem adhuc militia erat.*

5 In Domino.] πρὸς τὸν κύριον ἰησοῦν, *in Dominum Ieſum, & in omnes ſanctos. charitatem quam habes in Ieſum Dominũ, ad omnes ſanctos protendis, & quam exerces in ſanctos, in Dominum Ieſum intendis: namque officium erga familiares factum, ad familiæ dominum refertur.*

6 Communicatio fidei tuæ euidẽs fiat,] ἐνεργὴς, *efficax. vt fides, charitas, ſtudia, animiq́ intentio cæteraq́ bona quæ in vobis ſunt ad Chriſti cultum, honorem, & expectationem pertinentia, facile cognoſcantur ex fideli communicatione, qua erga illius ſanctos vteris.*

7 Gaudium.] *Præcedentis gratulationis & commendationis confirmatio.*

8 Multam fiduciam.] *Cùm ego vt Apoſtolus eius Domini, cui tu teipſum, omniaq́ tua tribuis, poſſem ea quæ decẽt valde fidenter imperare; tamen, vt mihi gratius eſſet officiũ tuũ, non ex authoritate, ſed ex charitate perſuadere inſtitui, his nominibus iam tibi notis & amatis, primùm quòd tu ſis frater mihi dilectus; deinde quod ego ſim Paulus tibi charus vti frater, & charior vti ſenex. hæc hactenus conſtabant: nunc verò illud additum eſt, quòd etiam vti vinctus Chriſti Ieſu, cuius amore vincula & carceres & quæ conditionẽ hanc ſecutura ſunt, libenter fero. tantis itaq́ nominibus & charitatis cauſis tibi rem, caput valde mihi dilectũ, meæq́ curæ adſcribendũ, nõ minore quàm filij proprij nomine cõmendo, filij, inquã, mei, tui verò iam fratris, qui tibi antè ſeruus minus vtilis fuerat, nunc verò & tibi & mihi vtilis.*

Chriſto Ieſu imperandi tibi quod ad rem pertinet: [9] propter
charitatem magis obſecro, cùm ſis talis, vt Paulus ſenex, nũc
a uté & vinctus Ieſu Chriſti. [10] Obſecro te pro meo filio quẽ
genui in vinculis, Oneſimo, [11] qui tibi aliquando inutilis fuit,
nunc autem & mihi & tibi vtilis, [12] quem remiſi ⁻tibi˙. Tu au- ⁻3 MS. G.
tem illum ʺvt˙mea viſcera ſuſcipe. [13] quem ego volueram me- ʺid eſt 6 MS. Hier. G.
cum detinere, vt pro te mihi miniſtraret in vinculis Euange- C
lij: [14] ſine conſilio autem tuo nihil volui facere, vti ne velut
ex neceſſitate bonum tuum
eſſet, ſed voluntarium. [15] For-
ſitan enim ideo diſceſſit ad
horam à te, vt æternum illum
reciperes. [16] iam nõ vt ſeruum,
ſed pro ſeruo chariſſimũ fra-
trem, maximè mihi; quanto
autem magis tibi & in carne
& in Domino? [17] Si ergo ha-
bes me ſocium: ſuſcipe illum
ſicut me. [18] Si autem aliquid
nocuit tibi aut debet: hoc mi-
hi imputa. [19] Ego Paulus ſcri-
pſi mea manu: ego reddam: vt
non dicam tibi, quò d & teip-
ſum mihi debes. [20] ita frater.
Ego te fruar in Domino. Re- D
fice viſcera mea in ʺDomino˙. ʺChriſto MS. Hier. G. q. S.
[21] Confidens in obediẽtia tua
ſcripſi tibi: ſciens quoniam &
ſuper id quod dico, facies.
[22] Simul

14 Ex neceſſitate.] *coactum.*

15 Forſitan.] *Ex euentu cauſam coniectandã proponit, vt videatur illa fuga nõ mala mẽte, maloq́ animo dominum offendendi, ſed meliore conſilio ſuſcepta: quod ſi hoc non prius inſtituerat ſeruus; tamen vt ſuccederet, diuina prouidentia effectum eſt.*

16 Et in carne.] *Quod non ex Iſraëlitis eſſet Oneſimus, ſed ex Gentibus, ex quarũ etiam genere Philemon erat: nam iuxta præciſam ſacrorum authorum partitionem, bifariam tantùm diuidebantur populi, in circuncisionem & præputium, ex illo oraculo: Duæ gentes ſunt in vtero tuo, &c.*

17 Socium.] κοινωνὸν. *Si quicquam mihi impertiri decreuiſti, id huic impertitum eſſe cupio, ac ſi ego ipſe eſſem cui beneficium communicares.*

18 Si autem aliquid nocuit.] *Antitheton pulcherrimum. ita, inquit, meam vicem cum hoc mutatam volo, vt ſi quid mihi tribuere velis officij aut beneficij, illi tribuas: contrà verò, ſi quid ille tibi debet, id totum mihi in nominibus adſcribas, idq́ ego non per procuratorem vel inſtitorem aliquem, ſed propriæ manus ſyngrapha recipio, & perſoluturum me polliceor, & non ponendum in nominibus debitorum erga me tuorum: in quibus illud magnum eſt, quod te mihi debes.*

20 Ita frater.] *Peroratio cum dulciſſimo affectu. equidem in varia ac multiplici multorum eloquentiæ ſeriæ profeſſorum lectione non memini me videre breuius, grauius, ſuauius, & efficacius perſuaſionis exemplum. O Diuini Spiritus admirandam ſcholam!*

22 Simul autem & para mihi hoſpitium. nam ſpero per ora-
tiones veſtras donari me vobis. 23 Salutat te Epaphras conca-
ptiuus meus in Chriſto Ieſu, 24 Marcus, Ariſtarchus, Demas
& Lucas adiutores mei. 25 Gratia Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti cum ſpiritu veſtro.

AMEN.

In Cœnobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam D. Pauli ad Hebræos ELVCIDATIONES.

PRÆFATIO BREVIS.

EPISTOLAM *hanc ad Hebræos, cùm omnis ab initio Chriſtianæ diſciplinæ, hoc eſt, Apoſtolorum munèris, quorum ætate Chriſtianum nomen increbeſcere cœpit, Eccleſia vt Canonicam & Apoſtolicam planeq́ diuinam ſuſceperit, ſuſpexerit, & probauerit, atque communi ferè omnium conſenſu, Pauli nomine & authoritate inſignitam, per omnes ætates nationibus tradiderit cunctis: mirandum ac vehementer dolendum eſt noſtro ſeculo, quibuſdam (doctis aliàs) viris, & vti credi par eſt, Chriſtianæ pietatis ſtudioſis in mentem incidiſſe, hanc ad dubiorum authorum catalogum reuocare, duplici tantùm argumento præcipuè inductis (nã præter duo hæc, cætera omnia leuia ac nullius ad perſuadendum momenti cenſentur.) Alterum quidem ex Apoſtoli huius more & conſuetudine petitum eſt, quod vrgere magis videtur. Alterum verò ex orationis filo atque ſtylo, quo tota Epiſtola contexta apparet. Atque prioris argumentationis illa ſumma eſt: Solemne ac perpetuum Paulo eſt in omnibus Epiſtolis, non ſolùm ad Eccleſias publicè à ſe conſcribendis, verùm ad ſingularem aliquem*

 virum,

virum, vel communi de cauſa, vt ad Timotheum & Titum; vel de priuato argumento, vt ad Philemonem datis, ſuum in primis nomen appellari ac profiteri: quod non gloriæ vel arrogantiæ cauſa factum credimus, ſed authoritatis atque attentionis apud lectorem firmandæ. hoc exemplum, in cæteris omnibus Epiſtolis perpetuum, hæc vnica cùm requirat, Paulum authorem non cenſetur agnoſcere. Altera verò ita inſtituitur ratiocinatio: Certum quoddam atque familiare Paulo, in omnibus ſibi adſcriptis Epiſtolis, orationis atque dicendi genus perpetuò obtinetur, quo eadem rerum copia, maximè ex præcipuis cùm repetitur (repetitur autem ſæpiſsimè) iiſdem ferè verbis pronuntiatur, ſimillimis illuſtratur ſententiis, & figuris omnino atq. tropis paribus exornatur; à quo genere lõgè huius Epiſtolæ & argumentũ abeſt, & oratio omnis differt, adeò vt neque exordium ipſum, neque argumentandi formulæ aliarum Epiſtolarum aliquod inſtar habeat, quod eidem authori, ſuiq́; minimè oblito, cui aliæ tribuuntur omnes, & hanc concedendam vincat. Hæc argumentorũ atque argumentationum ſumma eſt, qua quidã Pauli iuri erga hanc Epiſtolã derogare conati ſunt: quibus, vti nimiam curioſitatem fortaſſè adſcribere poſſumus, ita contrà ſatis attentam, in vtroque argumentorum perluſtrando loco, minimè concedimus diligentiam. Nam principio certæ & probatæ artis (quam quidam ex his ſibi non ignotam perſuadent) erat perſonarum officia & munera ac rationes cæteras obſeruatas comparauiſſe, temporum quoque occaſiones & opportunitates cognitas perſpectasq́; habuiſſe, deinde rerum ipſarum pondera & momenta probè examinata compoſuiſſe, atq; omnia hæc diligenter expenſa, ad orationis atq. ſtyli genus relata, iudicij ferẽdi cauſa producere, & maturè cõſiderata ſtatuere. Nec enim perſonarũ omniũ eadẽ promiſcuè agẽdi vel poteſtas vel ratio eſt, vel oratio præſcribi eadẽ debet.

Qui didicit patriæ quid debeat, & quid amicis,
Quo ſit amore parens, quo frater amandus & hoſpes,
Quod ſit conſcripti, quod iudicis officium, quæ
Partes in bellum miſſi ducis, ille profectò
Reddere perſonæ ſcit conuenientia cuique.

Atque hoc egregium præceptum, ab ipſa rerum natura profectum, quiſquis accuratè teneret ac mente agitaret, quam nam perſonã Paulus in hac & in aliis Epiſtolis ageret, primùm intelligere ſtudens, cognoſceret multiplicem cauſam ſubeſſe, quamobrem in aliis ſcribentis nomen profiteri oportuerit, in hac verò non expedierit. Primùm conſtaret, viro huic datas eſſe præcipuè partes Apoſtolatus apud Gentes obeundi & exercendi: cùm alij, quanquam pluribus gentibus doctrinam ſuam communicare poſſent,

tamen

tamen Apoſtolatus munere apud Iudæos Iſraëlitasq́ fungerentur, vt Iacobus, qui & præſens Hieroſolymis Euangelium docebat, & Epiſtolam catholicam quidem illam ſcripſit, ſed duodecim tribubus quæ in diſperſione ſunt, deſtinauit. Petrus electis aduenis diſperſionis Ponti, &c. priores mittebat literas. Paulus autē nunquā Iudæorū appellatus eſt vel Apoſtolus vel doctor, ſed vtrumque cognomentum Gentium præcipuè cauſa accepit. Namque aliud eſt nomen Chriſti portare, quod non ſolùm ſermonibus vel publicis vel priuatis, ſed rebus etiam agendis & incommodis perferendis portatur & propagatur; aliud verò doctorem & Apoſtolum agere, quod nemini contigit niſi ſingulari authoritate ad eam rem adornato & inſtructo, vt aliquando, Deo nobis propitio, de Apoſtoli officio diſſerentes, explicabimus. Quicunque verò doctor Apoſtolusq́ conſtitutus eſſet, ille ex muneris authoritate & nomen præſcribere in Epiſtolis ſuū & iis ad quos ſcribebat, nō ſolùm ſuadere ſed præcipere iure poterat, quod & Paulus ipſe ad Philemonem ſcribens apertè docet: Multam, inquit, fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi, propter charitatem magis obſecro. Igitur cùm nec Apoſtoli nec doctoris munere apud Hebræos fungeretur Paulus, nec nomen profiteri ſuum, nec præceptoris orationem vſurpare debuit. ac præcipuè cùm ipſe diſcipulorum omnium Chriſti maximè eſſet inuidioſus, quippe qui nō, vti cæteri Apoſtoli, à principio adhæſiſſet Chriſto, ſed Chriſti nomine infenſiſſimum ſeſe initio præbens, obſequentiſſimum deinceps dedidiſſet, & acceptum à Synagoga Apoſtolatum in ipſo legationis itinere, vt illis cenſebatur, prodidiſſet (ſiquidem ſynagogæ Apoſtolus ipſe fuerat, vt ſuo loco oſtendemus) quamobrem in Chriſti familiam conciliatus, Apoſtolatum quidem ſuſcepit, verùm non ad eos quorum nuper fuerat Apoſtolus, ſed ad Gētes, quarum & doctor inſtitutus fuit. Alij autem Apoſtoli ſuum ab initio munus apud Iſraëlitas præcipuè exercere, ac deinceps ſemper cōſeruare iuſſi ſunt: In viam Gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, ſed ite potius ad oues quæ perierūt domus Iſraël. Quonam pacto hi poſtea ad Gentes miſſi fuerint, alterius diſputationis eſt aperire. Potuit autem Paulus, & quicunque alius Pauli ſtudio atque mēte affectus, Chriſtianæ doctrinæ rationes Iudæis diſſerendo indicare, potuit monendo ac ſuadendo inſinuare, atque obſecrando ad ipſorum ſalutē commendare. Conſiliarij denique vel diſputatoris atque monitoris officium facere potuit, cuius oratio non ex perſonæ authoritate, ſed ex argumenti atq́ ſententiæ veritate, fidem & beneuolentiam legentium poſtularet. id igitur quod potuit, magna cura, ſedulitate ac diligentia multa, ſe (vtpote Gentis ſuæ ſtudioſiſſimum) agere ac perficere conari idem ipſe apud Gentes con-

feſſus & profeſſus eſt, Vobis dico Gentibus, quamdiu quidem. Igitur quod potuit, diligenter Paulus facit, hoc eſt, miniſterium honorificat ſuum, τὴν διακονίαν, miniſtrationem, inquam, ſuam, non qua, vt Apoſtolus & doctor præcipere poterat, ſed qua inſeruire ac miniſtrare poterat iis quos tantopere diligebat, quorumq́ue ſtudebat ſaluti, ita vt ipſe ait, omnia omnibus fiebat vt aliquos lucrifaceret, Iudæis Iudæus, adeò vt ipſe tanquã vnus ex Iudæis, purificationis dies, quorum vmbram iam per Euangelium abolitam nouerat, tamen annuntiaret publicè, atque hac occaſione de vmbræ illius luce & corpore ageret. Quamobrem Epiſtolam hanc ab ipſo non tanquam Iudæorum Apoſtolo, ſed tanquam vno ex Iudæis, qui de ſacrorum ſcriptorum veritate diſſererent, & in communi conſulerent, conſcriptam intelligimus: ideoq́ue nec authoris nomen requirere, nec Apoſtolatus deſiderare titulum, tantumq́ue argumenti atque argumentationum authoritate & pondere inſtructam, fidem & probationem apud Iudæos ſibi adſtruere. Quod verò de orationis genere atque ſtylo obiicitur, nihil ad eleuandam Epiſtolæ authoritatem, vel Paulo detrahendam momenti habere, tum ipſa rerum ratio & tractanda materies arguit, tum etiam Hebraicæ, hoc eſt, Syricæ linguæ, qua illam à Paulo conſcriptam & omnes fatentur & res ipſa comprobat, forma & facies apertè docet. Nam quamquam Chriſti Ieſu myſterium & beneficium huius Epiſtolæ, vt & cæterarum, argumentum contineat; tamen tractationis occaſio alia aliam orationis poſtulabat formam, quam in Elucidationibus vtcunque indicantes, nihil ab aliarum Epiſtolarum ſignificatione atque virtute, vel rerum pondere vel verborum delectu, hanc minus habere oſtendemus.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

MAGNAM Hebræorum illius tempeſtatis, tum magiſtrorum, tum diſcipulorum vulgò offenſionem ac turbam mouerat opinio, quæ de Euangelij Chriſti doctrina diſſeminata erat: nimirum illius doctrina antiquitatem authoritatemq́ue omnem totius Moſaicæ legis cum ritibus ceremoniiſq́ue ſuis aboleri. idq́ue ingentem populi aduerſus Apoſtolos, cæteroſq́ue Chriſti diſcipulos, cùm imperfectiores tum ſanctos excitabat inuidiam, non ſine imperfectiorum cõmotione aliqua, quos partim rerum perplexitas, vti videbatur, ex nouitate nata, partim potentiorum infeſtatio & crudelitas etiam à contẽto ac recto Euangelicæ diſciplinę curſu interdum detinebat. horum animos adhortãdi cupidus Paulus, vera antiquorum rituum ratione & inſtitutione cum Ieſu Chriſti veritate cõparata, inſtruendos ſuſcipit, inſtructoſq́ue, quanquam breuiore ſermone, ſententiarum tamen numeris ac ponderibus ſolidiſſimo, ad certamen omne pro eadem veritate, proq́ue ſua ipſorum ſalute fortiter ſuſtinendum efficaciſſimè hortatur.

CAP. I.

A MVLTIFARIAM
multiſque modis
olim Deus loquẽs
patribus in Pro-
phetis: [2] [a]nouiſſimè dieb⁹ iſtis
locutus eſt nobis in Filio, quẽ
conſtituit hęredem vniuerſo-
rum, per quem fecit & ſecula.
[3] qui cùm ſit ſplendor gloriæ,
& figura ſubſtantiæ eius, por-
tanſque omnia verbo virtutis
ſuę, purgationem peccatorum
faciens, [a]ſedet ad dexteram
maieſta-

[a] nouiſſimis MS. G, S.

Sap. 7, 26.

[a] ſedit I MS. G.

IN CAP. I.

1 Multifariam] *ad numerum referendum. Sæpè, inquit, Deus patres noſtros Iſraëlis filios allocutus eſt, ex quo primùm Moſen in Ægyptum miſit cum libertatis legatione: nam & per hunc illos ſæpiſſimè & per alios etiam vates allocutus eſt, vario allocutionis & vaticiniorum genere ac modo, nunc os ad os conueniens, nunc per ſomnium, interdum per viſionem, aliquando per Angelum humana ſpecie conſpectum. ita tamen vt ſemper Prophetas voluntatis ſuæ interpretes & internuntios adhibuerit. Hoc olim factum nouimus.*

2 Nouiſſimè,] *nuper, his poſtremis diebus, qui antiquorum temporum & ſeculorum finis & noui ſeculi initium fuere.*

In Filio,] *Deo & homine.*

Quem conſtituit.] *vt Deum & hominem ſimul, nam vt Deus hæres ac dominus ab æterno fuit omnium quæ ab ipſo poſſidebantur, & quæ per ipſum facienda erant demumq́ facta ſunt ſecula, tam antiqua quàm noua, per ipſum, inquam, vt Deum.*

3 Splendor gloriæ.] *In quo omnia lucent quæ in Patre laudantur, hoc eſt, quantum ad efficacitatem; quantum verò ad naturam ipſam, figura eſt ſubſtantiæ eius χαρακτὴρ character ab illo impreſſus, qui eandem ſubſtantiam tenet quàm is qui imprimit.* Verbo virtutis,] *Verbo potenti ſuo. nam cum ipſe ſit Verbum Dei, & Deus idem omnia quæ ſunt, ſuo Verbo fert, producit, gerit, & gubernat. S. S. E. Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. Omnia hæc quæ de Filio hic enuntiantur vocabula, ad humani captus tenuitatem à ſolis natura & efficacitate tranſlata ſunt, quæ qui quemadmodum habeant ignorauerit, tranſlationis rationem & collationem non plane intelliget. ſed nunc non vacat de natura ſolis diſſerere. Hæc de primis Filij Dei partibus & muneribus, hoc eſt, de virtute & authoritate creandi & gubernandi omnia per Verbum ſuum, hoc eſt, per ſeipſum, qui Verbum Patris eſt. Deinceps de alteris partibus ab eodẽ Filio eiuſdem Verbi virtute ſuſceptis & præſtitis. ita intelligimus Græcè illud, δι' ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τῷ ῥήματος.* Purgationem.] *Idem qui conditor fuit, rerumq́ conditarum author vti Verbum fuit, idem etiam hominum, qui à conditionis ſuæ ſtatu & puritate deciderãt, purgator exſtitit: idem creator, idem recreator; idem generator, idem regenerator; idem primus hominum poſſeſſor, idem abalienatorũ à ſe poſtea redemptor.* Peccatorum] *noſtrorum. ita Græca lectio exponit.* Faciens.] *Iam facta & ſemel in conſummationem ſeculorum perfecta, quod ad ſuam efficientiam attinet, purgatione. ita explicandum Latinum participium* faciens, *referendumq́ ad aoriſtum, quo Latini carent, ποιησάμενος.*

Sedet,] *perpetuam tenens efficacitatem, virtutem & authoritatem, vtpote qui ad dexteram iam conſedit illius magnitudinis ampliſſimæ quæ in excelſis eſt, vnde omnia alia deducuntur ac deriuantur. ad quem gradum nullus vnquam ſpirituum aliorum euectus eſt: cumq́ antea imminutus fuiſſet paulo minus ab Angelis, qua homo mortalis erat; nunc iam poſt abſolutam & perfectam*

perfectam expeditionem ſuam, omnibus Angelis tanto præſtantior extat, etiam qua homo eſt, quanto filij legitimi atque in familia nati ſeruis & miniſtris excellunt. hoc conquiſitis ex ſacra lectione teſtimoniis confirmat Paulus, vtpote qui cum Hebræis agit, quibus curæ erat prophetico ſermoni attendere, & obſeruare an hæc ita haberent.

6 Et cùm iterum.] *Vocula* iterum *cõiungenda verbo* dicit. *&* ait *rurſus in Pſalmo illo quo aduentus regni Filij Dei in habitabilem terram repreſentatur, &c.*

maieſtatis in excelſis: [4]tantò
melior Angelis effectus, quan-
tò differẽtius præ illis nomen
hæreditauit. [5] Cui enim dixit B
aliquando angelorum, Filius *Pſal.2,7.*
meus es tu, ego hodie genui
te? Et rurſum, Ego ero illi in *2 Reg.7,14.*
patrẽ: & ipſe erit mihi in filiũ?
[6]Et cùm iterũ introducit pri-
mogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes *Pſal.96,8.* *Pſal.103,4.*
Angeli Dei.[7]Et ad Angelos quidem dicit, Qui facit Angelos
ſuos, ſpiritus: & miniſtros ſuos, flammam ignis. [8] Ad Filium C
autem: Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi: virga æquita- *Pſal.44,7.*
tis, virga regni tui.[9]Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem:
propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis prę par-
ticipibus tuis.[10]Et, Tu in principio Domine terram fundaſti: *Pſal.101,26.*
& opera manuum tuarum ſunt cęli.[11]Ipſi peribunt, tu autem
permanebis: & omnes vt veſtimentum veteraſcent. [12]Et ve- D
lut amictum "mutabis' eos, & mutabuntur: tu autem idem [a]inũolues 1 MS.6.S.
ipſe es, & anni tui non deficient. [13]Ad quem autem Angelo-
rum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoaduſque po- *Pſal.109,1.* *1 Cor.15,25*
nam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? [14] Nõne om-
nes, ſunt adminiſtratorij ſpiritus: in miniſterium miſſi pro-
pter eos qui hæreditatem "capient' ſalutis? [a]capiunt Mt. q.R.B.Q.n.

In cap. II.

1 Propterea.] *Totius argumentationis complexionem huius capitis initium continet. eſt autem argumentatio integra hoc pacto: Quæcunque Deus promiſit, ea oportunè præſtat iis, qui promiſſis fidem atque præceptis illius obſequium & ſtudium adhibuerint: promittere autem & præcipere ſolere Deum, in confeſſo omnibus eſt, quicunque ſanctorum ſcriptorum non ſunt inſcij: præſtitiſſe verò & præſtare ſolere, quæ pollicitus eſt Deus, ex eorundem ſcriptorum patet narrationibus, atque ex conſtante apud nos notitia. ita concludimus, & Deum populo ſuo oracula fundere per Prophetas, idq; miniſterio Angelorum, & oracula illa euentu confirmari. atq; hæc prima inſtitutæ diſſertationis pars eſt: (nam bimẽbris eſt hæc à Paulo inſtituta diſputatio.)*

Cap. II.

PRopterea [1] abundantius A
oportet obſeruare nos ea
quæ

Altera

Altera verò pars ex huius inſtituitur ſimilitudine & comparatione: Vt olim Deus Prophetarum officio, Patres allocutus eſt, ita nunc nos ipſos, qui hoc ſeculo agimus, non Prophetarum tantùm ſermone, ſed proprij Filij legatione eſt allocutus. Cuius Filij legatio & promiſſa nobis & præcepta attulit; igitur vt illis per Prophetas factis promiſſis, illiſq; præceptis fidem & obſequium præſtari oportuit ab iis ad quos illi demandabantur; ſic etiam hoc tempore huic nouæ legationi & fidem & obauditionem præbendam eſſe conſequitur. quòd ſi illis magna & plena hæc adhibebantur, his nunc maiora & pleniora poſtulantur, cùm ex legati comparatione, tum etiam ex argumenti in legatione explicati præſtantia: namque olim qui primas in illis mandatis partes apud homines agebat, non erat Deus, hoc eſt, natura diuina ipſa; ſed Angelus quiſpiam à Deo ad Vatem aliquem inſtruendum miſſus, deinde Vates Dei per Angelos mandatum ad homines perferebat. ita longo perſonarum interuallo Dei ad homines, hoc eſt, ad Patres noſtros deducebatur ſermo. Nunc verò non iam Patribus, quibus per Prophetas abundè quod illa poſtulabant tempora conſultum fuit, ſed nos Deus ipſe alloquitur, non virorum Prophetarũ legatione, ſed Filij proprij alloquio & ſermone, non Angelorum miniſterio, ſed ſuo ipſius Dei Spiritu; cuius figura ſubſtantiæ & lucis ſplendor Filius hic eſt. Quòd ſi antiquæ illæ legationes & allocutiones certam & firmam audientium fidem, & diligentem poſtulabant obaudientium operam, omnia hæc huic nouæ Filij Dei legationi excipiendæ pleniore nobis cura ac ſtudio adhiberi oportet, propter ſummam legati authoritatem & legationis præſtãtiam. quippe reſponſa illa omnia antiqua corporalem & externam mortalis huius vitæ ſalutem, libertatem & felicitatem ſpectabãt, reapſeq; obſeruatoribus afferebant: quæ animorum veræ atque vltimæ felicitatis facultatem & vſum non tam præſentem exhiberent, quàm expectandum ſignificarent. Nunc verò poſtrema hac legatione, non de hiſce natura ſua fluxis & caducis corporum atque vitæ huius commodis, ſed de vera animorum felicitate, de cæleſtis regni communicatione, atque de conſequenti has demum carnis reſurrectione æternáque gloria agitur.

quæ audiuimus: ne fortè pereffluamus. 2 Si enim qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit

Ea quæ audiuimus] *à Filio nunc ad nos miſſo, tenere, continere, atque conſeruare.*

Pereffluamus.] *Extra hunc nobis nunc allatæ copioſè ſalutis alueum præterlabentes pereamus*, παραῤῥυῶμεν.

2 Qui per angelos.] *Perſtat in contentione, firmoq; argumentationis huius argumento: Si ſermo per Angelos, minoris dignitatis compotes miniſtros, erga eos quibus eſt denuntiatus, nuſquam non efficax fuit, cùm tamen longiſſimè minoris ponderis atque pretij legationum illarum materia eſſet; conſentaneum eſt, plurimis nominibus efficaciorem fore poſtremam hanc de ſalute publica legationem, tam in iis qui repudiauerint, quàm in iis qui ſuſceperint.* Factus eſt firmus.] *Legationum antiquarum duo ſumma fuêre capita, alterum veritas & conſtantia Dei in promiſſis præſtandis iis qui crederent, & propoſita ſequerentur præcepta; alterum verò animaduerſio, iis qui ſeſe incredulos vel contumaces præberent prædicta. Namque lex & prophetiæ benedictionem & maledictionem proponebant, quæ cùm iis quibus denuntiabantur eueniſſent, effatorum Dei conſtantiam & veritatem exemplis oſtendebant apertiſſimis. ad alteram partem oratio hæc refertur,* Factus eſt firmus.] *Græcum verbum & firmum & manifeſtum ſignificat, firmatus & manifeſtatus eſt ſermo promiſſis præſtandis. Alteram verò partem, animaduerſionis videlicet in incredulos vel contumaces, illa oratio exponit,* Et omnis præuaricatio & inobedientia, *&c.*

cepit iuſtã mercedis retribu-
tionem: 3 quomodo nos effu-
giemus ſi tantam neglexeri-
mus ſalutem: quæ cùm initiũ
accepiſſet enarrari per Domi-
num ab eis qui audierunt, in
nos confirmata eſt, 4 cõteſtãte
Deo ſignis, & portentis, & va-
riis virtutibus, & Spiritus ſan-
cti diſtributionibus ſecũdum
ſuam voluntatem. 5 Nõ enim
angelis ſubiecit Deus orbem -2 MS. e.s.
terræ futurum, de quo loqui-
mur.

3 Quomodo nos.] *Contentionis complexio eſt pluribus exceſſibus cõmunita. Primò, quòd ſalus hæc recens allata animis, illa ſalute Aegyptiaca & aliis eiuſmodi exemplis ad vitæ huius temporale commodum referẽdis, vltra omnem comparationem ſit maior. deinde, quòd maiorem ac digniorẽ miniſtrum & authorẽ agnoſcat: nam idem qui miniſter & legatus fuit, idem author etiam illius eſt.*

Cùm initium accepiſſet.] *Huius lectionis ſeries & ratio ſic habet: Ieſus primùm fuit pœnitentiæ præco, cum expoſitione cauſæ; Quia inſtat tempus, & appropinquauit regnum cælorum, &c. deinde mortuus, ſepultus, & ſuſcitatus, publicæ ſalutis negotium peregit. poſt hæc diſcipulos docuit, oportere ſe ad Patrem redire, ſalutis illius pignora & exempla ipſis communicanda cælitus miſſurum, quæ reuerſus in cælum manifeſtè miſit, illiſq; cõmunicauit, quo-*

4 *rum etiam teſtimonio, vt publicè crederetur, adiuncta eſt diuinorum ſigillorum authoritas, quorum ſumma in vltimo Euangelij ſecundum Marcum capite ſubducta eſt, atque hoc loco ab Apoſtolo in quatuor capita redigitur,* Signis, portentis, *&c. ſed quartum ſingularẽ obſeruationem poſtulat, quod tertij membrum eſt: hoc eſt,* Et Spiritus ſancti diſtributionibus, *de quibus in prima ad Corinthios agebamus. itaque vt illa prius indicata ad veteris Teſtamẽti confirmationem producta fuerant, ita etiam quatuor hæc diuinorum ſigillorũ genera ad noui comprobationem Teſtamenti à Deo Domini Ieſu Chriſti Patre producta ſunt.*

5 Non enim.] *Docet oportuiſſe nouam rationem aliamq; repertam iri, ad veritatẽ Dei præſtandam. Nam cùm ſcriptura ſolui non poſſit, ſed ſuas omnino partes plenè abſolutas poſtulet, ſententiam illam decantatiſſimam, quæ prophetici ſpiritus teſtimonium præfert, reapſe præſtitam decuit. Quid eſt homo, &c. Minuiſti eum, &c. Gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti, &c.* OMNIA *ſubieciſti, &c. Hoc autẽ ad Angelos non pertinere, & ipſa naturæ rerum creationis hiſtoria apertè docet, & Vates nominatim excepit; non enim aiebat, Quid eſt Angelus quòd memor, &c. ſed, Quid eſt homo. deinde, Minuiſti eum paulo minus ab Angelis. Itaque non de Angelis, ſed de homine oraculum illud ac teſtimonium pronuntiatum eſt. Atqui primi ſeculi, hoc eſt, primæ generationis, homini nunquam plenè conuenit, namque hæc omnia in vnum conueniſſe oportet, Minutum eſſe paulo minus ab Angelis, gloria deinde & honore coronatum, ſuper opera manuum Dei conſtitutum, omnia ſub pedibus illius ſubiecta eſſe. Hæc nulli mortalium, qui hactenus fuerunt, ſimul tradita conſpicimus: non enim quiſpiam hactenus ſuper opera manuum Dei conſtitutus fuit; cùm & homines & Angeli opera manuum Dei ſint. item nulli hactenus omnia ſubiecta fuiſſe conſtat; mors enim nec infernus nec ſepulchrum, & quæ ad hæc pertinent, nemini ſubiecta hactenus fuere: & tamen nihil ab hac ſubiectione excipiendum fuit ei de quo hæc decantata fuerant. oportuit igitur nouum aliquem hominem mortalem extare, qui paulo minus ab Angelis minutus primùm, deinde gloria & honore coronaretur, ſiue ambiretur ac circundaretur. aliqua altera generatio, alterum ſeculum erat illud de quo agebatur;*

B mur. 6 Teſtatus eſt autem in
Pſal.8,5. quodã loco quis, dicens, Quid
eſt homo quòd memor es ei[9]:
aut filius hominis quoniã vi-
ſitas eũ? 7 Minuiſti eum pau-
lominus ab Angelis: gloria &
honore coronaſti eum, & con-
ſtituiſti eum ſuper opera ma-
Matt.28.18. 1 Cor.15,26. Epheſ.1,22. nuum tuarũ. 8 Omnia ſubie-
ciſti ſub pedibus eius: In eo
enim quòd omnia ei ſubiecit:
nihil dimiſit non ſubiectũ ei.
Nunc autẽ necdum videmus
Phil.2,8. omnia ſubiecta ei. 9 Eum au-
C tem qui modico quàm Ange-
li, minoratus eſt, videmus Ie-
ſum propter paſſionem mor-
tis, gloria & honore corona-
χάριτι. tum: vt gratia Dei, pro omni-
bus guſtaret mortem. 10 Dece-
bat enim, eum propter quem
omnia, & per quem omnia,
qui multos filios in gloriã ad-
duxerat, authorem ſalutis eo-
paſſiones 6 MS.G.S. cõſummari MS q. rũ, per paſſionẽ cõſummare.
11 Qui

agebatur; alter, inquam, terræ ſiue orbis ab illo prioris generationis longè diuerſus, quem futurum Vates præuiderat. huius ſeculi & orbis Pater IESVS *Chriſtus extitit Dei Filius. hic ſummus differendæ huius rationis cõtextus eſt.*

8 Necdũ videmus omnia ſubiecta ei.] *Priorum ſeculorum, priorisq́ue generationis homini.*

9 Propter paſſionem mortis.] *Nã Ieſus etiam vt homo, non minor Angelis erat dignitate, vtpote Altiſsimi Filius, ac de Spiritu ſancto conceptus: minoratus autem fuit, quòd tantus exiſtens, ad mortem vſque humiliatus fuerit, à qua Angelorum aliena natura eſt: verùm humiliatio hæc, maxima compẽſata eſt gloria, propter ſuperatam ſua morte humani generis mortem, propter partam & communicatam hominibus vitam. itaque breuis illa minoratio amplitudinis maximè gloriam iis peperit, quorum caput eſt is qui prius minoratus, poſtea exaltatus extitit, nomenq́ue reportauit quod eſt ſuper omne nomen.*

Gratia Dei.] *qui ita dilexit mundum, vt Filium ſuum vnigenitum daret redemptionẽ pro omnium debitis: omnes enim æternæ morti obnoxij fuerant, & primi parentis culpa, & priuatis ſui ipſorum criminibus. igitur ille prioris generationis cõmunis parẽs, vti caput, mortẽ à ſe contractam in mẽbra omnia diffudit. atque vt ille ſeſe primùm condere atq́ue in lucem proferre non potuit cùm nondum fuiſſet; ita nec pòſt ab allata ſibi morte eripere atque in vitam reſtituere potuit: quare decuit has partes ab eo ſuſcipi, per quem & propter quem omnia primùm fuerant facta, & ſine quo factum eſt nihil quod factum eſt. Vt non ſolùm eorum quæ fieri poſſunt author eſſet, ſed eorum quæ perirent reſtitutor, vt in quo vita erat, & vita erat lux hominum. Decuit eundem authorem ſalutis atque æternæ vitæ à Deo conſtitui iis, quos non iam veteris Adami, ſed Patris ſui Dei filios efficiens in gloriam adducebat.*

10 Adduxerat.] *Præſentis temporis notationem habet, ἀγαγόντα adducentem.*

Conſummare,] *perfectos facere, extincta ipſorum morte, atque ſua iiſdem communicata vita: itaque oportebat illum hominem eſſe, & caput eorum quos membra ſua facturus ac dicturus erat.*

[11] Qui enim ſanctificat,& qui
ſanctificantur: ex vno omnes.
Propter quam cauſam nõ cõ-
funditur fratres eos vocare,
[12] dicens, Nuntiabo nomen *Pſal. 21, 23.*
tuũ fratribus meis, in medio
Eccleſiæ laudabo te. [13] Et ite-
rum: Ego ero fidens in eum. *Pſal. 17, 3.*
Et iterum: Ecce ego & pueri *Iſaia 8, 18.*
mei: quos dedit mihi Deus.
[14] Quia ergo pueri commu-
nicauerunt carni & ſanguini,
& ipſe ſimiliter participauit
eiſdem: vt per mortẽ deſtrue- *Oſee 13, 14. 1 Cor. 15, 54.*
ret eũ qui habebat mortis im- D
perium, id eſt diabolum: [15] &
liberaret eos qui timore mor-
tis per totam vitam obnoxij
erant ſeruituti. [16] Nuſquam
enim angelos apprehẽdit: ſed
ſemen Abrahæ apprehendit.
[17] Vnde debuit per omnia fra-
tribus ſimilari: vt miſericors
fieret & fidelis pontifex ad
Deum,

11 Qui enim ſanctificat.] *Prudenti inſinuatione ſummam quæſtionem ac præcipuam tractare occipit. Nam quæſtio de Sacerdote ac Sacerdotis miniſterio erat, cuius veram rationẽ Chriſto Ieſu conuenire Apoſtoli ac Paulus maximè prædicabant, idq́ Iudæi grauiſſimè ferebant. eſt autem argumentationis primæ forma hæc in ſummam redacta. Sacerdos à Deo ſanctificatur, vt ſuo miniſterio alios ſanctificet. ille ſanctificat (propriè dicendo) non quoſlibet aut quaſlibet res, ſed homines fratres ſuos ex Iſraëlitarum genere. igitur & qui ſanctificatur à Deo, & quos hic ſanctificatus ſanctificat, ex vno genere ſunt omnes, vt in ſanctificationũ ac benedictionum legibus obſeruare eſt. atqui Ieſus conſtitutus eſt à Deo ſanctiſſimus, vt alios ſanctificaret. quos nam? nempe ex ſuo genere homines, quãobrem & ipſi à Prophetis inductus, homines fratres ſuos appellat. Hæc prima argumentationis pars argumentiſ ex ſacro eloquio petitis corroboratur: quæ & ſua ſpõtè efficaciſſima ſunt, & apud Iſraëlitas primas tenent. primùm ipſum ſanctificatũ eſſe à Deo illa authoritate firmatur,* Ego ero fidẽs in eũ. *deinde fratres, hoc eſt, homines ipſi ſanctificandos cõmiſſos, illo alio loco,* Ecce ego & pueri mei. *Atque hoc loco oportunè ſubindicat admirabile illud arcanũ humanæ ſanctificationis ab Eſaia prædictum, & à Chriſto in ſanctiſſima illa legali pariter & communi cæna in Sacramento atque in ſpiritu & vita effectũ: de quo nos quædam in Euangeliorum Elucidationibus obſeruanda ſcribebamus, atque illinc petenda monemus, donec Deus plura de his annuat.*

14 Communicauerunt carni & ſanguini] *ipſius à quo ſanctificandi erant, & ipſe ſanctificator* ſimiliter participauit eiſdem, *carni videlicet & ſanguini ipſorum, vt qui ſanctificat & qui ſanctificantur, ex vno ſint omnes.* Per mortem] *ſuam, quam pro omnibus guſtauit, ipſorum mortem ſuſcipiens quibus vitam communicauerat ſuam.* Diabolum,] *qui per peccatum regnabat in mundo.* 15 Timore mortis] *Æternæ.*

16 Semen Abrahæ.] *Homines qui inſtar Iſaac promiſſi atque filij fidei erant.*

17 Per omnia.] *Vt mortalem ſe ſiſteret, & vt illis ſuam vitam communicaret, illorum in ſe ſuſciperet mortis debitum & ſeruitutem extra peccatum proprium, illis ſuam libertatẽ impertiretur.* Miſericors fieret.] *Ex ſenſu miſeriæ illorum à ſe vltro ſuſceptæ, à qua tamen ipſe ſua natura alienus erat: atque ita fidelis Pontifex ad Deum factus eſt, vt qui Deo eſſet chariſſimus*

Deum, vt repropitiaret deli-
cta populi. [18]in eo enim in
quo paſſus eſt ipſe & tentatus:
potens eſt & eis qui tentan-
tur auxiliari.

CAP. III.

A VNde [1] fratres ſancti, vo-
cationis cæleſtis partici-
pes, cōſiderate Apoſtolum &
pontificē confeſſionis noſtræ
Chriſtum 6 MS.G.S. Ieſum: [2]qui fidelis eſt ei qui
Num. 12,7. fecit illum, ſicut & Moyſes in
omni domo eius. [3]Amplioris
enim gloriæ iſte præ Moyſe
dignus eſt habitus, quātò am-
pliorē honorē habet domus,
qui fabricauit illam. [4]Omnis
namque domus fabricatur ab
aliquo. qui autem omnia crea-
uit,

riſsimus Filius, & cui homines eſſent chariſsimi fratres, atque ita & miſericordia ad procurationem, & virtute ad reconciliationem & ſanctificationem instructus fuit.

IN CAP. III.

1 Fratres ſancti] *Quamquam tota Epiſtola ad totam Hebræorum rēpublicam deſtinata ſit, eius tamen argumentorum pars quædam eos ſpectat, qui ex illa gente iam Chriſtum acceperant, & donati fuerant poteſtate filios Dei fieri; eos, inquam, qui crediderant in nomine eius, atque ex Deo nati erant. hos itaque, vt ſuæ ſortis compotes ac participes, gratulabūdus interdum alloquitur Paulus, & communis commonet ſortis, conteſteſq́; aduocat veritatis atque virtutis Ieſu Chriſti, vt hoc loco: interdum verò ſermo ad imperfectos & ad eos qui nondum receperant Euangelium, in eoq́; hærebant: nonnunquam ad vtroſque pertinet.*

Apoſtolum.] *Moſes quondam binas partes à Deo acceperat apud populum agendas; alteras legati ad denuntiandam libertatē; alteras Pontificis ad deducendos ex captiuitate Iſraëlitas, in libertatē aſſerendos, legibus inſtruendos, moribus inſtituendos, ſacris initiandos, atque adeò Sacerdotes ipſos conſecrandos: Primus enim ille harum actionum Sacerdos fuit. S.S.E. Moyſes in Sacerdotibus eius. ipſe autem dixerat Prophetam à Deo ſuſcitatum iri, ſimilem ſibi Prophetam, id eſt, qui & bonum ſalutis afferret nuntium, & ſalutē ipſam efficeret, & leges daret, & ſacrificium faceret, & Sacerdotes conſtitueret. binas has partes, quas Moſes in vmbra, hoc eſt, in externa illa ſalute ac libertate fideliter expleuerat, à Chriſto fideliſsimè præſtitas in ſalutem internam vitamq́; æternam docere volens Paulus, ſanctos qui apud Hebræos erant, ad commune teſtimonium apud cæteros reddendum citat, declarans maiore gloria dignum eſſe Chriſtum Ieſum quàm Moſen, propter naturæ atque conditionis dignitatem, & propter ſalutis huius nouæ ab eodem annūtiatæ primùm, deinde præſtitæ excellentiam. Vocat autem Ieſum Apoſtolum, ex prioris muneris ratione, quem alio loco circunciſionis miniſtrum fuiſſe dicit, hoc eſt, legatum à Deo ad ſalutem denuntiandam, ſicut promiſſum fuerat: Et Ieruſalem Euangeliſtam dabo. Eundem etiam Pontificem ſalutis prædicat, atque vtriuſq; rei confeſsionem ipſis communem confirmationis cauſa commemorans, laudat; cuius confeſsionis illa ſumma eſt, Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.*

2 In omni domo.] *In Eccleſia quōdā antiqua fidelis fuit Moſes, cuius Eccleſiæ Moſes nō author ſed miniſter fuit. nouæ autē Eccleſiæ Chriſtus fuit & miniſter & author, qui etiā & illius antiquæ Gētis Eccleſiæq́; author fuit, per quē & in quo & propter quem omnia facta ſunt.*

4 Qui autē omnia creauit, Deus eſt,] *& Chriſtus eſt Deus, ergo ipſe eſt creator vt Deus.*

uit, Deus eſt. 5 Et Moyſes qui-
dem fidelis erat in tota domo
eius tãquam famulus in teſti-
monium eorum quæ dicenda
erant: 6 Chriſtus verò tãquam B
filius in domo ſua: quę domus
ſumus nos, ſi fiduciam & glo-
riam ſpei vſque ad finem, fir-
mam retineamus. 7 Quapro-
pter ſicut dicit Spiritus ſan-
ctus, Hodie ſi vocem eius au- *Pſal. 94, 8.*
dieritis, 8 nolite obdurare cor-
da veſtra ſicut in exacerbatio-
ne ſecũdum diem tentationis
in deſerto, 9 vbi tentauerũt me
Patres veſtri: probauerunt &
viderũt opera mea 10 quadra-
ginta annis. Propter quod in-
fenſus fui generationi huic, &
dixi, Semper errant corde. Ipſi
autem non cognouerunt vias
meas, 11 quibus iuraui in ira
mea, Si introibunt in requiem
meam. 12 Videte fratres, ne for- C
tè ſit in aliquo veſtrũ cor ma-
lum, incredulitatis, diſcedendi
à Deo viuo. 13 ſed adhortami-
ni voſmetipſos per ſingulos
dies, donec Hodie cognomi-
natur,

5 In teſtimonium eorum.] *Moſi à Deo arrogata fuit fides, vt ab his adhiberetur, quorum miniſter erat conſtitutus. verùm non illa fides & authoritas fuit, quæ filio adſcribi debet, ſed ſumma fides quam bono atq; fideli famulo tribui decet. ita vt quidquid ab illo diceretur, tanquam à fideli famulo, qui cum domino os ad os loquebatur, excipiendum eſſet, cui qui non crediderunt, ſuo tamen malo & exitio fidem firmauerunt, pœnis videlicet præuaricationis & inobedientiæ datis. cuius rei exemplum ad nos vſque pertinet maiori etiam ſtudio obſeruandum, quod in noſtrã ſalutem cedet, ſi rectè imitemur: ſin ſecus, in pernitiem; ideoq; illius exempli commemoratione multis pòſt ſeculis à Spiritu ſancto admoniti ſumus poſteri omnes.*

6 Si fiduciam.] *Ad omnes pertinet oratio hæc. Vt legatio & ſalus illa terrena per Moſen allata, omnibus primùm accepta fuit, qui fiducia & ſpe concepta nullo dempto & ex Ægypto educti, & per mare traducti in deſertũ deducti ſunt, liberationem cantantes & celebrantes; verùm multi ex illis poſtea ob incredulitatem mutatamq; fidem, atque offenſionem factã Deo & Moſi Dei miniſtro ab obtinendæ ac potiundæ in patria quietis promiſſo deciderunt: ita & nos nunc, quãquam Chriſti legationem audierimus, quãquam illius virtutem & efficientiam tantis conteſtatam ſignis cognouerimus, niſi tamen firma fide & conſtante ſpe retineamus, adipiſci quam cupimus veram ſalutem non poſſumus, quam ille ſolus effectam præſtat credentibus & obtemperantibus. atq; adeò vt permulti ex illis propter ſuam incredulitatẽ & inobedientiam in ſolitudine vel interfecti vel quadraginta annorũ ſpatio extincti ceciderunt, nec promiſſam obtinuerunt terrenam illam requiem: ita quicunque ſuo peccato ſibi malũ molitus fuerit, à cæleſtis ac verè diuinæ (quã Deus ſuam vocat) quietis ingreſſu arcebitur.*

13 Donec hodie.] *Quamdiu hoc vobis ad fidem Euangelio habendam, & pœnitentiam rectè inſtituendam conceditur, ac ex diuina benignitate prorogatur tempus: nam certum exſpectationis huiuſmodi tempus vobis conſtituendum eſſe diuina reſponſa declarauerant: Date Deo noſtro gloriam, anteaquam cõtenebreſcere faciat, & offen-*

natur, vt non obduretur quis
ex vobis fallacia peccati. 14 Par-
ticipes enim Chriſti effecti ſu-
mus: ſi tamẽ initium ſubſtan-
tiæ eius vſque ad finẽ firmum
retineamus. 15 Dum dicitur,
D Hodie ſi vocẽ eius audieritis,
nolite obdurare corda veſtra
quemadmodũ in illa exacer-
batione. 16 Quidam enim au-
dientes exacerbauerunt: ſed
non vniuerſi qui profecti ſunt
ex Ægypto per Moyſen.
17 Quibus autem infenſus eſt
quadraginta annis? Nõne illis
Num. 14, 37. qui peccauerunt, quorum ca-
dauera proſtrata ſunt in deſer-
Num. 14, 21. 23. to? 18 Quibus autem iurauit
nõ introire in requiem ipſius:
niſi illis qui increduli fuerũt?
19 Et videmus quia non potue-
runt introire* propter incre-
dulitatem.

*in requiem ipſius MS q.

Cap. IIII.

A Timeamus 1 ergo ne fortè
relicta pollicitatione in-
troeundi in requiem eius, exi-
ſtimetur aliquis ex vobis de-
eſſe. 2 Etenim & nobis nuntia-
tum eſt, quemadmodũ & illis.
ſed nõ profuit illis ſermo au-
ditus, nõ admiſtus fidei ex iis
quæ

& offendatis ad montes caliginoſos: expectabitis lucem, & ponet eam in tenebras & in vmbram mortis. Vt non obduretur.] *Subindicat prædictam à Prophetis indurationem Iudæorũ ex iuſto Dei iudicio ob cõtumaciæ culpã.*

14 Participes.] *vocatione ab ipſo fideliſſimè facta, & promiſſo Patris denuntiato, cuius cõpotes erimus.* Subſtantiæ,] ὑποστάσεως, *ſubſiſtentiæ fidei & obeditionis, quæ illi debetur ad finem vſque temporis, quo ille ſuum nobis ſpiritum communicaturus eſt; non enim qui inceperit, ſed qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. omnia hæc ad præteritorum temporum referuntur exemplum.*

19 Et videmus.] *Quamquam enim initio vocati prodierunt, & promiſſi diuini communicatione gaudere cœperunt, tamẽ propter incredulitatem ab obtinenda requie repulſi fuere.*

In cap. IIII.

1 Timeamus.] *Collatio vmbræ antiquæ cum præſenti veritatis corpore, adiuncta ſuaſoria monitione. Nam vt illi qui promiſſum acceperant deductionis, in paratas ſibi à Deo ſedes, & cum Moſe ad Sinam vſque montem deuenerant, tamen propter metum ab exploratoribus incuſſum turbati, à fide defecerunt, atque ideò ipſorum culpa quietem illam non adierunt, quã Deus non niſi credentibus & obtemperantibus ſibi dono dare decreuerat: ita quiſquis inter nos à fide tum promiſſi diuini, tum eius per quem promiſſum nobis dandum & nuntiatum fuit & comparatum deſciuerit, profectò non ingredietur in requiem illam veram.*

2 Non admiſtus fidei.] *Elegantiſſima atq; aliàs à Spiritu ſancto vſurpata metaphora docet Paulus rationem quemadmodum diuina promiſſa ſuum finẽ aſſequi & præſtare ſoleant. Vt fructus in agro naſcatur, atque ad maturitatem vſque perueniat, non ſatis eſt terram eſſe; illa enim ſine cæleſti oportunoq; influxu nihil producere, nedum perficere poteſt. rurſus imber influxusq; æthereus quamquam deſcendat, niſi terra excipiatur, cum illaq; miſceatur percommodè, nullũ fructum affert, cùm tamen*

ſua

ſua natura ad proferendum efficax ſit, & maſculam vim efficientiamq́ue habeat, id quod Poëtæ proprio ipſis philoſophandi genere breuiter apteq́ue docent:

> Tum Pater omnipotens fœcundis imbribus æther
> Coniugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
> Magnus alit magnos commixtus corpore fœtus.

Ad hunc itaque modum diuinorum promiſſorum maxima & efficaciſſima virtus eorum quibus illa denuntiata fuerint, fidem poſtulat, per quam excepta, fructum illum producit, alit, maturat & perficit, quem promiſſi vis, tanquam ſemen in ſe continet, ſiue libertatem, ſiue ſterilitatis curationem, ſiue bellorum victoriam, ſiue aliud quippiam, quodcunque in verbo Dei indicetur, quamquam difficillimum, quamquã naturæ legibus exemplisq́ue negatũ, tamen vbi ſemel à Deo pronuntiatum à fide tenaciter ac firmiter conceptum fuerit, eueniet demum oportuniſſimè. S. S. E. Et quomodo deſcendit imber & nix de cælo, & illuc vltrà non reuertitur, ſed inebriat terram & germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti, & panem comedenti; ſic erit Verbum meum: non reuertetur ad me vacuum, ſed in omnibus ad quæ miſi illud, proſperabitur: in credentibus videlicet atque obtemperantibus Verbo ipſi: nam aliàs ſi non commiſceatur fidei eorum qui audierint, inefficax erga eoſdem exiſtit quorum cauſa miſſum fuerat; nõ quod ipſum Verbum Dei ſua virtute exciderit, vt alio loco Paulus ait, ſed quod ipſi ſibiipſis defuerint. Si illi turbati exploratorum ſermone, fidẽ promiſſo diuino detraxerũt, id quod nõ credidere, accepere minimè; rurſus verò qui credidere, accepere certiſſimè & cumulatiſſimè, vt Ioſue & Caleb, &c.

quæ audierunt. 3 Ingrediemur
enim in requiem qui credidi-
mus: quemadmodum dixit,
Sicut iuraui in ira mea, ſi in- *Pſal. 94, 11.*
troibunt in requiem meam: &
quidem operibus ab inſtitu-
tione mundi [a]perfectis. 4 Dixit [a]*factis 4 MS. G. S.*
enim quodam loco de die ſe-
ptima ſic: Et requieuit Deus *Geneſ. 2, 2.*
die ſeptima ab omnibus ope- B
ribus

3 Ingrediemur in requiem.] *Apud exercitatiſſimos in ſacra lectione viros cùm ageret per hanc Epiſtolam Paulus, multa per ſignificationem magis illius linguæ, & Gentis diſputãdo rationem ſecutus, quàm per expoſitionem & connexionem enuntiat; quorum deductio illis familiaris erat, qui magis breuitati & ſententiæ quàm orationis, amplitudini ſtudebant.*

Et quidem.] *Huius breuitatis compendio duplicem in ſacris libris quietis rationem obſeruandam docet. Alteram illam priorem humanam, qua Iſraëlitæ Ægyptiaca ſeruitute liberati, in qua nimio plus laborauerant, ac deinde longa illa per ſolitudinem quadraginta annorũ vagatione finita, in Cananæorum regionem inducti ſedes ſortiti ſunt illis à Deo promiſſas. quæ quãquam Dei, vt authoris, quies dicatur, non propriè dicitur Dei quies qua Deus quieuerit. Alteram autem Dei quietem indicatam in ſacris & celebratam eſſe, qua videlicet Deus ſeptimo ab incepti mundi die, poſtridieq́ue abſolutionis totius orbis quieuiſſe dicitur, & illius quietis diei perpetuò ſibi futuro benedixiſſe, facto iam fine creationis rerum omnium quibus mundus conſtiturus erat. Huius autem ſuæ appellatæ quietis communicationem credentibus atque obtemperantibus Verbo ſuo promiſſam præſtitum iri per Prophetas decantatum eſſe, ab eaq́ue rurſus excluſum iri omnes qui credere & obedire noluerint. Docet verò clarè, ex re ipſa atque externorum adnotatione intelligi poſſe, eam de qua Vates tanto poſtea temporis interuallo agebant quietem, non eſſe illam terrenam, ſed cæleſtem hanc & planè diuinam, ad quam homines per Filium Dei hoc aureo ſeculo ſunt vocati.*

8 Nam

ribus ſuis. [5] Et in iſto rurſum,
Si introibunt in requiem meã.
[6] Quoniam ergo ſupereſt in-
troire quoſdam in illam,& ij
quibus prioribus annũtiatum
eſt,nõ introierunt propter in-
credulitatem: [7] iterũ terminat
Sup. 3,7. diem quendam:Hodie,in Da-
uid dicendo, poſt tãtum tem-
poris, ſicut ſuprà dictum eſt,
Hodie ſi vocem eius audieri-
C tis:nolite obdurare corda ve-
ſtra. [8] Nam ſi eis Ieſus requiem
præſtitiſſet: nunquam de alia
loqueretur poſthac die. [9] Itaq.
relinquitur ſabbathiſmus po-
pulo Dei. [10] Qui enim ingreſ-
ſus eſt in requiem eius: etiam
ipſe requieuit ab operibꝰ ſuis,
ſicut

8 Nam ſi eis Ieſus.] *Locus hic etiam magno compendio verborum magnam diſtinctionẽ & doctrinæ obſeruationem cõplectitur. Duos docet Paulus viros à Deo conſtitutos nominibus ſibi affinibus appellandos; quorum quidem nomina, quamquam ex eodem verbo deducta ſint, tamẽ vario literarum numero atque diuerſo pronuntiationis (vt Hebræi loquuntur) pronuntiata pondere, variam etiam ſignificationem habent, & diuerſam vtrique viro agendi rationem adiudicant. eſt autem verbũ in ſacra lingua* IASAGH, *quod ſeruare ſiue ſalutem afferre, ſiue ſaluum conſtituere; ſiue iam recepto in religionem vocabulo,* Saluare, *Latinè verti ſolet. ex hoc verbo duo duobus viris facta ſunt nomina. Alterum Moſis miniſtro atq; comiti fidiſſimo, inq; miniſterio ſucceſſori, qui integro vocabulo appellatus fuit* IEHOSVAGH. *Alterum verò ei viro, quem omni præcedenti diſſertatione Paulus Dei Filium eſſe aſſeuerauit, cuius nomẽ fuit* IESVAGH. *vtrumque Græcus ſermo* ΙΗΣΟΥΝ *pronuntiare ſolet. verùm vt non eadem primæui ac proprij vtriuſque nominis literatura nec prolatio eſt, ita varia etiam ſignificandi ratio ſubeſt: quippe* IEHOSVAGH *vel Dei ſalutem, vel ſalutem futuram interpretatur qui linguam callet, idemq́; ſignificat quod in Pſalmi fine Dauid pronuntiauit, Domini eſt ſalus, vel, Salus erit à Domino. ita vt nomen ipſum Ioſue illum antiquum, qui homo tantũ erat, neque ſalutem neque ſeruatorem vel ſalutis authorem declaret, ſed eum qui vel nomine ſuo profiteatur ſalutem ipſam Dei eſſe, à Deoq́; futuram. Alterum verò nomen* IESVAGH *ipſam certam ſalutem, atque adeò Deum ſalutis authorem præſentem ſignificat. Prior ergo ille Ieſus, cùm nec ſalus, nec ſalutis eſſet author, requiem illam diuinam non præſtitit: nam ſi præſtitiſſet ille, non loqueretur Deus de alia poſthac die; die, inquam, quiètis ſaturitatiſq́; perpetuæ, quam Septimi diei Hebraicum nomen* SIBGHI *indicat. itaque quamquam populus antehac diem illum Sabbathi colendo identidem repetierit, atque à ſeruilibus iſtis corporeis operibus quieuerit, tamen à ſpirituali ſeruitute nunquam hactenus quieuit, quiete illa admiranda, exoptanda, & verè quies dicenda, quam Deus ſuam vocat, & pollicetur ſe daturum iis qui ſibi credentes dictoq́; obedientes fuerint. itaque relinquitur ſabbathiſmus populi Dei.*

10 Qui enim ingreſſus.] *Deſcriptio eſt diuini Sabbathi ex euentu petita, quam qui hic legens non intellexerit, feſtinet, vt Paulus monet, ingredi: nam nec per Deum quietis authorem, nec per Filium Dei Ieſum ducem retardabitur quominus ingrediatur, tunc verò vſu ipſo, longè melius quàm lectione vlla quid nam ſit illa requies cognoſcet, cùm ipſe ſe ab operibus ſuis quieſcere videat, ſicut & à ſuis Deus.*

11 Incredulitatis exemplum.] *Vt multi quondam in illam terrenam quietem propter incredulitatem ingreſſi non ſunt: ſic hanc cæleſtem, quicunque non crediderint, nec vt par eſt, feſtinauerint, non ingredientur.*

12 Viuus.] *Duplex diuini verbi efficiẽtia eſt, altera conſtantia & veritas promiſſorum quæ credentibus & obedientibus præſtantur; altera examinatio & cognitio eorum qui vel credunt, vel non credunt vt credere oportet, vel omnino infideles ſunt, vel peruicaces, quanquam aliam perſonam exterius agant, aliam interius continent rem. Sermo itaque ipſe Dei & examinabit corda ſingulorum, & efficiet pro cuiuſque partibus ea quæ vel pollicitus vel minatus eſt.*

14 Habentes ergo.] *Concluſio eſt præſentis diſputationis de diuina requie, & peroratio atq; ſuaſio ad illam capeſſendam quietem. eſt etiam paraſceue ad alterum argumentum de ſacerdotio Christi, deq; ſacrificiis tam veteris quàm noui teſtamenti.*

15 Pro ſimilitudine.] *Nihil enim humani laboris eſt, quod non ſit ab illo ſuſceptum & perlatum, præter peccatum proprium, à quo alieniſſimus fuit. verùm cùm noſtrorum in ſe peccatorum debitum ſuſcepit, infirmitatis natiuæ noſtræ conſcius, miſertus eſt valde vicem hominum, qui tanta imbecillitate tantum onus ſubierint.*

IN CAP. V.

1 Omnis namque Pontifex.] *Superioribus diſputationibus oſtenderat Ieſum ſalutis Apoſtolum, atque libertatis principem ducemq; eſſe, longè maiore quàm Moſes fuerit dignitate authoritateq; præditum, & efficacitate valentem, eundemq; ad veræ, æternæ, atque diuinæ quietis non indicandæ tantùm, ſed certo vſu tradendæ, miniſtrum, Iehoſua illo antiquo, vt corpus vmbræ anteponẽdum. Nũc verò ipſummet verum & vnicum efficaciſſimæ & æternæ expiationis Pontificem eſſe commonſtrare ſtudet, vt hoc pacto vnicum hunc Dei Filium omnium antiquorum miniſtrorum varia munera ex Dei voluntate & conſilio plenè ſuſcepiſſe, perfecteq;*

ſicut* à ſuis Deus. 11 Feſtine- *& MS q.
mus ergo ingredi in illam re-
quiem: vt ne in idipſum quis
incidat incredulitatis exẽplũ.
12 Viuus eſt enim ſermo Dei &
efficax, & penetrabilior omni
gladio ancipiti: & pertingens
vſq. ad diuiſionem animæ ac
ſpiritus, compagum quoq. ac
medullarum, & diſcretor co-
gitationum & intentionum
cordis. 13 Et non eſt vlla crea- *Pſal. 33, 16. Eccleſ. 15, 20.*
tura inuiſibilis in conſpectu D
eius. omnia autẽ nuda & aper-
ta ſunt oculis eius, ad quẽ no-
bis ſermo. 14 Habentes ergo
pontificem magnum qui pe-
netrauit cęlos Ieſum Filiũ Dei:
teneamus* cõfeſſionem. 15 Nõ *ſpei noſtræ O.
enim habemus põtificem, qui
non poſſit compati infirmita-
tibus noſtris: tentatum autem
per omnia pro ſimilitudine
abſque peccato. 16 Adeamus
ergo cum fiducia ad thronum
gratiæ*: vt miſericordiam cõ- *eius MS. B S.
ſequamur, & gratiam inuenia-
mus in auxilio oportuno.

CAP. V.

OMnis1 namque Põtifex A
ex hominibus aſſum-
ptus, pro hominibus cõſtitui-
tur

perfecteq́ abſoluiſſe conſtet. vt Moſes, inquit, vt Ioſue, ad ſuum vterque munus delectus, homines fuerunt, Deiq́ erga homines miniſtri conſtituti: ſic etiam Sacerdotes antiqui, quibus ſacrorum authoritas, atque homines Deo recõciliandi procuratio demandata fuit, homines ipſi quoque fuerunt, qui ex propriæ infirmitatis conſcientia intelligerent, cæteros homines diuina benignitate, miſericordia ac venia indigere; vtpote qui & ſeipſos peccatores agnoſcentes, deprecatione atque ſacrificio primùm expiare Deoq́ conciliare ſatagebant. Atqui hanc & pro ſe & pro aliis faciendi authoritatem nec ipſi natura obtinuerant, nec proprio ſtudio aut ambitu vſurpare poterant; nam quicunque hoc tentauerant, ſeueriſſimo exemplo puniti repulſiq́ fuerunt, vt Dathan & Abiran, ſed illa authoritas, quæ Dei propria eſt, ei concedi arrogariq́ ſolet, quẽcunque Deus vocatum huic præfecerit muneri, cuius rei exemplum in Aarone olim manifeſtũ conſtituit.

tur in iis quæ ſunt ad Deũ: vt
offerat dona & ſacrificia pro
peccatis. [2] qui condolere poſſit
iis qui ignorant & errãt: quo-
niam & ipſe circũdatus eſt in-
firmitate: [3] & propterea debet,
quemadmodum pro populo,
ita etiam pro ſemetipſo offer-
2 Par.26,18 re pro peccatis. [4] Nec quiſquã
B ſumit ſibi honorẽ; ſed qui vo-
catur à Deo, tanquam Aaron.
[5] Sic & Chriſtus non ſemetip-
ſum clarificauit vt põtifex fie-
ret: ſed qui locutus eſt ad eum,
Pſal.2,7. Filius meus es tu: ego hodie
genui te. [6] Quemadmodum &
Pſal.105,4. in alio loco dicit: Tu es ſacer-
dos in æternum, ſecũdum or-
C dinem Melchiſedec. [7] Qui in
diebus carnis ſuæ, preces ſup-
plicationesq́. ad eũ qui poſſit
illum ſaluũ facere à morte cũ
clamore valido & lachrymis
*& 10 MS. 6.8. offerens, *exauditus eſt pro ſua
reuerentia.

5 Sic & Chriſtus.] *Vmbræ ſignificationem ad lucis & corporis veritatem refert hoc loco, altera ſimilitudinis parte iam pro conceſſis prætermiſſa, quæ Ieſum hominẽ eſſe doceat (quippe quem hominẽ fuiſſe nemo inficias eat) alteram ex ſacrorum oraculorum teſtimoniis adſtruit, illum videlicet à Deo vocatum, appellatũ, laudatumq́ Sacerdotem ab ipſo Patre Deo, non autem ſua vel ambitione vel arrogantia inductum, vtpote quem nemo de ſe quicquam prædicantem audierit, quod nõ fuerit antea à Deo manifeſtè declaratum. S. S. E. Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt; eſt Pater meus cæleſtis qui me clarificat.*

7 Qui in diebus carnis ſuæ.] *In diebus quibus ſecundum carnem infirmabatur pro iis quos expiandos ſuſceperat, non ſemel, ſed ſæpius ſeſe ſuosq́ Patri commẽdauit, vt cùm diceret: Pater, clarifica me claritate quam habui, &c. &, Pater ſancte, ſerua illos quos dediſti mihi. &, Nõ pro eis tantùm rogo, ſed pro iis qui per hos credituri ſunt in me. & iterum: Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte; ſed nõ ſicut ego volo, ſed ſicut tu vis. & cùm dixit, Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum.*

Pro ſua reuerentia.] ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, *cùm iure ſuo ſibi vẽdicare poſſet, tamẽ propter eam, qua præditus erat, modeſtiam & obedientiam, precibus maluit impetrare. vel, exauditus eſt propter eam, qua dignus fuit, acceptionem, vel propter ſuam modeſtiam & obedientiam. Quondam Aaron & Sacerdotes illi pij pro ſe atq́ pro populo preces fundentes exaudiebantur, ſecundum illius temporis rationem, quam-*

quam ipſi non ſolùm carne, ſed etiam animo eſſent infirmi: hic verò carne tantùm infirmus pro ſimilitudine abſque peccato, ſpiritu autem atque animo conſtantiſſimus, peccati expers, ſanctiſſimus & integerrimus, denique Dei Filius exauditus eſt à Patre identidem declarãte: nam publicè delapſa vox dixit huic; Clarificaui, & iterum clarificabo. & aliàs in precum ſupplicationumq́; agone conſtituto apparuit Angelus Dei, confortans eum.

reuerentia. 8 & quidem cũ eſ-
ſet Filius*, didicit ex iis quæ
paſſus eſt, obedientiam: 9 & cō-
ſummatus, factus eſt omni-
bus obtemperantibus ſibi,
cauſa ſalutis æternæ, 10 appel-
latus à Deo pontifex ſecundũ
ordinem Melchi-ſedec. 11 De
quo nobis grandis ſermo &
"interpretabilis ad dicendum:
quoniam imbecilles facti eſtis
ad audiendum. 12 Etenim cùm
debereti magiſtri eſſe propter
tempus: rurſum indigetis vt
vos doceamini quæ ſint ele-
menta exordij ſermonũ Dei:
& facti eſtis quibus lacte opus
ſit, non ſolido cibo. 13 Omnis
enim qui lactis eſt particeps,
expers eſt ſermonis iuſtitiæ:
paruulus enim eſt. 14 Perfecto-
rum autem eſt ſolidus cibus:
eorum

*Dei MS 4.

"ininterpretabilis 10 MS. R. G S. Q. 11.

D

8 Et quidem cùm eſſet Filius.] *Quamquam & Filius Dei Patri æqualis eſſet, vtq́; homo etiam Altiſſimi Filius ab Angelis agnitus & vocatus; tamen obedientiam non ſolùm exercuit in cæteris quæ à Patre miſſus & iuſſus fecit, ſed in perferendis in hominum genere laboribus & ignominiis vſque ad crucis mortem; ita hac etiam parte obediens & conſummatæ obediẽtiæ nomine etiam Patri gratiſſimus, factus eſt omnibus, &c. retulit præclarum nomen æterni Sacerdotis, non iam ritu Aaronis, cuius ſacrificia nihil ad perfectum adduxerunt, ſed ſecundum ordinem & inſtitutionem antiqui illius Melchiſedechi, quem Altiſſimi Dei Sacerdotem ſacra appellat historia. locus hic ad illũ referendus eſt eiuſdem Pauli: Qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt, &c.*

11 Interpretabilis.] *Qui dicendi difficilem hoc tempore interpretationem habet, exceditq́; omnem humanorum verborum vim ac ſignificationem, iis verò qui horum myſteriorum virtutem ſpiritu agnouerint, verborum & orationis quamlibet abundans copia, tenuis ieiunaq́; videtur.*

Cùm deberetis.] *Miror (inquit Paulus) vos nunc non veſtræ pœnitere ruditatis; qui cùm ante hac in ſcripturarum ſtudio, atque in figurarum frequentatione verſati fueritis, non tantum eruditionis acceperitis, vt venientem illarum ſcripturarum & figurarum lucem optaretis, optantes ex Dei dono obtineretis, obtentam verò gratularemini vobis, & aliis prædicaretis quærendamq́; commendaretis: namque in huius maximi doni vſu maximè ſapientiæ ratio conſtat.*

12 Elementa.] *vt nunc opus ſit ſententiis & reſponſis ex ſacra lectione petitis, & figurarum imaginibus indicandis vos erudire tanquam pueros elementarios. Nam hæc omnia ad illã Spiritus virtutem relata, lactis magis quàm ſolidi cibi rationem ſortiuntur.*

13 Expers,] *inexpertus, experientia carens; ideò ad iudicandum non idoneus eſt.*

14 Perfectorum.] *Qui non in vetuſtate literæ, ſed in nouitate ſpiritus verſantur: hi enim & vetera ſciunt & noua, atque hæc ab illis dignoſcere poſſunt, vt Scribæ docti in regno cælorum.*

Ad

eorum qui pro conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.

Ad diſcretionem] *boni ac mali cibi. alludit ad illud, Butyrum & mel comedet, vt ſciat reprobare malum, & eligere bonum. Hinc fit vt qui huius ſermonis iuſtitiæ rationem nõ tenẽt, omni doctrinæ vento circumferantur, alij verò vetus vinum nouo anteponant: quamobrem Ieſus Chriſtus diſcipulos ſuos ad hũc iuſtitiæ ſermonem, quatenus capere illi poterant, docendo inſtruebat: quoad Spiritu ſancto omnem veritatem demum edoctos reddidit.*

CAP. VI.

A QVapropter [1] intermittẽtes inchoationis Chriſti ſermonem, ad perfectionẽ feramur, non rurſum iaciẽtes fundamentum pœnitentię ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, [2] baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. [3] Et hoc faciemus, ſi quidẽ permiſerit Deus. [4] Impoſſibile enim eſt eos qui ſemel ſunt illuminati,

Matt. 12, 45. Inf. 10, 26. 2 Pet. 2, 20.

IN CAP. VI.

1 Intermittentes.] *Dimittentes principia illa pietatis, quibus veteres imbuebantur & exercebantur, interim dum perfectio per Deum ſuo tempore afferretur. Iam nunc hanc nobis allatam curemus, agamus, accipere ſtudeamus ea ratione qua accipiẽdam Deus docet, de qua ratione inferius aget Paulus. Atque hunc ſermonem quamquam ad omnes Iſraëlitas pertinentem, tamen ſingulari notatione ad eos qui maiora & præſtantiora de Euangelica doctrina ſentiebant, nec procul à regno Dei aberant: hos enim præcipuè ad ſuam ſalutem & ad aliorum exemplũ de Euangelij veritate ac virtute agere vult, & hanc doctrinam illi antiquæ præponere, vt rudimentis primis ipſa perfectæ ſcientiæ præfertur ſumma.* Fundamentum pœnitentiæ.] *Totius antiquæ doctrinæ, quæ rudimenta veræ pietatis fuit, ſummam partitionem ſex articulis complectitur Paulus. Primus tractatus eſt de Pœnitentia ab operibus mortuis. Secundus De fide in Deum, qui ordine tractationis primus eſt. Sed à Paulo non docente, ſed referente, numerus magis vſurpatur, quàm ſeries obſeruatur: quamquam & hoc apud illum ratione non careat: verùm diſputare nunc nobis non vacat. Tertius eſt de lotionibus & purificationibus, qui multa complectitur capita. Quartus, de ſacrorum ritu, quem vno nomine* ZZEMICHAH *id eſt, impoſitionis manuum comprehendit. Quintus, de Reſurrectione mortuorum ſecundum carnem. Sextus, de Iudicio æterno ſiue ſeculi. De his omnibus, nobis, Deo propitio, aliquando aliquid edere animus eſt, quod multorum in nouo Teſtamento locorum obſcuritati lucem admouere poſſit ex eiuſdem Dei beneficio.* 3 Et hoc faciemus.] *Singularis exceptionis figura, quam apud Paulum aliàs in noui Teſtamenti libris obſeruauimus; Ipſe verò ſaluabitur, ita tamen quaſi per ignem. apud Prophetas & Salomonem frequentior huius formulæ vſus eſt.* Siquidem permiſerit Deus.] *Conditionalem nihil ponere in eſſe, & iuriſperiti & dialectici ſuo docendi modo ſolent dicere.* 4 Qui ſemel illuminati.] *Hoc ad diſputationem de peccato in Spiritum ſanctum pertinet. eandem continet ſententiam quam D. Petri ſermo ille: Si enim refugientes coinquinationes mundi, &c. qui vtramuis lectionem probè intellexerit, ambas intelliget.*

nati, guſtauerunt etiam donũ
cęleſte, & participes facti ſunt
Spiritus ſancti, [5]guſtauerunt
nihilominus bonum Dei ver-
bum, virtuteſque ſeculi ven-
turi, [6]& prolapſi ſunt: rurſus
renouari ad pœnitẽtiam, rur-
ſum crucifigẽtes ſibimetipſis B
Filium Dei, & oſtẽtui haben-
tes. [7]Terra enim ſæpè venien-
tem ſuper ſe bibens imbrem,
& generans herbam oportu-
nam illis à quibus colitur: ac-
cipit benedictionem à Deo.
[8]proferẽs autem ſpinas ac tri-
bulos: reproba eſt, & maledi-
cto proxima, cuius conſum-
matio in cõbuſtionem. [9]Con-
fidimus autem de vobis dile-
ctiſſimi meliora & viciniora
ſaluti: tametſi ita loquimur.
[10]Non enim iniuſtus Deus, vt
obliuiſcatur operis veſtri &
dilectionis quam oſtendiſtis
in nomine ipſius, qui mini-
ſtraſtis ſanctis & miniſtratis.
[11]Cupimus autem vnũquem- C
que veſtrum eandem oſtenta-
re ſolicitudinem ad expletio-
nem ſpei vſque in finem:
[12]vt

6 Prolapſi ſunt,] ab illo verbo guſtato iam. Seueriſſimum iudicium, iuſtiſſimum tamen, vel ipſorummet qui in hanc miſeriam inciderint confeſſione. Ad pœnitentiam.] Id quod ſonat, communiterq́; vocabulum aliàs ſignificat, hoc etiam hoc loco nobis indicat, ad aliam ſignificationem nimis inuitum trahi detorqueriq́; videtur. qui legit intelligat.

7 Terra enim.] Quæ ab illo loco Impoſſibile eſt vſque ad oſtentui habentes, dicta ſunt, per parecbaſim inducta arbitræmur: hæc verò, Terra enim, &c. cum illis connectimus quæ ab initio capitis vſque ad Iudicij æterni ſcripta ſunt. eſt autem admonitionis huius hæc ſententia: Vt terra diligenter & ſapienter ab agricolis culta, & oportunis imbribus è cælo irrigata, ſi bonam & vtilem alat referatq́; ex bono iam concepto ſemine herbam; ad ſpicam demum maturitatemq́;, atque adeò ad cumulatum ac tempeſtiuum fructum à Deo naturæ authore perducitur (hoc ſignificat hoc loco benedictio) ſin verò bono ſemine accepto, oportunoq́; cultu exercita & cæleſtibus pluuiis tẽpeſtiuè ſaturata, ſpinas tamen ac tribulos proferat, maledicto, hoc eſt, ſterilitati atque execrationi proxima eſt, cuius germina igni tandem deſtinantur. eiuſdem argumẽti hoc eſt cum illis: Iam ſecuris ad radicem arborum poſita eſt: Omnem palmitem in me non ferentem fructum, abſcindet, &c. qua ſimilitudine Paulus Hebræos monet, vt ratione omni tum cognitionis tum etiam ſtudiorum ac morum vitã ad Euangelij ſæpè ipſis iam denũtiati diſciplinam inſtituentes, veterem illam vmbrarum conſuetudinem in ea officia permutent, quæ Euangelio commendantur, vt tandem Euangelici fructus, hoc eſt, vitæ æternæ, Dei beneficio compotes efficiantur.

10 Sanctis] Apoſtolis, aliiſq́; diſcipulis, Euãgeliiq́; præconibus ac miniſtris à Deo ſanctificatis. 11 Vſque in finem] ſanctificationis diuinæ.

12 Hære-

[12]vt nõ ſegnes efficiamini, ve-
rùm imitatores eorũ qui fide
& patientia hæreditabũt pro-
miſſiones.[13] Abrahæ namque
promittens Deus, quoniam
neminem habuit per quẽ iu-
Geneſ 22,16. raret maiorem, iurauit per ſe-
Geneſ. 12,1. 18.18.22,17. metipſum, [14] dicens, Niſi be-
nedicẽs benedicam te, & mul-
tiplicans multiplicabo te.[15] Et
ſic longanimiter ferens, ade-
ptus eſt repromiſſionẽ. [16] Ho-
mines enim per maiorem ſui
iurant: & omnis controuerſię
eorum finis ad confirmatio-
nem, eſt iuramentum. [17] In
quo abundantius volẽs Deus
oſtendere pollicitationis hæ-
D redibus immobilitatem con-
ſilij ſui, interpoſuit iuſiuran-
dum: [18] vt per duas res immo-
biles, quibus impoſſibile eſt
mentiri Deum, fortiſſimũ ſo-
latium habeamus. qui confu-
gimus ad tenendam propoſi-
tam ſpem,[19] quam ſicut anco-
ram habemus animę tutam ac
firmam, & incedentem vſque
ad interiora velaminis, [20] vbi
præcurſor pro nobis introiït
Ieſus, ſecũdũ ordinẽ Melchiſe-
dec pontifex factus in ęternũ.

12 Hæreditabunt.] *Hæreditare ſolent. futurũ hoc loco perpetuitatis vim habet, vt ſæpè aliàs adnotauimus: eſt enim doctrinalis oratio.*

13 Abrahæ.] *Docet promiſſa diuina non defutura iis, quibus per fidem & patientiam boni operis, vt aliàs explicuit, expectantur, vtpote quæ iureiurando fuerint firmata, & manifeſtis quondam exemplis oportuno tempore præſtita, cuiuſmodi in Abrahamo obſeruata ſunt, eaq́ illuſtriſſima.*

18 Per duas res.] *Altera fuit promiſſum, cuius vel ſimpliciter pronũtiati nunquã Deum pœnituit. altera verò iuſiurandum, quod vel inter homines qui veritatem iuſtitiamq́ colunt, firmiſſimum pignus cenſetur, atque ita ex lege definitur, nedum à Deo legis authore tanti cenſeatur.*

Qui confugimus.] *Non priuatam nunc perſonam, hoc eſt, ſuam tantùm Paulus indicat, ſed omnium eorum ad quos ſcribit, atque adeò totius Eccleſiæ fidelium, idq́ Prophetarum aliorumq́ miniſtrorum more agit, qui nomen etiam ſuum ad publicam cauſam conferunt. Atque ita nihil oratio hæc cum abſoluta dicentis ſanctitate pugnat.*

19 Interiora velaminis.] *Alludit ad tabernaculi interiorem partem, quæ* DEBIR *dicitur, eratq́ figura familiariſſimæ gratiæ atque conſuetudinis Dei, quæ Ieſu Chriſto conſtitit, atque ex illius plenitudine ad ſanctos omnes deriuata eſt.*

20 Præcurſor.] *Præſtare ait hanc noui Teſtamenti ætatem illi antiquæ veteriq́ ætati, ante legem & poſt legem etiam latã: quippe ante legem Abrahamus promiſſum & iuramentum habuit: poſt legem Patres vltra illa duo ſacerdotium habuerunt, ſed illud nec perfectum nec perpetuum nec templum ſtabile & æternum. Nũc verò & Sacerdotem gratiſſimum extitiſſe ait, & efficaciſſimum, & qui iam litauerit, & æternum templum ingreſſus fuerit, & æterno pontificatu fungatur, & ſecundũ ordinem, non Aaronis, verũ Melchiſedechi, iuxta promiſſam prædictamq́ anteà à Deo rationem.*

Cap. VII.

HIc[1] enim Melchi-ſédec, Geneſ. 4, 18. A
rex Salem , ſacerdos
Dei ſummi, qui obuiauit A-
brahæ regreſſo à cęde regum,
& benedixit ei: [2] cui & deci-
mas omnium diuiſit Abrahã:
primùm quidem qui interpre-
tatur rex iuſtitiæ: deinde autẽ
& rex Salem,quod eſt,rex pa-
cis.[3] ſine patre,ſine matre,ſine
genealogia, neq. initium die-
rum neque finem vitæ habẽs,
aſſimilatus autem filio Dei,
manet ſacerdos in perpetuũ.
[4]Intue-

In cap. VII.

1 Hic enim Melchiſedek.] *Ad præcipuæ Hebræorum quæſtionis ſummam, hoc eſt, ad theſim ex ſuperioribus diſputationibus deductus Paulus,rem omnem diligenter diſſerendo tractat. fuit enim olim hodieq́ eſt maximi ſcandali Iudæorum pars in ſacrorum ſuorum abolitione,quam Euangelica lux, doctrina,atque veritas docebat efficiebatq́: nam cætera præcepta legis,vel quæ ad priuatos mores vniuſcuiuſque hominis,vel quæ ad publicã pacem, tranquillitatem, & hominum inter ſe conſuetudinem & gratiam atque communionem faciunt, Euangelium non tollebat,ſed melius ac rectius quàm antea obſeruanda & exercenda explicabat & commẽdabat. ceremonialia verò omnia antiquata & obſoleta iã poſt Chriſti mortẽ repudiabat,templumq́ illud manufactum,cui tantum Iudæi tribuebant,diruendum prædicabat,vt reuera non multis poſtquam hæc ſcripta ſunt annis,dirutum fuit. Hæc igitur magna Iudæorum querela fuit,quî fieri potuerit,vt illa ſacrorum maieſtas & ſanctitas à Deo in Aarone & Aaronis poſteritate inſtituta,tantoq́ tempore cõſeruata,Ieſu doctrina,& ,vt Apoſtoli prædicabãt, virtute,de medio tolleretur,atq́ otioſa iã,vel potius inutilis,imò pernitioſa eſſe diceretur.nõ eſſe ergo bonã Ieſu doctrinã,qua tam pulchra religionis atq́ Iſraëliticæ pietatis pars abrogaretur. hæc igitur ſumma quæſtio eſt,quã diſſoluturus Paulus,ſolidiſſimo primùm inſiſtit fundamẽto veritatis diuinæ atq́ conſtantiæ in promiſſis præſtãdis,ita vt quod à Deo dictũ fuerit,nulla humanæ ſapiẽtiæ exceptione vel interpretatione infringi aut auerti,vel in aliũ euentũ detorqueri poſſit.id cũ ita conſtet,vt à primo huius Epiſtolæ capite mirabili ſermone deductũ eſt,ipſum reſponſum iam citatũ,nunc quoq́ repetendum,atq́ omnibus ex partibus explicandũ,& illis apud quos agit,obſeruandũ duxit. habet verò ſic reſpõſum: Iurauit Dominus,& nõ pœnitebit eũ,tu es Sacerdos in æternũ ſecundũ ordinẽ Melchiſedech.Sex autẽ partibus oraculũ conſtare inficiari poteſt nemo: prima eſt author Deus; ſecunda,Iuramentũ cũ cõfirmatione; tertia,nouus Sacerdos cõſtituẽdus;quarta,Sacerdotij æternitas;quinta,Sacerdotis huius noui nomẽ;ſexta,Sacerdotij ritus & cõſtitutio,non ſimilis Aaronis Sacerdotio & ordini,ſed ad Sacerdotij Melchiſedech inſtar: & quoniã omnis diſputatio ad huius Sacerdotis & Sacerdotij rationẽ refertur,de hac ratione diſſerendi initiũ ab ipſa Melchiſedech perſona ſumit,cuius partes altiùs,hoc eſt, ex illius hiſtoria, quãquam breui, tamẽ multis nominibus atq́ obſeruationibus locuplete repetit. imprimis nomen ipſum æſtimatur ex ethymo, Melchiſedech,Rex iuſtitiæ,ſiue iuſtus rex: deinde dictum eſſe ait & ſalutatum regem Salem, quod & pacis & conſummationis atque perfectionis regem interpretatur: hæc enim omnia pacis ſiue Salem nomine ſignificantur: eundem etiam Sacerdotem dictum ait,Sacerdotẽ,inquam, Dei altiſſimi,id eſt,à Deo altiſſimo conſtitutum,& Deo altiſſimo ſacratum ſacrificantémque. hunc autem & Abrahæ à cæde reuertenti obuiam factum eſſe,& benedixiſſe vt maiorẽ minori,*

ſacra-

ſacratiorem minus ſacrato: id verò Abrahamum ipſum agnouiſſe & confeſſum fuiſſe, decimis ex omnibus expolijs oblatis. quæ verò ad Melchiſedechi naturam & genus attinent, longè ſubli-miora mortalium vice eſſe, quippe omnium mortalium, quorum celebris aliqua in ſacris hiſtorijs mentio eſt, vel genus vel patria vel familia vel aliqua ſanguinis nota ad cognoſcendum ac diſtin-guendum apponi ſolet, vt non Aaronis modò, verùm & Abrahami ipſius manifeſtæ & certæ huiuſmodi annotationes adſcribuntur: Melchiſedechi verò nomini nulla huiuſmodi adiuncta an-notatio eſt, vel parentum, vel genealogiæ, vel ætatis aut annorum vitæ ac dierum initij, vel po-ſtremi è vita exitus, ita vt per omnia Filio Dei ſimilis oſtendatur, adeò vt Sacerdotium perpe-tuum retineat; nam qui dixit, Sacerdos in æternum ſecundum ordinem, τάξιν, conſtitutionem, ordinationem, non ſolùm de forma Sacerdotij illum exemplum pronuntiauit, ſed de æternitate etiam, Tu es ſecundum conſtitutionem Melchiſedech Sacerdos in æternũ: ergo & Melchiſedech iuxta illius declarationis & iuramenti teſtimonium Sacerdos etiam in perpetuum manet.

4 Intuemini autem quãtus ſit
hic, cui & decimas dedit de
præcipuis Abraham Patriar-
Num. 18, 21. cha. 5 Et quidem de filiis Leui
Deut. 18, 1, 3. Sacerdotium accipientes, mã-
datum habent decimas ſume-
re à populo ſecundum legem,
Ioſue 14. 4. id eſt, à fratribus ſuis: quam-
quam & ipſi exierint de lum-
B bis Abrahę. 6 Cuius autem ge-
neratio non annumeratur in
eis, decimas ſumpſit ab Abra-
ham, & hunc qui habebat re-
promiſſiones, benedixit. 7 Sine
vlla autẽ cõtradictione, quod
minus eſt, à meliore benedici-
tur. 8 Et hîc quidem, decimas
morientes homines accipiũt:
ibi autem cõteſtatur, quia vi-
uit. 9 Et (vt ita dictum ſit) per
Abrahã & Leui, qui decimas
[a]accipit 9 MS. G. Q. n. "accipit" decimatus eſt. 10 ad-
huc enim in lũbis patris erat,
quando

4 Intuemini autem.] *Comparatione interiecta, iudicium de Aaronis genere, perſona, Sacerdotio atq; officio facit. quibus omnibus cùm inferior longè oſtendatur Aaron, conuincitur non is eſſe qui à Deo laudatus, commẽdatus, & confirmatus fuerit æterni Sacerdotij compos, vt hoc ſublato, alius petatur; nempe Ieſus, in quem omnia illa quæ de Melchiſedecho diſſerebãtur, apprimè conuenire oſtenduntur.*

6 Cuius autem generatio.] *Hic Melchiſedechus, qui nec in Leuitis, nec in aliis Iſraëlis filiis numeratur, nõ vt progenitor, nec vt proles, vel ex eo quòd decimas ſumpſit & benedixit, maior Abrahamo probatur.*

Et hunc qui habebat.] *Iam tunc Abraham repromiſſiones habebat, qui tamen & decimas dedit, & benedictionem accepit. ergo minorem ſeſe profeſſus eſt eo à quo benedictionem accipiebat; vt filiis Iſraëlis alij Sacerdotes benedicunt, qui quamquam fratres ſint, Sacerdotio tamen maiores ſunt, atq; adeò accipiendis decimis præſtant, & vtriq; ſunt mortales, & moriũtur. igitur maior eſt etiam hoc nomine Melchiſedek, quem Scriptura viuere teſtatur in æternum, iuxta conſtitutionem Melchiſedek.*

9 Et vt ita dictum.] *Dici affirmariq; poteſt Aaronem eſſe minorem Melchiſedecho, ex eo etiam quòd ipſe ſecundum naturam Abrahamo patre minor ſit, certè non maior. namque Abraham Patriarcha fuit, Aaron Patriarchæ ſoboles fuit cum ſuis omnibus: quidquid verò Pater ſiue Patriarcha profeſſus eſt pro ſe poſte-*

f ritateq;

Cap. VII.

HIc[1] enim Melchi-ſédec, rex Salem, ſacerdos *Geneſ. 4, 18.* A
Dei ſummi, qui obuiauit A-
brahæ regreſſo à cęde regum,
& benedixit ei: [2] cui & deci-
mas omnium diuiſit Abrahã:
primùm quidem qui interpre-
tatur rex iuſtitiæ: deinde autẽ
& rex Salem, quod eſt, rex pa-
cis. [3] ſine patre, ſine matre, ſine
genealogia, neq. initium die-
rum neque finem vitæ habẽs,
aſſimilatus autem filio Dei,
manet ſacerdos in perpetuũ.
[4] Intue-

In cap. VII.

1 Hic enim Melchiſedek.] *Ad præcipuæ Hebræorum quæſtionis ſummam, hoc eſt, ad theſim ex ſuperioribus diſputationibus deductus Paulus, rem omnem diligenter diſſerendo tractat. fuit enim olim hodieq; eſt maximi ſcandali Iudæorum pars in ſacrorum ſuorum abolitione, quam Euangelica lux, doctrina, atque veritas docebat efficiebatq;: nam cætera præcepta legis, vel quæ ad priuatos mores vniuſcuiuſque hominis, vel quæ ad publicã pacem, trãquillitatem, & hominum inter ſe conſuetudinem & gratiam atque communionem faciunt, Euangelium non tollebat, ſed melius ac rectius quàm antea obſeruanda & exercenda explicabat & commẽdabat. ceremonialia verò omnia antiquata & obſoleta iã poſt Chriſti mortẽ repudiabat, templumq; illud manufactum, cui tantum Iudæi tribuebant, diruendum prædicabat, vt reuera non multis poſtquam hæc ſcripta ſunt annis, dirutum fuit. Hæc igitur magna Iudæorum querela fuit, quî fieri potuerit, vt illa ſacrorum maieſtas & ſanctitas à Deo in Aarone & Aaronis poſteritate inſtituta, tantoq; tempore cõſeruata, Ieſu doctrina, &, vt Apoſtoli prædicabãt, virtute, de medio tolleretur, atq; otioſa iã, vel potius inutilis, imò pernitioſa eſſe diceretur. nõ eſſe ergo bonã Ieſu doctrinã, qua tam pulchra religionis atq; Iſraëliticæ pietatis pars abrogaretur. hæc igitur ſumma quæſtio eſt, quã diſſoluturus Paulus, ſolidiſſimo primùm inſiſtit fundamẽto veritatis diuinæ atq; conſtantiæ in promiſſis præſtãdis, ita vt quod à Deo dictũ fuerit, nulla humanæ ſapiẽtiæ exceptione vel interpretatione infringi aut auerti, vel in aliũ euentũ detorqueri poſſit. id cũ ita conſtet, vt à primo huius Epiſtolæ capite mirabili ſermone deductũ eſt, ipſum reſponſum iam citatũ, nunc quoq; repetendum, atq; omnibus ex partibus explicandũ, & illis apud quos agit, obſeruandũ duxit. habet verò ſic reſpõſum: Iurauit Dominus, & nõ pœnitebit eũ, tu es Sacerdos in æternũ ſecundũ ordinẽ Melchiſedech. Sex autẽ partibus oraculũ conſtare inficiari poteſt nemo: prima eſt author Deus; ſecunda, Iuramentũ cũ cõfirmatione; tertia, nouus Sacerdos cõſtituẽdus; quarta, Sacerdotij æternitas; quinta, Sacerdotis huius noui nomẽ; ſexta, Sacerdotij ritus & cõſtitutio, non ſimilis Aaronis Sacerdotio & ordini, ſed ad Sacerdotij Melchiſedech inſtar: & quoniã omnis diſputatio ad huius Sacerdotis & Sacerdotij rationẽ refertur, de hac ratione diſſerendi initiũ ab ipſa Melchiſedech perſona ſumit, cuius partes altiùs, hoc eſt, ex illius hiſtoria, quãquam breui, tamẽ multis nominibus atq; obſeruationibus locuplete repetit. imprimis nomen ipſum æſtimatur ex ethymo, Melchiſedech, Rex iuſtitiæ, ſiue iuſtus rex: deinde dictum eſſe ait & ſalutatum regem Salem, quod & pacis & conſummationis atque perfectionis regem interpretatur: hæc enim omnia pacis ſiue Salem nomine ſignificantur: eundem etiam Sacerdotem dictum ait, Sacerdotẽ, inquam, Dei altiſſimi, id eſt, à Deo altiſſimo conſtitutum, & Deo altiſſimo ſacratum ſacrificantémque. hunc autem & Abrahæ à cæde reuertenti obuiam factum eſſe, & benedixiſſe vt maiorẽ minori,*

ſacra-

ſacratiorem minus ſacrato: id verò Abrahamum ipſum agnouiſſe & confeſſum fuiſſe, decimis ex omnibus expoliis oblatis. quæ verò ad Melchiſedechi naturam & genus attinent, longè ſublimiora mortalium vice eſſe, quippe omnium mortalium, quorum celebris aliqua in ſacris hiſtoriis mentio eſt, vel genus vel patria vel familia vel aliqua ſanguinis nota ad cognoſcendum ac diſtinguendum apponi ſolet, vt non Aaronis modò, verùm & Abrahami ipſius manifeſtæ & certæ huiuſmodi annotationes adſcribuntur: Melchiſedechi verò nomini nulla huiuſmodi adiuncta annotatio eſt, vel parentum, vel genealogiæ, vel ætatis aut annorum vitæ ac dierum initij, vel poſtremi è vita exitus, ita vt per omnia Filio Dei ſimilis oſtendatur, adeò vt Sacerdotium perpetuum retineat; nam qui dixit, Sacerdos in æternum ſecundum ordinem, τάξιν, conſtitutionem, ordinationem, non ſolùm de forma Sacerdotij illum exemplum pronuntiauit, ſed de æternitate etiam, Tu es ſecundum conſtitutionem Melchiſedech Sacerdos in æternū: ergo & Melchiſedech iuxta illius declarationis & iuramenti teſtimonium Sacerdos etiam in perpetuum manet.

4 Intuemini autem quātus ſit
hic, cui & decimas dedit de
præcipuis Abraham Patriar-
Num.18,21. cha. 5 Et quidem de filiis Leui
Deut.18,1,3. Sacerdotium accipientes, mā-
datum habent decimas ſume-
re à populo ſecundum legem,
Ioſue 14.4. id eſt, à fratribus ſuis: quam-
quam & ipſi exierint de lum-
B bis Abrahę. 6 Cuius autem ge-
neratio non annumeratur in
eis, decimas ſumpſit ab Abra-
ham, & hunc qui habebat re-
promiſſiones, benedixit. 7 Sine
vlla autē cōtradictione, quod
minus eſt, à meliore benedici-
tur. 8 Et hîc quidem, decimas
morientes homines accipiūt:
ibi autem cōteſtatur, quia vi-
uit. 9 Et (vt ita dictum ſit) per
Abrahā & Leui, qui decimas
[b]accipit 9 MS.G.Q.n. [b]accepit decimatus eſt. 10 ad-
huc enim in lūbis patris erat,
quando

4 Intuemini autem.] *Comparatione interiecta, iudicium de Aaronis genere, perſona, Sacerdotio atq; officio facit. quibus omnibus cùm inferior longè oſtendatur Aaron, conuincitur non is eſſe qui à Deo laudatus, commēdatus, & confirmatus fuerit æterni Sacerdotij compos, vt hoc ſublato, alius petatur; nempe Ieſus, in quem omnia illa quæ de Melchiſedecho diſſerebātur, apprimè conuenire oſtenduntur.*

6 Cuius autem generatio.] *Hic Melchiſedechus, qui nec in Leuitis, nec in aliis Iſraëlis filiis numeratur, nō vt progenitor, nec vt proles, vel ex eo quòd decimas ſumpſit & benedixit, maior Abrahamo probatur.*

Et hunc qui habebat.] *Iam tunc Abraham repromiſſiones habebat, qui tamen & decimas dedit, & benedictionem accepit. ergo minorem ſeſe profeſſus eſt eo à quo benedictionem accipiebat; vt filiis Iſraëlis alij Sacerdotes benedicunt, qui quamquam fratres ſint, Sacerdotio tamen maiores ſunt, atq; adeò accipiendis decimis præſtant, & vtriq; ſunt mortales, & moriūtur. igitur maior eſt etiam hoc nomine Melchiſedek, quem Scriptura viuere teſtatur in æternum, iuxta conſtitutionem Melchiſedek.*

9 Et vt ita dictum.] *Dici affirmariq; poteſt Aaronem eſſe minorem Melchiſedecho, ex eo etiam quòd ipſe ſecundum naturam Abrahamo patre minor ſit, certè non maior. namque Abraham Patriarcha fuit, Aaron Patriarchæ ſoboles fuit cum ſuis omnibus: quidquid verò Pater ſiue Patriarcha profeſſus eſt pro ſe poſte-*

f ritateq;

ritateq́; ſua profitebatur. decimas autem dum daret, non ſolùm ſe, ſed omnes poſteros ſuos, in quibus erat Aarō, decimas Melchiſedecho debere, & illius benedictione egere profitebatur: ex quibus omnibus dignitate maius, authoritate præſtantius, efficientia potentius Melchiſedeki ſacerdotium quàm Aaronis eſſe probatur. deinde cùm apertè dicat, Sacerdotium illud prius æternum eſſe; manifeſtè deducitur, hoc alterum non eſſe æternum: quod ſi æternū non eſt, ergo finiendum erat, & illius Sacerdotij prioris præſentia extinguendum, & vetuſtate iam ſua abolendum. eouſque enim Leuiticum iſtud Sacerdotium durare Deus voluit, quoad ipſe ſuum illum Sacerdotem publicè præficeret, qui Sacerdotium ſecundum ordinē Melchiſedek, idq́; æternum teneret. hunc autem iam publicè præfecit; conſequitur igitur illum alterum eſſe abrogatum.

quando obuiauit ei Melchi-
ſédec. 11 Si ergo conſummatio
per ſacerdotium Leuiticū erat
(populus enim ſub ipſo legē
accepit) quid adhuc neceſſa- C
rium fuit ſecundum ordinem
Melchi-ſédec, aliū ſurgere ſa-
cerdotem, & non ſecundū or-
dinem Aaron dici? 12 Tranſla-
to enim ſacerdotio, neceſſe eſt
vt & legis tranſlatio fiat. 13 In
quo enim hæc dicūtur: de alia
tribu eſt, de qua nullus altario
præſto fuit. 14 Manifeſtum eſt
enim quòd ex Iuda ortus ſit
Dominus noſter: in qua tribu
nihil de ᵃſacerdotibusᵃ Moyſes ᵃſacerdotio 1 MS. R, G. S.
locutus

11 Si ergo conſummatio.] *Aliud argumentum quo docet neceſſario abolendum Leuiticum Sacerdotiū præſenti Melchiſedeki Sacerdotio. Vt enim quādiu noctis vmbra durat, lunæ lumen valet, & viatoribus quoquo modo prodeſt; verùm vbi ſolis lux orbem illuſtrauerit, lunæ lumen abſorptum otioſumq́; redditur: ita magno & efficaciſsimo Sacerdotio lucente, minoris alterius lux nulla iam conſpici poteſt, vtpote quæ illius lucis præſtātia abſorpta eſt. quod ſi Leuitici Sacerdotij lux & virtus ſatis efficax foret, non promiſiſſet aliud Sacerdotium Spiritus ſanctus: promiſit autem alterū æternum præſtans, cui & Abrahamum & omnem Abrahami poſteritatem ſubiecit: igitur præſente hoc, illud alterum antiquari conſequitur, quippe quod nec propriam lucem virtutemq́; obtinebat, nec perpetuam.*

Populus enim] *Iam hinc aliam diſputationē inſtruere occipit de legis Moſaicæ antiquatione. eſt autem argumentatio hoc modo nobis inſtituenda: Sacerdotium & Lex adeò amicè hærent & coniuncta ſunt, vt nec lex ſine ſacerdotio, nec ſacerdotium ſine lege eſſe poſsit: nam ſacerdotium & legis tuetur ſanctitatē authoritatemq́;, & quæ in legis præceptis præſtandis deſunt, ſuis ſacris ac ritibus expiat & ſupplet. Lex etiam ſacerdotio adhæret vt legitimo auxilio, atq; adeò honorem defert & authoritatem tribuit ac tuetur. ita cùm quis legem imprudenter vel impotenter violat, ad ſacerdotij munus confugit expiationis cauſa. igitur ſi contingat ſacerdotium ceſſare & otioſum reddi, iam legi illi cuius ſacerdotium fuit, nihil illud ſacerdotium profuerit: ex quo conſequitur, mancam omnino illam legem relinqui, & oportuno ſibiq́; apto auxilio carentem. quamobrem nullus iam illius legis vſus erit. Sin verò priori ſacerdotio ſublato, alterum conſtituatur illo priori longè præſtātius; neceſſe eſt alteram etiam legem conſtitui, quæ & dignitate & perfectione cum eodem cōueniat ſacerdotio: atqui Deus ſacerdotiū Melchiſedeki inſtar ſe conſtituturū pollicitus eſt: igitur ex conſequenti legem hoc ſacerdotio dignam ſeſe etiam allaturum indicauit. neutrum autem in*

domo

domo Leui à ſe conſtituendum declarauit, vt vtrunque antea in Leui domo conſtituerat: quippe legis miniſtrum ac latorem Moſem tũc eſſe voluit, ex Leui domo, & fratrem illius natu maiorem Aaronem ſacerdotio præfecerat. Nũc verò ad hoc promiſſum neminem ex Leuitarum familiis appellat, ſed vnum quendam ex domo Iuda, ex qua nullus altario illi antiquo miniſtrauit. igitur ab hoc præſtanti ſacerdotio & altari, Leuiticam ſecundum carnem tribum excluſam accipimus. primùm ex promiſſo, nam Meßias, ſiue Chriſtus, ex Iudæ tribu atque ſingulariter ex domo Dauid, & à Deo promiſſus fuerat, & ab omnibus qui Dei crederent promißis, expectabatur. ex hac autem Dominum hunc noſtrum Ieſum ortum fuiſſe, manifeſtum omnibus & ſuo tempore fuit, & nunc nemo inficias it (ait Paulus) atque Dauid ipſe Dominum ſuum eum vocat, quem Meßiam expectabat, vt cui ſacerdotium à Deo adſcriptum arrogabat, cum iuramento confirmatum. ergo eſſe conſtat Sacerdotẽ eundemq́; Regem; vtrũque enim quadrare oportet in eum qui ſecũdum ordinem Melchiſedeki declarandus fuit ſacerdos in æternum. Sacerdotis autem ſacrum facere ac Deo populum conciliare munus officiumq́; eſt. Regis autem, leges promulgare ac tueri. igitur conſequitur in hac noua rerum conſtitutione eundem eſſe & æterni ſacerdotij antiſtitem, & æternæ legis latorem.

locutus eſt. 15 Et amplius ad-
huc manifeſtum eſt: ſi ſecun-
dùm ſimilitudinem Melchi-
ſédec exurgat alius ſacerdos,
16 qui non ſecundũ legẽ man-
dati carnalis factus eſt, ſed ſe-
cundum virtutem vitæ inſo-
lubilis. 17 Conteſtatur enim,
Pſal. 109, 4. Quoniam tu es ſacerdos in
æternum, ſecundum ordinem
Melchi-ſédec. 18 Reprobatio
quidem fit præcedentis man-
dati: propter infirmitatẽ eius
& inutilitatem. 19 nihil enim
ad perfectum adduxit lex:
intro-

15 Et amplius adhuc.] *Superiores diſputationes ex reſponſo & authoritate antea cõſtructas & firmatas, nunc iam ex re ipſa atque ex euentu confirmat Paulus hoc pacto: Si quis ſacerdos alius omnino ab illis antiquis extiterit, qui ſuum officium non imperfectè, nec ſecundum tempus faciat, vt illi alij faciebant, aßiduè eadem ſacra repetentes; nec moriatur vt illi moriebantur, & nouis indies ſucceſſoribus ſufficiebantur; ſed perfectè, abſolutè, plenéq́; peragat; ita vt iis pro quibus fecerit, vitam inſolubilem conciliet, nec tamen ipſe vbi hoc ſemel fecerit, moriatur, ſed æternus permaneat, æternumq́; obtineat ſacerdotium: manifeſtum erit ex ipſa re, ſacerdotium illud prius, eſſe iam cum ſocia ſibi lege abrogatum tanquam otioſum, & quod nec tunc cùm exercebatur, carnis imbecillitatẽ exceßiſſet, nec poſtea quicquam agẽs, quando melius illud efficacißimumq́; conſtat. hanc rem autem ex altero illo ſacerdotio expectandam, ipſum diuinum reſponſum conteſtatum eſt,* Tu es ſacerdos in æternum, ſecũdum ordinem Melchi-ſédek. *ex quo teſtimonio arguitur, illud alterum Aaronicum inualidum inefficaxq́; eſſe, atque ideò reiiciendum & repudiandũ, vbi alterum hoc efficax & æternum fuerit conſtitutum.* 19 Nihil enim ad perfectum.] *Summa capita rerum percurrit Paulus, vtpote qui ſcientibus legem ſcribebat: nos vt par erat, explicare volentes magnis indigeremus ſpatiis, contenti autem nunc fuerimus indicandis rerum ſententiis. Poſt latã legem plebiſcitum factum eſt, quo populus per Moſen legiſlatorem rogatus fuit, An vellet legem, ita vt ipſe Deo dictante condiderat, ſuſcipere, ſeſeq́; Dei populum illis obſeruandis legibus profiteri ait*

populus, & ſe omnia quæcunque iuſſerit Dominus, facturum recipit: recipit etiam Moſes Dei verbis, perpetuam fore Dei gratiam, tutelam. & ſingularem benignitatem aduerſus populum illius legis ſtudio & exercitationi, atque actionibus plenè deditum & vacantem. itaque fœdus inter Deum ac populum feritur, cuius fœderis ſponſor conſtituitur Aaron ſacerdotij munere: is hoſtia cæſa ſacroq́ꝫ faciendo ſpondet pro Deo ac populo, vt medius, internuntius, Apoſtolus, atq́ꝫ ſponſor vtriuſque partis; inferuntur benedictiones, & maledictiones admittuntur & firmantur, populo reſpondente, Amen, Amen. Et tamen, vt ipſa deinceps tempora ſeculaq́ꝫ omnia arguere, nunquam lex ab illis quibus fuerat ſuſcepta, officio integro atque integris moribus præſtita eſt. quippe quæ non in cordibus hominum per Spiritum ſanctum, ſed in tabulis lapideis conſcripta erat, in quo infirmabatur per carnem; ex quo euenit vt ſacerdotij ſponſio illa, propter carnis infirmitudinem, non demum conſtaret, quia neminem ad perfectum adduxit lex.

introductio verò melioris ſpei,
per quã proximamus ad Deũ.
20 Et quantum eſt non ſine iu-
reiurando (alij quidem, ſine
iureiurando ſacerdotes facti
ſunt: 21 hic autem cum iureiu- D
rando per eum qui dixit ad il-
lum: Iurauit Dominus, & non Pſal. 109,4.
pœnitebit eum: tu es ſacerdos
in æternum) 22 in tantum me-
lioris teſtaměti ſponſor factus
eſt Ieſus. 23 Et alij quidẽ plures
facti ſunt ſacerdotes, idcircò
quòd morte prohiberentur
permanere: 24 hic autem eo
quòd maneat in æternũ, ſem-
piternum

Introductio verò.] *Aliud caput, hoc eſt, ſuperiori oppoſitũ, & cõparatũ ex aduerſo, ſignificat autẽ illo reſpõſo,* Tu es ſacerdos, *cõtineri reprobationẽ prioris mãdati, propter infirmitatẽ, &c. & rurſus contineri ἐπεισαγωγὴν,* introductionem melioris ſpei, *hoc eſt, inducere meliorem ſpem,* per quã proximamus ad Deum, *quia illo promiſſo indicatur alia lex afferenda, & ſcribenda in cordibus hominum, ſpondendaq́ꝫ per ſacrificium illud* æternũ, ſecundum ordinẽ Melchi-ſédek: *quod quia tale tantumq́ꝫ erat, & nunquam deſiturũ promittebatur, iuramento confirmatum fuit, id quod alteri illi Aaronico non contigit, vtpote quod inefficaxq́ꝫ & omni ex parte infirmum Deus cognouerat. hanc autem argumentationem oportuna complexione abſoluit Paulus illa ſententia,* In tantum melioris teſtamenti ſponſor, *&c.*

22 In tantũ.] *κατὰ τοσοῦτο, id eſt, adeò melioris fœderis factus eſt ſponſor hic Sacerdos Ieſus; tanto, inquam, melioris quanto ipſe meliori Sacerdotio præfectus eſt.*

23 Et alij quidem plures.] *Vna ratio quamobrem vetus Sacerdotium non præſtitit id quod pro populo ſpondebat, fuit, vt diximus, ex parte legis, cui, in quo infirmabatur per carnem, impoſſibile erat ad perfectum quicquã adducere. iam nũc altera adornatur ex parte miniſtrorum, qui cùm mortales eſſent, atque ſinguli breui tempore morerentur, æternum Sacerdotium tenere non poterãt, illud, inquam,* ſecundũ ordinem Melchi-ſédek: *imò & illud ſuum alij aliis ſibi ſuperſtitibus relinquebant; quidam etiam ſenio confecti viuentes adhuc cedebant, nec quamuis miniſterium idem ſortirentur, moribus tamen & integritate pares erant, interdumque ſibi ipſis diſſimiles reddebantur; quamobrem & miniſterio abdicabantur. denique quonam pacto ipſi pro populo in officio atque legis obſeruantia continendo, ſpondere poterant, & ſponſum præſtare, cùm ipſimet pro ſeipſis nihil perfectum & conſummatum ſponderent, ſeq́ꝫ primos omnium &*

infirmos

piternum habet ſacerdotium.
25 Vnde & ſaluare in perpetuũ
potest "accedens' per ſemetip- [a]accedentes 8 MS. R. G. S. Q. n.
ſum ad Deum: ſemper viuens
ad interpellãdum pro "nobis'. [e]eis 7 MS. G. S.
26 Talis enim decebat vt nobis eſſet Pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cęlis factus. 27 qui non habet neceſſitatẽ quotidie (quẽadmodum ſacerdotes) prius pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populi. hoc enim fecit ſemel, ſe offerendo.

Leuit. 9, 7. 16, 6.

28 Lex enim homines conſtituit ſacerdotes infirmitatem habentes: ſermo autem iuriſiurandi qui poſt legem eſt, Filium in æternum perfectum.

Cap. VIII.

A Capitulum [1] autem ſuper ea quæ dicuntur, Talem habemus Pontificem, qui cõſedit in dextera ſedis magnitudinis

infirmos & imperfectos, vel ipſa ſui primùm expiandi aſſidua cura confiterentur?

26 Vt nobis.] *Nobis ſanctificandis, & in ſanctitate & iuſtitia coram Deo ſeruituris omnibus diebus noſtris.*

Impollutus.] *Alludit ad figuram ſequeſtrationis antiqui Sacerdotis, quæ ante expiationis feſtum ſolẽnis erat, quo vel per illum diem ſeſe ille purum, & à vulgi conſuetudine alienũ præbẽs, poſtridie publicam expiationem procurare poſſet: id quod nec ſemper eueniebat, cùm aliquando in ipſa ſequeſtratione ſeſe ipſe impurum agnoſceret; quamobrem & ſocium adhibebat, cui eiuſmodi impedimento intercidente, ſuas committeret partes.*

27 Quotidie.] *Aſſiduitas illa nouas quotidie hoſtias ſacrificandi, ſacrificiorum & Sacerdotij arguebat imperfectionem.*

28 Lex enim.] *Confert nunc illos legis Sacerdotes cũ Dei Filio, quos nulla ex parte comparari poſſe multis de cauſis affirmat. quòd ipſe nũquam pollutus, nũquam non innocens, nunquam non ſegregatus à peccatoribus, nũquam non placens Deo fuerit, nunquam Sacerdotio deciderit: nam cùm moreretur, tunc maximè Sacerdotium exercebat, ſeſe ipſum offerendo hoſtiam viuam, æternam, gratiſſimam, pro mille, ſi ita loqui liceat, centumq́ millibus mundis ſufficientẽ. id autẽ iureiurãdo citato cõfirmat.* Qui poſt legẽ eſt,] *illamq́ arguit.*

In cap. VIII.

1 Capitulum autem.] *Hac oratione ſignificat omniũ quæ ſuperiùs diſſerta ſunt, breuem & expeditam ſummam in vnum caput à ſe redigi, ad Ieſum Chriſtum omnia referẽdo, qui & natura & virtute & gratia omniũ rerum compos eſt, quæ in Sacerdote ſecundum ordinem Melchi-ſédek promiſſo obſeruanda olim indicabantur, & nunc obſeruata conſtant.* Sedis magnitudinis.] *Græcè magnam adnotationem habent omnia hæc, propter articulorum vſum.* Dextera *authoritatem ſummam ſignificat:* Sedes *thronum ſummum Dei, ex quo omnis virtus & efficientia proficiſcitur.* Magnitudo *diſtinguit ab anguſtiis tabernaculi antiqui ac templi à Salomone conditi, & à poſteris etiam reſtituti, quæ omnia anguſta breuiaq́ fuerunt, atque Dei ſedem vtcunque referebant. ſed eam tamen terrenam & adumbratam magis quàm expreſſam, cùm cælum Dei ſedes ſit, & terra ſcabellum pedum eius. Sedendi verò habitus ac ſitus, hoc loco magnam etiam ſignificationem habet*

gratiæ, poteſtatis, authoritatis, & etiam quietis Ieſu Chriſti in Sacerdotio Pōtificatuq́ ſuo iam perfecto & abſoluto, atque Patri gratiſſimo, ideoq́ non amplius iterum repetendo eo modo quo initio abſolutum fuit. cuius habitus & ſitus copia antiquis Leuiticæ tribus Sacerdotibus nūquam conceſſa fuit: nemini enim ex illis non ſolùm in interiore tabernaculo, ſed nec in exteriore, imò nec in toto Leuitarum atrio vel ſedes conſtituta fuit, vel ſedendi facultas data, vt in ſacro apparatu docebamus. Omnes enim in locis illis vel ſtabant orantes & ſacrum facientes, vel in motu & actione verſabantur; qui habitus miniſtrare quidem illos, ſed non perminiſtrare arguebat. Ieſus Chriſtus verò miniſtrauit, & vno miniſterio peracto perminiſtrauit atque conſummauit, idq́ vltimis verbis factum pronuntiauit, cùm iam finem hoſtiæ ſibi ſacrificatæ imponeret, dicens, Conſummatum eſt.

dinis in cælis: [2] ſanctorum miniſter, & tabernaculi veri, quod fixit [a] Dominus & non homo. [3] Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hoſtias conſtituitur, vnde neceſſe eſt & hūc habere aliquid quod offerat: [4] ſi ergo eſſet ſuper terram, nec eſſet ſacerdos: cùm eſſent qui offerrent ſecūdum legem munera, [5] qui exēplari & vmbræ deſeruiunt cęleſtium. Sicut reſponſum eſt B Moyſi, cùm conſummaret tabernaculū, Vide (inquit) omnia facito ſecūdum exemplar quod

[a] Deus MS. R. S.

Exo. 25, 9. 40. Act. 7, 44.

2 Sanctorum.] *Antiquum tabernaculum & templum & eorum partes & hoſtiæ & ſacrificia omnia ſancta dicebantur, erantq́ vmbræ maximorum verorumq́ ſanctorum tēpli Dei & ſacrificij illius perfecti, cuius miniſter Ieſus conſtitutus fuit.* Tabernaculi veri,] *humani cordis & animi, Dei beneficio atque virtute ſanctificationis conſtructi, & ad Dei habitationem comparati. Plura hic de cæli ac terræ ſignificatione arcanoq́ ſenſu dici poterant, ſi tanta vel nobis facultas, vel lectoris capacitas eſſet. verùm his rectè acceptis, & ſumma modeſtia piè cogitatis, vt maiora cognoſcantur, Author ipſe dabit.*

3 Omnis enim Pontifex.] *Duorum generum ſancta eſſe dicebamus; altera in ipſis rebus ſacrificandis ſpectabantur; altera verò in iis quæ ad locum ſacrificij referuntur, cuiuſmodi ſunt tabernaculum, altaria, tum hoſtiarum, tum thymiamatis, & cæterorum quæ ad hæc comparabantur, vt lignorum, ignis, & aliorum quæ in Leuitico obſeruare eſt. de vtroq́ hoc genere nunc diſſerere parat Paulus. prius quidem illis verbis propoſuit ſingulariter,* Sanctorum miniſter. *poſterius verò ita ſubiūxit,* Et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo. *deinde prius explicatiùs indicans, dicit, Omnem Pontificem conſtitui ad offerendum. oblationis autem duplicem materiam eſſe oſtendit,* Munera, *quæ ſacro vocabulo* MINHA, *ex farina vino ac ſale confecta; &* Hoſtias, *quæ omnia quæ ſacrificari purè poterant animalia complectuntur.* 4 Si ergo] *pro ſi enim, εἰμὲν γὰρ. De Sacerdotio ac Sacerdotij huius efficaciſſimi loco nunc rurſus agit: dixerat Ieſum eſſe Sacerdotem, ſedereq́ in dextera magnitudinis gloriæ in cælis, & veri tabernaculi à Deo facti eſſe miniſtrum. itaq́ illud Sacerdotium aliud longè præſtantiſſimum Leuitico Sacerdotio eſſe aſſeuerat, nec eiuſdem loci nec tribus, nec muneris, omninoq́ nihil terrenum habens, ſed planè cæleſte & ſpirituale. Reſpondet autem obiectioni, Si ergo Ieſus Sacerdos conſtitutus eſt, cur non hæſit diutius vel in æternum in terris, vbi Sacerdotio fungeretur ſuo? quam ſic Paulus ſoluit: Si*

Ieſus

quod tibi oſtẽſum eſt in mon-
te.[6] Nunc autem melius ſorti-
tus eſt miniſterium quantò &
melioris teſtamenti mediator
eſt, quod in melioribus repro-
miſſionibus ſancitum eſt.[7] Nã
ſi illud prius culpa vacaſſet:
non vtique ſecundi locus in-
quireretur. [8] Vituperans enim
Iere.31,31. eos dicit: Ecce dies venient,
dicit Dominus: & cõſumma-
bo ſuper domum Iſraël, & ſu-
per domũ Iuda teſtamentum
C nouum, [9] non ſecundùm te-
ſtamentum quod feci patri-
bus eorum in die qua appre-
hendi manum eorum vt edu-
cerem illos de terra Ægypti:
quoniam ipſi non permanſe-
runt in teſtamẽto meo: & ego
neglexi eos, dicit Dominus.
[10] Quia hoc eſt teſtamentum
quod diſponam domui Iſraël
poſt dies illos, dicit Dominus:
Dando leges meas in mẽtem
eorum, & in corde eorum ſu-
perſcribam eas: & ero eis in
Deum, & ipſi erunt mihi in
populum: [11] & non docebit
vnuſquiſque proximum ſuũ,
& vnuſquiſque fratrẽ ſuum,
dicens, Cognoſce Dominum:
quoniam

Ieſus Chriſtus perpetuò eſſet in terris, Sacerdotium terrenum habere videretur, quod tamẽ ex diuinis oraculis eſſe non potuit; quippe cùm vnum in terris Sacerdotium cõſtitutum fuerit ex lege in tribu Leui, ex qua tribu Ieſus nõ fuit. quorſum ergo attinebat aliud Sacerdotium terrenum, quod non conſtitutum fuerat, nec promiſſum? nam Sacerdotium terrenum, ſi legitimum eſſe debebat, ſuos iam Sacerdotes habebat, qui offerrent munera ſecundum legem. ſed duo eſſe non poterant huiuſmodi, cùm vnum Deus eſſe voluerit; ſiquidem vnius corporis vnica tantum vmbra, & vnius lucis vnica vmbra eſt; vnius exẽplaris cæleſtis, Moſi à Deo in monte commõſtrati, vnicum exemplum ſtatutum eſt. non enim dixit Deus, Secundum exemplaria quæ; ſed, Secũdum exemplar quod tibi oſtẽſum eſt, omniaq́; ſimul ad illud exemplar confici mandata ſunt: ita vnũ in terris legitimum exemplũ ſiue vna vmbra vnius cæl. ſtis exemplaris atque lucis vnius erat. Huic exemplo, atque vmbræ huic, Leuitici Sacerdotes deſeruiebant, quamobrem nõ oportuit alium quẽpiam ex alia tribu eidem miniſterio præfici. Sed illud aliud perfectum Sacerdotium cum ſuo Sacerdote extare oportuit, cuius exemplum & vmbram Leuiticum iſtud referebat, & lege ſancitum erat; quod quia lex, quæ ſanxerat, abſolutum reddere non potuit, nec ipſum etiã legem, pro qua fœdere ferito ſpopõderat, integrã præſtare aſſerereq́; potuit, repudiatum eſt, & illud alterum poſtliminio reuocatum, quod æternum eſt, & ſecundum ordinem Melchi-ſédek. Hoc igitur obtinet Ieſus, tanto melius ſortitus miniſterium, quanto melioris fœderis mediator eſt. Namque Aaron fuit mediator fœderis inter Deum & homines pacti; pacti autem conditio erat legem præſtare; lex in tabulis ſcripta erat; corda hominum in ſua infirmitudine ab Adamo contracta permanebant: itaque lex monebat, promittebat, accuſabat, minabatur, nõ tamen tangebat corda hominum, aut ex duritie in mitem & lenem mutabat facultatem, aut ex infirmitudine ad virtutem transferebat. ex quo

quo factũ eſt vt Sacerdotij illius labor & ſponſio imbecillitatis & inefficaciæ arguerentur: quare illud cum lege, cuius ſponſionē ſuſceperat, ad culpam vocatum eſt, & alia noua lex in cordibus hominum Spiritus ſancti virtute per Ieſum miniſtrum inſcripta, & meliori Sacerdotio conſtabilita eſt per æternum hunc Sacerdotem Ieſum, cuius ſponſio id quod in ſeſe recepit, abundè præſtitit. Nec verò hæc nouo aut recenti conſilio Dei acta ſunt, ſed ita futura longè antè manifeſtis oraculis promiſſa ab eo qui vtriuſq. vim dignouerat, atque ſeculorum ſuccedentibus exemplis apud homines etiam dignoſcenda ſtatuerat in hunc modum, Ecce dies venient, *&c.*

13 Veterauit prius,] *hoc eſt, Id quod prius erat vetus eſſe arguit, namque nouum veteri ſecundum naturam opponitur & antiquato. antiquatum autem quod dicitur, ſenium adnexum habet: ſed ſenectus morbus eſt ad interitum properans.*

quoniam omnes ſcient me à D
minore vſque ad maiorem eorum: [12] quia propitius ero iniquitatibus eorum: & peccatorum eorum iam non memorabor. [13] Dicendo autem nouũ: veterauit prius. Quod autem antiquatur & ſeneſcit: prope interitum eſt.

CAP. IX.

HAbuit [1] quidē & prius, A
iuſtificationes culturæ & ſan-

IN CAP. IX.

1 Habuit quidem.] *Cùm de præſtãtia Sacerdotis abundè diſſeruerit, nunc deinceps ad locorum, hoc eſt, templi vtriuſque comparationem redit: quæ vt melius cognoſcatur, ex terreni ſiue tabernaculi ſiue tẽpli deſcriptione inchoatur. Eſt autẽ primi verſus obſcurior oratio propter diſtinctionem incluſam, impeditiusq́ explicatam. nam vſq́ ad* Iuſtificationes culturæ, *res vna; deinde vſque ad* Seculare, *altera indicatur, quas ita nos conſequemur. Duo quondam Sacerdotibus ad ſacrorum obeundum exercendumq́ munus cõſtituta fuerunt loca, diuerſis tamen temporibus. Namque ex quo primùm lex in ſolitudine lata eſt, tabernaculi ſiue tentorij ſiue vmbraculi nomine domus quædam mobilis constructa fuit, cuius celebritas toto peregrinationum atque bellorum tempore durauit. Hæc ſua lingua* OHEL, *Græca* σκηνὴ, *vtraque vmbraculum ſiue vmbram ſignificante, dicitur. Alter locus Salomonis regni initiis, quamquam diuerſa materia exædificatus, tamen à prioris exempli ratione, proportione, & cauſis non diuerſus, propter maiorem ſperatam durationem, atque ædificij firmitudinem, nomẽ habuit* BETH GHOLAMIM, *id eſt, Domus ſeculorum ſiue ſecularis & perpetuæ, quaſi multis ſeculis permãſuram auſpicari vellent. Vtramque autem hoc loco duplici diſtinctam nomine, vnica tantũ deſcriptione complectitur Paulus; vtpote quæ, materia excepta, certè re, ſignificatione atq́ vſu, vna erat domus. ſiue enim Rex foris in militia atque in itinere agens, tentorium teneat, ſiue in vrbe regias ædes colat, vterque locus & aulæ nomine & iure cenſetur. Tertium orationis huius membrum explicandum eſt.* Iuſtificationes culturæ, δικαιώματα λατρείας, *atque vel vnicus verſus hic Epiſtolam hanc Hebraicè conſcriptam confirmare poſſit, cùm verbis ſiue vocibus, ſiue (vt Logici loquuntur) terminis conſtet, nulli niſi Hebraicè ſcienti familiaribus, iiſq́ in ſacrorum tantùm ſermone vſitatis. cùm enim illa in lingua quicquam quod ad ſacrũ cultũ pertineat rectè & ritè, ſiue agendum ſiue faciendum lex præcipit, aut hiſtoria aliqua deſcribit, huiuſmodi verborum frequens vſurpatio eſt,* IAGHASSE CHEMISPATO LEGHABODATHO, *quæ Latinè totidem verbis reddita, ſic ſonant,* Fiat iuxta iudicium ſuum, *ſiue* rationem ſuã, ad cultum

cultum ſuum. *His annotatis, facilè iam quid primus verſus velit, aſſequemur. ait enim Paulus, certam olim in vtroque ſiue tabernaculo ſiue templo, tum locorum, tum apparatus rationem conſtitiſſe, idq́ue non ſine ſignificatione & vſu. eſt igitur hæc orationis apertior ſententia: Prius illud tabernaculum mobile certas ad cultumq́ue deſtinatas partes rationesq́ue habuit ad amuſſim obſeruandas, quas item poſtea illud alterum ſanctum templum quod ſeculorum ſiue ſeculare appellatum eſt, nullo modo variatas conſeruauit. & quoniam ædes illa ſiue templum Ieroſolymitanum, tanta apud Iudæos veneratione celebratur, vt illius præſentia videri poſſet ſuperuacanea*

Exod 25,8. 26,1.36,8. & ſanctum ſeculare. 2 Taber-
naculum enim factum eſt pri-
mùm, in quo erant candela-
bra, & mēſa, & propoſitio pa-
nū, quæ dicitur Sancta. 3 Poſt
velamentum autem ſecundū,
tabernaculum, quod dicitur
Sancta Sanctorum: 4 aureum
habens thuribulum, & arcam
teſtamenti circumtectam ex
omni parte auro, in qua vrna
aurea habens manna, & virga
3 Reg.8,9. Aaron quæ frondnerat, & ta-
2 Par.5,10. bulę teſtamenti, 5 ſuperq́. eam
Exod.25,22. erāt Cherubim gloriæ obum-
brantia propitiatoriū, de qui-
bus non eſt modò dicendum
B per ſingula. 6 His verò ita cō-
poſitis, in priori quidē taber-
naculo ſemper introibant Sa-
cerdotes, ſacrificiorum officia
conſummantes. 7 in ſecundo
Exod.30,10. Leu.16,2.30 autē, ſemel in anno ſolus Pō-
tifex, non ſine ſanguine quem
ªofferret MS.B. ªoffert pro ſua & populi igno-
rantia. 8 hoc ſignificante Spiri-
tu ſancto, nondum propalatā
eſſe

tabernaculi antiquioris mentio; ait Paulus, non tam habendam eſſe materiæ quàm inſtitutionis & antiquitatis rationem, ſiquidem illud tentorium prius factum fuerat, & ſeculare ſanctum *ad illius inſtar, non autem vice verſa conſtructum. atque,* Tabernaculum enim factum eſt primùm, *per parentheſin legendum. quæ verò* Iuſtificationes culturæ *hoc loco ſint, è veſtigio declaratur,* In quo erant candelabra, *&c.*

2 Quæ dicitur.] *Pars tabernaculi, in qua erant menſa, &c. dicitur* Sancta, *quod ſtatim diſtinguitur à Sanctis Sanctorum. operæpretium fuerit.*

6 His verò itaq. compoſitis,] *quas iuſtificationes culturæ ſuperius dixerat.*

In priori,] *in ea parte tabernaculi quæ dicitur* Sancta. [Semper,] *bis per ſingulos dies.*

Sacrificia,] *τὰς λατρείας, culturas ſuas in illo loco conſummandas, vt quæ pertinerent ad cādelabrum, propoſitos panes, & huiuſmodi, &c.*

7 Semel in anno,] *in feſto expiationis publicæ, quæ pro peccatis toto illo anno publicè priuateq́ue admiſſis peragebatur, in qua culpa Sacerdos ipſe primùm ſeſe profitebatur.*

Ignorantia.] *Nam pro peccatis ex certa malitia ac proteruia admiſſis, quæ* ZADON *dicitur, illa expiatio non fiebat; altera enim ratio de huiuſmodi criminibus fuerat inſtituta.*

8 Nondum propalatam.] *Interim dum illa diuiſio inter Hekal & Debir (ſic enim dicebantur duæ illæ tabernaculi partes) duraret, nō eſſe peruiam omnibus Sacerdotibus viā Debir, donec totum efficeretur vnum; quod Chriſto moriente effectum fuit, velo in duas partes à ſummo ad imum ſciſſo. quamobrem ſemel tantùm in anno adibatur* Sanctū Sanctorum,

t

ſiue

ſiue Debir à Sacerdote ſummo, pridie tamen ſingulari obſeruatione ſequeſtrato, & non citra timorem & confeßionem propriæ ignorantiæ, ita vt is non ſe dignum profiteretur illo ingreſſu, ſed ex benignitate tamen ac iuſſu Dei ingredi ad expiationem illius anni pro ſe & aliis. perpetuam autem expiationem quæ in Sanctis Sanctorum peragenda erat, nec illius loci nec temporis, nec illius Sacerdotij dignitatis eſſe.

eſſe ſanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente ſtatum. 9 quæ parabola eſt téporis inſtantis: iuxta quã munera & hoſtiæ offeruntur, quę non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere ſeruiẽtem, 10 ſolummodo in cibis & in potibus, & variis baptiſmatibus, & iuſtitiis carnis vſque ad tempus correctionis impoſitis. 11 Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorũ bonorum per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id eſt, non huius creatio-

9 Temporis inſtantis.] *Totum illud tabernaculum illo modo ſitum & inſtructum, eius temporis quo lex duraret, ſignificationem obtinebat.* Perfectum facere.] *Auferendo non ſolùm peccata, ex corpore peccati tãquam membra deducta, ſed ipſum peccati corpus. hoc igitur legalia ſacrificia & ritualia nõ potuerũt.*

10 Iuſtitiis carnis,] *ritibus & præparationibus atque obſeruationibus quæ in carnis purificationem adhibebantur, nec internam animi vim attingebant, ſed ſignificabant quidem aliquando peragendum eſſe, verùm non illo pacto peragendum, ſed alia virtute, quæ interna corrigeret, ex qua correctione rectè omnia deinceps procederẽt. ad huius vſque correctionis, Dei virtute efficiendæ tempus oportunum, illa quæ diximus frequentabantur; quæ, cùm perficere non poſſent, huius correctionis deſiderium augebant, & ſpem fidelibus amplificabant. Hæc ſumma totius illius antiquæ culturæ, quæ ad ſingulorum nominum explicationem magnum otium & negotium poſtularet.*

11 Chriſtus autem.] *Collatio eſt lucis cum vmbra.* Chriſtus, *Vnctus. hic Vnctus, inquam, & Rex & Sacerdos.*

Aſſiſtens,] παραγενόμενος, *accedens, poſtquam peruenit qui venturus erat; ad verbum, adfactus, adaptatus, & verè ad eam rem præfectus. atque multo antè quàm homo factus exſtaret, eius Pontificatus ius in ſe continens, & cùm gigneretur homo ad eam authoritatem deſtinatus. deinde verò cùm cætera ſacrificia antiquarentur, ipſe admotus ad verum & æternum, ratum, atque probatiſſimum ſacrum peragendum. omnia hæc vocabulum hoc nobis repræſentat, quæ quiſquis rectè diſtinxerit, explicare ſigillatim poterit.*

Futurorum.] *Æternorum, quæ Lex illa ſcripta non dabat, ſed per ſignificationem & conſequentiam prædicebat danda à Deo. ipſa verò tantùm præſentia bona promittebat, & promiſſa cultoribus præſtabat: Qui enim per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus. futuræ verò ſalutis bona per Chriſtum danda prædicebantur, quæ ab ipſo verè & efficienter donata ſunt iis qui receperunt eum, qui non ex ſanguinibus nec ex voluntate carnis, &c.*

Per amplius.] *Non ſolùm magnitudine amplius, ſed ex naturæ bonitate longè præſtantius, vtpote quod non ligno, non lino, non ſaxo, non auro conſtaret, ſed ſpiritu ſuo, non huius creationis, huius humanæ ſortis ac vitioſæ, qua antiquatum iſtud Sacerdotium vtebatur.*

12 Neque

C creationis: [12] neq. per ſangui-
*& 6 MS. G.S. nem hircorum "aut' vitulorũ,
Act.20,28. 1 Petri 1,19. ſed per proprium ſanguinem
1 Ioan.1,7. Apoc.1,5. introiuit ſemel in Sancta, æ-
terna redemptione inuenta.
Leuit.9,8. 16,6,14. [13] Si enim ſanguis hircorum &
Num.19,4. taurorũ & cinis vitulæ aſper-
ſus, inquinatos ſanctificat ad
Luca 1,77. Rom.5,5.6. emundationem carnis: [14] quã-
tò magis ſanguis Chriſti qui
per Spiritum ſanctum ſemet-
ipſum obtulit immaculatum
*emundabit 7 MS.R.G.S. Deo, "emundauit' conſcien-
*veſtram 7 MS.G q. tiã "noſtrã' ab operibus mor-
tuis, ad ſeruiendum Deo vi-
uẽti? [15] Et ideò noui teſtamen-
ti mediator eſt: vt morte in-
D tercedente, in redemptionem
earum præuaricationum quæ
erant ſub priori teſtamento,
repromiſſionem accipiãt qui
vocati

12 Neque per ſanguinem.] *Præſtantiore non ſolùm tabernaculo, ſed ſacrificij materia, hoc eſt, ſanguine vſus. ille alius ſacerdos ſemel in anno pro ſe & pro populo ſanguinẽ intra ſancta aſpergebat: hic verò ſemel in vita ſuũ ipſius ſanguinem in ſancta profudit pro iis omnibus quorum debita in ſe receperat; quæ effuſio in cõſummationem ſeculorum ſemel facta, æternùm duratura eſt.*

In Sancta] *ſpiritualia & cæleſtia, quorum vmbra erat id quod appellatur* DEBIR.

13 Si enim.] *Argumentum hoc plurimum vbique valet, ſed apud Iſraëlitas & freques & magni momenti ad conuincendum habetur, ab ipſis* KALVAHHOMER, *hoc eſt, graue ac leue, ſiue* Statera *dictum. Si ei quod ſua natura inefficax eſt, tamen ob inſtitutionem & acceptationem, efficaciæ ratio aliqua conceditur in iis ad quæ adhibetur; id quod ex ſe virtutis & efficacitatis infinitudinem habet, quantum efficiet in iis ad quæ propriè & aptiſſimè à Deo ipſo volente & probãte accommodatur? Atqui taurorum ac hircorum ſanguis, & cinis vitulæ aſperſus, nullam ex natura ſua vim habent, nõ ſolùm ad Spiritum ſanctificandum, ſed neque ad carnem emundandam; & tamen ex inſtitutione & voluntate Dei, eiuſmodi ritu & ceremonia hoc exterius efficiebatur, virtute atque ſignificatione quadam arcana efficientiæ alterius ſacrificij expectandi: quanto magis hoc non modò exterius ſed interius efficiet immaculatus Chriſti ſanguis, qui emundauit conſcientiam noſtram liberatam à peccato, hoc eſt, peccati corpore, vt vltra nõ ſeruiamus peccato, mortuis operibus, vt antea, impliciti, ſed Deo viuenti in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus noſtris.*

15 Et ideo.] *Sacerdos ille vetus, mediator erat veteris illius teſtamenti, procurabatq́ꝫ hominum illam externam expiationem hoſtia cædenda, ſanguineq́ꝫ aſpergendo, hac ſignificatione, vt ſicut illa hoſtia cæſa pro omnibus vitam illam ſuam animalem, quæ ſenſibus & affectibus inſeruierat, deponebat; ita omnibus præteritæ contaminationes deponerentur, ac deinceps alia vita ab illis animalibus affectibus aliena viueretur. moriebatur itaque hoſtia, & illud iis pro quibus cædebatur, teſtatum & mandatum relinquebat. emundabatur caro eorum qui illius myſterij communione vtebantur, idq́ꝫ ex inſtituto atque dicto Dei ſæpe repetentis in lege: Et ignoſcetur eis: ſiue, Et emundabuntur; à præteritis, inquam, contaminationibus. verùm quod de perpetua morte, vitiis & peccatis in poſterum, de nouitate melioris vitæ, illa hoſtia mandabatur, tamen non præſtabatur: quamobrem ſimiles quotannis repetebantur inſtaurabanturq́ꝫ ritus ſecundum ordinem Aaron. Verùm enimverò huius noui teſtamẽti mediator, aliud egit & peregit,*

quippe qui moriens, omnes quos expiandos ſuſceperat, commori fecit, cum vitiis & concupiſcentiis ſuis, iuxta veterem hominem cruci ſecum affixos. & reſurgens dennò omnes etiam ſecum in ſpiritu & veritate reſurgentes, ad nouam vitam traduxit per lauacrum regenerationis & renouationis per Spiritum ſanctum, quem effudit ſuper eos abundè, vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſint ſecundum ſpem vitæ æternæ, & repromiſſionem accipiant (qui vocati ſunt) æternæ hæreditatis. Quis non planè doctrinam hanc Pauli eſſe iam agnoſcat, totidem ſi nō ſemper verbis, at iiſdem tamen ſententiarum ponderibus in aliis omnibus epiſtolis pertractatam.

16 Vbi enim teſtamentum.] *Hîc etiam ex rerum atque linguarum imperitia nonnulli orationis impropriæ ſcriptorem hunc arguunt, quos potius impropriæ eruditionis argutos oportuit; exiſtimantes teſtamenti vim atque ius diuerſum eſſe in morientium hominum ratione, atque in cæſarum hoſtiarum ſacrificiis, cùm tamen eadem ſint, & eodem ſacro verbo* BERITH *vtraque omnino nominari poſſint, à quo non ita alienum eſt* διαθήκη, *quæ diſpoſitio ſiue inſtitutio ex verbo reddi poteſt, vt Berith quod Latinè ſæpe pactum, ſæpiſſimè fœdus redditur, declarationem ſiue expoſitionem etiam aptiſſimè dicemus. atque in magno Opere, Deo nobis propitio, oſtendemus, cæſæ ac mortem oppetentis hoſtiæ imaginem iiſdem lineis diduci, & coloribus induci, atque hominis morientis ac teſtātis formā. ex quo ſolertiſſima hæc D. Pauli diſertiſſimaq; diſputatio manifeſtè probabitur, quæ & iam, vt nobis videtur, vel ex iis quæ indicauimus, innoteſcit.*

18 Vnde nec primum.] *Deſcribit ritum in pacto ſiue fœdere ſiue teſtamento antiquo confirmando obſeruatum, in quo illa exigebantur: Partes, hoc eſt, teſtator, & ij quibus teſtamenti legata mandabantur, & teſtamētum ipſum, & exceptor ſiue miniſter, qui Sacerdos idem erat, & Mandatorum per hæredes receptio.*

22 Omnia penè.] *Namq; omnia quæ in tabernaculo erant cum ipſo tabernaculo, quæq; videri poterāt, humanas partes referebāt, & ab huius creationis vita mortē neceſſariā eſſe ſuo modo illa ſanguinis aſperſi receptione profitebantur.* Non fit remiſſio.] *Legalis illa vetus, de qua hactenus diſputatum eſt.*

23 Exemplaria.] *Pro exemplis hic vſurpatur nomen. Nam primum & perfectiſſimum exemplar,*

vocati ſunt ęternę hęreditatis.
16 Vbi enim teſtamentum eſt: Galat 3,15.
mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris.
17 Teſtamentū enim,
in mortuis confirmatum eſt:
alioquin nondum valet, dum
viuit qui teſtatus eſt.
18 Vnde
nec primum quidē ſine ſanguine dedicatum eſt.
19 lecto
enim omni mandato legis à
Moyſe vniuerſo populo: accipiens ſanguinem vitulorum E
& hircorum cum aqua & lana
coccinea & hyſſópo: ipſum
quoq. librum & omnem populum aſperſit, dicens, Hic Exod. 24,8. Matt. 26,28.
ſanguis teſtamēti, quod mandauit ad vos Deus.
21 Etiam tabernaculum & omnia vaſa
miniſterij ſanguine ſimiliter
aſperſit.
22 Et omnia penè in
ſanguine ſecundū legem mūdantur: & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.
23 Neceſſe eſt ergo exemplaria qui- F
dem cæleſtium, his mundari:
ipſa autem cæleſtia, melioribus

exemplar, quod propriè res ipſa eſt, πρωτότυπον Græcè dicitur; cuius imitatæ ſiue imagines ſiue vmbræ & ſpecies, ἀντίτυπα vocantur; aliàs ὑποδείγματα, vt hoc loco.

bus hoſtiis quàm iſtis. [24] Non
enim in manufacta Sancta Ie-
ſus introiuit exemplaria vero-
rum: ſed in ipſum cælum, vt
appareat nunc vultui Dei pro
nobis. [25] Neque vt ſæpè offe-
rat ſemetipſum, quemadmo-
dum Pontifex intrat in San-
cta, per ſingulos annos in ſan-
G guine alieno: [26] alioquin opor-
tebat eum frequenter pati ab
origine mundi: nunc autem
ſemel [a] in conſummatione' ſe-
culorum, ad [b] deſtitutionem'
peccati, per hoſtiam ſuam ap-
paruit. [27] Et quemadmodum
ſtatutum eſt hominibus ſe-
mel mori, poſt hoc autem iu-
dicium: [28] ſic & Chriſtus ſe-
mel oblatus eſt ad multorum
exhaurienda peccata, ſecundò
ſine peccato apparebit expe-
ctantibus ſe, in ſalutem.

[a] in conſummationem MS q.
[b] deſtructionem 15 MS. Q. n.

Rom. 5, 6, 8. 1 Pet. 3, 28.

Cap. X.

Leuit. 16, 14.

A VMbrā [1] enim habens lex,
futurorum bonorū, nō
ipſam

24 Exemplaria verorum.] *ἀντίτυπα, quæ ex veris delineata fuere. in hæc nō introiuit Ieſus vt Sacerdos expiaturus, ſed in ipſa prototypa, hoc eſt, in ipſum cælum, quod ſedes Dei eſt; atque adeò in cælum ſpirituale, quod in paruo mundo eſt, quod vbi rectè conſtitutum fuerit, ſedes ac templum Dei veriſſimum eſt. hoc myſterium magnum eſt, quod à Paulo indicatum qui legit, intelligat. Vnico igitur ſacrificio corporis ac ſanguinis ſui Chriſtus penetrauit Sancta illa, nemini antea mortali acceſſa, & pro omnibus in perpetuum litauit, remiſſione præteritorum peccatorum his, quorū cauſa faciebat, à Patre impetrata, atq; ideò cum Patre conſedit, quantum attinet ad miniſterium & Sacerdotium, quod illud ſacrificium æternum ſit, & ſemel faciendum fuit, non vnquam antea eo modo factum, nec deinceps poſthac eo modo repetendum & inſtaurandum.*

26 In conſummationem ſeculorū,] *tam præteritorum quàm futurorum. nam qui pro omnium ſeculorum hominibus ſeſe obtulit, omnia etiam conſummauit atque concinnauit ſecula.* Ad deſtitutionem *corporis* peccati, *quod omnium antea ſeculorum tam priuatis quàm publicis hoſtiis & ſacrificiis nunquā deſtitutū, id eſt, nunquam fuerat ſublatum; nunc verò ab hoc Vncto de medio ſublatum ac cruci affixum eſt. Agnoſcimus & hoc loco ac ſermone Pauli doctrinam.*

28 Ad multorū exhaurienda peccata.] *quæ ipſe ſuſcepta pertulit in corpore ſuo ſuper lignum, cuius liuore ſanati ſumus.* Secundò, *aduentu ſanctificationis & gloriæ atque iudicij Euangelio prædicti, non vt pro ſpectantibus ſe denuo ſeſe in mortē offerat, ſed vt vitā ſanctitatemq; ſuā illis reapſe cōmunicās impertiatur.*

In cap. x. 1 Vmbram enim habens lex.] *Lex quamquam fidelibus cultoribus ſui bona illa terrena dabat, non dabat cum illis cæleſtia atq; futura bona: ſed illa quidem dabat, quibus, velut vmbra quadam, futura bona deſcribebantur ſiue ſignificabantur & declarabantur donanda, non ex ipſius legis virtute & efficacitate, ſed ex virtute promiſſorum quondam factorum, quæ ſuo tempore per alium à legis illius miniſtro præſtanda erant. & cùm ipſa*

lex peccatorum remißionem ſæpè commemoraret, nunquam æternam præſtabat; illam videlicet antea promiſſam, & piis omnibus poſtulatam & expectatam; ſed conferebat ſuis illis ſacrificiis quandam illius æternæ vmbram in externis emundationibus carnis, & peccatis quotidianis, ex ignorantia, vt ipſa lex declarat, admiſſis. & cùm non conferret vim ad futura cauenda peccata & ſuperanda, opus erat aßiduis ſacrificiis, quæ bis in die vt minimum fiebant, & illo etiam annuo, communi, ac publico, quod ieiunij legitimi celeberrimo die repetebatur.

ipſam imaginem rerum: per ſingulos annos eiſdē ipſis hoſtiis quas offerunt indeſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere: [2] alioquin ceſſaſſent offerri, ideò quòd nullam haberent vltra conſcientiam peccati, cultores ſemel mundati. [3] ſed in ipſis cōmemoratio peccatorum per ſingulos annos fit. [4] impoſſibile enim eſt ſanguine taurorum & hircorum auferri peccata. [5] Ideò ingrediens mundum dicit: Hoſtiam & obla- *Pſal. 39,7.*
tionem noluiſti: corpus autē aptaſti

Imaginem] *Cùm imago hic vmbræ opponatur, idem ſignificat atque corpus. nam corpus ſolidumq; propriè ab vmbra tanquam oppoſitum diſtinguitur: eſt autem vmbra omnis, alicuius corporis vmbra. corpus autem & prius natura eſt, & præſtantius longè quàm ipſius vmbra; quippe vmbra vel nihil eſt corpori comparata, vel priuatio corporis eſt, vel ad ſummū obſcura quædam & inanis corporis eſt delineatio. hic non agitur nunc de oppoſitione vmbræ ac lucis, de qua aliàs. Græcum nomen εἰκονα hoc nunc ſignificat, quod magis propriè de imaginibus denſis, & corporea mole cōſtantibus, quàm de pictis tabellis dicitur. itaq; ſic explicamus. cùm enim lex non ipſum rerum corpus haberet, ſed rerum potius vmbram contineret: habuit quidem cōdonationis peccatorum vmbram quandam, ſed non ipſam perfectam æternamq; corporis peccati abolitionem.*

2 Semel mundati] *à peccati corpore ſecundum conſcientiam, quod non ita ipſis contingere confeßio annua manifeſtat.*

3 Commemoratio peccatorum.] *Illo die expiationis* CHEPHVRIM *dicto, omnium peccati generum confeßio publicè fiebat, cuius exemplum ex ipſa antiquitatis lectione deſcriptum in magno Opere referendum curabimus.*

4 Auferri peccata.] *Peccatorum corpus quod intimè carnis infirmitudini inhærens, nullis externis expiationibus elui poteſt: natura enim ſanguinis taurorum & hircorū huius tantæ virtutis expers eſt, nec anima taurorum & cæterorum commune quicquam habet cum humana anima, vt pro ipſa poßit ſufficere. itaq; omnia illa ſignificabant quidem per myſterium, non autem præſtabant rem ipſam ſua ex virtute.* 5 Hoſtiam.] *Chriſti perſonam inducens per Pſalten Spiritus ſanctus, æternæ expiationis rationem breui carminum atque verborum periodo complexus eſt, quam rationem Chriſtus ipſe in mundum veniens, & ſermone & officio repræſentauit; Hoſtiam, inquiens, illam antea cæſam totieſq; repetitam, nec munus victimis vel ex priuatis hominibus vel ex publico ſumptu additum voluiſti ratū gratumq; ducere, (namq; hoc volendi verbum in diuino ſermone ſignificat) Corpus autem Myſticum mihi verum corpus obtinenti aptaſti. hoc autem dixiſſe fertur Chriſtus veniens in mundum εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, ingreſſus in illum Coſmon, qui intra materialē & viſibilem hunc mundum erat. Myſterium in myſterio reconditum eſt: qui indiget ſapientia, poſtulet à Deo, & dabitur illi.*

6 Holo-

aptaſti mihi: [6] holocautoma-
ta, & pro peccato, non tibi pla-
B cuerunt. [7] Tunc dixi. Ecce ve-
Ibidem. nio: in capite libri ſcriptũ eſt
de me: Vt faciam Deus volun-
tatem tuam. [8] Superiùs dicens,
Quia hoſtias & oblationes, &
holocautomata, & pro pecca-
to noluiſti, nec placita ſunt ti-
bi, quæ ſecundum legem offe-
runtur, [9] tunc dixi, Ecce venio,
vt faciam Deus voluntatem
tuam: aufert primum, vt ſe-
quens ſtatuat. [10] In qua volun-

6 Holocautomata.] *Varia ſacrificiorũ genera ſimul commemorat, de quibus ſuo loco.*

7 Tunc dixi,] *adaptato mihi iam corpore.* In capite libri.] *Tui libri æterni, in quo tui conſilij ratio conſcripta eſt, & in capite etiam libri viſibilis fidelibus traditi, ſcriptum eſt de me:* IPSVM CONTERET CAPVT TVVM.

9 Aufert primum.] *Efficacitatem prioris illius ſacrificiorum generis tollit, vt poſterius hoc proprij ſacrificij genus efficax & certum aſſeueret.*

10 In qua voluntate] *Dei Patris, qui in Filio ſibi complacuit, ſancti effecti ſumus, quod & ab Angelis in huius Sacerdotis & victimæ ortu fuerat decantatum: Et in terra pax, hominibus bona voluntas.*

tate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Ieſu Chri-
ſti ſemel. [11] Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt quotidie
miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias quæ nunquam
C poſſunt auferre peccata: [12] hic autem vnam pro peccatis of-
ferens hoſtiam, in ſempiter-
num ſedet in dextera Dei. [13] de
Pſal. 109, 5. 1 Cor, 15, 25. cætero expectans, donec po-
nãtur inimici eius ſcabellum
pedum eius. [14] Vna enim ob-
latione, cõſummauit in ſem-
piternum ſanctificatos. [15] Cõ-

12 Sedet.] *Hic ſermo atque habitus, huic vni Sacerdoti tributus, identidem commemoratur à Paulo.*

13 Inimici eius.] *Viſibiles & inuiſibiles, qui hominum genus obſident, quiq; vexant, & Chriſti in ipſos efficacitatem & virtutem oppugnant. eſt autem efficacia Chriſti ea, quam conteſtatur Spiritus ſanctus.*

teſtatur autem nos & Spiritus ſanctus. Poſtquam enim di-
Ierе. 31, 31, 33 Sup. 8, 8. xit: [16] Hoc autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt
a Dabo MS. Haymo, s. dies illos, dicit Dominus, "Dando' leges meas in cordibus
eorum, & in mentibus eo-
rum ſuperſcribam eas: [17] &
peccatorum & iniquitatum
eorum iam non recordabor
amplius.

17 Peccatorum,] *quæ ex iniquitatibus proficiſcuntur, tanquam ex corpore vel fonte.* Iniquitatum,] *quæ cæterorum peccatorum fons & origo ſunt.*

19 Ha-

amplius. 18 Vbi autem horum
remiſſio: iam non eſt oblatio
pro peccato. 19 Habentes itaq. D
fratres fiduciam in introitu
ſanctorum in ſanguine Chri-
ſti: 20 quam initiauit nobis viã
nouam & viuentem per vela-
men, id eſt carnem ſuam, 21 &
ſacerdotem magnum ſuper
domũ Dei, 22 accedamus cum
vero corde in plenitudine fi-
dei, aſperſi corda à conſcien-
tia mala, & abluti corpus aqua
munda, 23 teneamus ſpei no-
ſtræ confeſſionem indeclina-
bilem (fidelis enim eſt qui re-
promiſit) 24 & conſideremus
inuicem in prouocationem
charitatis & bonorum operũ:
25 non

19 Habentes itaque.] *Diſputationis epilogus, cum ſuaſione, ad quam totius ſermonis argumentum pertinet. Fiduciam hic certã, & conſtãtem rei perſuaſionem vero innixam interpretamur, aptè conueniente Latino vocabulo. eſt autem verborum ſenſus hic: Cùm igitur certa teneamus fide, Vnctum hũc non taurorum aut hircorum, ſed ſuo proprio ſanguine fuſo, ſancta illa antea hominibus præcluſa ingreſſum fuiſſe, atq; primùm nobis ad illa viam nouam & viuentem aperuiſſe; quod & ipſe facturum ſe receperat dicens,* Ego ſum via veritas & vita: *& quoniã ipſe ſemper in opere eſt, & præſentem ſemper habet ſuam illam hoſtiã, nec vnquam diſceßit à domo Dei, quam per velamen, id eſt, carnem ſuam, ingreſſus, nobis patefecit,* Accedamus, *&c.*

22 Cum vero.] *Explicatio corporis ac veritatis, quam vmbra illa expiationis diei ſignificabat, ad cuius vſum cultores pœnitentiã profitebantur, aſpergebantur victimarum ſanguine, & corpus aquis lauabant mundis. hoc ſignificabatur purgatio vera, per ſummum illum Sacerdotem promiſſum facienda, iuxta conſcientiam peccati corpus deleturum, & externa etiam peccata expiaturum, atque redditurum ſuos ſanctos & immaculatos coram Deo, tam interius quàm exterius. cuius beneficij quoniã Paulus, & nonnulli alij ex Iſraëlitis, ex virtute Chriſti participes facti fuerant, quos & aliis teſtes oportebat eſſe, & monitores ad eandem fidem & ſpem, atque ad Euangelij viam ac doctrinam ineundam adhortatores, ideò ipſe hoc omnibus officium commendat faciendum ſingulis videlicet iuxta præſentis temporis conditionem & ſtatum, quod interpretando partiundum fuerit; vt quæ perfectos ſpectant, ad eoſdem referantur verba; & rurſus ea quæ nondum perfectos tangunt, ad eoſdem; deinde coniunctim omnia omnibus, quandoquidem vna omnium Eccleſia eſt.* 23 Qui repromiſit,] *& promiſſo ſtabit ſuo erga eos qui & ipſi fide atque ſpe huius promiſſi conſtantes Euangelio per pœnitentiam obedierint.*

24 Conſideremus inuicem.] *Alij aliis obſeruationi & exemplo ſimus, vt quod imperfectiores in iis qui perfecti ſunt viderint, imitentur, & fidem cum charitate coniunctam adhibeant diuino promiſſo, atque ſeſe inuicem ament, & amore boniſq; officiis vtrinque prouocentur, imò & contendant; amore, inquam, non ſimulatione vel ſuperbia, vel hypocriſi; & omnes vnum hoc agant, non diſcedentes à communione & conſuetudine mutua. hoc dicebat Paulus, quòd nonnulli viderentur à cæteris diſcipulis Chriſti ſegregari, quamquam & ipſi crederent; fortaßè propter metum ſæuitiæ in Chriſtianos, tam à Gentibus quàm à pertinacibus Iudæis exercitæ.*

non deſerentes collectionem
noſtram, ſicut conſuetudinis
eſt quibuſdam, ſed conſolan-
tes, & tantò magis quantò vi-
deritis appropinquantẽ diem.
Sup. 6, 4. 26 Voluntariè enim peccanti-
E bus nobis poſt acceptam no-
titiam veritatis, iam non re-
linquitur pro peccatis hoſtia,
27 terribilis autem quędam ex-
pectatio iudicij & ignis æmu-
latio, quæ conſumptura eſt
aduerſarios. 28 Irritam quis fa-
ciens legem Moyſi: ſine vlla
Deut. 17, 6. 19, 15. miſeratione, duobus vel tri-
Matt. 18, 16. bus teſtibus moritur. 29 quan-
Ioan 8, 17. 2 Cor. 13. 1. tò magis putatis, deteriora
mereri ſupplicia qui Filiũ Dei
conculcauerit, & ſanguinem
teſtamenti pollutum duxerit,
in quo ſanctificatus eſt, & ſpi-
ritui gratiæ contumeliã fece-
rit? 30 Scimus enim qui dixit,
Deut. 32, 35. Rom. 12, 19. Mihi "vindictam', ego "retri-
"vindicta 1 MS G.S. buam'. Et iterum: ⁻Quia' iudi-
"reddam 4 MS. cabit Dominus populũ ſuũ.
⁻5 MS. G.S. Pſal. 134, 14 31 Horrendum eſt incidere in
manus

25 Appropinquantem diem.] *Diẽ Euãgelicæ virtutis & efficientiæ in eos, qui credentes perſeuerauerint vſque in finem, eundemq́ diem vltionis in eos, qui Euãgelium repulerint.*

26 Voluntariè enim peccant.] *Hic vnus ex iis locis eſt quæ D. Petrus ab indoctis & inſtabilibus deprauari ait. Spectat autem eos qui in Spiritum ſanctum peccant, peccatum ad mortem, quod qui peccauerit, vt quis pro eo oret Ioannes iam non dicit,*

Iam non relinquitur.] *Quia ſemel paſſus eſt Chriſtus & crucifixus, non iterum pro huiuſmodi crucifigendus. refertur locus ad illum ſuperius adnotatum: Impoßibile enim eſt eos qui ſemel illuminati ſunt, &c. ideò Paulus hic,* Nobis, *ait, ſuam in quantum erat conditionem ſignificans, & quid ſit voluntariè peccare ipſemet explicat. qui legit intelligat, & metuat.*

27 Expectatio iudicij.] *Reprobatio, terribilißimum iudicij genus.*

28 Irritam.] *Sententiam ex pronuntiato ac præiudicio confirmat, argumentatione ſtateræ adhibita, quam contentionem in noſtris Rhetoricis dicimus. ſed ex multis præceptis, quorũ violatio capitalis in lege eſt, ea propriè ad hunc locum pertinent, quæ de homicidio aut vulnere conſulto atque deliberata voluntate illato, cauent. nam in huiuſmodi Lex iubet animam pro anima, vulnus pro vulnere, dentem pro dente. eſt enim humanum corpus animæ ſiue ſpiritus domus ac templum quoddam: anima Dei eſt, & ex conſequenti corpus vt animæ templum. quicunque corpus vel occidit vel violat, animæ templum diruit vel violat. igitur ſi cum hac ratione & culpa illa conferatur conculcati Filij Dei in eo loco in quo habitabat, & polluti ducti ſanguinis teſtamenti noui, in quo ipſe ſanctificatus fuerat, & contumeliæ Spiritui ſancto factæ, quanto magis, &c.*

29 Pollutum duxerit.] *Non pluris fecerit quàm communem aliquem alium ſanguinem, qui nihil ſancti habere cenſetur, cùm tamen ipſe in eo ſanctificatus re ipſa fuerit.*

30 Populum ſuum,] *degenerantem à virtute & veritate populi ſui.*

manus Dei viuentis. 32 Reme-
moramini auté priſtinos dies:
in quibus illuminati, magnũ
certamen ſuſtinuiſtis paſſio-
num. 33 & in altero quidem
opprobriis & tribulationibus
ſpectaculum facti: in altero
autem ſocij taliter conuerſan-
tium effecti. 34 Nam & vinctis
compaſſi eſtis: & rapinam bo- G
norum veſtrorũ cum gaudio
ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos
habere meliorẽ & manentem
ſubſtantiam. 35 Nolite itaque
amittere confidẽtiam veſtrã,
quæ magnam habet remune-
rationem. 36 Patiẽtia enim vo-
bis neceſſaria eſt: vt voluntaté
Dei facientes, reportetis pro-
miſſioné. 37 Adhuc enim mo- *Abac.2,3. 1 Petri 1,6.*
dicum aliquantulumq́ue, qui
venturus eſt, veniet, & nõ tar-
dabit: 38 iuſtus autem meus ex *Rom.1.17. Galat.3,11.*
fide a viuit. quòd ſi ſubtraxerit a Viuet R. G. S.
ſe: non placebit animæ meæ.
38 Nos auté nõ ſumus ſubtra-
ctionis b filij in perditionẽ: ſed b MS. G. S.
fidei in acquiſitionem animę.

Cap.

32 Rememoramini.] *Ad conſtantiam adhortatur exemplo eorũ qui Euangelio primùm credentes, & lumen diuinum acceperunt, & virtutem etiam libenter pro Chriſti nomine grauiſſima quæq; ab hominibus ferendi.*

33 In altero.] *τοῦτο μὲν τοῦτο δὲ, idem hic valet quod Latinorum geminatum Tum. Tum, inquit, ipſimet certamen illud percurriſtis opprobriorum & moleſtiarum, tum rurſus aliis eiuſmodi certamine laborantibus monitores, adhortatores, & adiutores fuiſtis, nec quicquã quod Chriſti martyres paterentur, à vobis alienũ putaſtis, quod ego ipſe teſtari poſſum, cuius vinculis vos compaſſi fueritis. S. S. E. Ibãt gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro Chriſti nomine cõtumeliam pati. & augebatur quotidie diſcipulorum numerus.*

34 Rapinam.] *Quæ vulgò grauiſſimũ ducitur malum, cui ploratur lacrymis amiſſa pecunia veris: piis autem, & boni propoſiti tenacibus animis, minima exiguaq; malorum hæc cenſetur portio, maximè perſuaſis meliorẽ aliàs fundum ſibi eſſe paratum, eumq́; æternum.*

35 Nolite.] *Quo tẽpore hæc ſcribebat Paulus, bona pars eorum qui inter Hebræos perfecti Chriſti diſcipuli fuerant, vel martyrij ſuppliciis occiſi, vel exilio mulctati, vel ad Euangelium aliis populis ac gentibus adnuntiandum profecti, in Iudæa regione deſiderabantur: imperfectorum qui reliqui erant, variis agitabantur tentationibus à Satana, Satanæq; miniſtris cum externis tum internis; vacillabant nõnulli metu incommodorum & moleſtiarum præſentium; quidam etiam in ſpe atque expectatione ſacroſancti promiſſi frigebant, nimis longum exiſtimantes iam illius expectandi tẽpus, qualis anguſti animi ratiocinatio eſſe ſolet. hos ad fidei conſtantiã admonere adhortariq́; ſtudet Paulus grauiſſimis rationibus, hoc eſt, authoritate & efficacitate, atque etiam voluntate promittentis, deinde breuitate temporis, quod non ex humani computi anguſtiis, verùm ex Dei virtute & efficientia æſtimari oportet, apud quem mille anni vt dies vnus, & vnus dies vt anni mille. item ex promiſſi ac doni magnitudine, quod omni expectatione, quãuis longiſſima, digniſſimum ſit; & tamen non adeò in longum differtur, quin expectantibus cumulatè contingat. poſtremò*

ex con-

ex conditione promiſsi ipſius, quod non niſi credentibus & patienter expectantibus, atque in bonorum operum exercitatione occupatis præſtandum eſſe declaratum eſt. atque hanc patiẽtiam & bonarum actionum ſtudium fidei illius quæ primum in ſalutis negocio principium & caput eſſe dicitur, teſtimonium eſſe, cui exhibendo ſtudere ij debent, qui animæ ſuæ negotiantur ſalutem. Subtractionem hic Paulus fidei opponit; conſtanti, inquam, fidei. nam & viua fides vel conſtantia eſt, vel ſine conſtantia viuere non poteſt. pertinet autem ſententia hæc ad illud Ieſu Chriſti pronuntiatum: Nemo mittens manum ad aratrum, & reſpiciens retrorſum, aptus eſt regno Dei.

CAP. XI.

A ESt[1] autem fides, ſperan-
darum ſubſtãtia rerum,
argumentum non apparen-
tium. [2] In hac enim teſtimo-
nium conſecuti ſunt ſenes.
Geneſ. 1, 1, 3. [3] Fide, intelligimus aptata eſſe
ſecula verbo Dei: vt ex inuiſi-
bilibus

IN CAP. XI.

1 Eſt autem fides.] *Hæc definitio ſiue deſcriptio fidei oportunè in hunc locum inducta eſt, in quo de ipſius conſtantia agebatur. in qua duo ſunt nomina,* Hypoſtaſis & Elenchos, *pro quibus Latinus interpres ſubſtantia & argumentum reddidit. eſt autem nobis impræſentiarum Hypoſtaſis breuis quædam ac præſens res, pignus in ſe continens maioris rei aliquando futuræ. in naturalibus hypoſtaſis exemplum erit Nux integra & ſana magnam nucem arborem virtute in ſe continens, quam ſi ſeminetur, demum proferet. in morum arte, vitaq; conſuetudine, hypoſtaſis mihi erit authenticum diploma à rege traditum, quo ſe ille mihi ad ſe vocato & venienti, certum munus planè regium largiturum pollicetur: id enim ex dignitatis regiæ atque veritatis ratione certiſsimum mihi promiſſum facit, dummodo id mea non ſubducatur culpa. Elenchus autem breuis tabella eſt, quæ artis ſiue tractationis cuiuſpiam ſumma capita contracta indicat, quæ poſtea ſigillatim explicantur plenius; quam rationem Latinus interpres rectè expenſam habens, Argumentum optimè dixit, eadem ſignificatione, qua Comœdiæ cuiuſpiam Periocha argumentum Romanis dicitur. Poterat etiam verti Specimen, vt non partem quandam rei, ſed rei totius ſummam rationem virtute comprehenſam ſignificaret. eſt itaque deſcriptionis ſiue explicationis huius expoſitio huiuſmodi: Vt qui nucem habet, dicere poteſt ſe virtute & hypoſtaſi habere ingentem nucem arborem: qui diploma regium; affirmare poteſt, voluntatem regis ad beneficium ſibi conferendum, niſi ipſe demereatur, ſe iam cognitam habere: & qui artis indicem potenter obtinet, ſe artis omnem ſummam tenere ait: Sic qui promiſsi diuini notitia atque fide certa præditus eſt, quaſi ſummam quandam mente atque animo obtentam intuetur earum rerum, quæ ſibi in poſterum exhibendæ promiſſæ atque ad ſperandum declaratæ ſunt, quamobrem ex fide in ſpem rapitur, atque ex vtraque virtute ad faceſſenda quæ iuſſus eſt, animatur & accingitur; atque promittentis & iubentis virtute promotus, difficultatem omnem ad ſinem vſque obediẽtiæ ſuperat.*

3 Aptata.] *Quamquam promiſſorum ratio ad futurum pertineat tempus, tamen fides & futurum & præteritum reſpicit. præteritum quidem credit & obſeruat, atque ex hoc etiam firmatur ad futurorum ſpem: cùm enim credit omnia ex nihilo creata & aptata ſecula rerum quæ manifeſtè videntur, credit eiuſdem virtutis atque benignitatis eſſe quæcunque in futurum promiſſa fuerint, etiam ſi difficillima, imò ſi ſecundum naturam impoſſibilia videantur præſtare; atque ita credens ſperat & obſequitur promittenti ac iubenti, & obſequium ad finem vſque perfert.*

4 Teſtimoniū perhibente muneribus.] *qui reſpexit ad Abel & ad munera eius, qui ſalutis ſibi à Deo conferendæ fide, & melius & plenius ſacrificabat, & quamquam ab impio fratre occideretur, tamē à fide tum ſalutis ſuæ, tum iudicij diuini nō auellebatur, quamobrem fides illa effecit vt viri cruor in terra effuſus & occultatus clamaret, à Deóque auditus vindicaretur.*

6 Sine fide.] *Vnum ex primis pietatis veræ diſciplinæ rudimentis atque principiis omnium piorum conſenſu conceßis. in duo autem capita maxima principium hoc diuiditur; alterum naturam ipſam diuinam; alterum Diuinæ naturæ in homines humanaſq; res prouidentiam ſpectat. nam prius complures ex mundi ſapientibus conceſſere, poſterius nonnulli negarunt, cùm tamen alterum ſine altero conſiſtere omnino non poßit, nec ad ſalutem hominum alterius tantùm fides prodeſſe.*

7 Damnauit mundum] *impietatis & cōtumaciæ, cùm nemo excuſare poſſet prædicti iam iudicij ignorationem: quin illud tam vaſtum opus, tam multis annis, tam ſtudiosè cœptum, tam pertinaci labore promotum ac demum abſolutum excuſationem prorſus refelleret.* Iuſtitiæ.] *De qua ſermo omnis præcipuè inſtituitur à Paulo. fuit autem inſtitutus hæres promiſſo & oraculo illo: Et ſtatuam pactum meum tecum.*

12 Ab

bilibus viſibilia fierent. [4]Fide, *Geneſ.4,4.*
plurimā hoſtiam Abel, quàm
Caim, obtulit Deo: per quam *Matt.23,34.*
teſtimonium conſecutus eſt
eſſe iuſtus, teſtimonium per-
hibente muneribus eius Deo,
& per illam defunctus adhuc
loquitur. [5]Fide, Henoch trāſ- *Geneſ.5,24. Eccl.44,16. 49,16.*
latus eſt, ne videret mortem,
& nō inueniebatur: quia trāſ-
tulit illum Deus: ante tranſla-
tionem enim teſtimoniū ha-
buit placuiſſe Deo. [6]Sine fide B
autem impoſſibile eſt placere
⌐Deo⌐. Credere enim oportet ⌐5 MS.C. Q.n.
accedētem ad Deum quia eſt,
& inquirentibus ſe remunera-
tor ſit. [7]Fide, Noë reſpōſo ac- *Gen.6,13,18 Eccl.44.17.*
cepto de iis quæ adhuc nō vi-
debantur, metuens, aptauit
arcam in ſalutem domus ſuæ,
per quam damnauit mūdum:
& iuſtitiæ quæ per fidem eſt
hæres inſtitutus. [8]Fide, qui *Gen.12,4.*
vocatur Abraham obediuit in locum exire quem accepturus
erat in hæreditatem: & exiit, neſciens quò iret. [9]Fide, demo-
ratus eſt in Terra repromiſſionis, tanquam in aliena, in ca-
ſulis habitando cum Iſaac & Iacob cohæredibus repromiſ-
ſionis eiuſdem. [10]Expectabat enim fundamenta habentem C
ciuitatem: cuius artifex & conditor Deus. [11]Fide, & ipſa Sara *Geneſ.17,19. 18,10. 21,2.*
ſterilis virtutem in conceptione ſeminis accepit, etiam præ-
ter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit eſſe eum qui re-

promiſe-

promiſerat. [12] Propter quod
& ab vno orti ſunt (& hoc
Eccleſ. 44, 22. 23. emortuo) tanquam ſydera cę-
li in multitudine, & ſicut are-
na quæ eſt ad oram maris, in-
numerabilis. [13] Iuxta fidem
defuncti ſunt omnes iſti, non
acceptis repromiſſionib9, ſed
à longè eas aſpicientes, & ſalu-
tantes, & confitentes, quia pe-
regrini & hoſpites ſunt ſuper
terram. [14] Qui enim hæc di-
cunt: ſignificãt ſe patriam in-
quirere. [15] Et ſi quidem ipſius
meminiſſent de qua exierunt:
habebant vtique tempus re-
D uertendi. [16] nunc autem me-
liorem appetunt, id eſt, cæle-
ſtem. Ideò non confunditur
Deus vocari Deus eorum, pa-
rauit enim illis ciuitaté. [17] Fi-
Geneſ. 21, 9. Eccleſ. 44, 21. de, obtulit Abrahã Iſaac, cùm
tentaretur: & vnigenitum of-
*in quo MS. q. B. ferebat, "qui ſuſceperat repro-
miſſiones: [18] (ad quem dictum
Geneſ. 21, 12. Rom. 9, 7. eſt, Quia in Iſaac vocabitur
tibi ſemen,) [19] arbitrans quia
& à mortuis ſuſcitare potens
eſt Deus. vnde eum & in pa-
Geneſ. 27, 27. 36. rabolam accepit. [20] Fide, & de
E futuris, benedixit Iſaac, Iacob
Geneſ. 48, 15. & Eſau. [21] Fide, Iacob moriens, ſingulos filiorũ Ioſeph bene-

12 Ab vno] *Abrahamo, de quo ſcriptum eſt: Vnum vocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum.*

13 Iuxta fidem.] *Non abiecta, ſed conſeruata fuit etiam fides morientibus his Abrahamo, Iſaaco, & Iacobo, & multis horũ poſteris, quos multos par eſt ducentorum & eo amplius annorum ſpacio in Ægypto natos vitaq́ functos fuiſſe, repromiſſionibus non modò cæleſtibus (quæ tunc non patefactæ erant vt nũc ſunt) ſed neque terrenis etiam acceptis, & tamen terrenas poſteris ſuis largitum iri, & cæleſtes ipſi etiam ſibi præſtandas eſſe credidere, idq́ arcana ſignificatione apertis tamen verbis profitebantur.*

16 Deus eorum.] ELOHIM, *gubernatorem, rectorem, & regem illorum etiam poſt mortem ſeſe prædicat.*

18 Ad quem dictum eſt.] *Fidei ſapientia omnem Dialecticam & Philoſophicam ratiocinationem longè ſuperat, & quæ pugnare ſecum videntur, & contradictoria à Logicis dicuntur, tamen vno primo maximoq́ principio componere nouit, hoc eſt, Nihil Deo impoſſibile eſt.*

19 In Parabolam.] *Deus tentatum Abrahamum, & fidei conſtantia probatum, vtriuſque virtutis exemplum poſteris conſtituit ſeculis, hoc eſt, fidei in credendo, & obedientiæ in agendo. Vocabulum parabola reſpondet hoc loco Hebraico verbo* MASSAL, *ſiue Syrico* MOSLO, *veſtigiumq́ certum eſt linguæ qua primùm Epiſtola hæc ſcripta fuerat.*

21 Singulos filiorum.] *Singulis ſuam ſingularem felicitatem precatus prædixit, quæ quamquam longè pòſt futuræ erant, ipſi tamen per fidem tanquam in elencho ſiue argumento tenebantur.*

Adorauit

dixit:

Adorauit faſtigium.] *προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. An hoc idem ſignificet Latinè quod Græcè, & in vtraque lingua idem quod* וישבעלסביעת *expendat, qui ſciet, diligenter, memineritq́ Epiſtolam hanc non Græcè primùm, ſed Hebraicè, hoc eſt, Syricè conſcriptam, atque ad fontes recurrat. Sunt qui ingenioſè hic commentantur, & mira antiquitatis cognitione ſibi plaudunt: verùm illud ſæpius clamamus, in ſacrarum lectionum ſimplici maieſtate nullus ingenio locus eſt. non hic explicationem omittimus nos propter inſcitiam loci, ſed propter nimiam ſcientiam eorum qui audacius hæc quàm expediat, tractant, quibus quamquam multa de hoc virgæ faſtigio ſcripta ſint, nihil tamen quod verum loci ſenſum attingat, ſcriptum affirmamus, atq́ ideò parcius & maiori religione de ſacris lectionibus ſtatuēdum denuntiamus; namque id diuinare magis quàm explorare eſt. Demum qui Hebraicè neſcierit, ſeſe hic diuinaturum non ſperet, vbi interpres Græcus ingeniis crucem ponere voluiſſe videtur.*

23 Moyſes natus.] *Mira profectò fuit Moſis parentum ſolertia & obſeruatio, atque in his conſtantia, ſed omnia hæc ex fidei doctrina ac virtute nata fuêre, qui ſingularem & præſtantem infantis elegantiam, non niſi magna ex cauſa diuinitus effectam interpretati ſunt: quāobrem illum diligenter primùm occultandum, deinde tuto exponendum, atque obſeruatrice conſtituta, boni euētus expectatione cuſtodiendum curauere.*

27 Suſtinuit.] *Expectauit ſibi Deum fautorem ac liberatorem futurum contra regis iram, diligentiam & manum, non ſecus quàm ſi ipſum ſibi Deum præſentem videret. ἐκαρτέρησε.*

29 Ægyptij deuorati ſunt,] *qui non fide deducti, ſed furore acti, eādem quàm Iſraëlitæ viam ingredi auſi fuêre.*

30 Circuitu dierum ſeptem,] *quos Iſraëlitarum tentaturus fidem Deus præſcripſerat.*

dixit: & adorauit faſtigium *Geneſ. 47, 31.*
virgæ eius. 22 Fide, Ioſeph mo- *Geneſ. 50, 24, 25.*
riens, de profectione filiorum
Iſraël memoratus eſt: & de oſ-
ſibus ſuis mandauit. 23 Fide,
Moyſes natus, occultatus eſt *Exod. 2, 2. Act. 7, 20.*
menſibus tribus à parentibus
ſuis: eo quòd vidiſſent elegā-
tem infantem, & non timue-
rūt regis edictū. 24 Fide, Moy- *Exod. 1, 16. Exod. 2, 11.*
ſes grandis factus, negauit ſe
eſſe filium filiæ Pharaonis:
25 magis eligens affligi cū po-
pulo Dei, quàm temporalis
peccati habere iucunditatem,
26 maiores diuitias æſtimans
theſauro Ægyptiorū, impro-
periū Chriſti. aſpiciebat enim
in remunerationem. 27 Fide, F
reliquit Ægyptum: non veri-
tus animoſitatem regis. inui-
ſibilem enim tanquam vidēs
ſuſtinuit. 28 Fide, celebrauit *Exod. 12, 11, 21.*
paſcha, & ſanguinis effuſionē:
ne qui vaſtabat primitiua, tā-
geret eos. 29 Fide, tranſierunt *Exod. 14, 22.*
mare-rubrum tanquam per
aridam terram: quod experti
Ægyptij, deuorati ſunt. 30 Fide, *Ioſue 6, 20.*
muri Iericho corruerunt, cir-
cuitu dierum ſeptem. 31 Fide,
Rahab meretrix non periit cū *Ioſue 6, 23, 45*
incredulis:

32 Et

Ieſue 2, 3. incredulis: excipiens explora-
tores cũ pace. 32 Et quid adhuc
dicã? Deficiet enim me tẽpus
enarrantem de Gedeõ, Barac,
Sampſon, Iephte, Dauid, Sa-
G muel, & Prophetis. 33 qui per
fidem, deuicerunt regna, ope-
rati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt
repromiſſiones, obturauerũt
ora leonum, 34 extinxerũt im-
[a]effugerunt 4 MS.G.S. petum ignis, [a]effugauerunt
aciem gladij, conualuerunt de
infirmitate, fortes facti ſunt in
bello, caſtra verterunt extero-
rum. 35 acceperũt mulieres de
reſurrectione mortuos ſuos.
alij autem diſtenti ſunt, non
ſuſcipiẽtes redemptionem, vt
meliorem inuenirent reſurre-
ctionem. 36 Alij verò ludibria
& verbera experti, inſuper &
vincula & carceres: 37 lapidati
ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in
occiſione gladij mortui ſunt,
circuierunt in melótis, in pel-
libus caprinis, egentes, angu-
ſtiati, afflicti: 38 quibus dignus
non erat mundus. in ſolitudi-
nibus errantes, in mõtibus, &
ſpeluncis, & in cauernis terrę.
39 Et hi omnes teſtimonio fi-
dei probati, non acceperunt
repro-

32 Et Prophetis] *Elia, Heliſeo & aliis, quos omnes cum iis quos antea nominauit, in ſummã coniungens Paulus, deinde per certas cuiuſque actiones è veſtigio commemoratas, agnoſcendos ac diſtinguendos lectori relinquit.*

33 Operati ſunt iuſtitiam,] *quæ ſecũdum legem erat, quam exerçebant diligenter in fide & ſpe iuſtitiæ Dei.*

Repromiſſiones] *terrenæ hæreditatis, atq; omnium earum rerum, quæ illis & promiſſæ fuerunt, & verè contigerunt, in figura cæleſtiũ promiſſorum fidelibus præſtandorum.*

34 Conualuerũt,] *vt Dauid & Ezechias.*

35 Diſtenti ſunt] *fidei virtutem, & ad maximas obeundas gerendasq; res ac peruincendas, & ad grauiſſima diſcrimina & pericula, tum vitæ tum aliarum rerum quæ ad vitã pertinent, valere, atque in vtroque genere ſpectari, propoſitis ex ſacra lectione exẽplis, Paulus docet. fuerũt diſtenti cõplures Prophetæ Dei Eliæ atque Heliſei tempore, deliberato ad mortem animo, ferendam potius grauiſſimam, quàm impiorum hominũ imperio ſubitò mutandam.*

39 Teſtimonio fidei.] *Opera magna ſtudia & curam iuſtitiæ exercendæ, actionesq; omnes à Deo imperatas obeundi, damna, incommoda, tormenta, atque etiam mortem conſtanti animo pertulerunt. Denique ſuperius commemoratorum capitum nomina omnia in ſummam redacta, fidei teſtimonium Paulus appellat, qui nunquam fidem ab obſequio diſiungere ſolet, ſi rectè percipiatur. conuenit hoc maximè cum illa Iacobi doctrina: Oſtende tu mihi fidẽ tuam ſine operibus, & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.*

Non acceperunt repromiſſionem] *illam cæleſtem, quæ illorum ſeculis quamquam facta & pronuntiata erat, non tamen vſque ad noſtra tempora præſtita fuit; itaque illi illam credentes atque expectantes, & vixerunt, & diem huius vitæ extremum obierunt, cùm Deus illius præſtandæ opportunitatem ad noſtrum vſque tempus, hoc eſt, ad ſeculorum fines diſtuliſſet.*

In

repromiſſionem. [40] Deo pro
nobis melius aliquid proui-
dente, vt non ſine nobis con-
ſummarentur.

CAP. XII.

IDeoq́ue[1] & nos tantam ha- A
bentes impoſitam nubem
teſtium: deponentes omne
pondus & circũſtans nos pec-
catum, per patientiam curra-
mus ⌐ad' propoſitũ nobis cer-
tamen, [2] aſpiciẽtes in authorẽ
fidei, & conſummatorem Ie-
ſum, qui propoſito ſibi gau-
dio ſuſtinuit crucem, confu-
ſione contempta, atque in de-
xtera ſedis Dei "ſedet'. [3] Reco-
gitate enim eum qui talem ſu-
ſtinuit à peccatoribus aduer-
ſum ſemetipſum cõtradictio- B
nem: vt ne fatigemini, animis
veſtris deficientes. [4] Nondum
⌐enim' vſq. ad ſanguinẽ reſti-
tiſtis, aduerſus peccatũ repu-
gnantes:

Rom, 6, 4. Coloſ. 3, 8. Epheſ 4, 23. 1 Petri 2, 1. 4, 2.

⌐9 MS. G.S.

"ſedit 2 MS. G.S.

⌐1 MS. G.S.

IN CAP. XII.

1 Ideoq́ue & nos] *Inceptæ ſuaſionis perorationẽ firmiſſimo argumento, eodemq; multis adiunctis confirmato perſequitur. Si ſancti illi, quamquam repromiſſionem longè poſtea præſtandam intelligerent, tamen perpetuum fidei & ſpei curſum magnis actionibus & paſſionibus comprobatum ad extremam vſque vitæ huius mortalis tempus percurrerunt; Sancti, inquam, tam multi tam illuſtres, qui à primis vſque ſeculis vixerũt, cur nos tot fidei teſtibus, atque etiam, vt ita dicamus, vadibus præſentibus, noſtriq; breuiſſimi temporis, imò iam præſentis opportunitatem gratulantibus ſpectatoribus, omni peccati atque diffidentiæ pondere depoſito, non alacriter atque ſtrenuè noſtrum hoc exiguum certamen peragemus, oculis in eũ intentis, qui quondam promiſerat credenda, nunc verò credita, à ſe perfectè conſummata præſtat. atq; idem ſeſe certaminis à nobis vincendi ducem anteſignanum, atque ſuo ipſius exemplo magiſtrum & patronum præbet. qui propoſito ſibi gaudio regni cæleſtis nobis comparandi, & crudelem mortem & ignominiam ſuſtinuit & ſuperauit.*

3 Recogitate] *eum qui cùm non ſuæ ſalutis, qua ipſe non indigebat, vtpote qui ſalus ipſa vitaq; erat, ſed peccatorum ſalutis cauſa tot tantaq; in terris peregiſſet, tantaq; ad mortem vſque perpeteretur, tamen grauiſſimam etiã pertulit contradictionem ab ipſis, quorum ſalutis atque vitæ negotium ſuſceperat & peragebat: vt nõ ſolùm probra, ignominiam, detractionem virtutis, atq; veritatis ſuæ irriſionem ante mortem, ſed in ipſo etiam mortis tempore audierit, Si Filius Dei eſt, deſcendat nunc de cruce & credimus ei. Et, Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non potuit. Sperauit in Deo, liberet eum ſi vult. & huius generis grauiſſima multa, tamen propter eoſdẽ ipſos ſuſtinuit. Hunc igitur ante oculos ſtatuite, vt intelligatis quãtum oporteat vos pro veſtra qua indigetis vita ac felicitate ſuſtinere, nedum cum tãto minora ſint ea certamina, quibus in præſentiarum exercemini, quippe qui nondum etiam ad ſanguinem vſque reſtitiſtis, externis adhuc & minoribus laboribus operam nauaſtis, vt opprobriis, exprobrationibus, maledictis, contumeliis, quidam & direptione rerum, alij carcere, alij ad ſummũ exiliis hactenus affecti.*

4 Aduerſus peccatum,] *ex vno certaminum genere ad alterum etiam commendandum ſermo à Paulo inducitur. Motus omnis exteriorum certaminum ex puſillanimitate proficiſcitur, puſillanimitas in homine ipſo naſcitur*

ſeipſum

gnantes:[5] & obliti eſtis conſo-
lationis, quæ vobis, tanquam
Prou. 3, 11. Iob 5, 17. filiis loquitur, dicens, Fili mi,
noli negligere diſciplinam
Domini: neque fatigeris dum
Apoc. 3, 19. ab eo argúeris. [6]Quem enim
diligit Dominus, caſtigat: fla-
gellat autem omnem filium
quem recipit. [7]In diſciplina
perſeuerate. Tanquam filiis
vobis offert ſe Deus. quis
enim filius, quem non corri-
pit pater? [8]Quòd ſi extra di-
ſciplinam eſtis, cuius partici-
pes facti ſunt omnes: ergo
adulteri, & non filij eſtis. [9]De
C inde patres quidem carnis no-
ſtræ, eruditores habuimus, &
reuerebamur eos. num multò
magis obtemperabimus Pa-
tri ſpirituum, & viuemus? [10]Et
illi quidem in tempore pau-
corum dierum, ſecũdum vo-
luntatem ſuã erudiebant nos:
hic autem ad id quod vtile eſt
in recipiẽdo ſanctificationem
eius.

ſeipſum vincere neſciente: nam victoriarum maxima ſui ipſius eſt. quiſquis nullo interius citato affectui ſuccumbit, nulli exteriori cedet pugnæ. affectus autem omnis contra diuinam legem peccatum eſt, maximè cum expugnato dominatur cordi, ſiue is cupiditatis, ſiue metus, ſiue gaudij, ſiue doloris, ſiue ambitionis, ſiue ſuperbiæ, ſiue cuiuſcunque alterius formæ ſit, ad vnum ex tribus generibus referendæ. his cùm primis reſiſtere oportet vſque ad ſanguinem, id eſt, quoad homo, quantum in ſe eſt, peccato in ſe occiſo, ipſe etiam peccato moriatur, membráque mortificet, quæ peccato antea viuebant, eáque mortua & ſacrificata in ſpirituali hac pugna Deo dicet, qui ſic mortua ſuſcipiens ſuſcitabit ad ſeruiendum, non peccato, ſed iuſtitiæ. ita quiſquis in hac pugna contenderit, ita vt ſuorum ipſius membrorũ victor euadat, is profectò cæteras exterius oblatas contentiones & pugnas contemnet, tantùm abeſt vt perhorreſcat. atque hanc contentionis & pugnæ diſciplinam cæterarum omnium præcipuam & efficientiſsimam multis ſententiis docet & confirmat Deus, qui ipſe ſeſe & Patrem ſuorum & in hac diſciplina magiſtrum præbet.

9 Patres quidem carnis.] *A minori exemplo vero & recto, rem omni ex parte maiorem vtilioremq́ue confirmat.*

Et reuerebamur.] *Terreni patres quas artes filios diſcere volunt, eruditores ipſi docent, qui optimi omnium magiſtri in terris eſſe poſſunt, ſi eas artes quas ipſi norunt, filiis tradant; bonas, inquam, artes. quippe & ipſi ſtudioſius docent liberos ſuos, & filij magis etiam (ſi modo probi ſunt) paterno ſtudio & exemplo afficiuntur. verùm cùm patres filiis animum & ſpiritum ad diſciplinam addere non poſsint (nec enim ea hominum virtus & facultas eſt) metum & reuerentiam incutere curant, atque ita filij, quod animo magno agere non poſsint, hoc eſt, maiori quàm ipſis natura conſtet, metu tamen & reuerentia agunt, & tamen ſic proficiunt. At verò Deus non diſciplinam ſolùm tradit, ſed diſcere volenti animũ & vitam auget, & ſpiritum addit. Si enim patres terreni norunt bona data dare filiis ſuis, quanto magis Pater cæleſtis dabit ſpiritum bonum petentibus ſe.*

11 Omnis autem diſciplina.] *Quãquam ex ſimilitudine aliarum diſciplinarum hæc dicta videri poſſint, quarum amara initio radix dulces demum profert fructus; tamen verbum iuſtitiæ quo ſententia hæc finitur, de diuinis diſciplinis agi indicat. quales ſunt quæ de pœnitentia, mortificatione ſui ipſius, de tolerandis aduerſis, de charitate etiam erga inimicos, de victoria mali per bonum officium, & quæ ad hoc pertinent genus: quæ, quamquam iuxta carnis infirmitudinem, duriora initio videantur, tamen fructum in ſanctificatione adferunt præſtantiſſimum.*

12 Remiſſas manus.] *Hebraicæ linguæ familiares idiotiſmi ſunt, quibus ad virtutem & fortitudinem atque conſtantiã excitat Paulus.*

14 Pacem] *Summa diſciplinarum, quas commendauerat percurrit capita.* Cum omnibus,] *neminem excipit.*

Sanctimoniam] *cordis præcipuè, de qua ſcriptum eſt: Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.*

15 Ne qua radix amaritudinis.] *Quidquid aduerſus candidam ſinceramq́; charitatem producitur, quãquam in ſpeciem pulchrũ & gratum quibuſdam videatur, ex huiuſmodi radice proficiſcitur, & multos inquinat, atque à iuſtificationis fructu alienat. ex quo principio contentionum genera omnia ingenij, doctrinæ, gentilitatis & commoditatum commodorumq́; æmulationes.*

16 Propter vnam eſcam] *viliſſimam panis & lentis, primogenita ſua vendidit, in quibus diuinorũ promiſſorũ continebatur ſumma.*

17 Reprobatus eſt] *à patre ſuo ex conſilio inſpirationeq́; Dei.*

18 Ad tractabilem montem.] *Ex locorũ, apparatus, rerum ac perſonarum comparatione, docet etiam hanc gratiæ atque ſanctificationis legem ſuauiſſimam, facillimam, minimè, vt antiquam illam, metuendam: nam quæ illam alteram anteceſſere, & conſequuta ſunt, omnia terribilia horrendaq́; fuerunt, & quæ mortem, cuius miniſtrationem lex illa exhibebat, minitarentur & indicarent.*

eius. 11 Omnis autem diſcipli-
na in pręſenti quidem videtur
non eſſe gaudij, ſed mœroris:
poſtea autem fructum paca-
tiſſimum exercitatis per eam,
"reddet' iuſtitiæ. 12 Propter "reddit 6 MS.G.
quod remiſſas manus & ſolu-
ta genua erigite: 13 & greſſus
rectos facite pedibus veſtris:
vt non claudicans quis erret,
magis autẽ ſanetur. 14 Pacem Rom.12,18.
ſequimini cum omnibus, &
ſanctimoniam: ſine qua nemo
videbit Deum: 15 cõtemplan-
tes ne quis deſit gratiæ Dei: ne
quà radix amaritudinis ſur-
ſum germinans impediat, &
per illam inquinentur multi.
16 Ne quis fornicator aut pro- E
phanus vt Eſau: qui propter Geneſ.25,33.
vnam eſcam vendidit primi-
tiua ſua: 17 ſcitote enim quo-
niam & poſtea cupiens hære- Geneſ.27,38.
ditare benedictionem, repro-
batus eſt: non enim inuênit
pœnitentiæ locum, quãquam
cum lachrymis inquiſiſſet eã.
18 Non enim acceſſiſtis ad tra-
ctabilem montem, & "acceſſi- Exod.19,12. 20,21.
bilem' ignem, & turbinem, & "accẽſibilem: 4 MS.R.G.S.
caliginem,

22 Ieru-

caliginem, & procellam, 19 & tubę ſonum, & vocem verborum, quam qui audierūt (audierant 1 MS.), excuſauerūt ſe, ne eis fieret verbum. 20 (Non enim portabant quod dicebatur, Et ſi beſtia tetigerit mōtem, lapidabitur. (Exod. 19, 13.) 21 Et ita terribile erat quod videbatur, Moyſes dixit: Exterritus ſum & tremebundus.)
22 Sed acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ieruſalē cæleſtem, & multorum millium Angelorum frequentiam, 23 & Eccleſiam primitiuorum, qui conſcripti ſunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, 24 & teſtamenti noui mediatorem Ieſum, & ſanguinis aſperſionem melius loquentem quā Abel.
25 Videte ne recuſetis loquentem. Si enim illi non effugerūt, recuſantes eum qui ſuper terrā loquebatur: multò magis nos, qui de cælis loquētem nobis, auertimus. 26 cuius vox mouit terram tunc: nunc autem repromittit, dicēs, (Agg. 2, 7.) Adhuc ſemel: & ego mouebo non ſolùm terram, ſed & cælum.
27 Quod

22 Ieruſalem.] *non terreſtrem hanc & mutabilem, ſed ſupremam illam verè altam pacis viſionem, quæ perpetuum habitatorem, curatorem ac regem habet nunquam mutabilē Deū; quare & ipſa nunquam ſua carebit pace, ſalute & perfectione; quæ vocabulū* SALEM *ſignificat.*

23 Primitiuorum,] *quos à morte & Angelo percutiente Agni illius immaculati occiſi ſanguis excepit, ſibiq; dicauit. hoc autem Phaſe illa antiqua ſignificabat, ſed illi excepti fuerant à morte propter cruentam notam liminaribus domuum conſpectam; hi verò nominibus ſuis æterno & incorruptibili charactere in cælo conſcriptis ad ſalutem ſunt conſeruati.*

Iuſtorum perfectorum,] *quos Deus hoc tempore perfecit, & magnis virtutibus auxit in teſtimonium veritatis Chriſti Ieſu, qui non vt Moſes teſtamenti alterius mediator contremiſcit, ſed magna authoritate Deo aſſidet Patri, poteſtate omni obtenta in cælo & in terra.*

24 Melius loquentem.] *Abel ſanguis de terra iudicium poſtulās damnabat: Ieſu Chriſti ſanguis in cælo ſemper loquitur conciliationem, pacem, miſericordiam, vitamq; ſui etiam effuſoribus expetens, poſtulans, & iis qui non recuſauerint impetrans. Nam Chriſtus in ipſo mortis & contumeliarum atque iniuriarum quas pro omnibus ferebat tempore, in ipſo contradicentium ſibi certamine, pro illis etiam ita precabatur: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.*

25 Si enim illi.] *Cain qui cùm ad pœnitentiam à Deo reuocaretur de fraterno ſanguine à ſe effuſo, negauit ſibi vllam de fratre curā eſſe, ob eamq; culpam pœnas tulit grauiſſimas, tum viuens ipſe, tum demum cū tota prole domoq;, & quamuis longa diductis gente propinquis extinctus penitus. Alludit etiam ad legis latæ in Sina tempus: namq; omnia illa ſecula ab initio mūdi ad legē vſq; ad eandē iudicij rationē pertinent; à Ieſu Chriſti vero ſacrificio nouū iā Teſtamentum, alteraq; iudicij ratio eſt. illa ſuum finem contigerunt, & mota iam loco ſunt, atq; nouæ creaturarum regenerationi ceſſere.*

28 Regnum immobile.] *De ſe, deq́; Apoſtolis, & qui in illorum conditionem deducti iam erant, hæc Paulus teſtatur, vt hoc teſtimonio gentem ſuam ad idem regnum exoptãdum & quærendum alliciat, quod non niſi puſillo gregi datur, hoc eſt, pauperibus ſpiritu: obiter verò, ſuo ipſius more, quænam illius regni filiis in hac terrena peregrinatione adhuc detentis vita, quæ ſtudia, quæq́; actio, quæve mens maneant, breuiſsimè indicat. idemq́; in ſumma dicit, quod Zacharias fuerat vaticinatus: Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.*

Cum metu & reuerentia,] *tanquam filij, non iam vt ſerui.* μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας.

IN CAP. XIII.

1 Charitas fraternitatis.] *Hactenus de Chriſti virtutis atque efficacitatis ratione diſertiſsimè egit, ad cuius communicationem impetrandam, duabus potiſsimùm partibus inſtructos eſſe debere homines docuit, fide conſtantiſsima, & pietatis exercitatione ac ſtudio, quæ alio nomine Pœnitentia dicitur, quæq́; in actionibus ſpectatur. huius ergo doctrinam deinceps commodis partitionibus percurrit. officiumq́; omne in duo prima diuidit genera: alterum earum actionum quibus vnuſquiſque ſeſe atq́; eos quos coniunctiſsimos habet, quóſque curandos natura ipſa commendat, exercere debet. alterum verò earum quæ ad communem hominum inter ſe conſuetudinem faciũt, à quibus prius ſermonem inchoat, quod illa altera, quamquam naturæ ordine præcedere videantur, Chriſtianæ verò pietatis & ciuilitatis diſciplina ſubſequuntur, illud enim Ethnici & Publicani faciunt; eos, inquam, diligunt, quos ſibi aut natura, aut vſus vtilitasq́; conciliauerit, vt verò omnes in vniuerſum homines, etiam qui remotiſsimi eſſe videntur, fratrum numero & iure cenſeantur, officioq́; colantur, Chriſtianæ charitatis præſtantiſsima nobilitas ingenuitasq́; eſt.*

27 Quod autem Adhuc ſemel
dicit: declarat mobilium trãſ-
lationem tanquam factorum,
vt maneant ea quæ ſunt im-
mobilia. 28 Itaque regnum im-
mobile ſuſcipientes, habemus
gratiam: per quam ſeruiamus
placentes Deo, cum metu &
reuerentia. 29 Etenim Deus *Deut 4, 24. Rom. 12, 10.*
noſter ignis conſumens eſt.

CAP. XIII.

CHaritas 1 fraternitatis A
mancat ⁻in vobis'. 2 Et ⁻ſ MS. G. Q. n.
hoſpitalitatẽ nolite obliuiſci, *Rom. 12, 13. 1 Pet. 4, 9.*
per hãc enim "placuerunt' qui- *Geneſ. 18, 3. 19, 2.*
dam, angelis hoſpitio receptis. "latuerunt ſ MS. G. Q. n.
3 Mementote vinctorum, tan-
quã ſimul vincti; & laboran-
tium, tanquam & ipſi in cor-
pore morantes. 4 Honorabile
connubium in omnibus, &
thorus immaculatus. Forni-
catores enim & adulteros iu-
dicabit Deus. 5 Sint mores ſine
auaritia: cõtenti præſentibus.
ipſe enim dixit: Non te deſerã, *Deut. 31, 8. Ioſue 1, 5.*
neque derelinquam. 6 ita vt
confidenter dicamus: Domi- *Pſal 55, 12. 117, 6.*
nus mihi adiutor: non time-
bo quid faciat mihi homo.

7 Memen-

7 Intuen-

B 7 Mementote præpoſitorum
veſtrorū, qui vobis locuti ſunt
verbum Dei: quorum intuen-
tes exitum cōuerſationis, imi-
tamini fidem. 8 Ieſus Chriſtus
heri & hodie: ipſe & in ſecula.
9 Doctrinis variis & peregri-
nis nolite abduci. Optimū eſt
ª ſtabilire MS. enim gratia ª ſtabiliri cor, non
eſcis: quæ non profuerūt am-
bulantibus in eis. 10 Habemus
altare: de quo edere non habēt
poteſtatem qui tabernaculo
Leuit. 4, 12. 6, 30. 16, 27. deſeruiunt. 11 Quorum enim
animaliū infertur ſanguis pro
peccato

7 Intuentes exitum.] *Cùm partim eorum in vincula coniecti, partim in exilium pulſi, nonnulli etiam & capitis ſupplicio pro Verbi teſtimonio affecti fuerint.*

8 Heri & hodie.] *Æternus eſt virtute, ſapientia & efficientia. atq; his tribus nominibus vniuerſum tempus, & id quod vltra tēpus produci poteſt, ſignificatur.* Heri *præteritum ſine fine, præcipuè in lingua ſacra,* EMES. Hodie *præſens.* In ſecula, *infinitum futurum. illum autem omnium rerum quæ factæ iam ſunt, quæ fiunt, quæq; fieri in poſterum poſſunt, Pontificem & Principem virtute & authoritate eſſe affirmat, atque ita nūc ſuis adeſſe, ita deinceps adfuturum prædicat, atq; hactenus ab initio mundi adfuit. eundem veterum temporum authorem ſapientiſſimum, eundem horum etiam nouorum iuxta diuini conſilij rationes effectorem; quamobrem, vt qui illis antiquis, dū ætas illa tulit, ritè operam dabat, probabatur pro temporis ratione: ſic iam hac rerum nouitate, qui ad illa reduci voluerit antiqua, ex eiuſdem Ieſu Chriſti, qui hodiernam induxit rationem, improbatur.*

9 Doctrinis variis.] *Quidquid ab hac quam hodie vigere Ieſus Chriſtus voluit doctrina diſcrepat, varium ac peregrinum ducendum, atq; ideò iam vt vetus & obſoletum relinquēdum. cuiuſmodi ſunt ea quæ de puritate & impuritate ciborū à Scribis tradita prædicantur; quorum obſeruatio an animorum puritatem attingat, viderint qui cùm diu id fecerint, nihil tamen profecêre, vt neque etiam profuêre Sacerdotibus & Leuitis ipſis illæ mundæ & puræ hoſtiarum carnes iuxta externum ritum.* 10 Habemus altare.] *Duo hoſtiarum genera olim fuere; alterū frequentius; rarius alterū. frequētius illud fuit, quod ſingulos per dies repetebatur, quodq; ſtatis feſtis celebrabatur, præter priuatas & votiuas aliquorum hominum victimas, aliasq; pro peccatis debitas. ex his pars aliqua Sacerdotibus, aliqua etiam ipſis offerentibus interdum cedebat, vt quæ pacifica dictitabantur. Alterum verò genus rarius erat victimarū, cuius nulla portio cuiquam tribuebatur, nec Sacerdotibus quidem ipſis, vt caper quem* HAZAZEL *vocabant, & vitulæ ruſæ, quarum ſanguis intra Sancta inferebatur ſemel in anno, carnes verò nemini comedendæ permittebantur, ſed integra corpora extra caſtra excluſa cremabantur. nam quæ huius erant generis, totius populi debitum referebant, & omnium impuritatē, quaſi vicario munere repræſentabant, etiam Sacerdotum ipſorum. quamobrem quo die hæc fiebant, nihil de cibo ac potu communiter vel priuatè agebatur, ſed omnium mens & ſtudia intenta erant in illam hoſtiam, cuius mors publici debiti atque communis ſanctificationis cauſa deſtinata erat. Huius igitur vmbræ veritas nobis conſtat, quibus Ieſus datus à Deo eſt communis ac publicæ ſanctificationis cauſa, qui omnium noſtrûm debita & impuritatem ſummoturus ipſe in ſe noſtro nomine ſuſcipiens, è ciuitate abductus extra portā paſſus eſt, ſuaq; morte noſtrā peccatis obnoxiam carnem maxima ignis, hoc eſt, amoris virtutisq; ſuæ efficacitate deleuit. huic ſacrificio, huic*

hoſtiæ ſi animum ac mentem intendamus, intellegimus profectò non eſſe tempus de aliis cibus, deq́; potibus, deq́; eſcis vel cogitãdi, nedum agendi; ſed egrediemur cum illo extra ciuitatem: quod ſi hoc nomine malè audiemus, quod ciuitatis huius terreſtris moribus & ritibus vt ceteri Hebræi frui nolimus, exiſtimemus nos etiam extra ciuitatẽ iſtam eiectos comites factos eſſe illi, & impuros reputatos, vt ille reputabatur qui caprum HAZAZEL, *& vitulam extra caſtra agebat. atque iam non nos huius ciuitatis ciues ſed hoſpites ducamus, cùm aliam longè præſtantiſsimam ciuitatem inquiramus æternã. De hoc ſacrificiorũ genere pleniùs in magno Opere, Deo fauente, diſſeremus.*

15 Fructum labiorum.] *Erat aliud eſcarum genus quo certis anni diebus certo loco, hoc eſt, in ciuitate ſancta, frui iubebãtur. cuiuſmodi erat decima ſecunda, & pars quædam ex primis fructibus, & alia quæ ex voto in eum vſum dicabãtur. horum pars Deo offerebatur, pars Leuitis, cætera ab ipſis qui ſepoſuerant, comedebantur, cum communicatione tamen, ita vt nec pauperibus nec viduis ſua ex illis deeſſet portio. ad hæc D. Paulus alludens, ait, quod quidem ceremoniam ſpectat, quodq́; iſtis externis doctrinis agere iubemini, hoc plenè efficietis, ſi labiorum veſtrorum fructus, hoc eſt, laudem & gratulationem Deo ſemper dicaueritis, hoc enim ſemper opportunum tempeſtiuumq́; eſt; namque hoc ſignificabant illæ fructuum conſecrationes, quibus Deus nõ indiget, quibusq́; iam adeò ceſsit. quod verò ad beneficentiam communicationemq́; facit, hoc perpetuum vobis eſto, vt neque præpoſitis veſtris debitum obſequium, nec munerum, quæ vobis contigerint, partem inuideatis, nec pauperioribus atque egenis deſitis; talibus enim hoſtiis promeretur Deus.*

20 Paſtorem magnum ouium,] *quem Abel ouium paſtor figurabat; ſed illius ſanguis adhuc in terra clamat: huius magni paſtoris è mortuis educti, & viuentis in æternum ſanguis è cælo inuitat, vt qui illius ſanguinis vir-*

tute

peccato in ſancta per Pontifi-
cem, horum corpora creman-
tur extra caſtra. [12] Propter
quod & Ieſus, vt ſanctificaret
per ſuum ſanguinem populũ,
extra portam paſſus eſt. [13] Ex- C
eamus igitur ad eum extra ca-
ſtra: improperium eius portã-
tes. [14] Non enim habemus hîc *Mich. 2, 10.*
manentem ciuitatem: ſed fu-
turã inquirimus. [15] Per ipſum
ergo offeramus hoſtiam lau-
dis ſemper Deo, id eſt, fructũ
labiorum confitentium no-
mini eius. [16] Beneficentiæ au-
tem & communionis nolite
obliuiſci. talibus enim hoſtiis
promeretur Deus. [17] Obedite
præpoſitis veſtris, & ſubiacete
eis. Ipſi enim peruigilant qua-
ſi rationem pro animabus ve-
ſtris reddituri: vt cum gaudio
hoc faciant, & non gementes.
hoc enim non expedit vobis.
[18] Orate pro nobis. cõfidimus
enim quia bonam conſcien- D
tiam habemus: in omnibus
bene volẽtes cõuerſari. [19] Am-
plius autem deprecor vos hoc
facere, quo celerius reſtituar
vobis. [20] Deꝰ aũt pacis qui edu-
xit de mortuis paſtorẽ magnũ
ouium,

ouium, in ſanguine teſtamenti æterni, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: [21]aptet vos in omni bono, vt faciatis eius voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram ſe per Ieſum Chriſtum: cui eſt gloria in ſecula ſeculorum. Amen. [22]Rogo autem vos fratres vt ſufferatis verbum ſolatij. Etenim perpaucis ſcripſi vobis. [23]Cognoſcite fratrem noſtrũ Timótheum dimiſſum: cum quo (ſi celerius venerit) videbo vos. [24]Salutate omnes prępoſitos veſtros, & omnes ſanctos. Salutant vos de Italia fratres. [25] Gratia cum omnibus vobis.

8 MS. G. S.

AMEN.

tute affecti fuerint, ad omne bonum atque ad Dei obſequium eximiè apti euadant.

22 Vt ſufferatis.] *Vt attento, æquo, ac patiente animo excipiatis hoc verbum, quod non vt imperator, ſed vt frater hortator vobis ſcripſi; omninoq; audientes pernoſcatis tum animi in vos mei ſtudium, tum etiam rẽ ipſam quam tracto: namque hæc mentis meæ ratio attentionem & gratiam veſtram poſtulat, maximè cum citra faſtidium hoc vos præſtare poſſitis, quippe cùm perpaucis vobis ſcripſerim.*

Verbum ſolatij.] *Hæc vera ac propria Epiſtolæ huius inſcriptio eſt, ab ipſo Paulo indicata vel expreſſa potius, qui ſtudium erga Hebræos ſuum ex hoc manifeſtat, quòd quorum non eſſet conſtitutus Apoſtolus, tamen vti fratrem, incidentibus temporum atque rerum offenſionibus, propter Chriſti doctrinam ſeſe conſolatorem & adhortatorem monitoremq; ipſe inſinuat. namque hoc officij vel ipſo fraterni nominis ſancto iure facere & ipſe debere ſe intelligebat, & illos propter eandem fraterni amoris animi & ſtudij contemplationem & libenter excipere & boni conſulere oportebat. non fuiſſe autem hunc ſermonem longum, ſed ſummæ rerum capita percurrentem, quod huiuſmodi conſolatoriorum ſermonum ratio eſſe ſoleat, maximè verò cùm conſolationi adhortatio adiungitur. Namque adhortationes quæ in bello ac certaminibus inducuntur, breues eſſe decet; quæ paratos in certamen prœliumq; animos rationum vi magis incendant, quàm verborum ambage ac prolixitate detineant. ita ſe illis tanquam in certamen productis orationem temperaſſe, animatis quidem bene ſua ſponte & viriliter acturis. atque illud ex capite decimo huc ſpectat,* Rememoramini priſtinos dies, *&c.*

Solatij,] *τῆς παρακλήσεως. Solatium, conſolationem, & adhortationem Latinè dicere poſſumus, quia vtramque rem ſignificat aptiſſimè, eſtq; vnum ex militaris diſciplinæ verbis. Hinc illud ſancti Spiritus epitheton παράκλητος, aduocatus & conſolator verti ſolet.*

In D. Laurentij Cœnobio, anno M. D. LXXXVI.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam Catholicam D. Iacobi Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

ISRAELIS redemptionem expectantibus, præſentem iam gratulatur, ſuadens cum primis fidem & conſtantiam atque charitatem, ſine quibus illa ſalus non obtinetur, cuius authorem deinceps indicat: atque mox ad cōmunem conſenſum officiorumq́ue obſeruantiam, fraternitatisq́ue æquabilitatem horratur, quę publicæ ſalutis præuia quædam meditatio eſt. cuius conſenſus inimicam contentionem diſſuadet prorſus, vniusq́ue Dei vnicam Eccleſiam, vnicamq́ue veritatem aſſerit, cuius integritatē partim hominū ambitione, partim cupiditate contaminari accuſat; atq. vtriuſq. vitij declarato exitu, pium & humilem puſillumq. credentium gregem rurſus ad patientiā, perſeuerantiā, cæleſtisq́ue regni à Deo obtinendi pręparationem denuò cohortatur. obiter autem opportuneq́ue admodum, de fide atque operibus diſſerit ſapientiſſimè.

CAP. I.

IACOBVS[1] Dei & A
Domini noſtri Ie-
ſu Chriſti ſeruus,
duodecim tribu-
bus quæ ſunt in diſperſione,
ſalutē. [2] Omne gaudium exi-
ſtimate fratres mei, cùm in
tentatio-

IN CAP. I.

1 Iacobus.] *Nominis profeßio ad dicēdorum veritatem, conſtantiam authoritatemq́; facit. quod Epiſtola nec ficta ſit, nec obſcurè aut clā incertoq́; authore inducta, quippe cuius prima vox ipſum ſui indicet ſcriptorem adhuc tunc cùm mitteretur in terris viuentem, idq́; Ieroſolymis, Iſraëliticarum tribuū omnium, vrbiumq́; matre, authoritatem autem ad ſcribendum ex perſona, quam ſuſtinet, ſibi cōſtare ait, Serui videlicet Dei atque Domini Ieſu, cuius munere & officio, vtpote Chriſti, cùm redemptus fuerit, obſequium ſumma fide ſubire debeat. Appellat autem ipſum Ieſum Vnctum Dominum noſtrum, quippe cui poteſtas omnis in cælo & in terra data fuerit, cuius poteſtatis & efficacitatis doctrinā ſeruis ipſe ſuis in omnes gentes proſeminandam demandauerit. ſuarum igitur, vti fidelis & ſeduli ſerui partium eſſe, communem omnibus Iſraëlitarum tribubus hanc ſcribere ac mittere Epiſtolam, quæ quamquam diſperſæ in terris agant, ad vnam tamen diuinæ ſalutis communionem vbicunque fuerint, admißi admittendiq́; inuitātur. Oportet autem iis ad quos Epiſtola deſtinabatur, Ieſum Chriſtū Dominū iam notum fuiſſe, atque bona pro parte ſuſceptum. quandoquidem vel ex vnico illo quinquageſimi diei ſpectaculo, in omnem terram exierat ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

2 Omne gaudium.] *A conſtantiæ commendatione ſermonem incboat, cuius occaſio tunc præcipuè patebat. Nam cæterarum animæ virtutum, quæ ad pietatem pertinent, opportunitas aßidua ac perpetua ferè eſt: externorum autem certaminum tempus tunc præcipuè eſt, cùm prœlia*

prœlia pro religione ac pietate non quæruntur, ſed oblata ſuſtinentur fortiſſimè, quorum vincendorum ratio & vſus non ab armis belliq́; ſtudio, ſed à fide & patientia petitur. ac de tentationibus ſiue periculis externis hoc loco præcipuè agitur, quæ iis qui fide duce militant obiectæ, non triſtitiã, ſed gaudium potius pariunt, quacunque ex parte illæ afferantur, ſiue à Sathana, ſiue à Sathanæ ſatellitibus, cuiuſcunque ſint generis & naturæ; ideò inquit, Varias.

tentationes varias incideritis:
Rom. 5, 3. 3 ſcientes quòd probatio fidei
veſtræ patientiam operatur.
4 Patientia autem opus perfe-
ctum habeat: vt ſitis perfecti
& integri, in nullo deficiẽtes.
5 Si quis autem veſtrum indi-
get ſapientia, poſtulet à Deo
a ſimpliciter G. S. qui dat omnibus "affluenter",
Matt. 7, 7. 21, 22. & non improperat: & dabitur
Marc. 11, 24. Lucæ 11, 9. Ioan. 14, 13, 16, 23, 24. ei. 6 Poſtulet autem in fide ni-
hil hæſitans. qui enim hæſi-
B tat, ſimilis eſt fluctui maris,
qui à vento mouetur & cir-
cumfertur, 7 non ergo æſti-
met homo ille quòd accipiat
aliquid à Domino. 8 Vir du-
plex animo inconſtans eſt in
omnibus viis ſuis. 9 Glorietur
autem frater humilis, in exal-
tatione

Incideritis.] *Qui boni ac ſtrenui pietatis veræ milites habentur, Chriſtianæ diſciplinæ rectam ingreſſi viam, tentationes ipſi nõ vltrò quærũt, verùm ex hoſtilibus inſidiis obiectas deliberato ac forti animo ſuſtinent, nec retro pedem ferunt, ſed ſuſtinendo ſuperant.*

3 Scientes.] *Hoc non vt opinione exceptũ, ſed vt certiſſima perſuaſione Chriſti militibus oportet cognitum; Deum ſuæ pugnæ præſentiſſimum arbitrum, imò etiam certiſſimum adiutorem fautoremq́; adeſſe. S.S.E. Prouidebam Dominum in conſpectu meo, quoniam à dexteris eſt mihi ne commouear: Propter hoc lætatum eſt cor meum, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe. cùm itaque vos fidem veſtram huiuſmodi tentationũ certaminibus probatum iri noueritis, firmiſſimo patientiæ clypeo vtendum cogitabitis, eoq́; vſi, victoriæ votiq́; cõpotes ita euadetis, vt nihil ex integritate veſtra quod excipiat, vel aduerſarius vel ſpectator habeat.*

5 Si quis autem.] *A communi omnium tam ſanctorum quàm minus perfectorum Eccleſiæ ad alteram partem ſtudio atque cõſilio iuuandam diuertit, hoc eſt, ad eos, qui cùm fideles ac ſanæ mentis eſſent, nondum tamen ad ſanctorum fortiſſimorumq́; gradum perducti erant. Hi enim ob veræ ſapientiæ inopiam interdum laborantes, quid expetendum, quid fugiendum ſit, nec planè intelligunt, nec quemadmodum ſe ſuaq́; componant, rationem inire ac tenere valent. horum autem primam curam eſſe oportet ſapientiam à Deo obtinendi; nam qui verè ſapiens eſt, bonorum ac malorum certos cognoſcit fines, & eorum comparatione quæ videntur in ſpeciem dura & aſpera fortiter aggreſſus, quæ vulgo ſuauia in præſens putantur, deſpicit & contemnit. Hanc verò ſapientiam Dei tantùm dono hominibus contingere ait Iacobus, non tamen omnibus, niſi magna fide & ſpe, atque conſtantis pertinaciq́; voto poſtulantibus.*

8 Duplex animo] *is hic dicitur, qui veræ vitæ numeros modosq́; quos conſtanter teneat ſubductos non habet, ſed iam contento, iam laxo fune laborat.*

9 Glorietur autem.] *Interim dum illa diuina ſapiẽtia expectatur, quid ſingulis expetẽdum, quid agendum ſit, ex eiuſdem ſapientiæ præceptis & inſtitutis docet Apoſtolus. Vt videlicet vnuſquiſque eam vitæ conditionem fideliter ac ſimpliciter candideq́; teneat, in qua vocatus eſt, vel ex*

 electione,

electione, vel ex ſorte. conditionum autem formas omnes in duo ſumma partitur genera, pauperiorum ac diuitum. pauperies humilitatem affert, diuitiæ ſplendorem & ſpeciem quandam; vtraque res, niſi rectè accipiatur, hominem è mentis atque virtutis ſtatu deiicit. Nam ſi pauper propter humilitatis ſuæ contemplationem animum abiiciat, indigna virorum mentibus atque abiectiſsima prorſus agit & cogitat. Contrà verò diues, ſi ob diuitiarum fallaciam propriæ, hoc eſt, humanæ ſortis obliuiſcitur, in ſuperbiam & arrogantiam ad præcipitium vſque tollitur. Rectus itaque vtriuſque conditionis vſus fuerit, ſi pauper ſibi ad veram capeſſendam virtutem, atque ad animi conſeruandam dignitatem & magnitudinem pauperiem nihil obſtare, imò omnia prorſus vilium rerum impedimenta remouere exiſtimet: Rurſus autem diues nihil diuitiis concedat, quo à contemptu externarum rerum atque à modeſto, honeſto, ac pio ipſarum vſu, nec non à ſumma animi & totius conſuetudinis modeſtia, vel latum vnguem amoueri poſsit, cùm nouerit externa omnia, quæcunque bona putantur, fluxa, caduca, inconſtantia, atque ex conſequenti non rectè expendentibus, fallacia deprehendi.

tatione ſua. 10 diues autem, in
humilitate ſua, quoniam ſicut *Pſal. 102, 13. Eccleſ. 14, 18. Iſaiæ 40, 6. 1 Petri 1, 24.*
flos fœni tranſibit: 11 exortus
eſt enim ſol cũ ardore, & arefecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperiit: ita & diues in itineribus
ſuis marceſcet. 12 Beatus vir *Iob 5, 17.*
qui ſuffert tentationem: quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus
ſe. 13 Nemo cùm tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum eſt: ipſe autem neminem tentat.

12 Qui ſuffert tentationem.] *Duplex tentatio: altera interna, externa altera; vtriuſque victoria ad felicitatem exigitur. atque ita in genere fortitudo aduerſus vtramque commendatur: verùm de illa mox dicẽdum. de hac præcipuè nunc agitur, à qua Epiſtolæ initium ſumptum fuerat; quam vt conſtantia patientiáque ſuperari ſuperius dixerat, ſic etiam nunc confirmat eodem repetito verbo* ὑπομένει. *hæc patientia ex dilectione Dei proficiſcitur. igitur tentatio hæc vel à diabolo, vel à diaboli miniſtris ad ruinam tentati obiicitur, qui tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret, cui conſtantis fidei virtute reſiſtendum eſſe diuinus docet Spiritus.*

13 Nemo cùm tentatur.] *De alterius nũc tentationis ratione diſſeritur, quæ ex peccati corpore profecta, intra ipſum hominis ſinũ bellum excitat. hanc verò pugna & luctatione vincendam ſacra reſponſa indicant: Maledicta terra in opere tuo; ſpinas & tribulos germinabit tibi; in labore comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. demum, In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. huc illud ſpectat, A diebus Ioannis Baptiſtæ regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Redarguit autem Apoſtolus eos qui hunc tentationum internarum fontem humanæ naturæ ab initio innatum Deo authori tribuebant: & eos etiam qui huius fontis turbationes ac tempeſtates à Deo interdum excitari cauſabantur. Vtroſque errare contendit, idque ex Dei natura beneficentiſsima comprobat. Nam Deus, inquit, cùm bonus ſit ſemper, bene ſemper agit; & mala, hoc eſt, quæ in vitium & culpam ducunt, nec tentat quidem, ne dum agat. Significanter verò dixit,* Intentator malorum, *vt bonas excipiat tentationes, quales erga Abrahamum expertus eſt, atque etiam erga Iobum permiſit, de quibus non fit hoc loco mentio, ſed de tentationibus*

tionibus ad peccatum incitantibus. Quas ex corrupta in homine cupidine ſiue cupidinum matre, quæ Concupiſcentia *Latinis, Græcis ἐπιθυμία, id eſt, animo innata peruerſitas ſiue prauitas, in ſancta lingua* יצר רע *dicitur, quod mali figuli opus dici poſſet aptè. quemadmodum verò tentationes huiuſmodi concipiantur, edantur, creſcant, & conſumẽtur, qualemq́ue in exitum euadant, diſertè demonſtrat. Atque ita peccatum & mortem diaboli atque hominis Satanæ opera corrupti proprium opus eſſe confirmat: Nam Deus lux eſt, & in eo nullæ ſunt tenebræ hoc igitur pacto de diaboli operibus, de filiorum Adæ ſtatu & conditione cenſendum docet, contrà verò prorſus de Deo.*

tentat. 14 Vnuſquiſque verò
tentatur à concupiſcentia ſua
C abſtractus & illectus. 15 Dein-
de concupiſcentia cùm cõce-
perit, parit peccatũ; peccatum
verò cùm cõſummatum fue-
rit, generat mortem. 16 Nolite
itaque errare fratres mei dile-
ctiſſimi. 17 Omne datum opti-
mum, & omne donum perfe-
ctum, deſurſum eſt, deſcẽdens
à Patre luminum, apud quem
non eſt tranſmutatio, nec
viciſſitudinis obumbratio.
enim MS. B. & q. 18 Voluntariè genuit nos ver-
bo veritatis, vt ſimus initium
aliquod creaturæ eius. 19 Scitis
Prou. 17, 27. fratres mei dilectiſſimi, Sit au-
tẽ omnis homo velox ad au-
diendum: tardus autem ad lo-
quendum, & tardus ad iram.
20 Ira enim viri, iuſtitiam Dei
non

17 Omne datum.] *Opportuni antitheti occaſione arrepta, ad commune Euangeliſtarum & Apoſtolorum omnium argumentum ſua etiam ex perſona tractandum inductus eſt; in quo argumento, diuinæ illius admirandæ, adorandæ atque exoptandæ efficientiæ Chriſti, humanæq́ue ſalutis ſumma ratio verſatur. hanc ſalutem Apoſtolus hic datum optimum, perfectumq́ue donum appellat: nam cætera omnia quæ hominibus dãtur, huic comparata, minora imperfectaq́ue iudicantur. S. S. E. Æmulamini chariſmata meliora, & ecce excellentiorem viam vobis demonſtro: Si linguis hominum loquar & angelorum, &c. Huius igitur maximi beneficij Deus author eſt, non efficientia tantùm, ſed voluntate. S. S. E. Hæc eſt autem voluntas Dei, ſanctificatio veſtra. itaque tentationis quidem internæ ad malum incitantis, non ille author, ſed ſpectator eſt, & victori huius doni coronæ donator.*

Apud quem.] *Qui cùm ſimpliciſſimus, veriſſimus & veraciſſimus natura ſit, id quod donare decreuerat, promiſit, & opportuno tempore promiſſa liberat ſua, nulla voluntatis mutatione aduerſus eos quibus promiſit; promiſit verò credentibus & obedientibus ſibi, quibus demum donauit: idq́ue noſtro exemplo teſtatum volumus (ait Apoſtolus) qui pro bona voluntate ſua genuit nos verbo veritatis per lauacrum regenerationis & renouationis, vt ſimus initium aliquod creaturarum eius nouarum, quas propagare multiplicareq́ue tendit, & fouet. hoc cùm noueritis vos fratres, vt vobis omnibus contingat curabitis; quæ autem cura adhibenda ſit, ſubiunctis monitis, præceptis & cauſis declarat:* Sit autem omnis homo, *&c.*

18 Creaturæ.] *κτισμάτων. Magni myſterij verbum eſt.*

21 Inſitum verbum.] *Idem myſteriũ aliis atque aliis nominibus ab Apoſtolis appellatur, propter ſummam virtutem & efficientiam, quæ nulla certa oratione humanive ſermonis vi plenè exprimi poteſt.* Inſitum *autem vocat, quia non qui ſeminat, non qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus, idem eſt qui verbum hoc in hominum animis inſerit; verbum, inquam, ſalutare, de quo ſcriptum eſt: In ipſo vita erat.*

22 Eſtote autem factores.] *Diſciplinæ eius, quæ ad expectanda Dei promiſſa comparatur, ſumma duabus partibus conſtat, id eſt, fidei & pœnitentiæ præceptionibus. Fides prior poſtulatur, cui ſocia additur pœnitentia. hæc pœnitentia, partè, vti virtus eſt, duplici conſtat, malorũ fuga & bonorum delectu & exercitatione. quæ omnia ſacris diuinæ Scripturæ foliis continentur. ſed cùm hæc pars virtus vera ſit, non præſtatur vel auditione vel elocutione, ſed actione; nam verba quamuis elegantiſſimè pronuntiata, quamuis accuratiſſimè audita, non ſunt virtus. facile enim vnuſquiſque audiendo aut eloquendo ſeſe virtutis ſtudioſum & pium probare poſſet: verùm hoc hypocritarum, & ſeſe vel alios fallentium, magis quàm piorum eſt. Oportet igitur diuinæ legis doctrinam non tenere modò, ſed efficere: nam lex audita vel lecta homini faciem refert propriã, hoc eſt, quid rectè, quid non rectè in homine conſtitutum ſit oſtẽdit, & quemadmodum non recta corrigi poſſint, indicat; quæ ſi lecta negligantur, perinde eſt ac ſi quis in ſpeculo ſeſe contemplatus, cum impura facie viderit, ſtatim abſcedens, oblitusq; ſui, purgare & lauare neglexerit.*

26 Non refrænans linguam.] *Hoc ad eos pertinet, qui magnifica de virtute, pietate ac religione locuti, officio tamen atque actionum piarum ſtudio minimè præſtant, ſed quod plura quàm alij eloqui & profari poſſint, vel ſciant vel ſoleant, ſeſe cæteris præſtare putant.*

27 Religio munda.] *In duo præcipua capita religionis actiones partitur, hoc eſt, officia eorum qui ſe fideles & pios eſſe profitentur. Alterum eſt, ſui ipſius cuſtodia & abſtinentia à concupiſcentia carnis, à concupiſcentia* oculorum

non operatur. [21] Propter quod D
abiicientes omnem immun-
ditiam & abundantiam mali-
tiæ, in manſuetudine ſuſcipi-
te inſitum verbum, quod po-
teſt ſaluare animas veſtras.
[22] Eſtote autem factores ver- *Matt.7,12. 21.*
bi, & non auditores tantùm: *Rom.2,13.*
fallentes voſmetipſos. [23] Quia
ſi quis auditor eſt verbi, & nõ
factor: hic comparabitur viro
conſideranti vultum natiui-
tatis ſuæ in ſpeculo. [24] conſi-
derauit enim ſe, & abiit, & ſta-
tim oblitus eſt qualis fuerit.
[25] Qui autem perſpexerit "in "in legẽ perfectam MS. G.S.
lege perfectæ libertatis, & per-
manſerit in ea, non auditor
obliuioſus factus, ſed factor
operis: hic beatus in facto ſuo
erit. [26] Si quis autem putat ſe
religioſum eſſe, non refrenans
linguam ſuã, ſed ſeducens cor
ſuum: huius vana eſt religio.
[27] Religio munda & immacu-
lata apud Deum & Patrẽ, hęc
eſt, Viſitare pupillos & viduas
in tribulatione eorum: & im-
maculatũ ſe cuſtodire ab hoc
ſeculo.

CAP.

oculorum & ſuperbia vitæ: alterum eſt beneficentia erga omnes, atque erga eos præcipuè qui magis indigent, propriisq́; viribus magis deſtitui videntur.

CAP. II.

A FRatres[1] mei, nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ. [2] Etenim ſi introierit in conuentum veſtrum vir aureum annulum habens in veſte candida, introierit autem pauper in ſordido habitu, [3] & intendatis in eum qui indutus eſt veſte preclara, & dixeritis ei, Tu ſede hîc bene: pauperi autem dicatis, Tu ſta illic: aut ſede ſub ſcabello pedum meorũ: [4] nónne iudicatis apud voſmetipſos, & facti eſtis iudices cogitationum iniquarum? [5] Audite fratres mei dilectiſſimi: nõne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni quod repromiſit Deus

Leuit. 19, 15. Deut. 1, 16. 17. 16, 19. Prou. 24, 23. Eccl. 42, 1.

IN CAP. II.

1 Nolite in perſonarum.] *Obſcurior aliquanto ſenſus ita elucidabitur: Vt in Chriſto nec ſeruus nec liber, nec pauper nec diues diſcrimen ſortiuntur, ſed omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit: ita non oportet credere quemquam ideò chariorem Chriſto, quia ditiorem, aut humana dignitate priorẽ eſſe cognoſcatis: ideoq́; in gloria quam Chriſtus ſuis communicat, præponendum eſſe, atque ob eam rem vobis magis eſſe ſuſcipiendum. Nam ſic Chriſti iudicium & ſenſum ex veſtro, hoc eſt, ex corrupta iam moribusq́; confirmata opinione metiri videbimini. quo quid indignius, abſurdius, aut magis iniquum eſſe poteſt? Illud ſtatuendum imprimis eſt, Ieſum Chriſtũ omnium noſtrum eſſe verum Dominum, nosq́; illi omnes ſeruos emptos. Atqui ſeruorũ, quod ad ſeruitutem attinet, par eademq́; conditio eſt. ſiue quis igitur maius, ſiue minus, ſiue nullũ habeat peculium, ſeruus æquè atq́; alius quiuis eſt. erit autem vnuſquiſque eo magis charus, magisq́; ad Domini gratiam aptus, quo magis probus fuerit, non quo magis cultus aut minus: neque enim cultus & ornatus ſeruitutem auget aut minuit; imò quo magis Domini relicta re ac neglecta, ſuo tantùm nitori, cultui ac peculio ſtuduerit ſeruus, eò ſuſpectior atque etiam ingratior erit Domino. itaque nec hoc de gloriæ Domini hominibus paratæ ratione ſentiatis aut credatis, nec hoc ſenſu ad peruertendam officij veſtri fidem traducamini.*

2 Etenim ſi introierit.] *Communem & vulgarem honoris deferendi conſuetudinem notat, quam in Chriſtianæ Eccleſiæ iudicium induci non patitur.* Veſte candida,] *ſplendida.*
4 Nóne iudicatis.] *Huiuſmodi iudicij ratio non Chriſti, ſed veſtra eſt, & iniquè ad Chriſti rationes refertur.* 5 Audite fratres.] *Diſtinctionem rerum breuiter tangit, ex qua iudiciũ profert argumento ducto à præiudicatis. Duo diuitum genera, totidem etiam pauperũ ſunt: quidam ſunt pauperes in hoc mundo, qui vel iſtis quas vulgus diuitias putat, carent, vel ſi non careant, non magis ſua cauſa vtũtur, quàm ſi pauperes eſſent, quia alias veras diuitias ducũt apud Deum repoſitas, quas credẽdo conſequi ſtudent, atque ad eam rem mundanas has vel contemnunt vel erogant. Alij verò pauperes fide apud Deum, qui tamen diuitiis huiuſmodi abundant, quibus etiam ex mundi opinione & corruptela abutuntur. illos priores ſibi in regni hæredes de-*

lectos Deus iam declarauit: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Vos autem quos Deus cælorum regno aptare tendit, vos honore indignos iudicatis. diſpar longè cogitationi diuinæ cogitatio iſta eſt.

Deus diligentibus ſe? 6 Vos
autē exhonoraſtis pauperem.
Nónne diuites per potentiam B
opprimunt vos: & ipſi trahūt
vos ad iudicia? 7 Nónne ipſi
blaſphemant bonum nomen
quod inuocatū eſt ſuper vos?
8 Si tamen legem perficitis re-
galem ſecundum a ſcripturas, a ſcripturam R.G.S.
Diliges proximum tuū ſicut
teipſum: bene facitis: 9 ſi autē
perſonas accipitis, peccatum
operamini, redarguti à lege
quaſi tranſgreſſores. 10 Quicū- Leuit 19, 18. Matt. 22, 39.
que autem totam legem ſer-
uauerit, offendat autem in
vno: factus eſt omnium reus.
11 Qui

6 Nónne diuites per potentiam.] *Aliud argumentum quo mūdi diuites pauperibus minus dignos eſſe indicat, vtpote communi omniū Domino minus obſequentes, atque adeo ingratos ob potentiæ abuſum, qui duabus rebus arguitur, pauperiorum oppreſſione & contumelia, atque diuini nominis contemptione.*

7 Bonum nomen.] *Nomen ineffabile adorandumq; Dei, qui ſe pauperiorum & piorum oppreſſionis & calumniæ atque cōtumeliæ omnis arbitrum ac vindicem eſſe profeſſus eſt; quod tamen diuites contemnentes blaſphemant, atq; à pauperibus & oppreſſis appellatum pro nihilo ducunt. ex quo conſequitur honoris prærogatiuam iſtis delatam, vel ex metu proficiſci, vel ex iudicio: ſi ex iudicio, iniquam eſſe, atque Chriſti iudicio diſsimilem prorſus: ſin verò ex metu, quorſum attinet pauperem contumelia afficere, vel certe inhoneſtè excipere audientem,* Tu ſta illic, aut ſede ſub ſcabello, *&c. Poteratis iſti animi infirmitudini vel obſiſtere, quod præſtaret; vel non adeò indulgere, vt & illum honore indignum ornaretis, & hanc pauperem, honore dignum, tamen contumelia afficeretis.*

8 Si tamē legem.] *Anthypophoræ occurrēs, eandem adhuc ſententiam vrget. Nam facile quiuis vbi ſe accuſari videt, propulſare crimē ſtudet, ac quibus ſe tueri cupiat, latebras quærit. poterat autem quiſpiam reprehenſionem illam de ditiorum ſuſpectione, legis prætextu declinare, aſſerens dilectionem fratrum ſacro præcepto imperatam, quod præceptum* Regalem legem *vocat Iacobus, vtpote alterum ex duobus capitibus omnem legis ac Prophetarum ſummam complexis, Regis omnium mētem breui oratione enuntiantibus. quam exceptionem ita admittit Apoſtolus, vt ſententiæ ſuæ aſſertionem certiſsimam. Placet, inquit, iſtud à vobis præceptum citari, ſi quemadmodum habet, ita tenetur; hoc eſt, vt proximis veſtris amor idem qui vobis ipſis impendatur. verùm in proximorum definitione totus rationis iſtius conſiſtit cardo. Nam ſiue ex regiæ in ſeruos authoritatis nomine, ſiue ex fraterna communione cenſus inſtituatur, omnes & regis ſerui & fratres ſiue proximi iudicantur: atque eiuſdem legis præſcripto ac decreto, quicunque perſonas accipiunt, tranſgreſſores arguuntur.*

10 Quicunque autem.] *De legis integritate opportunum inſtituit ſermonē, quem ſatis ſua ſponte apertum ac deductum commētatorum ingenioſitas miris obſcurat & impedit tricis. Cùm Apoſtolus mandatum illud regium atque maximum de proximorum dilectione, perſonarum habenda ratione violari declarauerit; quàm ea res grauiter legiſlatorem offendat, argumentis duobus oſtendit; altero à cōtentione ducto; altero à diuiſione ſiue partitione rei ad integrā ſummam.*

Prius

Prius eſt, nō ſolùm hoc magno & communi violato præcepto Deum offendi, ſed quocunq; etiam vel minimo exiſtimato præcepto, vel negligentiæ vel contemptionis, vel opinionis cuiuſuis cauſa relicto vel neglecto, totam contaminari legem. Quippe cùm regalis illa lex vnica ſit, omnemq; honeſti ſummam complexa integra conſtet, perinde atque corpus omnibus membris integrum dicitur, è quo vno vel minimo amputato, integritas etiam corrumpitur; igitur qui vnum membrum reſecat, non corpus integrum præſtat, quale corporis conditor eſſe voluit & ſtatuit. Sic qui legem condidit Deus, honeſtatis & pietatis membris, articulisq; omnibus abſolutam conſtituit, eamq; ita colendam, obſeruandam, & omnem ſiue totam & mente tenendam & actionibus præſtandam tradidit, cuius quiſquis vnam contaminauerit ſubduxeritq; partē, totius legis, cuius integritatis iure tenebatur, factus eſt reus. Græca vox τῶν πάντων, *illorum omnium rem planiùs commonſtrat. Nam qui præceptorum legis debitor eſt, omnium cenſetur debitor; vno prætermiſſo, omnium exolutor dici non poteſt: atqui caput rerum hoc erat, hic fons, vt omnia exoluerentur. hæc doctrina atque ſententia, ſubiuncta è veſtigio ratione, ab Apoſtolo comprobatur.*

Marc. 12, 31. Rom. 13, 9. Galat. 5, 14. Leuit. 19, 15. 37. Deut. 1, 18. Matt. 5, 19.

11 Qui enim dixit, Non mœ-
chaberis; dixit &, Non occi-
des. Quòd ſi non mœchabe-
ris, occides autem: factus es
tranſgreſſor legis. 12 Sic loqui-
mini, & ſic facite ſicut per le-
gem libertatis incipientes iu-
C dicari. 13 Iudicium enim ſine
miſericordia illi qui nō [a]fecit
miſericordiam. Superexaltat
autem miſericordia iudicium.
14 Quid

[a] fecerit 2 MS.

11 Qui enim dixit.] *Hic apertè docet Apoſtolus præceptorum rationem ſummam non ex articulorum aut vetitorum & iniunctorum ſiue iuſſorum numero eſſe ſtatuendam, ita vt qui plura præſtiterit, is maior ſit legis cultor habendus, minor autem qui pauciora; ſed rationem, formam, & vnitatem, vt ita dicamus, ex ipſa legis integritate ſpectandam, integritatem verò ex legiſlatoris integra ac ſimplici mente, quæ non ea fuit, vt in aliam præceptorum partem magis, minus verò in aliam propēderet; ſed pari conſilio, authoritate, atque iudicio illud atq; illud vetuit, & hoc atque hoc etiam faciendum præſcripſit. idem eodem modo ſe habens qui dixit,* Non mœchaberis; *dixit etiam,* Non occides; *idemq; ab omnibus eandem omnium obſeruantiam poſtulat. Atque ita qui vnū violat, integram præcipientis authoritatem frangere cenſetur. ideò igitur ad huiuſmodi iudicium integrum, ſtudiumq; integrum Apoſtolus mentem cogitationemq; reuocare monet.*

12 Sicut per legem libertatis incipientes iudicari.] *Duplicem legem Apoſtoli indicant: alteram ſeruitutis appellant, cuius promulgatio in Sina fuit. Sina autem mōs eſt in Arabia, coniunctus ei quæ in terris eſt Ieruſalem, quæ eſt mater in ſeruitutem generans, vt Agar. hæc præcepta continens docet, & ſub maledicti obteſtatione tradit, verùm nec ſpiritum ſecum affert, nec renouat corda: altera verò lex ex promiſſo Dei profecta, atque per Chriſtum intra cor Spiritus ſancti efficientia conſcripta, cuius virtus amorem ſui efficit, atque obſeruantiam ex amore progenerat. hæc libertatis ac filiorum lex dicitur; illa ſeruitutis, quæ ſeruos gignit, non liberos. de illa dictum, Seruus non manet in domo in æternum; de hac verò, Si ergo vos Filius liberauerit, verè liberi eritis. illa maledictum minatur; hæc per Chriſtum à legis illius maledicto liberat. vtraque ſancta & ſpiritualis: ſed illa ad perfectum nihil adducens, hæc ſanctificans. illa in rationibus & ſtudiis pœnitentiæ verſatur; atque ad huius virtutem obtinendam ſuos exercet fideles cultores: eſt enim poſt fidem præparatio quædam & pædagogia ad Chriſtum, quam qui habuerit & contempſerit,*

tempſerit, alteram hanc perfectæ libertatis non aſſequetur. S.S.E. Qui enim ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, minimus vocabitur in regno cælorum. Hanc poſteriorem qui ex Chriſti virtute obtinet, nullum mandatum prætermittit. S.S.E. Donec tranſeat cælum ac terra, iota vnum aut vnus apex non præteribit ex lege, donec omnia fiant. fiunt autem optimè & plenè. Non enim Chriſtus venit ſoluere legem, ſed adimplere. Hortatur igitur Apoſtolus fideles ad cuſtodiam obſeruantiamq́; illius legis, quæ decalogo continetur, vtpote quæ viam credentibus muniat ad impetrandam huius alterius legis virtutem à Chriſto. de qua re & Paulus, Sancti per fidem operati ſunt iuſtitiam. nam ſine illa iuſtitia per fidem exercita ſiue operata iis quibus lex nota eſt. hæc altera Dei iuſtitia non accipitur, quod argumentum à Iacobo deinceps tractatur. Hæc verò moniti huius explicatio eſt: Libertatis illa lex ad quam vos contenditis, ſaltem cõtendere debetis, cùm à Deo obtinetur, non diuidit præceptorum obſeruantiã, alia præſtans, alia prætermittens; verùm omnia præſtat, idq́; magno amore, ardentiq́; ſtudio. ad hãc quaſi pædagogus illa altera diuina lex, quam legitis & auditis, ducit, quæ ſeruis interim dum in ſeruitutis conditione manetur, præſtanda eſt eo modo, quo præſtari ſub illa conditione poteſt. quamobrem dãda vobis opera eſt, vt nihil ex illa prætermittatur non obſeruatum, vt iis qui conditionem illam alteram optant & cupientes petunt, quam in iſta etiam pro viribus meditari oportet. Vt ſi quis alicui principatum pollicitus futurum, ſuadeat iam nunc principum artes, mores, & virtutes meditari ac ſapere: hoc enim apprime decet & conſonum eſt. Quod verbum Latinè legimus Incipientes, *pulchrè ab interprete ad hanc ſententiã poſitum eſt, id eſt, id iam eſſe incipiẽtes dum ſub lege ſeruitutis eſtis, quod plenè futuri eſtis, vbi ad libertatis legem promoti fueritis. Græcè clariſſima oratio eſt,* μέλλοντες, *iudicari. Vnuſquiſque in ea conditione iudicandus eſt, in qua vocatus fuerit. Nam vt in lege libertatis nec liber nec filius iudicabitur, qui ab illius legis integritate diſceſſerit; ſic in altera ſeruitutis lege nec bonus nec frugi cenſebitur, qui præceptorum partem neglexerit, partem præſtare videatur. Nam etiam ſi omnem legem hanc præſtiterit, quæ ad ſeruitutis conditionem pertinet, tamen nec liber nec filius dicetur. S.S.E. Cùm hæc omnia feceritis, dicite, ſerui inutiles ſumus; quod debuimus facere, fecimus. Igitur qui per libertatis legẽ exactiſſimè iudicandi eſtis, curate vt quàm integerrimè eam præſtetis, in cuius conditione adhuc conſtituti eſtis. Nam ſic in eadem fideles ſerui iudicati, ſuper multa conſtituendi, in gaudium Domini veſtri admittemini. Eſt autem ad hãc legem obſeruandam magna vis in miſericordia, quæ ex charitate profecta, animos ad officium erga omnes fratres ac proximos faciendum ſeruandumq́; permouet. Atque ita lex omnis in dilectione Dei, miſericordiaq́; aduerſum homines verſatur, qua miſericordia qui caruerit, quamquam ſeſe aliàs Dei diligentiſſimum profiteatur, tamen iudicium ſine miſericordia ſubibit. Si enim nõ dimiſeritis fratribus veſtris ex corde, nec Pater veſter dimittet vobis. &, In qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. Exaltat autem miſericordia iudicium, idem quod Chriſtus dixit, Quod ſi vos dimiſeritis fratribus veſtris, & Pater veſter dimittet vobis. atque ita miſericordia delectabitur in iudicio, vtpote cuius in iudicãdo magna habenda eſt ratio.* κατακαυχᾶται, *exultat triumphatq́; iudicio præteruaſo & cõtempto. Hæc omnia ab Apoſtolo diſputata ſunt ex occaſione acceptionis perſonarum, quæ cùm aliis nimis liberalis, aliis verò iniqua, imò & contumelioſa ſit, à miſericordia aliena omnino cenſetur. eſt autem duplex miſericordiæ & charitatis ratio. Altera eſt abſtinentia ab omni facienda iniuria; altera eſt propenſio ad benignitatem, liberalitatem & beneficentiam in eos quos aliquo modo iuuare poſſis. Omnia hæc ſub illo communiſſimo pietatis axiomate continentur, Declina à malo, & fac bonum. & illis deinde duobus principiis firmantur: Quod tibi factum non vis, alteri ne feceris. &, Quæcunq́; vultis vobis fieri ab hominibus, eadem vos facite illis. Priorẽ partẽ hactenus perſecutus eſt Apoſtolus, poſteriorem iam deinceps tractat.*

14 Quid

14 Quid proderit fratres mei, ſi
fidẽ quis dicat ſe habere: ope
ra autem non habeat? Nun-
quid poterit fides ſaluare eũ?
15 Si autem frater aut ſoror nu-
b Rom. 3, 17. di ſint, & indigeant victu quo-
tidiano: 16 dicat autem aliquis
ex vobis, illis: Ite in pace, cale-
facimini & ſaturamini: nõ de-
deritis autem eis quæ neceſſa-
ria ſunt corpori: quid prode-
rit? 17 Sic & fides, ſi nõ habeat
opera, mortua eſt in ſemetip-
ſa.

14 Quid proderit.] *Cùm de priori charitatis ratione diſſeruerit, de poſteriori quæ in benignitatis ac beneficentiæ ſtudiis exercetur, diſputationem ſuſcipit. quam vt commodius percipiamus, illud cumprimis adnotandum quod à Sapiente ſapienter dictum legimus, Quid eſt quod fuit? id quod futurum eſt. Apoſtolorum ætate ac ſeculo illo toto non defuerũt opiniones & placita à veri ſimplicitate aliena, ſicut & hodie non deſunt. Fuêre qui poſt Euangelium orbi denuntiatum, fidem vnicam ad ſalutem ſufficere dictitarent, quandoquidem humana opera & officia leuia exiſtimabant neq; digna, propter quæ tãtum beneficium hominibus redderetur, quantum erat diuina ſalus, Deiq́; regnum per Chriſtum hominibus donata, à quo Chriſto cùm totam legem præſtitam prædicarent, ſibi iam nõ neceſſariam, imò otioſam ducentes contemnebant. in hoc errore bona eorum pars verſabatur, qui ex Gentibus ad Chriſtiani nominis profeſſionem venerant, quorum ſententiæ nonnulli etiam ex circunciſione ſubſcribebãt. Rurſus alij, atque hi plerunque ex Iudæis, tantum legi & operibus legis tribuebant, vt nullum fidei relinquerent locum, aſſerẽtes legem eſſe diuinam, & multo tempore ante Ieſu ætatẽ latam, atque à Patribus obſeruatam ſalutis ac vitæ æternæ ſpe, illiusq́; obſeruantia, exercitatione, & cultu hominibus felicitatem contingere abſque vlla in Ieſum fide. Alteram ex his ſententiis, hoc eſt, poſteriorem euertendam Paulus feliciter ſuſcepit, atque ſapientiſſimè confecit: alteram verò, id eſt, priorem, eorum qui otioſam fidem ſtatuere moliebantur, Iacobus magna dexteritate impugnat ſecundùm ſapientiam ſibi à Deo datam. illius diſputatione iam ſuo loco elucidata, huius elucidanda breuiter eſt, vtpote cuius argumenta apertiora ſunt, & argumentandi ratio multo familiarior.* Quid proderit.] *Et qui dixerit ſe habere fidem, opera verò neque habere neq; neceſſaria ad ſalutem eſſe, quidnam huiuſmodi dictum affirmatumq́; ad ſalutem proderit? nec enim ea quæ dicuntur, ideò ſunt quia dicuntur; ſed quia ſunt, ideò dicuntur diciq́; poſſunt. Philoſophicum enim principium eſt, affirmationem vel negationem noſtram nihil ad rem ſtatuendam vel deſtruendam facere. Nunquid poterit fides ſaluare eũ, fides illa otioſa, quam aliàs mortuam vocat, poterit illi ſalutem vitamq́; afferre, eo quòd ipſe ita futurum ait? Profectò niſi ita ſit in re, itaque eſſe certis argumentis oſtendatur, vana huiuſmodi iactatio atque inefficax arguitur. ſed hæc exceptio paulo pòſt diſcutitur.* 15 Si autem frater.] *Appoſitiſſima ſimilitudine docet nihil verba ac dicta valere, quibus eæ quæ dicuntur ac ſignificantur actiones, res, & rationes deſint. Si quis egenis dicat, Equidem veſtrum miſertus vicem mutari in melius volo: Tu qui nudus es, i, o iam ac per me caleſce: Tu qui eſuris, ſatur deinceps me dicente eſto, nihilq́; præterea opportunarum ad egeſtatem leuandam rerum ſuffecerit: proderit ne hic quippiam iis quos ita exceptos dimiſerit? nimirum otioſa ac mortua illa data verba, nulliusq́; vſus ac merito inania cenſebuntur. Sic fides, ſi non habeat opera, mortua eſt, κατ' ἑαυτὴν, ſecundum ſe ipſam. Iacet, inquit, in ſe ipſa mortua, nulliusq́; ad vitam vſus eſſe apparet. ita dicimus mortuam eſſe*

artem, quæ nullam nec poßidenti, nec alij cuipiam vtilitatem affert, cùm ars definiatur multorum præceptorum collectio ad vnum finem tendentium vitæ vtilem. imò & ex eo etiam mortua in ſemetipſa dicitur, quòd illius vita nullo modo apparet; vt ſi quod animal nec reſpiret nec ſentiat, nec motum aut aliquam vitæ partem periculum facientibus probet, id iure omnibus mortuum cenſeatur ac dicatur.

ſa. 18 Sed ^a dicit' quis: Tu fidem habes , & ego opera habeo. oſtende mihi fidem tuam ſine operibus: & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.
19 Tu credis quoniam vnus eſt Deus. D

^a dicet ; Ms. R.G.

18 Sed dicet quis.] *Alterius perſonam per antitheton Apoſtolus indicans, docet meliorem rationem & orationem eius eſſe, qui ſe non verbis aut iactatione, ſed rebus ipſis & operibus ac virtute præſtandis fidẽ habere affirmet: namq; huic ita dicenti agentiq; credendum potius erit, quàm illi qui ſermone tantùm fidem profiteatur. nam qui dicit ſe fidelem fideq; præditũ eſſe, verbo tantùm affirmat; poteſt autem accidere vt mentiatur; quod ſi non mentitur, tamẽ verbi tantùm affirmatione vtitur. affirmatio niſi cõprobationem adhibeat, non cogit alios ad credendum: ſi vero comprobatio adſit, ſua ſponte inclinat ſpectatores ad credendum, ei eſſe fidem cui opera ex fide profecta exhibentur: nam teſtimonij maius eſt quàm dicti ad probandum pondus. igitur cui potius habenda fides fuerit, ei ne qui fidem ſe habere dicat, an ei qui fidelis viri opera exhibeat? Si quis ſe ſanũ dixerit, & tamen nec membrorum vi nec vſu ſani opera exhibeat, meretur ne ſanitatis fidem; an magis ille, qui cùm de ſanitate taceat, rectè valentis vires, opere, actioneq; præſtet?*

19 Tu credis.] *Mortuam fidem à viua, id eſt, eam quæ ad ſalutem otioſa cenſetur, ab ea quæ ſalutem negotiatur, aperta actionum explicatione diſtinxit. fidei actio duplex eſt: ſimplex, & ad aliquid; ſimplex actio exhibetur credendo dictis & effatis Dei, eo quòd à Deo pronuntiata ſunt, qui mentiri non poteſt. Hæc à quocunque præſtari poteſt, qui modo dicta illa Dei verè eſſe intellexerit: nam non ſolum Philoſophus ac ſapiens quivis, ſapientiæq; mundi compos, ſed & ruſticus rudis ac indoctus quiſpiam vbi intellexerit hoc à Deo dictum, verum id quod dictum intellexit eſſe credet, imò & dæmones ipſi quidquid à Deo dictum norunt, credunt, imò non credunt modò, ſed contremiſcunt & ea omnia verentur ac trepidant, quæ nomine Dei ſiue Elohim vnius ſignificantur, vt quòd mũdo prouideat, quòd gubernator, quòd rector, quòd iudex ſit; namq; hæc quod ad ſe attineant, etiã contremiſcunt. Altera eſt actio ad aliquid, hoc eſt, cùm credendi actio ad finem refertur aliquem, nempe ad ſalutem propriam. qui credit ad ſuam ſalutem, is vltra ſimplicem dictis diuinis dandum aſſenſum, aliud etiam cogitat illis dictis vel per ſignificationem incluſum, vel expreßè adiunctum. incluſum eſt in* Deus vnus *illum eſſe iudicem & gubernatorem. quamobrem illam gubernationem ad ſe pertinere cogitat: ita cogitans, ſe illi gubernandum ſubiicere parat; quærit verò vlterius quemadmodũ ſeſe ſubiiciat. ad hoc verò an aliquid illi credendæ orationi à Deo ipſo adiunctum fuerit, diligenter obſeruat, reperitq; adiunctum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mẽte, ex omnibus viribus. &c. iam hic manifeſtè comperit præter credendi ſimplicem actionem aliud quippiam adhibendũ ſibi eſſe, id eſt. ſtudium omne vitæ ſuæ in amore obſequioq; ponendum. hunc igitur fides, quia viua eſt, ad operationem opportunam vel internam, vel externam, vel vtramque incitat & mouet, atque ita hunc fides exercet ſua, vtpote viua; ſiue hic fidem ſuam viuam exercitatione vitæ oſtendit. hanc fidem ad aliquid, hoc eſt, in ſuam ſalutem, quam eandem viuam dicimus, dæmones non habent;*

credunt

credunt quidem, ſed non credunt in ſuam ſalutem, ideò non operantur eáve agunt, quæ ad ſalutem faciunt. credunt autem in ſuam damnationem Deũ eſſe, & iudicem eſſe, ideò contremiſcũt: quantum verò ab iſtis demoniis homines illi diſcrepent, qui ſeſe credere dicunt, nihil verò præterea boni agunt, exiſtimandum relinquitur iis, qui rationis luce rerum diſcrimina comparant atque diſpiciunt.

Deus. Bene facis: & dæmones
credunt, & contremiſcunt.
[20] Vis autem ſcire ô homo ina-
nis, quoniam fides ſine operi-
[a mortua 5 MS. R. G. S.] bus [a] otioſa eſt? [21] Abrahã pa-
ter noſter nónne ex operibus
[Geneſ. 22, 9.] iuſtificatus eſt, offerens Iſaac
filium ſuũ ſuper altare? [22] Vi-
des quoniam fides cooperaba-
tur operibus illius: & ex ope-
ribus fides conſummata eſt?
[23] Et ſuppleta eſt ſcriptura, di-
[Geneſ. 15, 6. Rom. 4, 3. Galat. 3, 6.] cens, Credidit Abraham Deo,
& reputatum eſt illi ad iuſti-
tiã, & amicus Dei appellatus
eſt. [24] Videtis quoniam ex ope-
ribus iuſtificatur homo: & nõ
ex fide tãtum? [25] Similiter au-
[Ioſue 2, 14. 6, 25. Heb. 11, 32.] tem & Rahab meretrix, nõne
ex operibus iuſtificata eſt ſu-
ſcipiens nuntios, & alia via
eiiciens? [26] Sicut enim corpus
ſine ſpiritu mortuũ eſt: ita &
fides ſine operib⁹ mortua eſt.

CAP.

Bene facis.] *Vero credere ſua natura bonum eſt, ſed tibi non ſemper vtile eſt: namque pari ratione nec damnandum eſt in dæmonio quod vero credat, nec probãdum vllo pacto quòd non in ſuam ſalutem credat, imò improbandũ quòd contremat, quia ex propria culpa contremit, quam nunquam emendauit, nec emendare cogitat. non emendat amando, quod ex adiuncto facere debuit; nõ corrigit pœnitentia, quia pertinaciam culpæ adiunxit. caue ergo tu, nec ſic tuam modò vt dæmonum fidem laudari velis.*

20 Vis autem ſcire.] *Depulſio efficaciſſima eſt defenſionis ex ſignificatione indicatæ: namq; aduerſarius ſuperioribus argumentis abundè conuictus eſt, nullo modo probare ſuam fidem poſſe hominibus nuda tantùm dicti aſſeueratione, melioremq; eſſe longè eius cauſam, qui ſine dicti iactatione ex operibus fidem ſuam oſtenderet; operibus, inquam, iis quæ vel fidei dictis includuntur, vel in adiunctis explicantur ac præcipiuntur.*

21 Abraham.] *Docet opera neceſſaria eſſe ad fidem probandam, non apud homines tantùm, ſed apud ipſum Deum etiam, exemplo Abrahæ & aliorum quorum fidei laus extat, quos tunc Deo probatos fideleſq; laudatos legimus, cùm tentati per opera, teſtimonium tentationis non ſermone ſed officiis præſtitere. Non quòd Deus ad internam mentem cognoſcendam vllo egeat teſtimonio, ſed quod illos fidem ſuam non ſine operum teſtimonio probare voluerit, idq; ſapientiſſimo cõſilio ad ipſorũ etiam qui tentantur, confirmationẽ & eruditionem. Nam facilè quivis ſeipſum falleret, æqualem fideliſſimis fidem ſuam cenſens, cuius cenſuræ tamen periculum in operũ teſtimonio ſpectandum eſt. Si quis propter fidem idem quod Abraham præſtitit, præſtare poteſt; magnæ profectò fidei atque Abrahæ ſimilis teſtimonium etiam apud ſeipſum habebit.*

26 Sicut enim.] *Ipſum viuere eſt ipſum operari, aiunt Philoſophi. operatio autem vitalis non à corpore proficiſcitur, ſed à coniunctione ſpiritus cum idoneo corpore. Nec verò Apoſtolus opera*

fidei ſpiritum eſſe dicit, ſed de vitæ appellatione ac nomine tantùm agit. tam, inquit, verum eſt fidem ſine operibus mortuam dici, quàm verum eſt de corpore ſine ſpiritu, eſſe diciq; mortuum.

CAP. III.

NOlite.[1] plures magiſtri fieri fratres mei, ſcientes quoniam maius iudicium "ſumitis'. Matt. 23,8. A ſumemus G.S.
2 In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit: hic perfectus eſt vir. "poteſt'etiam fræno circũducere totum corpus. potens F MS.
3 "Si

IN CAP. III.

1 Nolite plures.] *Permagnæ atque vtiliſſimæ monitionis totum caput hoc plenum eſt, quo grauiſſimum communeq; periculum ab humani ingenij indulgentia enatum indicatur. cuius duæ potiſſimùm cauſæ ſunt gloriæ cupiditas, & contentionis proteruia. Nam Chriſtianæ veritatis vna ſimplex ac catholica ratio ſummaq; eſt, quam Apoſtoli optandam expetendam, poſtulandamq; cõmendant. vt Paulus: Idipſum omnes ſapere in Chriſto. & hic Iacobus idem: Si quis indiget ſapiẽtia, poſtulet à Deo. Verùm ambitioſa illa cupiditas bonum ac malũ ſciendi, qua quiſque ſe ſicut dij futurum ſibi pollicetur, vbi in humano pectore inſedit, miras veri ac falſi mixtiones conficit, quibus & authores ipſi & ipſorũ ſectatores demẽtati ad rabiẽ vſque inſaniunt, ſuaq; ſinguli inuenta cũ ſumma eorum qui nõ admiſerint iniuria vel maledicẽtia ſeruare tueriq; ſtudẽt. Hinc illa antiqua & vetus opinionũ ac ſententiarũ confuſiſſima diuerſitas tantum terrarum occupauit orbem. Plures magiſtros eos vocat Apoſtolus, qui pluribus magiſteriis dant operam. Nam vnus magiſter Chriſtus eſt, atque ex conſequenti vnum Chriſti doctrinæ magiſteriũ, omnibus tum docentibus, tum diſcipulis commune eſſe oportet, vt vna fides, vnum baptiſma, vna Eccleſia, vnus Spiritus, vnus Deus. Atque hîc de magiſterio ſacrarum literarum ad pietatem relato agitur, quod vnum omnibus oportet eſſe; erit autem omnium vnum, ſi omnes qui magiſtri in Chriſto eſſe volunt diſciplinæ illius vnicæ, vnus illi tantum diſcipulus fuerint. Namq; aliàs ſi varij ac diuerſi diſcipuli fiant, varij etiam euadent magiſtri, quæ profectò varietas infinitæ diſputationis eſt.* Maius iudiciũ.] *Quiſquis à Chriſtianæ doctrinæ ſimplicitate ad propriæ ſententiæ poſſeſſionem diuerterit, maius multo quàm æſtimari poſſit iudicium ſubit, vtpote ſuarum ſententiarum inuentionumq; rationem redditurus in iudicio, & contentionis etiam aduerſus alios ſuſceptæ cauſam dicturus. Vniuſcuiuſque autem opus ignis probabit.* 2 In multis.] *Si commentationis atque diſciplinæ via ex humani ingenij & conſilij cogitationibus ac placitis, non ex ipſa diuinorum eloquiorum ratione inſtituatur, variæ multiplicisq; offenſionis difficultas ac pericula expectanda vel timenda ſunt. Nam cùm de homine, qua homo Adæq; filius eſt, ſcriptum ſit, Omnis homo mendax. &, Mendaces filij hominum in ſtateris ſuis, vt accipiant de vanitate in idipſum: ex eo euenit vt omnes in multis offendamus. Multa enim in ſacris oraculis ſunt, quæ ingenij noſtri ſuperant vires, in quæ cùm quis non inſtructus inciderit, impingat neceſſe eſt. quale autem iudicium ex his offenſionibus expectandum fuerit, in promptu eſt animaduertere.* Si quis in verbo.] *Veri ac probandi magiſterij ſignum à Spiritu ſancto aliàs variis in locis conſtitutum, hîc indicatur veriſſimè ſimul atq; clariſſimè. Quiſquis, inquit, ita interpretatus fuerit ſacra ſcripta, vt in nullam verbi Dei offenſionem incidat, hic perfectus eſt vir; qui non ex cogitationum ingeniiq; luxurie vagatur, ſed ſeſe ingeniumq; ſuum ad veritatis diuinæ diſciplinam rationemq; attemperat, nihilq; extra numerum modumq; agit, vt qui bene edoctum fræniſq; parẽtem equum vel rectum agit, vel in orbem cõcinnè circumagit, & peritus nauta cùm claui cõpos efficitur, vel maximam nauem*

Sicut MS. equorum frenos Q.n. 3 Si autem equis fræna in ora
mittimus ad conſentiendum
& 3 MS. R. G. S. nobis, etiam omne corpus il-
lorum circumferimus. 4 Et ec-
ce, naues, cùm magnæ ſint, &
à ventis validis minentur: cir-
tamen Msq. 5 MS. B. G. S. cumferũtur autem à modi-
co gubernaculo vbi impetus
dirigentis voluerit. 5 Ita & lin-
gua modicum quidem mem-
brũ eſt, & magna exaltat. Ecce
quantulus G. S. quantus ignis, quàm magnã
B ſyluam incendit! 6 Et lingua,
ignis eſt, vniuerſitas iniquita-
tis. Lingua cõſtituitur in mẽ-
bris noſtris, quæ maculat to-
tum corpus, & inflammat ro-
tam natiuitatis noſtrę inflam-
mata à gehẽna. 7 Omnis enim
natura beſtiarũ & volucrum
& ſerpentium & cæterorum
domantur, & domita ſunt à
natura humana. 8 linguam au-
tem nullus hominum doma-
re poteſt, inquietum malum,
plena veneno mortifero. 9 In
ipſa benedicimus Deum &
Patrem: & in ipſa maledici-
mus homines qui ad ſimilitu-
dinem Dei facti ſunt. 10 Ex ip-
C ſo ore procedit benedictio &
maledictio. Non oportet fra-
tres

nauem in ſæua etiam tempeſtate, tamen ex arte gubernat. ſimilitudines omnes has ad eandem comprobandam rem per amplificationem.

5 Ita & lingua.] *Orationis huius vis ac venuſtas omnis in vnius verbi certa obſeruatione ſpectatur. Verbum autem eſt* Lingua, *non vt Latinè ſed vt Hebraicè aut Græcè appellatur. Namque Hebraicum huius membri nomen eſt* LESON, *Græcum verò* γλῶσσα. *Præcipuus verò humanæ linguæ vſus eſt animalis vocis in verba partitio & conformatio, ex quo animi interpres membrum hoc appellatur. format enim natura prius nos intus ad omnem fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram, aut ad humum mœrore graui deducit & angit: pòſt effert animi motus interprete lingua. Vtriuſq; autem idiomatis, hoc eſt, Hebraici atque Græci vſus obtinuit, vt grauiorum ſermonum explicationes & interpretationes eodem appellentur nomine, quo membrum illud animi interpres, cui Latinum nomen lingua eſt; id autem ex tranſlatione vſurpatum fuit: namq; vt lingua quæ animo incluſa latent, aperit & enuntiat; ita obſcuriora quæcunque in ſermone atq; ſcripto ſunt, commentationibus adiunctis, orationibusq; aliis explicantur. cuiuſmodi commentationes atque explicationes Hebraicè* LESON, *Græcè* γλῶσσα *dicuntur. Latinus autem ſermo linguæ vocabulum ad hanc ſignificationem non tranſtulit quidem, Græcum verò libenter adſcitum admiſit, atque ita vſurpauit, vt nihil etiam rudioribus vulgatius iam ſit, quàm gloſſæ gloſſematiſq; nomina. extatq; antiquũ Græcæ ac Latinæ linguæ dictionariũ, Gloſſarij titulo inſcriptum. Itaque ſiue Epiſtolã hanc Hebraicè ſiue Græcè Iacobus conſcripſerit, certè vtriuſq; tam propriæ quàm tranſlatitiæ ſignificationis alluſionibus mirè vſus eſt. cuius iam ex his quæ prænotauimus aperta in hunc modum ſententia erit. Magiſtrorum ac magiſteriorum multiplicem diuerſitatem ex gloſſarum varietate naſci deprehenſum eſt, dum vnuſquiſque ſuam linguam, id eſt, gloſſam ſuã principem ſtatuere parat, aliiſq; præferre, etiam cum cõtentione ac*

 maledi-

maledicentia. atqui vt in humanæ vitæ actionibus ac partibus nihil vtilius quàm prudens ac temperatus gloſſæ, id eſt, linguæ vſus, nihil contrà infeſtius quàm nimia ac temeraria linguæ licentia: ſic etiam in Chriſtianæ doctrinæ communione atque traditione, nihil commodius quàm gloſſarum omnium concordia & vnitas, nihil vero contrà importunius quàm earũdem indulgentia immodicaq́ʒ libertas ad propriam cuiusq́ʒ mentem profuſa, quam qui perſequi ſtuduerint, in omne contentionum ac maledictorum genus, deinde in ſectarum ſimultates, ac denique in periculoſiſsima certamina præcipites ferantur, neceſſe eſt. Atque huius ſimilitudinis naturalem partem multorum euentorum enumeratione & expoſitione Apoſtolus confirmauit, docens manifeſtis aſsiduisq́ʒ periculis quantum lingua hominum efficere, quantumq́ʒ valeat officere. ex quo infert, non minora in religionem animorumq́ʒ inſtitutionem poſſe commoda vel incommoda ex gloſſæ vel vſu, vel abuſu inferri.

13 Quis ſapiens.] *Nemini contentionis ac maledicentiæ amatori, quamuis maximũ pietatis ac veritatis religionisq́ʒ ſiue zelum ſiue ſtudium prætendenti, ſapientiæ vel diſciplinæ illius Chriſtianæ ac modeſtiſsimæ appellationem ac laudem concedendam, Apoſtolus hic cenſet.*

16 Ibi inconſtantia] *placitorum & ſententiarum, vt non ſolùm aliis, ſed ſibi ipſis diſſimiles & pugnantes deprehendantur.*

18 In pace ſeminatur.] *S.S.E. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur.*

In cap. IIII.

1 Vnde bella.] *Supernam ſapientiam & mundanam ex fructibus tanquam arbores dignoſcendas docuerat, alterius autẽ fructus proximè indicarat. quam ex Deo profectam, ad Dei laudem & obſequium, atque ad communem hominum vtilitatem referri monſtrabat, vt pacis & miſericordiæ procuratricem. Nunc alteram, hoc eſt, mũdanam ab innata nequitia & cupidine ortam, omnia ad priuatum commodum*

tres mei hæc ita fieri. [11] Nun-
quid fons de eodem foramine
emanat dulcem, & amaram
aquam? [12] Nũquid poteſt, fra-
tres mei, ficus vuas facere: aut
vitis ficus? Sic neq. ˈſalſa', dul- ˈſalſam 1 MS. G. Q. n.
cem poteſt facere aquã. [13] Quis
ſapiens & diſciplinatus inter
vos? Oſtendat ex bona cõuer-
ſatione operationẽ ſuã in mã-
ſuetudine ſapiẽtiæ. [14] Quòd ſi D
zelum amarũ habetis, & con-
tentiones ⁻ſint' in cordibus ve- ⁻7 MS. G. S.
ſtris: nolite gloriari & mẽda-
ces eſſe aduerſus veritatẽ. [15] nõ
eſt enim iſta ſapiẽtia deſurſum
deſcendẽs: ſed terrena, anima-
lis, diabolica. [16] Vbi enim ze-
lus & cõtentio: ibi incõſtantia,
& omne opus prauũ. [17] Quæ
autem deſurſum eſt ſapientia,
primùm quidem pudica eſt:
deinde pacifica, modeſta, ſua-
dibilis, ⁻bonis conſentiens', ⁻4 MS. G. S.
plena miſericordia & fructibꝰ
bonis, non iudicans, ſine ſi-
mulatione. [18] Fructus autem
iuſtitiæ, in pace ſeminatur, fa-
cientibus pacẽ. Cap. IIII.
VNde [1] bella & lites in
vobis? Nónne hinc? ex A
concupiſcentiis veſtris quæ
militant

militant in membris veſtris?
[2] Concupiſcitis: & non habe-
tis, occiditis, & zelatis: & non
poteſtis adipiſci. litigatis &
belligeratis: & non habetis,
propter quod non poſtulatis.
[3] Petitis, & non accipitis: eo
quòd malè petatis: vt in con-
cupiſcentiis veſtris inſumatis.
Geneſ 6, 5. 8, 21. [4] Adulteri*, neſcitis quia ami-
1 Ioan. 2, 15. *& adulterę 1 MS R.G. citia huius mundi, inimica eſt
Ioan. 15, 19. Dei? Quicunque ergo volue-
B rit amicus eſſe ſeculi huius:
inimicus Dei conſtituitur.
[5] An putatis quia inaniter ſcri-
ᵃdicat ad inuidiam? cócupiſcit Q.n. ptura "dicat: Ad inuidiam' có-
cupiſcit ſpiritus qui habitat in
ᵇnobis 1 MS. G.S. "vobis'? [6] Maiorem autem dat
gratiam. Propter quod dicit,
1 Petri 5, 5. Prou 3, 34. Deus ſuperbis reſiſtit, humi-
libus autem dat gratiã. [7] Sub-
Epheſ. 4, 27. 1 Pet. 5, 9. diti ergo eſtote Deo, reſiſtite
autem diabolo, & fugiet à vo-
C bis. [8] Appropinquate Deo: &
appropinquabit vobis. Emũ-
date manus, peccatores: & pu-
rificate corda, duplices animo.
[9] Miſeri

modum trahere oſtendit, eiuſdemq́; originis eſſe ait priuatas inimicitias, contentiones, lites, & ſimultates, ac publica tam ciuilia quàm hoſtilia bella; quæ nulla eſſent, ſi vnuſquiſque ſua ſorte contentus nihil vltra peteret, nec alij cuipiam inuideret. mirè verò oſtendit humanæ cõcupiſcentiæ æſtus ac tempeſtates, perpetuamq́; inquietudinem illis verbis, Quæ militant in membris veſtris. *Nam qui ſibi ipſi pacem tranquillitatemq́; non imperat, aliis afferre & conſeruare non poteſt. Omnes quidem quietem ſibi cupere, verùm non rectè optare aut quærere omnes; omnes aliquid ſibi deeſſe ad trãquillam vitam, verùm raros quid verè deſit, quidq́; expetendum ſit, & à quo, quemadmodumq́; petendum fuerit, internoſcere. Hanc verò ignorationem & ſtultitiam multiplicis maximiq́; mali cauſam eſſe, dum quis id cupit, quod vbi adeptus fuerit, cruciat potius quàm ſatiat. quamobrem optimè ſecum agi putandum, ſi non adipiſcatur. quidquid verò expetitur quod extra hominem ſit, hominem beare non poteſt; ſed id tantùm beat quod humanã perficit naturam: hoc verò nulli non licet expetere & poſtulare, in quo poſtulando error eſſe non poteſt, in aliis autem, hoc eſt, externis appetendis rebus, maximus eſſe poteſt; imò eſt error, cùm nec petendi ratio bona ſit. ſed ex cõcupiſcentiis nata, eo quòd male petatis; nec etiam cauſa bona, cùm plerunque in malum petatur vſum,* Vt in concupiſcentiis veſtris inſumatis.

5 Spiritus qui habitat.] *Spiritus veteris Adam ea optantis & affectantis, quæ ad ſe non attinẽt. qui ſpiritus nõ ex Deo eſt; de quo genere ſcriptũ eſt,* Neſcitis cuius ſpiritus eſtis.

7 Subditi ergo.] *Totus hic verborũ ac ſententiarum tractus ſummam quandam cõplectitur legis, ac præcipuè ad quatuor prima libri Geneſeos capita alludit, de quibus nunc commentari longum eſſet. Liberam homini electionem eſſe docet, vtrum magis ſequi placeat, Deumne authorem bonorum omnium, an diabolum totius infelicitatis principem. Denique monſtrat quibus ſtudiis, quibusq́; artibus vitæ ratio inſtituenda ſit, ad impetrandam à Deo animorũ ſanctificationem, filiorumq́; adoptionem. quæ omnia ad fidem & pœnitentiam referuntur, initio facto à timore Dei, cui vera ac ſincera proximi dilectio adiungitur.*

13 Ecce

9 Miſeri eſtote, & lugete, & plorate: riſus veſter in luctum
conuertatur, & gaudium in mœrorem. 10 Humiliamini in cō- 1 Pet.5,6.
ſpectu Domini: & exaltabit vos. 11 Nolite detrahere alter-
utrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fra- -6 MS.G.
trem ſuum: detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas
legem: non es factor legis, ſed iudex. 12 Vnus eſt enim legiſla- -1 MS.G.
tor, & iudex qui poteſt perdere & liberare. 13 Tu autem quis Rom.14,4.
es qui iudicas proximum? Ec-
ce nunc qui dicitis, Hodie aut
craſtino ibimus in illam ciui-
tatem, & faciemus ibi quidem
annum, & mercabimur, & lu- D
crum faciemus, 14 (qui ignora-
tis quid erit in craſtino. Quæ
eſt enim vita veſtra? Vapor
eſt*, ad modicum parens, & *enim 1 MS. R.G.
deinceps exterminabitur)
15 pro eo vt dicatis: Si Domi-
nus voluerit: &, Si vixerimus,
faciemus hoc aut illud. 16 Nūc
autem exultatis in ſuperbiis
veſtris. Omnis exultatio talis,
maligna eſt. 17 Scienti igitur
bonum facere, & non facien-
ti: peccatum eſt illi.

CAP. V.

AGite nunc diuites, plo- A
rate, vlulantes in miſe-
riis veſtris quæ aduenient vo-
bis.

13 Ecce nunc quidem dicitis.] *Ad eruditionem eorum qui rectè ſapere cupiunt, magnam communemq́ ferè hominibus cunctis diaboli fallaciam detegit, qui quæ noſtra omnino non ſunt, nobis conſtatura eſſe, ſpem ſecuritatemq́ facit. cùm præter proprij animi ex diuino beneficio inſtitutionem, nihil noſtrum ſit, omnia verò cætera extra nos alieniq́ arbitrij ſunt, vt tempus, vt rerum copia & vſus, quorū omnium rationem, facultatem & euenta vni Deo permittenda eſſe docet; eadem verò cùm contigerint, ex Dei præcepto ac iuſſu componenda, non ex propria libidine, priuataq́ opinione, quamuis optimis artibus rationibusq́ cōtigerint. Quibus verò hæc prædicuntur, vel nota ſunt vel ignota; ſi ignota, vnde illa ſecuritas & lætitia? ſi nota, quoniam illa morum peruerſitas, quæ maiori culpa maius molitur ſuppliciū?*

IN CAP. V.

1 Agite nunc diuites.] *Ea quæ bonis rationibus parta eſſent, malè tamen inſumerentur, vbi ſuperioris capitis fine improbata fuerunt; altera nunc conſequuntur quæ ex auaritia pendent, de qua nunc deinceps diſſeritur. Triplici autem nomine damnatur auaritia præcipuè: primò quòd rem quocunque modo facere augereq́ ſtudet: ſi poſſit, rectè; ſi non, quocunque modo rē. Nam diues qui fieri vult, & cito vult fieri: ſed quæ reuerentia legum, quis metus aut pudor eſt ſemper properantis auari. ita vt multæ diuitiæ breui tempore non ſine magno ſcelere comparentur plerunque; ſecundò quòd nullum acquirendi finem, neque cùm vitæ etiam fine inſatiabile lucri votum inueniat; tertiò verò quòd quamquam multa iuſtiſſimè atque innocentiſſimè comparentur (quod ex conceſſione*

donandum

bis.[2] Diuitię veſtrę putrefactę
ſunt: & veſtimenta veſtra à
tineis comeſta ſunt. [3] Aurum
& argentum veſtrum ærugi-
nauit: & ęrugo eorum in teſti-
monium vobis erit, & man-
ducabit carnes veſtras ſicut
ignis. Theſaurizaſtis ⌐ vobis
irã in nouiſſimis diebus. [4] Ec-
ce merces operariorũ qui meſ-
ſuerunt regiones veſtras; quæ
fraudata eſt à vobis, clamat: &
clamor eorum, in aures Do-
B mini ſabaoth introiuit. [5] Epu-
lati eſtis ſuper terram: & in
luxuriis enutriſtis corda veſtra
in die occiſionis. [6] "Adduxiſti'
⌐ & occidiſtis iuſtum, ⌐ & non
"reſtitit' vobis. [7] Patientes igi-
tur eſtote fratres, vſque ad ad-
uentum Domini. Ecce, agri-
cola expectat pretioſum fru-
ctum terræ: patienter ferens
donec accipiat temporaneum
& ſero-

⌐ 7 MS. G. Q. n.

" Addixiſtis 6 MS. G. S. Q. n.
⌐ MS. G.
⌐ MS. G.
" reſiſtit 7 MS. G.

donandum iam fuerit) tamẽ retineri ſeruariq́ integræ ſine ingenti crimine non poſſint. indignum quippe eſt, ab omniq́ humanitate nedũ pietate alienum, vt tu abundes dum alij egent. Quid porro ſi neque aliis neque domino etiam ipſi diuitiæ ſint vſui? hoc verò nõ miſerum tantùm, ſed extremæ vltroq́ petitæ dementis atq́ ſummæ damnationis eſſe ſtatuendum fuerit, Tũ furor haud dubius cùm ſit manifeſta phreneſis, Vt locuples moriaris, egẽti viuere fato; vt ille aiebat. Quæ nomina omnia atq́ poſtrema hæc inſania breuibus capitibus ab Apoſtolo perſtringuntur. Primum illa parte, Ecce merces operariorum veſtrorum: *ſecundũ verò illa,* Epulati eſtis, *&c. tertium autem quia magis in vſu eſt, minusq́ ſentitur, eo quòd maxima pars hominum morbo iactetur eodem, ipſis primis huius capitis accuſationibus exprimitur.* Diuitiæ veſtræ putræfactæ ſunt, *vſque ad* Sicut ignis; *in quo etiam poſtrema illa peruerſitas damnatur.*

5 In die occiſionis.] *Innocẽtis vi aut fraude doloq́ malo oppreſſi calamitatem occiſionis diem appellat, non minus oppreſſoribus lætam quàm venatoribus magna aliqua præda capta, aut victoribus iniuſto bello ſpolia diuidentibus eſſe intelligimus. qua de re ea repetenda ſunt quæ aduerſus Iſraëlitas Samariæ incolas primo vaticinij ſui capite Amoſus perorauit.*

7 Patientes igitur.] *Iis qui correctione dignè viſi ſunt, obiter monitis & correptis, ad mites modeſtosq́ in fide, patiẽtia ac ſalutis expectatione confirmandos redit, ipſamq́ ſalutis rationem Apoſtolico more opportunè ac breuiter repetit,* Vſque ad aduentum Domini.

Ecce agricola.] *Suaſionem argumentis firmat partim ex natura petitis, partim ex antiquorum exemplis; namque hæc ad præiudicium, illa ad iudicium veteres authores producere ſolent. vtraque potentia, ſed poſteriora cum fide nituntur potentiora. in gentium verò ſapientia minus firma hæc, quamquam ad vſum magis familiaria.* Patienter ferens.] μακροθυμῶν, *magno ſibi conſtans animo à cura & cultura non ceſſat.* Donec accipiat] *duos efficaciſſimos terræ ſanctæ fidelibus cultoribus promiſſos cælitus imbres,* tẽporaneum & ſerotinum, *de quibus aliàs. locus hic illi apud D. Paulum perſimilis eſt, Non qui plantat aut qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. & tamen plantare colereq́ oportet; & qui arat, in ſpe arare; & qui ſeminat, in ſpe ſeminare.*

& ſerotinum: 8 Patientes eſtote & vos,& confirmate corda
veſtra:quoniam aduentus Domini *appropinquabit. 9 Noli- *appropinquauit 5 MS. G.S.
te ingemiſcere fratres in alterutrum: vt non iudicemini. Ecce, C
iudex ante ianuam aſſiſtit. 10 Exemplum accipite fratres *la- *exitus mali & longanimitatis, & MS.B.
boris & patientiæ, Prophetas:
qui locuti ſunt in nomine Do-
mini. 11 Ecce beatificamus eos
qui ſuſtinuerunt. Sufferẽtiam
Iob audiſtis, & finem Domini
vidiſtis, quoniam miſericors
Dñs eſt & miſerator. 12 Ante
omnia autem fratres mei, no-
lite iurare, neque per cælum, *Matt.* 5,34.
neque per terram, neque aliud
quodcunque iuramẽtum. Sit
autẽ ſermo veſter, eſt, eſt, nõ,
non: vt non ſub iudicio deci-
datis. 13 Triſtatur *aliquis ve- *autem MS q.
ſtrum? oret. Æquo animo eſt?
pſallat. 14 Infirmatur quis in
vobis? inducat presbyteros
Eccleſiæ, & orent ſuper eum,
vngẽtes eum oleo in nomine *Matt.*6,13.
Domini. 15 & oratio fidei ſal-
uabit infirmum, & alleuabit
eum Dominus: & ſi in pecca-
tis ſit, remittentur ei. 16 Confi- D
temini ergo alterutrum pec-
cata veſtra: & orate pro inui-
cem vt ſaluemini. multũ enim
valet deprecatio iuſti aſſidua.
17 Elias, homo erat ſimilis nobis paſſibilis: & oratione orauit 3 *Reg.*17,1. *Lucæ* 4,25.
vt non

10 Laboris & patientiæ.] *Ex omni iuſtorum hiſtoria producenda exempla docet: tam eorum qui inter Iſraëlitas fuerunt, quàm eorũ quos apud Gentes diuina ſcripta probant: vtriſque enim fidelis patientia & ſpes, Dei conciliauere miſericordiam.* Spes alit agricolas.

Spes etiam dura ſolatur cõpede vinctũ,
Crura ſonãt ferro, ſed canit inter opus.

12 Ante omnia.] *Eorum quibus Domini aduentum expectare ſuaſerat mores tum priuatè tum publicè tenendos ſeruandosq; docet, quorum negligentia Dei beneficia illa maxima auertuntur, diligentia verò atque ſtudio maturãtur. Omnis autem communis conſuetudinis ratio ſumma in fide ac benignitate verſatur. fidem ſimplex veritas nullius iurationis indiga probat. benignitas in humanis offenſionibus remittendis, & in opportunis beneficiis præſtandis verſatur. quæ omnia hic diſertè traduntur. Nihil autem in vita vel publicè vel priuatè euenire poteſt, quod ad Dei prouidentiam & voluntatem relatum, non ſuum, quo rectè excipi atque peragi poſſit, modum teneat. ſine quo nec ſecundæ res ab inſolenti lætitia tutæ, nec arduæ à nimia abiecti animi mœſtitia liberæ eſſe poſſunt.*

14 Vngentes eũ oleo.] *Sic Apoſtolos atq; antiquos Chriſti diſcipulos feciſſe nouimus, quod & Eccleſia Dei obſeruat in Extremæ vnctionis Sacramento, de quo apud pios Scriptores multa & valde digna cognitu.*

In D. Laurentij Cœnobio regio, anno M. D. LXXXVI.

vt non plueret ſuper terram,& non pluit annos tres & menſes
3 Reg. 18, 41, 45. ſex. 18 Et rurſum orauit: & cælum dedit pluuiam, & terra de-
dit fructum ſuum. 19 Fratres mei, ſi quis ex vobis errauerit à
veritate, & conuerterit quis eum: 20 ſcire debet, quoniam qui
conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſaluabit ani-
mam [a]eius à morte, & [b]operit multitudinem peccatorum.

[a] ſuam MS. Q. R. [b] operiet 3 MS. R. Beda, G. S.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam primam D. Petri Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

PRIMI omnium Iſraëlitarum per orbem diſperſorum Ponto vicini & illarum regionum incolæ, Chriſti nomen Euangeliumque audiiſſe vidētur, atq. Euangelicæ virtutis communicatione per fidem donati; non omnes, ſed nonnulli quos credentes & obedientes Deus magnæ ſalutis & efficientiæ Ieſu Chriſti teſtes aliis eſſe voluit. His cumprimis gratulatur Petrus feliciſſimam illam ſortem contigiſſe, Patribus antiquis in lege, Prophetiis, earumque figuris promiſſam, quam iam verè exhibitam ipſe atteſtatur, vtpote compos & conſors etiam eiuſdem gratiæ redditus. de qua gratia cùm breuibus, ſed grauiſſimis illuſtribusq. argumentis & ſententiis diſputauerit, ad patientiam animique fortitudinem cōmendandam & perſuadendam conuertitur; quod omnibus ſanctis commune argumentū eſt in bello illo quod aduerſarius cum exercitu ſuo aduerſus Chriſti optimos cultores pertinaciter gerit. oſtendit verò certamen breue & leue eſſe, ſi cùm præmij magnitudine ac æternitate cōferatur: deinde certo Dei auxilio idem leuius fieri, & victoriæ glorioſo terminari exitu. Atque externas pugnas, quibus ſanctiores exercentur, minores minusque periculoſas eſſe docet internis illis, quibus ij vexantur, qui nondum perfecti viam pietatis currunt, quos ad conſtantiā in fide ac ſpe, atq. in fortitudine & continentia hortatur, pollicitatione ac prædictione maximorum Dei donorum, quorum cauſa nihil arduum, aut difficile, aut durum exiſtimari oporteat. Tota autem Epiſtola mixta eſt duobus generibus; demōſtratiuo, cui gratulatio adnectitur, & exhortatorio. idque poſtremis epilogi verbis indicatur: „ Per Syluanum fidelem fratrē vobis, vt arbitror, breuiter ſcripſi, obſecrans & cōteſtans hanc eſſe verā gratiā Dei in qua ſtatis. Cōplectitur itaq. Epiſtola omnē ſanctorū atq. fideliū Eccleſiā.

CAP. I.

A PETRVS 1 Apoſtolus Ieſu Chriſti, electis aduenis

IN CAP. I.

1 Petrus.] *Qui à parentibus Simon, id eſt, audiens obediens, filius Ioannis, gratia Dei, ex eadem gratia Petrus, hoc eſt, firmus lapis appellatus, eiuſdem nominis appellatione conſti-*

tutus

tutus Apoſtolus, id eſt, legatus ad eos qui Chriſti Eccleſiæ communionem expetierunt, quos omnes Petros etiam & huius firmitudinis compotes eſſe oportet. legationem autem ſibi traditam aſſerit à Ieſu Vncto, ad vnctionis illius virtutem prædicandam, legatiq́ nomine ad eos qui crediderint & optauerint communicandam.

aduenis diſperſionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithyniæ, [2] ſecundum præſcientiam Dei Patris, in ſanctificationem Spiritus, in obedientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti: Gratia vobis & pax multiplicetur. [3] Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ſecun- 2 Cor. 1, 3. Epheſ. 1, 3.

Aduenis] *ex regionibus illis; in quibus Iſraëlitæ diſperſi quondam fuerant, complurimi Ieroſolymam religionis cauſa confluebant, quorum pars diuinum illud ſpectaculum, quod à Spiritu ſancto in Pentecoſtes feſto editum fuit, intuiti & ipſi crediderunt, & in ſua loca reuerſi, ac per nuntios aliis narrauerunt; ex quo euenit vt cõplures Ieſu Chriſti fidem ſuſcipientes, pœnitentiæ baptiſmo ex Apoſtolorum monitu baptizati in remiſſionem demum peccatorum, & in reſurrectionem vitæ in Chriſto baptizati ſint, vt ex Apoſtolorum actis obſeruatur. eos autem qui in hac Dei electione manſerunt*, Electos *vocat Petrus.*

2 Secundum præſcientiam Dei Patris] κατὰ πρόγνωσιν, *præcognitionem, qua prænotione ſeculorum ſeries conſtituta eſt, atque decretum, vt in hoc ſeculorum fine ij ad ſanctificationem ſpiritus eligerentur, qui Filium ſuum reciperent, cuius virtute & efficientia ipſi etiam in filios euaderẽt eiuſdem Dei Patris, hæredes verè regni cæleſtis, cohæredes autẽ Chriſti.* In obedientiam & aſperſionem.] *Electos fuiſſe in obedientiam Euangelij, vt videlicet Euangelio credentes & obaudientes in cõmunionem admitterentur aſperſionis ſanguinis Agni illius immaculati, qui ſuos ab omni peccato emundatos à ſeruituteq́ liberatos, in filiorum Dei libertatem aſſerit. Namq́ hoc pacto hanc rem efficiẽdam Deus Pater elegerat, cuius electioni qui paruerunt ex Iſraëlitis, electi vocantur, ſiquidem hi primi id obtinuerunt, quod Iſraëlis filiis per anteacta ſecula fuerat promiſſum de hac ſalutis ratione. quamobrem dictum eſt, Multos eſſe vocatos, paucos verò electos. Apoſtolus hic, vt & cæteri, ad prioris Teſtamenti figuras alludit: quas præ oculis habere oportet eum, qui noua veteribus componere, atque ita res rationesq́ rerum tenere ſtuduerit.* Gratia vobis.] *Apoſtolica ſalutatio & precatio, qua nihil excipitur ex iis quæ ad veram felicitatem pertinent.* Gratia, *qua grati & chari Deo ſitis.* Pax, *ſiue* SALOM, *qua integri omnino efficiamini omni ex parte & apud Deũ & apud homines pacis veræ amatores. quod verò dicit:* Multiplicetur, *& ad eorũ qui iã acceperint amplificationẽ, & ad augmentũ cõmunionis propagationemq́ in plures indies atq́ indies referendum eſt. Plus autẽ eſt in verbo* πληθυνθείη, *quàm in Latino* Multiplicetur; *namque illud ad integritatem plenitudinemq́ tendit.* 3 Benedictus Deus.] *Hactenus inſcriptio, authoritas, & ſalutatio. hinc deinceps Epiſtola, cuius initium ducitur à gratulatione ſortis illius, quæ noui Teſtamenti fidelibus diſcipulis obtigit ex ſingulari admirabiliq́ dono Dei. appellantur autem primi ad gratulationem ij qui illius doni participes ac teſtes erant.*

Deus] *qui decreuerat & promiſerat antea, idemq́ opportuno tempore cùm Patrem ſeſe iam exhibere vellet filiorum, Ieſum Chriſtum Filium ſuum in mundo conſtituit, nuntium, interpretem, procuratorem, & miniſtrum atque authorem adoptionis in cæteros fratres, quos eo nomine quo ſanguine ſuo redemit, ſeruos effecit ſuos, quamobrem Dominus appellatur omnium.*

Secundum

ſecundum miſericordiã ſuam
magnam regenerauit nos in
ſpem viuam, per reſurrectio
nem Ieſu Chriſti ex mortuis,
[4]in hæreditatem incorrupti-
bilem, & incontaminatam, &
immarceſsibilẽ, conſeruatam
in cælis in vobis, [5] qui in vir-
tute Dei cuſtodimini per fidẽ
in ſalutem, paratam reuelari
B in tẽpore nouiſſimo. [6] In quo
*exultatis 6. MS. 6. "exultabitis', modicum nunc
ſi oportet contriſtari in variis
tentationibus: [7] vt probatio
veſtræ fidei multo pretioſior
auro (quod per ignem proba-
tur) inueniatur in laudem &
*reuelationem. gloriam & honorem in"reue-
latione'Ieſu Chriſti: [8]quẽ cùm
nõ videritis, diligitis: in quem
-I MS. G.S. nunc quoq. non vidẽtes -cre-
ditis'. credentes autem exulta-
tis lætitia inenarrabili & glo-
rificata: [9]reportantes finem fi-
veſtrarum MS. S. dei veſtræ, ſalutẽ animarum.
[10]De qua ſalute exquiſierunt
atque ſcrutati ſunt Prophetæ,
qui de futura in vobis gratia
prophetauerunt, [11]ſcrutantes
in quod vel quale tempus ſi-
gnificaret in eis Spiritus Chri-
ſti: prænuntians eas quæ in
Chriſto

Secundum miſericordiam] *qua dilexit nos ipſe vltrò, ipſeq́; prior. magnam autem appellat propter exemplum antiquis deſideratum (vt Dauidi, qui eandem appellabat) noui verò Teſtamenti tempore abundè editum.*

Regenerauit] *per lauacrum regenerationis & renouationis ſancti Spiritus, quẽ verè abundeq́; ſuper ſe effuſum Apoſtoli gratulantur.* In ſpem viuam, *quam ſicut anchoram habemus penetrantẽ vſque ad intima cælorũ, ait Paulus.* Ex mortuis.] *Quos Ieſus Vnctus ſecum commortuos, reſurgere ſecum fecit in ſpiritu & veritate. Ad maris rubri figuram ſermo alludit.*

5 In virtute Dei] *qui vobis dedit (ait Paulus) non ſolùm vt in eum credatis, ſed & vt pro illo patiamini.*

Per fidem,] *quæ reuelanda erat, Paulo aſſerente, cuius virtute corde creditur ad iuſtitiam, ore autem fit confeſſio ad ſalutem. noui Teſtamenti auream ætatem, nouiſſimũ tempus, aliàs ſeculorum fines Apoſtoli dicunt.*

7 In laudem & gloriam] *Dei, qui hoc fidei veſtræ teſtimonio Chriſti Ieſu veritatem mundo reuelat.*

8 Quem cùm.] *Cùm non videritis ſecundum carnem, diligitis ſecundum ſpiritum: in eumdémque quem ſecundum carnem non videtis, tamen creditis ſecundum potentiam virtutis Dei, vt ait Apoſtolus: de qua re ipſe pronuntiauit Chriſtus: Beati qui non viderunt & crediderunt.* Lætitia] *à Spiritu ſancto vobis communicata, cuius fructus ſunt, Pax, gaudium, &c.*

9 Reportantes.] *Ex efficientia ac virtute ſpiritus Chriſti, donoq́; Dei, idq́; verè & reapſe, vt verè ſuum præmium reportant, qui ſtrenuè in palæſtris pugnant. Namque ad hanc imaginem inſtituta eſt oratio hæc.*

10 De qua ſalute.] *Obſeruanda veteris ac noui Teſtamenti differentia.*

11 Spiritus Chriſti,] *qui heri, hodie, & cras, hoc eſt, æternus & omnibus ſeculis efficax eſt. S.S E. Pater meus vſque modò operatur, & ego operor.*

Chriſto ſunt paſſiones & po-
ſteriores glorias: [12]quibus re-
uelatum eſt quia nõ ſibimet-
ipſis, vobis autem miniſtra-
bant ea quæ nunc nuntiata
ſunt vobis per eos qui euan-
gelizauerũt vobis, Spiritu ſan-
cto miſſo de cælo, in "quem" "quæ 2 MS. G. S.
deſiderant Angeli proſpicere.
[13] Propter quod ſuccincti lũ- C
bos mentis veſtrę, ſobrij, "per- "perfecti MS q.
fectè ſperate in eam quæ of-
fertur vobis gratiam, in "reue- "reuelationem MS q.
latione Ieſu Chriſti, [14]quaſi fi-
lij obedientię, non configura-
ti prioribus ignorantiæ veſtrę
deſideriis: [15]ſed ſecũdum eum
qui vocauit vos, Sanctum, *& *vt O.
ipſi in omni conuerſatione
ſancti ſitis: [16]quoniã ſcriptum
eſt: Sancti eritis, quoniã ego *Leuit. 11, 44. 19, 2. 20, 7.*
ſanctus ſum. [17]Et ſi Patrem in- *Deut. 10, 17. Rom. 2, 11. Galat. 2, 6.*
uocatis eũ qui ſine acceptione *1 Cor. 6, 20. 7, 23.*
perſonarum iudicat ſecũdum
vniuſcuiuſq. opus: in timore,
incolatus veſtri tempore con-
uerſamini.

12 Non ſibimetipſis.] *S. S. E. Alij quidem laborauerunt, vos autem in labores eorum introiiſtis. Nõdum enim Spiritus ſanctus erat datus, quia nondũ Chriſtus erat glorificatus; glorificatus autem fuit propter obedientiam qua humiliauit ſemetipſum, factus obediens vſq; ad mortem, &c.* Spiritu ſancto miſſo,] *per quem verè pij filij Dei efficiuntur; quod maximum beneficium ac donum hominibus à Deo datum, Angelis non contigit, qui nõ in filios vocati, ſed in miniſtros electi permanẽt. nuſquam enim Verbum Angelos apprehendit, ſed hominibus caro factum, ſalutem & filiorum adoptionem effecit.*

13 Propter quod.] *Exhortatio ad Eccleſiam omnem, tam ſanctorum quàm cæterorum fidelium. alij ad teſtimonium appellantur confeſſione & vitæ exemplis reddendũ; alij ad præparationẽ fidei ac virtutis ſiue pœnitẽtiæ ſolidæ, quam illa Ieſu Vncti reuelatio primũ poſtulat.*

14 Non configurati.] *Priora omnia quæ ſecundũ legem exercebantur, cùm ipſa futurorum vmbra quædam eſſent, & Scribarum etiã Seniorumq; traditionibus impedita, nec rectè prorſus atque integrè agebantur, nec ſi agerentur, ſanctificare quemquam poterãt ea ſanctitudine, quæ à Prophetis prædicta, ab Apoſtolis deinceps enuntiata eſt; & tamen priora illa exigebantur præſtariq; debebant ab iis qui ſub illo Teſtamento militabant. cùm autem quæ nunc donantur, longè illis antiquis præeant, maiore ſtudio, attentiore cura, atque adeò maiori ſanctitudinis præparatione expeti quæriq; oportet.*

17 In timore] *honoris atque reuerentiæ, qualem præſtare decet eos qui ſe filios appellãt, Patremq; vocant Deum; nec enim Pater ille filios ex vocibus vel appellationibus, ſed ex veræ pietatis officiis agnoſcit. S. S. E. Filius honorat Patrem, & ſeruus dominũ: & ſi Pater ego, vbi nã honor meus? ſi Dominus ego, vbi timor meus? Solenne erat Iſraëlitis, Deum in ſacris precationibus hoc modo appellare,* ABINV SEBASS'AMAIM, *Pater noſter qui es in cælis. atq; hoc modo etiam* RABBONV MELECHHAGHOLAM, *Domine ſiue Princeps noſter, mũdi rex. huc admonitio hæc Apoſtoli ſpectat,* Et ſi Patrem vocatis, *&c.* Incolatus veſtri.] *Dum adhuc hoſpites eſtis & peregrini, ſicut omnes Patres veſtri, vt hac veſtra pietate perſpecta ac probata, demum ad ciuitatem ſanctorũ &*

Dei

Dei ſamiliam promoueamini, quam conditionem vobiſcum communicandam, maximo pretio Chriſtus redemit. Sermo hic partim ad ſanctificatos, partim ad fideles, nondum tamen in Chriſto perfectos pertinet, diſtinguendusq; eſt pro conditionum perſonarumq; exemplis.

Act.20,28. Heb.9,12.14. uerſamini. 18 Sciẽtes quòd nõ
corruptibilibus auro vel ar-
gento redempti eſtis de vana
veſtra conuerſatione paternæ
1 Ioan.1,7. traditionis: 19 ſed pretioſo ſan-
Apoc. 1,5. D guine quaſi agni immaculati
Chriſti & incõtaminati, 20 pręcognitì quidem ante mundi
conſtitutionem, manifeſtati
autem nouiſſimis temporibus
propter vos, 21 qui per ipſum
fideles eſtis in Deo qui ſuſci-
tauit eum à mortuis, & dedit
ei gloriam, vt fides veſtra, &
ᵃDeum 1 MS.G.S. ſpes, eſſet in ᵃDeo. 22 Animas
veſtras caſtificãtes in obediẽ-
tia charitatis, in fraternitatis
amore ſimplici ex corde inui-
cem diligite attẽtius: 23 renati
nõ ex ſemine corruptibili, ſed
incorruptibili per verbũ Dei
viui & permanẽtis in æternũ.
Iſaiæ 40,6. Eccleſ.14,18. Iacob.1,10. 24 quia omnis caro vt fœnũ: &
omnis gloria eius tanquã flos
fœni. exaruit fœnum: & flos
eius decidit. 25 Verbum autem
Domini manet in æternũ, hoc
eſt autem verbum quod euã-
ᵃvos 1 MS. R.G. gelizatum eſt in ᵃvobis.

CAP.

20 Præcogniti.] *Decreti & conſtituti qui ſuo tempore mitterentur. Quid ſignificetur illa adnotatione,* Ante mundi cõſtitutionem, *aliàs declarauimus.* Manifeſtati autem,] *tum perſona & munere, tum veritate ac re. S.S.E. Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius,* GLORIAM *quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* 21 Fideles eſtis in Deo.] *Teſtes veraces & probati, productiq; à Deo in teſtimoniũ reſurrectionis.* & dedit illi gloriam; *quam vidimus, aiũt Apoſtoli ac teſtes, gloriam quaſi Vnigeniti à Patre. Hæc de teſtimonio viuo veritatis Chriſti.* In Deo.] *Nõ in lege illa veteri, quæ cuſtodes ſuos huiuſmodi teſtimonio non inſtruebat, ſed in Deo, cuius gratia eſtis id quod eſtis, fides viua, & ſpes non confundens.* 22 Animas veſtras.] *Præparationis commendationem proſequitur, quæ quantum poteſt, ad illius quam Chriſtus efficit ſanctitudinis imaginem ſeſe adornat.* In obediẽtia charitatis.] τ᾽ ἀληθείας, *veritatis Euangelij gloriæ Chriſti. ad illud alludit: Beati mundo corde; Beati pacifici; Beati miſericordes, &c.* 23 Renati.] *Ad diuinum illud regenerationis Chriſti beneficium redit, à cuius imagine deſcribenda & celebranda Apoſtoli manũ remouere non ſciunt; ea quippe infiniti operis eſt. Idem Ioannes ait, Qui non ex ſanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt.*

24 Omnis caro fœnum.] *Et quidquid ex carne natum fuerit ex fœno progenitum, non maiorem conditionem obtinebit, quàm id vnde eſt ortum: quamobrẽ præſente Verbo exareſcet. Latenter, ſignificanter tamen, Nouæ & Veteris legis diſcrimen, & natura & exitu vtriuſq; indicat. illa hac præſente exaruit, & flos omnis ornatusq; illius decidit. Nam quamquam antiqua lex ſancta & ſpiritualis eſſet, vtpote à Spiritu dictata; tamen in quo infirmabatur per*

carnem,

carnem, non præſtabatur in ſpiritu & veritate. Noua verò lex, quia ſpiritu roboratur, ſpirituali modo, hoc eſt, non exterius tantùm, ſed interius à ſuis cultoribus præſtatur. Hoc eſt autem Verbum quod euangelizatum eſt vobis.

CAP. II.

DEponentes [1] igitur om- *Rom 6,4.*
nem malitiam, & omnẽ *Epheſ 4,22.* Coleſſ 3, 8. *Heb. 12,1,*
dolum, & ſimulationes, & in- A
uidias, & omnes detractiones,
[2] ſicut modò geniti infantes,
"rationabiles', ſine dolo lac "rationabile 4 MS.R.B.G.S
concupiſcite: vt in eo creſcatis
in ſalutem. [3] ſi tamẽ guſtaſtis -3 MS. G.S.
quoniã "dulcis' eſt Dominus. "ſuauis 3 MS.
[4] Ad quem accedẽtes, lapidem
viuũ, ab hominibus quidem
reprobatum, à Deo autem ele-
ctum & honorificatũ: [5] & ipſi
tanquam lapides viui ſuperæ-
dificamini, "domos ſpiritua- "domus ſpiritualis 3 MS.R.G.S. Q.n.
les', ſacerdotium ſanctum, of-
ferre ſpiritales hoſtias, accep-
tabiles Deo per Ieſum Chri-
ſtum. [6] Propter quod continet
ſcriptura, Ecce pono in Sion *Iſaiæ 28,16. Rom 9, 33.*
lapidem ſummum angularem
electũ, pretioſum, & qui cre-
diderit in eũ, nõ confundetur.
[7] Vobis

IN CAP. II.

2 Sicut modò geniti.] *Nam niſi efficiamur ſicut paruuli pueruli, nõ intrabimus in regnum cælorum ex decrẽto Dei per ſapiẽtiam pronuntiato. fideles nondum prouectos ad ſtudium elemẽtorum imitationis Ieſu Chriſti cohortatur, quæ in fide & pœnitentia pœnitentiæq; fructibus exercentur. Hæc enim diſciplinæ atq; pietatis prima pars Lactis nomine ſignificatur. ſic Paulus: Lac vobis potum dedi, non eſcam. Rationabile lac legitimum ex veritate & humanitate productum, non mixtum alio brutorum vel ferarum lacte, non aqua elutum, vel quouis alio corruptum ſucco, ſed vt mox explicat ipſe,* Sine dolo, *quale Euãgelij cãdor & ſimplicitas ſuggerit iis qui ſanè appetunt. Sententiæ ſumma hæc eſt: Deus nunc ex hominibus deos facere parat, verùm non ex omnibus quibus hominis tantũ nomen eſt, ſed quibus vera ſimplexq; humanitatis ratio formaq; ineſt. hos tanquam infantes fouet, nutrit ac tenet, donec in virum perfectum in menſurã ſtaturæ Chriſti educet.*

3 Si tamen guſtaſtis.] *Guſtus quidem ſuauis in lacte ſanis ſenſibus excipitur, ſed longè minor minoriſq; efficiẽtiæ, quàm ille qui à prouectioribus in ſolido iam cibo ſentitur. De quo ſcriptum eſt, Panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. Vtramque alimenti rationem ſignificans aiebat Pſaltes: Guſtate & videte quàm ſuauis eſt Dominus. hoc de priore parte, de poſteriore verò illud ſubiunctum: Beatus homo qui ſperat in tẽ.*

4 Ad quem accedentes.] *Vtpote fundamentum verum, præter quod ad domum cæleſtem ædificandam nullum poteſt poni aliud.* Ab hominibus] *proprij conſilij & corruptæ humanitatis pertinaci amore ductis.*

5 Superædificamini.] *Ex quo erudiri incipitur & expolitur aptaturq; lapis, iam tunc ad ædificium pertinet, & artifex ipſe iam etiam dicitur ædificare, atque ita commendatio hæc incipientes proficienteſq;, hoc eſt, infantes puerosq; ſpectat, quos adhuc Euangelium parturit, donec in illis regenerationis virtute Chriſtus conſummetur.* 6 Continet ſcriptura.] *Veritas Chriſti Iſraëlitis initiandis ex ſacris oraculis ab Apoſtolis confirmatur.*

7 Creden-

B 7 Vobis igitur honor credenti-
bus. non credentibus autem,
Pſal.117,21 Matt.21,42. lapis quē reprobauerūt ædi-
Act.4,11. Iſaia 8,14. ficantes, hic factus eſt in caput
anguli: 8 & lapis offenſionis, &
petra ſcandali, his qui offen-
a quod 1 MS. B.G.S.Q.n. dūt verbo, nec credūt in "quo'
Exod.19,6. & poſiti ſunt. 9 Vos autem ge-
nus electum, regale ſacerdo-
tium, gens ſancta, populus ac-
quiſitionis: vt virtutes annun-
tietis eius qui de tenebris vos
vocauit in admirabile lumen
Oſee 2,23. Rom.9,25. ſuum. 10 Qui aliquando non
populus: nūc autem populus
Dei, qui non conſecuti miſe-
ricordiam: nunc autem miſe-
Rom.13,14. Gal.5,16.19. ricordiam conſecuti. 11 Cha-
2 MS. G. riſſimi obſecro vos tanquam
aduenas & peregrinos, abſti-
nere

7 Credentibus. non credentibus] *Duplex Euangelij efficiētia, vita & mors, vt Paulus ait, Chriſti bonus odor ſumus iis qui pereunt & iis qui ſalui fiūt; aliis quidem odor mortis in mortem, & aliis odor vitæ in vitam.*

8 In quo &.] *Vtrique poſiti ſunt in eodem lapide: qui credunt poſiti ſunt in ſalutem, qui verò offendunt Verbo, & ipſi poſiti ſunt in offenſionem; ſicut & Simeon Virgini Matri prædixerat: Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum.*

9 Vos autem genus.] *Iam hic ſermo teſtes ipſos viuos veritatis Ieſu Chriſti indicat à Spiritu ſancto in ædificio ipſo diuinæ domus collocatos. continet autem nomenclatio hæc omnem ſacrorum veteris Teſtamenti myſteriorum ſummam: nam quæ illic arcanè prædicta, hic verè præſtita probantur.*

Genus electum,] *veri Iſraëlitæ præ omnibus gentibus delecti.*

Regale ſacerdotium,] *ex virtute & communione Chriſti, qui Rex eſt & Sacerdos, ſecundum ordinem Melchiſedech.*

Gens ſancta,] *ſeparata & ſanctificata ab eo qui dixerat, Sancti eritis mihi, quoniam ego ſanctus ſum, Dominus Deus veſter.*

Populus acquiſitionis.] *εἰς περιποίησιν, in acquiſitionem peculiumq́; propriū ſingulariter delectus & ornatus præ antiquis omnibus ætatibus. Namque vt Iſraël ſecretus quondam fuerat poſitusq́; in lucem Gentium, ſic vos ætasq́; veſtra ſingulari ſanctificatione fruimini in teſtimonium præconiumq́; eius, qui de tenebris peccatorum & ergaſtulo ſeruitutis Pharaoniæq́; inuiſibilis tyrannide, vocauit vos in admirabile lumen ſuum.* 10 Qui aliquando.] *Cùm ob impietatem abiecti, abducti, diſiecti, atque in varias regiones pulſi fuiſtis.* 11 Tanquam aduenas.] *Opportunè commonitio hæc inducta eſt, cùm de diſperſione ſignificatio aliqua incidiſſet. Namq́; ij qui in diſperſione erant, regionibus illis non vtebātur vt patriis, ſed vt peregrinationibus; ideoq́; & publicæ lætitiæ & feſtorum celebritati minus indulgebant, & quocunq́; vel arcto domicilio, vel tenui victu facileq́; parabili contenti alebantur, ſupellectileq́; exigua viuebant, quæ migraturis non inuitè relinqui poſſet. huiuſmodi namq́; iter agentiū peregrinorū & hoſpitū vita eſt. Hæc verò omnia ab externo rerū exemplo ad animi cultū transferenda monet Apoſtolus iis qui ſeſe hic patriā non habere ſciunt, futuramq́; inquirunt. quæ autem huius viæ impedimenta tardamentaq́; ſint, ipſe indicat; nempe carnales concupiſcentiæ omnes, quæ militant aduerſus animam. Atque hæc pars ſingulorum priuatos ſpectat mores; illa verò altera quæ ſubiungitur, publicam conſuetudinem, tum ad domeſticos fidei, tum ad exteros pertinentem.* Conuerſationem veſtram, &c.

12 In die viſitationis.] *Quando nõ ex vulgi inuida opinione, accuſatione, atque calumnia, ſed ex vero legitimoq; iudicio, de moribus exemplisq; agatur veſtris, etiam apud Gẽtium iudices. C. Plinij ad Traianum de Chriſtianis epiſtola apprimè in hunc locum conuenit, lectuq; digniſſima eſt; atque Athenagoræ etiam pro Chriſtianis defenſio.*

13 Humanæ creaturæ] *Creatura abſolutè apud Apoſtolos hominem ſignificat. omni igitur homini, quoad id fieri præſtariq; poſſit, obſequi obtemperareq; optimum fuerit propter Deum, cuius creatura omnis homo eſt, & cuius virtutem fidelis populus imitari debet, & lenitatem pluentis ſuper iuſtos & iniuſtos. Verùm quod κτίσει, epitheton adiunxerit,* humanæ; *intelligimus magiſtratus omne genus ab hominibus inſtitutum, ſignificãter hoc loco indicari. Nam quamquam variæ magiſtratuum, variis in locis rationes, varia munia, variaq; ſint nomina; omnis tamen poteſtas à Deo eſt, ideoq; cauſa huic monito ſubiuncta,* propter Deũ; *authorem ac vindicem poteſtatum, quocunq; nomine aut munere fungentium, ſiue Regis, ſiue Ducis.*

14 Ad vindictam.] *Sũma cauſa legitimorũ omnium magiſtratuum, Deo probatiſſima.*

16 Sicut ſerui Dei.] *Vna ſeruorum Dei libertatis laus eſt, neminem hominẽ lædere, atq; ita nullam legum vltionem vereri. Vis non timere poteſtatem? bene age, ait Apoſtolus alter.*

18 Dyſcolis] *moroſis, difficillibus & inclementibus.*

19 Hæc eſt enim gratia.] *Apud Deum inuenitur gratia his artibus, fide in ipſum Deum & ſpe. hoc ſignificat illud:* Propter Dei conſcientiam. *deinde patientia incommodorum, & ſtudio bene agendi proprias vniuſcuiuſque partes.*

21 In

nere vos à carnalibus deſide- C
riis quæ militãt aduerſus ani-
mam, [12] conuerſationem ve- *Infr. 3, 16.*
ſtram inter Gentes habentes
bonã: vt in eo quod detrectãt
de vobis tanquam de malefa-
ctoribus, ex bonis operibus
vos conſiderantes, glorificent
Deũ in die viſitationis. [13] Sub- *Rom. 13, 1.*
iecti igitur eſtote omni huma-
næ creaturæ propter Deum:
ſiue regi, quaſi præcellẽti: [14] ſi-
ue ducibus tanquã ab eo miſ-
ſis ad vindictam malefacto-
rum, laudem verò bonorum:
[15] quia ſic eſt voluntas Dei, vt
bene facientes obmuteſcere
faciatis imprudentium homi-
num ignorantiam: [16] quaſi li-
beri, & non quaſi velamen ha-
bentes malitiæ libertatem, ſed
ſicut ſerui Dei. [17] Omnes ho-
norate. Fraternitatem diligite. *Rom. 12, 10.* *Epheſ. 6, 5.*
Deum timete. Regem hono- D
rificate. [18] Serui, ſubditi eſtote *Coloſ. 3, 21.* *Tit. 2, 9.*
in omni timore dominis, non
tantùm bonis & modeſtis, ſed
etiam dyſcolis. [19] Hęc eſt enim *2 Cor. 7, 10.*
gratia. ſi propter Dei cõſcien-
tiam ſuſtinet quis triſtitias,
patiens iniuſtè. [20] Quæ enim eſt ᵃgloria': ſi peccantes, & cōla- ᵃgratia MS. G. *& 3 MS.
phizati ſuffertis? Sed ſi bene facientes* ᵇpatienter' ſuſtinetis: B. G. S. ᵇpatientes 4
hæc MS. B. G. S.

hæc eſt gratia apud Deũ. 21 In
hoc enim vocati eſtis: quia &
ªvobis, vobis MS.G q. ªnobis, nobis; MS.G q. S. Q. n. Chriſtus* paſſus eſt pro "nobis,
vobis' relinquens exemplum
vt ſequamini veſtigia eius.
Iſaiæ 53,9. 1 Ioan. 3,5. 22 qui peccatum non fecit, nec
inuentus eſt dolus in ore eius.
23 qui cùm malediceretur, non
maledicebat: cum pateretur, non comminabatur: trade-
ªiniuſtè G. Q. n. Iſaiæ 53, 4,5. bat autem iudicanti "ſe iniuſtè. 24 qui peccata noſtra ipſe
pertulit in corpore ſuo ſuper lignum: vt peccatis mortui,
iuſtitiæ viuamus: cuius liuo-
re ſanati eſtis. 25 Eratis enim
ſicut oues errantes: ſed cõuerſi
eſtis nũc ad paſtorem & Epi-
ſcopum animarũ veſtrarum.

21 In hoc enim vocati.] *Hæc ſumma hoc argumentum vocationis veſtræ eſt, hoc eſt, cognitio, fides, & imitatio vitæ, patientiæ & beneficentiæ Chriſti.*

Exemplum*] *ſubſcriptum, indicatum, & obſeruandum. ὑπογραμμὸν, tranſlatio ſumpta à lapidibus viarum indicibus. Namque ad cæleſtem patriam Chriſtus viam aperuit, muniuit, & primus omnium ambulauit & perambulauit. veſtigia verò è veſtigio indicantur ab Apoſtolo,* Qui peccatum non fecit, *&c.*

24 Vt peccatis mortui, iuſtitiæ viuamus.] *Per parentheſin legendum, eſtq́ſumma efficientiæ mortis & reſurrectionis Ieſu Chriſti in ſuis.*

25 Eratis enim.] *Ante vocationem Euangelicam.*

CAP. III.

Epheſ. 5,25. Coloſſ. 3,18. SImiliter 1 & mulieres ſub-
A ditæ ſint viris ſuis: vt & ſi
qui nõ credunt verbo, per mu-
lierum conuerſationem ſine verbo lucri fiant, 2 conſiderãtes
ªſanctam O. 1 Tim. 2,9. in timore "caſtam' conuerſationem veſtram. 3 Quarum non
ſit extrinſecus capillatura, aut circundatio auri, aut indumen-
ti veſtimentorum cultus: 4 ſed qui abſconditus eſt cordis ho-
mo, in incorruptibilitate
ªquod MS.q. quieti & modeſti ſpiritus, "qui'
eſt in conſpectu Dei locuples.
5 Sic enim aliquando & ſanctę
mulieres ſperantes in Deo, or-
nabant ſe, ſubiectæ propriis
Geneſ. 18,12. viris. 6 Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans:
B cuius eſtis filię, bene facientes, & non pertimentes vllam per-

IN CAP. III.

1 Sine verbo.] *Sine ſermonis ſuaſione, ex operum ac virtutum ſpectato exemplo, perſuadeantur veritatis doctrinæ Chriſti, quam mulieres magis vita, moribus, ac re præſtare debent, quàm ſermonibus docere.*

4 Qui abſconditus.] *Ergo & in femineo genere tamen vir latet, quem primas in ornatu omniq́ vitæ conſuetudine partes obtinere oportet.*

6 Cuius eſtis filiæ] *iuxta carnis propagationem, quæ minor cognatio eſt, illa verò maior & certior ſi fueritis,* Benefaciẽtes, *&c.*

7 Secun-

7 Secundum ſcientiam.] *Non temerè aut ex proprio conſilio & impetu, ſed iuxta præſcriptas à Deo maritis leges & normas, quas vnumquemque tenere oportet ad familiæ gubernationem.*

8 In fine.] *Denique vt ſingula officiorum capita perſtringamus, τόδε τέλος.*

turbationem. 7 Viri ſimiliter, 1 Cor. 7, 3.
cohabitantes ſecundum ſcié-
tiam, quaſi infirmiori vaſculo
muliebri impartiétes honoré,
tanquam & cohęredibus gra-
tiæ vitæ: vt non impediantur
orationes veſtræ. 8 In fide autem omnes vnanimes, compa- *In fine 4 MS. G. S Q. n.
tiétes, fraternitatis amatores, miſericordes, modeſti, humiles:
9 non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro ma- Prou. 17, 13. 20. 22.
ledicto: ſed econtrariò, benedicentes: quia in hoc vocati eſtis, Matt. 5, 39. Rom. 12, 17.
vt benedictionem hæreditate poſſideatis. 10 Qui enim vult 1 Theſ. 5, 15. Pſal. 33, 13.
vitam diligere, & dies videre bonos: Coërceat linguam ſuam
à malo, & labia eius ne loquantur dolum. 11 Declinet* à malo, Pſal 33, 15. 36. 8.
& faciat bonum: inquirat pacem, & ſequatur eam: 12 Quia Iſaiæ 1. 16. *auté MS q.
oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum: C
Vultus autem Domini ſuper facientes mala. 13 Et quis eſt qui
vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? 14 Sed & ſi quid pa- Matt. 5, 10.

14 Timorem autem] *Nec futurum vobis aliquid mali ab ipſis metuatis, nec illarum præſentia turbemini; perſuaſi videlicet, nihil ab illis in vos incommodi parari poſſe, præter Dei notitiam & permiſsionem; qui ſi tentari vos patietur, & ſpiritu ad tentationes ferendas ac ſuperandas augebit.*

15 Parati.] *Non erubeſcentes Euangelium, quæ virtus Dei eſt in ſalutē omni credenti: verū huiuſmodi ratio nec ſuperbè, nec contumelioſè, nec ambitioſè reddenda eſt,* ſed cū modeſtia.

timini propter iuſtitiam: bea-
ti. Timorem autem eorum ne
timueritis, *& non conturbe- *vt MS q.
mini. 15 Dominum auté Chri-
ſtum ſanctificate in cordibus
veſtris, parati ſemper ad ſatiſ-
factionem omni poſcenti vos
rationem de ea, quæ in vobis
eſt, ſpe*; 16 ſed cum modeſtia *& fide MS. Q. n.
& timore, conſcientiam habentes bonam: vt in eo quòd de- Supr. 2, 12.
trahunt vobis, confundantur qui calumniantur veſtram bo-
nam in Chriſto conuerſationem. 17 Melius eſt enim vt bene- D

18 Quia & Chriſtus.] *Quòd ſi dixeritis durum eſſe ab iniuſtis rationem exigi, ab iiſdemq; malè pati, & tamen modeſtiſsimè cum illis agere; tamē vocationis hoc veſtræ exēplum eſt,*

facientes (ſi voluntas Dei ve-
lit) pati, quàm male facientes.
18 quia & Chriſtus ſemel pro Rom. 5, 6. Heb. 9, 14, 28
peccatis

5 MS. G. peccatis noſtris mortuus eſt,
iuſtus pro iniuſtis: vt nos of-
mortificatus quidem carne, viuificatus 5 MS. G. S. ferret Deo, mortificatos qui-
dem carne, viuificatos autem
ſpiritu. 19 in quo & his qui in
ſpiritibus MS. G. S. Q. n carcere erant ſpiritu veniens
prędicauit: 20 qui increduli fue-
rant aliquando, quando expe-
Geneſ. 6, 14. Matt. 24, 37. Luce 17, 26. ctabant Dei patientiā in die-
bus Noë, cùm fabricaretur
arca: in qua pauci, id eſt, octo
animæ ſaluæ factæ ſunt per
aquam.

eſt, quod Chriſtus in ſe primum ſtatuit benefaciens iniuſtis, atque ab illis occiſus, & pro illorū ſalute occiſus, in quorū numero omnes etiā vos eſtis, qui eratis aliquando in tenebris & iniuſti. Mortificatos.] *Quamquam plerique Græci codices habeant, θανατωθεὶς & ζωοποιηθείς, tamen germanus ſenſus vetuſtiorem Latinorum lectionē firmat,* Mortificatos quidem carne, viuificatos autem ſpiritu. *hærent namq; participia paſſiua pronomini* nos, *quos Deo Patri per Chriſtum oblatos Petrus aſſeuerat. Vt ipſe, inquit, verè mortuus fuit propter peccata noſtra, & reuixit propter iuſtificationem noſtram; ita nos Deo obtulit mortificatos carne, viuificatos ſpiritu: vtrūque autem illius virtute effectum fuit in ſuis. Si quis autem nobis Græcam lectionem (quæ facilè mutari potuit ab aliquo qui participia ad Chriſtum referēda putauit) contentioſè alleget, mortificatos ipſos, & viuificatos à Chriſto appellamus; quorum pro explicatione noſtra ſententiam fore ſperamus.* 19 In quo & his qui in carcere.] *Locus hic totius noui Teſtamenti difficillimus ab interpretibus exiſtimatus & notatus, nobis Dei beneficio, inter apertiſſimos cenſetur. quid alij commententur, noſtri non eſt inſtituti indicare: quid lectio ipſa velit, inſinuare ſatis fuerit. Duas antiquæ lectionis hiſtorias ſapientiſſimè nobis tractatas S. Petrus reliquit; alteram diluuij; alteram verò ſalutis Iſraëlitarum ex Rubri maris baptiſmo: vtramque, à Spiritu ſancto edoctus, vitæ ac ſalutis humano generi per Ieſum Chriſtum allatæ & effectæ figuram eſſe docuit. ſed alteram ſuo loco explicabimus, hanc nunc indicemus. Veterem mundum ſiue originalem, vt Apoſtoli vocant, perdere, nouumq; inſtaurare Deus volens, arcam Noahbo fabricandam commiſit ad ſalutem eorum qui dicto credētes obtemperarēt, vitæq; in melius mutatione miſericordiam poſcerent. atque illa fabricatio præconium quoddam fuit certiſſ. maq; denuntiatio ac perpetua ſententiæ diuinæ in eos latæ qui nec crederent nec obedirent. Noë vt fidelis Dei iuſſa diligenter faceſſit, mirantibus primùm domeſticis & familiaribus ſuis tantum in tam longo opere poſitum ſtudium & laborem, dementiamq; exiſtimātibus cum reliquis illius iniurioſæ ætatis hominibus incredulisq; minarū Dei, atque non credentibus, donec patris cura & perſeuerantia perſuaſum fuit; atque ita etiam opus promotum & abſolutum, in ſuamq; etiam ipſorum ſalutem petitum & ſubitum; totoq; vnius anni tempore concluſi permanſerunt quaſi in carcere, cuius Græcum nomen φυλακὴ, id eſt, cuſtodia (quæ & Latinè carcer dicitur) magis ad ſententiam facit. Atque inundante duranteq; diluuio mundus omnis ille originalis, hoc eſt, impij, increduli, & ſceleſti homines cuncti, quibus terra contaminata fuerat, periere, idq; aquis vltricibus ſimul & expiatricibus. terra verò poſtea omni illa hominum ſorde ac labe expiata extitit, octo tantùm animabus exceptis, quas ſibi iam credentes & obtēperantes Deus exceptas ſibi ſeruauit. S. S. E Ingredere in arcam tu, & vxor tua, & filij tui, & vxores filiorum tuorum, te enim vidi iuſtum, &c. Verbo igitur Dei iubente & arca constructa, & illi in arcam ingreſſi perpetuum vnius anni carcerem pertulerunt, velut mortui lucis auræq; diurnæ expertes. S. S. E. Et clauſit Dominus oſtium arcæ ſuper illos. Eodem rurſus poſt apertam arcam*

vocante Verbo Dei, audierunt, Egredere de arca, &c. Quòd autem omnia hæc ex authoritate Dei virtute atque efficientia Verbi confecta fuerint, oſtendit Petrus illis verbis: In quo & his qui in carcere erant ſpiritibus veniens prædicauit. *Nam Chriſtus heri, hodie, & cras vno ſpiritu omnia operatus eſt à mundi initio in æternum vſque; qui enim nunc eſt Chriſti ſpiritus, idem ab æterno fuit ſanctus ac inſeparabilis à Patre ſecundum diuinitatem, in quo Spiritu ſancto ſuo veniens, his qui in carcere erant, ſalutem ex anteacto diluuio prædicauit, dicẽs:* Egredere *de arca, &c.* in qua pauci ſpiritus, id eſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt. *non autem alio pacto ſaluæ factæ ſunt ex diluuij inundatione, niſi cõcluſi in arca. ea verò arca diluuio inundata fuit, ſed non ſummerſa, vt quæ Dei conſilio & iuſſu ad illam ſalutem comparata fuerat, ex ligniſq́; Copher contexta, & bitumine à Deo demõſtrato interius exteriusq́; obducta; cuius ligni ac bituminis potentiſſima aduerſus diluuia materia eſt. in quo etiam myſterium fuit breuitatis cauſa prætermittendum hoc loco. Conſtat autem ſaluos in illa arca eos fuiſſe, qui diuino Verbo credentes obtemperanteſq́; ſeſe præbuere, qui pauci quidem fuerunt, id eſt, octo; quorũ exemplum ſi plures imitati eſſent, & ſalutem cum his in eadem arca obtinerent ab eodem Dei Verbo. illud etiam adnotandum pro loco eſt, in illa arca ſalutem ex diluuio omnium ſeculorum hominibus factam, nempe iis qui ante diluuium fuerant, eiuſq́; ſalutis compotes eſſe ſtuduerant, hoc eſt, Noahbo & vxori ac filiis cum nurubus, & iis qui diluuij tempore vixerunt; iiſdem, inquam, ipſis, & iis etiam qui poſt diluuium ſuperſtites extiterunt, hoc eſt, iiſdemmet ac per eoſdem poſteritati omni. itaque arca illa ad omnium ætatum vitam & ſalutem comparata fuit, cùm ætatum omnium homines ſeruauerit, hoc eſt, eos quorum ad omnes ætates vita pertinuit. Arbitramur autem figuræ huius hiſtoriam & rationem ſatis apertè ſub hac breuitate indicatam, cuius iam facilior erit ad ſpiritum relata explicatio ex Apoſtoli huius doctrina.*

aquam. [21] Quod & [a]vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma: non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum per reſur-

[a] *nos; MS. R. G. Pro lectione textus faciunt B. S. &, vt videtur, ſcholiaſtes græcanicus.*

21 Quod & vos nunc.] *ἀντίτυπον. Arcam ipſam D. Petrus Typon fuiſſe docet, cui Antitypon Chriſti Ieſu mortem & reſurrectionem eſſe ait, hoc ſenſu: Chriſtus eodẽ Spiritu ſancto, quo antiqua omnia fecerat, noua etiam perfecit. S.S.E. Oportebat enim eum per quem omnia & in quo omnia, qui multos filios in gloriã adduxerat, authorẽ ſalutis conſummare, &c.* Igitur *vt arca olim ex Dei inſtituto comparata, fideles & pios, ſalutis propriæ cupidos & ſtudioſos, in ſeſe clauſos interim cuſtodiuit, dũ diluuium in orbem terrarum inductũ eſt, eoſq́; quaſi mortuos vel mortificatos, id eſt, mortuis perſimiles, vtpote lucis expertes, & vitalis auræ libero vſu carentes, quippe qui inter aquas ſuperiores & inferiores agebant, ſolo arcæ muro à communi cum cæteris mortalibus perditione remoti ac defenſi, verùm viuentes aliàs illa mortificata vita in fide & ſpe Dei, à quo in arcam vocati concluſiq́; fuerant: ita Chriſti corpus diuino conſilio aptatum eſt in ſalutẽ & vitam omnium eorum qui per omnes ætates à conſtitutione mundi Deo credere & obedire voluerunt, tam præteritorum ab hora prima, quàm eorum qui ad ſextam, quàm etiã qui ad vndecimã vocati ſunt; quorum omnium exemplum ſiue typum Noahbi familia repræſentauerat; in aptato verò Chriſti corpore, omnes ſuſceptos fuiſſe, iam in Euangeliorum Elucidationibus docuimus, explicantes illud: Qui pro vobis & pro multis tradetur in remiſſionem peccatorum. Atque ita Chriſtus omnibus iis in ſe ſuſceptis, qui ad ſeſe vocati venere, ſemel in conſummationem ſeculorum diluuium ſanguinis & mortis propriæ ſubiit, ſecumq́; omnes in ſe concluſos & conſeruatos, commori fecit in ſpiritu & veritate;*

veritate; omnes, inquam, præteritos qui ante illud diluuium fuerāt, & qui diluuij eiuſdem tempore erant, & qui poſtea futuri eſſent. quos, vt moriens ſecum mortificauit, ita tranſacta diluuij ſententia & inundatione, in eadem corporis ſui arca conſeruatos, ipſe ex mortuis reſurgens conſuſcitauit, liberatos, non à ſordibus externis carnis, quæ aqua elementari ablui expiariq́; poſſunt, ſed ab internis animorum vitiis & contaminationibus, quæ ſpirituali & vera efficientia ſanguinis & aquæ ex illa Chriſti diluuij inundatione largiſſimè profluentis abluuntur. S.S.E. Non in aqua ſolùm, ſed in ſanguine & aqua. hic illius expoſitionis ſenſus eſt, Non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in Deum. *quod & alius Apoſtolus ita explicuit: Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt placita coram eo, facimus.*

reſurrectionem Ieſu Chriſti.
[22] qui eſt in dextera Dei, deglu-
tiens mortem, vt vitæ æternæ
hæredes efficeremur: profe-
ctus in cælum, ſubiectis ſibi
Angelis & poteſtatibus & vir-
tutibus.

CAP. IIII.

A CHriſto [1] igitur paſſo in
carne, & vos eadem co-
gitatione armamini: quia qui
paſſus eſt in carne, deſiit à
peccatis: [2] vt iam nō deſideriis
hominum, ſed voluntati Dei
quod reliquū eſt in carne vi-
Epheſ.4,23. uat temporis. [3] Sufficit enim
præteritum tempus ad volun-
tatem Gentium cōſumman-
dam,

Per reſurrectionem Ieſu Chriſti,] *qui ſuos ſecum conreſuſcitauit, & cōſedere fecit in cæleſtibus cū ipſo, nō iā Patris ſeruos, ſed filios vocatos, regniq́; cæleſtis hæredes appellatos.*

22 Deglutiens mortem.] *Qui mortē, qua omnes nos deuorabamur, ipſe deglutiēs cōſumſit, vt nos conſummaret, id eſt, perfectos ad vitā faceret. & poſt conſumptam mortem cælum repetiuit, inde vitam hæreditatemq́; ſuis communicaturus.* Subiectis.] *Vt ipſe dixit: Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. ita vt quidquid velit efficere poſſit in ſuos, volentibus ac miniſtrantibus Angelis electis, reprobis verò vel inuitis atque inuidentibus.*

IN CAP. IIII.

1 Chriſto igitur in carne paſſo pro nobis.] *Sanctificationis viuum ſignum hoc eſt: Vt Chriſtus in carne ſemel paſſus, mortem ita ſuperauit, vt iam vltra non moriatur; ita qui illius paſſionis & mortis efficientiæ cōpos factus eſt ex maximo ipſius dono, morti ac peccatis mortuus eſt, & iuſtitiæ reuixit, atque ab illis Adami deſideriis & concupiſcentiis ad Dei voluntatem faciendam traductus eſt; liberatus quippe à lege maledicti per legem Spiritus dono Dei obtentam. S.S.E. Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidē mortuum eſt propter peccatū, ſpiritus autem viuit propter iuſtitiā. Non configuratus amplius deſideriis & cōcupiſcētiis huius ſeculi, ſed ſecundū eū à quo vocatus eſt, ſanctū.*

3 Sufficit enim vobis.] *Illa prior vita eorum qui in requiem Chriſti antea ingreſſi non fuerant, ſatis experimenti tulit impietatum & vitiorum, quibus homines etiam ſub lege viuentes inuoluti verſantur, non ſecus atque Gentes quæ legē non habēt. Nam cùm vtriſq; cōcupiſcentia imperet, quā nec ſcripta lex tollebat, ſed accuſabat, vtriſq; iudiciū impēdebat Dei viuētis. S.S.E. Exiſtimas tu ô homo qui talia facis, & iudicas eos qui talia agunt, quod tu effugies iudiciū Dei?*

4 In

4 In quo admirantur.] *Ii qui nondum Dei ſanctificatione ac ſpiritu, ſed humanis affectibus deſideriisq; aguntur, admirãtur ſanctorum conuerſationem adeò à ſuo ipſorum exemplo alienam, vt alteri terreſtres prorſus, alteri verò planè videantur cœleſtem vitam agere. quam iſti hypocriſin quampiam vel ignauiam & ſegnitiem, aut abiectã vilemq; humilitatem arbitrati, vituperant.* qui reddent rationẽ *non vobis, nam id veſtri muneris non eſt; ſed* ei qui paratus eſt iudicare viuos, *adhuc in carne illa Adami,* & mortuos *in Chriſto: vtrorumq; enim iudex Deus eſt. Non enim qui ſeipſum commẽdat ille probatus eſt, nec qui ſe mortuum exiſtimat mortuus eſt; ſed quem Deus cõmendat, quemq; Chriſto ſuo commori facit, & conreſuſcitat, in cœleſtibusq; conſedere facit.*

6 Mortuis euangelizatum eſt.] *iis qui in Chriſto mortui ſunt, bonus nuntius fuerat allatus, fore vt quamquam cæteris hominibus ſimiles exiſtimarentur, quod ad externam ſpeciem attinet, in ſpiritu autẽ Dei Filium Ieſum Chriſtum referrent, qui habitu inuentus vt homo, tamen homo Dei Filius erat tentatus per omnia pro ſimilitudine, abſque peccato.*

7 Eſtote itaque.] *Eos qui ad hanc ſanctificationis felicem ſortem curſum contenderent, admonitio atq; exhortatio hæc præcipuè ſpectat.*

dam, his qui ambulauerunt in
luxuriis, deſideriis, vinolẽtiis,
comeſſationibus , potationi-
bus, & illicitis idolorum cul-
tibus. 4 ‶in quo‶admirãtur’ nõ ‶in quibus nunc obſtupeſcunt 13 MS.
concurrentibus vobis in ean-
dem luxuriæ confuſionem, ‶peregrinantur 3 MS. G.
blaſphemantes. 5 qui reddent B
rationem ei, qui paratus eſt iu-
dicare viuos & mortuos. 6 Pro-
pter hoc enim & mortuis euã-
gelizatum eſt: vt iudicentur
quidem ſecũdùm homines in
carne, viuant autem ſecundũ
Deum ⁻ in’ Spiritu. 7 Omnium ⁻ 1 MS. G. S.
autem finis ‶appropinquabit’. ‶appropinquauit 8 MS. G. S.
Eſtote itaque prudentes: & vi-
gilate in orationibus. 8 Ante
omnia autem, mutuã in ‶vo- ‶voſmetipſos 3 MS. G. S.
biſmetipſis’ charitatem conti-
nuam habentes: quia charitas
operit multitudinem peccatorum. 9 Hoſpitales inuicem ſine *Prou. 10, 12.*
murmuratione. 10 Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam, in al- C
terutrum illam adminiſtrantes: ſicut boni diſpẽſatores mul- *Rom. 12, 13. Heb. 13, 2.*
tiformis gratiæ Dei. 11 Si quis loquitur quaſi ſermones Dei. ſi *Phil. 2, 14. Rom. 12, 6.*
quis miniſtrat: tanquam ex virtute, quam adminiſtrat Deus: *1 Cor. 4, 2.*
vt in omnibus honorificetur Deus per Ieſum Chriſtum: cui
eſt gloria & imperium in ſecu-
la ſeculorum. Amẽ. 12 Chariſ-
ſimi, nolite ‶peregrinari’ in fer- ‶mirari MS. B. S. Q. n.
uore qui ad tẽtationem vobis
fit, quaſi noui aliquid vobis
contin-

10 Sicut accepit gratiam.] *De miniſteriorum ſpiritu ac gratiarũ diſtributione ſermo eſt. quarũ ſumma fides in ipſis miniſtris exigitur.*

12 Peregrinari.] *Nec nouum aut à vocationis veſtræ exemplis alienum ducite incendiũ aliquod laboris & periculi vobis per homines allati, eo nomine ſolùm quòd Chriſtiani eſtis,*

quodq;

quodq́; Christi doctrinam vita ac moribus præſtatis. Nam nec id nouum eſt, cùm id ipſum grauius multo & durius Chriſtus dux magiſterq́; veſter pertulerit. non eſt autem diſcipulus ſupra magiſtrum, nec alienum à conditione diſcipulorum Chriſti & efficientia illius, quem Ioannes in Spiritu ſancto & igne ſuos baptizaturum prædixerat. Nec ignorante Deo vobis accidit, ſed vi-

contingat: 13 ſed communicā-
tes Chriſti paſſionibus, gau-
dete, vt & in reuelatione glo-
riæ eius gaudeatis exultantes.
D 14 Si exprobramini in nomine
Chriſti, beati eritis: quoniam
"quod eſt honoris, gloriæ, &
virtutis Dei, & qui eſt eius Spi-
ritus: ſuper vos requieſcet".
15 Nemo autē veſtrū patiatur
vt homicida, aut fur, aut ma-
ledicus, aut alienorum appeti-
tor. 16 Si autem vt Chriſtianus:
non erubeſcat, glorificet autē
Deum in iſto nomine. 17 quo-
niā tēpus eſt vt incipiat iudi-
cium à domo Dei. Si autē pri-
mùm à nobis, quis finis eorū
qui non credunt Dei Euange-
lio? 18 Et ſi iuſtus* vix "ſaluabi-
tur": impius & peccator vbi
parebunt? 19 Itaque & hi qui
patiuntur ſecūdum voluntatē
Dei: fideli creatori cōmendēt
animas ſuas in benefactis.

"gloria Dei Spiritus in vobis requieſcit 1 MS.S. "gloriæ & Dei Spiritus in vobis requieſcit 3 MS.G.Q.n.

Prou. 11,31. *quidem o. "ſaluatur MS.G.S.

CAP. V.

A SEniores ergo qui in vobis
ſunt obſecro, conſenior &
teſtis Chriſti paſſionū, "qui &
eius

"MS Q.S.

dente & permittente ad probationem veſtram, multorumq́; ſpectantium vtilitatē & efficientiæ virtutisq́; ſuæ manifeſtationē. Huiuſmodi oppreſſiones duabus de cauſis graues putari ſolent, vel propter laborem ipſum dolorisq́; ſenſum atque rerum iacturam & mulctam, vel propter infamiam & opprobriū. laborem quidem quāquam grauem, tamen breuē fore ſperate, eumq́; æternorum Chriſti bonorū cōmunione non compenſandū, ſed longiſsimè ſuperandum; nam ſi compatimur, & conglorificabimur. opprobrium verò nullum vel obiici, vel ſi obiiciatur, hærere poteſt iis qui nec ſceleris conſcientia tenentur, nec vero crimine conuincuntur aut notantur. Chriſtianū verò eſſe, nullum ſcelus, ſed præſtās virtus eſt, quare & Chriſtianum vocari, ob idq́; aduerſa pati, nec probroſum nec non glorioſum eſſe poteſt. gloriæ enim Dei tribuitur fortitudo illa animi, qua quis propter pietatem veramq́; virtutem grauiſsima quæq́; æquo perfert animo.

15 Alienorum appetitor.] ἀλλοτριοεπίσκοπος, *inſidiator, alienarūq́; rerū & actionū inuidus indagator & cognitor. Nam appetētia ſola alienæ rei ſub legē ciuilē nō cadit, rapacitas verò mulctā ſubit, de qua prius dictū*, Aut vt fur. Maledicus,] *malefactor.* κακοποιός.

16 Non erubeſcat.] *Nā verecūdia nō bonā cauſam ſed malā arguit. Chriſtiani autē nomē virtutem ſignificat magnam, eamq́; ex Deo profectam, qui & Chriſtum ſuum vnxit, & veros nominis huius ſectatores inunget.*

17 Vt incipiat iudicium.] *Lege hiſtoriam Nadab & Abiu, & intellige quid Apoſtolus illinc producat.*

19 Secundum voluntatem Dei.] *Ad probationem fidei, eruditionemq́; aliorum.*

IN CAP. V.

1 Seniores,] *Presbyteros. in quo genere & Epiſcopi ſunt.* "Teſtis.] *Qui viuum teſtimo-*

nium

nium dare poſſum paſſionum Chriſti pro corpore ſuo, quod eſt Eccleſia, non ſolùm paſſionis in morte & ante mortem perlatæ, ſed paſſionum ſpontè alacriterq; ſubitarum cauſa hominum erudiẽdorum inſtruendorumq; ad regnum Dei, propter maximam charitatem qua dilexit nos: & eius quæ reuelanda eſt, gloriæ communicator. *Teſtis etiam reſurrectionis illius, cuius virtutem mihi communicauit.*

2 Qui in vobis eſt] *Duplicis ſignificationis verbum,* In vobis; *apud vos & in cura veſtra, atque etiam intra vos ipſos. Namque in ſingulis hominibus grex eſt Deo.* Gregem Dei.] *Non veſtrum, ſed Dei, à quo factum & redemptum nouimus.* Prouidentes.] ἐπισκοποῦντες, *viſitantes, curantes, Epiſcopi vero officio functi, idq; ex charitate, non inuitè nec difficiliter, nec ex cupiditate; nam ex hac naſcitur libido & ambitio ampliorum Epiſcopatuum; ſed ſecundum Deum, qui omnes homines vult ſaluos fieri, omnibuſq; prouidet, nec perſonam reſpicit, nec maiorem curam gerit magnarum vrbium quàm exigui pagi.*

3 Nec dominantes in clerum.] *Vt reges Gentium, qui dominantur eorũ: Sed qui maior eſt veſtrum, fiat ſicut minor.*

Formæ facti.] *Vos ipſos primos præbentes exemplar viuum ipſius gregis, quorumq; illi modeſtiam & obedientiam imitentur.*

4 Princeps paſtorum.] *Princeps iure, princeps munere, princeps exemplo, qui dedit animam ſuam pro ouibus ſuis.*

5 Adoleſcentes.] νεώτεροι *Presbyterorum correlatiuum eſt, totumq; paſcendum gregem ſignificat. non ætatem hoc loco, ſed ordinem ſignificat.* Omnes inuicem.] *Addendum verbum Obſequentes,* ὑποτασσόμενοι, *ita vt amantes ex animo decet.* Humilitatem.] *Modeſtiam, manſuetudinem, comitatem, virtutem omnem arrogantiæ oppoſitam intra veſtrum ſinum fouete; non fictam, ſed intus habitantem, indeq; ſeſe opportunè proferentem.*

6 Sub potenti manu Dei.] *Ad quem omnis interna externaq; actio primùm referenda eſt quãcunque ad perſonam, quãcunque ad rem illa pertineat.* 8 Sobrij eſtote.] *Opportunè hæc doctrina inducta eſt, poſt indicatam curam Dei de ſalute & tutela ſuorum. indicat inuidam aduerſarij rabiem & auiditatem perdendi non ſolùm improbos, ſed optimum quemq;. iuxta illud: Et tu inſidiaberis calcaneo illius.* Sobrij *igitur attentiq;* eſtote; *nam ille ſemper intentus eſt.* Vigilate; *ille enim nunquam dormit.* Leo rugiens,

eius quæ in futuro reuelanda
eſt, gloriæ cõmunicator: [2] pa-
ſcite qui in vobis eſt gregem
Dei, prouidentes non coactè,
ſed ſpontaneè ſecũdum Deũ:
neque turpis lucri gratia, ſed
voluntariè: [3] neque vt domi-
nantes in cleris, ſed "formę fa- *forma facti gregi MS.B.I.-G.5.*
cti gregis" ex animo'. [4] Et cùm
apparuerit princeps paſtorũ, B
percipietis immarceſſibilem
glorię coronã. [5] Similiter ado-
leſcentes ſubditi eſtote ſenio-
ribus. Omnes autem inuicem *Rom.12,10. Iacob.4,6.*
humilitatem inſinuate, quia
Deus ſuperbis reſiſtit: humi-
libus autem dat gratiã. [6] Hu- *Iacob.4,10. Pſal.54,23.*
miliamini igitur ſub potenti C
manu Dei, vt vos exaltet in tẽ-
pore viſitationis: [7] omnem ſo- *Matt.6,25. 28. Luca 12,22.*
licitudinem veſtram proiiciẽ-
tes in eum, quoniam ipſi cura
eſt de vobis. [8] Sobrij eſtote &
vigilate: quia aduerſarius ve-
ſter

ſter diabolus tanquam leo ru-
giens circuit, quærens quem
deuoret. [9] Cui reſiſtite fortes
in fide: ſcientes eãdem paſſio-
nem ei quæ in mundo eſt, ve-
ſtræ fraternitati fieri. [10] Deus
D autem omnis gratiæ, qui vo-
cauit nos in æternam ſuã glo-
riam in Chriſto Ieſu, modicũ
paſſos ipſe perficiet, confirma-
bit, ſolidabitque. [11] Ipſi gloria
& imperium in ſecula ſeculo-
rum. Amen. [12] Per Syluanum
fidelem fratrem vobis, vt ar-
bitror, breuiter ſcripſi: obſe-
crans & conteſtans hanc eſſe
verã gratiã Dei, in qua ſtatis.
[13] Salutat vos Eccleſia, quę eſt
a colle&a o. in Babylone, a coëlecta: &
Marcus filius meus. [14] Saluta-
te inuicem in oſculo ſancto:
Gratia vobis omnibus qui
eſtis in Chriſto Ieſu.

AMEN.

rugiens, *auiditate & ſtudio.* circuit *artibus ſuis & inextricabilibus ſpiris, quibus plene cognoſcendis & vitandis, aut ſuperandis, humana ſapientia minor eſt. Vnicum autem & certiſſimum remedium eſt firmitudo in fide dictorum Dei, cuius cognitione & vſu illius technas vincere Chriſtus docuit, nuſquam à fidei rationibus & argumentis diſcedens in noſtrum exemplum: Scriptum eſt, rurſus Scriptum eſt, Scriptum eſt enim. lege Elucidatione in Mattheum, cap. 4.*

9 Eandem paſſionem.] *Latina hæc oratio impeditior eſt propter articulorum Græci ſermonis inopiam qua Latini laborant. loci ſententia illa erit: Scitote eam quæ in vos inſurgit afflictionem, hoc ipſo aduerſario vrgente & inſtigante oriri, verùm nec grauem eſſe adeò, nec perpetuam: non perpetuam, quippe* quæ fraternitati veſtræ, *hoc eſt, vobis fratribus nõ poſt hanc vitam, ſed in hoc mundo tantum excitatur, atq; in eodẽ abſoluitur: non grauem, propter curam & virtutem Dei vobis prouidentis. eadem ſententia cum illa: Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c.*

12 Obſecrans.] παρακαλῶν, *exhortatus & atteſtatus* gratiam Dei eſſe, in qua ſtatis, *ij qui Dei donum obtinuiſtis: ideoq; cæteros horum exemplo per patientiam ad huius gratiæ communionem quærendam hortatus ſum.*

13 Coëlecta.] *Vnà vobiſcum electa ad teſtimonium veritatis Ieſu Chriſti.*

In D. Laurentij Cænobio regio, anno M. D. LXXXVI.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI
in Epiſtolam poſteriorem D. Petri Apoſtoli
ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

EVANGELICÆ doctrinæ, hoc eſt, regenerationis ac ſanctificationis Chriſtianæ ſumma ratio hac Epiſtola ab Apoſtolo reperitur & cõmemoratur ad confirmationem eorum quibus illa iam conſtiterat, & eruditionem etiam eorum qui in vera pietate inſtituuntur, cum prædictione falſæ inutilisq́ue doctrinæ, quæ ex hominum audacium & imperitorum mente olim oritura expectabatur. Namque hæc ratio ex diuini Spiritus conſilio profecta, & verè ſapientibus firmitudinem cum conſolatione coniunctam, & indoctis atque propriæ ſententiæ amatoribus redargutionem perturbationemq́ue paritura erat. eſt autem Epiſtolæ genus commemoratiuum, vt ex duobus eiuſdem locis annotatur.

CAP. I.

SIMON [a] [1] Petrus, ſeruus & Apoſtolus Ieſu Chriſti, iis qui coęqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem in iuſtitia Dei noſtri, & Saluatoris A

[a] Simeon 2 MS. G.q.

IN CAP. I.

1 Simon.] *Apoſtoli munus profitetur & exercet, ſuumq́; prius indicat nomen, cùm proprium, tum adiunctũ; deinde propriam ſortem ac demum ordinem. Nomen fuit* Simon *à parentibus impoſitum, id eſt, auditor & obſecutor, quo quia ſanè vſus eſt, cognomine etiam eſt auctus, ex reuelationis diuinæ beneficio accepto & obſeruato, ita vt* Petrus *à Chriſto audierit, firmus permanens, & ſtabilis in Eccleſia Dei, quæ eiuſmodi Petris conſtruenda erat; primus ſuper fundamentum verum ita appellatus & conſtitutus. vtrũque nomen ad fidem Epiſtolæ primùm, deinde etiam ad imitationis exemplum producit. Conditionem verò ſiue ſortem ſeruitutis mentione indicat.* Seruus, *à captiuitate mortis redemptus, & tranſlatus in ſeruitium eius, cui ſeruire regnare eſt; ideóq; fidem ſeruaturus Domino, quaſcunque partes agere iuſſus fuerit; iubetur autem Apoſtoli perſonam parteſq́; agere apud Eccleſiam Dei, cuius duo in vniuerſum primi ſtatus ſunt, quod ad virtutis ſanctitudiniſq́; rationem facit; alter eorum qui fidem amplexi obſequium ſubeunt ex Dei gratia, nondũ tamen diuinũ illud à Chriſto promiſſum ac communicatũ acceperunt donũ; alter eorũ qui iam Deo acceptum referentes, ſummis laudibus gratulationibuſq́; prædicant. hos priores in ſalutationem atque teſtimonij laudiſq́; cõmunionem vocat, atque eoſdẽ ad cæterorũ ædificationẽ hortatur.* Coæqualem nobiſcũ ſortiti ſunt fidẽ] *quæ reuelãda erat, vt Paulus declarauit; eamq́; fidẽ ſortitos eſſe ait* in iuſtitia Dei, *qua iuſtificati;* & Saluatoris *noſtri, qua ſeruati ſunt, ſub nomine illo Ieſuagh, Chriſti Vncti à Deo ad ſalutẽ humani generis, ac regni cæleſtis gubernationẽ & cõmunicationem. Eũdem autẽ qui Ieſus Chriſtus dicitur, Deũ eſſe, illa orationis cõtextura indicat,* Dei noſtri & Saluatoris, *ex vi coniunctionis Græcæ ac Latinæ. ſumma hæc eſt miſericordiæ immenſæ, ac veritatis Dei.*

2 Gratia

toris Ieſu Chriſti. 2 Gratia vo-
bis & pax adimpleatur in co-
gnitione Dei & Chriſti Ieſu
Domini noſtri: 3 quomodo
omnia nobis diuinæ virtutis
ſuæ, quæ ad vitã & pietatem,
donata ſunt, per cognitionẽ
eius, qui vocauit nos propria
gloria & virtute, 4 per quem
maxima & pretioſa nobis
promiſſa donauit: vt per hæc
efficiamini diuinæ conſortes
naturæ, fugientes eius quæ in
mũdo eſt cõcupiſcentiæ cor-
B ruptionem. 5 Vos autem curã
omnem ſubinferentes, mini-
ſtrate in fide veſtra virtutem,
in

10 MS. G. Q.

donata eſt 7 MS. G. *Vtramque lectionem agnoſcit Beda.*

quæ 7 MS. G.

quam 8 MS. B. *Textus conſentit* G. q.

2 Gratia vobis.] *Salutatio cõmunis, vtramque Eccleſiæ partem ſpectans, cuius vnum corpus eſt ſanctis atque fidelibus conſtans: horum omnium caput Chriſtus. Nihil autem imperfectioribus vel cõmodi vel incõmodi accidit, quod idẽ perfectos ac ſanctiores non tangat. S.S.E. Quis infirmatur, & ego non infirmor? &c. Quamobrem quæ ſibi à Deo donata ſanctiores gratulantur, eadem cæteris communicari donariq; exoptant & poſtulant. idq; hoc loco Petrus aptè exprimit verbo* adimpleatur. Gratia, *qua grati fiunt accipientes.* Pax *Chriſti quæ exuperat omnem ſenſum, non quomodo mundus dat.*

In cognitione Dei.] *De qua ſcriptum eſt: Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te, & quem miſiſti Filium tuum. quemadmodum verò eum cognoſci expediat, declarat ſtatim:* Chriſti Ieſu Domini noſtri, *vt verè ex virtute & efficientia cognoſcatur Dominus, Vnctus, & Salutifer.*

3 Quomodo omnia.] *Epiphonema eſt Hebraico in ſermone vſitatiſsimum ſchema, ad gratulationem hoc loco vſurpatum. Omnia diuina promiſſa quæ ad vitam & pietatem pertinebant, ſanctis donata eſſe affirmat, & gratulatur iis qui ſecundũ Dei propoſitum vocati ſunt ſancti, qui iam non ſecundũ carnem ambulant: Non, inquit, donanda ſunt omnia, vt antiqui fideles dicebant & ſperabant, ſed* donata ſunt; *in quo, quantum Nouum Veteri teſtamento præſtiterit, æſtimandum proponit: Omnia, inquit, Dei promiſſa quæ ad vitam æternam & verũ ſui cultum faciunt, diuina illius virtute nobis donante contigerunt.* Per cognitionem.] *De qua ſcriptum eſt: Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te, & quem miſiſti Filium tuum.*

Propria gloria.] *Propria miſericordia, quæ diuitiæ gloriæ Dei appellãtur:* & propria virtute; *nec enim volentis & currentis, ſed Dei miſerentis & efficaciſsimi opus hoc eſt.* 4 Diuinæ conſortes naturæ.] *Chriſti Filij Dei de carne eius, de oſsibus eius ac de ſpiritu eius; alienati ab illa corruptione mundana quæ ex concupiſcentia naſcitur.* 5 Curam omnem.] *Sanctos ad omnia pietatis veræ exercitia obeunda, præſtanda, & conſolidanda, pulcherrima gradatione hortatur, non quòd dubitet illos ita facturos, ſed gratulantium more currẽtibus calcar addens. vt illud: Intende proſperè, procede, regna.* In fide veſtra.] *Qua creditis ſecundum potentiã virtutis Dei: in hac fide exercete illam virtutem, de qua ſcriptum eſt: Si habueritis tantam fidem quantum granum ſinapis, & dixeritis huic monti, transfertor in mare, &c. Huic virtuti ſcientia adiungatur ſacrarum Scripturarum, qua poſsitis reddere rationem eius quæ in vobis eſt fidei: ſcientiam verò temperabit abſtinentia ab omni ſuperbia, inſolentia, elatione animi & contentione, & eiuſmodi aliis vitiis, quæ ex inflante ſcientia proficiſcuntur. Hãc ſequetur patientia ad ferendum omnẽ aduerſarij & contentioſorum impetum. Deinde pietas in Deum, amor in fra-*

in virtute autem ſciẽtiam, 6 in ſcientia autem abſtinentiam,
in abſtinentia autem patientiam, in patientia autem pie-
tatem, 7 in pietate autem amorem fraternitatis, in amore au-
tem fraternitatis charitatem.
8 Hæc enim "ſi vobiſcum aſ-
ſint', & ſuperent: non vacuos,
nec ſine fructu vos conſtituẽt
in Domini noſtri Ieſu Chriſti
cognitione. 9 Cui enim non
præſto ſunt hæc: cæcus eſt, &
manu tentãs, obliuionem ac-
cipiens purgationis veterum
ſuorum delictorum. 10 Qua-
propter fratres magis ſatagite
vt per bona opera certam ve-
ſtram vocationem & electio- C
nem faciatis. hæc enim facien-
tes, non peccabitis aliquando.
11 Sic enim abundanter mini-
ſtrabitur vobis introitus in æ-
ternum regnum Domini no-
ſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti.
12 Propter quod incipiam vos
ſemper commonere de his: &
quidem ſcientes & confirma-
tos vos in præſenti veritate.
13 Iuſtum autẽ arbitror quã-
diu ſum in hoc tabernaculo, ſuſcitare vos in commonitio-
ne: 14 certus quòd velox eſt depoſitio tabernaculi mei, ſe-
cundum quod & Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignifi- *Ioan. 21, 19.*
cauit mihi. 15 Dabo autem operam & frequenter habere
vos poſt obitum meum, vt horum memoriam faciatis.
16 Non

tres, quos cùm hoc nomine diligatis, conſequens eſt vt charitatis officiis proſequamini.

8 Non vacuos.] *Argumento erunt (tãquam fructus arboris argumentum ſunt) cognitionem illam Ieſu Domini noſtri Vncti vobis iam conſtare, vel certè iam accedere, apeririq; iam oculos veſtros ab illo, vt illius cæci oculi aperti ſunt, qui primũ ſibi homines vt arbores videri, deinde verò omnia clarè conſpici confitebatur.*

9 Cui enim non præſto.] *Nam qui ambulat in luce, opera lucis facit, & lumen diei videt.*

10 Hæc enim, Bona opera.] Aliquando *ποτε vnquam. non ex veſtra virtute hoc, ſed ex virtute Spiritus Chriſti in vobis habitantis abundeq; præſtantis. hoc ita explicandum ſubiuncta ratio indicat,* Sic enim, *&c.*

12 Commonere.] *Officium ſuum præſtiturum ſe profitetur illis non indigentibus alio præter hoc, hoc eſt, commonitionis ſtudio, quod etiam præſtantiſſimis viris probatur. Sententiæ ſingularis ratio eſt in verbo ὑπομιμνήσκειν.*
Scientes vos & confirmatos. *Sic ille, Quãuis Scæua ſatis per te tibi conſulis & ſcis.*
In præſenti veritate] *Chriſti, quæ eſt deponere veterem hominem cum actibus & concupiſcentiis ſuis; & induere nouum, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate.*

16 Doctas

"vobis cùm adſint 5 MS. *Vtrouis modo intelligi poſſunt Græcè.*

ᵃdoctas 3 MS. Q.n.
1 Cor. 1, 17. 33, 20.

16 Non enim ᵃindoctas fabu-
las ſecuti, notam fecimus vo-
bis Domini noſtri Ieſu Chri-
ſti virtutem & ᵇpræſciētiam:
ſed ſpeculatores facti ᶜillius
D magnitudinis. 17 Accipiens
enim à Deo Patre honorem &
gloriam, voce delapſa ad eum

ᵇpræſentiam 5 MS.R.G.
ᶜἐκείνου.

16 Doctas fabulas.] *σεσοφισμένοις, ingeniosè ac ſophiſticè concinnatas, quales à Poëtis inueniri ſolent ad deos ſuos inducendos, vel allegoricῶs confingendos: ſed veritate ipſa ſenſibus perſpecta, præſentem Deum in mundum miſſum, Filium à Patre in carne naturaq́ humana ſalutem hominibus attuliſſe teſtamur; tres videlicet viui ac fideles teſtes, in loco ſancto, in monte Tabora vocem audiuimus ex alto miſſam, humana voce maiorem auguſtioremq́ à magnifica gloria. De ingenioſa autem Poëtarum induſtria in confingendis ornandisq́ Diis, Pindarus diſertè canit:*

Legendum θαυματὰ, id eſt, θαυμαςὰ Euſt. ol.

ἦ θαῦμα τὰ πολλα.
καί που τι καὶ βροτῶν φρένα
ὑπὲρ τὸν ἀληθῆ λόγον
δεδαιλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις
ἐξαπατῶντι μῦθοι
χάρις δ᾽ ἅπερ ἅπαντα τεύ-
χει τὰ μείλιχα θνατοῖς,
ἐπιφέρουσα τιμὰν,
καὶ ἄπιςον ἐμήσατο πιςὸν
ἔμμεναι τὸ πολλάκις.
ἁμέραι δ᾽ ἐπίλοιποι,
μάρτυρες σοφώτατοι.
ἔςι δ᾽ ἀνδρὶ φάμεν
ἐοικὸς ἀμφὶ δαιμονων κα-
λὰ, μείων γὰρ αἰτία.

Quæ nos ita ex tempore vertebamus:

Referuntur multa mira.
Mortaleſque ſæpè pulchris
Magis fabulis tenentur
Veri quàm ſermonis vſu:
Sed quæ blanda cernit eſſe
Mortalibus, fingit olim
Gratia, exhibetque honorem
Sæpè & crediditiſſe cogit
Quod te credere negabis.
Verùm poſteri dierum
Teſtes ſapientiores.
Attamen de Diis honeſta
Expedit viro referre.

Matt. 17, 5.

huiuſcemodi à magnifica gloria, Hic eſt filius meus dilectus
in quo mihi complacui, ipſum audite. 18 Et hanc vocem nos
audiuimus de cælo allatam, cùm eſſemus cum ipſo in monte
ſancto. 19 Et habemus firmio-
rem propheticum ſermonem:
cui benefacitis attendentes
quaſi lucernæ lucēti in caligi-
noſo

19 Firmiorem propheticum ſermonē.] *Iſraëlitis grauius erat Prophetarum clarum ac planum teſtimonium, quàm quodlibet aliud ab hominibus viuentibus profectum, quāquam legitimum atque ex lege ſatis graue, maximè verò iis quibus non adeò cōſtabat Apoſtolorum virtus & poteſtas atque authoritas illa, qua viuum teſtimonium proferebatur. Namque de hoc teſtimonio Petrus hoc loco non agit, ſed de eo qui legitimè in humanum iudicium apud homines iudices pronuntiari poteſt his verbis:* VIDI, AVDIVI, præſens atque ſentiens, &c. βεβαιότερον, *vobis manifeſtiorem, vtpote quòd omnibus vobis in promptu eſt, atque inter manus oculosq́ verſatur. Propheticum autem ſermonem lucernam in caliginoſo loco ardentem vocat; namque hoc ſacrorum Scriptorum officiū eſt, humanis videlicet animis verum inquirentibus, nondum tamen per Spiritum ſanctum Chriſti*

initiatis

interius refectis, veritatis lumen prætendere, quo per hanc ſeculi tempeſtatem & opinionum perplexitatem iter dirigatur vitæ.

noſo loco, donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris: 20 hoc primũ intelligẽtes, quòd omnis prophetia ſcripturæ propria interpretatione non fit. 21 Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia: ſed Spiritu ſancto inſpirati, locuti ſunt ſancti Dei homines. 2 Tim. 3, 16.

Cap. II.

FVerunt 1 verò & pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in vobis erũt magiſtri mendaces, qui introducent ſectas perditionis, & eum qui emit eos, Dominum negant: ſuperducen- A

Donec dies eluceſcat.] *Domini dies, de qua ſcriptum eſt, Ecce dies venient, &c. & non docebit vir fratrem ſuum, neque vir proximum ſuum dicentes, Venite & quæramus Dominum & ambulemus in viis eius: quia omnes ſcient me à maximo eorum vſque ad minimum eorum, & ero illorum Deus in perpetuum.*

Lucifer.] *Christus, qui lux vera eſt in cordibus ſuorum per Spiritum ſanctum exortus teſtimonium ſui firmat; quod omnium hominum teſtimonio maius eſt & efficacius.*

20 Propria interpretatione.] *Eadẽ huius loci ſententia cum illo D. Iacobi: Nolite fieri plures magiſtri fratres. Nã ſi prophetiæ authoritas non ex dicentis voluntate aut libidine, ſed ex dictantis conſilio profecta eſt, interpretatio etiam nõ ex legentis ingenio, ſed ex diuini Spiritus mente petenda eſt; atque ita nulli licet Scripturas ad ſuum placitum interpretari, ſed ad eum quem illæ ipſæ poſtulant modum.*

21 Non enim voluntate humana.] *Prophetiam naturalem, quam quidam ex Philoſophis ponunt, ſententia hæc confutat. Nam quæ verè prophetia eſt, Deum ſolum authorem habet, eumq́ liberum dictatorẽ, opportunitatum ac temporum arbitrum vnicum. S. S. E. Dominus locutus eſt, quis non prophetabit? aliàs nemo prophetare vaticinariq́ poteſt, Domino tacente vel non dictante: ſiquidẽ & Hieremias & Ioannes Baptiſta, & quicunque etiam alij à conceptu ad vaticinandum delecti ſanctificatiq́ fuere, munus proprium non antè executi ſunt, quàm mitterentur edocti quid dicerent agerentq́, vt & ipſorũ ſcriptis vel dictis cõſtat.* Sancti Dei.] *Sanctificati atq́ è populo ſecreti ad illud munus.*

In cap. II. 1 Fuerunt verò & pſeudoprophetæ.] *Quicunque non diuino, ſed ſuo ipſorum ſpiritu acti vaticinari vel potius vaticinium ementiri auſi ſunt, pſeudoprophetæ dicuntur. ex quo grege Ananias fuit, Hieremiæ æmulus acerrimus. huiuſmodi nocentiſsima peſtis fuit populo Iſraëlitico multarum calamitatum cauſa. horum verò imitatores non defuturos olim Apoſtolus etiam Deo indice vaticinatur; nõ qui futura prædicere auſint; namq́ hos res ipſa euentusq́ arguet; ſed qui doctrinis ac præceptis, inſtitutisq́ ex propria mente vel ex praua ſcripturarum interpretatione excogitatis, Christiani nominis populum à vera Ieſu Christi virtute & cognitione ad opiniones varias, inutilesq́ actiones, atq́ à ſimplici fratrum amore ad peſtiferas contentiones traducant.* Mendaces.] *Qui non ſolùm magiſterij authoritatẽ, ſed doctrinam etiam ipſam rationemq́ ſingularem ſuarum ſectarum, inuentis compoſitisq́ verbis mentiti, fucum populo facient.* Qui emit eos, Dominum.] *Δεσπότην, principẽ antiſtitemq́ ſalutis libertatisq́ ſuæ, cuius virtute & opera, cuiusq́ ſanguine & morte empti fuerant precio magno & incor-*

& incorruptibili, à quo iure ne latum quidem vnguem deſciſcere debuerunt, tum in iis quæ ad cognitionem veri, tum etiam in iis quæ ad honeſtæ vitæ, veræq́; virtutis actiones pertinent. Negant autem cùm non omnibus illius verbis ac dictis vt emptori empti parēt, ſimpliciſſimosq́; ſeruos agunt, ſed vnuſquiſque ſuum ſibi peculium ſua cauſa nomineq́; curat priuato.

ducentes ſibi celerem perdi-
tionem. [2]Et multi ſequentur
eorum luxurias, per quos via
veritatis blaſphemabitur. [3]&
in auaritia fictis verbis de vo-
bis negotiabuntur. quibus iu-
dicium iam olim non ceſſat:
& perditio eorum non dor-
Iob 4, 18. Iudæ 6. mitat. [4]Si enim Deus Angelis
peccantibus non pepercit: ſed
rudentibus inferni detractos
in tartarum tradidit crucian-
dos, in iudicium reſeruari: [5]Et
originali mundo non peper-
Geneſ. 7, 1. cit, ſed octauum Noë iuſtitiæ
prȩconē cuſtodiuit, diluuium
mundo impiorum inducens.
Geneſ. 19, 24. [6]Et ciuitates Sodomorum &
Gomorrhæorum in cinerem
redigēs, euerſione damnauit,
exemplum eorum qui impiè
acturi

Celerem perditionem.] *Dum peccata peccatorumq́; definitiones ac ſarcinas accumulant, quibus diſcipulos onerant.*

2 Eorum luxurias,] *intemperantes opiniones & actiones, magnifica ſpecie pietatis à poteſtate publica ſeſe eximentes.*

Via veritatis.] *Quæ à Chriſto munita eſt, qui eſt via, veritas, & vita. hæc quòd ſimpliciſſima & omni propriæ vtilitatis & ambitionis commoditate caret, tanquam vilis & abiecta repudiabitur primùm, deinde etiam blaſphemabitur, adeò vt exoleſcat apud ipſos.*

3 In auaritia.] *Vnica ac principe tantæ inſolentiæ cauſa, cui etiam ambitionem adiungere licet. Namque & hæc ſub πλεονεξία continetur, quæ adeò ingenioſa ſermonumq́; artificioſa magiſtra eſt, vt alienas cùm res tum animas verborum lenocinio captet. hoc ſignificat illud,* De vobis negotiabuntur; *ducētes quæſtum eſſe pietatem, vt alio loco explicatur.*

Quibus iudicium.] *Qui ignorationem excuſare non poterunt vllo pacto, nec ipſi, nec ipſorum ſectatores, cū manifeſtis præiudiciorum exemplis premantur, quorum ratio perpetua æternaq́; eſt. Nam quod Deus ſemel approbauit, ratum, firmum, conſtansq́; eſt; approbauit autem fidem obſeruantiamq́; virtutis. contrà verò quod ſemel damnauit, id perpetuò dānat & odit, vt infidelitatem & impietatē omnem, idq́; omnium tum generationum tum ætatum exemplis oſtendit.*

4 Cruciandos.] *Angelos damnatos quidem ab initio, ſed nondum omnino meritis pœnis affectos indicat, quod ad miſericordiæ Dei laudem facit. huc illud pertinet: Veniſti ante tempus torquere nos.* 5 Originali mundo.] *Hominibus primæ ætatis, quæ à parentū tranſgreſſione aduſque diluuij tempora cenſetur.* Octauum.] *Idem quod in priori Epiſtola, In qua pauci, id eſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt. Nam qui* octauum *ſtatuit, ſeptem præceſſiſſe confirmat vt conſtet numerus.* Iuſtitiæ præconem *appellat, quem toto fabricandæ arcæ tempore id egiſſe indicat, vt cum ſermonibus ac prædictionibus, tum illa operis operarumq́; perſeuerantia Deus orbis hominumq́; iudex crederetur, metueretur & obſeruaretur; cui præconio vxor, filij, ac nurus adſtipulabantur ſuis operis in arcæ fabricatione aſſiduè ponendis.*

DD 7 Nefan-

acturi ſunt ponens: [7] & iuſtum
Lot oppreſſum à nefandorũ B
"iniuria ac luxurioſa cõuer- –1 MS.R.G. "impudica 1 MS. Q. n.
ſatione eripuit. [8] aſpectu enim
& auditu iuſtus erat: habitans
apud eos qui de die in diẽ ani-
mam iuſtam iniquis operibus
cruciabãt. [9] Nouit "Dominus "Deus MS q.
pios de tentatione eripere; ini-
quos verò in diem iudicij re-
ſeruare cruciandos. [10] magis
autem eos qui poſt carnem
in concupiſcentia immundi-
tiæ ambulant, dominationẽq́.
contemnunt, audaces, ſibi pla-
centes: ∵ ſectas non metuunt ∵δόξας.
introducere blaſphemantes. –6 MS.G.
[11] Vbi Angeli, fortitudine &
virtute cùm ſint maiores, non
portant aduerſum ſe *execra- *à Domino 1 MS.R.G.
bile iudicium. [12] Hi verò velut
irrationabilia pecora, natura- C
liter

7 Nefandorum iniuria ac luxurioſa cõuerſatione.] *Summa periphraſis morum qui Sodomitici dicuntur: in ſeipſis nefarij, aduerſus alios inſolentes, immites, iniurij, & inexorabiles, de quibus in magno Opere dicemus.*

8 Aſpectu & auditu.] *Vitæ exemplis ac ſermonibus à malo alienus, hoſpitalis, iniuriarum propulſator; ac nihilominus ab impiis ob ea bona merita oppreſſus.*

9 Nouit Dominus.] *Piorũ exercitia, tentationes ſiue conſtantis virtutis pericula vocat. quæ cùm ſint huiuſmodi; nec ſine Dei prouidentia eueniunt, nec ab ipſius tutela ſunt aliena. Hæc autem certiſsima doctrina verbis duobus explicatur,* Nouit, Eripere. *priori verbo cura, poſteriori tutela ac præſidium Deo arrogatur. atque hoc ſalutis exemplum frequentiſsimum eſſe, ait Apoſtolus, ad piorum cõſolationem, patientiam & ſpem. & hoc pacto alteram Dei erga humanas res prouidentiæ partem aſſeuerat, cui alteram è veſtigio ſubiungit de improborũ iudicio ac pœnis, quæ non minus certæ conſtanteſq́; ſunt quàm piorum ſalus, ſed quod tardiores illæ ſint, miſericordia efficit, quæ patienter agit, nolẽs quemquam perire, ſed omnes ad pœnitẽtiam redire, ad ſalutemq́; reuocari. S. S. E. Propterea expectat vos Deus, vt miſereatur veſtri.* Iniquos.] *Improbos iniurioſoſq́; ſuo quoſque in ordine & gradu, eos verò maximè, qui carnis propriæq́; voluntatis impotentiori affectu rapti, ea admittunt, quæ deinceps commemorantur.* 10 Dominationemq́.] *tum ſuperiorem, tum etiam politicam, quam obſeruare Ieſus Chriſtus Apoſtoliq́; docuerunt.* Sectas non metuunt.] *δόξας communes de vita cùm priuata tum publica, ſententias certas atq́; ratione certa receptas ipſi contemnunt & vili pendunt, imò damnant etiam, ſeq́; non aliorum communibus iudiciis alligari teneriq́; contendunt; itaque omnis actio, omniſq́; intentio horum priuatum ſibi Babylonis opus inſtruit.* Sibi placentes, *qui nil rectum niſi quod placuit ſibi ducunt, propriæ ſententiæ amatores.* 11 Non portant aduerſum ſe execrabile iudicium.] *Angeli mali etiam qui à Dei obſequio deſciuere, tamen Dei ſententias & illa prima virtutis ac pietatis capita ac præcepta minimè refellere audent, quæ tamẽ hi & orationibus & actionibus refellunt & contemnunt. hunc ſenſum nobis explicat Græca lectio,* ΟΥ φέρουσι κατ᾽ αὐτῶν παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν. 12 Irrationabilia pecora.] *Nomẽ* Pecora *hoc loco nõ mitia & manſueta genera, ſed feras nocenteſq́; ſignificat animãtes. ζῶα, quorũ naturã Apoſtolus ipſe è veſtigio indicat,* Naturaliter facta in captionẽ & perniciẽ, *rapacia nimirũ & malefica.*

In his

liter in captionem & in perni-
ciem, in his quæ ignorant, bla-
ſphemantes in corruptione
ſua peribunt, 13 percipientes
mercedem iniuſtitiæ, volu-
ptatem, exiſtimantes diei de-
coinquinationes 1 MS. G. licias, "coinquinationis', &
maculæ: deliciis affluentes, in
conuiuiis ſuis luxuriantes vo-
biſcum, 14 oculos habẽtes ple-
nos adulterij & inceſſabilis de-
licti. Pellicientes animas in-
ſtabiles, cor exercitatum aua-
ritia habentes, maledictionis
filij: 15 derelinquentes rectam
Num. 22, 23. Iudæ 11. viam errauerunt, ſecuti viam
Balaam ex Boſor, qui merce-
dem iniquitatis amauit, 16 cor-
reptionẽ verò habuit ſuæ ve-
4 MS. B G. ſaniæ. ſubiugale mutum ani-
*in MS. B. G. mal' * hominis voce loquens,
prohibuit Prophetæ inſipien-
Iudæ 12. tiã. 17 Hi ſunt fontes ſine aqua,
D & nebulæ turbinibus exagi-
tatæ,

In his quæ ignorant.] *Non modò peruerſi iudicij, ſed ingenij perditi nimiumq́ corrupti eſt, ea damnare quæ penitus ignorant, & tamen hoc non ſolum ſermonibus publicis ac priuatis, ſed libris etiam & chartis conſcribendis & edendis admittebatur olim, tãta eſt propriæ ſententiæ cura, tanta aduerſus veram eruditionem inuidia, tanta gloriæ ex ignauia conſtruendæ hominibus auiditas.*

In corruptione ſua.] *Cùm verã Ieſu Chriſti efficacemq́ doctrinam repudiauerint, in propria ſenſus, iudicij, ac morũ vitæq́ corruptione vt pereant conſequens erit: ſic enim verax præceptor, ſalutiſq́ author interminatus prædixit, Ego abeo, & vos manebitis, & in peccato veſtro moriemini.* 13 Mercedem iniuſtitiæ.] *In qua veritatem Dei & Chriſti detinuerunt.* Diei delicias.] *Præſentis vitæ ſuauem vſuram, ex tempore viuentes.* Coinquinationes & maculæ.] *Prophanæ pollutæq́ conſuetudinis homines, qui ſermone exemploq́ ſuo alios inficiunt; quorũ exemplũ etiam in figura brutorum animaliũ lege vetitum fuerat.* Deliciis affluentes in conuiuiis ſuis.] *Inter voces* affluentes *&* conuiuiis, *diſpunctio redundat.*

14 Oculos habẽtes plenos.] *Propter cordis impuritatem, cupiditatiſq́ inſolentem vim, vnde ſenſuum corruptio emanat.*

Animas inſtabiles.] *Quæ omni doctrinæ vẽto circumferuntur, quamobrem prædæ ac direptioni patent.* Cor exercitatũ auaritia.] *Corradendæ pecuniæ, rei familiaris augendæ fabri peritiſſimi, qui cum laude etiam & gloria expoliare norunt.* 15 Rectam viam.] *Simplicem & apertam Euangelij Dei doctrinã, alienam ab auaritia ambitioneq́ omni.* 16 Subiugale.] *Vſque adeò etiam qui ſapiẽtiſſimi habentur, ex auaritia inſaniunt, vt brutis quoq́ deteriores euadant.* 17 Fontes.] *Mira rerum rationumq́ pugnantia. fontes ſine aqua fieri nec poteſt vt ſint, ſed nonnullis in locis fontes magno ornatu conſtructos videmus, in quibus tamen aqua requiritur fruſtra; nam cùm nulla vena adſit, ex qua ducatur aqua, ſitientum deludunt ſpem. Hac imagine ementitæ ſcientiæ atque ſapiẽtiæ ſpecies notatur, cui præter externum ornatum nihil veræ virtutis ac doctrinæ ſubeſt. non alienum ab illa apud Vatem reprehenſione, Foderunt ſibi ciſternas pertuſas, quæ continere non valent aquas.* Nebulæ turbinibus exagitatæ.] *Nebula in ſpeciem humorem promittit, ſed vel nullum vel frugibus arboribuſq́ noxium præſtat. ſic & inanis atque tenebroſa ambitio-*

tatæ, quibus caligo tenebrarũ
reſeruatur. [18] "Superba' enim "ſuperbia o.
vanitatis loquentes, pelliciũt
in deſideriis carnis luxuriȩ, eos
qui paululum effugiũt, qui in
errore conuerſantur, [19] liber-
tatem illis promittentes, cùm
ipſi ſerui ſint corruptionis. à Iohan.8,24.
quo enim quis ſuperatus eſt: Rom 6,20. Heb.6,4.
huius & ſeruus eſt. [20] Si enim 10,26. Matt.12.45.
refugientes coinquinationes
mundi in cognitione Domini
noſtri & ſaluatoris Ieſu Chri-
ſti, his rurſus implicati ſupe-
rantur: facta ſunt eis poſterio-
ra deteriora prioribus. [21] Me-
lius enim erat illis non cogno-
ſcere viam iuſtitię, quam poſt
agnitionem, retrorſum con-
uerti ab eo quod illis traditũ
eſt ſancto mandato. [22] Conti-
git enim eis illud veri prouer-
bij: Canis reuerſus ad ſuum Prou.26.17.
vomitum: &, Sus lota in vo-
lutabro luti.

CAP. III.

HAnc [1] ecce vobis chariſ- A
ſimi ſecundam ſcribo
epiſtolam, in quibus veſtram
excito

ſaq; doctrina, qualem Sophiſtarum apud Platonem Socrates ad viuum depingit, ad noſtra vſque tempora peruagatam.

18 Eos qui paululum effugiunt.] *Qui à vulgari & profano viuendi more ſeſe ſubducere cupiẽtes, pietatis ac religionis amore duci videntur, & zelum quidem habent, non tamen ſecundum ſcientiam. hi igitur propter modeſtiam, ingeniiq; tenuitatem, facilè in fraudem impelluntur magnificentia verborum à mendaci magiſterio, quæ* Superba vanitatis *Apoſtolus vocat.* In deſideriis carnis luxuriæ.] *In luxurioſis carnis deſideriis, quibus ipſi corrupti ac dediti indulgent, & eorum qui ſeſe illis credunt inſtituendos, facilitate abutuntur, ad ſua ipſorum commoda magis, quàm ad diſcipulorum vtilitatem.*

20 Si enim.] *Dilemma eſt, quo huiuſce farinæ magiſtri ſerui eſſe arguuntur. Nam vel hi nondum verè Chriſti virtutem nouere: quod ſi ita eſt, adhuc ſerui ſunt peccati, & diſcipulos ſuos ſibi ſimiles conſeruant; vel verè nouerunt atque verè in illo edocti fuere: deinde verò ad priora reuerſi, voluntariè peccant, atq; hoc pacto maius iudicium grauiusq; ſubeunt. S.S.E. Voluntariè peccantibus nobis iam non relinquitur pro peccatis hoſtia.*

21 Melius enim erat.] *Vel cognouerunt vti teſtes, vel vti diſcipuli edocti fuerunt viam Domini, quæ eadem iuſtitiæ via dicitur: vtrouis modo affecti, cum ſumma ſua pernicie recedũt à* ſancto mandato, *ſed teſtium tamen à teſtimonij virtute deſciſcentium grauiſſima ruina eſt.* Sancto mandato,] *in quo Euangelij Filij Dei virtus declaratur ac traditur.*

22 Veri prouerbij,] *quod in hos maximè & veriſſimè quadrat.*

IN CAP. III.

1 Secundam.] *Alteram à priore illa, in qua de myſterio ſalutis humanæ, de vera & efficaci Euangelij Chriſti virtute, id eſt, de maximis promiſſis à Deo per Chriſtum præſtitis, pleniùs diſſeruerat, quæ nunc breuius repetenda cenſuit ad commonitionem & prædictionem vanarum ac inutilium doctrinarum, quas venturis temporibus exortum iri præuidebat, quamobrem Epiſtola hæc cõmonitoria ab ipſo dicitur hoc loco, & capite*

excito in commonitione, ſyn-
ceram mentem: 2 vt memores
ſitis eorum quæ prædixi ver-
borum à ſanctis Prophetis, &
Apoſtolorum veſtrorũ, præ-
ceptorum Domini & Salua-
1 Tim. 4, 1. 2 Tit. 3, 1. Iudæ 18. toris. 3 hoc primùm ſcientes,
quòd venient in nouiſſimis
diebus in deceptione illuſo-
res, iuxta proprias cõcupiſcẽ-
tias ambulantes, 4 dicentes,
Ezec. 12, 27. Vbi eſt promiſſio aut aduẽtus
eius? ex quo enim patres dor-
mierunt, omnia ſic perſeuerãt
ab initio creaturę. 5 Latet enim
B eos hoc volentes, quòd cæli
erant prius, & terra, de aqua, &
per aquam cõſiſtens Dei ver-
bo: 6 per quæ, ille tunc mũdus
aqua

& capite etiam primo. Propter quod, inquit, incipiam vos commonere de his, & quidẽ confirmatos vos in præſenti veritate. Synceram mentem.] *Quales lectores epiſtola atque doctrina hæc poſtulet, indicat Apoſtolus.*

2 A ſanctis Prophetis.] *Qui de virtute Christi multa admirandaq; prædixerunt, quæ ad mandatum ab Apoſtolis decantatum referuntur omnia. illud autem præceptũ ſiue mandatũ credenda de Chriſto Domino & credentibus agenda continet; altera pars Domini, altera Saluatoris nomine indicatur. Nam & ſalutem ille attuliſſe hominibus dicitur à ſeſe emptis, & iiſdem huius ſalutis obtinendæ rationem aperuiſſe.*

3 Iuxta proprias concupiſcentias.] *Peruerſæ doctrinæ cauſa concupiſcentia propria ſuiq; improbus amor.*

4 Vbi eſt promiſſio.] *Duplici nomine celebratur Chriſtus, tũ à ſanctis Prophetis, tum ab Apoſtolis; altero Seruatoris in ſalutem; altero Iudicis in iudicium viuorũ & mortuorum. Salutis promiſſio magnis teſtibus confirmata fuit Apoſtolorum ſeculo, & iiſdem iudicij expectatio credita ac decantata. Vtramq; rationem ita apud poſteros turbatum iri, ex hominum malitia Apoſtoli prædicebant, vt non defuturi eſſent qui præſentis vſum ſalutis negarẽt & requirerent,* Vbi eſt promiſſio? *atque ob eam rem & iudicio futuro illuderent.* Aut aduentus eius.] *Huius verò inficiationis rationes ex inanis philoſophiæ fallacia petendas eſſe illud indicat,* Ex quo enim Patres dormierunt, *&c. Nihil inquiũt noui nec egregij exempli nunc videmus, præterea quæ antiquorum veteris legis virorum tempeſtate ſpectata ſunt; atque ita mundus eundem perpetuò tenorem ſeruare, rerumq; natura eadem in ſe ergaq; homines permanere, nec Deus quicquam nouum effecturus eſſe videtur.* 5 Latet enim eos.] *Qui quod volunt, quodq; cupiunt, affirmãt, nec aliter fore vellent.* De aqua.] *Ex vera naturæ rerum contemplatione vanam iſtorum philoſophationem refellit hoc pacto: Creaturæ initium non ſua ſponte nec etiam neceſſitate fuit, ſed volentis* Dei verbo, *quo cælum ex aquea, hoc eſt, liquida materia factum eſt. terra etiam, quæ dura ac ſolida natura eſt, ex aqua tamen liquida concreuit & conſtitit, & per mediam aquam extitit: quippe omnis aquæ fundus & veluti vas terra eſt. ſed tamen omnia hæc non eam induerunt neceſſitatem, vt mutari non poſſint eodem Dei verbo, cuius virtute effecta ſunt. Namq; hoc apertiſſimè diluuij tempora docuere, quibus mundus, qui ex aqua conſtiterat præcipuè, aquis inundatus periit. ergo non omnia ſic perſeuerãt ab initio creaturæ. huc etiam illud accedit, quòd cæli ac terra quæ nunc ſunt, quamquam ex liquida, partim ex denſa ac craſſa materia conſtent, & ignem extinguere poſſe videantur, tamen*

eiuſdem Verbi efficientia igne tandem conflagrabunt. Cùm verò hæc in iis naturis, quæ conſtantiores, atque adeò æternæ, corruptioniq́; reſiſtentes putantur, eueniant; conſequens eſt magnam etiam in hominibus mutationem, vel ad ſalutem, vel ad exitiũ, fieri poſſe, imò & partim factam eſſe & factam iri quoque eiuſdem Verbi vi.

aqua inundatus periit. [7]Cæli
autem qui nunc ſunt, & terra
eodẽ verbo repoſiti ſunt, igni
reſeruati in diẽ iudicij & per-
ditionis impiorũ hominum.
[8]Vnum verò hoc non lateat
vos chariſſimi, quia vnus dies
apud Dominũ ſicut mille an-
ni, & mille anni ſicut dies vn⁹.
[9]Non tardat Dominus ᵃpro- ᵃpromiſſi 4 MS. G. promiſſis MS q.
miſſionem ſuamᵃ, ſicut quidã
exiſtimant: ſed patienter agit C
propter vos, nolẽs aliquos pe-
rire, ſed omnes ad pœnitentiã
reuerti. [10]Adueniet autem dies 1 Theſ. 5, 2. Apoc. 3, 3. 16, 15.
Dñi vt fur: in quo cæli magno
impetu trãſient, elemẽta verò
calore ſoluentur, terra autem
& quæ in ipſa ſunt opera ex-
urentur. [11]Cùm igitur hæc
omnia diſſoluẽda ſint: quales
oportet vos eſſe in ſanctis cõ-
uerſationibus & pietatibus,
[12]expectantes & properãtes in
aduentum diei ᵇDominiᵇ, per ᵇDei 1 MS. G.
quem cæli ardentes ſoluẽtur,
& elementa ignis ardore ta-
beſcent? [13]Nouos verò cælos Apoc. 21, 1. Iſaiæ 65, 17. 66, 22.
&

8 Quia vnus dies.] *Deus æternus temporis expers eſt: idem infinitus, omni loco, omniaq́; in ſpatio præſens. longitudo, tarditas, breuitas & celeritas ad naturas finitas referuntur, cuiuſmodi ſunt homines. ille cui omni præſentia conſtant, rerum exitus & euentus, cauſas & momenta, creaturarum ratione, vel accelerare vel retardare differreq́; pro arbitrio poteſt, & quæ vna die fieri aliàs poſſent, ad mille annos vſque prolatare, contrà quæ longiùs expectanda videntur, vna die cõficere. Quod ſi ea quæ accelerãda videbãtur (qualia ſunt iudicia ac ſupplicia de improbis ſumenda) differri videntur, non hæc quia aliter non poſſunt fieri, ita fiunt; ſed quia veſtræ ſalutis cauſa ita fieri diuina miſericordia decernit. Namq; aliàs ex quo quiſpiam à Dei voluntate doctrinaq́; diſcedit, iam diuino iudicio obnoxius efficitur, quod tamen iudicium ideò differtur, vt homines propriæ ſaluti interim conſulentes, pœnitẽtia vitã corrigant. itaq; omnia ad miſericordiam referenda ſunt veriſſimè; & nullo prædeſtinationis cogitato impedimento in veram & efficacem pœnitentiam incumbendum: Pœnitentia namq; ad ſalutem ſemper exigitur, non tantùm ab antiqui, ſed à noui etiam teſtamẽti hominibus, non enim ſanctificationis ſpiritus contingit iis qui veræ ac ſolidæ pœnitentiæ non ſtuduerint diligenter.*

10 Adueniet autem] *dies ille Domini, quo publicum expectatur iudiciũ in viuos & mortuos edendum; & dies Domini, quo iudicium mundi ſingulariter exercetur in ſpectantes magnam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei. de vtroque mundo ſermo hic inſtituitur, videlicet magno & paruo. in vtroq; autem cælum elementa atq; terra ſunt, ſed in maiori phyſicè, in minori verò ſecundũ ſpiritũ explicãda ſunt. portio ſuperior cælum eſt, inferior terra dicitur: ex his humana cõſtat natura.* 13 Nouos cælos.] *Hic locus ad ſuperiorem explicandũ lumen porrigit. A piis & fide inſtructis nouos cælos & nouam*

& nouam terram expectari ait, hoc eſt, ſui ipſorum renouationem per iuſtitiam Dei, per ſanctificationem ſpiritus, quæ non niſi in nouis cælis nouaq́ꝫ terra habitat. S.S.E. Non permanebit ſpiritus meus in homine, quia caro eſt. quamdiu eſt caro.

ᵃ& ə. & nouam terrã ſecundũ' pro-
miſſa ipſius expectamus, in
quibus iuſtitia habitat. 14 Pro-
pter quod chariſſimi hæc ex-
pectantes, ſatagite, immacula-
ti & inuiolati ei inueniri in pa-
Rom. 2, 4. * eſu Chriſti MS q. ce: 15 & Domini noſtri* longa-
nimitatem, ſalutem arbitre-
mini, ſicut & chariſſimus fra-
ter noſter Paulus ſecundũ da-
tam ſibi ſapientiã ſcripſit vo-
bis: 16 ſicut & in omnibus epi-
D ſtolis, loquens in eis de his, in
quibus ſunt quędam difficilia
intellectu, quæ indocti & in-
ſtabiles deprauant, ſicut & cę-
teras ſcripturas, ad ſuam ipſo-
rum perditionem. 17 Vos igi-
tur fratres, præſcientes, cuſto-
dite, ne inſipientiũ errore tra-
ducti excidatis à propria fir-
mitate.

14 Propter quod.] *Epilogus eſt, quo pij officij ſui admonentur: (namque hic Epiſtolæ huius monitoriæ ſcopus fuit.) Vos, inquit, fratres id quod veſtri muneris ordinisq́ꝫ eſt diligenter obſeruate, cætera Deo permittentes, qui quod ſuorum promiſſorum, dictorum, cõuentorumq́ꝫ fuerit, ſapientiſſimè expediet, omniaq́ꝫ temporum interualla ac momenta, ſiue breui properanda, ſiue longius differẽda, ad miſericordiam refertote. cùm verò impietatis pœnas tardius repeti cognoueritis, hominum ſalutis cauſa id conſultum interpretamini.*

15 Chariſſimus frater noſter.] *Teſtimonium de D. Pauli vocatione, ſanctificatione, legationis & Apoſtolatus authoritate, ac doctrinæ veritate, vtpote ex eodem ſpiritu profectæ, qui cæteris Apoſtolis author ac doctor extitit: ideò ait,* ſecundum datam ſibi ſapiẽtiam; *eam verò ſapientiam diuinitus acceptam omnibus Pauli Epiſtolis arrogat.*

16 Loquens in eis de his.] *De iiſdem argumentis, hoc eſt, admonitione officiorum, expectatione iudicij, commendatione miſericordiæ Dei, & ſuſtinentia vaſorum iræ aptorum in interitum multa patientia, de vocatione Gentium, de expectatione Iſraëlitarum, de eorumdem receptione, de inſitione oleaſtri in oliuam bonam, de vtriuſque populi proprio ac priuato ſtatu, de gratia vtrique præſtita ac præſtanda; demum de die Domini, deq́ꝫ ſanctificatione quàm plurima, de pœnitentia, de modeſtia.*

Difficilia intellectu.] *Vt quæ de prædeſtinatione, vocatione, præſcientia, atque reprobatione & excæcatione diſſerit, ex quibus perperã expoſitis periculum creatur.* Indocti.] *Duæ cauſæ ſiue occaſiones deprauationis: Doctrinæ ſacrarum ſcripturarum defectus. Nam qui ignorat, ignorabitur. ex doctrinæ verò inopia inſtabilitas oritur, quæ altera occaſio eſt. Neceſſe verò eſt eum qui non doctrina ſed opinionibus nitatur, inſtabilem eſſe, atque ex conſequenti ſacræ lectionis ſententiam non ad veritatem & conſtantiam, ſed ad opinionem referre; inde verò periculum creari in promptu eſt.* 17 Præſcientes.] *Veritatem ſcripturarum & iſtorum deprauationẽ, vobis ipſis conſulite, vt à vero nihil excidẽtes, omnẽ operã in amore cũ fraterno tũ diuino fouẽdo augendoq́ꝫ ponatis; namq́ꝫ hinc vobis & gratia Dei & cognitio illa interna Salutaris Vncti, emptoris ac poſſeſſoris, ſalutisq́ꝫ noſtræ authoris accreſcet, quæ noſtræ ſapientiæ ſumma eſt.*

18 Et

18 Et nunc.] *Gloria ipſi ex virtute & efficientia ab hoc tempore in nobis cœpta arrogetur, quæ æternùm maneat.*

In regio Cœnobio D. Laurentij: anno M. D. LXXXVI.

mitate. 18 creſcite verò in gratia & in cognitione Domini noſtri & ſaluatoris Ieſu Chriſti. Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis.

AMEN.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam primam D. Ioannis Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

TOTIVS Euangelicæ doctrinæ gratulatoriam confirmationem Epiſtola hæc præſtat, opera Filij Dei ab operibus diaboli diſtinguens, atq. ab illis victa hæc ac diſſoluta docens. oſtenditq. regenerationis veręatque diuinę effectum eſſe charitatem Dei à Spiritu ſancto in hominũ animis firmatam, eãdemque eſſe ſignum veræ ac ſolidæ ſanctificationis, diſtinguereque Spiritũ ſanctũ Dei à mũdi ſpiritu, cuius effectus ſunt, amor proprius, contentio, inuidia, & priuatarũ rerum ſtudium. IOANNIS APOSTOLI] interpreti noſtro adſtipulatur Syricum exemplar, quo indicatur eundem eſſe hunc Apoſtolum à quo Euãgelium quartũ conſcriptũ fuit, illic tamen Euangeliſtã egiſſe, quod munus ab Apoſtolatu diſtinctum eſt, hic verò Apoſtolum, id eſt, miſſum & legatum ad Euangelium adnuntiandum, proprioque teſtimonio firmandum; proprium autẽ teſtimoniũ dicimus, id eſt, viuum, ex Verbo vitæ ac virtute Dei profectum. S. S. E. Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti. Græca inſcriptio ſancti Ioannis Catholicam Epiſtolam eſſe indicat, hoc eſt, ad omnem Eccleſiam fidelium, ad quam Euangelium pertinuit ac perpetuò pertinet. Quod verò cognominatur ſanctus, manifeſtam ſignificationem habet teſtimonij ſanctificationis Chriſti, atque ad eandem rem vtraque inſcriptio facit.

IN CAP. I.

1 Quod fuit ab initio.] *Summa ac breuiſſima totius veræ de humana ſalute doctrinæ imago hoc exordiolo, velut pretioſiſſima gemma annulo includenda, magno artificio inſculpta eſt, Apoſtoli mentem ac manum Spiritu ſancto mouente: cuius partes ſi cui propius intuito maiori deſcriptione cõſpiciẽdas depingere*

animus

CAP. I.

QVOD 1 fuit ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus A

noſtræ

animus eſſet, ampla tabula atque multo otio diligentiq́; ſtudio opus foret, non ſine cognitione humanæ philoſophiæ, cuius verboſam vanitatem, & inanem laborem, infelicesq́; conatus appoſita imago hæc manifeſtè arguit. Hæc autem omnia nũc perſequi, nec ingenij noſtri nec temporis huius eſt. quædam vero indicare, ſuſcepti muneris eſſe duximus, quoad vel ſua ipſius interna & admiranda exoptandaq́; imprimis doctrina, vel alicuius à ſe inſtructi ope, argumentum hoc totum plenius cognoſcendum Deus conceſſerit. Tria tempora, vel potius tres rerum ſtatus obſeruantur, quos Euangelica doctrina (præcipuè verò quæ in D. Ioãnis ſcriptis conſtat) explicans docet. Primus Dei ipſius naturam, vim, notionem, atque efficacitatem indicat, cui quia propria eſt æternitas, nullum tempus adſcribi poteſt: ſed ad captum ſermonemq́; humanum totum id æternitatis ſiue ſpacium, ſiue quocunque nomine appellari placeat, dicitur Ab initio, *vel, Ante tempora ſecularia, vel, Heri, vel, A ſeculo, ac multis aliis modis in ſacro ſermone. quid autem illud fuerit, quemadmodumq́; habuerit, Euangelij ſui initio Ioannes indicabat, ab illis verbis: In principio erat Verbum; aduſque, Hoc erat in principio apud Deum, & Deus erat Verbum, Hoc erat in principio apud Deum. Deinde verò naturæ rerum editio Verbi Dei virtute & efficientia extitit, idq́; ex Dei ipſius verbo Vatibus dictato acceptum cognitumq́; fuit. quam rerum conſtitutionem humani generis caſus breui tempore poſtea turbauit. Vtrũque autem illo verſiculo Ioannes expreſſit: Et omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. Totum hoc temporum ætatumq́; ſpacium & interuallum ad Ioannis Baptiſtæ vſque prædicationem, Secula ab Apoſtolis dicitur, vel tempora ſecularia, quorum hiſtoria & ratio à Prophetis tradita fuit, deinde à Ieſu Chriſto commemorata, audientibus Apoſtolis ac Diſcipulis. Quibus adiunctum fuit Euangelium, hoc eſt, Bonus nuntius allatæ hominibus vitæ ac ſalutis, diaboliq́; operum diſſolutionis. Atq́; hæc ita ſibi accepta Ioannes illò verbo indicat,* Quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris. *Verùm poſt mortem reſurrectionemq́; Ieſu Chriſti, póſtque eiuſdem in cælos reditum, non ſolùm auditu ac viſu ſed experimento ipſo conceſſum fuit diſcipulis, ea omnia ſibi præſtita teſtari & confiteri, quæcunque per antiquos Vates, & per Ioannem Baptiſtam, atque demum per Ieſum ipſum Euangelij authorem Deus fuerat hominibus pollicitus. Quod tempus ab Apoſtolis Seculorum finis dicitur. Atque de hoc ipſo tempore Ioannes hoc loco dicit,* Quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ: (& vita manifeſtata eſt, & vidimus, & teſtamur, & annuntiamus vobis, *&c.*)

noſtræ cõtrectauerunt de verbo vitæ: [2](& vita manifeſtata eſt: & vidimus, & teſtamur, & annũtiamus vobis vitã æternam quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis) [3]quod vi-
B dimus & audiuimus, annuntiamus vobis, vt & vos ſocie-

tatem

Verbum vitæ.] *Verbum viuum & vitæ authoritate efficax dicimus, cui data eſt omnis poteſtas in cælo & in terra, cuiusq́; virtute docebãt Apoſtoli homines, baptizabantq́; verè & efficienter, In nomine Patris, ac Filij & Spiritus ſancti, Domino cooperante & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.*

2 Vitam æternam quæ erat apud Patrem.] *Hæc ſumma ſalutis publicæ ratio eiuſdem ſententiæ cum illo, In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum, &c.*

3 Vt & vos.] *Charitatis, quâ qui verè compotes efficiuntur, erga cæteros homines ad eandem felicitatem vocandos flagrant, apertiſſimum exemplum hoc eſt.*

Nobiſcum.]

tatem habeatis nobiſcum, &
ſocietas noſtra ſit cũ Patre &
cum Filio eius Ieſu Chriſto.
4 Et hæc ſcribimus vobis vt
gaudeatis, & gaudium ve- -3 MS. *Aug.* G.S.
ſtrum ſit plenum: 5 Et hæc eſt
annũtiatio quam audiuimus
ab eo, & annuntiamus vobis,
Quoniam Deus lux eſt: & te- *Ioan.* 8,12.
nebræ in eo non ſunt vllæ. 6 Si
dixerimus quoniam ſocieta- C
tem habemus cum eo, & in
tenebris ambulamus: menti-
mur, & veritatẽ non facimus.
7 Si autem in luce ambulamus
ſicut & ipſe eſt in luce: ſocie-
tatem habemus ad inuicem,
& ſanguis Ieſu Chriſti Filij eius *Heb.* 9,14.
emundat nos ab omni pecca- 1 *Petri* 1,19. *Apoc.* 1,5. 3 *Reg.* 8,46.
to. 8 Si dixerimus quoniã pec- 2 *Par.* 6,36. *Prou* 20.9.
catum non habemus: ipſi nos *Eccl.* 7,21.
ſeducimus, & veritas in nobis D
non

Nobiſcum,] *qui teſtes ſumus horum omnium:* & ſocietas noſtra *nõ ſit alicui humanæ vel philoſophicæ ſocietati ſimilis, in qua præter pallij ac verborum ab alia diſciplina diſcrimen, nihil præterea veræ virtutis ineſt.* Sed ſocietas noſtra ſit cum Patre, *qui eſt in Filio;* & cum Filio, *qui eſt in Patre. atque ita nos ex diuino dono ſumus in illo, noſtram non habentes iuſtitiam niſi ab illo eodem Deo & Ieſu Vncto, à quo omnia & per quem omnia.*

5 Et hæc eſt annunciatio.] *Breuiſſimum Euangelium, prima & poſtrema complexum, atque veram rerum humanarum rationem explicans, vnica Chriſti doctrina traditum docemur hoc loco. Sacra philoſophia docet humanum intellectum & animum ex virtute Dei profectum diuinam cæleſtemq; originem habere. S.S.E. Inſpirauit in naribus eius ſpiraculum vitæ. hoc ipſum & humana philoſophia quodamtenus admiſit & tradidit, vt ille aiebat: Atque ideò venerabile ſoli ſortiti ingenium, diuinorumq; capaces, atque exercendis capiendiſq; artibus apti, ſenſum à cæleſti demiſſum traximus arce, cuius egent prona ac terrã ſpectantia, &c. Hanc humani animi dignitatem & præſtantiam, non ſolùm natura ipſa contineri, ſed virtute & exercitatione conſeruari ac præſtari oportere Ioannes à Chriſto edoctus refert; ita autem præſtari, ſi homines virtutis ſtudio ita viuant, vt à tenebris, id eſt, peccatis fugientes omni vitæ parte lucem ſequantur, hoc eſt, Deum ipſum imitentur, qui totus verum lumen eſt: nam ſi dixerimus quòd ſocietatem cum illo habemus, & tamen brutorum ac ratione carentium more modoq; viuimus, nos ipſos fallimus, noſtramq; naturam, & mentimur opera atque efficientia id quod natura ipſa profitetur. Hoc eſt quod ait,* Et veritatem non facimus; *non præſtamus moribus ac re, quod nos eſſe profitemur. Viuere itaque ſecũdum naturam lucis, eſt ambulare in luce: verùm quia hæc vita, propter cõtractam à principio labem, non adeò pura ac ſancta eſt, vt per eam filij Dei dici poſſimus; opus etiam eſt fide in Deum & in Ieſu Chriſti ſanguinem, qui emundat nos ab omni peccato. Nam nemo purus atque inſons vſq; adeò eſt, vt dicere verè poſſit, ſe Chriſti purificantis virtute non egere. Quod ſi dixerimus nos vel natura, quali editi ſumus poſt prima initia rerum, vel propria vi atque ſtudio noſtro eſſe prorſus puros, à peccatoq; immunes, ideoq; non egere Dei gratia & Chriſti ſanguine, vt Iudæi ſuam virtutem in lege præſtanda iactantes aiunt,* ipſi nos ſeducimus, & veritas legis non eſt in nobis, *quæ concluſit omnia ſub peccato.*

9 Si

non eſt. 9 Si confiteamur pec-
cata noſtra: fidelis eſt & iuſtus,
vt remittat nobis peccata no-
ſtra, & emundet nos ab omni
iniquitate. 10 Si dixerimus
quoniã non peccauimus: mẽ-
dacem facimus eũ, & verbum
eius non eſt in nobis.

Cap. II.

A Filioli 1 mei, hæc ſcribo vo-
bis, vt non peccetis. Sed
& ſi quis peccauerit, aduoca-
tum habemus apud Patrem,
Ieſum Chriſtum iuſtum: 2 &
ipſe eſt propitiatio pro pecca-
tis noſtris: non pro noſtris au-
tem tantùm, ſed etiam pro to-
tius mundi. 3 Et in hoc ſcimus
quoniam cognouimus eum,
ſi mandata eius obſeruemus.
4 Qui

9 Si confiteamur.] *Sapientia prima eſt, ſtultitia carere. qui ſeſe peccatorem agnouit, gratiaq́; Dei egere intellexerit, peccata ſua deteſtatus confitebitur, Deum q́; ſibi propitiũ poſtulabit, qui fidelis eſt, ſuorum q́; promiſſorum præſtator efficaciſſimus, quamobrem peccata omnia præterita remittet; & iuſtus, vt iniquitate omni in poſterum deleta & purgata, iuſtos etiam ſuiq́; ſimiles efficiat.*

10 Si dixerimus.] *Duobus premitur humanum genus malis; iniquitatis ex prima parentum labe in omnes transfuſæ; & propriis peccatis ſingulorum. Si quis dixerit ſe quidem in peccatis conceptum, tamen nihil ſua culpa peccare in vita, ita vt nihil habeat quod ſibi remittendum fuerit, hic mendacem facit eum qui dixit, Deus de cælo in terram aſpexit ſuper filios hominum, vt videat ſi eſt intelligens aut requirens Deum: omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.*

In cap. II.

1 Hæc ſcribo vobis.] *Doctrina adnuntiatioq́; communis, quæ in primo capite explicata fuit, ad praxim & ſingularem hominum vſum in hoc ſecundo repetitur, in quo pœnitentiæ ſtatus prius, deinde ſanctitatis iuſtitiaq́; Chriſtianæ perfectio inſinuatur. Dixerat ſuperius,* Si autem in luce ambulamus, *&c. nunc idem ad theſin deductum commendat,* Vt non peccetis. *& ſi quis per errorem humanamq́; fragilitatem peccauerit (nam ita explicandum Syrica vox* ANAX *ſignificat) huiuſmodi confitenti peccata ſua & vitæ correctione emendanti denuntiatur, eſſe nobis Patrem Deum, & apud eundem eſſe perpetuum aduocatum Ieſum Salutarem Vnctum iuſtum, qui vnctionis virtute, & iuſtitiam ſuam communicare nobis poſſit, & Patrem iuſtis aduocatione cõciliare, eundemq́; propter iuſtitiam ſemper à Patre gratè audiri, idq́; ipſum efficere quod effici à nobis non poteſt; hoc eſt, eſſe propitiationem litationemq́; perfectam & efficaciſſimam, quæ Deo pro omni hominum genere ſufficiat.* 2 Non pro noſtris tantùm,] *vel Iſraëlitarum, vel præſentis ætatis hominum.* Pro totius mundi] *peccatis, vt Noë arca, quæ toto generi humano ſalutem ex diluuio promittebat; volentibus, inquam, credere & voluntati diuinæ obſequi. demum verò omnium ætatũ, hoc eſt, præteritæ, præſentis, ac futuræ hominibus profuit ad vitã. de hac verò propitiatione Ioannes teſtatus aiebat, Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mũdi.* 3 Et in hoc ſcimus.] *Examẽ eorũ qui propitiationis vim & efficientiã teſtari in ſe poſſunt, eſt plena & exacta mandatorũ Dei obſeruatio, namq́; hoc eſt mente & factis Deũ noſſe. S. S. E. Si Chriſtus in vobis eſt, corpus quidẽ mortuũ eſt propter peccatũ [ab eodẽ ſublatũ:] ſpiritus autẽ viuit propter iuſtitiã [diuinam, à Deo per Chriſtum acceptam.]*

4 Qui dicit ſe noſſe ªeum, & ªDeũ Msq.
mandata eius non cuſtodit:
mẽdax eſt, & in hoc veritas nõ
eſt. 5 Qui autẽ ſeruat verbum
eius: verè in hoc charitas Dei
perfecta eſt, in hoc ſcimus
quoniam in ipſo ſumus. 6 Qui
dicit ſe in ipſo manere: debet
ſicut ille ambulauit, & ipſe
ambulare. 7 Chariſſimi, non
mãdatum nouum ſcribo vo-
bis, ſed mãdatum vetus quod
habuiſtis ab initio. Mãdatum
vetus eſt verbum quod audi-
ſtis. 8 Iterum mandatũ nouum *Ioan. 13,34. 15,12.*
ſcribo vobis, quod verum eſt
-& in ipſo, & in vobis: quia te- -R. Aug G.S.
nebræ tranſierunt, & verum B
lumen iam lucet. 9 Qui dicit ſe
in luce eſſe, & fratrem ſuum
odit: in tenebris eſt vſque ad-
huc. 10 Qui diligit fratrẽ ſuum, *Infr. 3,14.*
in lumine manet, & ſcãdalum
in eo non eſt. 11 Qui autẽ odit
fratrem ſuum: in tenebris eſt,
& in tenebris ambulat, & ne-
ſcit quò eat, quia tenebræ ob-
cæcaue-

4 Et in hoc veritas non eſt.] *Nam veritas in Chriſto eſt, deponere veterem hominem qui corrumpitur cum actis & concupiſcentiis ſuis; & induere nouum hominem qui ſecundũ Deũ creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate & veritate.*

5 Seruat verbum eius.] *Diligenter & aptè cuſtodiens præſtat ſicut in cælo & in terra; in hoc verè iam diuinus amor ad iuſtam rationem creuit.* τετελείωται. SEDIDAITH *Syricè, ſatis abundans eſt.* In hoc ſcimus.] *Sanctificatorum examen ac teſtimonium.*

6 Sicut ille] *Ieſus Chriſtus ambulauit, illum animo, mente, omniq; vitæ actione exprimere, vti filius Dei, ſpirituq; Dei actus.*

7 Quod habuiſtis ab initio.] MENBERESITH, *ab initio conſtituti mundi, ſiue ab initio creaturæ quam condidit Deus rectam & ſanam, quámque inſtruxit mandato charitatis erga Deum & proximũ. Nam hæc lex naturæ humanæ poſita eſt, Deũ authorẽ ſui diligere ac acceptum ab eodem adiutorium cõcordiæ vinculo amare, ſeq; ipſum immaculatũ cuſtodire.*

8 Iterum mandatum nouum] *Namque illud ab initio acceptum propter inobedientiam ita debilitatum fuit in hominibus, vt nemo vnquam antea illud plenè integrarit ac præſtiterit:* Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex omni mẽte tua, & omnibus viribus tuis. *Nam illud tempus lucis primæ in tenebras mutatum fuit hominum vitio ac noxa. Sed Verbo demum carne facto; & luce in mundo elucente, habitanteq; in hominibus, mãdatum redditum eſt verum in ipſo Chriſto Ieſu, qui Patri omnino obediuit; & in vobis, qui illum accepiſtis & induiſtis, & in illo edocti eſtis, atque iam verè Deum Patrem, & fratres etiam veſtros, vt eiuſdem Patris filios diligitis.*

10 Scandalum in eo non eſt.] *Inoffenſo pede currit vitæ curſum, Dei præſidio ac lumine inſtructus.*

11 In tenebris eſt.] *Lucem Dei nondum ingreſſus illam promiſſam. Animaduertendum dictum, quod humanæ omnis diſcordiæ ac diſſenſionis factionisq; iudicium veriſſimum eſt.*

Neſcit quò eat.] *Quãquam eat, recteq; procedere ſibi ipſi videatur, tamen vti cæcus agit. formidandum hominibus examen hoc eſt. Probet igitur ſeipſum homo.*

12 Scribo

cæcauerũt oculos eius. 12 Scri-
bo vobis filioli, quoniam re-
mittuntur vobis peccata pro-
pter nomen eius. 13 Scribo vo-
bis Patres, quoniam cognoui-
ſtis eum qui ab initio eſt. Scri-
bo vobis adoleſcentes, quoniã
viciſtis malignum. 14 "Scribo' vicistis malignum. — ᵃScripſi r MS. G q. S.
vobis infantes, quoniã cogno-
uiſtis patrem*. "Scribo vobis — * Q. n. ⁿ Scripſi vobis adoleſcẽtes; MS. G. S.
iuuenes', quoniã fortes eſtis,
& verbum Dei manet in vo-
C bis, & viciſtis malignũ. 15 No-
lite diligere mundum, neq. ea
quæ in mũdo ſunt. Si quis di-
ligit mundum, nõ eſt charitas
Patris in eo. 16 quoniam omne
quod eſt in mundo, concupi-
ſcentia carnis eſt, & concupi-
ſcentia oculorum, & ſuperbia
vitæ, quæ non eſt ex Patre, ſed
ex mundo eſt. 17 Et mundus
"tranſit', & cõcupiſcentia eius. — ᵃtranſibit MS q. *Aug.*
Qui autem facit voluntatem
Dei, manet in æternũ. 18 Filio-
li, nouiſſima hora eſt, & ſicut
audiſtis

12 Scribo vobis] *gratulatorius ſermo & exhortatorius aduerſus eos qui iam verè in luce ambulant, quos omnes, quacunque ætate, quacunque ſerie, ad gratiam & lucem ſuam admirabilem à Deo vocatos admiſſosq; Ioannes teſtatur ac probat.*

13 Eum qui ab initio eſt.] *Chriſtũ Verbũ Dei, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Ipſius cognitio, maligni victoria, Patris agnitio, fortitudo plena & perſiſtens diuinæ virtutis atq; efficiẽtiæ, dona ſunt, dataq; optima & perfecta, profecta à Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio, ſed æterna, plena, abſoluta, indeficiensq; lux.*

15 Non eſt charitas Patris.] *Non amat Deum Patrem plenè ex toto corde, tota anima ac tota mente, omnibusq; viribus, integro affectu; quippe vel non amat, vel amicitiã mundi, quæ Dei inimica eſt, Dei amori miſcere parat; nec tamen cohærere hæc ſecum poſſunt. Non poteſt quiſquam duobus dominis ſeruire.*

16 Concupiſcentia carnis.] *Deſcriptio rerum quæ ſub mundi nomine improbantur, Impudicitia luxusq; omnis, auaritia & ambitio.*

17 Et mundus tranſit.] *Alluditur ad nomẽ Syricum* GHALMA, *quod ab abſcondendo, cælando & latẽdo ſignificationem ſortitur. Latinè dici poteſt, mundana hæc omnia inſtabilia, fluxa, caducaq; eſſe, nec quẽquam ſatiare cupientem, quamobrẽ eludunt magis quàm beent; ideoq; iſtorum concupiſcentia vt flumen trãſit, nec vnquã ſiſtitur aut defluit: contrà verò, Dei charitas & firma, ſtabilis, pleniſſimaq; eſt, & vnicè ſaturat. S. S. E. Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram.* Qui autem facit.] *Sicut in cælo & in terra, idq; ex virtute Spiritus Dei in ſe habitantis, manet in æternum, nec vlla vel magna vel parua vi dimouetur. S. S. E. Quis nos ſeparabit à charitate Dei, quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.*

18 Nouiſſima hora eſt.] ὥρα, *pro tempore, tempeſtate, & tempeſtiuate, opportunitateq; vſurpatur. atque temporis filiæ Horæ à Poëtis dictæ hoc modo explicantur. Significat autẽ Ioannes antiquorum ſeculorum finem iam eſſe, nihilq; vltra expectandũ; non promiſſa cæleſtia Prophetarum ac legis, quæ vſque ad Ioannem curſum habuerunt, moduimq; ſuum; non nouũ Euan-*

 gelium,

gelium, præter id quod annuntiatum fuit ab Apoſtolis, nō nouam ſalutem præter eam quam Ieſus Chriſtus attulit, non alium Chriſtum præter Ieſum illum iam à Patre ſignatū ac traditum mundo; nam ſi quis præterea expectetur ac veniat, is non Chriſtus, ſed Antichriſtus dicendus eſt, de quo prædictum fuit infidelibus: Alius veniet in nomine ſuo, & recipietis eum.

audiſtis quia Antichriſtus venit: nunc Antichriſti multi facti ſunt. vnde ſcimus, quia nouiſſima hora eſt.
19 Ex nobis prodierunt: ſed non erant ex nobis. nā ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtiq. nobiſcū: D
ſed vt manifeſti ſint quoniam nō ſunt omnes ex nobis.
20 Sed vos vnctionem habetis à Sancto, & noſtis omnia.
21 Non ſcripſi vobis quaſi ignorantibus veritatem, ſed quaſi ſciētibus eam: & quoniam omne mendaciū ex veritate non eſt.
22 Quis eſt mendax, niſi is qui negat quoniam Ieſus non eſt Chriſtus? Hic eſt Antichriſtus qui negat Patrem & Filium.
23 Omnis qui negat Filiū: nec Patrem habet. qui confitetur Filium: & Patrē habet.
24 Vos quod audiſtis ab initio, in vobis

Antichriſtus venit.] *Doctrinæ veritatiſq; Ieſu Chriſti aduerſarius vel oſor Antichriſtus dicitur, atque ita Syricè vocatur* ZZANIAO MESSIHHO, *Chriſti inimicus.*

Vnde ſcimus,] *quia poſt & præter Chriſtū nullum aliud nomē Salutis ac Salutaris expectari oportet; & ſi quis præter illum venerit qui ſecum non colligat, is diſperſor Antichriſtuſq; eſt dicendus.*

19 Non erant ex nobis,] *qui ex virtute Spiritus ſancti confitemur ac teſtamur Chriſtū in carne veniſſe, mortuum eſſe, reſurrexiſſe, cōſediſſe ad dexteram Patris, habitaſſe in nobis.* Si fuiſſent ex nobis, *non ſepararētur à charitate Dei.* Ex nobis quidem prodierunt. *Sunt enim complures qui Chriſtianum profitentur nomen, ſed non omnes huius nominis præſtant virtutem, vtpote qui illam Spiritus ſancti internam vnctionem non habent.*

20 A Sancto] *Spiritu, de quo ſcriptū eſt: Ille vos docebit omnia, arcana Dei ad pietatem ac veritatem vitamq; pertinentia, & poteſtis interpretari omni homini. ita Syricè.*

21 Quaſi ignorātibus veritatē] *Chriſti.*

22 Qui negat quoniam Ieſus eſt Chriſtus.] Qui negat, *aut quouis modo impugnat vnctionem quam Ieſus & habet à Patre, & efficit in Diſcipulis ſuis.*

Qui negat Patrem,] *à quo omnis paternitas in cælo & in terra, à quo homines credentes & obedientes adoptātur verè in filios, idem etiam negat Filium, per quem credentes adoptantur & gloriantur in gloria filiorum Dei, qui multos filios in gloriam adduxit.* 23 Nec Patrem habet.] *Nam qui videt Filium, videt & Patrem, & nemo nouit Patrem niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare; nam Filius & Pater vnum ſunt.* Qui confitetur Filium.] *Confeſſione oris, profecta ex corde credente ad iuſtitiam.* 24 Quod audiſtis ab initio.] *Syricè* MINKADIM. *Euangelij doctrinam intelligit, cui qui firmiter adhæſerit, vnctionis munere à Patre & Filio donabitur. & hæc oratio omnem Eccleſiam ſpectat; imperfectorum partem, vt illa non diſcedat ab Euangelio Dei; perfectorum etiam, vt hi idem agendum obſeruandumq; aliis curent.*

25 Quam

bis permaneat: Si in vobis
permanſerit quod audiſtis ab
initio, & vos in Filio & Pa-
tre manebitis. 25 Et hæc eſt re-
promiſſio quam ipſe pollici-
tus eſt nobis, vitam æternam.
26 Hæc ſcripſi vobis de his qui
ſeducũt vos. 27 Et vos vnctio-
nem quã accepiſtis ab eo ma-
neat in vobis. Et non neceſſe
habetis vt aliquis doceat vos:
ſed ſicut vnctio eius docet vos
de omnibus, & verum eſt, &
non eſt mendacium. Et ſicut
docuit vos: manete in eo. 28 Et
nunc filioli manete in eo: vt
cùm apparuerit, habeamus fi-
duciam, & non confundamur
ab eo in aduentu eius. 29 Si ſci-
tis quoniam iuſtus eſt, ſcitote
quoniã & omnis qui facit iu-
ſtitiam, ex ipſo natus eſt.

Cap. III.

A
1 Videte qualem charitatẽ
dedit nobis Pater, vt filij
Dei

25 Quam ipſe pollicitus eſt.] *Ipſe Filius quondam per Prophetas ac deinde proprio ſermone dicens, Quoniam impletum eſt tempus & appropinquauit regnum Dei: pœnitentiam agite. Regnum Dei vita æterna eſt: hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te verũ Deum, & quem miſiſti Filium tuum.*

27 Et verum eſt, & non eſt mendaciũ.] *Namq; vnctio vera non docet imputationem, non figuram rerum, ſed rem ipſam veram; hoc eſt, ſanctificationem Chriſtianam docet & inſtruit atq; firmat, efficitq; verè & non fictè aut ſimulatè, non verbis ſed virtute, ex qua verum teſtimoniũ proficiſcitur, quo qui inſtructi ſunt, teſtantur ſe vidiſſe gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis.* Et ſicut docuit vos] *Doctrina interna & vnctione Spiritus ſui,* manete in eo; *namq; ille ſe in vobis manſurum pollicitus eſt manentibus in eo. ſermo hic commonitorius eſt erga eos qui vnctionem acceperant ab Vncto; & exhortatorius ad imperfectiores. eandẽ rationem D. Petrus in vltima Epiſtola ſequebatur.*

28 Habeamus fiduciã.] *Syricis exemplaribus poſterius membrum prius collocatur hoc modo,* Vt cùm apparuerit, non confundamur ab eo, ſed habeamus fiduciã in aduentu eius. *Referendum eſt ad illud: Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo; & qui me negauerit, negabo eum, &c. quod dicitur iis, qui ſemel illuminati, guſtauerunt bonum Dei Verbum, & virtutes ſeculi venturi.*

29 Iuſtus eſt.] *Ieſus Chriſtus Dei Filius iuſtus eſt, & Deus Pater iuſtus eſt. Vt autẽ Filius & Pater iuſti ſunt, & iuſtitia propria virtus Dei eſt, omnis qui facit iuſtitiam illam imitatricem iuſtitiæ Dei, ab ipſo Deo habet iuſtitiæ illius exercendæ ac præſtandæ virtutem: atq; hoc pacto,* Non ex ſanguinibus, *nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, ſed ex Deo natus eſt. Quod Græca lectio habet* γεγέννηται, *Syrica interpretatur* AITHVHI, *eſt, extat ſiue extitit, eadem ſignificatione cum illo:* Omne *datum optimum & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum.*

In cap. III. 1 Videte.] *Gratulatio maximi ac perfectiſſimi doni Dei, qui ſe verè Patrem ſuis præſtat, quos regeneratos ex aqua & Spiritu ſancto ſibi efficit filios.* Dedit nobis.] *Diffundens charitatem per Spiritum ſanctum ſuum, in quo clamamus Abba Pater, ait Paulus,*

Dei nominemur & ſim⁹. Pro-
pter hoc mundus non nouit
nos: quia non nouit eũ. 2 Cha-
riſſimi, nunc filij Dei ſumus:
& nondum apparuit quid eri-
mus. Scimus quoniam cùm
apparuerit, ſimiles ei erimus:
quoniam videbimus eũ ſicuti
eſt. 3 Et omnis qui habet hanc
ſpem in eo, ſanctificat ſe, ſicut
& ille ſanctus eſt. 4 Omnis qui
facit peccatum, & iniquitatem
facit: & peccatũ eſt iniquitas.
5 Et ſcitis quia ille apparuit vt *Iſaiæ 53, 4.*
peccata noſtra tolleret: & pec- *1 Pet. 2, 22.*
catum in eo non eſt. 6 Omnis *Iſaiæ 53, 9.*
qui in eo manet, non peccat:
& omnis qui peccat, non vidit
eum, nec cognouit eũ. 7 Filioli, B
nemo vos ſeducat. Qui facit *Ioan. 8, 44.*
iuſtitiam, iuſtus eſt: ſicut & ille
iuſtus eſt. 8 Qui facit peccatũ,
ex diabolo eſt: quoniam ab
initio diabolus peccat. In hoc
apparuit Filius Dei, vt diſſol-
uat opera diaboli. 9 Omnis qui
natus

Paulus; ipſe enim Spiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro quòd ſimus Filij Dei. Quia non nouit eum.] *Cognitione illa adoptionis filiorũ Dei, qua nemo nouit Filiũ niſi Pater, nec Patrẽ quis nouit niſi Filius, & cui voluerit Filius reuelare; mundus autem cùm Spiritũ ſanctũ non poßit accipere, vt ſcriptũ eſt, Non permanebit ſpiritus meus in homine, quia caro eſt; nec cognoſcere poteſt Deum, quem nemo vidit vnquam, ſed Vnigenitus qui erat in ſinu Patris, ipſe reuelabit ſuis.*

2 Nunc filij Dei ſumus,] *quicunque ſpiritu Dei aguntur, & non ſecundum carnẽ ambulamus:* & nondũ apparuit quid erimus, *vt quid futurus eſſet Ieſus nõ apparebat in diebus carnis ſuæ, poſtea verò gloria immortalitateq́ auctus apparuit: cùm verò is* apparuerit *iudex viuorũ & mortuorũ*, erim⁹ illi ſimiles.

3 Hanc ſpem in eo.] *In virtute atque efficientia ipſius* ſanctificat ſe, *innocens, caſtus puruśq efficitur vt ille eſt, ad illius ſimilitudinẽ & exemplar. ἁγνίζει, purificat, caſtificat, vt ita dicamus, innocens redditur.*

4 Qui facit peccatum.] *In hoc apparuit Filius Dei, vt diſſoluat opera Diaboli; exuat, inquam, atque ſoluat veterem hominem cũ actibus & concupiſcentiis ſuis, & induat nouum hominem. In huius Apoſtoli ſermone* Iniquitas, *id ſignificat quòd apud Paulum & alios Concupiſcentia; eſt enim prauitas illa homini non cognata olim, ſed poſtea innata, ex qua peccatorum origo eſt. indicat itaque examen eorum, qui verè iam ſunt filij Dei.*

5 Vt peccata noſtra tolleret.] *Vt deſtruatur peccatum, vt vltra non ſeruiamus peccato, ſed ſecundum eum qui vocauit nos Sanctum. S. S. E. Sancti eritis mihi, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter.* Et peccatum in eo non eſt.] *Et cùm nos ſui ſimiles efficiat, peccato immunes reddit.* 6 Nõ vidit eum, nec nouit eum,] *viſione illa qua videtur & Pater ipſius.* 7 Nemo vos ſeducat.] *Inſinuatio, admonitio, & præparatio eſt ad certißimã veritatis ac virtutis Chriſti doctrinam, quæ è veſtigio diſertißimè traditur, de efficientia Chriſti per Spiritum ſanctum, de iuſtitia illius, de charitate Dei, de dilectione fratrum, de fraterno nomine & iure. & tamen omnia hæc ſeductor ille antiquus & INIMICVS HOMO turbauerunt adeò, vt verum ab opinione non facilè iam dignoſcatur.*

natus eſt ex Deo, peccatũ non facit: quoniam ſemen ipſius in
eo manet; & non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus
eſt. [10] In hoc manifeſti ſunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui
non facit iuſtitiam R. & S.
"non eſt iuſtus", non eſt ex Deo, & qui nõ diligit fratrẽ ſuum.
Iohan 13, 34. 15, 12.
[11] quoniam hæc eſt annuntiatio, quam audiſtis ab initio, Vt
diligamus R. Aug. G.
"diligatis" alterutrum. [12] Non ſicut Cain qui ex maligno erat:
Geneſ. 4, 8.
& occîdit fratrem ſuum. Et propter quid occîdit eum? Quo-
C niam opera eius maligna erãt: fratris autem eius, iuſta. [13] No-
lite mirari fratres, ſi odit vos mũdus. [14] Nos ſcimus quoniam
Ioan. 5, 24. Sup. 2, 10.
tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fra-
Leuit. 19, 17.
tres. Qui non diligit: manet in
Matt. 5, 22.
morte. [15] omnis qui odit fra-
trem ſuum: homicida eſt. Et
ſcitis quoniam omnis homi-
cida nõ habet vitam æternam
Ioan. 15, 13.
in ſemetipſo manentem. [16] In hoc cognouimus charitatem
Dei, quoniam ille animam ſuam pro nobis poſuit: & nos de-
Iac. 2, 15, 16.
bemus pro fratribus animas ponere. [17] Qui habuerit ſubſtã-
huius MS q.
tiam *mundi, & viderit fratrem ſuum neceſſe habere, & clau-
ſerit viſcera ſua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?
D [18] Filioli mei, non diligamus
verbo, neque lingua, ſed opere
& veritate. [19] in hoc cognoſci-
mus quoniam ex veritate ſu-
mus: & in conſpectu eius ſua-
debimus corda noſtra. [20] Quo-
niam ſi reprehenderit nos cor
noſtrum: maior eſt Deus cor-
de noſtro, & nouit omnia.
[21] Chariſſimi, ſi cor noſtrum
non reprehenderit nos: fi-
duciam habemus ad Deum.
[22] &

14 De morte ad vitam.] *De morte in qua ſui ipſius amor & proprietatis cupido eſt, ad vitam in qua charitas vera perfectaq́ue.*

15 Homicida eſt.] *Chainus ex quo fratri ſuo infenſus cœpit eſſe, homicida fuit animo atque mẽte. S. S. E. Et dixit Chain ad Abel fratrẽ ſuũ.*

18 Non diligamus verbo.] *Mundanæ ſimulationis & Chriſtianæ charitatis diſcrimen manifeſtum. Non eſt pietas verba, ſed virtus; non ſermo, ſed res, Paulo iudice.*

19 Suadebimus corda noſtra.] *Si id quod ore profitemur quod ad pietatem charitatemq́ue faciat, ex vero corde profectum Deo ipſi cordium arbitro probemus. Antiquus linguæ ſanctæ idiotiſmus eſt,* Cor ori æquale.

21 Si cor noſtrum.] *Si quæ honeſta, iuſta, ſancta, & pietatem ſonantia ore pronuntiamus coram Deo & hominibus, ipſa noſtra recta conſcientia probentur: nam ſi arguantur intra nos, nos ipſos fallere tendimus, & alios etiam decipere. itaque, Nec te quæſieris extra.*

22 & quicquid petierimus, ac- Matt. 7,7. 21,22.
cipiemus ab eo: quoniā man- Ioan. 14,13. 15,7. 16,24.
data eius cuſtodimus, & ea
quæ ſunt placita coram eo fa-
cimus. 23 Et hoc eſt mādatum Infr. 5,14. Ioan. 6,29.
eius, Vt credamus in nomine 17,3. Ioan. 13,34.
filij eius Ieſu Chriſti: & dili- 13,12 Ioan. 14,23.
gamus alterutrum, ſicut dedit 15,10.
mādatum nobis. 24 Et qui ſer-
uat mandata eius, in illo ma-
net, & ipſe in eo. & in hoc ſci-
mus quoniā manet in nobis
de Spiritu quem dedit nobis.

Cap. IIII.

CHariſſimi[1], nolite omni A
ſpiritui credere, ſed pro-
bate ſpiritus ſi ex Deo ſint:
quo-

22 Quidquid petierimus.] *Cùm in nomine, id eſt, in virtute Ieſu Chriſti Filij eius petimus, cuius fratres & per omnia imitatores ij ſunt, qui filij Dei verè nominantur.*

23 Hoc eſt mandatum eius.] *Sanctū illud mandatum ab Apoſtolis decantatiſſimum.* Vt credamus] *ſecundum potentiam virtutis Dei.* In nomine filij eius] *in virtute, efficientia & præſtantia Seruatoris Vncti.*

24 De ſpiritu quem dedit nobis.] *Hic verus index, verus Lydius lapis, veraciſſimusq́; Chriſtianæ virtutis doctor eſt.*

In cap. IIII.

1 Omni ſpiritui.] *Impetus omnes quibus ad agendum aut curandum quicquam homines impelluntur, ſpiritus in ſacro ſermone dicuntur. Ex his verò quidam interni & quaſi innati vel cognati ſunt, vt ſpiritus iræ, furoris, zelotypiæ, amoris, mœſtitiæ, ac lætitiæ, timoris, &c. Quidam verò exterius inducti & immiſſi ex voluntate & beneficio Dei, vt ſpiritus boni omnes, cuiuſmodi Spiritus ſapientiæ, conſilij, fortitudinis, ſcientiæ ac timoris Domini, ac miniſteriorum ſpiritus, & efficientiſſimus meliorumq́; chariſmatum author, qui Sanctificationis Spiritus dicitur. Atq; omnes hi vnus idemq́; Spiritus Dei ſanctus ſunt, quamquam varius efficacitatis nominibus ac virtutibus appellatus, vt Paulus ad Corinthios ſcribens docet. Chariſmatum meliorum author dicitur, cùm charitatem Dei in credentium cordibus infundit, qua ipſi ſe à Deo dilectos agnoſcentes, Deum ardentiſſimè amant, Patremq́; Abba appellant, & homines, vti fratres, nō ſecus ac ſe ipſos diligunt. de qua re longam & admirabilem orationem Paulus inſtituit. Atque hoc pacto cùm adeſt Spiritus ſanctificationis, iuſtitiæ & amoris ſiue charitatis dicitur. Rurſus alij ſpiritus non ex Patre Deo, ſed ex patre diabolo, atque ex aduerſario Dei Sathana appellato proficiſcuntur, variis etiam vocabulis diſtincti, vt ſpiritus malus, ſpiritus immundus, ſpiritus erroris & mendacij, & hypocriſis, & immunditiæ, & huiuſmodi notæ complures. ex quibus tamen nonnulli ſancta & auguſta myſticaq́; ſibi vſurpant nomina, quibus imperito vulgo imponentes, fucum faciunt, & eoſdem quibus inſunt, perſæpè etiam recti ſpecie decipiunt. Quoniam verò vtriuſque generis ſpirituum, bonorum videlicet & malorum, cognitio permagni ad veram vitam, ſalutem ac felicitatem refert; quemadmodum diſtinguendi ſint, docere Apoſtoli amantiſſimè laborant, atque hanc rationem iis quibus explicari expedit, explicant verbis.* Sed probate ſpiritus.] *Syricè Eſtote* PARESIN *diſtinguentes atque ſeiungentes. ne, inquit, externa iudicetis ſpecie, ſed ipſa ſingulorum ſpirituum efficientia, vnde natura commodius ac certius cognoſcitur. Namque arbor mala bonum fructum, nec rurſus bona malum fructum dare non poteſt; quamobrem à fructibus dignoſcendi ſunt ſpiritus.*

Multi

quoniam multi pſeudopro-
phetæ exierunt in mundum.
2 In hoc cognoſcitur ſpiritus
Dei. omnis ſpiritus qui confi-
tetur Ieſum Chriſtum in car-
ne veniſſe, ex Deo eſt: 3 & om-
[a] Q. n. nis ſpiritus qui ″ſoluit Ieſum′,
[a] Antichriſti G. Q. n. ex Deo non eſt, & hic eſt ″An-
tichriſtus′, de quo audiſtis
quoniam venit, & nunc iam
in mundo eſt. 4 Vos ex Deo
[a] eos 4 MS. G. S. eſtis filioli, & viciſtis ″eum′.
quo-

Multi pſeudoprophetę.] *Antiquo exemplo præſentia ſapienter præiudicantur, præcipuè in iis rebus quæ naturam referunt ſuam; nā tunc perpetuum iudicium eſt. Spiritus bonus bene ſemper agit, malus malè ſemper. Spiritus ſanctificationis antiquis non fuit exhibitus, quia nondum Chriſtus fuerat glorificatus, ideò nec tunc quidem ſpiritus malus exſtitit, qui ſanctificationē ementiretur. Sed cùm miniſteriorum ac miniſtrationum ſpiritus antiquis præberentur, malus ſpiritus tunc etiam ſuas partes agebat ementitis ac fictis miniſteriis: nā cùm Prophetæ veraces à Deo mittebantur, complures obſtabant mendaces Prophetæ, quorum opera populus deluſus & abſtractus, minorem veracibus Vatibus tribuebat fidem. multos autem hos fuiſſe, ait Apoſtolus, vt qui non tantùm arte & induſtria, ſed numero quoque veraciſſimos conarentur ſuperare. ita enim ab initio diabolus agere ſolet; nam & apud Ægyptios vni Moſi miracula edenti plures incantatores opponebat, atque ita Iudæorum ac Iſraëlitarum regum temporibus multi pſeudoprophetæ exierūt in mundum. Nunc verò cùm ſanctificationis ſpiritus iam inter homines verſetur, Chriſtianæ veræq́ ſapientiæ fuerit intelligere, non defore etiam. à malo dæmone profectos ſpiritus, qui boni ſpiritus veritati aduerſentur, hoſq́ cumprimis cognoſcere cauereq́ oportuerit. Atque hos omnes Antichriſtos Apoſtoli vocant. Porrò ne in ambiguo laborandum ſit, veracis atque diuini Spiritus argumentum cuiuſmodi tenendum ſit docemur.* 2 Qui confitetur.] *Qui hominem à ſe imbutum & inſtructū credere facit corde ad iuſtitiā, & confiteri ore ad ſalutem, hic verè ſpiritus ex Deo eſt. eſt autem huius confeſſionis ſumma, Verbum eſſe factum carnem, & habitaſſe in ſuis, qui teſtarentur ſibi viſam gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis,* Ieſum Chriſtum in carne veniſſe; *illū, cui ex officio Seruatoris nomen impoſitum fuerat, Sacerdotali ac regia vnctione Vnctum, efficaciſſimè in carne veniſſe, vt de peccato damnaret peccatum, & ex ſanctitate ſuæ carnis humanæ carnis infirmitatem curaret, atque hanc fuiſſe antiquorum ſpem, eandem verò & præſentis ſeculi ſanctorum gloriam eſſe, in qua gloriantur in gloria filiorum Dei.* 3 Qui ſoluit Ieſum.] *Qui Ieſum à Chriſto ſeparat, qui non agnoſcit eundem qui* Ieſus *dicitur, Dei Sanctum Vnctumq́ eſſe, cuius virtus conſciētias mundat ab operibus mortuis ad ſeruiendū Deo viuenti; denique qui aliud nomen ponit ſub cælo, in quo oporteat nos ſaluos fieri præter Ieſum:* Namque *hic diſputationis ſcopus Apoſtolis quondam vnicus fuit, oſtendere hunc Ieſum eſſe Chriſtum. Syriaca lectio ſic explicat:* Et omnis ſpiritus qui non confitetur quòd Ieſus venit in carne, non eſt ex Deo, ſed alius ab Vncto eſt. Et nunc iam in mundo eſt.] *Spiritus ille mundi, diuerſus atque alienus longè ab eo quem mundus non poteſt accipere, ille idem ſpiritus Antichriſtus eſt, & ſuo nomine omnes à ſe arreptos notat. itaq́ plures Antichriſtos nihil prohibet eſſe poſſe vni Chriſto aduerſarios, vno tamen mendacij eoq́ variato ſpiritu; nam veritas vna, vnica ac ſimplex eſt, vanitas mendaciumq́ multiplex.* 4 Vos ex Deo eſtis.] *Sermo eſt ad eos qui Chriſtum acceperāt*

in eodemq́ue edocti fuerant per Spiritum ſanctũ, qui teſtimonium perhibet veritati. hunc autem reliqui omnes ſpiritus refellere ſtudent, ſed fruſtra. Namque veritas emergit ſemper, vanitatemq́ue vincit. Maior eſt qui in vobis.] *Spiritus ille ſanctus qui in vobis habitat; ille, inquam, Dei digitus, qui magos omnes Ægyptios redarguit.*

5 Ipſi de mundo ſunt,] *oculorum & carnis concupiſcentiæ, ac vitæ ſuperbiæ addicti, quæ & ſtudioſè agunt, & nugis armati contentioſè importunèq́ue propugnant.*

6 Nos ex Deo ſumus.] *Non ex ſanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, ſed ex Deo nati.* Qui nouit Deum.] *Notitia illa de qua dictum eſt, Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te verũ Deum, &c.* In hoc cognoſcimus.] *Obſeruandum examen vtriuſque ſpiritus, Chriſti ac mundi, τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πλάνης. Notanter vtrique adiunctus eſt articulus.*

7 Diligamus nos inuicem,] *proprietatis abdicato ſpiritu.* Charitas ex Deo.] *quæ non quærit quæ ſua ſunt.*

9 Filium ſuum vnigenitum miſit Deus in mundũ.] *In quo vita erat, & vita erat lux hominum.* Vt viuamus per eum.] *Viuentem in nobis.*

10 In hoc eſt charitas] *Dei vltro nobis vitam afferentis,* non quaſi nos dilexerimus Deum *dilectione illa filiorum Dei: nam prius ille nos voluntariè genuit verbo vitæ, vt ſimus initiũ aliquod creaturæ ipſius, vnde & prior ille dilexit nos, Patremq́ue ſe exhibens nos genuit.*

12 Deum nemo vidit vnquam;] *nemo homo viuens vita illa Adami veteris; quia ſcriptum eſt, Non videbit me homo & viuet: qui verò filij Dei nouiq́ue homines effecti euaſerunt, Deum vident per Spiritum ſanctum Chriſti, illo videndi modo, quem ipſe docuit: Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Sol humanis oculis videndus negatur, cuius tamen lux & virtus per radium excipitur hominibus, & qui ſolis radio affectus eſt, calet, in luceq́ue verſatur; ita qui Spiritu Dei per Chriſtum agitur, charitate aduerſus Deum & homines feruet.*

quoniam maior eſt qui in vobis eſt, quàm qui in mundo.
5 Ipſi de mundo ſunt: ideò de mundo loquuntur, & mũdus eos audit.
6 Nos ex Deo ſumus. Qui nouit Deum: audit Ioan 8.47. 10,17.
nos. qui non eſt ex Deo: non audit nos. in hoc cognoſcimus B
ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris.
7 Chariſſimi, diligamus nos inuicẽ: quia charitas ex Deo eſt. Et omnis qui diligit, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum.
8 Qui non diligit, nõ nouit Deum, quoniam Deus charitas eſt.
9 In hoc apparuit charitas Dei in nobis, Ioan. 3,16.
quoniam Filium ſuum vnigenitũ miſit Deus in mundum, vt viuamus per eum.
10 In hoc eſt charitas: non quaſi nos dilexerimus Deũ, ſed quoniam ipſe* dilexit nos, & miſit Filiũ *prior [illegible]
ſuum propitiationẽ pro peccatis noſtris.
11 Chariſſimi, ſi C
ſic Deus dilexit nos; & nos debemus alterutrum diligere.
12 Deũ nemo vidit vnquam. Ioan. 1, 18. 1 Tim. 6, 16.
Si diligamus inuicem: Deus in nobis manet, & charitas eius

14. Teſtifi-

eius in nobis perfecta eſt. [13]In hoc cognoſcimus quoniam in
eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de Spiritu ſuo dedit
nobis. [14]Et nos vidimus, & teſtificamur quoniam Pater miſit
-1 MS. G. Filium ‾ſuum' Saluatorē mundi. [15] Quiſquis confeſſus fue-
rit quoniā Ieſus eſt Filius Dei:
Deus in eo manet, & ipſe in
Deo. [16]Et nos cognouimus, &
credidimus charitati, quā ha-
bet Deus in nobis. Deus cha-
ritas eſt: & qui manet in cha-
ritate, in Deo manet, & Deus
in eo. [17]In hoc perfecta eſt cha-
*Dei MS q. *eius s. ritas *nobiſcum, vt fiduciam
habeamus in die iudicij: quia
ſicut ille eſt, & nos ſumus in
D hoc mundo. [18]Timor non eſt
in charitate: ſed perfecta cha-
ritas, foras mittit timorem,
quoniam timor pœnam ha-
bet. qui autem timet: non eſt
perfectus in charitate. [19] Nos
ergo diligamus Deum, quo-
niam Deus prior dilexit nos.
[20]Si quis dixerit, quoniam di-
ligo Deum: & fratrem ſuum
oderit, mendax eſt. Qui enim
non diligit fratrē ſuum quem
ᵃvidit 4 MS. R.G. "videt': Deum quem non "vi-
det', quomodo poteſt dilige-
Ioan. 13, 34. 15, 12. re? [21] Et hoc mandatum habe-
Epheſ. 5, 2. ᵃab eo 5 MS. mus "à Deo': vt qui diligit
Aug. G.S. Deum, diligat & fratrē ſuum.

CAP.

14 Teſtificamur,] *Virtute illa magna qua teſtimonium reddebant Apoſtoli Ieſum eſſe Chriſtum & Filium Dei.*

15 Confeſſus fuerit] *confeſſione illa quæ ore fit ad ſalutem, profecta ex corde credente ad iuſtitiam.*

16 Qui manet in charitate] *Dei, diffuſa in corde per Spiritum ſanctum ſibi datum,*

17 In hoc perfecta eſt charitas.] *Charitas Dei tunc demum nobiſcum perfecta fuit, cùm ipſe ſeſe nobis ita dedit manentem, vt propter ipſius virtutem & ſpiritum nihil nec internum nec externum metuamus. Nam quis nos ſeparabit à charitate Dei diffuſa in cordibus noſtris, tribulatio an anguſtia, &c.*

Sicut ille eſt] *ſanctus, ita & nos in hoc mūdo ſancti ſumus ipſius virtute & efficientia. ſicut promiſſum fuerat, Sancti eritis mihi, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. [qui vos ſanctifico.]*

18 Timor pœnam habet] *Conſcientiæ ſibi metuentis propter peccati agnitionem, à quo peccato perfecta charitas aliena eſt propter iuſtitiam Dei in animo hærentem, quæ cum peccato eſſe non poteſt.*

19 Nos ergo.] *Commonitio ſiue exhortatio gratulatoria eſt, non dubitantis de officio, ſed aſſerentis magis, vt, Iucundum ſit illi eloquium meum: ego verò delectabor in Domino. & apud exteros: Optaret ſibi quiſque ſuos, meis contentus honeſtos Faſcibus & ſellis, &c.*

21 Et hoc mandatum habemus.] *Naturæ ordine prior diligendus eſt Deus, qui tamen niſi cognoſcatur, diligi non poteſt illa mandati dilectione, ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, &c. ex dilectione illa Dei, fraterna illa charitas à ſanctis decantata proficiſcitur. Namque vti vnum dilectionis mandatum ſine*

 altero

altero in lege non eſt (vtrumque imperante legiſlatore) ſic illa perfecta charitas Dei ſine charitate fraterna in corde non eſt, imò hæc poſterior prioris indicium argumentumq́ue eſt, vt fumus ignis eſt argumentum, vt lux & calor ſolis. qui verò quod videt & nouit, non diligit, humanoq́ue more tractat, quod cùm homo ſit, videre noſcereq́ue non poteſt, quonam pacto dicendus eſt diligere illa dilectione de qua agitur?

CAP. V.

A

1 Omnis [1] qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt. Et omnis qui diligit eum qui genuit: diligit & eum qui natus eſt ex eo. [2] In hoc cognoſcimus quoniā diligimus natos Dei: cùm Deum diligamus, & mandata eius faciamus. [3] Hæc eſt enim charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus: & mandata eius grauia non ſunt. [4] Quoniam omne quod natū eſt ex Deo, vincit mundum. & hæc eſt victoria quæ vincit mūdum: fides noſtra. [5] Quis eſt * qui vincit mundum, niſi qui credit quoniam Ieſus eſt Filius Dei? [6] hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus: non in aqua ſolùm, ſed

Matt. 11, 30.

1 Cor. 15, 57.
*autem MS. G q.

IN CAP. V.

1 Qui credit] *fide quæ reuelanda erat ſecundum operationem potentiæ virtutis Dei. Nam aliàs dæmones credunt & contremiſcũt.* Ex Deo natus eſt. *Non ex ſanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri.*

Qui diligit eum qui genuit,] *dilectione illa qua prior dilectus eſt.*

Eũ qui natus eſt ex eo.] *Fratrẽ illũ Ieſum, primogenitum in multis fratribus, & omnem alium etiam ex Deo natum ſecundum ſpiritum; atque ita omnis dilectio abſoluitur, Dei & fratrum, in qua lex præceptorum omnium verſatur.*

3 Charitas Dei,] *quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris, ait Apoſtolus, per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis.*

Grauia non ſunt,] *iis qui hoc modo diligunt quos mandata iam non accuſant, ſed animant magis atque delectant, vtpote ſcripta non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis.*

4 Vincit mundum.] *Nam Spiritus Dei maior eſt mundi ſpiritu vltra omnem comparationem; ei verò qui ſpiritu Dei agitur, tranſit mundus cum concupiſcentia ſua, vtpote mortificato iam carne, viuificato autem ſecundum ſpiritum.* Fides noſtra.] *Apoſtolorum ac ſanctorum diſcipulorum quæ reuelanda erat.*

5 Qui credit.] *Qui ſecundum potentiam virtutis Dei in ſeſe exercitam credit Ieſum eſſe Filium Dei, cuius gloriam vidit quaſi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ & veritatis, hic credit Ieſum multos filios in gloriam adduxiſſe.* 6 Venit.] *Efficientiam ſignificat hoc loco verbum* VENIT. *effecit autem Ieſus Vnctus opus ſuum* per aquam & ſanguinem: *nam aquæ emundauit conſcientias ſuorum ab operibus mortuis ad ſeruiendum Deo viuenti; ſanguine autem nefas omne expiauit, & peccata noſtra tulit ſuper lignum, cuius liuore ſanati ſumus. Sanguis ad ſacrificium debiti, aqua ad purgationem ablutionemq́ue ſordium omnium, regenerationem, renouationémque pertinuit, & omnia vnum ſunt, ex vna virtute ad vnum effectum profecta.*

Sed

ſed in aqua & ſanguine. Et Spi-
ritus eſt qui teſtificatur, quo-
a Spiritus – G.S. niam "Chriſtus' eſt veritas.
B 7 Quoniam tres ſunt qui teſti-
⌐5 MS.B.S. Q n. monium dant ⌐in cælo, Pater,
Verbum, & Spiritus ſanctus.
& hi tres vnum ſunt. 8 Et tres
ſunt qui teſtimonium dant'
in terra: Spiritus, aqua, & ſan-
⌐15 MS.R. G.Q.n. guis; ⌐& hi tres, vnum ſunt'.
9 Si teſtimonium hominum
accipimus: teſtimonium Dei
maius eſt. quoniam hoc eſt te-
ſtimonium Dei quod maius
eſt, quoniam teſtificatus eſt
C de Filio ſuo. 10 Qui credit in
Filium Dei: habet teſtimoniũ
Ioan. 3. 36. Dei in ſe. Qui non credit Filio,
menda-

Sed in aqua & ſanguine.] *Vtrumque enim & ad mortificationem carnis, & ad regenerationem, vitaq́; innouationem exigebatur. Et qui vidit, teſtimonium perhibuit.*

Et ſpiritus.] *Certiſsimus, præſentiſsimus, viuus & vitæ efficiens teſtis, hic teſtatur Chriſtum omnia præſtitiſſe, quæ promiſſa antea fuerant à Deo. Ego, inquit ille apud Pilatum, in hoc veni, & in hoc natus ſum, vt teſtimonium perhibeam veritati. teſtatur autem ſpiritus hic in animis quibus ineſt, Ieſum eſſe Chriſtum Filium Dei, qui multos filios in gloriam adduxerit, de quo Paulus: Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quod ſimus filij Dei.*

7 In cælo.] *Cæleſti curiæ & electis Angelis ac Sanctis Dei, teſtatur Trinitas Ieſum eſſe Chriſtum & Filium Dei; Pater enim agnoſcit Verbum, & Verbum agnoſcit Patrem, apud quem erat; & Spiritus ſanctus cognoſcit vtrumque: ex vtroque enim procedit vt diſtincta ab vtroque perſona. hi teſtimonium dant in cælo; namque* Pater *teſtatur Verbum à ſe miſſum vt caro fieret;* Verbum *teſtatur ſibi illud mãdatum ſuſceptum;* Spiritus ſanctus *teſtatur ex vtriuſque volũtate, qua & ipſe eſt, Verbum carnem factũ. tres etiam teſtantur Ieſum, hoc eſt, Verbum carnem factum eſſe Chriſtum Vnctum à Deo & Filium Dei, non ſolùm ſecundum naturam diuinam, ſed ſecundum humanam quoque.* Et hi tres vnum ſunt. *tres perſonæ vna natura diuina, vnica ſubſtantia, vnica omnino virtus, vnica authoritas.* 8 In terra.] *Hominibus ipſis quibus Chriſti veritas confirmatur.* Spiritus ſanctus *ſanctificans homines, quibus dat id quod ſuum eſt, quodq́; daturus à Chriſto accipit; Ille, inquit, de meo accipiet & dabit vobis.* Aqua *ſalutaris illa ex qua niſi quis renatus fuerit, non poteſt intrare regnum Dei: de qua ſcriptum eſt: Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus veſtrum cum morte, & pactum veſtrum cum inferno non ſtabit.* Sanguis *Chriſti, cuius pro toto mundo effuſi virtus credentium conſcientias emundat, corruptumq́; antea Adæ filiorum ſanguinem expurgans, in nouam creaturam vegetat.*

Et hi tres vnum ſunt,] *effectu & vita, ex vna eademq́; Dei virtute atque efficientia. eſt autem teſtimonium horum ipſa hominum ſanctificatio ac iuſtificatio vera.*

9 Si teſtimonium.] *Legitimum teſtimonium hominum fidem facit, etiam apud eos qui rem non viderant. S. S. E. In ore duorum vel trium teſtium, ſtabit omne verbum. quanto igitur maius & grauius teſtimonium à Deo vnico ac trino in hominum ſpiritu datum! Teſtimonium autem, id eſt, quo Deus Ieſum Chriſtum, ſuumq́; Filium teſtatur.*

10 Qui credit in Filium Dei,] *ſecundum potentiam virtutis Dei, ille habet in ſe teſtimonium illud ſpiritus aquæ & ſanguinis.* In ſe, *Syricè* BENAPHSO, *in anima ſua.*

Mendacem

mēdacem facit eum: quia non
credit in teſtimonium quod
teſtificatus eſt Deus de Filio
ſuo. 11 Et hoc eſt teſtimoniū,
quoniam vitam æternam de-
dit nobis Deus. Et hæc vita in
Filio eius eſt. 12 Qui habet Fi-
lium*: habet vitam. qui non *Dei MS. 6q.
habet Filium Dei, vitam non
habet. 13 Hæc "ſcribo' vobis: vt "ſcripſi 7 MS. B.G.S.
ſciatis quoniam vitam habe-
tis æternam qui creditis in
nomine filij Dei. 14 Et hæc eſt
fiducia quā habemus ad "eū': "Deū MS q. Sup. 3, 22.
Quia quodcunq. petierimus
ſecundum voluntatem eius,
audit nos. 15 Et ſcimus quia D
audit nos quicquid petieri-
mus: ſcimus quoniam habe-
mus petitiones quas "poſtula- "poſtulauimus 1 MS. G.S.
mus'

Mendacem facit eum.] *Sic interpretamur locum: Qui non credit Deo ita teſtanti de Filio ſuo, ipſe ſibimet mentitur, ac mendax mendacíq́ tenax arguitur, vtpote qui nolit viuum illud teſtimonium accipere,* quod teſtificatus eſt Deus de Filio ſuo.

Filio] *Deo, nam ita Græca & Syrica lectio explicant. Syricè in hanc ſententiam legimus: Omnis qui non credit Deo, mendacium facit, quia non credit teſtimonio quod teſtatus eſt Deus de Filio ſuo.*

11 Et hoc eſt teſtimonium.] *Ipſa vita æterna fidelibus communicata per Chriſtum, viuum & præſtantiſſimum teſtimonium eſt; nã vita æterna in ipſo Verbo erat; & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet; qui hãc lucem non habet, aut qui auerſatur, teſtimonij huius expers eſt. hac vita æterna teſtimonium reddebant Apoſtoli veritatis ac reſurrectionis Ieſu Chriſti.*

12 Habet vitam,] *Chriſtum ipſum in ſe manentem, & huius corpus mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autem viuit propter iuſtitiam. atque hic verè dicit: Viuo ego, iam non ego, viuit in me Chriſtus.*

13 Vt ſciatis.] *Affirmatiua ſiue efficiens potius quàm finalis coniunctio, vt, hoc loco. Græcè ſic texitur ſermo: Hæc ſcribo vobis credentibus in nomen Filij Dei, vt ſciatis. Syricè, Hæc ſcribo vobis quod ſciatis vitam æternam eſſe vobis qui creditis in nomine eius. Credere in nomine, eſt, credere in virtute, efficientia, authoritateq́. vt, Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. &, Non eſt aliud nomen, in quo oporteat nos ſaluos fieri.*

14 Hæc eſt fiducia.] *Græcè* παῤῥησία, *Syricè eodem ferè vocabulo* PARHAZZIA, *id dicitur quod citra errorem, metum, aut dubitationem fit. Latinè, non dubitare dicunt. vt, Nec dubitant Celſi prætoris vendere ludis. magno itaque conſtantiáq́ animo poſtulare dicuntur ij qui in nomine Filij Dei poſtulant per fidem, de qua ſcriptum eſt: Si habueritis tantam fidem quantum granum ſinapis, dicetis huic monti, &c. & illud: Quidquid credentes petitis, accipietis. &, Vbicunque fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, illic ſum ego in medio eorum.* Secundum voluntatem.] *Petitionis magnum momentum poſcere* ſecundum voluntatem *Filij Dei, ita poſcunt qui in illo manent.* 15 Quoniam habemus petitiones.] *Ita ſciebat ſe Petrus habere, cùm diceret: Quod habeo, tibi do; in nomine Ieſu Chriſti, ſurge & ambula. hoc ille habebat; argentum & aurum non habebat, nec poſtulabat, vtpote non ſecundum voluntatem eius.*

mus'ab eo. 16 Qui ſcit fratrem
ſuum peccare peccatum non
ᵃpetet, & dabit ei vitam, peccantibus 6 MS. G.S. ad mortẽ, "petat, & dabitur ei
vita, peccanti non ad mortem.
Eſt peccatum ad mortem: non
pro illo dico vt roget quis.
17 Omnis iniquitas peccatum
non G.S. eſt: & eſt peccatum, ad mor-
tem. 18 Scimus, quia omnis
qui natus eſt ex Deo, non pec-
cat: ſed generatio Dei conſer-
uat eum, & malignus nõ tan-
git eum. 19 Scimus quoniam
ex Deo ſumus: & mundus to-
tus in maligno poſitus eſt. 20 Et
ſcimus quoniam Filius Dei
Luc. 24,45. venit: & dedit nobis ſenſum
vt cognoſcamus verũ Deum,
& ſimus in vero Filio eius.
Hic eſt verus Deus & vita æ-
terna. 21 Filioli, cuſtodite vos
à ſimulachris.

A M E N.

16 Peccatum non ad mortem.] *Ex errore, ignorantia, imbecillitate atque infirmitudine carnis, quæ legi aduerſari dicitur.*

Peccatum ad mortem,] *quod non remittetur in hoc ſeculo nec in futuro, vt Ieſus præceptor ait.*

17 Omnis iniquitas peccatum eſt.] *Non omnia peccata paria iudicio eſſe affirmat, quãquam omnia dicantur peccata quæcunque à Dei iuſtitia declinant. Locus hic variè legitur apud Latinos, Græcos, & Syros. videantur plura exemplaria vulgatæ editionis Latinæ. Græcè in hanc ſententiam legimus: Eſt peccatum ad mortem: non pro illo dico vt oret. Omnis iniuſtitia peccatum eſt. & eſt peccatũ non ad mortem. Syricè ſic: Eſt quidem peccatum mortis: non autem pro hoc dico vt oret quis. Omnis prauitas quidem peccatum eſt, & eſt peccatum quod non eſt ad mortem.*

18 Non peccat.] *Sed depoſito omni pondere & circunſtante prius peccato, tenet ſpei ſuæ confeſsionem indeclinabilem: nam qui ingreſſus eſt in requiem ipſius, requieuit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus, & huic nihil dãnationis eſt in Chriſto viuenti, quia non ſecundũm carnem ambulat; quippe non ex ſanguinibus, à quibus liberatus exultat, ſed ex Deo natum* genera-tio *illa* Dei *interna conſeruat.*

Malignus non tangit eum.] *S.S.E. Oues meas nemo rapiet de manu mea.*

19 Mundus,] *à quo toto nos abducti, redempti, abalienatiq́; traducti ſumus ad cõditionem filiorum Dei, id verò quemadmodum factum fuerit, ſic declarat:* Scimus quòd Filius Dei venit, *&c.* 20 Senſum.] *διάνοιαν, Syricè* MANDAGHO, *notitiam, notionem internam ac veram,* vt cognoſcamus verum Deum, *& quem miſit Filium ſuum. cognitioni autem coniunctum illud eſt,* Vt ſimus in vero Filio eius, *& hic ſic cognitus* verus Deus, *idemq́;* vita æterna *eſt.* 21 A ſimulachris.] *Ab omni ſpecie aut fictione diuinitatis humanò ingenio confictæ, quibus vera diuinitatis ratio non ſubeſt. Antitheton eſt ſuperioris verſus,* Hic eſt verus Deus & vita æterna.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam ſecundam D. Ioannis Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

PRESBYTERI munere authoritateque fungens Ioannes, Electæ piæ feminæ domum ac familiam omnem, atque illius exemplo cæteros pios ad verę Chriſti & Euangelij doctrinæ conſtantiam inſtruit & hortatur, eam eſſe docens cognitionem & obſeruantiam fidei in Deum, & in Ieſum Chriſtũ Filium Dei, & obedientiam charitatis præcepto præſtandam, in quo cætera omnia mandata ad humanæ vitæ ac religionis conſuetudinem continentur, cum ſpe efficientiæ virtutis Dei & Chriſti eius in eos qui hanc doctrinam ſtudioſè ac patienter ſeruarint. ex conſequenti eos qui aliter vel agunt vel docent, mendacij arguit.

IN CAP. I.

1 Senior.] *Authoritatem ex perſona conciliat; agere ſe dicit hac Epiſtola Presbyterũ Eccleſiæ, cuius, vt Epiſcoporum, munus officiumq́; eſt gregibus inuigilare, & incommoda periculaq́; omnia cauere, proſpicere, ac præuertere.* Electæ.] *Proprium feminæ illius nomen fuit, quod non ſine ſignificationis adnotatione vſurpatur hoc loco. eã autem Apoſtolus dominã vocat ob linguæ & nationis ciuilitatẽ, quã Euangelica doctrina ſtudioſè commendat: Cui honorem, honorem; & cui tributum, tributum.* Et natis eius.] *Familiam omnem ſalutat & alloquitur, vt ſingularem aliquã Eccleſiã piorũ hominum, quorum pars veritatem aſſecuti erant, pars verò eandem conſequebantur.*

CAP. I.

SENIOR [1] Electæ A Dominæ & natis eius, quos ego diligo in veritate, & non ego ſolus, ſed & omnes qui cognouerunt veritatem,
2 propter veritatẽ quæ permanet in nobis, & nobiſcum erit in æternum. [3] Sit vobiſcũ gratia, miſericordia, pax à Deo Patre,

Quos ego diligo.] *Attẽtionis ac beneuolentiæ conciliatio ex proprio ſtudio & officio. ait ſibi verè dilectos omnes illos propter veritatem Dei, in qua ſumma ac ſimpliciſſima charitas eſt, cum affectu ſtudioq́; maximo eiuſdem veritatis omnibus communicãdæ. habet autem inſinuatio hæc maximam ad perſuadendum vim. Nam ſi quis alterum ſui amantiſſimum nouerit, eundemq́; ſapientiſſimum ac vera ſibi conſulentem intellexerit, eum perſuaſum euadere oportet.*

2 Propter veritatem.] *In qua veritate charitas eſt; charitas autem non quærit quæ ſua ſunt, ſed animam ſuam pro amicis ponit.* Et nobiſcum erit in æternum.] *Nam quos Deus ita diligit vt veritate ſua inſtruat, hos nunquam vltro deſerit; ipſi verò rurſus nullo pacto, nullo periculo ſe à veritate diuelli patiuntur. S. S. E. Quis nos ſeparabit à charitate Dei quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris? &c.* 3 Gratia, miſericordia, pax.] *Familiaria Apoſtolis omnibus verba, Ioanni verò Euangeliſtæ familiariſſima, totumq́; ipſius doctrinæ argumentum complexa.*

Filio

Patre, & à Chriſto Ieſu Filio
Patris in veritate & charitate.
[4]Gauiſus ſum valde, quoniam
inueni de filiis tuis ambulan-
B tes in veritate, ſicut mādatum
accepimus à Patre. [5]Et nūc ro-
go te domina, non tanquam
mandatū nouū ſcribens tibi,
ſed quod habuimus ab initio,
Ioan. 10, 34. 15, 12. vt diligamus alterutrum. [6]Et hæc eſt charitas, vt ambulemus
1 Ioan. 3, 11. ſecundum mandata eius. Hoc eſt enim mandatum, vt quem-
admodum audiſtis ab initio, in eo ambuletis: [7]quoniā multi
C ſeductores exierunt in mundum, qui non confitentur Ieſum
Chriſtum veniſſe in carnē: hic
eſt ſeductor & antichriſtus.
[8]Videte voſmetipſos, ne per-
datis quæ operati eſtis: ſed vt
mercedem plenam accipiatis.
[9]Omnis qui recedit, & non
permanet in doctrina Chriſti:
Deum nō habet. Qui perma-
net in doctrina: hic & Patrem,
& Filium habet. [10]Si quis ve-
nit ad vos, & hanc doctrinam
non affert: nolite recipere eum
in domum, nec AVE ei dixeri-
tis. [11]Qui enim dicit illi AVE:
cōmunicat operibus eius ma-
lignis. [12]*Plura habens vobis
ſcribere, nolui per chartam &
atramentum: ſpero enim me
futurum apud vos, & os ad os
loqui:

*Ecce prædixi vobis, vt in die Domini non confundamini Ms.

Filio Patris.] *Vnigenito ſecundū diuinitatem, ſingulari Filio ſecundū humanitatem, primogenito in multis fratribus, quos ipſe Patri ſuo filios cōciliauit. Et vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre.*

4 Ambulantes in veritate.] *In fide & obedientia Euangelica ad obtinenda promiſſa Dei per Ieſum Chriſtum, Patris Filiū, quē vnicum ſalutis authorem & miniſtrum Deus cōſtituit; ille autem omnem doctrinam in fide & obedientia conſtituit: in obedientia charitas eſt, quæ mandatorum complectitur ſummam.*

7 Qui non confitentur.] *Qui illud admirandum myſterium, quod in Verbo carne facto reuelatum eſt, nec verbis confitentur, nec factis ac vitæ moribus; ſed aliā ſibi ſalutis viam muniunt, quam etiam aliis indicant.*

8 Vt mercedem plenam accipiatis.] *Copioſam illam mercedem fidei & obſequij, quæ omnis veræ felicitatis ditiſſimos eos quibus contingit, efficit.*

9 Non permanet] *in doctrina de Vnctione illa myſterioſa Vncti, de cuius plenitudine omnes accepimus, hic Deum non habet, nec in ſe manentem & inhabitantem, nec in vera ac certa, quantum par eſt, notitia: & quamquam verbis fateatur ſe noſſe Deum, vt cognoſcere in ſuam ſalutem debet, non cognoſcit. itaq; vel ipſe myſterij vſus, vel certiſſima myſterij huius doctrina, argumento ſunt iis qui veram pietatem profitentur.*

11 Communicat operibus.] *Salutatio inter adiumenta atque ſubſidia operum & ſtudiorum ab antiquis numeratur, & priſcorum ſermone Manuū cōfortatio dicitur. quod etiam officium iis quibus vitæ communicatio neganda fuerit, præſtari non debet ex veteri more atque ritu, vt in magno Opere docebimus.*

13 Sororis tuæ Electæ.] *Vtraque ſoror Electa dicta ex cognomento, vti apparet.*

loqui: vt gaudium veſtrum
plenum ſit. 15 Salutant te fi-
lij ſororis tuæ Electæ.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam tertiam D. Ioannis Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

CAIVM pium & Chriſtianæ veræque doctrinæ amatorem virum ad officij conſtantiam hortatur, cum præteritorum exemplorum gratulatione ac laude. Reprehendit rurſus eos qui propter ambitionem à Chriſtianæ communionis & conſuetudinis mutuæ ſimplicitate & obſeruatione degenerauerant; quippe cùm vna omnium fidelium communio, communicatio ac doctrina vera ſit; quam quicunque ſua ex parte adiuuat, non excludendus, ſed benignè excipiendus fuerit, maximè verò vbi vera legitimaque miniſtrorum authoritas conſtat.

IN CAP. I.

2 De omnibus orationem facio.] *Omni ex parte actionum atq; ſtudiorum officiorumq; tuorum tibi proſpera omnia euenire cupio, atq; votis omnibus à Deo poſtulo, vt ſicut anima menſq; tua rectè ac feliciter ſimpliciterq; agit; & quidquid cogitat intenditq;, pio ac recto fideliq; impulſu facit; ita ex animi ſententia omnia tibi ſuccedere peropto.*

3 Veritati tuæ.] *Qui Chriſti doctrinam cùm verè colas, illius miniſtros omnes dignè Deo ſuſcipiendos, fouēdos, ac iuuādos in animo ſtatuis tu?, & id ita etiā ipſum omni officio pietateq; præſtas, idq; multis fratrum teſtimonijs probas.*

4 Maiorem horum nō habeo gratiam.] *χα.άν, Nihil ego mihi gratius iucūdiusq; duco.*

5 Fideliter,] *verè ac rectè, fideiq; noſtræ Chriſtianæ conſentaneè agis cùm fratres omnes offi io beneficioq; iuuandos ſuſcipis. fratres, inqu ım, non tantùm vicinos, familiares, & conciues, ſed hoſpites etiam qui Euangelij cauſa peregrinantur.*

7 Nihil

CAP. I.

SENIOR 1 Caio A
chariſſimo, quem
ego diligo in veri-
tate: 2 Chariſſime
de omnibus orationem facio
proſperè te ingredi, & valere,
ſicut proſperè agit anima tua.
3 Gauiſus ſum valdè venienti-
bus fratribus, & teſtimonium
perhibentibus veritati tuæ, ſi-
cut tu in veritate ambulas.
4 "Maiorem horum nō habeo
gratiam' quàm vt audiam fi-
lios meos in veritate ambula-
re. 5 Chariſſime, fideliter facis
quic-

"Maius horū non habeo gaudium ℞. G. Q. n.

quicquid operaris in fratres,
& hoc in peregrinos. 6 teſti-
B monium reddiderunt chari-
tati tuæ in conſpectu Eccleſię:
quos, a benefacies, deducẽs di-
gnè Deo. 7 Pro nomine enim
eius profecti ſunt, nihil acci-
pientes à Gentibus. 8 Nos er-
go debemus ſuſcipere huiuſ-
modi: vt cooperatores ſimus
veritatis. 9 Scripſiſſem forſitan
C Eccleſiæ: ſed is qui amat pri-
matum gerere in eis, Diotre-
pes, non recipit nos. 10 propter
hoc ſi venero, cõmoneam eius
opera quæ facit: verbis mali-
gnis garriens in nos. & quaſi
non ei iſta ſufficiant: neque
ipſe ſuſcipit fratres, & eos qui
ſuſcipiunt, prohibet, & de Ec-
cleſia eiicit. 11 Chariſſime, noli
imitari malum, ſed quod bo-
num eſt. Qui bene facit, ex
Deo eſt: qui malè facit, non
vidit a Deum. 12 Demetrio te-
D ſtimonium redditur ab om-
nibus, & ab ipſa veritate, ſed
& nos teſtimonium perhibe-
mus: & noſti quoniam teſti-
monium

a benefaciẽs, deduces o.

a cum MS q.

7 Nihil accipientes à Gentibus.] *Quippe quorum ſtudium ſit Euangelium Gentibus non lucri, ſed illarum ſalutis cauſa gratis ac liberaliter communicare. decet autem huiuſmodi miniſtros, in iis quæ ad victum, cibum, ac deductionem pertinent, ab illis iuuari & foueri qui Euangelio cooperatores eſſe ſtudent, maximè cùm id præſtare poßint. ita vt faciliùs Gentes eam doctrinam & probent & amplectantur, quam ſibi ſalutarem intelligentes, nec grauem nec ſumptuoſam experiãtur, imò aliorum ſumptibus & impenſis communicatam ſibi videant. huiuſmodi illa perpetua continentiæ & facilitatis mens & cura D. Paulo ſemper fuit.*

9 Sed is qui amat primatum.] *Miniſteriorum calamitas atque dißidiorum contentionumq́ pestilens origo, priuatæ ambitionis ſtudium à Chriſtiana communicatione alienum. Nam cùm munerum religioſorum veritas ac ſimplicitas ad dominationis Gentium exemplum traducitur, nemo alium ſibi in dominatione ſocium habendum ferendúmve putat, nedum maiorem ſuſcipiendum. S. S. E. Reges Gentium dominantur eorum. Diotrephes iſte Ioannem, quamquam Apoſtolum ac Presbyterum, agnoſcere ac ſuſpicere dedignabatur. Hoc ex Gentilium regum moribus ac potentia ortum in Chriſtianam rempublicam ſi receptum fuerit, labem magnam & cladem hominum animis ac religionis veritati inferat, neceſſe eſt, cùm fidem vnam ac doctrinam omnibus Catholicam conſtare oporteat, huic verò contraria ſchiſmata ſint.*

11 Noli imitari malum.] *Quãuis magnis exemplis proponatur, quamuis maiorum atq́ potẽtiorum authoritatem præferat, tamen bonis ac piis non eſt imitandum quidquid malè actum, perperamq́ inceptum & inductum iudicabitur. Bonorum miniſtrorum auerſatio, hoſpitum piorum atque innocentium, imò & vtilium excluſio, in malorum cenſetur genere.*

Non vidit Deum.] *Non tantùm non vidit eo modo, quo ab iis qui in ſpiritu ac veritate ambulant, videri dicitur, ſed nec illius veracem doctrinam reſpicit. ita videre hoc loco pro intueri ac reſpicere & conſiderare interpretamur: vt, Vides quoniam tu laborem ac dolorem conſideras.*

14 Ab ipſa veritate.] *Ab eo quod res ita habet, & nobis per Spiritum veritatis in nobis habitantem nota exploratáq; eſt. Nam & hoc vnum ex Apoſtolicis donis eſt, de quo Paulus: Etſi abſens corpore, præſens tamen ſpiritu, iudicaui, &c.*

In Cœnobio regio D. Laurentij, anno M. D. LXXXVI.

monium noſtrum verum eſt.
13 Multa habui tibi ſcribere:
ſed nolui per atramentum &
calamum ſcribere tibi. 14 Spe-
ro autem protinus te videre,
& os ad os loquemur. Pax ti-
bi. Salutant te amici. Saluta
amicos nominatim.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in Epiſtolam Catholicam D. Iudæ Apoſtoli ELVCIDATIONES.

EPISTOLÆ ARGVMENTVM.

SACROSANCTAM veritatis & efficientiæ Ieſu Chriſti per Spiritum ſanctum doctrinam aduerſus inficiatores & ſectarum authores, aduerſúſque omnem impietatem, & philoſophicam vel phariſaicam arrogantiam & importunitatem aſſeuerat, atque ſanctos viros, Chriſtianæque iuſtitiæ communione præditos, ad idem ſtudium commonefactos hortatur.

IN CAP. I.

1 Ieſu Chriſti ſeruus.] *Commonitoria Epiſtola, ex veritatis Chriſti ſtudio producta, non Apoſtoli titulo, ſed conſerui officio fidem profeſſa eſt. ideò Catholica inſcribitur, atque perſonarum, à qua & ad quas mittitur, cenſu à cæteris priuatis Apoſtolorum Epiſtolis diſtinguitur. Eſt autē ſermo ſerui fidelis, officiúmq; ſuum profeſſi apud fideles etiam cōſeruos eiuſdem ſtudij lege obligatos. Argumentum verò aſſeuerationem continet veritatis Chriſtianæ, cum depulſione, redargutione, ac deteſtatione vanitatis, mendacij, & ſimulationis atque impugnationis omnis aduerſus eandem veritatem vel iam tunc exortæ, vel deinceps porrò exorituræ. Cùm Ieſu Chriſti ſeruum ſeſe appellat, ſeſe non ſui iuris, non ſuæ virtutis commendat, ſed comparatum agnoſcit virtute vnctionis atque efficientiæ Ieſu, cui quam fidem debeat præſtare, ſemper ſtudeat. fratrem verò Iacobi ad veritatis communionem, doctrinæq; conſtantiam ac ſimplicitatem adiungit, cùm eiuſdem ſeſe & profeſſionis & ſententiæ cum Iacobo fratre exhibeat, qui Epiſtolæ quoque ſuæ idem omnino dederat initium, Iacobus Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus.* In Deo Patre dilectis.] *Sanctificatis.*

CAP. I.

IVDAS 1 Ieſu Chri- A
ſti ſeruus, frater
autem Iacobi: his
qui ſunt in Deo
Patre dilectis, & Chriſto Ieſu
conſer-

ctificatis ſanctitudinis gratia prouectis, ἡγιασμένοις: idq; non ſua ipſorum præſtantia, ſed Dei efficientia & miſericordia. In Deo Patre Ieſu Chriſti, *à quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur, & ita etiam ſanctorum omnium ſuorum Patre, idq; per Ieſum Vnctum & effectum & conſeruatum, è cuius manu nemo oues ſuas rapiet. Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi. ſic ille pollicitus. huc pertinet verbum,* conſeruatis.

conſeruatis, & vocatis. [2]Miſe-
ricordia vobis, & pax & cha-
ritas adimpleatur. [3]Chariſſi-
mi, omnem ſolicitudinem fa-
ciens ſcribendi vobis de com-
muni veſtra ſalute, neceſſe ha-
bui ſcribere vobis: deprecans
"ſupercertari" ſemel traditæ
ſanctis fidei. [4]ſubintroierunt
enim quidam homines (qui
olim præſcripti ſunt in hoc
iudicium)

"ſupercertare a MS. Q. n.

Vocatis.] *Græcè ſine coniunctione ſubſtantiui munere fungitur, cui adiuncta ſunt participia* ſanctificatis & conſeruatis. *Nã quos vocauit, hos & ſanctificauit; quos ſanctificauit, hos conſeruauit: idem ſignificat atque illud Apoſtoli; Iis qui ſecundum propoſitum Dei vocati ſunt ſancti. hos autem primos appellat atque ſalutat Epiſtola, quorum officium ad reliquæ Eccleſiæ ædificationem conſtitutionemq; poſcit. Nam horum, vtpote veritatis viuæ teſtium, cæteros fratres ad pietatem animare & inſtruere officium erat.*

2 Miſericordia, pax, & charitas.] *Miſericordia Dei, qui ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti, quem effudit ſuper nos abundè.* Pax Dei, *quæ exuperat omnem ſenſum; non qualem mundus dat:* & charitas, *fide & ſpe maior, qua Deus dilexit mundum; quæ cùm impletur, id quod ex parte eſt, euacuatur.* Adimpleatur.] *in vobis ſanctis cumulatè augeatur, & in omnem Eccleſiam, cuius & vos membra eſtis, vt in totum corpus diffundatur abundè.*

3 De communi.] *Latinum pronomen,* veſtra, *omnem Eccleſiam ſpectat. eſt autem ſententia: Magna me communis omnium ſalutis cura ad ſcribendum vobis impulit & ſolicitauit; commune etiam officium ſtudioſè & contentè ſuſcipiendum commonefaciendis.* Deprecans.] *παρακαλῶν, non cogens, ſed aduocans & incitans, id quod ex veritatis vi atque charitatis feruore proficiſcitur.* Supercertari.] *Tueri ac defendere veram Catholicamq; doctrinam, virtutis atque efficientiæ Chriſtianæ; quæ cùm ſimpliciſſima ſit, variè diduci ſeſe non patitur, ſed magna conſtantia ita conſeruari ac defendi poſtulat, vt* ſemel *ab antiquis prædicta Prophetis noui Teſtamenti ſanctis tradita confirmataq; fuit. hoc eſt quod Ioannes ait: Quod fuit ab initio, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt de Verbo vitæ. & Lucas, Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. & Paulus quoque: Si quis, inquit, aliud Euangelium annuntiauerit vobis præter id quod tradidimus, anathema ſit, &c.* 4 Subintroierunt.] *Conſcribendi Epiſtolam vrgentiſſimam occaſionem indicat, ab iis oblatam, qui ſalutis publicæ communem & Catholicam viam doctrinis dæmoniorum turbarint, ex humani ingenij luxurie profectis, & ad ambitionem auaritiamq; tendentibus: hos impios compellat Apoſtolus, vtpote qui à veræ pietatis cultu ac ſtudio declinauerint. Subintroiſſe verò ait, qui recti ac pietatis religioniſq; prætextu ac ſpecie ad ſeductionem inducti ſunt.* Olim præſcripti ſunt in hoc iudicium.] *Quos Spiritus ſanctus per Prophetas ſuos ad ipſorum præmonitionem atque cæterorum prudentiam deſcribendos*

bendos curauit, vt ex ipſius deſcriptione quinam qualesq́ue huiuſmodi eſſent, diiudicari poſſent. ſic interpretamur illud, In hoc iudicium. *cuius ſententiæ illud Pauli eſt; Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. ita vt Dei hominumq́ue piorum iudicium ſignificetur.*

iudicium) impij, Dei noſtri
gratiam transferentes in luxu-
riã, & ſolùm Dominatorem,
& Dominum noſtrum Ieſum
Chriſtum negantes. 5 Com- B
monere autem vos volo, ſcié-
tes ſemel omnia, quoniam Ie-
ſus, populum de terra Ægy-
pti ſaluans, ſecundò eos qui Num. 14, 37.
non crediderunt, perdidit:
6 Angelos verò qui non ſerua-
uerunt ſuum principatum, ſed
dereliquerunt ſuum domici-
lium, in iudicium magni diei,
vinculis æternis ſub caligine
reſeruauit. 7 Sicut Sodoma & Geneſ. 19, 24.
Gomorrha, & finitimæ ciui-
tates ſimili modo exfornica-
tæ, & abeuntes poſt carnem
alterã, factæ ſunt exemplum,
ignis æterni pœnam ſuſtinen-
tes.

Dei noſtri gratiam.] *Qua gratificauit nos in Filio ſuo, vt initium aliquod ſimus creaturæ ipſius.*

Transferentes in luxuriam.] *Exiſtimantes quæſtum eſſe pietatem, omnem veræ pietatis rationem in commenta ad luxum, faſtum, ambitionem, & auaritiam efficta transferunt.*

Solum Dominatorē.] θεὸν. *Deum vnum, cuius miſericordia, prouidentia, & gratia conditi & ſeruati ſumus, & Dominum Ieſum Vnctum, cui propter obedientiam omnis poteſtas data eſt in cælo & in terra, & in cuius nomine omne genu flectitur.*

Negantes.] *Nam qui aliud nomen ſtatuit ſub cælo in quo oporteat nos ſaluos fieri, Ieſu Chriſti Domini nomen, dominationem & efficacitatem negat.*

5 Commonere.] *Epiſtolæ genus & munus profitetur:* Non *qui imperem, inquit; nam imperium penes Deum & Dominum Ieſum eſt; ſed qui commoneam, vt in prœlio fortes milites agunt, qui ſeſe mutuò ad ſtrenuè agendũ hortantur & incitant. tranſlatio ex militari ſermone ſumpta eſt, quod & verbo,* ſupercertari, *indicabatur.*

Scientes ſemel omnia.] *Vtpote qui docti fueritis à Deo veritatem Chriſti, & non indigeatis alterius doctrina, quos vnctio ipſa docuit. S. S. E. Ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia.*

Quoniam Ieſus.] *Græcè* ὅτι κύριος, *Quod Dominus; ſed eadem ſignificatione: quippe Ieſus Chriſtus heri & hodie & cras. Tribus trium ſeculorum exemplis docet, non ſatis eſſe ſemel vocatos eſſe homines ad cognitionem veritatis vt ſeruari neceſſe ſit, ſed oportere vnamquamque creaturarum in vocatione ſua perſiſtere, degenerantibus autem iudicium ac ſupplicium eſſe decretum. Namque Angelorum pars, quæ electioni de ſe factæ in miniſterium Dei propter eos qui hereditatem capiunt ſalutis, non adhæſerunt, reprobata damnataq́ue fuit. idemq́ue iudicium aduerſus incredulos & inconſtantes Iſraëlitas, quamquam ſemel iam ex Ægypto eductos editum eſt; nec huic diſſimile aduerſus Sodomitas, qui diuinæ iuſtitiæ & voluntatis interpretem habuerant Lotum iuſtum virum. vnde non ſatis fuerit quemquam in Chriſtianam Eccleſiam receptum fuiſſe, cùm degenerantem ſimile illis præiudiciis maneat iudicium.*

8 Carnem

tes. [8] Similiter & hi carnem
quidem maculant, domina-
tionem autem ſpernunt, ma
ieſtatem autem blaſphemant.
Zach. 3, 1. [9] Cùm Michaël Archangelus,
cum diabolo diſputans alter-
caretur de Moyſi corpore: nō
C eſt auſus iudiciū inferre blaſ-
a Increpet te MS. G. phemiæ, ſed dixit, "Imperet
tibi' Dominus. [10] Hi autem
quæcunque quidem ignorāt,
blaſphemant: quæcunque au-
tem naturaliter, tanquam mu-
ta animalia, norunt, in his cor-
a quia 3. MS. R.G. rumpuntur. [11] Væ illis, "qui'
– 5 MS. G. Geneſ. 4, 8. "in' via Cain abierunt: & er-
Num. 22, 23, 24. rore Balaam mercede effuſi
Num. 16, 1. 32, 27, 3. ſunt, & in cōtradictione Core
2 Pet. 2, 17. perierunt. [12] Hi ſunt in epulis
ſuis, maculæ, conuiuantes
ſine

8 Carnem quidem maculant.] *An ne hi ſunt de quibus Apoſtolus, Prohibentes nubere, & abſtinere à cibis quos Deus creauit ad ſumendum cum gratiarum actione fidelibus? & cætera quibus notantur.*
Dominationem autem ſpernunt.] *Nullis poteſtatibus ſeſe ſubiicie͂tes. Nos (inquiu͂t Phariſæi) liberi ſumus, & nemini ſeruiuimus vnquā.* Maieſtatem autem blaſphemant.] *Gloriā Dei quæ per Ieſum Chriſtum innotuit, non ſolùm non agnoſcunt, ſed ſubducentes vilipendunt, cùm tamen grauiſſimū ſcelus flagitiumq́ ſit cuiuſcunque rei veritati authoritatiq́ detrahere, adeò vt Michaël nec diabolo quidem detraxerit, quamquam Archangelus.*
9 De Moyſi corpore.] *quod celari Deus decreuerat ad ſuperſtitionem inter Iſraëlitas vitandam, & tamen diabolus reuelare ſtudebat, cuius poteſtati Michaël non auſus detrahere, in hunc modum potius reſtitit,* Imperet tibi Dominus.
10 Quæcunque ignorant.] *Quia nil rectum niſi quod placuit ſibi ducunt, vel quia turpe putant parere minoribus; & quæ imberbes didicere, ſenes perdenda fateri. quàm verò peruerſum horum iudicium fuerit, vel ex eo apparet quòd ea damnant quæ ignorant; cùm damnatio vel probatio cognitionem poſtulent. Sic Sadducæis ignoratio iudiciū inuertebat neſcientibus Scripturas nec virtutem Dei, vt his etiam Chriſti virtutem & ſacra vaticinia ignorantibus, ſanctificationis illa admirabilis doctrina blaſphematur, dicentibus: Vbi eſt promiſſio & aduentus eius?* Naturaliter.] *Non ratione ac intellectione ducuntur, ſed ſenſu aguntur, eoq́ ferino, ita vt opinionibus propriis non ſecus quàm cupiditatibus ſuis belluæ impellātur, atq́ communi ſenſu planè carere videantur. Simile illud Diui Petri: Hi verò velut irrationabilia pecora naturaliter in captionem & in perniciem in iis quæ ignorant blaſphemantes, in corruptione ſua peribunt.* 11 Via Cain.] *Qui gratis iuſtitiam & innocentiam inuiſam habuit, nec præmone͂tis, nec poſt ſcelus ad pœnitentiā reuocantis Dei vocibus audire voluit. hoc Petro ita dictū: Derelinquentes viam rectam, errauerunt.* Errore Balaam.] *Propter auaritiam quæ homines de mente etiam deturbat. lege Elucidationem in cap. 2. Epiſtolæ ſecundæ Petri Apoſtoli.* Contradictione Core.] *Qui ex ambitione atque auaritia Sacerdotis legitimi æmulum ſeſe præbuit. ita hi mutuis contentionibus flagrant, quamquam in religionis pietatisq́ ſpeciem ſua ſtudia, ſuaq́ diſſidia moliuntur, quos tamen terra abſorbet.* 12 In epulis ſuis.] ὑμῶν, *veſtris. Conuiuiorum à vobis amicitiæ & conſuetudinis cauſa celebratorum* maculæ, *quibus epulæ illæ profanantur. Ad legitimas pacificorum Teſtamenti veteris ſacrorum hoſtias alludit, quas*

certæ maculæ, vel caſu vel natura inuectæ, contaminationis damnabant. Item nonnulli impuritatis notati, ab illis arcebantur conuiuiis.

ſine timore, ſemetipſos paſcētes, nubes ſine aqua quæ à ventis "circumferuntur", arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ, [13] fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſydera errantia: quibus procella tenebrarum ſeruata eſt in æternum. [14] Prophetauit autem de his ſeptimus ab Adam, Enoch, dicens, Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis, [15] facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios, de omnibus operibus impietatis eorũ quibus impiè egerunt, & de omnibus duris quæ locuti ſunt contra "eum" peccato-

"conferuntur R. Q. n.

Apoc. 1, 7.

"Deum Ms q.

Sine timore.] *Diſpunctio Græca aduerbium* ἀφόβως, *ſequentibus adiungit. Nulla, inquit, reuerentia legum, nulla officij vel conſideratione vel mora ſeſe paſcere ſtudent, idq́ illorum cumprimis conſilium & ſtudium eſt: namque alias miniſteria laboremq́, quoad fieri poſſit, vitant. quod verò ipſorum operam & vſum ſpectat, quales experiamini indicabo ex ſimilitudinibus quæ ſubiunguntur.*

Quæ à ventis circunferuntur.] *Leuiſſima ex cauſa quò vel vtilitatis vel gloriolæ opinio agit, impelluntur.*

Bis mortuæ.] *Steriles arbores, quia tantùm ſibi proſunt, non pluris cenſentur quàm ſi mortuæ eſſent. Verùm eædem ſi è naturali euellantur ſolo, iterum moriuntur. ita horum conſuetudinem inutilem ſua ſponte eſſe ait, eandem verò inſtabilem, incertam, & leuem, cui nemo quicquam credere tutò poſſit, vtpote ſibi tantùm ſuoq́ modo viuentium.*

13 Fluctus feri maris.] *Moleſtiſſimam & periculis plenam iſtorum conſuetudinem eſſe notat, vt maris feriſſimi fluctus, qui ſuo impetu naues oppugnant, feriunt, & non rarò rumpunt, ſpumaq́ multa ſeſe horrendos præbent.*

Deſpumantes ſuas confuſiones.] *Vt mare fluctuum motu, agitatione, & colliſione æſtuans ſpumam tollit; ita iſti contentionis tumultu inſanientes, & incenſi ac rabidi meras nugas, varias & inanes voces effutiunt doctrinæ nomine, quæ tamen inconſtantes, vagæ ſibiq́ pugnantes deprehenduntur, vt confundere magis & pudefacere, quàm erudire & docere arguantur. Prædeſtinantium caterua in notæ huiuſce exemplum produci potuit.*

Sydera errantia.] *Cæterorum aſtrorum quæ in ſuperiori cæli parte ſunt, ratio vicinitatis atque diſtantiæ certáque ſtatio eſt; Planetarum verò inter ſe inconſtans mutatio perpetuáque varietas eſt. huiuſmodi eſſe ait iſtos opinionum ac ſectarum authores. hæc autem nota ſuperiori commodiſſimè adnexa eſt.*

14 Septimus ab Adam.] *In ſacræ ſanctæq́ diſciplinæ ac ſapientiæ ſchola ſeptimus ordine ætatis doctor, cuius libri aut ſcripta an Apoſtolorum æuo aliqua exſtiterint, incertum nobis: hoc tamen certiſſimum conſtat, iudicij ac præmij & ſupplicij diem primis etiam parentibus diuinitus traditum, & iam inde à principio creditum; doctrinæ verò pietatisq́ rationem ſolidam ab exordio vſque mundi ad Apoſtolorum tempora per Vates ac ſanctos viros piosq́ magiſtros propagatam.*

16 Hi

peccatores impij. 16 Hi ſunt
murmuratores queruloſi, ſe-
cundum deſideria ſua ambu-
Pſal. 16, 10. lantes, & os eorum loquitur
ʰſuperba 4 MS. R. G. "ſuperbiam' mirantes perſo-
nas quæſtus cauſa. 17 Vos au-
tē chariſſimi memores eſtote
verborum quæ prædicta ſunt
ab Apoſtolis Domini noſtri
Ieſu Chriſti, 18 qui dicebant
1 Tim. 4, 1. vobis, quoniam "in nouiſſimo
2 Tim. 3, 1. 2 Petri 3, 3. ʰin nouiſſimis temporibus MS. tempore' venient illuſores, ſe-
cundum deſideria ſua ambu-
ʰimpietatū 4 MS. G. lantes "in impietatibus'. 19 Hi
ʰin impietate MS. G. ſunt qui ſegregāt ſemetipſos,
animales, Spiritū non haben-
tes. 20 Vos autem chariſſimi,
ſuperædificantes voſmetipſos
ʰveſtræ 8 MS B. G q. ſanctiſſimæ " noſtræ' fidei, in
ʰipſos vos 3 MS. Spiritu ſancto, orātes, 21 "voſ-
metipſos' in dilectione Dei
ſeruate, expectantes miſeri-
cordiam Domini noſtri Ieſu
D Chriſti in vitam æternam.
22 Et hos quidem arguite iu-
dicatos: 23 illos verò ſaluate, de
igne rapientes. Aliis autem
miſeremini in timore; odien-
tes & eam quæ carnalis eſt,
maculatam tunicam. 24 Ei au-
tem qui potens eſt vos con-
ſeruare ſine peccato, & conſti-
tuere

16 Hi ſunt murmuratores.] *Redit Apoſtolus ad pſeudomagiſtrorum notas, inter quas eſt inuidia omni virtutis & ſcientiæ aut ſapientiæ laudi perpetuò inſidiata. Namque huiuſmodi nemini laudem concedunt, præterquam ſibi ipſis ſuarumq́ʒ partium ſtudioſis, quam tamen & vbi proprij commodi interceſſit cauſa, iiſdem etiam detrahunt.*

19 Qui ſegregant ſemetipſos.] *οἱ ἀποδιορίζοντες. Phariſæi meri vel Phariſæorum imitatores, qui cæteros præ ſe contemnunt.*
Animales.] *Qui quamquam Spiritum perpetuò ſtrepant, ac de ſpiritu & carne deq́ʒ ſpiritualibus proloquantur, tamen huius mundi elementis nituntur, non ſecundum Chriſtum, ſed per philoſophiam & inanem fallaciam ea quæ ſpiritus metiri ſe poſſe & noſſe profitentur.*

20 Vos autem.] *Veræ & ſolidæ Chriſtianæ doctrinæ breue argumentum, credenda ſimul & agenda complexum.*
In Spiritu ſancto orantes.] *Qui poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. perfectos in ſpiritu ſpectat admonitio hæc, per quos cæteros erudiendos, ædificandos, & inſtruendos curat.*

23 Miſeremini in timore,] *iis qui per errorem, infirmitudinemq́ʒ carnis in vitia inciderint, nō ex deliberata proteruia, mites mores animumq́ʒ æquum præſtate, non qui vitia probetis vel feratis, ſed qui cum modeſtia & clementia in timore Domini emendetis. Chriſtianæ diſciplinæ modeſtiam exprimit.*
Odientes eam, &c.] *Sic Paulus inceſtuoſum Corinthium corripiebat, ipſum facinus deteſtatus quidem, hominem verò correctum amplexatus demum, pro quo Chriſtum mortuum nouerat.*

24 Conſeruare vos ſine peccato.] *Non vos poteſtis vos conſeruare, verùm Deus & puros*

puros efficere & conſeruare poteſt, & ipſi hæc gloria tribuenda eſt. qua de re Paulus: Non ſumus ſufficientes, &c. ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. Oratio hæc & ſententia omnis aduerſus impugnatores veræ ac ſolidæ iuſtitiæ & efficientiæ Chriſti, firmiſsimum propugnaculum in ſacra lectione eſt.

Hiſpali, anno M. D. LXXXVI.

tuere ante conſpectum glo-
riæ ſuæ immaculatos ⁻ in ex- - o.
ultatione ⁻ in aduentu Domi- -3 MS. B. G.
ni noſtri Ieſu Chriſti. [25] Soli
Deo Saluatori noſtro per Ie-
ſum Chriſtum Dominum
noſtrum gloria & magnifi-
centia, imperium & poteſtas
ante omne ſeculum, & nunc
& in omnia ſecula ſeculorum.

A M E N.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI in D. Ioannis Apoſtoli & Euangeliſtæ Theologi Apocalypſin SIGNIFICATIONES.

PRÆFATIO.

FATEOR *me, quamuis Domini viam ante annos triginta diuino beneficio in ſacris libris edoctum, tamen ex Ioannis Apocalypſi omnia ferè præter vnum & alterum ad ſummumq́ tria capita, eademq́ non ſecundum ſeriem conſtituta, poſt multa etiam commentatorum expoſitorumq́ ſcripta conſulta ignorauiſſe: Dicere autem ſolitum ſæpè, mihi melius quàm commẽtatoribus, quos legere contigerat, Apocalypſis lectionem intelligi, vtpote non intellectam confitenti, cùm illi tanquam perceptam & declaratu facilem ſuis commentariis exponere pergerent. quorum variæ expoſitiones obſcuriorem difficilioremq́ quàm antea mihi lectionem reddiderunt. Atque in hoc ſenſu deſiderioq́ perpetuò perſiſtenti, Dei prouidentia effectum eſt, vt cuiuſdam Chriſtianæ veritatis viuentis teſtis, cui nomen ipſa Chriſti virtus & veritas* Hhiel *indidit, opera ac ſubſidio, aliqua prætenſa fuerit lucis pars, qua huius libri myſteria omnia, diaboli operum accuſationem, eorumdemq́ per Chriſtum damnationem, diſſolutionem, & interitum, abolitionemq́ ſpectare cognoſcerem, nec poſſe plenè atque abundè percipi, niſi ab iis quibus idem qui ſermonis huius author eſt Deus, rem ipſam de qua agitur, efficienter communicet. poſſe autem à piis atque ſimplicibus veri amatoribus, nihilq́ proprio humano ingenio ac iudicio indulgẽtibus, Chriſtiq́ ſinceræ viæ non ignaris, transfigurationis huius ſpecimen vt tribus in monte ſancto diſcipulis oſtendi. quæ tamen nec ipſis apertè cognoſcenda, nec apud vulgus hominum, hoc eſt, apud carnis ac ſanguinis ingenium, vulganda ac proferenda traderentur, donec Filius hominis à mortuis reſurgat, ipſiq́ planè percipiant quid ſit illud quod dicitur, Filium hominis à mortuis reſurgere, reſurrectione illa ſemel in conſummationem ſeculorum facta, atque in ipſorum animis demum inſtaurata per eum qui plus quàm petimus aut intelligimus, dare poteſt, cui gloria, magnificentia, imperium, & poteſtas ante omne ſeculum, & nunc, & in omnia ſecula ſeculorum. Amen.*

Argumentum.

ET Moyſes quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in teſti- *Hebr.3.*
monium eorum quæ dicenda erant; Chriſtus verò tanquam Filius in domo
ſua:quæ domus nos ſumus,ſi fiduciam & gloriam ſpei vſque ad finem firmam re-
tineamus:quapropter,ſicut dicit Spiritus ſanctus, Hodie ſi vocem eius audieritis,
nolite obdurare corda veſtra,ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in
deſerto,vbi tentauerunt me Patres veſtri,probauerũt & viderunt opera mea qua-
draginta annis. Videte fratres,ne fortè ſit in aliquo veſtrûm cor malũ diſcedendi
à Deo viuo,ſed adhortamini voſmetipſos,donec hodie cognominatur,vt non ob-
duretur quis ex vobis fallacia peccati. participes enim Chriſti effecti ſumus, ſi ta-
men initium ſubſtantiæ eius vſque ad finem firmum retineamus. Dixit enim in
quodam loco de die ſeptima,ſic:Et requieuit Deus die ſeptima ab omnibus operi- *Hebr.4.*
bus ſuis. & in iſto rurſum: Si introibunt in requiem meam. quoniam ergo ſuper-
eſt introire quoſdam in illam,& ij quibus prioribus annuntiatum eſt,non introie-
runt propter incredulitatem,iterum terminat diem quendam Hodie in Dauid di-
cendo:Hodie ſi vocem eius audieritis,nolite obdurare corda veſtra. Nam ſi eis Ie-
ſus requiem præſtitiſſet,nunquam de alia loqueretur poſthac die,itaque relinqui-
tur Sabbathiſmus populo Dei:qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, requieuit
ab operibus ſuis,ſicut & à ſuis Deus.Reſponſum eſt Moyſi cùm conſummaret ta- *Hebr.8.*
bernaculum: Vide,inquit,omnia facito ſecundum exemplar quod tibi oſtenſum
eſt in monte.Nunc autem melius ſortitus eſt miniſterium,quanto & melioris Te-
ſtamenti mediator eſt,quod in melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt. Nam ſi
illud prius culpa vacaſſet,non vtique ſecundi locus inquireretur. vituperans enim
eos dicit:Ecce dies venient,dicit Dominus,& conſummabo ſuper domum Iſraël,
& ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum quod
feci patribus eorum in die,qua apprehendi manum eorum,vt educerem illos de
terra Ægypti.Quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo,& ego neglexi
eos,dicit Dominus.Quia hoc eſt teſtamentum,quod diſponam domui Iſraël poſt
dies illos,dicit Dominus.Dabo leges meas in mente eorum,& in corde eorum ſu-
perſcribam eas,& ero eis in Deum,& ipſi erunt mihi in populum.

Cap. I.

APOCALYPSIS [1] Ieſu Chriſti,quam dedit illi Deus, palàm facere ſeruis ſuis quæ oportet fieri citò: & ſignificauit, mittens per Angelum ſuũ ſeruo ſuo Ioanni, A

In cap. I.

1 Apocalypſis.] *Materiam ſcripti indicat eſſe,viſionem & reuelationem,id eſt, doctrinã per imagines traditam, cuius vera ſignificatio diuino dono cõtinget Dei & Chriſti ſeruis; idq́ non verbis tantùm, ſed magis rebus ipſis,quas veritas citò conſecutura probaturaq́ ſit. Atque reuelatio hæc Ieſu Chriſti eſſe dicitur, vtpote cuius virtutem efficientiamq́ docet, & veritatis teſtimonio confirmat.* Et ſignificauit.] *Signis & imaginibus indicatã voluit,mediante Angelo virtutis Dei miniſtro.* Ioanni,] *Cuius nomen gratiam Dei ſignificat,nam huius reuelationis compotem,gratiã Dei eſſe decuit.*

2 Qui

[2]qui teſtimonium perhibuit
verbo Dei, & teſtimonium Ie-
ſu Chriſti, quæcunque vidit.
[3]Beatus qui legit & audit ver-
ba prophetiæ huius: & ſeruat
ea quæ in ea ſcripta ſunt: tem-
pus enim propè eſt. [4]Ioannes
ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in
Aſia. Gratia vobis & pax ab
Exod. 3, 14. eo qui eſt, & qui erat, & qui
venturus eſt, & à ſeptem ſpiri-
tibus qui in conſpectu throni
eius ſunt, [5] & à Ieſu Chriſto
1 Cor. 15, 20. qui eſt teſtis fidelis, primoge-
Coloſſ. 1, 18. nitus mortuorum, & princeps
Heb. 9, 12, 14
2 Petri 1, 19. regum terræ, qui dilexit nos,
1 Ioan. 1, 7.
B & lauit nos à peccatis noſtris
Iſaiæ 3, 13. in ſanguine ſuo, [6] & fecit nos
Matt. 24, 30.
Iudæ 14. regnum & ſacerdotes Deo &
Patri ſuo, ipſi gloria & impe-
riũ in ſecula ſeculorũ. Amen.
[7]Ecce

2 Qui teſtimonium.] Gratiæ Dei teſtimonium illud viuum fuit, quod Dei virtutem & Ieſu vnctionem teſtatum eſt, non ex auditu tãtùm, ſed ex viſu atq́; præſentia. Vidimus, inquit, gloriã eius, gloriã quaſi vnigeniti à Patre.

3 Qui legit & audit.] Græcè, qui legit, & qui audiunt. Singuli & tota Eccleſia fideliũ & obſequentium ad huius felicitatis partem communionemq́; vocantur. Verba verò prophetiæ dicuntur, id eſt, non ſermone tãtùm, ſed rationibus etiam imaginibusq́; propheticis conſtantia, quæ & propheticum ſenſum probent, & euentum certiſſimum citò ſint probatura, cum felicitate eorum, qui vt res habet legerint & audierint in ſpiritu & veritate, quia prope eſt occaſio & commoditas reuelationis huius in Dei Spiritu & veritate manifeſtandæ.

4 Ioannes ſeptem Eccleſiis.] Gratia Dei reuelationem hanc mittens communicat apud humanam naturam in Aſia limoſo terrenoq́; loco agenti, cui loco proprietatis priuatæq́; rei concupiſcentia inhæret. Eccleſiæ ſeptem, cõmunitatis collectiones totidem, quibus Dei reuelatio ad vitam & ad mortem miniſtratur.

Ab eo qui erat.] Non quomodo mũdus dat, ſed ab ipſa & in ipſa Dei veritate & virtute. eſt autem cæleſtis virtus diuinæ naturæ, à qua hæc gratia paxq́; proficiſcitur: quæ ſeptem humanis Eccleſiarum nominibus ſeſe inſinuans communicat, cùm tamen ipſa vnica ſimpliciſſima æternaq́; Dei virtus atque efficientia ſit. Septem verò ſpiritibus, iuxta variam efficientiam miniſtrantur Eccleſiæ iſtæ, quoad omnes vnum fiant in vnione, communioneq́; naturæ diuinæ in Chriſto, itáque vna Eccleſia ex omnibus euadat, vni capiti Chriſto coniuncta: atque hoc pacto ſeptem ſpiritus illi vnus idemq́; ſpiritus apparet ſimpliciſſimus, qui tamen variè operatur diuidens ſingulis prout vult, & omnia ſuauiter diſponens. In conſpectu throni miniſtrantes, in vno ſtudio concordi ac ſimplici voluntate, idq́; perpetuò Chriſtum ipſum miniſteriorum finem ſpectantes, qui perfectus & fidelis teſtis eſt Patris ſui, cuius veritatis teſtimonium daturus venit in mundum.

5 Teſtis fidelis] operum ac veritatis Dei propter ſuã ipſius virtutem & efficientiã. Primogenitus mortuorũ, quia ipſe primus mortuus fuit peccato intra terrenũ hominem habitanti. quamobrem adeptus eſt nomen ſuper omne nomen, & factus eſt princeps regum terræ; humanæ, inquã, naturæ, quã ipſe primus omniũ & potentiſſimè gubernauit. Dilexit nos.] Humanã naturã ad ſalutẽ dilexit, & per mortẽ ſuã humanæ naturæ fideli ac obſequi volenti vitam attulit, & reddit nos reges & Sacerdotes, id eſt, Sãctos, & poteſtate aduerſus peccatũ præditos.

7 Ecce

[7] Ecce venit cum nubibus, & Iſaiæ 44,6.
videbit eum omnis oculus,&
qui eum pupugerunt. Et plan-
gent ſe ſuper eum omnes tri-
bus terrę: etiam, Amen. [8] Ego Infr. 21, 6. 22, 13.
ſum α & ω, principiũ & finis,
dicit Dominus Deus, qui eſt,
& qui erat,& qui venturus eſt
omnipotens: [9] Ego Ioannes
frater veſter & particeps in
tribulatione, & regno, & pa-
tientia in Chriſto Ieſu, fui in
inſula, quę appellatur Patmos,
propter verbum Dei & teſti-
monium Ieſu. [10] Fui in ſpiritu C
in dominica die,& audiui poſt
me vocem magnam tanquam
tubæ [11] dicentis, Quod vides,
ſcribe in libro: & mitte ſeptẽ
Eccleſiis quæ ſunt in Aſia, E-
pheſo, & Smyrnæ, & Perga-
mo,& Thyatiræ, & Sardis, &
Philadelphiæ, & Laodiciæ.
[12] Et

7 Ecce venit.] *Præſenti tempore, ſeſe cum* nubibus, *ſub imaginibus ſeſe reuelandam iuſtitia hæc cæleſtis humano ac terreſtri cordi præbet, quam poſtea omnis oculus videbit atq; intra animum ſentiet. agnoſcent ſe communicaſſe in occiſione ac nece Chriſti Dei (quod terreſtris Adami cupiditatem ac delectationem ſpectat) quamobrem terreſtres ſenſus ac cogitationes omnes ſibi eam culpã imputãtes plangent, idq; ita futurum affirmat veritas ipſa.*

8 Ego ſum.] *Veritatis teſtimoniũ de ſe ipſa quod Ioanni, hoc eſt, Gratiæ redditur.* α & ω, principium & finis *rerum idemq; æternus.*

9 Ego Ioannes.] *Gratia Dei confitetur ſe fuiſſe* in inſula Pathmos, *hoc eſt, ſeſe redditã ſimilem morti peccatorum hominum, & oſtẽdiſſe vim virtutemq; ſuam æternæ vitæ aduerſus corruptibilem mortem: vt natura humana intelligat viuentis Dei virtute poſſe liberari ſe à corruptione mortis peccatorum, & transferri ad æternam vitam.*

Fui in inſula Pathmos,] *& tamen oſtendi, inquit Gratia, virtutem æternæ vitæ contra mortis corruptionem.* Inſula,] *mari tempeſtatis amaritudiniſq; humanæ cincta.*

Propter verbum.] *Dei verbum ac Ieſu teſtimonium hoc gratiæ ſuæ teſtatum eſſe vult, idemq; in libro ſcriptum, hoc eſt, in ipſa humana natura, quæ liber actorum, operũ, hiſtoriarumq; Dei eſt, idq; in Chriſto Ieſu.*

10 Fuiq. in ſpiritu,] *vt viſionem ſpiritu & veritate explicandam intelligendamq; cognoſcatis.* Die Dominica,] *cæleſtis luminis.*

11 Epheſus.] *Humana conuentio atque congregatio intra hominem, Adami filium, cuius vis eſt cupere vel ea quæ Dei ſunt, vel ea quæ peccati.* Smyrna.] *Odoratus locus quod delectatio vel ex Deo vel ex peccato verſatur.* Pergamo.] *Altitudinem, elationemq; & ſublimitatem indicat, quo loco Deus vel peccatum tollitur & exaltatur.* Thyatira.] *Contritionis, laboris, ac demolitionis in natura humana locus, quo vel diuinitas deiicitur, vel peccatum deturbatur.* Sardis.] *Iucunditatis in humana natura locus, in quo lætitia gaudiumq; celebratur, vel ex deſiderio vitæ in Deo vel in peccato.* Philadelphia.] *In natura humana locus, fraterni amoris inter diuinam humanamq; naturam exercendi, aut appetitionum terreſtrium ad fallaciæ peccati abuſum.* Laodicæa.] *Locus intra humanã naturam, quo ſenſuum cogitationumq; populus conuenit, in Deoq; exercentur, aut in terrenis cupidinibus. quem tamen populum diuinæ iuſtitiæ addictum eſſe oportuerit. His autem ſeptem in limoſa humana natura frequẽtiis &*

Eccleſiis

Eccleſiis Ieſu Chriſti reuelatio per Dei gratiam exhibetur, cuius vera cognitio reapſe præſtita humanam beare naturam poteſt. ideoq́ ſeptem Eccleſiis atque frequentiis humanæ limoſæ terræ ſcribi iubet, quas docere vult ſe contra illarum damnationem vitã ſalutemq́ eſſe æternam.

12 Et conuerſus ſum, vt vide-
rem vocem quæ loquebatur
mecum. Et conuerſus vidi ſe-
ptem candelabra aurea: 13 &
in medio ſeptem candelabro-
⌐1 MS. Pr. G. rum aureorum ſimilem Filio
hominis, veſtitum podêre, &
præcinctum ad mamillas zo-
na aurea. 14 caput autem eius
& capilli erant candidi, tan-
quam lana alba, & tanquam
nix, & oculi eius tanquã flam-
ma ignis. 15 & pedes eius ſimi-
ᵃaurichalco libani. Pr. G. χαλκολιβάνῳ. les aurichalco, ſicut in cami-
no ardenti. & vox illius tan-
quam vox aquarũ multarum:
16 & habebat in dextera ſua
ſtellas ſeptem. & de ore eius
gladius vtraque parte acutus
D exibat: & facies eius, ſicut ſol
lucet in virtute ſua. 17 Et cùm
vidiſſem eum, cécidi ad pedes
eius tãquam mortuus. Et po-
ſuit dexteram ſuam ſuper me,
Iſaiæ 41,4. & 44,6. dicens, Noli timere. Ego ſum
primus & nouiſſimus, 18 & vi-
uus, & fui mortuus, & ecce
ſum viuẽs in ſecula ſeculorũ,
& habeo claues mortis & in-
ferni. 19 Scribe ergo quæ vidiſti, & quæ ſunt, & quæ oportet

12 Septem candelabra.] *Septem humanæ naturæ Eccleſiæ, in quibus Chriſti lux declaratur, in medio verò vbi lumen hoc lucet.*

13 Similem Filio hominis.] *Qui Dei fructificatio eſt,* veſtitum *iuſtitiæ veſte.*

14 Zona aurea,] *obedientia Chriſti.* Caput & capilli candidi,] *ex ſimplicitate ac puritate propria.* Oculi,] *lumen cæleſte verum, quod vita eſt & hominum lux.*

15 Vox aquarum multarum.] *Cæleſtis virtutis curſus, quæ variis modis in humanam naturam influit, id quod viſione prophetica à Ioanne ſpectatur, aliquando humanis modis, aliquando diuinis iiſdemq́ variis. Nam dum humana natura ſuam adhuc ſortem priuatam tuetur, diuinam perfectè capere non poteſt. ideò ſeptem ſtellas tenentem Ioannes videt, & ex ore, id eſt, virtutis ſuæ curſu gladium procedere ſpectat, viuum & efficacem ſermonem penetrantiſſimum vſque ad compages medullarum, ſplendorem ſiue lucem ſolis, eſſentiæ ſiue virtutis cæleſtis lumen.*

16 Dexteram ſuam.] *Diuinæ virtutis efficientium, quæ etiam mortuos ſuſcitare, nedum exanimes & pauẽtes reficere animareq́ valet.*

18 Viuus.] *Vita propria & æterna, in ipſo quippe vita erat, & vita erat lux hominum.* Mortuus] *in humana natura.* Claues mortis.] *Æternam damnationem, corruptionis & mortis æternæ naturæq́ malignæ, atque operum diaboli. ita vt malorum vitam morte damnare & abolere poſſim.*

19 Quæ vidiſti.] *Dei efficientiam & variis modis oſtenſam virtutem, cuius oſtenſione & vita & mors cognoſcuntur.*

20 Angeli.]

fieri poſthæc. [20] Sacramentum ſeptem ſtellarum, quas vidiſti
in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. ſeptem ſtellæ:
Angeli ſunt ſeptem Eccleſia-
rum. & candelabra ſeptem ſe-
ptem Eccleſiæ ſunt.

20 Angeli.] *Adminiſtratorij ſpiritus, quibus Eccleſiæ illæ ſeptem in humana natura miniſtrantur.* Septem Eccleſiæ,] *in quibus lumen collocatum lucet.*

Cap. II.

ET [1] Angelo Epheſi Ec- *7 MS. G.*
cleſiæ ſcribe, Hæc dicit A
qui tenet ſeptem ſtellas in de-
xtera ſua, qui ambulat in me-
dio ſeptem candelabrorũ au-
reorũ, [2] Scio opera tua & labo-
rẽ & patientiã tuã: & quia non
potes ſuſtinere malos, & tẽta-
ſti eos qui ſe dicũt Apoſtolos eſſe & nõ ſunt, & inueniſti eos
mendaces: [3] & patiẽtiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen
meum, & non defeciſti. [4] Sed
habeo aduerſum te ‾ pauca', *9 MS. Pr. G.*
quòd charitatem tuã primam
reliquiſti. [5] Memor eſto itaque
vnde excideris: & age pœni-
tẽtiam, & prima opera fac. ſin
autem: venio tibi, & mouebo B
candelabrum tuum de loco
ſuo, niſi pœnitentiam egeris.
[6] Sed hoc habes, quia odiſti fa-
cta Nicolaitarum, quæ & ego
odi. [7] Qui habet aurẽ, audiat
quid Spiritus dicat Eccleſiis,
Vincenti dabo edere de ligno
vitæ, quod eſt in Paradiſo Dei
mei. [8] Et Angelo Smyrnæ Ec-
cleſiæ

In cap. II.

1 Epheſi,] *nuncio priuati affectus, vel erga Deum vel erga peccatum.*
Septem ſtellas.] *Septem Spiritus in diuina eſſentia conſtantes.*
Candelabrorum,] *Eccleſiarum ſiue communitatum.*
2 Tentaſti,] *examinaſti præſenti luce,*
Eos] *priuatæ electionis compotes carnis ſanctitudini obſecundantes.*

3 Habes.] *Verbum Dei humanitatem alloquitur.*
4 Aduerſum te.] *Epheſina communitas.*
Charitatem tuam primam.] *Non permanſiſti in eo Dei amore, quem in creationis primordijs fueras ſortita.*
5 Prima opera fac.] *Referto ac reſtituito ſtudia votaq; tua in Deum, qualia ab initio fuerant.* Candelabrum.] *Cor in quo lumen iacet, ab electione ſua remouebo,* niſi pœnitentiam egeris.
6 Hoc habes] *tu appetentia & cupiditas.*
Nicolaitarum] *terreſtris communis lubricitatis opera, quæ diuinæ naturæ amicitia abuti ſtuduerunt in priuatam rem, vt Suſannæ amore impudici illi ſenes.*
7 Spiritus,] *Diuina natura dicit humanæ ipſi.* Vincenti.] *Ei qui vera Dei virtute ſeipſum vicerit.* De ligno vitæ.] *De fructu vitæ diuinæ.* 8 Smyrnæ,] *ſuaui florentis odoris eius quod amatur vel in Deo vel extra Deum.*

Primus

cleſię ſcribe, Hęc dicit primus
& nouiſſimus, qui fuit mor-
a vixit R. 6. tuus, & a viuit, 9 Scio tribula-
tionem tuam & paupertatem
tuam, ſed diues es: & blaſphe-
maris ab his qui ſe dicunt Iu-
dæos eſſe & non ſunt, ſed ſunt
ſynagoga ſatanæ. 10 Nihil ho-
rum timeas quæ paſſurus es.
C Ecce miſſurus eſt diabolus ali-
quos ex vobis in carcerem vt
tentemini: & habebitis tribu-

Primus & nouiſſimus.] *Diuinitas in humana eſſentia.*
9 Qui ſe dicunt Iudæos.] *Qui ſanctitatem in carne conſtituunt ſuam.*
Satanæ.] *Deo aduerſarij.*
10 Quæ paſſurus es.] *Interim dũ tentaris.*
Diabolũ.] *Id quod Deo omnino aduerſatur.*
In carcerem.] *Malum ipſum ſemet intra appetitionum propriarum vincula torquebit.*
Decem dies.] *Decem operariæ luces in tentatione ponendæ.*
11 Spiritus.] *Dei eſſentia.*
A morte ſecunda.] *Damnationis.*
12 Pergami.] *Communitati ſublimitatis vel in diuina vel in terreſtri eſſentia propter priuatũ affectũ.* Romphæã.] *Iuſtũ iudicium.*

lationem diebus decem. Eſto fidelis vſque ad mortem: & da-
bo tibi coronam vitæ. 11 Qui habet aurem, audiat quid Spiri-
tus dicat Eccleſiis, Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda.
12 Et Angelo Pergami Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit qui habet
D romphæam vtraque parte acutam, 13 Scio vbi habitas, vbi ſe-
des eſt Satanæ: & tenes nomen meum, & non negaſti fidem
meam. Et in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus
eſt apud vos, vbi ſatanas habitat. 14 Sed habeo aduerſus
Num. 24, 3. 25, 2. 31, 16. te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui
docebat Balac mittere ſcan-
dalum, coram filiis Iſraël, ede-
re & fornicari: 15 ita habes &
tu tenentes doctrinam Nico-
laitarum. 16 Similiter pœni-
tentiam age. ſi quo minus: ve-
niã tibi citò, & pugnabo cum
illis in gladio oris mei. 17 Qui
E habet aurem, audiat quid Spi-
ritus dicat Eccleſiis, Vincenti
dabo manna abſconditum, &

13 Antipas.] *Diuinæ naturæ fidele teſtimonium.* Vbi Satanas habitat.] *In ſublimitate priuata.*
14 Aduerſus te.] *Humanam naturam vitioſam.* Balaam.] *Fallacis cupidinis carnis.*
Balac.] *Confuſam appetentiam.*
Edere.] *Ex victimis pollutis ſimulacrorum. hæc ad vitioſam carnis priuatam appetentiam ſincerè Dei gubernationi aduerſãtem.*
15 Nicolaitarum.] *Generalis appetentia ſubiiciendi terreſtri induſtriæ quidquid ad liberam diuinitatem pertinet.*
16 In gladio.] *Virtute ſermonis ac iudicij mei diuini.* 17 Spiritus.] *Ipſa diuinitas dicit humanæ naturæ.* Manna.] *Cæleſtem*

panem illum ſub mannæ imagine arcanè indicatum, de quo qui edunt, viuunt vita Dei.
Calculum.] *Ipſam diuinã cõmunicationem.*
Niſi qui accipit] *intra animum ſuum diuino ac viuenti dono.*
18 Thyatiræ.] *Communitati internæ diuinam iuſtitiam & virtutem intra hominem conficienti, vel rurſus peccati regnum euertẽti.*
Filius Dei.] *Iuſtitiæ fructiferæ fructus.*
19 Charitatem.] *Amorem* ἀγάπην.
Plura prioribus.] *Poſterius facinus priori grauius.*
20 Aduerſus te.] *Quæ naturæ aduerſantur meæ.* Iezabel.] *Terrena induſtria fraudulenta, quæ carnis priuatis cupiditatibus in ſeſe mœchatur, cuius natura inſulæ tempeſtuoſo mari cinctæ ſimilis eſſe dicitur. mare autem impura carnis vitioſitas eſt. Huic verò feminæ reges ac principes terræ omnes ſeſe immiſcuiſſe feruntur, & ſerui Dei, id eſt, memoria & intellectus ſeducti eſſe dicuntur, vt qui appetitionem ſtudiumq; in terrena collocarint vitioſa natura, atque ita alienis à Deo rebus ſeſe pauiſſe, quæ idolothyta ſunt.*
21 Et dedit illi.] *Terreſtri induſtriæ.*
22 In lectum.] *Morbi grauis, nam libera Dei natura & virtus viuificans priuatæ induſtriæ terrenæ aduerſatur.*
23 Interficiam.] *Ego Dei Filius.*
Ego ſum.] *Ego iuſtitiæ fructus*
24 Thyatiræ.] *In deſtructore ſiue demolitore.* Altitudines Sathan.] *Sathanæ profunditates, ſimplicem proprietatem.*
Quemadmodum dicunt.] *Ipſimet iactãt.*
Aliud pondus.] *Niſi tantum vt Dei iuſticiam feratis.*

25 Tene-

dabo illi calculum cãdidum:
& in calculo, nomen nouum
ſcriptum quod nemo ſcit, niſi
qui accipit. [18]Et angelo Thya-
tiræ Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit
Filius Dei, qui habet oculos
tanquam flammam ignis, &
pedes eius ſimiles aurichalco.
[19]Noui opera tua, & fidem, &
charitatem [-]tuam['], & miniſte- [-] I MS. Pr. G.
rium & patientiam tuam &
opera tua nouiſſima plura
prioribus. [20]Sed habeo aduer- F
ſus te pauca: quia permittis
mulierem Iezabel, quæ ſe di-
cit propheten, docere, & ſedu-
cere ſeruos meos, fornicari, &
mãducare de idolothytis: [21]Et *Iob 24,25.*
dedi illi tempus vt pœniten-
tiam ageret: & nõ vult pœni-
tere à fornicatione ſua. [22]Ecce
[a]mittam[a] eam in lectum: & qui [a]ego mitto 1 MS. R. Pr. G.
mœchantur cum ea, in tribu-
latione maxima erũt, niſi pœ-
nitentiã ab operibus ſuis ege-
rint: [23]& filios eius interficiam
[a]in mortem[a], & ſcient omnes [a]in morte 8 MS G.
Eccleſiæ quia ego ſum ſcrutãs *1 Reg. 16,7. Pſal. 7,10. Iere. 11,20. 17,10. 20,12*
renes & corda, & dabo vnicuiq. veſtrũ ſecundum opera ſua.
[24]Vobis autem dico[*] cæteris qui Thyatirę eſtis, Quicunq. nõ G
habent doctrinam hanc, qui non cognouerũt [a]altitudinẽ[a] ſa- [*]& MS. C G. [a]altitudines 5 MS. G.
tanę, quemadmodũ dicunt, non mittã ſuper vos aliud põdus.
[25]tamen

[25] tamen id quod habetis, te-
nete donec veniam. [26] Et qui
*qui 3 MS. vicerit &*cuſtodierit vſque in
finem opera mea: dabo illi po-
teſtatem ſuper Gentes, [27] &
Pſal. 2, 8. reget eas in virga ferrea, ¯&'tanquam vas figuli confringen-
↔1 MS. Pr. G. tur, [28] ſicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi ſtellã matu-
tinã. [29] Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

25 Tenete.] Tuam ſeruato ſimplicitatem, quoad ipſe Dei bonus fructus veniam.
26 Super Gentes.] Ruſticam terreſtrem humanitatem.
28 Stellam matutinam.] Lumen viuum cæleſte. *29 Spiritus.] Deus ipſe.*

CAP. III.

A ET [1] Angelo Eccleſiæ Sar-
dis, ſcribe, Hæc dicit qui
habet ſeptem Spiritus Dei, &
ſeptem ſtellas, Scio opera tua,
quia nomen habes quòd vi-
uas, & mortuus es. [2] Eſto vi-
gilans, & confirma cętera quę
°inueni 3 MS. Pr. G. moritura erãt. Non enim °in-
uenio' opera tua plena coram
Deo meo. [3] In mente ergo ha-
be qualiter acceperis & audie-
ris: & ſerua, & pœnitentiam
age. Si ergo non vigilaueris,
Infr. 16, 15. 1 Th. 5, 2. 2 Petri 3, 10. veniam ad te tanquam fur, &
neſcies qua hora veniam ad
te. [4] Sed habes pauca nomina
in Sardis, qui non inquinaue-
runt veſtimenta ſua: & ambu-
labunt mecum in albis, quia
digni ſunt. [5] Qui vicerit, ſic veſtietur veſtimentis albis, & non
B delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius
coram Patre meo, & coram Angelis eius. [6] Qui habet aurem,
audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis. [7] Et Angelo Philadelphię

IN CAP. III.

1 Sardis.] *Gaudij caput, quod in vnico Deo conſtitui oportuit.* Hæc dicit.] *Humanæ naturæ ipſe Deus dicit.* Mortuus es.] *Terrenæ delectationis gaudium, quamquam viuere videatur, mortuum tamen eſt.*

2 Eſto vigilans.] *Fidei firmitudinem & ſpem alloquitur Deus in humana natura.* Quæ moritura erant.] *Quæ reiicienda tibi erant, vt infidelitas & quæ hanc comitantur, reiicito. ἃ ἔμελλες ἀποβαλεῖν. hoc eſt, qui pœnitentiam non curat, propriis malis pereat.*

3 Quomodo acceperis.] *Quemadmodum acceperis doctrinam vitæ & regni per Euangelium.* Tanquam fur.] *Noctu, hoc eſt, intra peccatorum tenebras verſantem & obcæcatum.*

4 Pauca nomina.] *Quoſdam in tuo terrenæ naturæ gaudio.* In veſtimentis albis.] *Confirmato videlicet per diuinam virtutem ac naturam gaudio.*

5 Coram Patre meo, & coram.] *In pleno cæleſtis ac diuinæ naturæ throno.*

7 Angelo Philadelphiæ.] *Fraterno amori, cuius actionem in Deo eſſe oportet.*

Sanctus.]

Eccleſiæ ſcribe, Hęc dicit San-
ctus & Verus, qui habet clauē Iſaia 22,22. Iob 12,14.
Dauid: qui aperit, & nemo
claudit: claudit, & nemo ape-
rit. 8 Scio opera tua. Ecce dedi
corā te oſtiū apertū quod ne-
mo poteſt claudere: quia mo-
dicā habes virtutē, & ſeruaſti
verbū meū, & nō negaſti no-
mē meū. 9 Ecce dabo de ſyna-
góga ſatanæ, qui dicunt ſe Iu-
dæos eſſe, & nō ſunt, ſed men-
tiuntur. Ecce faciā illos vt ve-
niāt, & adorēt ante pedes tuos.
& ſcient quia ego dilexi te.
10 quoniā ſeruaſti verbū patiē- C
tiæ meæ, & ego ſeruabo te ab
hora tentationis, quæ ventura
eſt in orbem vniuerſum tentare habitantes in terra. 11 Ecce
venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronā tuam.
12 Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei:
& foras non egredietur amplius: & ſcribam ſuper eum no-
men Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ieruſalem,
quæ deſcendit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum.
13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis. 14 Et
Angelo Laodiciæ Eccleſiæ ſcribe, Hæc dicit Amen, teſtis fi-
delis & verus, qui eſt principium creaturæ Dei. 15 Scio opera Eccl. 24,9,14 Coloſſ. 1,15.
tua, quia neque frigidus es, neque calidus. vtinam frigidus D
eſſes, aut calidus. 16 ſed quia tepidus es, & nec frigidus nec ca-
lidus, incipiam te euomere ex
ore meo. 17 quia dicis, Quòd
diues ſum, & locupletatus, &

Sanctus.] *Dei fructus.* Clauem Dauid.] *Diuinam virtutem in humanā naturā efficacē.*
8 Non negaſti nomen meum.] *Virtutem naturamq́ meam in fraterna dilectione.*
9 Qui dicunt ſe Iudæos.] *Carnis ſanctitas nominata.* Vt veniant, & adorent.] *Iuſtitia terrena ex carnis proprietate priuatim producta coram viua & vera Dei iuſtitia ſuccumbet*
10 Habitantes in terra.] *In terreſtri vitioſa natura.*
12 In templo Dei mei.] *In corde per Spiritum ſanctum ac rectum renouato.*
Foras.] *à Dei virtute & cuſtodia ac firmitudine.* Quæ deſcendit] *in hæc inferiora.*
Nomen meum.] *In cæleſti natura.*
14 Laodiciæ.] *Iuſtitia populi ſiue populi iuſti; quem, inquam, oporteat eſſe iuſtum iuſtitia à Deo communicata & Deo ipſi accepta referenda.* Amen.] *Verax.*
Principium creaturæ Dei.] *Primogenitus naturæ diuinæ, & primogenitus in multis fratribus per eundem ex Deo natis, qui populi fallenti iuſtitiæ obteſtatus ait.*
16 Ex ore meo.] *Ex naturæ meæ ſanctitudine.*
17 Quia dicis.] *Filij Dei notatio aduerſus ſimulatam carnis iuſtitiam.*

nullius egeo. & neſcis quia
tu es miſer, & miſerabilis, &
pauper, & cæcus, & nudus.
[18] Suadeo tibi emere à me au-
rum ignitum probatũ, vt lo-
cuples fias: & veſtimentis al-
bis induaris, vt non appareat
confuſio nuditatis tuæ: & col-
Prou. 3, 11. Heb. 12, 6. lyrio inunge oculos tuos vt videas. [19] Ego quos amo, arguo
& caſtigo. Æmulare ergo, & pœnitentiam age. [20] Ecce ſto ad
mihi MS q. Pr. oſtium & pulſo. ſiquis audierit vocem meam, & aperuerit
ianuam, intrabo ad illũ, & cœnabo cum illo, & ipſe mecum.
[21] Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo: ſicut &
ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius. [22] Qui habet
aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis.

18 Albis veſtimentis.] *Diuinæ virtutis ac ſanctitatis.*
19 Ego.] *Diuina natura.* Æmulare.] *Monitio humanæ naturæ iniuſtitiæ per diuinam iuſtitiam facta.*
20 Ad oſtium.] *Cordis humani.* Ianuam.] *Cordis.*
21 In throno meo.] *Iuſtitiæ veræ.*
22 Spiritus] *Diuinus, Diuina natura, Deus ipſe.*

CAP. IIII.

A POſt [1] hæc vidi: & ecce
oſtium apertum in cęlo,
& vox prima quã audiui tan-
quam tubę loquentis mecum
dicens, Aſcende huc, & oſten-
7 MS. Pr. R. G. dam tibi quæ oportet fieri ci-
Poſt hæc ſtatim MS q. tò poſthæc. [2] Statim fui in
Et 5 MS. R. G. ſpiritu: & ecce ſedes poſita erat
in cælo, & ſupra ſedem ſedẽs.
[3] Et qui ſedebat, ſimilis erat
aſpectu, lapidis iaſpidis, & ſar-
dini: & iris erat in circuitu ſe-
dis, ſimilis viſioni ſmaragdi-
B næ. [4] Et in circuitu ſedis ſedilia
vigintiquatuor: & ſuper thro-
nos, vigintiquatuor ſeniores
ſeden-

IN CAP. IIII.

1 Vidi.] *Ego gratia Dei, cui nomen Ioãnes.* Oſtium apertum in cælo.] *Gratia Dei intuetur in cæleſtem naturam.* Aſcende huc,] *In hanc meam altam naturam & virtutem.* Quæ oportet fieri] *In me, virtuteq́ mea.*
2 Fui in ſpiritu.] *Intra ſanctam Dei virtutem & præſtantiam.* Sedes.] *Sancta Dei quies.* Sedens.] *Chriſtus Dei, qui in ſede ſua poteſtatem habet in omnem ſpiritum.*
3 Iaſpidis, & ſardini.] *Alter denſus & firmiſſimus, alter pellucidus; vterque ſplendens ſuaui lumine.* Iris.] *Splendor aquæ & ignis pariter, in quo diuina præſtantia intra humanitatem coram cælo ac terra ſeſe in mortem & in vitam oſtendit.*

4 Sedilia vigintiquatuor.] *In quibus quieſcunt ſpiritus prompti ad miniſtrandum. Duodecim miniſtratorij ſpiritus, qui priori legali prophetiæ miniſtrarunt, & totidẽ in Chriſtiana ſimilitudine. hi omnes miniſtrant Chriſto, hoc eſt, diuinæ natiuitati, ſecũdum carnem intra humanam eſſentiam, hi in cæleſtis eſſen-*
tiæ

tiæ antiquitate lucem & claritatem ſuam omnes à throno accipiūt, hoc eſt, à Diuina quiete, & à ſedente ſuper thronum.

Coronæ aureæ.] *Victoria ſui ipſorum aduerſus terrenā ſortem & vicem ſiue eſſentiam.*

5 Septem lampades] *ardentes lumine miniſtro ante thronum.* Septem Spiritus Dei.] *Septem Spiritus iuſtitiæ Dei, indices intra hominem iudicij iuſtitiæ in damnationem peruerſæ eſſentiæ.* 6 Tanquam mare vitreum.] *Pellucida & mobilis cæli eſſentia, quæ ſeſe circum thronū dilatat, expādit, & mouet.* Quatuor animalia.] *Quatuor cognitionis genera in humana eſſentia diuiſa; cognitio prophetiarum ſub lege, & cognitio peccatorū, & gratiæ notitia, & obedientiæ Dei cognitio, quorum fructus intra humanitatem huiuſmodi fructuum formarumq; generatio eſt.*

7 Simile leoni.] *Primus fructus legis ſeueritas; ſecundus diſſoluta ruſticitas; tertius homini ſimilis, humana cognitio peccati; quartus aquila volans, dolor terreſtris ac damnabilis, nunc ſurſum nunc deorſum mobilis, nec vſquam conquieſcens.*

8 Alas ſex.] *Quibus aëra ventumq; accipiūt,* oculis plena, *quibus malum vnde damnātur conſpicientia, nunquam conquieſcunt. Nam deluſa humana natura atque Dei virtute carens, perpetuò exercetur ſenſibus terreſtribus & cogitationibus continuis inquieta, tam in luce quàm in tenebris; quamobrem doloribus propriis acta, clamat, Sanctus, &c. quippe ex lucente diuinæ naturæ claritate aduerſus peccatorum malitiam obiecta, in ſanctitatis diuinæ cognitionem inducitur.*

9 Et cum darent illa.] *Viginti & quatuor ſeniores diuinæ eſſentiæ miniſtrantes, ante thronum procumbunt adorantes vbi quatuor animalia, hoc eſt, humana eſſentia integra ſubtus Dei eſſentiam ſeſe demittit.*

10 Mittebant coronas ſuas.] *Vniformes redditi*

ſedentes, circumamicti veſti-
mētis albis, & in capitibus eo-
rū coronæ aureæ. 5 Et de thro-
no procedebāt fulgura, & vo-
ces, & tonitrua: & ſeptem lam-
pades ardentes ante thronum,
a qui ſunt ſeptem Spiritus Dei. [a] quæ 2 MS. R. C.
6 Et in conſpectu ſedis tāquam
mare vitreum ſimile cryſtal-
lo: & in medio ſedis & in cir-
cuitu ſedis quatuor animalia
plena oculis antè & retrò. 7 Et
animal primum, ſimile leoni:
& ſecūdum animal, ſimile vi-
tūlo: & tertiū animal, habens C
faciē quaſi hominis: & quartū
animal, ſimile aquilæ volāti.
8 Et quatuor animalia, ſingula
eorum habebant alas ſenas in
circuitu: & intus plena ſunt
oculis. & requiem nō habebāt
die ac nocte, dicentia, Sāctus, Iſaia 6, 3
ſanctus, ſanctus Dn̄s Deus
omnipotēs, qui erat, & qui eſt,
& qui venturus eſt. 9 Et cū da-
rent illa animalia gloriam &
honorem & benedictionē ſe-
denti ſuper thronū, viuenti in
ſecula ſeculorū: 10 procidebant D
vigintiquatuor ſeniores ante
ſedentem in throno, & adora-
bant viuentem in ſecula ſeculorum, & mittebāt coronas ſuas
ante

ante thronum dicentes, 11 Di-
gnus es Domine Deus noſter
accipere gloriam & honorem
& virtutẽ: quia tu creaſti om-
nia, & propter voluntatem
tuam erant & creata ſunt.

CAP. V.

A ET 1 vidi in dextera ſeden-
tis ſupra thronũ, librum
ſcriptum intus & foris, ſigna-
tum ſigillis ſeptem. 2 Et vidi
Angelum fortem, prædican-
tem voce magna, Quis eſt di-
gnus aperire librum, & ſolue-
re ſignacula eius? 3 Et nemo
poterat neque in cælo, neq. in
terra, neque ſubtus terrã ape-
rire librum, neque reſpicere il-
lum. 4 Et ego flebam multum,
quoniam nemo dignus inuẽ-
tus eſt aperire librum, nec vi-
dere eum. 5 Et vnus de ſeniori- (dicit 6 MS. Pr. G.)
bus "dixit' mihi, Ne fleueris:
ecce vicit leo de tribu Iuda,
radix Dauid, aperire librũ, &
B ſoluere ſeptem ſignacula eius.
6 Et vidi, & ecce in medio
throni & quatuor animalium,
& in medio ſeniorum, Agnum ſtantem tanquam occiſum,
habentem cornua ſeptem & oculos ſeptem: qui ſunt ſeptem
ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram. 7 Et venit, & accepit de

redditi, atq; diuinæ naturæ ſeſe dedentes, quam authorem omnium rerum, quæ res dici poſſunt, agnoſcunt.

IN CAP. V.

1 Super thronum.] *Super glorioſam Dei quietem.* Librum ſcriptum.] *Arcanum eſſentialis virtutis Dei.* Sigillis ſeptem.] *Legibus quibus ſanctum eſſentiæ diuinæ ſecretum conſeruatur, quibus nemo ſatisfacere poſſit præter vnicam obedientiæ Ieſu Chriſti humilitatem.* 2 Angelum fortem.] *Teſtimonium fortitudinis diuinæ.*

3 Et nemo.] *Extra eſſentialem natiuitatem quæ ex Deo eſt.* Poterat aperire librum.] *In quo legis & prophetiarum myſteriorũ conſummatio eſt.*

4 Quia nemo dignus.] *Nemo perfectam legis iuſtitiam præſtare poterat præter vnicam Chriſti obedientis natiuitatem, à ſancta Dei eſſentia profectam.*

5 Radix Dauid.] *Amabilitas diuina.* Aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius.] *Perficere & conſummare legẽ, diuinaq; arcana intra hominem reuelare.*

6 Agnum ſtantem.] *Humilis & manſueta Chriſti diuinitas intra fragilem humanam eſſentiam, atque intra ſuæ eſſentiæ teſtimonia.* Septem ſpiritus.] *Septem beatitudines in luce contentas.* Miſſi in omnem terrã.] *In omnes hominum ſenſus & cogitationes. Singulæ verò beatitudines ſinguli oculi ſiue luces ſunt, iidemq; ſeptem ſpiritus vnico ſpiritui atque eſſentiæ vnicæ ad ſalutem intra humanam naturam miniſtrantes.*

7 Et venit.] *Agnus, hoc eſt, ipſa Chriſti benignitas.* Accepit librum.] *Conſummationem ac perfectionem legis & arcanorũ Dei.*

Sedentis

Sedentis ſuper thronum.] *Virtutis ac fortitudinis eſſentiæ Dei.*

8 Quatuor animalia.] *Humana eſſentia diuiſa.* Vigintiquatuor ſeniores.] *Miniſtratorij illi ſpiritus.*

9 Dicentes] *Agno, id eſt, Dei benignitati.* Accipere librum.] *Cæleſtis eſſentiæ arcanũ.* Et aperire ſignacula eius.] *Legis iuſtitiam & prophetica arcana præſtare.* Ex omni tribu, lingua ac populo.] *Ex integra terreſtri eſſentia in cæleſti tua virtute, eſſentia & natura.*

10 Feciſti nos.] *Humanam naturam.* Regnabimus ſuper terram.] *Super terreſtrem eſſentiam.*

11 Vocem Angelorum.] *Spiritum eſſentiæ Dei.* In circuitu throni.] *Quietis diuinæ.* Et animalium & ſeniorum.] *Nam Spiritus Dei cælum ac terram continens, prophetiam ſuam complectitur.* Millia millium.] *Innumerabilis multitudo.*

13 Et omnem creaturam quæ in cælo.] *Cæleſtem & naturalem eſſentiam.* Sedenti in throno.] *Quiete diuina.* Agno.] *Dei benignitati.*

14 Vigintiquatuor ſeniores.] *Miniſteriales ſpiritus qui præceſſere.*

In

dextera ſedentis in throno li-
brum. 8 Et cùm aperuiſſet li-
brum, quatuor animalia & vi-
gintiquatuor ſeniores ceciderunt corã agno, habentes ſin-
guli citharas, & phialas aureas
plenas odoramentorum, quæ
ſunt orationes ſanctorum: 9 &
cantabant canticum nouum,
dicentes, Dignus es ⁻Domine' C
accipere librum, & aperire ſi- ⁻3 MS. Pr. G.
gnacula eius: quoniam occi-
ſus es, & redemiſti nos Deo in
ſanguine tuo, ex omni tribu &
lingua & populo, & natione;
10 & feciſti nos Deo noſtro ᵃre- ᵃreges G.
gnum' & ſacerdotes, & ᵃregna- ᵃregnabunt 12 MS. G.
bimus' ſuper terram. 11 Et vidi, Q. n.
& audiui vocem Angelorum
multorum in circuitu throni,
& animalium & ſeniorum: &
& erat numerus eorum millia Dan. 7, 10.
millium, 12 dicentium voce D
magna: Dignus eſt Agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem,
& ᵃdiuinitatem', & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, ᵃdiuitias Pr. G.
& gloriam, & benedictionem. 13 Et omnem creaturam quæ
in cælo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari,
& quæ in eo: omnes audiui dicentes, Sedenti in throno, &
Agno, benedictio & honor & gloria & poteſtas in ſecula ſe-
culorum. 14 Et quatuor animalia dicebant, Amen. Et viginti
quatuor ſeniores ceciderunt ⁻in facies ſuas': & adorauerunt ⁻Pr. G.
⁻viuentem in ſecula ſeculorum'. ⁻7 MS. G. verum R. Pr. & G. q. legunt.

CAP.

CAP. VI.

A ET [1] vidi quòd aperuiſſet
Agnus vnũ de ſeptem
ſigillis, & audiui vnũ de qua-
tuor animalibus dicens, tan-
quam vocem tonitrui, Veni,
& vide. [2] Et vidi: & ecce equus
albus, & qui ſedebat ſuper il-
lum habebat arcum, & data
eſt ei corona, & exiuit vincens
vt vinceret. [3] Et cùm aperuiſ-
ſet ſigillum ſecundum, audiui
ſecundũ animal, dicens, Veni,
& vide. [4] Et exiuit alius equus
rufus: & qui ſedebat ſuper il-
lum, datum eſt ei vt ſumeret
pacem de terra, & vt inuicem
ſe interficiant, & datus eſt ei
gladius magnus. [5] Et cùm ape-
ruiſſet ſigillum tertium, audi-
ui tertium animal, dicens, Ve-
B ni, & vide. Et ecce equus ni-
ger: & qui ſedebat ſuper illum,
habebat ſtatêrã in manu ſua.
[6] Et audiui tanquam vocem in
medio quatuor animalium [a] dicentium: [b] Bilibris [c] tritici dena-
rio, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læ-
ſeris. [7] Et cùm aperuiſſet ſigillum quartum, audiui vocem
quarti animalis dicentis, Veni, & vide. [8] Et ecce equus pal-
lidus: & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi Mors, & in-
fernus ſequebatur eum, & data eſt illi poteſtas ſuper qua-
tuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & beſtiis

[a] dicentem 6 MS. R. Pr. G.
[b] χοῖνιξ.
[c] χοίνικες.

IN CAP. VI.

1 Vnum de ſeptem ſigillis.] *Iuſtitiæ aduerſus peccati legem diuinumq́; arcanum.* Vnum de quatuor animalibus.] *Senſus intra caducam humanitatem diuiſos.*

2 Equus albus.] *Vis ex diuina eſſentia progreſſa.* Qui ſedebat.] *Iuſtitiæ fructus.* Habebat arcum.] *Spiritus zelum erga hominum ſalutem.*

4 Equus rufus.] *Initium mortis aduerſum terrenam ſanguineam eſſentiam.* Et qui ſedebat.] *Iuſtitiæ fructus.* Vt ſumeret pacem de terra.] *Vt à terreſtri eſſentia pacem tolleret. Non veni pacem mittere in terram, ſed gladiũ.* Et vt inuicẽ ſe interficiãt.] *Carnales ſenſus.* Gladius magnus.] *Iuſtitiæ lex, qua terreſtris vita occiditur.*

5 Equus niger.] *Peccatorum obſcuritas & perturbatio.* Qui ſedebat.] *Iuſtitiæ fructus.* Stateram.] *Iuſtam Dei virtutẽ & eſſentiam ad examen iuſtitiæ Dei ac iuſtitiæ terrenæ.*

6 Bilibris tritici, &c.] *Terreſtris vita alimento deſtituetur, ne vlterius in propria alatur malitia.* Vinum & oleum.] *Nouæ vitæ alimentum.*

8 Equus pallidus.] *Mortis vis in terreſtrem vitam.* Nomen illi Mors.] *Damnationis mors in terreſtrem vitam.* Infernus.] *Æterna punitio.* Super quatuor partes terræ.] *Super integram terreſtrem eſſentiam intra hominem.* Gladio.] *Lege iuſtitiæ.* Fame, morte, & beſtiis terræ.] *Terrenis anxietatibus ac doloribus mortis.*

9 Sub-

9 Subtus altare.] *Sub legis ſacrificiis.* Animas interfectorum propter verbum Dei.] *Diuina virtus intra hominē occiſa, cum relicta Dei eſſentia terreſtris proprietas ac vita optatur. Non quòd diuinitas ſecundum ſe occidi poßit aut mori, ſed quòd ſeruetur ſub altari, hoc eſt, ſub cultu & miniſterio gratiæ Dei, donec per Chriſtum Dei aſſeratur.*

10 De his qui habitant in terra.] *Terreſtri eſſentia.*

11 Vt requieſcerent ad tempus modicum.] *Cùm diuina natura intra mortem iacens in humana eſſentia, per Dei iuſtitiam intra humanitatem excitatur, quærit ac rogat quando erit vt legis iuſtitia diuinas virtutes intra hominem occiſas vlciſcatur: iubetur verò expectare, donec malitia ad ſummum proceſſerit, atque abundauerit delictū, & diuinitas ipſa vſque ad mortem patientiā protulerit. Namq; ita fiet vt ipſa humanitatem morte afficiat, ita per huiuſmodi mortem, ipſa diuina vita intra humanam naturam plantata viuat & vigeat.*

12 Ecce terræmotus.] *Terreſtris eſſentiæ concußionē ſignificat ex propriæ damnationis cognitione.* Sol *hoc loco, terrenum lumen priuatum quo ipſa ducitur,* Luna *terrenam propriam doctrinam excogitatam, quæ cum ſanguis fit, mortalem ſiue mortiferam ſeſe præbet.* Stellæ *verò, hoc eſt, priuata ſibiq; vſurpata iuſtitia, decidunt in terreſtrem eſſentiam vnde exortæ fuerant:* Cælum *porrò, id eſt, ſpes ac ſolamen terreſtris eſſentiæ conuoluitur atque concluditur.*

13 Groſſos ſuos.] *Inutiles ficos.*

14 Montes & inſulæ.] *Terreſtris eſſentia ſuperior & inferior.*

15 Reges & principes, *&c.*] *Appetitus omnes ſenſuales tam maiores quàm minores & deſideria terreſtria intra induratum ſub priuata carnis ſapientia cor ſeſe abdunt.*

17 Dies

terræ. [9] Et cùm aperuiſſet ſi- C
gillum quintum: vidi ſubtus
altare animas interfectorum
propter verbum Dei, & pro-
pter teſtimonium quod habe-
bant. [10] & clamabāt voce ma-
gna, dicentes, Vſquequo Do-
mine, (ſanctus, & verus,) non
iudicas & non vindicas ſan-
guinem noſtrū de iis qui ha-
bitant in terra? [11] Et datæ ſunt
illis ſingulæ ſtolæ albæ: & di-
ctum eſt illis vt requieſcerent
adhuc tempus modicum, do-
nec compleantur conſerui eo-
rum, & fratres eorum qui in-
terficiēdi ſunt ſicut & illi. [12] Et
vidi, cùm aperuiſſet ſigillum
ſextum: & ecce terræmotus D
magnus factus eſt, & ſol fa-
ctus eſt niger tanquam ſaccus
cilicinus: & luna tota facta eſt
ſicut ſanguis: [13] & ſtellę *de cę- *cęli 2 MS. C.
lo ceciderunt ſuper terram, ſi-
cut ficus emittit groſſos ſuos
cùm à vēto magno mouetur:
[14] & cælum receſſit ſicut liber
inuolutus: & omnis mons, &
*inſulæ de locis ſuis motæ *inſula R. C.
ſunt: [15] & reges terræ & prin-
cipes, & tribuni, & diuites, &
fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis
& in

& in petris montium. [16] & di-
cunt montibus & petris : Ca- *Iſaiæ 2,19. Oſee 10,8. Lucæ 23,30. Infr.9,6.*
dite ſuper nos, & abſcondite
nos à facie ſedētis ſuper thro-
num, & ab ira Agni: [17] quoniã
vênit dies magnus iræ ipſo-
rum. & quis poterit ſtare?

CAP. VII.

A POſt [1] hæc vidi quatuor
Angelos ſtantes ſuper
quatuor angulos terrę, tenen-
tes quatuor ventos terræ "ne *ᵃne flaret ventus 4 MS.G.*
flarent' ſuper terram, neq. ſu-
per mare, neque in vllam ar-
borem. [2] Et vidi alterum An-
gelum aſcendentem ab ortu
ſolis, habentem ſignum Dei
viui: & clamauit voce magna
quatuor Angelis, quibus datũ
eſt nocere terræ & mari, [3] di-
cens, Nolite nocere terræ "&' *ᵃneque 4 MS.Pr.G.*
mari, neque arboribus, quo-
adusque ſignemus ſeruos Dei
noſtri in frontibus eorum. [4] Et
audiui numerũ ſignatorum,
centum quadragintaquatuor millia ſignati ex omni tribu fi-
B liorum Iſraël. [5] Ex tribu Iuda, duodecim millia ſignati. Ex tri-
bu Ruben, duodecim millia ſignati. Ex tribu Gad, duodecim
millia ſignati. [6] Ex tribu Aſer, duodecim millia ſignati. Ex tri-
bu Nephthali, duodecim millia ſignati. Ex tribu Manaſſe,
duodecim millia ſignati. [7] Ex tribu Simeon, duodecim millia
ſignati. Ex tribu Leui, duodecim millia ſign. ti. Ex tribu Iſſa-

17 Dies magnus iræ.] *Iuſtitiæ lex. ita porrò humanitas illa terreſtris cum omni præſtantia, vi, poteſtate, opulentiáq; ſua debilitata corruit, nec quò ſeſe abducat inuenit, vt iuſtam diuinæ eſſentiæ virtutem in ſe non experiatur. quippe grauiſsimè iniuſta terreſtris eſſentia dolet & angitur, vbi diuinam iuſtitiam videre ac efficienter ſentire cogitur.*

IN CAP. VII.

1 Ne flarent ſuper terram.] *Ne terrena eſſentia refrigerij aut gaudij quicquam in propria terreſtri vita exciperet.*

2 Quatuor Angelis.] *Potentiis Dei.* Quibus datum eſt nocere.] *Dum Dei poteſtas ad occiſionem & abolitionem terreſtris eſſentiæ prodit.* Habentem ſignum Dei viui.] *Diuinitas ipſa ſuam potentiã alloquitur.*

3 Quoadusque ſignemus.] *Quoad natura diuina intra terreſtrem eſſentiam ad mortem vſque oppreſſa ſignetur & reformetur in ipſa viua Deitate, hoc eſt, in capite proprio, antequam iudicium in terreſtrem eſſentiam exerceatur, ne bonum cũ malo ſimul extirpetur.*

4 Ex omni tribu filiorum Iſraël.] *Seminis cum Deo valentis.*

5 Ex tribu Iuda.] *Laudis & confeſſionis.* Reuben.] *Viſionis & inſpectionis.* Gad.] *Præparationis.*

6 Aſſer.] *Salutis.* Nephthali.] *Æquitatis ſiue æquationis.* Manaſſe.] *Obliuionis.*

7 Simeon.] *Auſcultationis.* Leui.] *Adiunctionis, ſiue adiuncti.* Iſſacar.] *mercedis.*

8 Zebu-

8 Zebulon.] *Habitationis.* Ioſeph.] *Perfectionis.* Ben-iamin.] *Filij dexteræ manus. Atq; ita cæleſtis exercitus integer Ioanni, hoc eſt, gratiæ viſus eſt. id eſt, integra cæleſtis eſſentia cum innumeris generationibus ſuis in eſſentia Dei ipſius, quam Ioannes ipſe humanæ diuiſæ naturæ indicans teſtatur, quam viſionem verè ac reipſa explicatum iri dicit in fine temporum.* 9 Et palmæ in manibus eorum.] *Diuina fructificatio.*

10 Clamabant voce magna.] *Integra naturalis eſſentia, quæ Gentibus etiam conſtat, ſalutem ſibi perinde atque miniſtratoriis ſpiritibus legis ac prophetiarũ à Deo cæli per Chriſtum Dominum, hoc eſt, potentem & fortem allatam confitetur; nam quidquid figuris includebatur, diuina fulciebatur eſſentia.*

11 Et omnes Angeli.] *Virtutes & ſpiritus miniſteriales.* Quatuor animaliũ.] *Diuiſæ humanæ naturæ cũ ſuis variis cognitionibus.*

13 Vnus de ſenioribus.] *Legis iuſtitia.* Et dixi illi.] *Gratiæ ſermo ad legis iuſtitiam.*

14 Qui de tribulatione magna.] *Diuina & humana eſſentia intra hominem propter peccata per diuinam legem mortificata.* Lauerunt ſtolas ſuas.] *Suam vnicã, veram, & eſſentialem vitã Dei.* Et dealbauerũt.] *Puram ſanctamq; reddiderunt per complantationem diuinæ mortis & ſanguinis agni, ita vt priuatum diuiſumq; peccatum in ipſis extinctum, vitæq; expers redditum ſit.*

15 Nocte.] *In oppreſſione atque anguſtia.* Et die,] *In gaudio & gratulatione.* In templo eius.] *In humano corde ſanctificato.* Qui ſedet in throno.] *Eſſentialis diuinitas.*

char, duodecim millia ſignati.
8 Ex tribu Zabulon, duodecim
millia ſignati. Ex tribu Ioſeph,
duodecim millia ſignati. Ex
tribu Ben-iamin, duodecim
millia ſignati. 9 Poſt hæc vidi C
turbam magnam quam dinu-
merare nemo poterat, ex om-
nibus gentibus, & tribubus,
& populis, & linguis: ſtantes
ante thronum, & in conſpectu
Agni, amicti ſtolis albis, &
palmæ in manibus eorũ, 10 &
clamabant voce magna, dicẽ-
tes, Salus Deo noſtro qui ſe-
det ſuper thronum, & Agno.
11 Et omnes Angeli ſtabant in
circuitu throni & ſeniorum &
quatuor animalium: & ceci-
derunt in conſpectu throni in
facies ſuas, & adorauerunt
Deum, 12 dicentes, Amen. Be-
nedictio, & claritas, & ſapien-
tia, & gratiarum actio, honor
& virtus, & fortitudo Deo no-
ſtro in ſecula ſeculorũ. Amen.
13 Et reſpondit vnus de ſenioribus, & dixit mihi, Hi qui D
amicti ſunt ſtolis albis, qui ſunt? & vnde venerunt? 14 Et dixit
illi, Domine mi, tu ſcis. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerũt de
tribulatione magna, & lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt
eas in ſanguine Agni. 15 Ideò ſunt ante thronũ Dei, & ſeruiũt
ei die ac nocte in templo eius: & qui ſedet in throno, habita-
bit

Iſaiæ 49,10. bit ſuper illos. [16] non eſurient
neque ſitient amplius, nec ca-
det ſuper illos ſol, neque vllus
æſtus. [17] quoniam Agnus qui
in medio throni eſt, reget illos,
& deducet eos ad vitæ fontes
Iſaiæ 25,8. Infr. 21, 4. aquarum, & abſterget Deus
omnem lachrymam ab ocu-
lis eorum.

Cap. VIII.

A E T cùm aperuiſſet ſigillũ
ſeptimum, factum eſt ſi-
lentium in cælo, quaſi media
hora. [2] Et vidi ſeptem Angelos
ſtantes in cõſpectu Dei: & da-
tæ ſunt illis ſeptem tubæ. [3] Et
alius Angelus venit & ſtetit
ante altare, habẽs thuribulum
aureũ: & data ſunt illi incenſa
⌐2 MS. G. Q. II. multa, vt daret ⌐de’ orationibꝰ
ſanctorum omnium ſuper al-
tare aureũ: quod eſt ante thro-
⌐7 MS. Pr. G. num ⌐Dei’. [4] Et aſcendit fumus
incenſorum de orationibus
ſanctorum de manu Angeli
coram Deo. [5] Et accepit An-
aureum MS q. gelus thuribulum, & imple-
uit illud de igne altaris, & mi-
ſit in terram, & facta ſunt to-
nitrua & voces & fulgura, &
terręmotus magnus. [6] Et ſeptẽ
Angeli qui habebant ſeptẽ tubas, pręparauerũt ſe vt tuba ca-
nerent.

16 Non eſurient.] *Vtpote ab eſſentia Dei in vita ſancta ac vera nutriti.* Nec cadet ſuper illos ſol.] *Legis claritas arguens.* Nec vllus æſtus.] *Damnationis infernæ.*

17 Quoniam Agnus.] *Diuina bonitas ac benignitas.* Reget illos] *in ſua ſancta virtute.* Et abſterget Deus] *diuina lætitia.*

In cap. VIII.

1 Et cùm [*Agnus*] aperuiſſet ſigillum ſeptimum.] *Cùm peccati ac mortis lex, quam diuinæ naturæ vita in morte ſigillauerat, Dei benignitate ſublata fuit, tunc ſilẽtium, hoc eſt, ſenſus & cognitio vniformis in cæleſti eſſentia vitæ, qua tranquillitate durante ſeptem Angeli viſi.*

2 Stantes in conſpectu Dei.] *Virtus & vis diuina in ſeipſa & circa ipſam.* Et datæ ſunt illis ſeptem tubæ.] *Diuinitati ſe ipſam humanitas dedens, atque ita diuina natura poteſtatem habet torquendi ac puniẽdi malitiã in terreſtri eſſentia per miniſtros ſuos.*

3 Ante altare.] *Intra humanum cor, vbi ſacrificium Deo fit.* Thuribulum aureũ.] *Comprehenſionem amabilitatis diuinæ.* Incenſa multa.] *Diuina amplificatio in omni bono.* Ante thronũ.] *Glorioſam quietẽ.*

4 Aſcendit fumus incenſorum.] *Odor orationum ſanctorũ, id eſt, ſanctus erga Deum amor, & purum gratumq́ ſtudium.*

5 Et accepit Angelus thuribulum.] *Deſiderium & ſtudium iuſtitiæ Dei. Angelus Dei per adminiſtrationem diuini ſacrificij flagrantem Christi charitatem, ſalutisq́ publicæ amorem in terra, hoc eſt, in terreſtri corde manifeſtat; quãobrem terrena eſſentia quòd diuinam iuſtitiam damnationemq́ propriam agnoſcat, ita opprimitur & vexatur, vt in* tonitrua & fulgura, *id eſt, clamores tremoresq́ erumpat.*

6 Vt tuba canerent.] *In terreſtri eſſentia.*

7 Tertia

7 Tertia pars arborum.] *Terrena fructificatio. Nam vbi terreſtris eſſentiæ malitia, cautela, & induſtria per Angelum, diuinum inſtinctum, detegitur ante Deum & ante ſimplicem humanam naturam, tunc proprio inuido igne ſeſe ipſa terrena eſſentia illuminat, grandineumq́ imbrem, hoc eſt, vltionis cupiditatem in terram, id eſt, in ſeipſam exercet, ita fit vt grando cum ſanguine morteq́ miſceatur, ex eoq́ omnis viridis fructificatio terreſtris eſſentiæ exuſta conſumitur.*

8 Igne ardens.] *Inuidiæ. ita terreſtris eſſentiæ inuidia ſeſe exerere oſtentareq́ ſtudēs, turbulentam inquietudinem ſuam mouet, idq́ mare perpetuò inquietum eſt, quamobrem* tertia pars maris ſanguis, *hoc eſt, diſſolutionis mors fit.* 9 Tertia pars creaturæ eorū quæ habebant animas in mari.] *Tormentum ſibi ipſi allatum inter mortem & vitam.* Tertia pars nauium.] *Attractionis ac reſpirationis terreſtris vitæ.*

10 In tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.] *Ita vt terrena affectio & gratulatio diuinæ effluxionis honorem ac decus arrogare ſibi non valeat.*

Stella *hæc quæ de cælo cecidit, ſignificat falſum lumen ingenij & induſtriæ terreſtris, quæ intra terreſtrem hominem aquas omnes ſcaturiginesq́ diuinas amaras reddit, quamobrem tertia vitæ terreſtris pars interit.*

12 Et diei non luceret pars tertia.] *Ita vt terreſtris eſſentiæ luminaria, fallacia, & excogitata obſcurata fuerint, tā nocturna quàm diurna: quippe diuinum lumen cæleſte terreſtri vitæ mors eſt.* Et noctis ſimiliter.] *Vſurpatum & præſumptum luminare.*

13 Per medium cæli.] *Cæleſtem eſſentiam.* Væ, væ,

nerent. [7] Et primus Angelus
tuba cecinit, & facta eſt grādo
& ignis, miſta in ſanguine, &
miſſum eſt in terram, & tertia
pars terræ cōbuſta eſt, & tertia pars arborum concremata
eſt, & omne fœnum viride cōbuſtum eſt. [8] Et ſecundus An- C
gelus tuba cecinit: & tāquam
mōs magnus igne ardēs, miſſus eſt in mare, & facta eſt tertia pars maris, ſanguis: [9] &
mortua eſt tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interiit. [10] Et tertius Angelus tuba cecinit, & cécidit de
cęlo ſtella magna, ardens tanquam facula, & cécidit in tertiam partem fluminum, & in
fontes aquarum: [11] & nomen
ſtellæ, dicitur Abſinthium. & D
facta eſt tertia pars aquarū in
abſinthiū: & multi hominum
mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ ſunt. [12] Et quartus
Angelus tuba cecinit: & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars
ſtellarum, ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non
luceret pars tertia, & "noctis' ſimiliter. [13] Et vidi, & audiui vo- "nox ; MS. 'nocti ; MS.
cem vnius aquilæ volantis per medium cæli, dicentis voce Q. n.
magna;

magna: Væ, væ, væ habitanti-
bus in terra: de cęteris vocibus
*tubæ a MS. G. *trium Angelorum qui erant
tuba canituri.

CAP. IX.

A ET [1] quintus Angelus tu-
ba cecinit, & vidi ſtellam
de cælo cecidiſſe in terram, &
data eſt ei clauis putei abyſſi.
[2] Et aperuit puteum abyſſi: &
aſcendit fumus putei, ſicut fu-
mus fornacis magnæ: & ob-
ſcuratus eſt ſol & aër de fumo
putei. [3] Et de fumo putei exie-
runt locuſtę in terram. & data
eſt illis poteſtas, ſicut habent
poteſtatem ſcorpiones terræ:
[4] & præceptũ eſt illis ne læde-
rent fœnũ terræ neque omne
viride, neq. omnem arborem:
niſi tantùm homines qui non
habent ſignum Dei in fronti-
*dictum o. bus ſuis: [5] & "datum" eſt illis ne
*cruciarent R.G. Textus conformis eſt G q. occiderent eos: ſed vt "crucia-
rentur' menſibus quinque: &
cruciatus eorum, vt cruciatus
ſcorpij cùm percutit hominẽ.
Iſaiæ 2, 19. [6] Et in diebus illis quærent ho-
Oſee 10,8. Lucæ 23, 10. mines mortem, & non inue-
B nient eam: & deſiderabũt mo-
Supr. 6,16. Supr. 16,9. ri, & fugiet mors ab eis. [7] Et ſi-
militudines locuſtarum, ſimiles equis paratis in prœlium: &
ſuper capita earum tanquam coronæ, ſimiles auro: & facies

Væ, væ, væ.] *Terreſtribus ſenſibus ſingularibus gaudiis atque appetitionibus omnibus mors per diuinam iuſtitiam denuntiatur, idq́ præſentibus cæteris triũ Angelorũ vocibus, qui terreſtrẽ vitam ad iudicium etiam aſciſcunt.*

IN CAP. IX.

1 Vidi.] *Ioannes, id eſt, Dei gratia vidit.* Stellam de cælo.] *Iuſta Dei vis proruit in terrenam vim quam arguere ac dãnare parat.*

2 Aperuit puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei.] *Pœna ac damnatio æterna terreſtri eſſentiæ ante oculos conſtituitur, ita vt cæleſtis luminis aër & iuſtitiæ ſol præ putei fumo intra terreſtrem eſſentiam obſcuretur.*

3 Locuſtæ.] *Humanæ terrenæq́ malitiæ virus, pus & venenum, cuius in ſuos cultores & ſtudioſos efficientia, nihil niſi dolores, tormenta, ſuiq́ ipſius damnationem profert.*

4 Ne læderent fœnum terræ.] *Quidquid ſecundum naturam propriam in homine genitum producitur, namque id ex conditore eſt.* Niſi tantùm homines.] *Humanitatem illam terreſtrem labefactatã ac Dei expertem.*

5 Ne occiderent eos.] *Peruerſam terreſtrem eſſentiam; vt hoc pacto tormentum non finiatur.* Menſibus quinque.] *Donec quinque humani ſenſus cum corruptis cogitationibus adnexis, propria, vana, atque ſibi conficta lumina abiiciant, confuſa nimirum atque extincta cum deſideriis, actibus & cõcupiſcentiis ſuis, idq́ efficientia veneni quod ſcorpij hominem ferientis inſtar habet.*

6 Quærent homines.] *Terreſtres ſenſus, cogitatus & voluptas carnis.* Fugiet mors ab eis.] *Ne mortale tormentum morte extinguatur.*

7 Similes equis.] *Venenata hominum malitia ad nocendum prompta nimiumq́ inſolens atque impotens.* Tanquam coronæ.] *Malitiæ & inſolentiæ victoria & iactatio.*

Tanquam facies hominum.] *Damnatione ipſa arguuntur ſimiles humanæ vitæ atque eſſentiæ corruptæ.*

8 Tanquam capillos mulierum.] *Memoriam induſtriamq́ terreſtrem (quam feminam ſcriptura depingit) ad nocẽdum prõptam his locuſtis addictã.* Dentes earum ſicut leonum.] *Ad lædendum ac dilacerandum.*

9 Loricas ferreas] *Duratam obſtinatamq́ malitiã.* Vox alarum.] *Venenatæ eſſentiæ mortis ſtrepitus & fragor in eos quos affligere poteſt.*

10 Et aculei erant in caudis.] *Malitiæ venenum variè pungentis ac lædentis ita ferit, vt integro illæſoq́ loco aut membro extrahi non poſſit, aculeorum inſtar.*

Poteſtas earum.] *Senſuũ carnis terreſtrium.* Menſibus quinque.] *Longo tempore ſuiſmet tormentis vexantur, donec ſibi conficta inaniaq́ lumina extincta euaneſcant.*

11 Latinè habens nomen Exterminãs.] *Num ab interprete Latino additum, an verò ex margine irrepſit? Deſtructor & oppreſſor virtutum omnium verarum ac diuinarum in homine. Italicè* Guaſtatore, *cuius fructus eſt vt pro vana afflictione exantlata duæ aliæ extemplo ſufficiantur.*

13 Ex quatuor cornibus altaris.] *Sacrificium miniſteriale ſanctæ diuinæ virtutis.*

14 In flumine magno Euphrate.] *Diuinæ fructificationis cui alligati ſunt. Sunt verò quatuor miniſtratorij ſpiritus in Dei iuſtitia fructum ferentes ad punitionem malitiæ prolapſi hominis.*

15 Et ſoluti ſunt.] *Expediti & dimiſſi miniſtrationis exercendæ cauſa.*

In horam, & diem & menſem & annũ.] *Varia tempora in eodem eſſentiali tempore.*

Tertiam partem hominum.] *Peruerſæ humanitatis, id eſt, tertiam partem appetentiarum & cupiditatum vitæ terreſtrium, quibus terrenus homo contra eſſentialem cæleſtemq́ naturam vixit.*

16 Equeſtris

earum tanquam facies homi-
num. 8 Et habebant capillos
ſicut capillos mulierũ: & den-
tes earum, ſicut *leonum erãt. *dentes MS q.
9 & habebãt loricas ſicut lori-
cas ferreas, & vox alarũ earum
ſicut vox curruum equorum
multorum currentium in bel-
lum. 10 & habebant caudas ſi-
miles ſcorpionum, & aculei
erãt in caudis earum: & pote-
ſtas earum nocere hominibus
menſibus quinque. 11 & habe-
bant ſuper ſe regem angelum
abyſſi, cui nomen Hebraicè
Abaddon, Græcè autẽ Apol-
lyon: Latinè habens nomen
Exterminans. 12 Væ vnũ abiit, C
& ecce veniunt adhuc duo væ
poſt hæc. 13 Et ſextus Angelus
tuba cecinit: & audiui vocem
vnam ex quatuor cornibus al-
taris aurei, quod eſt ante ocu-
los Dei, 14 dicentem ſexto An-
gelo qui habebat tubã, Solue
quatuor Angelos, qui alligati
ſunt in flumine magno Eu-
phrate. 15 Et ſoluti ſunt qua-
tuor Angeli, qui parati erant
in horam, & diem & men-
ſem & annum: vt occiderent
tertiam partem hominum.
16 Et

16 Et numerus equeſtris exer-
citus vicies millies dena mil-
lia. Et audiui numerum eorũ.
17 Et ita vidi equos in viſione:
& qui ſedebant ſuper eos, ha-
bebant loricas igneas, & hya-
cinthinas & ſulphureas. & ca-
pita equorum erant tanquam
capita leonũ: & de ore eorum
procedit ignis, & fumus, &
D ſulphur. 18 Et ab his tribus pla-
gis occiſa eſt tertia pars homi-
num, de igne & ex fumo &
ſulphure, quę procedebant de
ore ipſorum. 19 Poteſtas enim
equorum in ore eorum eſt, &
in caudis eorum. nam caudæ
eorum, ſimiles ſerpẽtibus, ha-
bentes capita: & in his nocẽt.
20 Et cæteri homines qui non
ſunt occiſi in his plagis, neque
pœnitentiam egerunt de ope-
ribus manuum ſuarum, vt nõ
adorarent dæmonia & ſimu-
lachra aurea & argentea & æ-
rea & lapidea & lignea, quæ
neque videre poſſunt, neque
audire, neque ambulare, 21 &
non egerunt pœnitentiam ab
homicidiis ſuis, neque à vene-
ficiis ſuis, neque à fornicatio-
ne ſua, neque à furtis ſuis.

16 Equeſtris exercitus.] *Appetentiarum terrenarum multiplex numerus variumq́; genus, expugnatorum numerum multiplicem, hoc eſt, exercitum iuſtum quantum Gratia vidit, poſtulabat, vt malum ipſum ſuperaretur.*

17 Equos in viſione.] *Potentiam punitionis in ſua virtute.*

Loricas igneas.] *Ruſticitatis terrenæ punitionem.*

Tanquam capita leonum.] *Magnam vim ad malitiæ malum perdendum ac delendum.*

Ignis, & fumus, & ſulphur.] *Ad terrenam malitiam exurendam & abſumendam.*

18 Et ab his tribus plagis.] *Igne, fumo, & ſulphure prodeuntibus ex ore punitionis, tertia humanitatis pars à propria terreſtri vita occiſa abolitaq́; fuit.*

19 Poteſtas enim equorum.] *Punitionis vis & efficientia.*

Nam caudæ eorum ſimiles ſerpẽtibus.] *Punitio ſimilem ſeſe præbet malitiæ ipſi, quam proprio malo atque veneno vincere tendit.*

20 Et cæteri homines.] *Terreſtris humanitatis reliquæ partes.*

Dæmonia.] *Dei aduerſariam partem.*

Et ſimulachra aurea, &c.] *Terreſtris eſſentiæ propria ornamenta, quibus ipſa pertinaciter afficitur, ita vt cultum diuinum etiam exhibeat, cùm tamen inutilia hæc ſint & deprehendantur.*

21 Et non egerunt pœnitentiam.] *Malitia & vanitas ab hominibus quæſita, vltroq́; admiſſa pœnitentiam in ſe non habet, nec ſecum affert, nam & hoc nomine etiam inutilis eſt, ſed tamen humanitas ipſa quæ malitiam aliquando ſecuta eſt, cognitionis vim in ſe habet, qua ad pœnitentiam redire poſſit ac demum redeat. hanc ſententiam lectionis exhibet vis.*

In cap. x.

1 Et vidi.] *Gratia Dei ſe vidiſſe teſtatur. fortitudinis Dei.* Amictum nube.] *Prophetiæ obſcuritate.* Iris in capite eius.] *Aqua & ignis, mors & vita.*

2 Libellum apertum.] *Diuini arcani teſtimonium.* Dextrum ſuper mare.] *Super horridam terreſtrem vim & eſſentiam.* Siniſtrum ſuper terram.] *Naturalem eſſentiam & vim. Itaque diuina vis & fortitudo à cæleſti eſſentia profecta ſeſe humanitati oſtēdit, obſcurè tamē interim dum cæleſtis eſſentia atque terreſtris à ſe inuicem ſeiunctæ non ſunt.*

3 Et cùm clamaſſet.] *Virtus illa Dei.* Locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuas.] *Inquietudo ac rixa impatientiaq́ȝ terreſtris eſſentiæ damnationem propriam ſentientis.*

4 Audiui vocem.] *Teſtimonium cæleſtis eſſentiæ gratiā alloquentis.* Noli ſcribere.] *Ne quod monumentū teſtimoniúmue maneat.*

5 Super mare.] *Terreſtris eſſentiæ altam profunditatem.* Super terram.] *Terreſtrem ipſam naturam.* Ad cælum.] *Ad cæleſtem eſſentiam.*

6 Et terram.] *Naturalem eſſentiam.* Et mare.] *Immenſam puritatis aquam.* Quia tempus non erit amplius.] *Iudiciū inter corruptibile atque æternum exercendum parari iam affirmatur. atque hoc pacto humanitas terreſtri eſſentiæ adhærēs proprij temporis ad pœnitentiam oportuni admonetur.*

7 Septimi Angeli.] *Septem Angelorum. ex linguæ idiotiſmo.* Myſterium Dei.] *Prophetia, quæ arcanum Dei dicitur. ſignificat autem in poſtrema temporum parte cæleſtem eſſentiam, clarè ac citra figuram & vmbram, humano cordi ſeſe oſtenſuram.*

10 Et

Cap. X.

ET [1] vidi alium Angelum A
fortem deſcendētem de
cælo, amictum nube, & iris in
capite eius, & facies eius erat
vt ſol, & pedes eius tanquam
"columna ignis. [2] & habebat *columnæ 1. MS.R.Pr.G.
in manu ſua libellū apertum:
& poſuit pedem ſuū dextrum
ſuper mare, ſiniſtrum autem
ſuper terram. [3] & clamauit voce
magna, quemadmodū cùm
leo rugit. Et cùm clamaſſet, locuta
ſunt ſeptem tonitrua voces
ſuas. [4] Et cùm locuta fuiſ- B
ſent ſeptē tonitrua voces ſuas,
ego ſcripturus eram: & audiui
vocem de cælo dicentē mihi:
Signa quæ locuta ſunt ſeptem
tonitrua: & noli ea ſcribere.
[5] Et Angelus quē vidi ſtantem Dan. 12,7.
ſuper mare, & ſuper terrā, le-
uauit manum ſuā ad cælum.
[6] & iurauit per viuentem in ſe-
cula ſeculorū, qui creauit cæ-
lum & ea quæ in eo ſunt: &
terram, & ea quæ in ea ſunt: &
mare, & ea quæ in eo ſunt:
Quia tempus non erit amplius: [7] ſed in diebus vocis ſeptimi C
Angeli, cùm cœperit tuba canere, cōſummabitur myſterium
Dei, ſicut euangelizauit per ſeruos ſuos Prophetas. [8] Et audiui
vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicētem, Vade,
& acci-

& accipe librum apertum de
manu Angeli ſtātis ſuper ma-
D re & ſuper terram. 9 Et abij ad
Angelū, dicens ei vt daret mi-
Ezech. 3, 1. hi librum. Et dixit mihi: Acci-
pe librum, & deuora illum: &
faciet amaricari ventrē tuum,
ſed in ore tuo erit dulce tan-
quam mel. 10 Et accepi librum
de manu Angeli, & deuoraui
illum: & erat in ore meo tan-
quā mel, dulce. & cùm deuo-
raſſem eū, amaricatus eſt ven-
ter meus, 11 & dixit mihi, O-
portet te iterum prophetare
Gentibus, & populis, & lin-
guis, & regibus multis.

CAP. XI.

A ET 1 datus eſt mihi cala-
mus ſimilis virgæ: & di-
ctū eſt mihi, Surge, & metire
templum Dei, & altare, & ado-
rantes in eo. 2 atriū autē quod
eſt foris templum, eiice foras,
& ne metiaris illud: quoniam
datum eſt Gētibus, & ciuita-
tem ſanctam calcabunt mēſi-
bus quadraginta duobus: 3 &
dabo duobus teſtibus meis, &
prophetabūt diebus mille du-
cētis ſexaginta, amicti ſaccis.
4 Hi ſunt duæ oliuę & duo cā-
delabra

10 Et accepi librum.] *Arcanam Dei prophetiam, quæ cùm excipitur dulcis eſt, verū vbi cæleſti eſſentiali claritate cōſummatur & perficitur, diuiſis animis fit vehementer amara.*

11 Et dixit mihi.] *Diuina fortitudo gratiā alloquitur.* Gentibus.] *Senſuum diuerſitati.* Populis, & linguis, & regibus multis.] *Dominationi omni intra terreſtrem eſſentiam. Oportere ait humanitatem prolapſam à diuina gratia per prophetias præmoneri & excitari, vt terreſtris eſſentiæ ſublimitas ac ſuperbia ſub potenti Dei manu depreſſa ſuccumbat.*

IN CAP. XI.

1 Et datus eſt mihi.] *Ioanni. i. gratiæ Dei.* Templum Dei.] *Humanum cor.* Altare.] *Cultum ibidem actitatum.*

2 Atrium autem.] *Caſtigatum hominis terreni cor Dei gratia examinat, atque diuinæ virtutis collatione metitur, vt quantum ad diuinitatis rationem acceſſerit dignoſcatur. Porticum autem ſiue atrium ac extra diuinam eſſentiam conſtitutum reiicitur, vtpote quod à paganica & inhumana eſſentia frequentatum eſt in deliciis carnis & præputio cordis, quamobrem non menſuratur: nam quidquid terreſtre eſt, Gentibus (hoc eſt terreſtri & inhumanæ eſſentiæ) datū eſt, vtpote ad mortē vſq; torquēdis.*

3 Et ciuitatem ſanctam.] *Humanum cor calcabunt quoad quadragintaduo in conſtantia opinionis terreſtris lumina totidem plagis intra cupiditates atque appetentias terreſtres acceptis, terreſtris naturæ corde depulſa, vel in ſuas ipſorum peruerſæ eſſentiæ tenebras reiecta fuerint.* Dabo duobus teſtibus.] *Legi ac prophetiæ, quibus à me excitatis annuam vt mœſtis ac triſtitia imbutis prophetandi curſus peragatur, donec prophetia explicetur, & peccatum diuinæ eſſentiæ virtute vincatur.*

4 Hi ſunt duæ oliuæ.] *Lex & prophetiæ interim in terra tanquam diuina apud humanitatem illam terrenā colūtur, quoad per vitæ efficientiā eſſentialis cæleſtis Deus intra animū purè ac ſanctè veriſſimeq; cognoſcatur. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verū Deum, &c.*

In conſpectu Domini terræ.] *Quandiu Dominus à terreſtri natura colitur.*
5 Et ſi quis voluerit eos nocere.] *Nam iuſtè & ſecundum legem occiditur, quiſquis legi ac prophetiæ aduerſatur.*
6 Et percutere terram.] *Terreſtrem humanitatem. Legis atque prophetiæ vis.*
7 Beſtia quæ aſcendit de abyſſo.] *Inuida malitia obſtinata. Namque beſtia hæc intra hominem non regeneratum innata legem prophetiasq́ʒ in terreſtri corde occidit, illorumq́ʒ teſtimonia intra feram oppreſsionem tyrannidemq́ʒ ſepelit, vbi etiam Chriſtus Dei crucifixus eſt.*

delabra in conſpectu Domini
terræ ſtantes. 5 Et ſi quis volue-
rit eos nocere: ignis exiet de
ore eorũ, & deuorabit inimi-
cos eorum. & ſi quis voluerit
eos lędere: ſic oportet eum oc-
cidi. 6 Hi habẽt poteſtatẽ clau- B
dendi cælum, ne pluat diebus
prophetiæ ipſorũ: & poteſtatẽ
habent ſuper aquas conuer-
tendi eas in ſanguinem, & per-
cutere terram omni plaga quotieſcunque voluerint. 7 Et cùm
finierint teſtimonium ſuum: beſtia quæ aſcẽdit de abyſſo, fa-
ciet aduerſum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. 8 Et
corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vo-
catur ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus, vbi & Dominus eo-
rum crucifixus eſt. 9 Et videbunt de tribubus, & populis,

9 Et videbunt de tribubus.] *Senſus, memoria, & commemoratio humanitatis in ſeſe redeuntes, legi ac prophetiæ audient, nec ſinent corpus, hoc eſt, teſtimonium horum ſepultum perpetuò iacere, quod ex morte, hoc eſt, ſepulchro reſurgens eos qui ſeſe audierint inſtruent.*
10 Et inhabitantes terram.] *Quicunque terreſtri eſſentiæ dediti ſunt.* Iocundabuntur.] *Vt viuentes ſuauiter legis ac prophetiæ depoſito metu.* Munera mittent inuicẽ.] *Terreſtres ſenſus omnes ſeſe mutuò ad voluptatem iuuabunt ex votoq́ʒ viuent.* Cruciauerunt.] *Lex & prophetia malos vexant.*
11 Poſt dies tres & dimidium.] *Tribus propheticis luminibus finitis ad quarti initium.* Et ſteterunt ſuper pedes ſuos.] *Intra humanitatem ex beneficio Dei excitabuntur.*
12 Et audierũt.] *Diuina virtus legẽ prophetiamq́ʒ ſuã ſibi receptas aſſerit in cæleſti eſſentia in cõſpectu terræ, id eſt, terreſtris agnitionis.*

& linguis, & Gentibus corpo-
ra eorum per tres dies & dimi-
dium: & corpora eorum non
ſinent poni in monumentis.
10 & inhabitantes terram gau-
debunt ſuper illos, & iocũda-
buntur: & munera mittẽt in-
uicem, quoniam hi duo Pro-
phetæ cruciauerũt eos qui ha-
bitabant ſuper terrã. 11 Et poſt
dies tres & dimidium, ſpiritus
vitæ à Deo intrauit in ęos. Et C
ſteterunt ſuper pedes ſuos, &
timor magn⁹ cẽcidit ſuper eos
qui viderũt eos. 12 Et audierũt
vocem

13 Terræ-

vocem magnã de cælo, dicen-
tem eis: Aſcẽdite huc. Et aſcẽ-
derunt in cælum in nube: &
viderunt illos inimici eorum.
13 Et in illa hora factus eſt ter-
ræmotus magnus: & decima
pars ciuitatis cẽcidit: & occiſa
ſunt in terræmotu nomina
hominum ſeptẽ millia: & reli-
qui in timorem ſunt miſſi, &
dederunt gloriã Deo cęli. 14 Vę
ſecundũ abiit: & ecce væ ter-
D tiũ veniet citò. 15 Et ſeptimus
Angelus tuba cecinit: & factæ

13 Terræmotus.] *Terreſtris eſſentiæ turbatio ac timor.* Decima pars ciuitatis.] *Firmitudinis voluptatum deliciarumq́ʒ terreſtris eſſentiæ.* Septem millia.] *Innumera ſenſuum, voluptatum, cupiditatum, cogitationum ac ſtudiorũ terreſtriũ frequentia & copia.* Et reliqui.] *Senſus & cogitatus in Deo ſperantes firmantur in religione ac fide.*

14 Et ecce tertium.] *Vt terreſtris eſſentia quæ Deo aduerſatur, non poteſt non ſentire ſuum væ letale, Deo Angelum ſuum in terreſtris hominis cor mittente.*

15 Et factæ ſunt voces.] *Humanitate iam recuperata, ac cæleſti eſſentiæ ſeriò dedita, cælum omne cæleſtisq́ʒ natura lætatur, atque Deo vitæ regnum, id eſt, humanum cor gratulatur receptum, & promiſſorum diuinorum certam fidem celebrat.*

ſunt voces magnæ in cælo dicẽtes, Factum eſt regnum huius
mundi, Domini noſtri & Chriſti eius, & regnabit in ſecula
16 MS.Pr.c. ſeculorum. ⁻Amen'. 16 Et viginti quatuor ſeniores qui in
conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies
ſuas, & adorauerunt Deum, 17 dicentes: Gratias agimus ti-
bi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui ven-
turus es: quia accepiſti virtu-
tem tuam magnam, & regna-
ſti. 18 Et iratæ ſunt Gentes, &
aduênit ira tua, & tẽpus mor-
tuorum, iudicari, & reddere
mercedem ſeruis tuis Prophe-
tis & Sanctis, & timentibus
nomen tuum puſillis & ma-
gnis, & exterminandi eos qui
corruperũt terram. 19 Et aper-
tum eſt templum Dei in cęlo:
& viſa eſt arca teſtamenti eius
in

17 Quia accepiſti.] *Tu ipſe.*

18 Tempus mortuorum.] *Tempus mortis quo ira Dei excitata eſt ad iudicium gentium, hoc eſt, appetitionum carnis, ad reddendamq́ʒ à Deo mercedem.* Exterminandi eos qui corruperunt terram.] *Namque eſſentia diuina dominium imperiumq́ʒ in humanitatem exercente, iuſtitiæ iudicium in cælo atque in terra conſeruatur.*

19 Templum Dei.] *Humanum cor.* Arca teſtamenti eius.] *Arcanum Dei fœdus. Humano corde vſqʒ ad cæleſtem eſſentiã aperto, ita vt Dei fœdus intra animam conſpectum agnoſcatur, terreſtris eſſentia intra terrenam humanitatem magnas mouet tempeſtates.*

IN

IN CAP. XII.

1 Et ſignum magnum.] *Tempeſtate adhuc illa durante.* Mulier.] *Diuina charitas Chriſtum ſuum intra humanũ cor parere cupit virtute abſoluta. charitatis autẽ ornamenta omnia cæleſtia ad victoriam faciunt.*

4 Cauda eius trahebat.] *Ad ſe trahebat. Eſt verò draco venenata ac terrena ingenij induſtria, quæ tanquam cæleſte ſignum videtur. huius in ſpeciem cultus carnis ſapientiam atque ſanctitudinem refert, ſeſeq; contra ſimplicem Dei charitatem extollit vſu ac praxi cognitarũ artium ſeptem cautè ad propriam terreſtrem commoditatem exceptarum, adiunctis etiam promiſſis beatitudinum generibus ex cauta & ingenioſa Iuſſorum decẽ vſurpatione in ſpeciem fallaci, quibus humana natura terreſtris decepta opprimitur.* Cauda *autẽ malitiæ venenum eſt, quo ſimplex anima læditur.* Septem coronæ, *dominationes per tyrannidem ac vim contra Dei ſimplicitatem vſurpatæ, idq; virtutis authoritatisq; è cælo cõceſſæ ac demiſſæ prætextu; atque ita terreſtris induſtria, dolo atque arte ingenti ſimplici Dei charitati inſidiatur, imò & apertè aduerſatur, dum edendum fructum è veſtigio deuorare auet.*

5 Filium maſculum.] *Chriſtũ Dei & humanæ naturæ ſalutẽ, qui virtute ſua virga ferrea, iuſtitiæ lege videlicet, feram in humano genere eſſentiam & vim domaturus eſt.*

Et raptus eſt.] *Id quod intra humanã eſſentiam Dei charitate gignitur, à terrena ad cæleſtem Dei eſſentiam rapitur ac reſumitur.*

6 Fugit in ſolitudinem.] *Dei charitas intra feræ ac ruſticæ humanæ eſſentiæ cor ad tẽpus abſconditur.* Diebus mille ducentis ac ſexaginta.] *Cæleſtes ſtellas & fidei ſpem interpretamur, quæ interim lucent donec illa ad cæleſtem ſolem per Dei iuſtitiam reducatur.*

7 Michaël.] *Interim dũ Dei charitas in deſerto, id eſt, ſecreto terreſtri corde verſatur, in cælo ruſtico ac ſuperbo terreſtri corde draco, hoc eſt, terrena induſtria veneno proprio à Dei iuſtitia oppugnatur ac deiicitur.*

in templo eius, & facta ſunt
fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

CAP. XII.

ET [1] ſignum magnum ap- A
paruit in cælo: Mulier
amicta ſole, & luna ſub pedibus eius, & in capite eius corona ſtellarum duodecim. [2] &
in vtero habẽs ⌐ & ʼ ‟clamabat ʼ ⌐ſ MS. R. G. Q. n. ‟clamat 9 MS. G. q.
parturiens, & cruciatur vt pariat. [3] Et viſum eſt aliud ſignũ
in cælo, & ecce draco magnus
rufus, habens capita ſeptem,
& cornua decem: & in capitibus ‟eius ʼ diademata ſeptẽ: [4] & ‟ſuis 2 MS. R.
cauda eius trahebat tertiam
partem ſtellarum cæli, & miſit eas in terrã, & draco ſtetit
ante mulierem quæ erat paritura: vt cùm peperiſſet, filium
eius deuoraret. [5] Et peperit fi- B
lium maſculum, qui recturus
erat omnes Gẽtes in virga ferrea: & raptus eſt filius eius ad
Deum & ad thronũ eius, [6] &
mulier fugit in ſolitudinẽ vbi
habebat locum paratũ à Deo,
vt ibi ‟paſcãt ʼ eam diebus mil- ‟paſcat o.
le ducentis ſexaginta. [7] Et factum eſt prœlium ⌐ magnum ʼ ⌐ſ MS. Pr. G.
in cælo. Michaël & Angeli
eius

Et

eius prœliabãtur cũ dracone,
& draco pugnabat & Angeli
eius; 8 & non valuerunt, neque
locus inuentus eſt eorum am-
plius in cælo. 9 Et proiectus eſt
draco ille magnus ſerpens an-
tiquus, qui vocatur diabolus
& ſatanas, qui ſeducit vniuer-
2 MS.R. Pe. G. ſum orbem: & proiectus eſt
in terram, & angeli eius cum
C illo miſſi ſunt. 10 Et audiui vo-
cem magnam in cęlo dicentẽ:
Nunc facta eſt ſalus & virtus,
& regnum Dei noſtri, & pote-
ſtas Chriſti eius: quia proiect9
eſt accuſator fratrum noſtro-
rum, qui accuſabat illos ante
conſpectum Dei noſtri die ac
nocte. 11 Et ipſi vicerunt eum
propter ſanguinem Agni, &
propter verbũ teſtimonij ſui,
& non dilexerunt animas ſuas
vſque ad mortem. 12 propterea
lætamini cæli, & qui habitatis
in eis. Væ terræ & mari: quia
deſcendit diabolus ad vos ha-
bens iram magnã, ſciẽs quòd
D modicum tempus habet. 13 Et
poſtquam vidit draco quòd
proiectus eſſet in terram, per-
ſecutus eſt mulierẽ quæ peperit maſculũ: 14 & datæ ſunt mu-
lieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertũ in locũ ſuũ,

Et draco pugnabat.] *Terreſtris induſtriæ ingenium cum exercitu ſuo partes ſuas propugnare ſtudet & conatur, ſed tandem* eorũ locus in cælo amplius inuẽtus non eſt. *Demumq́ue terreſtris induſtria ſeſe tanquam cæleſtem venditare aut oſtendere non poteſt.*

9 Qui ſeducit vniuerſum orbem.] *Fallax terrenæ ſapientiæ ingenium, diaboliçaq́ue induſtria, totius humanæ eſſentiæ ſeductrix, cum Angelis ſuis tandem ad mortẽ in ſua falſa terreſtri eſſentia damnatur.*

10 Et audiui.] *Ego gratia Dei.* In cælo.] *In corde abdito.* Nunc facta eſt ſalus.] *Integra humanitas Dei eſſentiæ ſeſe reddidit.* Accuſator fratrum noſtrorum.] *Oratio eſt geniti à Deo.* Proiectus eſt.] *Sapientia terreſtrisq́ue induſtria ac ſanctitatis ſpecies, quæ propria hypocriſi ſimplicem Dei eſſentiam perpetuò accuſabat, nunc iam tãdem iuſtitiæ Dei virtute ab hominis renouati corde eiecta excluſaq́ue eſt.*

11 Et ipſi.] *Cogitatus, amor, deſideria & ſtudia in Deum, hoc eſt, diuina illa ſoboles quæ à cæleſti eſſentia manauit, propter perfectam Chriſti patientiam, & propter verbum teſtimonij eius, id eſt, eſſentialem Dei virtutem & efficientiam, terreſtrem eſſentiam cum omni morte ſua vicerunt.*

12 Væ terræ.] *Terreſtri eſſentiæ & tempeſtatibus carnis.*

Ad vos.] *Terreſtris eſſentiæ incolas.*

13 Et poſtquam vidit draco.] *Terreſtris induſtria.* Perſecutus eſt mulierem.] *Dei charitatem.*

14 In deſertum in locum ſuum.] *Poſteriori ſuperius explicatur. Dei charitas arcanũ ſuum in humano corde incluſum per vnũ tempus & duo tempora & dimidium temporis latere ſinit, donec diuinæ charitatis recipiendæ deſiderium ad propriam ſalutem adſit.*

15 Et miſit ſerpens.] *Venenata terreſtris ingenij induſtria proprij commodi, vi & potentia inuidiæ flumina in charitatem Dei fructus perdendi auiditate effundit.*

16 Et adiuuit terra.] *Naturæ amor, & charitas charitati Dei compatiens, inuidiæ impetum, à terreſtri induſtria profectum, in ſua eſſentia excipit.*

17 Et abiit facere prœlium.] *Terreſtris ſapiētia & induſtria omni ſimplici virtuti inuidet.*

18 Et ſtetit ſupra arenam maris.] *Cùm dominationem in illā obtinere non poſſet, in ſua ipſius vana inſtabiliq; eſſentia conſedit.*

vbi alitur per tempus & tem-
pora, & dimidium temporis à
facie ſerpentis. [15]Et miſit ſer-
pens ex ore ſuo poſt mulierē,
aquam tanquam flumen: vt
eam faceret trahi à flumine.
[16]Et adiuuit terra mulierē, &
aperuit terra os ſuum, & ab-
ſorbuit flumē quod miſit dra-
co de ore ſuo. [17]Et iratus eſt
draco in mulierem: & abiit facere prœlium cum reliquis de
ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habēt teſtimo-
nium Ieſu Chriſti. [18]Et ſtetit ſupra arenam maris.

In cap. XIII.

1 Et vidi.] *Ego Gratia.* De mari beſtiam.] *Feram, impotentem inſolentemq; malitiam, à malitioſa peruerſaq; eſſentia profectam, ſine ordine aut induſtria, decem cornibus auctam, quibus illa omnem diuinam virtutem impetere, & ex humano corde euertere molitur. capita autem dominationem violentam ex impotentia ac ſoluto corde ortam ſignificant. coronæ ad blaſphemiæ aduerſus Deum nomina paratæ ſunt.*

2 Pardo.] *Malitiæ maculis notato.*
Os eius ſicut os leonis.] *Crudelē ferumq; rugitum edens.* Et dedit illi draco virtutem ſuam.] *Terrenæ induſtriæ venenū. Nam fera & effrenis violentia malitia à terrenæ induſtriæ fraude cautelaq; vim & robur accipit.*

3 Occiſum in mortem.] *Inſolens malitia diuinæ legis virtute quodammodo caſtigatur; plaga tamen interim ceſſat, quoad iudicij tempus adſit, quo illa demum grauior multo fiat.* Et admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam.] *Humana eſſentia naturalis, inſolētem in ſeq; è mari (hoc eſt ex peruerſa eſſentia) irruentem malitiam ſtupet & pauet.*

5 Facere

Cap. XIII.

ET [1]vidi de mari beſtiam A
aſcendētem, habentē ca-
pita ſeptē, & cornua decem, &
ſuper cornua eius decē diade-
mata, & ſuper capita eius no-
mina blaſphemiæ. [2]Et beſtia
quā vidi, ſimilis erat pardo, &
pedes eius ſicut *vrſi, & os eius *pedes MS q.
ſicut os leonis. Et dedit illi dra-
co virtutē ſuā & poteſtatē ma-
gnā. [3]Et vidi vnū de capitibus
ſuis quaſi occiſum in mortē:
& plaga mortis eius curata eſt.
Et admirata eſt vniuerſa terra
poſt beſtiam. [4]Et adorauerūt
draconem qui dedit poteſta-
tem beſtiæ: & adorauerūt be-
ſtiam, dicentes, Quis ſimilis B
beſtiæ?

beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea? 5 Et datum eſt ei os
loquens magna & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas facere
menſes quadraginta duos. 6 Et aperuit os ſuũ in blaſphemias
ad Deum, blaſphemare nomẽ
eius, & tabernaculum eius, &
eos qui in cælo habitant. 7 Et
eſt datum illi bellũ facere cũ
ſanctis, & vincere eos. Et data
eſt illi poteſtas in omnem tri-
bum & populum, & linguã,
& gentem, 8 & adorauerunt eã
omnes qui inhabitãt terram,
quorum non ſunt ſcripta no-
mina in libro vitæ Agni, qui
occiſus eſt ab origine mundi.
9 Siquis habet aurem, audiat.
C 10 Qui in captiuitatem duxe-
rit, in captiuitatem [a]vadit: qui
in gladio occiderit, oportet eũ
gladio occidi. Hîc eſt patiẽtia
& fides ſanctorum. 11 Et vidi
aliam beſtiam aſcendẽtem de
terra: & habebat cornua duo,
ſimilia Agni, & loquebatur ſi-
cut draco. 12 Et poteſtatẽ prio-
ris beſtię omnẽ faciebat in cõ-
ſpectu eius: & fecit terrã & ha-
bitãtes in ea, adorare beſtiam
primam, cuius curata eſt plaga
mortis. 13 Et fecit ſigna magna,
vt etiã ignẽ faceret de cælo de-
ſcendere in terrã in conſpectu
homi-

[a] vadet Ms. Pr.
Geneſ. 9, 6.
Matt. 26, 52.

5 Facere.] *Nocere ſiue nocendi* quadraginta duos mẽſes. *Humana eſſentia certis temporibus, curſibus, & gradibus, qualia in menſibus notantur, ſeſe malitiæ dedit ac tradit, hoc eſt, certis ac numeratis falſis luminibus, quibus illa tamen torquetur & vexatur.*

6 Et aperuit os ſuum.] *Malitioſa hæc beſtia adeò ingens eſt, vt ad ſecretum cæli cor coram Dei iuſtitia ſeſe extollat.*

7 Bellum facere.] *Poteſtas malitiæ ad impugnandam ſanctitatem à natura humana in figuratiua eſſentia obtentam.* In omnem tribum.] *Terreſtris homo ſeſe vitamq́; ſuam naturalem, interioremq́; animam malitiæ ſubdit, eandemq́; ſibi tanquam Deum præficit.*

8 Omnes qui habitant in terra.] *Terrenæ appetitiones, voluptates ac deliciæ in carne habitantes.* Qui occiſus eſt ab origine mundi.] *Intra humanam naturam ita quidquid in homine à diuina eſſentia ſeparatum viuit, terrenam induſtriam vti Deum colit, quamobrem morti obnoxium ſtatuitur.*

9 Siquis habet aurem.] *Diuinæ eſſentiæ monitum.*

10 Qui in captiuitatem duxerit.] *Id vnuſquiſque iure ac iuſtitia Dei accipit, quod ex ſe ipſo ſuoq́; tradiderit ac prodiderit.*
Hîc eſt patientia & fides ſanctorum.] *Fortiter ſuas virtutes promouentium ac tuentium ex Dei virtute.*

11 Aliam beſtiam.] *Terrenam Hypocriſin carnisq́; ſanctitatem ſibi honori amplitudiniq́; propriæ operam dans.*

12 Et fecit terram & habitantes in ea, adorare beſtiam primam.] *Nam ſimulata hypocriſis terreni ingenij induſtriam ſanctitudinis prætextu & ſpecie ita ornat & comit, vt feram eſſentiam pro Deo adorari faciat.*

13 In conſpectu hominum.] *In conſpectu naturæ humanæ. Terreni ingenij induſtria ſimulata*

mulatæ ſanctitatis vi ignem è cælo in terrenum non regeneratum hominem demittere poteſt, atque ita ſecreto cautoq́ dolo hominem damnare aut ſeruare poſſe ſibi exiſtimat, atque ita curat ſeſe intra humanum cor obſeruari. atq́ hoc pacto per hypocriſin id vrgere curareq́ ſtudet, quod à diuina lege ſeparatum eſt.

15 Et faciat vt quicunq. non adorauerint] *Eam cogitationē hominis cordi perſuadens immittit, vt qui terrenæ induſtriæ ſanctitatem pro Deo proprio non adorauerit, morti deſtinatus ex hypocriſis iudicio habeatur.*

16 Habere charactêrem.] *Simplex animus, qui in ſimplici Dei natura libenter viueret, id vt iuſtum ſanctumq́ probat, quod ab hypocriſi terrenaq́ induſtria proponitur & commendatur.*

17 Ne quis.] *Ex his qui in decepta & prolapſa humana eſſentia agunt.* Poſſit emere aut vendere.] *Ita ſimplici animæ vel ſimpliciter Deum precari aut alio cultu colere & obſeruare interdicitur, præter id quod à terreſtri induſtria ſeu hypocriſis proprietate cōſtitutum fuerit. Atque hæc ſumma eſt rerum & actionum terrenæ humanitatis, tam ex inſolentia ac diſſolutione, quàm in terrenæ eſſentiæ hypocriſi.*

18 Numerus enim hominis eſt.] *Ita ſit vt integra humana eſſentia cum membris ſuis, quod ad nequitiam attinet, pari cum beſtia numero conſtet.*

IN CAP. XIIII.

1 Et vidi.] *Ego Ioannes Dei Gratia.* Agnus ſtabat ſupra mōtem Sion.] *Chriſti humilitas in cæleſtis eſſentiæ doctrina conſtituta manens.* Et cum eo.] *Cæleſtis eſſentiæ multitudo in vnica eſſentia.*

2 Sicut

hominum. 14 Et ſeducit habi-
tantes in terra propter ſigna
quæ data ſunt illi facere in cō-
ſpectu beſtię, dicens habitan-
tibus in terra, vt faciant ima-
ginem beſtiæ, quæ habet pla-
gam gladij, & vixit. 15 Et datū D
eſt illi vt daret ſpiritū imagi-
ni beſtiæ: & vt loquatur ima-
go beſtiæ: & [a]faciat vt qui- [a] facit MS. G. Q. H.
cunque non adorauerint ima-
ginem beſtię, occidantur. 16 Et
faciet omnes puſillos, & ma-
gnos, & diuites, & pauperes,
& liberos, & ſeruos habere
charactêrem in dextera manu
ſua, aut in frontibus ſuis. 17 &
nequis poſſit emere aut ven-
dere, niſi qui habet charactê-
rem, aut nomē beſtiæ, aut nu-
merum nominis eius. 18 Hic
ſapientia eſt. Qui habet intel-
lectum, computet numerum
beſtiæ. Numerus enim homi-
nis eſt: & numerus eius ſex-
centi ſexaginta ſex.

CAP. XIIII.

ET 1 vidi, & ecce Agnus A
ſtabat ſupra montem
Sion, & cum eo centum qua-
draginta quatuor millia ha-
bentes nomen eius, & nomen Patris eius ſcriptū in frontibus
ſuis.

ſuis. [2]Et audiui vocem de cæ-
lo,tanquam vocem aquarum
multarum, & tãquam vocem
tonitrui magni: & vocem quã
audiui, ſicut citharœdorũ ci
tharizantium in citharis ſuis.
[3]Et cantabant quaſi cãticum
nouum ante ſedẽ & ante qua-
tuor animalia, & ſeniores, &
nemo poterat dicere cãticum,
niſi illa centum quadraginta-
quatuor millia,qui empti ſunt
de terra. [4]Hi ſunt qui cũ mu-
lieribus nõ ſunt coinquinati.
Virgines enim ſunt.Hi ſequũ-
tur Agnum quocunque ierit.
Hi empti ſunt ex hominibus
primitiæ Deo & Agno: [5]& in
ore eorum non eſt inuentum
mẽdacium. ſine macula enim
⁻4 MS.G. Q n. ſunt⁻ ante thronum Dei'. [6]Et
B vidi alterum Angelum volan-
ᵃcælum 1 MS. R. tem per medium "cæli' haben-
tem Euangelium æternum,vt
euangelizaret ſedẽtibus ſuper
terram,& ſuper omnẽ gẽtem,
& tribum,& linguam, & po-

2 Sicut citharœdorum.] *Vox lætitiæ & gratulationis aduerſum Dei vniformitatem. Diuinam humilitatẽ Gratia Dei videt, & audit gratulationem tot eſſentialium ſpirituũ miniſtrantium vnà cum obediente humanitate, quam gratulationem Agno,hoc eſt, humilitati Dei, deferri videt.*

3 Et nemo poterat diſcere.] μαθεῖν. *facilis fuit mutatio ſcribis Græcè neſcientibus pro diſcere, dicere. ſignificat autem neminem poſſe huiuſmodi gratulationis virtutem obtinere, præter eum qui à terreſtri morte mortuus eſt, & in cæleſti eſſentia viuit.*

4 Qui cum mulieribus.] *Qui terrenis appetitionibus ſeſe non tradidere, nec terreſtris vitæ deſiderio, ingenio, ac induſtriæ ſubdidere.* Sequuntur Agnum.] *Senſus cogitatusq́ omnes ab homine diuino ex Dei ſui eſſentia producti, puriſsimi ſunt, Deiq́ humilitati obediũt.* Empti ſunt ex hominibus.] *Ex terreſtri eſſentia.* 5 Ante thronum Dei.] *Glorioſam & ſublimem Dei quietem.*

6 Alterum Angelum.] *Inſpirationem inſtinctumq́ Dei.* Per medium cæli.] *Annuntiaturum integræ humanæ eſſentiæ, hoc eſt, cæleſti & naturali.* Euangelium.] *Dei lætitiam & gratulationem intra animum.*

7 Et adorate eum qui fecit.] *Humanitati adorandam ait diuinam Faciei Dei eſſentiam, & agnituram confeſſuramq́ vitam ſibi acceptam, malumq́ depulſum eiuſdem eſſentiæ virtute & efficientia.* 8 Potauit omnes gentes.] *Terreſtres ſenſus & cogitationes, quæ cũ fera & varia terreſtri induſtria corrupta fuerant. ita verò cecidit, vt nullis ſuis artibus, ſcientiis & praxi reſurgere poſſit.*

4 *Eſd.* 16,68. pulum: [7]dicens magna voce, Timete Dominum, & date illi
Eccl. 12,13. *Pſal.* 145,6. honorem,quia venit hora iudicij eius: & adorate eũ qui fecit
Act. 14,15. ᵇ& mare MS. R. Pr. G. cælũ & terrã, "mare & omnia quæ in eis ſunt' & fontes aqua-
Iſaiæ 21,9. rũ. [8]Et alius Angelus ſecutus eſt dicẽs, Cécidit cécidit Babylõ
Iere. 51,8. *Infr.* 18,2. illa magna: quæ à vino iræ fornicationis ſuæ potauit omnes

 gentes.

9 Si quis] *poſt agnitam Dei eſſentiam, atq; intra proprium animum acceptam, iterum ad terreſtrem induſtriam reuerſus fuerit, vt ad proprietatem animum inducat.*

10 Vinum iræ Dei.] *Iuſtam legem iuſto iudicio mixtam.* Igne & ſulphure.] *Inuidæ malitiæ.* In conſpectu Angelorum.] *Augebitur, inquit, pœna & tormentum homini propter acceptam prius notitiam Dei.*

11 Et fumus tormentorum.] *Ita efficitur vt terreſtris animæ in ſua terreſtri ſanctitate non ſecus torqueantur, atque in propriis peccatis feriſſimis.*

gentes. 9 Et tertius Angelus ſecutus eſt illos, dicẽs voce magna, Siquis adorauerit beſtiã & imaginem eius, & acceperit charactêrem in fronte ſua, aut in manu ſua: 10 & hic bibet de vino iræ Dei, quod miſtũ eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni. 11 & fumus tormentorum C
eorum aſcendet in ſecula ſeculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt beſtiam & imaginem eius, & ſiquis acceperit charactêrem nominis eius. 12 Hic patientia
ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt mandata Dei & fidem Ieſu.
13 Et audiui vocem de cælo, dicẽtem mihi, Scribe, Beati mortui qui in Domino moriũtur. Amodo iam dicit Spiritus, vt requieſcant à laboribus ſuis. opera enim illorum ſequũtur illos. 14 Et vidi, & ecce nubem candidam: & ſuper nubem ſedentẽ ſimilem Filio hominis, habentem in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam. 15 Et alius Angelus exiuit de templo, clamãs voce magna ad ſedẽtem ſuper D
nubem: Mitte falcem tuam & *Ioel. 3, 13. Matt. 13, 19.*
mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ. 16 Et miſit qui ſedebat ſuper nubem, falcem ſuam in terram: & demeſſa eſt terra.

13 Qui in Domino moriuntur.] *A peccatis & malis ſuis propter iuſtitiæ Dei amorem & ſtudium; nam huiuſmodi in Ieſu Chriſto beata eſt mors.*

14 Falcem acutam.] *Dei iuſtitia vlciſci parat improbam terreſtris eſſentiæ vitam in humanitate lapſa.*

15 Exiuit de tẽplo.] *Renouato corde, quod habitatio Dei eſt.* Quia venit hora.] *Improbam eſſentiam iam ad ſummum precipitemq; gradum deductam. Diuina iuſtitia legalem vim in humanam eſſentiam mittit, qua malitia humana compeſcitur & punitur.*

16 Et demeſſa eſt terra.] *Improba eſſentia punitionem propriæ malitiæ ad mortem vſque perferre cogitur.*

17 Exiuit

17 Et

[17] Et alius Angelus exiuit de
templo quod eſt in cælo, ha-
bens & ipſe falcem acutã. [18] Et
alius Angelus exiuit de altari
qui habebat poteſtatem ſupra
ignẽ: & clamauit voce magna
ad eum qui habebat falcem
acutam, dicens, Mitte falcem
tuam acutã, & vindemia bo-
tros vineæ terræ: quoniã ma-
turæ ſunt vuæ eius. [19] Et miſit
Angelus falcem ſuam acutam
in terram, & vindemiauit vi-
neam terræ, & miſit in lacũ irę
Dei magnum: [20] & calcatus eſt lacus extra ciuitatem, & exiuit
ſanguis de lacu vſq. ad frenos equorũ per ſtadia mille ſexcẽta.

17 Exiuit de templo.] *Dei habitaculo quod in hominis corde eſt.* Habebat & ipſe falcem acutam.] *Dei iuſtitiam.*

18 Exiuit de altari.] *Super quo Deo ſacrificium factũ fuit.* Supra ignem.] *Inuidiam.* Vindemia botros.] *Iuſtitia diuina terreſtres omnes appetitiones carnis cum deſideriis & concupiſcentiis abſcindit, atque in propriæ inuidiæ ignem damnans coniiciet.*

19 Et miſit Angelus falcem ſuam.] *Demum improbus terreſtris eſſentiæ fructus diuinæ iuſtitiæ virtute abciſus damnationem ſubit.*

20 Calcatus eſt lacus extra ciuitatem.] *Damnationis tormentum & pœna extra Dei eſſentiam ſubitur & fertur.* Et exiuit ſanguis.] *Significat damnationis mortem ad extremam & fortiſsimam vſque terreſtris vitæ potentiam pertinere, nullaq; vi terrena illius vim & authoritatem frangi vitariue poſſe.*

Cap. XV.

A E T [1] vidi aliud ſignum in
cælo magnum & mira-
bile: Angelos ſeptem, habẽtes
plagas ſeptẽ nouiſſimas. Quo-
niam in illis conſummata eſt
ira Dei. [2] Et vidi tanquã mare
vitreum miſtum igne, & eos
qui vicerunt beſtiam & ima-
ginem eius & numerum no-
minis eius ſtantes ſuper mare
vitreũ, habentes citharas Dei.
[3] & cantantes canticum Moyſi
B ſerui Dei, & canticum Agni,
dicentes, Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus
omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ *rex ᵃſeculorum.
[4] Quis

*Domine o.
ᵃſanctorum
a MS. G. q.
Q. n.

In cap. xv.

1 Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei.] *Vſque ad damnationem improbæ eſſentiæ. Nam cùm iuſtitia Dei improbã eſſentiam vſque ad mortem punierit, tunc punitio conſummatur.* 2 Habentes citharas Dei.] *Oſtenſionem claritatis cæleſtis eſſentiæ* mare vitreum igne miſtum *ſignificat, quam lætitia, laudibus & gratulationibus ſancti Dei proſequuntur.*

3 Canticum Moſis, & Canticum Agni.] *Legis & Prophetarum gratulationem.* Rex ſeculorum.] ἐθνῶν. *Gentium, propter victoriam ex improba eſſentia. Indicat ſanctorum gratulationem erga Deum verum propter virtutes magnas in humana natura editas aduerſus improbam eſſentiam.*

5 Tem-

4 Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomẽ tuum? *Iere. 10, 7.*
quia ſolus pius es, quoniam omnes gentes venient, & adora-
bunt in conſpectu tuo, quoniam iudicia tua manifeſta ſunt.
5 Et poſt hęc vidi, & ecce apertum eſt templum tabernaculi C
teſtimonij in cælo: 6 & exierũt
ſeptem Angeli, habentes ſe-
ptem plagas, de templo: veſtiti
ᵃlapide mundo & candido, &
præcincti circa pectora zonis
aureis. 7 Et vnum de quatuor
animalibus dedit ſeptem An-
gelis ſeptem phialas aureas,
plenas iracundiæ Dei viuẽtis
in ſecula ſeculorum. 8 Et im- D
pletum eſt templum fumo à
maieſtate Dei, & de virtute
eius: & nemo poterat introire
in templum, donec conſum-
marẽtur ſeptem plagæ ſeptem
Angelorum.

ᵃlino 2 MS. R G. *quibus accedit* Pr. *legens*: Veſtiti lintea munda.

Cap. XVI.

ET 1 audiui vocẽ magnam A
de templo, dicentem ſe-
ptem Angelis: Ite, & effundite
ſeptem phialas iræ Dei in ter-
ram. 2 Et abiit primus*, & effu-
dit phialam ſuam in terrã, &
factũ eſt vulnus ſæuũ & peſſi-
mum in homines qui habe-
bant charactêrem beſtiæ: & in eos qui adorauerũt imaginem
eius. 3 Et ſecundus ᵇ Angelus effudit phialam ſuam in mare, &
factus eſt ſanguis tanquam mortui: & omnis anima viuens,
mortua

*angelus MS q.

ᵇ 5 MS. Pr.

5 Templum tabernaculi.] *Eſſentialis habitatio Dei.*

6 Veſtiti lapide mundo.] *λίνον καθαρὸν, pro quo quis fortaßè λίθον legerat; varia Latina lectio habet* lino. *ſignificat virtutem Dei puram claramq́; oſtẽdi, cinctamq́; propria iuſtitia contra improbam terreſtrem eſſentiam.*

7 Et vnum de quatuor animalibus.] *Humanitas ipſa diuinitati vltionem vltrò præbet, non quòd ipſa ſibi ipſi vltionẽ adſciſcat, ſed quod cupiat ab animali diuiſa eſſentia ſeparari ac deſtitui, vt rurſum diuinitati ſimilis conformisq́; reddatur, quæ viuit* in ſecula ſeculorum.

8 Et impletum eſt templum.] *Humanæ naturæ renouatum cor gloria & virtute Dei impletur.* Et nemo poterat.] *Improbam eſſentiam in ſua terreſtri proprietate punitam extirpatamq́; eſſe oportet priuſquam diuinitas templum ſuum, hoc eſt, humanum ſubeat cor.*

In cap. XVI.

1 Septem phialas Dei in terram.] *In improbam terreſtrem eſſentiam.*

2 In terram.] *In terreſtrẽ eſſentiã.* In homines.] *Terreſtres carnis ſenſus. Iuſtus Deus malum omne ſuo ipſius malo punit. hoc autem verum Domini in terrenam improbitatem iudicium eſt* 3 Effudit phialam ſuam in mare.] *Diuina punitio in feram brutamq́; eſſentiã ſeſe exerit, quo fit vt id omne quod viuit terreſtri vita, morte moriatur per Dei iuſtitiã.* 4 Super

mortua eſt in mari.[4] Et tertius
effudit phialã ſuam ſuper flu-
mina & ſuper fontes aquarũ:
& factus eſt ſanguis.[5] Et audi-
a quartum o. ui Angelum "aquarum' dicen-
tem: Iuſtus es Domine, qui es,
b qui M S.q. & qui eras, ſanctus, "quia' hæc
iudicaſti: [6] quia ſanguinẽ ſan-
ctorum & Prophetarũ effude-
runt, & ſanguinem eis dediſti
bibere: digni enim ſunt. [7] Et
audiui alterum dicentẽ: Etiam
Dñe Deus omnipotens vera
B & iuſta iudicia tua. [8] Et quar-
c M S q. tus" Angelus' effudit phialam
ſuam in ſolem, & datũ eſt illi
ęſtu affligere homines & igni:
[9] & æſtuauerunt homines ęſtu
magno, & blaſphemauerunt
nomen Dei habentis poteſta-
tem ſuper has plagas, neque
egerunt pœnitentiam vt darẽt
d M S q. illi gloriam.[10] Et quintus" An-
gelus' effudit phialam ſuã ſu-
per ſedem beſtiæ: & factũ eſt
regnum eius tenebroſum, &
commanducauerunt linguas
ſuas præ dolore: [11] & blaſphe-
mauerunt Deũ cæli præ dolo-
ribus & vulneribus ſuis, & nõ egerũt pœnitentiã ex operibus
e M S q. ſuis.[12] Et ſextus" Angelus' effudit phialã ſuã in flumẽ illud ma-
C gnũ Euphráten: & ſiccauit aquã eius, vt pręppararetur via regi-

4 Super flumina.] *Refrigeria omnia quæ ex feri maris aquis, hoc eſt, ex fontibus amaris humana natura corrupta haurit, ipſi in mortem tandem conuertuntur diuinæ iuſtitiæ virtute.*
5 Angelum aquarum.] *Dei virtutem & efficacitatẽ in terreſtris eſſentiæ curſum & impetũ.* Iuſtus es Dñe.] *Gratulatio diuinitati facta propter mortẽ improbæ eſſentiæ illatam.*
7 Alterum] *Angelum ex altari, id eſt, ſanctæ eſſentiæ, cultu & miniſterio.* ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου.
8 In ſolem.] *Terrenæ induſtriæ inuidum luminare, in quo terreſtris humanitas verſatur, viamq́ue inſtituit propriam, idq́ue luminare in diaboli inuidia cõſiſtit, eademq́ue inuidia ignis eſt quo terreſtris humanitas torquetur & vritur.*
9 Et æſtuauerũt homines ęſtu magno] *Inuidiæ propriæ.* Neque egerunt pœnitentiam.] *Nam terreſtris induſtriæ inuidia ad humilem pœnitentiam non peruenit, quinimò ipſa intra ſuam immoritur inuidiam.*
10 Super ſedem beſtiæ. *Iuſta Dei vis & punitio ſuper integram improbã eſſentiam iudicando defertur, cui eſſentiæ terreſtris humanitas ſubiicitur. eſt autem hæc fallax terreſtris induſtria cum ſuis inuidis ſimulationibus & hypocriſi, atque etiam ruſtica paganica eſſentia: nam vtroque capite terreſtris illa eſſentia conſtat; vtriq́ue autem diuina iuſtitia mortis damnationem iudicando arrogat.* Commanducauerũt linguas ſuas prę dolore.] *Oportet enim malitiã ipſam à ſeipſa conſumi.*
12 Euphratem.] *Fructificationis aquam.* Vt præpararetur via regibus ab ortu ſolis.] *Poteſtas ſublimitasq́ue omnis quàm humanitas à Deo obtinet, humilitatis ac modeſtiæ vſu ad perfectam cæleſtem eſſentiã redit (ad quam fluxus, curſus, effluentiaq́ue Dei omnes conducũt & dirigunt) atq́ue ita fluuiorũ curſum & alueũ complent, hoc eſt, legi ac prophetis ſatisfaciunt.*

NN bus

13 Spiritus tres immundos.] *Fallax terreſtris induſtria cum ipſius inuida prophetia, quæ varias produnt malitiæ artes, improbæq; ipſarum eſſentiæ turpitudines vlterius impellũt ranarum in aquis inſtar.*

14 Ad reges totius terrę.] *Terreſtris eſſentiæ potentiam & violentiam integram.*

Congregare illos in prœlium ad diẽ magnum omnipotentis Dei.] *Cùm terrenæ induſtriæ ſubtilitas, ſigna, facultates, artes, ac ſciẽtias ſuas in ſimplicis humanitatis conſpectu expoſitas abſoluit, ipſa ſuam propriam terreſtris eſſentiæ malitiam coniungere cõgregareq; cogitur ad iudicium Dei ſubeundum.*

15 Sicut fur.] *Ex inopinato & improuiſo.* Veſtimenta ſua.] *Dei iuſtitiam.* Turpitudinem ſuam.] *Peccatorum dedecus.*

16 Armagedon.] *Euangelicæ doctrinæ mõs, quò Deus lugẽtium ſuorum animas in ſua ſancta eſſentia exhilarandas congregat.*

17 Factum eſt.] *Dei virtus in eſſentiæ ſuæ lumine audiendam ſe præbet intra humanam naturam, & teſtatur factum, id eſt, id verum eſſe quod ab ipſa factum eſt.*

18 Et facta ſunt fulgura.] *Integra terreſtris eſſentia intra terreſtrem hominem vehementem damnationis æternæ commotionẽ, & perturbationẽ ſentit ex diuinæ iuſtitiæ ratione.*

19 Ciuitas magna.] *Terreſtris eſſentiæ firmitudo ex vna in varias partes diuiſa, diſsidium paſſa eſt.* Et ciuitates Gentium.] *Paganiſmus & feritas ruſtica.* Babylon magna.] *Confuſio ac mixtio induſtriæ terreſtris & eſſentiæ illius.* Venit in memoriam.] *Improbæ, confuſæ ac feræ eſſentiæ propria damnatio à Dei iuſtitia affertur, ita vt iſtius improbitatem ſibi indignam, ingratam atque inuiſam oſtendat Deus.*

20 Et omnis inſula, & montes, &c.] *Loca omnia deſerta atq; fera & inculta intra cõfuſam eſſentiam in humana terreſtri natura mutata falſarumq; doctrinarum ſublimitates abolitæ ſunt.*

21 Et

bus ab ortu ſolis. 13 Et vidi de
ore draconis, & de ore beſtiæ,
& de ore pſeudoprophetę *ſpi- [a] exire MS. Pr.
ritus tres immundos in modũ
ranarum. 14 Sunt enim ſpiritus
dæmoniorum facientes ſigna,
& procedunt ad reges totius
terræ congregare illos in prœ-
lium ad diem magnũ omni-
potentis Dei. 15 Ecce venio ſi- Supr. 3, 3. Matt. 24, 42. 44.
cut fur: Beatus qui vigilat, & Lucæ 12, 39. 40.
cuſtodit veſtimẽta ſua, ne nu- 1 Cor. 5, 3.
dus ambulet, & videant turpi-
tudinem eius. 16 Et congrega-
bit illos in locum qui vocatur
Hebraicè Armagedon. 17 Et
ſeptimus Angelus effudit MS 9.
phialam ſuã in aërem, & exiuit
vox magna de templo à thro-
no dicens: Factum eſt. 18 Et fa- D
cta ſunt fulgura, & voces, &
tonitrua, & terræmotus factus
eſt magnus, qualis nunquam
fuit ex quo homines fuerunt
ſuper terrã, talis terræmotus,
ſic magnus. 19 Et facta eſt ciui-
tas magna in tres partes: & ci-
uitates Gentium ceciderunt.
Et Babylon magna venit in
memoriã ante Deum, dare illi
calicem vini indignationis iræ
eius. 20 Et omnis inſula fugit,
& mon-

& montes non ſunt inuenti. [21]Et grando magna ſicut ta-
lentum deſcendit de cælo in homines: & blaſphemauerunt
Deum homines propter pla-
gam grandinis: quoniam ma-
gna facta eſt vehementer.

CAP. XVII.

A E T[1] venit vnus de ſeptem
Angelis qui habebãt ſe-
ptem phialas, & locutus eſt
mecum dicens, Veni, oſtẽdam
tibi damnationem meretricis
magnæ, quę ſedet ſuper aquas
multas, [2]cũ qua fornicati ſunt
reges terræ, & inebriati ſunt
qui inhabitãt terram de vino
proſtitutionis eius. [3]Et abſtu-
lit me in ſpiritu in deſertum.
Et vidi mulierem ſedentẽ ſu-
per beſtiam coccineã, plenam
nominibus blaſphemiæ, ha-
bentem capita ſeptem, & cor-
nua decẽ. [4]Et mulier erat cir-
B cundata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide pre-
tioſo, & margaritis, habens poculum aureũ in manu ſua ple-
num [a]abominatione[b] & immunditia fornicationis [a]eius[b]. [5]Et
in fronte eius nomen ſcriptum, Myſterium: Babylon magna,
mater fornicationum & abominationum terræ. [6]Et vidi mu-
lierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine mar-
tyrum Ieſu. Et miratus ſum cùm vidiſſem illam admiratione
magna. [7]Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam
tibi ſacramentum mulieris, &
beſtiæ quæ portat eam, quæ
habet capita ſeptem & cornua

[a]abominationum 11 MS. Pr. G. [b]Pr. *legit*: plenũ abominationum & immunditię fornicationis totius terræ. *Cui conſentit Aretha Græcus.*

21 Et grando magna.] *Hominis malitia ſuper hominem ipſum à iuſtitia Dei, infertur perinde magna & grauis atq; ab ipſo met edita fuerat, quamobrem vehemens magnaq; punitio magnæ paratur malitiæ.*

IN CAP. XVII.

1 Locutus eſt mecum.] *Ioãne, id eſt, gratia Dei.* Meretricis magnæ.] *Terreſtris induſtria cum ambitione & cõcupiſcentiis aliis, cuius ſuper impuritatis aquis habitatio eſt.*

2 Reges terræ, & qui inhabitant terrã.] *Sublimes ſuperbiq; atque elati terreſtris eſſentiæ appetitus & affectus.*

3 In deſertum.] *In terrenum cor.* Vidi mulierem] *hypocriticã, excogitatã ſanctitatẽ.*

4 Poculum in manu.] *Appetitum in carnis proprietatem & commodum.*

5 Myſterium.] *Id eſt, malitia ſimplicibus incognita & cælata.*

6 De ſanguine ſanctorum.] *Innocentis ſimplicis eſſentiæ Dei, cuius necem ſenſus humanæ naturæ non reformatæ, omnes in terreſtris humanitatis corde adiuuerunt.* Martyrum.] *Teſtium Ieſu.* Et miratus ſum.] *Terreſtris eſſentiæ malitiã intra humanam naturã Dei gratiæ admiratur.*

7 Capita ſeptem & cornua decem.] *In terrena ipſius dominatione & in hypocriſi.*

8 Fuit & non eſt.] *Quidquid mali improbæq; eſſentiæ à terreſtri induſtria vnà cum memoria initum eſt (namque memoria beſtia eſt qua draco vehitur) abolebitur in damnatione intra humanam naturam.*

9 Qui habet ſapientiam.] *Hunc ſenſum percipito.* Septem montes.] *Terreſtris induſtriæ doctrinæ, per quas ipſa ſuam ſibi molitur celſitudinem.* Et reges ſeptem.] *Potentiæ ac violentiæ ipſius, id eſt, priuata ac peculiaris vindictæ appetitio ſanctitatis prætextu.*

10 Quinq. ceciderũt.] *Malitiæ poteſtas recedit ac redit interdũ, ſed breui aboletur penit⁹.*

11 Et beſtia quæ erat & non eſt.] *Significat malitiam in ſimplici ac ſanæ mentis humanitate paulatim gradatimq; imminui ſicuti paulatim creuerat & aucta fuerat.*

12 Decem reges ſunt.] *Improba potentia ac dominatio erga ſanæ mentis humanitatem Deo deditam ſuam poteſtatem exercere incipit quidem, ſed id non diu durat, iuſtitia Dei ipſam proprio ipſius malo premente.*

13 Et poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.] *Significat improbã eſſentiã ſuis viribus fidere.*

14 Et Agnus vincet illos.] *Dei benignitas & clementia omnem inſolentem & celerem ſuperat malitiam.* Vocati, & electi, & fideles.] *Indicat quinam cum illo ſint.*

15 Populi ſunt, & Gentes.] *Fallaci induſtria vnà cum inuidia propria clauum tenente ſenſus cogitationesq; omnes, & ſermones etiã in exercitibus annumerantur illius, eæq; amaritudines fallaces aquæ ſunt.*

16 Et decẽ cornua.] *Iis omnibus falſorum mandatorum armis ac poteſtatibus, quibus Dei vniformitatẽ terreſtris induſtria improbaq; eſſentia occidere ſtuduit; iiſdẽ, inquã, ipſis illa occidetur: Nam qui gladio occidit, gladio peribit.*

decem. [8] Beſtia quam vidiſti
fuit, & non eſt, & aſcẽſura eſt
de abyſſo, & in interitum ibit:
& mirabuntur inhabitantes
terram (quorum nõ ſunt ſcri-
pta nomina in libro vitę à cõ- C
ſtitutione mũdi) videntes be-
ſtiam quæ erat, & non eſt. [9] Et
hic eſt ſenſus, qui habet ſapiẽ-
tiam. Septem capita: ſeptem
montes ſunt, ſuper quos mu-
lier ſedet, & reges ſeptem ſunt.
[10] Quinque ceciderunt, vnus
eſt, & alius nondum venit: & 7 MS. G.
cùm venerit, oportet illũ bre-
ue tempus manere. [11] Et beſtia
quæ erat & non eſt: & ipſa
octaua eſt, & de ſeptem eſt, &
in interitum vadit. [12] Et decem
cornua quæ vidiſti: decem re-
ges ſunt, qui regnum nõdum
acceperunt, ſed poteſtatẽ tan-
quã reges vna hora accipient' accipiunt § MS. Pr. G.
post beſtiam'. [13] Hi vnũ con- cum beſtia Pr. quomodo G. rectiſſimè vertuntur.
ſilium habent & virtutem: &
poteſtatem ſuam beſtiæ tra-
dent. [14] Hi cum Agno pugna-
bunt, & Agnus vincet illos,
quoniam Dñs dominorum eſt, & Rex regum, & qui cũ illo 1 Tim. 6, 15. Infr. 19, 16.
ſunt, vocati, & electi, & fideles. [15] Et dixit mihi: Aquæ quas vi- D
diſti vbi meretrix ſedet: populi ſunt & Gentes, & linguæ. [16] Et
decem cornua quæ vidiſti in beſtia: hi odient fornicariam, &
deſola-

deſolatam facient illam & nudam, & carnes eius manduca-
bunt, & ipſam igni concremabunt. [17] Deus enim dedit in
corda eorum, vt faciant quod
placitũ eſt illi: vt dent regnum
ſuum beſtiæ, donec conſum-
mentur verba Dei. [18] Et mu-
lier quam vidiſti: eſt ciuitas
magna, quę habet regnum ſu-
per reges terræ.

17 Vt dent regnum ſuum beſtiæ.] *Malitiæ miniſterium poteſtatem ſuã eidem malitiæ rurſus tradit, vt à iuſtitia vnica damnetur, Deo miniſterium ſuum in honorem ſuum aſſerente.*

18 Quæ habet regnum.] *Terreſtris induſtriæ calliditas in omnes non reformatos homines, hominumq; ſenſus, dominationem exercet.*

CAP. XVIII.

A ET[1] poſt hæc vidi alium
Angelum deſcẽdentem
de cælo, habẽtem poteſtatem
magnam: & terra illuminata
eſt à gloria eius. [2] Et exclama-
uit in [a] fortitudine dicens, Cé-
cidit cécidit Babylon magna:
& facta eſt habitatio dæmo-
niorũ, & cuſtodia omnis ſpi-
ritus immũdi, & cuſtodia om-
nis volucris immundę & odi-
bilis: [3] quia de vino iræ forni-
cationis eius biberunt omnes
gentes: & reges terræ cum illa
fornicati ſunt: & mercatores
terræ de virtute deliciarũ eius

[a] forti voce 18 MS. G. Q. n.
Iſaiæ 21, 9.
Iere 51, 8.
Sup. 14, 8.

IN CAP. XVIII.

1 Et terra illuminata eſt.] *Tenebroſum cor, in quo terreſtris eſſentiæ malitia occiſa eſt, diuinæ eſſentiæ poteſtate illuminatur.*

2 Cécidit cécidit.] *Confuſa, perturbata, peculiariſq; ſenſus atque opinioſa terreſtris induſtria in ſua ipſius fallacia & calliditate corruit, ita vt præter dolores & pœnas ſibi ipſi nihil proferre poßit: ita fit vt in dæmonum habitationem vertatur, vnde præter odia, inuidiam, & ægrimoniam nihil expectari poßit.*

3 Omnes Gentes.] *Appetitus omnes, deſideria ac deliciæ voluptateſq; carnis.* Et reges & mercatores terræ.] *Quidquid terreſtris induſtria Dei ſui nomine ſuſcipit, adeò diues, adeò delicioſum in propria hypocriſi carniſq; ſapientia apparet, vt eodem ſimplicitas Dei non accedat, namque hæc ad eam rem ſimpliciſſima eſt. Intelligat qui legerit.*

4 Et audiui.] *Ego Ioannes, Gratia Dei, audiui Domini ſpiritũ loquentẽ intra humanitatẽ ſimplicibus animis ſuis id quod terreſtris induſtriæ malitioſam doloſamq; iniquitatẽ tãgit.*

diuites facti ſunt. [4] Et audiui aliam vocem de cælo, dicentem,
B Exite de illa populus meus: vt ne participes ſitis delictorum
eius, & de plagis eius non accipiatis. [5] Quoniam peruenerunt
peccata eius vſque ad cælum, & recordatus eſt [a] Deus iniqui-
tatum eius. [6] Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis: & dupli-
cate duplicia ſecundum opera eius: In poculo quo miſcuit,

[a] Dominus MS q.

miſcete illi duplum. [7] Quantum glorificauit ſe, & in deliciis
fuit: tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde ſuo
dicit, Sedeo regina: & vidua non ſum, & luctum non videbo. *Iſaia 47, 8.*
[8] Ideo in vna die venient plagę
eius, mors, & luctus, & fames, C
& igne comburetur: quia for-
tis eſt * Deus qui "iudicabit' il- *Dominus R.G.
lam. [9] Et flebunt, & plangent "iudicauit 4 MS.R.G.
ſe ſuper illam reges terræ, qui
cum illa fornicati ſunt, & in
deliciis vixerũt, cùm viderint
fumum incendij eius: [10] longè
ſtantes propter timorem tor-
mentorum eius, dicentes: Væ, D
væ, ciuitas illa magna Babylõ,
ciuitas illa fortis: quoniã vna
hora venit iudicium tuũ. [11] Et
negotiatores terræ flebunt, &
lugebũt ſuper illam: quoniam
merces eorũ nemo emet am-
plius, [12] merces auri & argenti
& lapidis pretioſi, & "margari- "margariti MS. G.
tæ', & byſſi, & purpuræ, & ſe-
rici, & "cocci', & omne lignum "coccini 5 MS.R. G.
thyinum, & omnia vaſa eboris, & omnia vaſa de lapide pre-
tioſo, & æramẽto, & ferro, & marmore, [13] & "cinnamómum', "cinnamomi Pr. Q.n.
* & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & *& amomum o.
ſimilæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & E
rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum. [14] Et
poma deſiderij animę tuę diſ-
ceſſerunt à te, & omnia pin-
guia & præclara perierũt à te,
& am-

7 Et vidua non ero.] *Verba & iactatio priuatæ cogitationis terrenæ induſtriæ. Hæc illius ſecuritas eſt.*

8 In vna die.] *Eſſentiali Domini die.*

Et igne comburetur.] *Terreſtris ingenij propè ſenſualis opinioſa induſtria ſua ipſius inuidia damnabitur, quia fortis eſt Deus qui iudicabit illam.*

10 Vna hora venit iudicium tuum.] *Terreſtris induſtriæ atque ingenij longè glorioſa hypocriſis iuſtitiæ Dei virtute corruet, in ſuiſq; ſtudioſis opprobrium fiet, quamobrem ſenſus omnes cogitatuſq; terreſtres omnes erubeſcere ac turbari neceſſe eſt, propter ruinam damnationis illius quæ mirè honorabilis colendaq; putabatur.*

11 Et negotiatores terræ.] *Terreſtris induſtriæ. Interior animus non vltra terreſtris induſtriæ hypocriſi fidet, neque ſe vltra inſtituendum docendumq; credet.*

12 Merces auri, &c.] *Quidquid in cælo & in terra à Deo ad animarum ac vitæ humanæ opportunum vſum creatum fuerit, id omne induſtria terreſtris ad proprietatis priuatæ apparatum ſibi vſurpauit, quamobrem adorari, honorari atque coli ſeſe magnificentiſsimè vult, cùm ignoret altiorem ruinam ſibi hoc pacto ſeſe moliri.*

14 Et poma deſiderij.] *Quidquid ſibi terrenus homo extra Deum optat ac deligit, periit demum ipſi.*

15 Lugen-

*hominũ o.

& amplius illa iam non inuenient. 15 Mercatores "horum' qui
diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tor-
mentorum eius, flentes ac lugentes, 16 & dicentes: Væ, væ, ci-
uitas illa magna, quæ amicta
erat byſſo, & purpura, & coc-
co, & deaurata erat auro, & la-
pide pretioſo, & margaritis:
17 quoniam vna hora deſtitutę
ſunt tantæ diuitiæ: & omnis
gubernator, & omnis qui in
lacũ nauigat, & nautæ, & qui
in mari operantur, longè ſte-
F terunt, 18 & clamauerunt vi-
dentes locum incẽdij eius, di-
centes, Quæ ſimilis ciuitati
huic magnæ? 19 Et miſerunt
puluerem ſuper capita ſua, & clamauerunt flentes & lugen-
tes, dicentes: Væ, væ, ciuitas illa magna, in qua diuites facti
ſunt omnes qui habebant naues in mari de pretiis eius: quo-
niam vna hora deſolata eſt. 20 "Exulta ſuper eã cælum' & ſan-
cti Apoſtoli & Prophetę: quo-
niam iudicauit Deus iudiciũ
veſtrum de illa. 21 Et ſuſtulit
vnus Angelus fortis lapidem
quaſi molarem magnũ, & mi-
G ſit in mare dicens, Hoc impe-
tu mittetur Babylon ciuitas
illa magna: & vltrà iã non in-
uenietur. 22 Et vox citharœdo-
rum, & muſicorum, & tibia
canentium & tuba, non audietur in te amplius, & omnis ar-
tifex omnis artis non inuenietur in te amplius, & vox molæ
non

*Exultate ſuper eam cæli 7 Ms. Pr.

15 Lugentes ac dicentes.] *Improbam vitam ſequuti planctus ac luctus ex damnatione æterna, cùm diuitiæ huiuſmodi omnes vna hora pereant.*

17 Et omnis gubernator.] *Terreſtres appetitiones, voluptates ac ludi ſenſus, & cogitatus omnes qui in fera terreſtri eſſentia verſantur & laborant, quod inquietum inconſtansq́; mare eſt.*

18 Locum incendij eius.] *Damnationis.* Quæ ſimilis ciuitas huic magnæ.] *Adeò magnam præſtantemq́; vim ſapientiam ſanctitatemq́; ſuam terreſtris induſtria exiſtimat.*

19 Quoniam vna hora deſolata eſt.] *Omnis induſtriæ terrenæ ſublimitas magnitudo ac felicitas exiſtimata mortis ſuæ tempore corruit.*

20 Exulta ſuper eam cælum.] *Cæleſtis eſſentiæ gaudium & gratulatio de terreſtris eſſentiæ abolitione ac ruina fallacisq́; induſtriæ exitu.*

21 Hoc impetu mittetur.] *Dei iuſtitia potentiam virtutemq́; ſuam aduerſus feram improbamq́; eſſentiam oſtendẽte, cuius iuſtæ damnationis finis infernus eſt.*

22 Non audietur in te amplius.] *Quæ audiri ſolebant in terreſtri induſtria ex lætitia gratulationeq́; terrena.* Et omnis artifex.] *Non erit amplius induſtriæ vſus exercitatione.* Vox molæ.] *Terreſtris induſtriæ ſtrepitus.*

non audietur in te amplius. 23 & lux lucernæ non lucebit
in te amplius, & vox ſponſi & ſponſæ non audietur adhuc in
te: quia mercatores tui erant
principes terræ, quia in vene-
ficiis tuis errauerunt omnes
gentes. 24 Et in ea ſanguis Pro-
phetarum & ſanctorum in-
uentus eſt; & omnium qui in-
terfecti ſunt in terra.

Cap. XIX.

Poſt 1 hæc audiui quaſi A
vocem [a]turbarũ multa-
rum in cælo dicentium: Alle-
lu-Ia. [b]Laus, & gloria, & vir-
tus Deo noſtro eſt: 2 quia ve-
ra, & iuſta iudicia ſunt eius
qui iudicauit de meretrice
magna, quæ corrupit terrã in
proſtitutione ſua, & vindicauit ſanguinem ſeruorũ ſuorum
de manibus eius. 3 Et iterum [c]dixerunt: Allelu-Ia. Et fumus
eius aſcendit in ſecula ſeculorum. 4 Et ceciderunt ſeniores vi-
ginti quatuor, & quatuor ani-
malia, & adorauerunt Deum
ſedentem ſuper thronum, di-
centes: Amen, Allelu-Ia. 5 Et
vox de throno exiuit, dicens,
Laudẽ dicite Deo noſtro om-
nes ſerui eius: & qui timetis
eum puſilli & magni. 6 Et au-
diui quaſi vocem [d]turbæ magnæ, & ſicut vocem aquarum
multarum, & ſicut vocem tonitruorum magnorum, dicen-
tium, Allelu-Ia: quoniã regnauit Dominus Deus noſter om-
nipotens.

[a] tubarum o.
[b] ſalus & virtus, & gloria Dei noſtri B. C. Q. n.
[c] dixit R. G.
[d] tubæ o.

23 Vox ſponſi.] *Terreſtris induſtriæ conuentio & pactio. id ſignificat, nullam operationem, actionem, productionem, aut lætitiam induſtriæ iſtius in regenerata natura ſentiẽdam.* Quia mercatores tui.] *Apoſtrophe ſimplicitatis Chriſti ad induſtriæ terrenæ hypocriſin & voluptatem.* In veneficiis tuis.] *Terreſtris induſtriæ cautela, fallacia, & calliditate.*
24 Et in ea ſanguis.] *Quippe terreſtres appetitus & cupiditates & voluptates ſanctorum necem ſecum per terreſtrem memoriam induſtriamq́ afferunt. quamobrem hæ ſibi demum ſubeundam moliuntur damnationem.*

In cap. XIX.

2 De meretrice magna.] *Terreſtri fallaci induſtria.* Vindicauit ſanguinem ſeruorum ſuorũ de manibus eius.] *Cùm diuinæ in hominum animis naturæ mortem improba eſſentia tulerit, eadem improba eſſentia mortem à ſe profectam iuſtitiæ Dei virtute & efficientia ſubire cogitur.*

4 Seniores viginti quatuor, & quatuor animalia.] *Integra humanitatis cognitio cum pleno cultus ac miniſterij à Deo accepti officio.*

5 Laudem dicite.] *Beneficia & gratia Dei, laudibus & gratulationibus ex eſſentiæ ſanctæ illius obedientia profectis excipiũtur debitæ. Namque improborum gratulationes ob improbitatem ingratæ ſunt.*

nipotens. 7 Gaudeamus & ex-
B ultemus, & demus gloriam ei:
quia venerunt nuptiæ Agni,
& vxor eius præparauit ſe. 8 Et
datum eſt illi vt cooperiat ſe
byſſino ſplendenti & candido.
Byſſinum enim: iuſtificatio-
nes ſunt ſanctorum. 9 Et dixit
Matt. 22, 2. Lucæ 14. mihi: Scribe, Beati qui ad cœ-
nam nuptiarum Agni vocati
ſunt. Et dixit mihi: Hæc verba
Infr. 18, 9. Dei, vera ſunt. 10 Et cecidi an-
te pedes eius, vt adorarē eum.

7 Nuptiæ Agni.] *Communio & coniunctio vniformis vitæ inter Deitatem & humanitatem.*

9 Hæc verba Dei vera ſunt.] *Deus verba ſua & coniunctionem atque vnionem humanitatis ſuæ in vera ac iuſta ſua eſſentia confirmat, ita vt in cælo atque in terra veraciſſimus promiſſisq́ue ſuis conſtantiſſimus agnoſcatur.*

10 Conſeruus tuus ſum, & fratrū tuorum habentium teſtimoniū Ieſu. Deum adora.] *Spiritus omnes adiutorij & miniſterij, qui teſtimonium authoritatemq́ue ab vniformi Deitate accepere, omnes pariter omnia ad vnicam Deitatem referunt, quamobrem nulla in cæleſti eſſentia diuiſio aut diſceſſio oriri poteſt:* Teſtimoniū enim Ieſu, eſt ſpiritus prophetiæ, *& Prophetarum eſſentia.*

Et dicit mihi, Vide ne feceris: conſeruus tuus ſum, & fratrum
tuorum habentium teſtimonium Ieſu. Deum adora. Teſti-
monium enim Ieſu, eſt ſpiritus prophetiæ. 11 Et vidi cælum
apertum, & ecce equus albus: & qui ſedebat ſuper eum vo-
"in 2 MS. e. cabatur Fidelis & Verax, & "cum' iuſtitia iudicat & pugnat.
12 Oculi autē eius ſicut flam-
ma ignis, & in capite eius dia-
demata multa: habēs nomen
ſcriptum, quod nemo nouit
Iſaiæ 63, 1. niſi ipſe. 13 Et veſtitus erat ve-
"vocabatur MS. ſte aſperſa ſanguine: & "voca-
tur' nomen eius Verbum Dei.
C 14 Et exercitus qui ſunt in cęlo,
ſequebantur eum in equis al-
bis, veſtiti byſſino albo & mū-
do. 15 Et de ore eius procedit
*ex vtraque parte MS. R. Pr. G. Q. n. gladius *acutus: vt in ipſo per-
Pſal. 2, 9. cutiat Gentes. Et ipſe reget eas
Supr. 17, 14. in virga ferrea: & ipſe calcat
torcular

12 Oculi autē eius ſicut flamma ignis.] *Cæleſtis eſſentiæ claritas.* Diademata multa.] *Poteſtas gloriaq́ue maxima.* Quod nemo nouit niſi ipſe.] *Quid in vera Dei eſſentia ſit, nemo niſi Deitas ipſa nouit, & is qui ab ipſa transformatus eſt à claritate in claritatem.*

13 Veſte aſperſa ſanguine.] *Naturæ diuinæ vis quæ in homine fuerat, intra humanitatem occiſa fuiſſe indicatur, verùm eadem vt æterna, viuens cæleſtisq́ue eſſentia rurſus oſtenditur, quæ* Verbum Dei *eſt.*

14 Exercitus qui ſunt in cælo.] *Eſſentia Dei cum omnibus ſanctis.* In equis albis.] *Clara ac lucens Dei virtus & efficientia.*

15 Gladius acutus.] *Iuſtitia Dei, à qua fera ac paganica eſſentia punitur.* Et ipſe calcabat torcular.] *Ex Dei gratia Chriſtus Dei, (diuinæ legis iuſtitia) dum per gratiam pro*

humanitate moritur, ſolus diuinam legis iuſtitiam perfectè omnem implet.

16 In femore.] *Eſſentiæ ſuæ virtute & robore.*

17 Venite & congregamini.] *Quidquid in cælo & ſuper terram eſt, in quo improbitatem ſuam ſuperba malitia exercuerat, voto ſuo potietur, dum illa perit & aboletur; hoc eſt carnes eorum comedere, Domino ita probãte propter amorem erga Deitatem.*

19 Ad faciendum prœlium.] *Terreſtris eſſentia damnationis propriæ effugiendæ ſtudio aduerſus virtutem iuſtitiamq; Dei prœlium parat. Quare fremuerunt Gentes.*

20 Et apprehenſa eſt beſtia & cum ea pſeudopropheta.] *Inuida ingenioſaq; terreſtris eſſentia cum ſuis mendacibus prophetiis, per iuſtitiam diuinam in* ſtagnũ ignis *demũ cõijciuntur, id eſt, in dãnationẽ à Deo paratã.* Ignis ardentis & ſulphure.] *Ardentia & tetra deſideria, appetitionesq; improbæ, quæ ingenium induſtriamq; terreſtrem honorauere, vnà cum beſtia hanc ſortiuntur partem.*

21 Et cæteri occiſi ſunt.] *Appetitus, auiditates, cupiditatesq; aliæ carnis quæ ſuperfuerant, occiduntur etiam.* Et omnes aues] *cæli intellig. Salutaris vitæ deſideria & expetitiones.*

torcular vini furoris iræ Dei
omnipotentis. 16 Et habet in
veſtimento & in femore ſuo
ſcriptum: Rex regum, & Dñs 1 Tim. 6, 15.
dominãtium. 17 Et vidi vnum
Angelum ſtantem in ſole, &
clamauit voce magna dicens
omnibus auibus quę volabãt
per mediũ cæli, Venite & congregamini
ad cœnã magnam
Dei: 18 vt manducetis carnes
regum, & carnes tribunorum, D
& carnes fortium, & carnes
equorum, & ſedentiũ in ipſis,
& carnes omnium liberorum
& ſeruorum, & puſillorum &
magnorum. 19 Et vidi beſtiam
& reges terræ, & exercitus eorum
cõgregatos ad faciẽdum
prœlium cum illo qui ſedebat
in equo & cum exercitu eius.
20 Et apprehenſa eſt beſtia & cum ea Pſeudopropheta: qui fecit
ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos qui acceperunt characterem
beſtiæ, & qui adorauerunt imaginẽ eius. Viui miſſi
ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis & ſulphure: 21 Et cæteri
occiſi ſunt in gladio ſedentis ſuper equum, qui procedit de
ore ipſius: & omnes aues ſaturatæ ſunt carnibus eorum.

ardẽs 2 MS. *Alia nonnulla legunt:* ardẽtis ſulphure. *Pr. habet:* ardentis igne & ſulphure. *Græca legunt:* ardens in ſulphure.

In cap. XX.

2 Et ſatanas.] *Aduerſarius, eſſentiaq; Dei hoſtis.*

Cap. XX.

ET 1 vidi Angelum deſcẽ- A
dentem de cælo, habentem
clauem abyſſi, & catenã magnã in manu ſua. 2 Et apprehendit
draconẽ ſerpentẽ antiquũ, qui eſt diabolus & ſatanas,
& liga-

& ligauit eũ per annos mille.
3 & miſit eum in abyſſum, &
clauſit, & ſignauit ſuper illũ,
vt non ſeducat amplius gen-
tes donec cõſummentur mille
anni. & poſt hæc oportet illũ
ſolui modico tempore. 4 Et vi-
di ſedes: & ſederunt ſuper eas,
& iudicium datum eſt illis, &
B animas decollatorum propter
teſtimonium Ieſu, & propter
verbum Dei. & qui non ado-
rauerunt beſtiam, neque ima-
ginẽ eius, nec acceperunt cha-
Ms.Pt.G. ractêrem eius in frõtibus aut
in manibus ſuis, & vixerunt,
& regnauerunt cum Chriſto
mille annis. 5 Cæteri mortuo-
rum non vixerunt, donec cõ-
ſummentur mille anni. Hæc
eſt reſurrectio prima. 6 Beatus
& ſanctus qui habet partem
in reſurrectione prima. in his
ſecunda mors non habet po-
teſtatem: ſed erunt ſacerdotes
Dei & Chriſti: & regnabunt
Ezec. 39, 2. 39. cum illo mille annis. 7 Et cùm
conſummati fuerint mille an-
ni,

3 Et ſignauit ſuper illum.] *Legis diuinæ ac iuſtæ ſigillo.* Vt nõ ſeducat amplius gentes.] *Naturalem eſſentiam.* Donec conſummentur anni mille.] *Improba terreſtris induſtria à diuina iuſtitia iudicatur, atque in damnationem mittitur æterni temporis parte quadam non exigua; poſt hæc verò permittitur exiguo tempore terreſtrem humanitatem torquere, vt demum hæc peccatorum tædio atque odio affecta. Grauiter enim humanitas hæc à fallaci induſtria torquetur; poſt hoc tandem fallax induſtria rurſus in damnationẽ alligatur.*

4 Sederunt ſuper eas.] *Dei virtutes iuſtitiæ iudicium ſuſceperunt exercendum aduerſus iniuſtitiam omnem iuſtitiæ Dei oppoſitam.*

Animas decollatorum.] *Sanctorum vitam & naturam virtutemq; diuinam humanitati communicatam, cuius caput, id eſt, diuina gubernatio, præciſum fuit ab improba eſſentia: Chriſtus enim caput Eccleſie eſt.* Qui non adorauerunt beſtiam.] *Hi ſunt noua natiuitas, noua creatura Dei, quæ nec quærit nec admittit caput aut characterem apud terreſtrem eſſentiam, illiusq; doloſam induſtriam.* Vixerunt cum Chriſto.] *Salutem in ſalute ipſa conſeruarunt, qui eſt Chriſtus ipſe, idq; in mortis ſuæ oppreſſione. Nam Agnus hic ab origine mundi in humanitate occiſus eſt, idq; mille annorum numero ſignificatur. Vbi verò Chriſtus in humanitate regnat, ipſa cum illo vitam conſeruat, idq; vnus dies dicitur, Apoſtolo docente.*

5 Cæteri mortuorum.] *Humanitas mori coacta propter peccata propria.*

Donec conſummẽtur mille anni.] *Cùm Chriſtus in homine, & homo in Chriſto peccata vicerunt, tunc* mille anni *cõſummati ſunt; qui cùm doloribus expleantur, mille ſiunt anni.*

6 Qui habet partem in reſurrectione.] *Qui à peccatorum morte reuiuiſcit, & mentem animamq; erigit, vt in beatam in Chriſto vitam veniat.* Secunda mors.] *Dãnationis.* Regnabunt cum illo mille annis.] *Donec ipſi cum Chriſto, & Chriſtus cum ipſis improbam terreſtrem eſſentiam cum dolis ac fallaciis ſuis vicerint.* 7 Cùm conſummati fuerint.] *Vbi Chriſtus ſecũ ſuas ſanctas animas, hoc eſt, naturæ ſuæ diuinæ communionẽ abſoluerit.*

Satanas.] *Tentatio. Hic ſatan à diuina legis iuſtitia ſeparatus, Gentes, hoc eſt, feram eſſentiam ſeducere tendet.* Super quatuor angulos.] *Super totam terreſtrem eſſentiam.* Gog & Magog.] *Nationum & Gentium terreſtris Deus, qui delectationes voluptatesq́ sunt terreſtris ac diſſolutæ vitæ.* Congregabit eos in prœlium.] *Terreſtris fera eſſentia ſe ipſam conſummatura eſt.*
Sicut arena maris.] *Orientis vento percuſſi.*

8 Et aſcenderunt.] *Terreſtres ſenſus aſcenderunt in malitia ſua.* Ciuitatem dilectam.] *Diuinam eſſentiam in hominis corde.*

9 Ignis de cælo.] *Iuſta Dei eſſentia paganicam & feram eſſentiã ſuo ipſius malo dãnat.*
10 In ſtagnum ignis.] *In ſuam damnationem.* Die ac nocte.] *In iuſtitia ſua, & in peccato ſuo.*
11 Sedentem.] *Iuſtitiam Dei.* Fugit terra & cælum.] *Quia ipſe iuſtitiæ iudicium habebat in eſſentia, in qua diuinitas cum decepta ac prolapſa humanitate concurrit: at cùm huic adhuc mortalitas maneat, non inuenitur locus permanens in diuinæ naturæ vniformi vita, nam mortalitati & diuinæ æternitati in homine prolapſo non conuenit.*

12 Magnos & puſillos.] *Mortuos varios & differentes.* Libri.] *Legis adminiſtratia & prophetiarum arcana.* Alius liber.] *Diuinæ eſſentiæ.* Secundùm opera ipſorũ.] *Diuina eſſentia mortuum qui propter eã mortuus eſt, ad ſalutem iudicat. Mortem verò terreſtrem morientis ob id quod deſideria gaudiaq́ ſua obtinere nequit, ad damnationem iudicat.*
13 Et dedit mare mortuos.] *Tempeſtas mortisq́ anxietates ſuos reddunt mortuos, qui vitam non habent.*

ni, ſoluetur Satanas de carcere
ſuo, & exibit, & ſeducet Gen- C
tes quę ſunt ſuper quatuor an-
gulos terræ, Gog, & Magog, &
congregabit eos in prœlium,
quorũ numerus eſt ſicut are-
na maris. 8 Et aſcenderunt ſu-
per latitudinem terræ, & cir-
cuierunt caſtra Sanctorum, &
ciuitatem dilectam. 9 Et deſcẽ-
dit ignis à Deo de cælo, & de-
uorauit eos: 10 & diabolus qui
ſeducebat eos, miſſus eſt in
ſtagnum ignis & ſulphuris,
vbi & beſtia & pſeudopro-
pheta cruciabũtur die ac no-
cte in ſecula ſeculorum. 11 Et
vidi thronum magnum can- D
didum, & ſedentem ſuper eũ,
à cuius conſpectu fugit terra
& cælum, & locus non eſt in-
uentus "eis'. 12 Et vidi mortuos 'eorum Pr. "ab eis o.
magnos & puſillos ſtantes in
cõſpectu throni, & libri aper-
ti ſunt: & alius liber apertus
eſt, qui eſt vitæ: & iudicati
ſunt mortui ex his quę ſcripta
erant in libris ſecundùm ope-
ra ipſorum. 13 & dedit mare
mortuos qui in eo erant, &
mors & infernus dederunt mortuos ſuos qui in ipſis erant,
& iudicatum eſt de ſingulis ſecundùm opera ipſorum. 14 Et
infernus

infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors
ſecunda. [15] Et qui non inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus,
miſſus eſt in ſtagnum ignis.

15 In libro vitæ] *Chriſtianæ & eſſentialis.*

Cap. XXI.

A ET [1] vidi cælum nouum,
Iſaiæ 65, 17. & 66, 21. & terram nouam. Pri-
2 Petri 3, 13 mum enim cælum, & prima
terra abiit, & mare iam non
eſt. [2] Et ego Ioannes vidi ſan-
ctam ciuitatem Ieruſalem no-
uam deſcendentem de cælo, à
Deo paratam, ſicut ſponſam
ornatam viro ſuo. [3] Et audiui

In cap. XXI.

1 Cælum nouum, & terràm nouam.] *In cælesti & in naturali eſſentiis, nouam vitam videt Gratia Dei.* Primum enim cęlum, & prima terra.] *Prima cognitio Dei & peccati in corruptibilitate.* Et mare] *Fluctuãs & tempeſtuoſum; nam adeſt iam cognitio nouæ vitæ in cæleſti eſſentia.*

3 De throno.] *E ſancta cæleſti eſſentia in gloria ſua.* Ecce tabernaculum.] *Prœlio finito expugnatoq́; malo, diuinitas & humanitas in cæleſti eſſentia conueniunt & cohabitant per regenerationem & renouationem.*

vocẽ magnã de throno dicentẽ: Ecce tabernaculum Dei cum
hominibus, & habitabit cũ eis. Et ipſi populus eius erunt: &
Iſaiæ 25, 8. Supr. 7, 17. ipſe Deus cũ eis erit eorũ Deus. [4] & abſterget Deus omnem
B lachrymã ab oculis eorũ: & mors vltrà non erit. neq. luctus,
neque clamor, neque dolor
a quia 1 MS. R. Pr. G. erit vltrà, a quæ prima abierũt.
[5] Et dixit qui ſedebat in thro-
Iſaiæ 43, 19. 2 Cor. 5, 17. no, Ecce noua facio omnia. Et
Sup. 1, 8. dixit mihi: Scribe, quia hæc
Infr. 22, 12. verba fideliſſima ſunt & vera.
[6] Et dixit mihi: Factum eſt, ego
ſum α & ω: initiũ & finis. Ego
ſitienti dabo de fonte aquę vi-

4 Prima abierunt.] *Prima mortis incommoda ac tormenta.* 5 In throno.] *Eſſentiali Deitate.* Dixit mihi.] *Gratiæ.* Scribe.] *Eſſentialiter cape.* 6 Ego ſitienti.] 7 Qui vicerit.] *Eſſentialis natiuitas ex diuinitate procedens intra humanitatem, cælum & terram in pace poſſidebit.*

8 Pars illorum.] *Mortales fructus improbæ terreſtris eſſentiæ producti & nati à falſa terreſtri induſtria, affectus atque deſideria excitante & in opus impellente, quorũ finis dãnatio.*

9 Locutus eſt mecum] *ait Gratia.*

tæ, gratis. [7] Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi Deus: & ille
erit mihi filius. [8] Timidis autẽ & incredulis, & execratis, & ho-
micidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & om-
C nibus mẽdacibus, pars illorũ erit in ſtagno ardẽti igne & ſul-
phure, quod eſt mors ſecũda. [9] Et venit vnus de ſeptẽ Angelis
habẽtib⁹ phialas plenas ſeptẽ plagis nouiſſimis, & locutus eſt

Sponſam.] *Humanitatem renouatam, ac diuinæ clementiæ ſuauitati coniunctam.*
10 In montem magnum.] *Diuina Gratia ſua ipſius virtute in cæleſti eſſentia ad ſupremam cæleſtis eſſentiæ doctrinam tollitur.* Ciuitatem ſanctam.] *Cæleſtis eſſentiæ vim & ſtabilitatem.* Deſcendentem de cælo.] *Ad humanitatem à Deo manifeſtata iam Dei gloria in cæleſti eſſentia.*

mecũ, dicẽs, Veni, & oſtẽdam
tibi ſponſam, vxorem Agni.
10 Et ſuſtulit me in ſpiritu in
montem magnum & altum:
& oſtendit mihi ciuitatẽ ſan-
ctam Ieruſalem deſcendẽtem
de cælo à Deo, 11 habentẽ cla- D
ritatem Dei. & lumen eius ſimile lapidi pretioſo tanquam la-
pidi "iaſpidis, ſicut cryſtallum'. 12 Et habebat murũ magnum "iaſpidi cryſtallizanti 6. Q. n.
& altum, habentem portas duodecim, & in portis "Angelos' "angulos o.

12 Nomina inſcripta.] *Integer cæleſtis exercitus in vna Dei eſſentia comprehenditur.*
14 Fundamenta duodecim.] *Dei glorioſus ordo in eſſentiali Chriſti vita humano more ac ſtylo deſcribitur.*
15 Arundineam.] *Veritatis cæleſtis radius vnus.* Et portas eius.] *Effluxionis curſus illapſusq; Dei in ſpirationem & adſpirationem.* Murum.] *Iuſtitiam firmam.*
16 Per ſtadia duodecim millia.] *Perfectiſſimus numerus quadratus & rotundus pariter, immenſurabilem Dei eſſentiam ſignificãs.* Æqualia ſunt.] *In cæleſti eſſentia.*
17 Menſura hominis quæ eſt Angeli.] *Iuxta humanam comprehenſionem quam Angelus creditam ſibi exhibuit.*

duodecim, & nomina inſcri-
pta, quæ ſunt nomina duode-
cim tribuum filiorum Iſraël.
13 Ab oriente portæ tres: & ab
Aquilone, portæ tres: & ab
Auſtro, portæ tres: & ab occa-
ſu, portæ tres. 14 Et murus ci-
uitatis habens fundamenta
duodecim: & in ipſis duode-
cim nomina, duodecim Apo-
ſtolorũ Agni. 15 Et qui loque-
batur mecum, habebat men-
ſuram "arundineam' auream, "arundinem 6 MS. Pr. G. Q. n.
vt metiretur ciuitatem & portas eius, & murum. 16 Et ciuitas
in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt, quanta & la- E
titudo: & menſus eſt ciuitatem de arundine* per ſtadia duo- *aurea MS q.
decim millia, & longitudo & altitudo & latitudo eius æqua-
lia ſunt. 17 Et menſus eſt murum eius centum quadra-
ginta quatuor cubitorum, menſura hominis quæ eſt Angeli.

18 Iaſpide.] *Claritate ac lumine ſolis.* Aurum mundum.] *Exactiſſimè purum.*

18 Et erat ſtructura muri eius
ex lapide iaſpide: ipſa verò ci-
uitas aurum mundum, ſimi-
le vitro

le vitro mundo. [19] Et funda-
F menta muri ciuitatis, omni la-
pide pretioſo ornata. Funda-
mentum primum, iaſpis: ſecũ-
dum, ſaphirus: tertium, calce-
donius: quartum, ſmaragdus:
[20] quintum, ſardonix: ſextum,
ſardius: ſeptimum, chryſoli-
thus: octauum, beryllus: no-
num, topazius: decimũ, chry-
ſopraſus: vndecimũ, hyacin-
thus: duodecimum, amæthy-
ſtus. [21] Et duodecim portæ:
duodecim margaritę ſunt, per
ſingulas: & ſingulæ portę, erãt
ex ſingulis margaritis: & pla-
tea ciuitatis aurum mundum,
tanquam vitrum perlucidum.
[22] Et templum non vidi in ea.
G Dominus enim Deus omni-
Iſaiæ 60.19. potens templum illius eſt & Agnus. [23] Et ciuitas non eget ſole
[a] illuminabit Ms q. neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei [a] illuminauit eã,
& lucerna eius eſt Agnus. [24] Et ambulabũt Gentes in lumine
eius: & reges terræ afferent gloriã ſuã & honorẽ in illam. [25] Et
Iſaiæ 60, 11. portæ eius nõ claudentur per
diem. nox enim non erit illic.
[26] Et afferent gloriã & honorẽ
gentium in illam. [27] Non in-
trabit in eam aliquod coin-
quinatũ, aut abominationem
faciens & mẽdacium, niſi qui
ſcripti ſunt in libro vitę Agni.

19 Primum, iaſpis.] *Petri petra, ſupra quã Chriſtus Eccleſiam ſuam ædificat.* Secundum, ſaphirus.] *Virilis virtutis lapis; nam vt in Apparatu docuimus, ſaphirus adamas eſt.* Tertium, calcedonius.] *Pondus & immobilitas.* Quartum, ſmaragdus.] *Sapientiæ lapis, in quo intelligentia omnis conſeruatur.*

20 Quintum, ſardonix.] *Obedientia: lapis hic in omnem operis formam ſeſe incidi excidiq́; patitur.* Sextum, ſardius.] *Fructificatio. Nam miſcetur hic lapis aliis quos & ornat.* Septimum, chryſolithus.] *Iucunditatis lapis.* Octauum, beryllus.] *Ornamenti lapis olim in pocula adhibitus.* Nonum, topazius.] *Caſtitatis lapis; qui nullam ſecum impuritatem admittit.* Decimum, chryſopraſus.] *Vnionis coniunctionisq́; lapis.* Vndecimum, hyacinthus.] *Pacis lapis.* Duodecimũ, amæthyſtus.] *Lapis vitæ in gratiarum actione ſobria & ſeria, eademq́; perpetua.*

21 Margaritæ.] *Pulchritudo, viſus, & conſpectus.* Ex ſingulis margaritis.] *Eſſentiæ vnione.* Tãquam vitrum perlucidum.] *Pura & immaculata intaminabilisq́; claritas.*

22 Dominus enim.] *Animæ omnes in Dei eſſentia vniformiter viuunt.*

24 Et reges.] *Terreſtres ſublimitates terrenæ induſtriæ Deo cedunt gloriam, &c.*

26 Et afferent gloriam.] *Carnis honor gloriaq́; omnis demum ſub eſſentiali Dei potentia curuabitur.*

27 In libro vitæ Agni.] *Eſſentiæ reformatione cum diuina natura, quod totius felicitatis fundamentum eſt.*

In cap. XXII.

1 Fluuium.] *Eſſentialis curſus vitæ in omnes animas diuinas.*
2 Afferens fructus duodecim.] *Salutaris beatæq́; vitæ remunerationem.* Ad ſanitatem Gentium.] *Naturalis eſſentia à ſalutari vita quietem, ſalutem, vitamq́; accipit.*
3 Et omne maledictum.] *Nihil contrarij iudicij inter cæleſtem naturalemq́; eſſentiam ſuperfuturum ait.* Et ſedes Dei & Agni.] *Gratia benignitasq́; Dei eſſentialiter ac verè quieſcit in manſuetudine & modeſtia cum humanitate.* Serui eius.] *Humanitas diuinæ eſſentiæ ſeruiet, à qua claritatem accipiet.*

Cap. XXII.

ET 1 oſtēdit mihi fluuium A
aquæ [a] viuę, ſplendidum [a] vitæ MS. R. Pr. G.
tanquam cryſtallū, proceden-
tem de ſede Dei & Agni. 2 In
medio plateæ eius, & ex vtra-
que parte fluminis lignū vitæ,
afferēs fructus duodecim, per
menſes ſingulos reddens fru-
ctum ſuum, & folia ligni ad ſa-
nitatem Gentium. 3 Et omne
maledictum non erit amplius: & ſedes Dei & Agni in illa
erunt, & ſerui eius ſeruient illi. 4 Et videbunt faciem eius: &
nomen eius in frontibus eorum. 5 Et nox vltra nō erit: & non *Iſaiæ 60, 20.*
egebunt lumine lucernæ, neque lumine ſolis, quoniam Dn̄s
Deus [a] illuminat illos, & regnabunt in ſecula ſeculorum. 6 Et [a] illuminabit MS. R. Pr. G.
dixit mihi, Hæc verba fideliſſima ſunt & vera. Et Dn̄s Deus *Textus conformis eſt G q.*
ſpirituū Prophetarum miſit Angelum ſuum oſtendere ſeruis B
ſuis quæ oportet fieri citò. 7 Et
ecce venio velociter. Beatus
qui cuſtodit verba prophetiæ
libri huius. 8 Et ego Ioānes qui
audiui, & vidi hęc. Et poſtquā *Supr. 10, 10.*
audiſſem & vidiſſem, cecidi vt
adorarē ante pedes Angeli, qui
mihi hæc oſtendebat. 9 & dixit
mihi, Vide ne feceris, cōſeruus
enim tuus ſum, & fratrū tuorū
Prophetarū, & eorū qui ſeruāt
verba * libri huius. Deū adora. *prophetiæ MS q. Pr.
10 Et dicit mihi, Ne ſignaueris C
verba prophetiæ libri huius.

6 Fideliſſima ſunt.] *Eſſentialia non vana, non ſono tenus audienda, ſed reapſe probanda.* Quæ oportet fieri citò.] *Prophetiarum arcana in eſſentiæ lumine ipſo breui declaranda.*
7 Ecce venio.] *Eſſentiæ perfectæ Dei promiſſio.* Libri huius.] *Dei arcanum.*
8 Et ego Ioannes.] *Ego Gratia Dei ſum id quod ſum.* Cecidi vt adorarē.] *Dei Gratia ſeſe dedit & tradit ſub vniformi potentia illius.*
9 Libri huius.] *Dei arcanum.* Deū adora.] *Nam diuina potētia, Gratiæ Dei germanæ conſeruæq́; ſuæ preces & gratulationē ſibi priuatè non arrogat, vt proprium ſibi tantum honorem tribuat, imò Deum adorari iubet, id eſt, perfectam cæleſtem eſſentiam, quæ diuiſim aut per partes varias adorari nō vult, ſed in vnitate vt vnus Deus eſt, idemq́; trinus, vnitate ſubſtātiæ vnicus.* 10 Ne ſignaueris.] *Tempus adeſſe cùm prophetiæ aperientur & cōplebuntur in Dei eſſentia.*

tẽpus enim prope eſt. 11 Qui
nocet, noceat adhuc: & qui in
ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc:
[a]iuſtitiam faciat 9 MS. [a]Q.n. & qui iuſtus eſt, [a]iuſtificetur
adhuc: & ſanctus ſanctificetur
adhuc. 12 Ecce venio citò, &
merces mea mecũ eſt, reddere
vnicuiq. ſecũdum opera ſua.
Iſaie 41,4. 44.6. Supr. 1,8. 21,6. 13 Ego ſum α & ω, primus &
nouiſſimus, principiũ & finis.
[a]Q.n. *in ſanguine Agni o. 14 [a]Beati qui lauãt ſtolas ſuas*:
vt ſit poteſtas eorum in ligno
vitæ, & per portas intrẽt in ci-
uitatẽ. 15 Foris canes & venefi-
ci, & impudici, & homicidæ,
& idólis ſeruientes, & omnis
qui amat & facit mendacium.
16 Ego Ieſus miſi Angelũ meũ,
teſtificari vobis hæc in Eccle-
ſiis. Ego ſum radix & genus
D. Dauid, ſtella ſplendida & ma-
tutina. 17 Et Spiritus & ſponſa

11 Qui nocet.] *Qui nocumenta diſſenſioneſq; infert. Significat humanitatem nõ quieſcere, aut modum ſibi figere agendi & peragendi, vbi ſeſe ſemel ipſa tradiderit, vel in improbam eſſentiam, vel in diuinam.*
12 Ecce venio.] *Ego eſſentialis diuinitas.*
14 Et per portas intrent.] *Et coniungantur ac reformentur in eſſentia ſancta Dei.*
15 Venefici, & impudici.] *Appetitus, ſenſus, cogitationes, cupiditateſq; ab eſſentia Dei intra humanitatem alienæ, omnes latrones, homicidæ, & idololatræ ſunt.*
16 Ego Ieſus.] *Dei in humanitate natiuitas.* Miſi.] *Tibi humanitati integræ atq; vniuerſæ.* In Eccleſiis.] *Omni communitati quæ intra humanitatem eſt, vt ſuperiùs explicabatur.* Ego ſum.] *Verba fructificationis diuinæ in humanitate.* Radix & genus Dauid.] *Charitas & amicitia Dei.* Stella.] *Cæleſtis eſſentiæ luminare.* 17 Et ſpiritus & ſponſa.] *Qui appellat & qui audit, ſimul concordant.*
18 Conteſtor.] *Diuina fructificatio, hoc eſt, Chriſtus Dei hæc ait.* Si quis appoſuerit.] *Terreſtri induſtriæ ingenioq; vetitum vel adiungere, vel detrahere, aut ſubtilitatis audaciã admouere diuinarum prophetiarũ ſimplicitati.*
19 Huius libri.] *Eſſentiæ Dei.*
20 Qui teſtimoniũ perhibet iſtorum.] *Qui eſt Dei veritas.* Amen.] *Verè.*

dicũt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. Et qui ſitit, veniat: & qui
Iſaia 55, 1. vult, accipiat aquam vitæ gratis. 18 Conteſtor enim omni au-
dienti verba prophetiæ libri huius, Si quis appoſuerit ad hæc:
apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto. 19 Et ſi
quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius: auferet
Deus partem eius de libro vitę, & de ciuitate ſancta, & de his
quæ ſcripta ſunt in libro iſto. 20 dicit qui teſtimonium perhi-
bet iſtorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Ieſu.
21 Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis.

A M E N.

SINGVLARI arcaniſque pleno argumento aperiendo, ſingularia, & â communi Latini ſermonis vſu remota, ac priuatæ ſignificationis verba adhiberi oportuit, quod omnibus ſacrorũ antiſtitibus olim licuiſſe legimus, & nobis ex diuino beneficio fas eſſe confidimus. Hæc prudens Chriſtianus candidusque lector obſeruata boni conſulet, cùm intelligat hæc ita vſurpari, quàm longis orationis ambagibus eandem rem ſæpius repeti, præſtitiſſe. Ex quo genere quæ frequentiora videntur ſubiuncta explicabimus.

ESSENTIA DEI, ſiue DIVINA, id quod Deus ex ſe humanæ naturæ communicare tradereque inſtituerat, de quo ſcriptum eſt: Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes. eſt autem res ipſa perfecta quædam diuinarum virtutum corona, variis nominibus connexa & cõcinnata ad veram ac feliciſſimam hominis amplificationem & exornationem.

NATVRA HVMANA, ſiue NATVRALIS ESSENTIA, id quod Deus homini à ſe primùm formato iuxta oportunam & propriam humanæ naturæ rationem & conſtitutionem dederat. qualis Adam ante lapſum proprium iacturamque illam publicam fuit.

IMPROBA ESSENTIA, ſiue DECEPTA, vel PROLAPSA HVMANITAS, id quod homo poſt peccatum fuit, cuius cauſa Adam vetus, & homines illi ſimiles, Adami filij dicuntur.

Hæc improba eſſentia in duas partes diducitur, FERITATEM, quæ paganicam, ethnicam, & barbaram morum corruptelam complectitur, qualis Gigantum vita fuit, & INDVSTRIAM ſiue ſagacitatem hominum, quam fallacem falſamque appellamus interdum, vtpote ſeſe primùm fallentem, deinde alios fallere & eludere in fraudemque illicere ſtudentem. Vtramque verò ſimul in vno homine offendi non rarò accidit.

Illa verò minus miranda, vtpote magis ex arcani ſermonis apud Prophetas obſeruatione familiaria, quòd Cælum, Terra, Mare, Flumina, & huiuſmodi alia, quæ mundi ac naturæ ſunt partes, probandis plerunque, nonnunquam etiam improbandis rationibus ac rebus adſcribuntur: ita vt ſuũ bonis atq. piis cælum ſuumq. mare, & contrà impiis malisque animis ſuum cælum, terra ſua, ſuumque tribuatur mare. Quam rem nos aliàs fuſius in Apparatu ſacro tractabamus.

FINIS.

Approbatio.

Doctiſsimas has Epiſtolarum D. Pauli ac aliorum Apoſtolorum ac Apocalypſeos Elucidationes, per eximium S. Theologiæ Doctorem B. Ariam Montanum conſcriptas, diligenter legi, ac prælo dignas iudicaui, vt ſtudioſis communicentur. Actum 8. Iunij 1587.

Waltherus vander Steeghen, S. Theolog. Licentiatus,
Canonicus Eccleſiæ Antuerpienſis, librorum Cenſor.

Svmma privilegii.

Regis Priuilegio cautum eſt, ne quis præter Chriſtophorum Plantinum intra annos quatuor, *Benedicti Ariæ Montani Elucidationes in omnia SS. Apoſtolorum ſcripta,* & *eiuſdem in Apocalypſin Significationes*, typis vllo modo excudat, aut alibi excuſas in hiſce ditionibus diſtrahere audeat: vti latiùs patet ex litteris, Datis Bruxellæ, vltima Iunij, Anno milleſimo quingenteſimo octuageſimo ſeptimo.

Subſig.

I. de Witte.

i18994490

ARIÆ
Montani.
in Apocalypſin

52